

C. STERE

MARELE RĂSBOIU

ȘI

POLITICA ROMÂNIEI

EDITURA ZIARULUI „LUMINA“

BUCUREȘTI

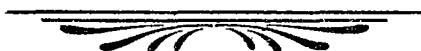
1918

C. STERE

MARELE RĂSBOIU

ȘI

POLITICA ROMÂNIEI

BUCUREȘTI

ATELIERELE SOCIETĂȚII ANONIME „POPORUL”

BULEVARDUL ELISABETHA, 27

.1918.

PREFAȚA

Adunând într'un volum articolele mele, publicate în „Lumina“, în vremea când Moldova era izolată de restul țării, n'am urmărit numai să scutesc pe cetitorii din Moldova, pe cari i-ar interesa activitatea mea publicistică, de munca ingrată de a cerceta colecțiunea ziarului.

Socot însă că aceste articole, scrise în fuga condeiului, n'au pierdut încă interesul de actualitate pentru opinia noastră publică, indiferent de valoarea lor intrinsecă.

Pentru judecarea situațiunii noastre politice, care e de parte încă de a fi limpezită, nu pot rămânea cu totul fără interes însemnările unui publicist conștiincios, făcute zi cu zi în epoca cea mai tragică a Istoriei noastre naționale. Mai cu seamă fiindcă, cu tot caracterul caleidoscopic al jurnalisticiei, astfel răsare limpede concepțiunea unitară care m'a călăuzit și metoda de analiză a evenimentelor politice.

Articolele adunate în acest volum se pot totuși împărți în două categorii.

In cea dintâiu, sunt cercetate cauzele războiului mondial și situația României în mijlocul forțelor antagoniste. Aici am dezvoltat concepțiunea politică și istorică, care a determinat atitudinea mea față de conflictul european.

Pentru cetitorii „Vieții românești“ aceste mici studii, Grupate în prima parte a volumului, vor prezenta poate puțin interes, fiindcă n'am spus în această privință, pot zice, nici un cuvânt care nu s'ar găsi și în cele scrise de mine înainte de războiul României.

Dar considerațiunile teoretice și istorice înfățișază în adevărată lumină și articolele relative la evenimentele zilei, cuprinse în a doua parte a volumului.

Aceasta din urmă, pusă față în față cu faptele, aș îndrăzni s'o caracterizez nu ca o cronică, ci ca istoria anticipată a războiului, întrucât privește destinele noastre.

În adevăr, este ușor de constatat că evenimentele ce se desfășurau pe frontul oriental, parcă se grăbeau, și cu zi, să confirme toate prevederile pe care mi le permiteam.

Acesta este cel mai bun criteriu pentru justificarea concepțiunii însăși, care se află la baza scrierilor mele, cât și a metodei întrebuițate.

Bine-înțeles, publicând „Lumina“ am urmărit înainte de toate un scop practic, o anumită acțiune politică.

Ziarul a apărut la 1 Septembrie 1917, adică atunci când războiul României era de fapt sfârșit și când conducătorilor acestui Stat li se impunea o singură datorie — de a salva printr'o acțiune politică înțeleaptă ceea ce se mai putea salva atunci.

Pentru aceasta se cerea un singur lucru: o justă apreciere a situației reale.

În momentul aparițiunii ziarului, în Rusia guvernul

Kerenski se sbătea împotriva anarhiei interne și în același timp stăruia în continuarea războiului.

Guvernul din Iași nu și dădea seama de realitate și nutrea încă iluziuni în ce privește posibilitatea de refacere a forței militare a aliatului dela Nord.

Din primele numere ale „Luminii“ am căutat să lămuresc, că rolul militar al Rusiei în acest războiu este sfârșit; că guvernul Kerenski nu va putea rezista multă vreme valului de anarhie și disoluțiune; că triumful maximaliștilor va duce fatal la sfârșirea în bucăți a Rusiei; că oricine ar veni la guvern în Petrograd, va fi silit să ceară armistițiu și să încheie pace, în condițiunile dorite de Puterile Centrale; că armistițiul și pacea încheiate de guvernul din Petrograd vor atrage după sine necesar și armistițiul pe frontul român și apoi și pacea pentru România; că nu este nici un temei a crede că Ucraina emancipată să poată lua asupra-și continuarea războiului; că dimpotrivă ea se va grăbi să intre în tratative cu Puterile Centrale, pentru a și putea consolida ființa de Stat independent; etc., etc., etc...

Pentru a vădi cu câtă îndărătnicie am urmărit, din acest punct de vedere, desfășurarea evenimentelor, agățându-mă de împrejurările cele mai neînsemnate în aparență și chiar de simple fapte diverse, înregistrate în ziare, poate ar fi trebuit să reproduc aici absolut toate articolele și notițele mele din „Lumina“. Dar n'am îndrăznit să impun cetitorilor nenumăratele repeșiri pe care am fost silit să le fac zi cu zi. Apoi, volumul ar fi trebuit să fie aproape de două ori mai mare.

Mi-am permis dar o oare-care selecțiune. Inșă înadins n'am schimbat nimic din textul articolelor, cu toate că

astfel n'am putut totuși evita multe repețiri și chiar oarecari informațiuni incompletă sau dovédite în urmă greșite.

Dar am crezut că scopul urmărit poate fi mai bine atins pe această cale.

Tot în vederea acestui scop, dacă în prima parte am grupat articolele, mai mult sau mai puțin, după cuprinsul lor, — în cea de a doua am păstrat cu stricteță ordinea lor cronologică (în josul fiecărui articol am arătat data numărului din ziar în care a apărut, articolul fiind scris, bine-înțeles, cu 2—3 zile mai înainte).

Cetitorii vor avea astfel elemente suficiente pentru judecarea acelei orbiri, de care au dat dovadă marii și micii noștri bărbați de Stat.

Dacă atunci am strigat în pustiu, poate că cel puțin acum judecata dreaptă va birui...

Mai 1918.

G. S.

UN CUVÎNT ÎNAINTE

CĂTRĂ CĂTITORI

Ziarul «Lumina» apare în cel mai tragic moment al Istoriei noastre.

Imi dau seama de răspunderea ce mi-o iau și de greutatea ce-mi stau în cale.

Nu am atâta în vedere piedicile exterioare ce le pot întâmpina, — piedici inerente situațiunii în orice teritoriu ocupat. Cine nu va pricepe marginile ce ni se vor impune din acest punct de vedere?

Dar sunt dureri cari trebuiesc respectate, și sunt considerațiuni de conștiință și de demnitate, peste cari nu se poate trece.

•
Dacă întotdeauna, în lunga mea carieră de publicist și om politic, am disprețuit polenicile persoanele, cu atât mai puțin mi-aș permite exerciții gladiatorice pentru distrația «galeriei», când cel lovit nu mi-ar putea răspunde. Nu putem lăsa ca cea mai grozavă tragedie să degenereze într-o farsă de bălciu, în care socotelile personale și în-criminările păimase ar putea numai să întunece partea de răspundere ce apasa asupra fiecăruia dintre noi pentru catastrofa țării.

Pei tru ce dar nu așteptăm alte vremuri, când am avea mai multă libertate de mișcări?

Pentru ca viața sufleteasca a unui popor nu se poate opri. Istoria nu cunoaște o situație mai grozavă ca aceea în care ne aflăm: înfrângerea militara, teritoriul național împărțit între armatele străine, risipirea năprasnica de vieți,

ruina materială, tot amarul yisurilor de mărire zdrobite, și conștiința vinei grele în fața țării, în fața neamului întreg de pretutindeni, a șirului de generațiuni viitoare...

După doi ani de rătăcirii, de grandomanie sgomotoasă și provocatoare, îmbinate sinistru cu deslănțuirea tuturor hatărurilor și a speculațiunilor scandaloase, cu goana neînfrânată după plăceri și câștiguri vinovate... ce orgie, și ce trezire!..

Niciodată n'am avut o mai mare nevoie de reculegere și de încordare a tuturor forțelor noastre sufletești.

Un popor nu poate trăi, dacă în clipele de cumpănă nu-și dă seamă de cauzele cari l'au aruncat în prăpastie, spre a întrezări și căile de mântuire.

Iar unui publicist sau om politic nu-i poate fi iertat să aștepte cu brațele încrucișate decretele destinului.

Ar fi o nenorocire să clădim totul pe norocul orb al Romînului. Suntem datori, în măsura puterilor noastre, să luăm parte activă la hotărîrea soartei noastre.

Pentru viitorul neamului românesc nu este indiferentă măsura de conștiință și de tărie sufletească de cari acum putem da dovadă. Dacă vom aștepta până la «ceasul de apoi», poate va fi prea târziu....

Indrăznesc dar să iau condeiul spre a face apel la orice conștiință vie, la orice judecată ce nu este încă de istov întunecată de micile patimi, în cari ne-am sbuciumat atâta vreme, la orice suflet românesc, care, în noaptea ce ne învăluie, simte în sine încă destulă tărie ca să se înalțe peste ruinele prezentului, spre a prinde puținele raze de nădejde ce ne pot lumina drumul trudnic al izbăvirii.

Voi face abstracție de toate îngrădirile ce ne despărțiau, de toate prejudecățile ce ne învrăjbeau, dar nu voi cruța nici slăbiciunile noastre ale tuturorora, nici orgoliul nimănuia. Fără să mă închin vreunui idol, fără respectul fățarnic al lozincilor consacrate, prin cari ne-am deprins să ne ascundem lipsa de gândire cinstită și de caracter, fără sfială voi rupe vălul de deasupra rănilor noastre, voi desgoli toată minciuna care ne-a otrăvit sufletele și ne-a adus la marginea pieirii.

Nu mă voi lăsa însă târît pe povârnișul încriminărilor și personalităților triviale, obicinuite în presa noastră: nici o vină a ALTUIA nu ne poate doar ierta de DATORIA NOASTRĂ:

De sigur că voi fi silit să judec actele și să discut părerile celor ce au avut un rol însemnat în viața noastră

publică, dar numai în măsura necesară pentru marea operă de reculegere a conștiinței naționale. Gândul de polemică personală e străin de mine, și voi ști să păstrez toată rezerva dictată de enorma răspundere ce mi-am asumat'o.

Dacă în aceste împrejurări nu întotdeauna voi putea așterne pe hârtie întreg gândul meu, nu există însă forță pe pământ care să mă poată sili să spun un sigur cuvânt care să nu fie expresiunea credinții mele.

Trecutul meu poate fi o chezășie: dacă la vârsta de 17 ani am îndrăznit să mă ridic împotriva atotputerniciei Țarilor, iar în anii aceștia de psihoză națională nu m'am sfiit să țin piept rătăcirilor opiniei publice, tot așa și acum pun cndeiul meu numai în serviciul neamului, după cum cugetul meu mă va lumina: poate nu mi va fi dat să spun TOT ce cred, dar desigur că nu voi spune NIMIC ce n'ar isvorî numai din convingerea mea adâncă.

N'am altă armă decât cuvântul, și nu caut alt sprijin decât în conștiința și în judecata și celui mai umil dintre concetățenii mei.

Un singur lucru cer dela cetitorii ziarului nostru, merit să vadă lumina în aceste zile de durere și rușine: să-l cetească tot așa dezbrăcați de patimi mărunte și prejudecăți, cum va fi și scris; să cântărească fiecare cuvânt și să-și facă ei singuri examenul de conștiință; dar să nu înăbușe, înspăimântați de lumina crudă a adevărului, răsunetul ce acest cuvânt l-ar găsi în inima lor.

Conștiințele vii mă vor auzi.

Lumina se va face și prin lumină ne va veni mântuirea.

1 Septembrie.

INTRODUCERE

GLASUL REALITĂȚII

I

În tot cursul Istoriei omenestă, războaiele apar ca singurul mijloc de a rezolvi conflictele de interese dintre popoare, sau pentru a stabili o nouă ordine în lume, când vechea stare de lucruri nu mai corespunde situațiunii, create prin evoluția lentă din perioadele de pace.

În timp de pace popoarele muncesc, propășesc, sau decad; se ridică interese și drepturi noi, cari bat la poarta Istoriei, dar vechile pretențiuni nu se resemnează, deși nu mai sunt de nimic justificate; se creează valori noi, valorile vechi se depreciază, dar moneda calpă rămâne încă timp indefinit în circuitul țiene.

Vine momentul repretuirii tuturor valorilor; revendicările nerealizate și situațiunile dobândite stau față în față, într-un conflict ireductibil. Atunci războiul — ultima ratio — așează toate raporturile dintre popoare pe temelii noi, mai conforme cu realitatea, cu situația lor adevărată în economia lumii.

În Istoria universală toate momelele epocale sunt astfel însemnate de războaie mari: invaziunile persane, epopoia lui Alexandru Macedoneanul, războaiele Imperiului roman, marile migrațiuni, expedițiile lui Carol Magnu, Reformațiunea, Marea Revoluțiune franceză și Campaniile napoleoniene.

Omenirea n-a găsit până acum o altă sancțiune pentru rezultatele evoluțiunii istorice.

Mult lirism a inspirat tragedia acestui destin. Dar de mult în zadar caută frunțașii omenirii, — și între ei va străluci pururea numele lui Kant — un mijloc de a asigura lumii «pecea eternă».

Cu toate grozăviile acestui «ultim războiu» și cu toate speranțele ce sunt legate de sfârșitul lui, din nenorocire probabil încă multă vreme destinele lumii vor fi hotărâte pe câmpiile stropite de sângele omenesc.

De pe acum chiar se poate constata, că în Orientul îndepărtat se acumulează materii explozibile pentru un nou cataclism mondial, poate și mai groznic decât cel de astăzi.

De mult a fost prevăzută și așteptată și actuala catastrofă, ca rezultat al unei lungi dezvoltări istorice. Nu știm dacă ea mai putea fi amânată, și pentru câtă vreme, dar nici o forță umană nu era în stare să o înlăture cu totul.

Bietei diplomații europene i-se face prea mare cinste sau... prea mare injurie, dacă ea singură e considerată ca responsabilă pentru această elementară izbucnire de forțe istorice.

De sigur acest adevăr general nu este aplicabil în toate cazurile concrete, precum și nu toate războaiele au aceiași însemnătate pentru Istoria mondială.

Unele nu ies din cercul limitat al conflictelor locale, și servesc numai pentru lămurirea unui raport de putere, sau la stabilirea unui nou echilibru într'o sferă restrânsă a relațiilor internaționale. Altele însă pot hotărî destinele lumii întregi pentru lungi epoce istorice.

În cazul din urmă, mai cu seamă, toată arta omului de Stat e redusă la un rol foarte modest: el poate cel mult contribui la alegerea unui moment mai prielnic pentru acțiune sau poate asigura acestei acțiuni condițiuni mai bune pentru desfășurarea ei și pentru reușita finală.

În vederea acestui scop, un om de Stat, care are răspunderea pentru destinele poporului său, e dator înainte de toate să și dea seama de *perspectivele istorice* pe cari le deschide un războiu. În al doilea rând, el este dator să nu scape un singur moment din vedere *directiva politică generală* a țării pe care o conduce, — directivă ce i este întotdeauna impusă de *Istoria* ei și de *situațiunea* ei concretă, în mijlocul altor State.

Cel ce nu este în stare să se ridice până la aceste con-

siderațiuni și se lasă influențat de discursuri și «campanii» de presă, mai mult sau mai puțin dezinteresate, nu are dreptul de a conduce un Stat, pentru că îl va duce desigur la prăpastie.

Un popor, care intră în războiu, se prezintă doar în fața unei instanțe, ale cărei hotărâri nu știu mila. «*Die Weltgeschichte ist das Weltgericht*», — Istoria lumii constituie un tribunal suprem pentru judecata popoarelor. Războaiele sunt mijloacele de execuțiune ale acestei aspre judecăți.

Războiul cere încordarea tuturor forțelor morale și materiale ale poporului. El nu poate fi câștigat prin elocvența discursurilor parlamentare, nici prin vehemența articolelor de gazetă.

Dar, chiar indiferent de victorie, un popor nu poate eși cu cinste din această încercare, decât dând dovadă de reală sănătate trupească și sufletească. De oarece judecătorul suprem al Istoriei mondiale rupe fără cruțare vălul, cu care în viața de toate zilele lenea intelectuală și inerția morală, amorul propriu sau vanitatea acopăr rănilor organismului național. El scrutează, — dând cu brutalitate la oparte decorul convențiunilor, — destoinicia și priceperea conducătorilor, cultura și educația civică a elitei sociale, ca și vigoarea vitală a masselor; precum el pune la grea încercare și întreg aparatul politic și administrativ al Statului.

În fața acestui tribunal s'a înfățișat România la izbucnirea războiului mondial, și, intrând în luptă, a căutat să-și justifice rostul istoric...

Și acum fac apel la conștiința celui mai smerit concetățean, care suferă astăzi sub povara judecății: să se întoarcă cu gândul la atmosfera ultimilor ani, când ne pregăteam pentru ceasul de jertfă...

16 Septembrie.

II

Războiul înfăptuește cea mai aspră critică istorică, ce nu admite nici o mistificare.

În graiul grav al tunului amuțește declamația deșartă și se destramă toată împletitura de minciuni convenționale cari în cursul vieții de toate zilele poate acoperi urâciunile și scăderile vieții naționale.

Și ce striviți am ieșit din acest examen!..

Temeliile vieții noastre de Stat s'au dovedit toate zidite pe nisip.

Îndepindeuța, «Coroana de oțel» ca simbol al unirii dintre Dinastie și țara, Constituția, democrația, «Idealul Național» — ce izvor nesecat de inspirații retorice!..

Dar.. cum apar aceste lozinci, de care vanitatea națională nu ne permitea să ne atingem, astăzi, în lumina aprinsă de faclia războiului?..

Independența și suveranitate națională?

Refluxul puterii otomane din Europa s'a repercutat în peripețiile organizațiunii noastre de stat.

«Regulamentul organic», prima noastră Constituție, *dictată din Petersburg*, nu se înfățișază în realitate decât ca afirmarea voinței imperiului moscovit de a se substitui și ze anității turcești. Precum și a doua noastră Constituție, «Convențiunea» din 1858 *redactată la Paris*, simbolizează protectoratul marilor Puteri, voința Europei de a stavili expansiunea rusească în Orient..

În fond, acest *voir fe european* își datorește Statul român existența și însași rațiunea lui de a fi.

Dar proclamarea independenței României, în urma războiului din 1877, a lăsat acest Stat în realitate din nou «în aer».

În adevăr, ce independență *reală* putea avea un mic regat, de 6—7 milioane, situat pe țărmurile Mării Negre, pe care Colosul dela Nord, de două veacuri nazuește să o transforme într'un «Iac rusesc», și în calea tradițională a aceluiași colos spre Constantinopol și Dardanele?

Nu e de mirare că, în ciuda frazeologiei întrunirilor noastre politice, nu am putut de pilda, cinstrii în țară la noi linia ferată Dorohoi—Noua Sulița, de mult hotărâtă, pentru că .. Rusia nu ne permitea să facem stațiunea de joncțiune pe teritoriul austriac, care ne-o dictau interesele noastre economice și strategice. Precum nu e de mirare că am fost siliți să tolerăm pe teritoriul nostru organizația quasi oficială a poliției rusești.

Independența unui Stat nu poate fi asigurată decât prin puterea lui și rezistența împotriva amenințărilor din afară. Dar ce rezistență putea opune mica Românie Rusiei, pe care nece tritea istorica și înș și rațiunea ei de Stat, o mânau peste pragul românesc, în pre Balcani?

Situația noastră a ajuns și mai tragică, în momentul când Franța și Anglia, inițiatoarele «Convențiunii» din

Paris, abandonând, aliatei lor dela Nord Constantinopolul și Strâmtoarele, fatal s'au dezinteresat de soarta celor câteva milioane de «valahi» dela gurile Dunării..

* * *

O singură soluție a fost găsită în această situație, plină de primejdii, de politica noastră tradițională, — sub inspirația și conducerea tuturor marilor noștri bărbați de Stat și a oamenilor politici de frunte: Ion Ghica, Mihai Kogălniceanu, C. A. Rosetti, Lascar Catargiu, D. A. Sturdza, P. P. Carp, Titu Maiorescu, Al. Marghiloman, ca și... d-nii Ionel Brătianu, Take Ionescu și defunctul Nicu Filipescu. Și această soluție se rezumă într'un tratat de alianță cu Puterile Centrale, ale căror interese nu sunt compatibile cu întronarea Rusiei la Dunăre.

De altfel nici nu aveam multă alegere, dacă nu ne resemnam la disoluție apropiată în oceanul moscovit.

Dar însuși secretul absolut păstrat asupra acestui tratat, vădește toată falsitatea situației noastre internaționale.

Secretul eră atât de riguros, că și cei mai mulți dintre miniștri nu i cunoșteau clauzele. Chiar ministrul de Afaceri străine din momentul izbucnirii conflictului european, d. Em. Porumbaru, nu aflase despre ultima reînnoire a tratatului, — făcută abia cu un an înainte, — decât în ziua primului consiliu de Coroană, în Iulie 1914.

Un Stat având conștiința plenitudinii suveranității sale nu se poate pune într'o astfel de situație. Această plenitudine însă n'a fost decât o ficțiune: Rusia nu ar fi iertat României o alianță fățișă.

* * *

Rezultatele sunt cunoscute: Regele Carol, părăsit în momentul critic de sfetnicii săi, bachanala celor doi ani ce au urmat, România transformată într'o arenă de luptă dintre legațiunile străine; până la nenorocirea din urmă: — țara târîtă la măcel împotriva intereselor sale vitale și împotriva voinței sale, — însuși Regele Ferdinand într'un document oficial declară că 90 la sută din Români nu voiesc războiul; și până la rușinea din urmă, — generalii străini, în frunte cu plenipotențiarul rus Masolov luând sub tuțeală comanda noastră supremă, comisiunile compuse din agenți străini, distrugând isvoarele avuției naționale, și în sfârșit — chiar toată armata noas

tră dizolvată în cea rusească... Și doar generalii ruși nu s'au dovedit vulturi, și armata care a săvârșit faimoasele «retrageri strategice» din Galiția și Polonia, ca și în Dobrogea noastră, nu se putea pretinde mai destoinică decât a noastră, pentru ca umilirea să fie cel puțin justificată prin considerațiuni pur militare.

Și ca final grotesc: primul nostru ministru înaintând guvernului revoluționar din Petrograd o plângere împotriva aceluia ministru al Țarului Niculae, «trădătorul» Stuermer, cu care el, reprezentant al României suverane, abia încheiase tratatul de alianță!...

Ca să ajungem oare aci, ca să jucăm acest rol în fața «Sfatului muncitorilor și soldaților» din palatul Tauridei, luasem aerele de «arbitri ai Europei»?

Se poate imagina o mai dureroasă sfărâmare a iluziunii de independență?

Dar odată ce am călcat în picioare singurele legături, cari cu timpul ne puteau asigura o dezvoltare națională, în adevăr liberă, prăpășirea și prosperitatea generațiilor viitoare, natural, nu mai puteam recurge împotriva obijduitorului Stuermer decât la... mila «Sfatului muncitorilor»...

Căci, prin forța lucrurilor, altă independență nu putem avea, de cât asigurarea situațiunii noastre internaționale printr'o legătură temeinică cu acele State mari, pe cari ni le indică însăși situația geografică, cum și interesele noastre economice și tradițiile istorice.

Războiul a învederat prea târziu din nenorocire, că această legătură temeinică un tratat secret nu ne-o poate asigura.

* * *

În retorica noastră curentă evocațiunea Independenței a fost în totdeauna asociată de preălmărire «Coroanei de oțel».

Și în adevăr, între situațiunea noastră internațională și chemarea pe tronul României a dinastiei Hohenzollernilor, — care prin sine însăși simbolizează un program politic, — există cea mai intimă legătură.

De la divanurile ad-hoc țara, a cerut o monarhie constituțională și o dinastie *dintr'o casă domnitoare a Apusului european*.

Am avut nevoie de o dinastie *puternică* și de o *dinastie apuseană* pentru ca Coroana să fie respectată înăuntrul și

în afară, fiind-că numai așa și-ar fi putut îndeplini misiunea: *înăuntru* pentru ca autoritatea Coroanei, ridicându-se peste luptele dintre partide, să ne poată asigura ordinea și evoluția politică normală; — *în afară* — pentru ca, prin însăși legătura dinastică, țara să înceteze de a fi o jucărie între diferite facțiuni sprijinite de puteri străine, și pentru ca astfel România să-și asigure locul ce i se cuvine în echilibrul european.

Aceeași directivă politică generală, acelaș gând care a determinat alianțele noastre, ne-au impus și alegerea dinastiei.

Dar echivocul situațiunei internaționale a creat o situațiune falsă și Coroanei.

Chiar la începutul domniei sale Regele Carol a fost silit să abdice, pentru că «inima României era acolo unde flutura drapelul Franței». Iar în urmă el nu și-a putut asigura o relativă liniște decât adoptând vestitul sistem al «rotativei».

* * *

De atunci înainte limbajul slugarnic al detentorilor «puterii», lipsit de orice demnitate și de orice respect real pentru Coroană, se perindă ca o manifestație normală a sistemului politic, cu insultele triviale ale opozanților.

Semnalul «luptelor de răsturnare», menit să pună în mișcare *rotativa*, îl dădea aproape în totdeauna un «șah la rege», pentru ca «Neamțul să știe de frică». Nimic nu asigura mai bine o carieră politică, decât violența atacurilor împotriva Coroanei. Insultătorul de la o întrunire publică era sigur să fie invitat a doua zi la masă regală. Iar în cazul unei opoziții prea prelungite, ca cea mai bună recomandăție, pentru portofoliul ministerului de război, slujia o mică conjurație printre militari...

Nici o declamație nu poate subtiliza acest adevăr: după o jumătate de veac de domnie, Regele Carol s'a văzut amenințat cu răsturnare prin conspirația dintre chiar sfetnicii săi cu miniștrii Puterilor străine. Bătrânul Rege amărât și-a închis ochii, hulit în ultimele clipe ale vieții de toată plebea politicianilor, pentru că în momentul hotărîtor a voit să stea la straja interesului de Stat și a demnității naționale, apărând directiva politică consacrată de elita tuturor generațiilor trecute.

În tămâia discursurilor funebre nu s'a putut topi rușinea acestui sfârșit...

Și războiul a rupt ultimul vâl; guvernul român s'a crezut în drept de a-și trâmbița triumful, pentru că Regele României a fost *numit* aici, *în țara lui*, comandant al armatei în care fusese înglobată oștirea lui...

Nu știm dacă *numirea* a fost revocată de sfatul revoluționar pe malurile Nevei..:

Incrimînările sunt inutile și nedrepte. Respectul nu se poate stipula printr'un contract. El se impune prin autoritatea proprie, isvorită din forța vie a unei instituțiuni. Această autoritate și această forță n'a avut'o și n'a putut-o avea Coroana României, fiind dată minciuna de la baza vieții noastre de Stat.

* * *

Din această situațiune decurgea fatal și toată impocrizia constituționalismului nostru.

Rotativa a dat țara pe mâna unei oligarhii lacome și corupte, organizată în asociații pentru exploatarea avantajelor puterii.

Cele mai hotărîte *hunăvoinți* individuale, — spre cinst'a noastră acestea nu ne-au lipsit — rămâneau neputincioase în fața *sistemului*.

Și așa s'a putut întâmpla ca această țară constituțională să fie aruncată în războiu, fără ca vre-un organ al voinții naționale să fie consultat, numai după porunca lui... *Stuermer*...

* * *

Ca încoronare a acestei evoluțiuni, «Idealul național» indentificat cu precupețirea sufletelor românești, cu trocarea teritoriilor băstinașe, cari veacuri au trăit o viață istorică comună, cu îngenuchiarea șmerită în fața brațului care ne-a lovit, — numai ca «protectorul» moscovit să se întindă și peste Carpați... și pentru realizarea idealului național al... panrusismului...

În cercul acesta vicios toate se înlînțuesc și se sprijină: falșitatea situațiunii înt' naționate, lipsa de autoritate a Coroanei, nesinceritatea și imoralitatea vieții publice.

Și fantasmașoriile au logica lor. Cea mai deșanțată aventură politică, nasută din violarea tratatului, care singur ne mai putea da un punct de rezim, este și ea în logica acestei situațiuni morbide: violarea unui tratat e întotdeauna mai apreciată de cei interesați, decât respectarea lui...

* * *

Prăbușirea era scrisă în cartea neamurilor. Un popor nu poate trăi vecinic într'o fantasmagorie și încercarea prin foc și fier a împrăștiat mirajul.

Printre ruini, ne rămâne numai să tragem învățăminte din acest cataclism.

Răsboiul va trece. Se va pune problema, — ea se pune de pe acum — a reedificării din temelie a templului risipit.

Cu groază ne întrebăm: din nou aceeași minciună? O existență șubredă fără nici o siguranță pentru ziua de mâine; un Stat a cărui «suveranitate» e menită numai să acopere neputința deșăvârșită în fața competițiilor străine? O Coroană fără prestigiu și forță vie, acum și mai mult ca înainte bătută ca o trestie, între facțiuni sprijinite din afară? Viață publică lipsită de cinste și seriozitate; pururea toată atmosfera morală otrăvită?.. Mai bine moarte!

* * *

Învățămintele se impun dela sine:

România nu va trăi, nu mai poate trăi, dacă asupra existenței ei de Stat va rămânea suspendat eternul semn de întrebare, dacă nu vom avea siguranța externă împotriva tuturor apetiturilor și a tuturor presiunilor din afară.

La această siguranță nu putem ajunge decât pe o singură cale: România trebuie să intre, în forma ce 'urmează s'o stabilim, în complexul politic și economic al *Europei Centrale* («Mittel Europa»), de care ne leagă toate interesele noastre materiale și morale.

În împrejurările actuale, când și Statele cele mai puternice sunt silite pentru asigurarea intereselor lor vitale să recurgă la tot felul de combinațiuni internaționale, pentru un Stat ca România izolarea nu poate însemna decât renunțarea la orice demnitate națională și chiar la viață.

De asemenea, numai prin realizarea concepțiunii, cuprinsă în acest termen de «Europă centrală», se poate asigura României noi și o dinastie puternică și respectată, care să-și poată îndeplini misiunea în viața noastră națională, fiindcă numai astfel Coroana ar putea avea un izvor de autoritate și putere proprie, care ar ridica-o deasupra tuturor luptelor dintre partidele politice.

În această situație numai, ar fi cu putință un regiu

politic sănătos, întemeiat pe principiile comune tuturor Statelor civilizate — constituționalismul și democrația reală.

Numai pe această cale putem năzui și la realizarea *idealului național*, în sensul real al cuvântului, ca plenitudinea vieții românești de pretutindeni.

* * *

Numai să nu fie și de astă-dată pierdute în zadar învățămintele, plătite cu atâta sânge și atâtea suferinții; numai glasul realității să fie însfârșit ascultat!

De ani îndelungați, cu mult înainte chiar de războiul balcanic, prevesteam țării amezite de demagogii de toate culorile, primejdiile de moarte, la cari se expune printr'o politică nesocotită și agitații nesănătoase. Și în timpul neutralității noastre mi-am făcut pe deplin datoria cetățenească, sub loviturile persecuțiunilor, sub ploaia de insulte și calomnii.

Acum, după ce realitatea sângeroasă a vorbit, am dreptul să nădăjduiesc că glasul meu, al realității, va găsi răsunet în toate inimile cinștite.

Imi voi face datoria până la sfârșit.

1 Septembrie.

III

Un rol fatal în acțiunea noastră l'a jucat nedeprinderea *de a gândi pentru sine însuși*.

Ne-am obicinuit să reflectăm «opinia publică» franceză — adică opiniile presei de boulevard. Chiar presa engleză nu ne-a fost cunoscută decât prin intermediul celei franceze. Iar presa rusă ne-a fost cu desăvârșire neaccesibilă. Bine înțeles, nici nu amintesc despre presa Puterilor Centrale, — aceasta a fost pusă pur și simplu la index.

Dar nu poate fi un izvor mai puțin sigur, în ce privește cauzele și perspectivele acestui războiu, decât tocmai presa franceză și engleză.

Nu e vorba numai de falsificări voite, deși și acestea au jucat un rol însemnat, mai cu seamă în Franța și în Anglia. Presa politică din Rusia a fost mult mai sobră, fiindcă guvernul Țarului pornind războiul, n'a prea simțit nevoia de a lămuri unui popor robit motivele acțiunilor sale.

Dar în Franța și în Anglia, guvernele aveau în fața lor popoare foarte individualiste, agitate de idei antimilitariste și în parte, chiar din egoism, pacifiste. Pentru a sili acolo masele de a renunța la confortul vieții de toate zilele și de a accepta jertfele și truda vremurilor de războiu — narcoza specifică a demagogiei războinice părea absolut necesară guvernanților.

Dar și fără falsificare voită, oamenii nu întotdeauna își pot da seama de motivele adevărate ale acțiunilor lor. Vanitatea, prejudecata, patima, ideologia care aruncă un văl înșelător asupra fondului pornirilor noastre, denaturează așa de ușor adevărurile cele mai evidente.

Nu trebuie încă uitat că rezultatele pozitive ale actelor omenești adesea se îndepărtează foarte mult de scopurile subiective, pentru cari au fost săvârșite. Cine din contemporanii războaielor Reformațiunii sau ai campaniilor lui Napoleon își dădea seama de motivele lor reale sau a putut pătrunde rostul istoric adevărat al actelor lor?

De aceia ar fi naiv să căutăm explicarea adevărată și complexă a motivelor și a cauzelor conflagrațiunii mondiale sau adâncă ei semnificație istorică în discursurile politice sau chiar în nenumărate «cărți» de acte diplomatice, publicate sub diferite coperte colorate.

Impotriva acestei narcoze nu e decât un singur mijloc: *gândirea cinstită și independentă*, care singură poate da o judecată obiectivă.

Dar în acelaș timp, din nenorocire, nimic nu e mai greu..

15 Septembrie.

PARTEA I

ROMÂNIA

ȘI

RĂSBOIUL MONDIAL

CAP. I

CAUZELE ȘI EFECTELE RĂSBOIULUI MONDIAL

I

CAUZELE RĂSBOIULUI MONDIAL

Ori cât de importantă ar fi pentru cei direct interesați chestiunea Alsaciei și Lorenei, ea are însă mai mult caracterul unei certe pentru hotărâre între vecini.

Se poate discuta dacă au făcut bine germanii la 1871 anexând aceste teritorii, cari două veacuri au aparținut Franței. Se poate, și cu mai drept cuvânt, discuta dacă astăzi francezii fac bine, revendicând un pământ băstinaș german, a cărui populațiune se simte acum solidară cu consăngenii din Imperiu. Dar oricare va fi soarta acestor provincii, ea la urma urmelor nu poate avea atâta însemnătate pentru Istoria omenirii.

Și mai puțină importanță istorică are, dacă «sacru egoism» al Italiei va reuși sau nu de a mai mărire teritoriul favorit al călătorii de nuntă, cu câteva fâșii rupte de la vecini.

Oricine poate avea în această privință simpatiile și preferințele sale, dar conflictele de acest fel nu pot determina caracterul istoric al tragediei mondiale.

Cu totul de altă natură sunt conflictele dintre Germania și Anglia, pe de o parte, și dintre Puterile Centrale și Rusia, pe de altă parte.

Ciocnirea dintre Germania și Marea Britanie ne înfățișează o fază caracteristică, adâncă în semnificarea ei istorică, a dezvoltării economice mondiale.

Karl Marx a descris, pe vremuri, evoluția economică, ca un proces ce se desăvârșește înăuntru unui Stat: progresul industrial duce la concentrarea capitalului în opoziție cu proletarizarea masselor, și ca rezultat final— «expropriatorii se expropriază», și socializarea mijloacelor de producție încheie întreaga evoluție.

Realitatea de mult a depășit acest cadru. Încă acum aproape 17 ani am semnalat într'un discurs parlamentar, că Anglia tinde să se transforme din «fabrica lumii», cum era socotită până atunci, într'o «ladă de fier», într'o bancă a lumii. Acolo s'a format un imens capital, pe care îl numisem «Capitalul vagabond», care a pornit din «ladă» în lumea largă, pentru cucerirea Globului, pentru exploatarea și subjugarea, mai cu seamă, a țărilor înapoiate economicește.

Factorii de căpetenie ai acestui proces sunt supremația comercială și stăpânirea exclusivă a mărilor. S'a calculat că pe această cale Anglia încasează numai *de la străini*, din întreprinderile ei externe și din navigațiunea internațională (între porturile străine) ca profit net, peste zece miliarde anual. Ceea ce reprezintă venitul unui formidabil capital de cel puțin 200 miliarde.

Acesta este tributul, pe care «capitalul vagabond» al Mării Britanii îl percepe de la celelalte popoare, mai cu seamă din țările înapoiate.

Dacă acest proces s'ar desăvârși până la ultima lui consecință logică, formula lui Karl Marx ar ajunge să se realizeze într'un chip neașteptat: un Stat ca «expropriator» mondial și un popor de state proletarizate de peste întreg rotundul pământesc!

Însă în calea acestei evoluții s'a ridicat Germania cu extraordinara ei dezvoltare industrială din ultimele decenii.

Cu o repeziciune vertiginoasă, ea și-a creat în economia lumii o situațiune, care făcea să tremure din temelie toate contoarele din City și toate factoriile ei coloniale. Pe calea concurenții pașnice Germania s'a dovedit de nebiruit. Știința ei, progresul ei tehnic, talentul organizator al conducătorilor industriei și comerțului, munca stăruitoare și spiritul de ordine al muncitorimii, îi asigurau succesul, chiar pe debușurile britanice!...

Atunci «Capitalul vagabond» a asmuțit pe toți «proletarii» săi de toate rasele și nuanțele de colorațiune, pe toți vasalii săi mărturisii, pe toți aceia în slărșit, cari

aveau vre-o rancună sau o socoteală cu un popor ce se afla în plina ascensiune a puterii și a prosperității.

Credincioasă tradițiilor sale seculare, Anglia, — «perfidul Albion» al Istoriei mondiale, — s'a hotărât să înlăture cu forța pe un rival primejdios, cum a făcut pe vremuri cu Spania, cu Franța, cu Olanda... Germania trebuia cu orice preț zdrobită, flota ei distrusă, coloniile anexate. Întreprindere negreșită, mai grea decât să impui cu tunul poporului chinez otrava opiului.

Și lumea ergotează încă pe baza cărților galbene, verzi, albastre, sau cum mai sunt, cine a voit războiul, în acest conflict: Germania, a cărei armă cea mai sigură era munca pașnică, sau Anglia, care doar numai prin forța militară i-ar mai putea stăvili mersul triumfal?..

Pentru morala Istoriei e instructiv de notat, că dacă poporul german ar fi muncit mai puțin sau mai prost, războiul — cel puțin cu Anglia — desigur că n'ar fi izbucnit...

Nu mai puțin semnificativ este și caracterul conflictului dintre Puterile Centrale și Rusia.

Aceiași expansiune economică a Germaniei l'a determinat un antagonism ireductibil între politica germană în Orientul apropiat și tendințele de cotropire ale Rusiei *Tariste* în Balcani.

Căci nu trebuie uitat că războiul a fost pornit de Rusia *Taristă*, care năzuia să se întroneze la Bizanț și să-și întindă stăpânirea până la marea Egee și Adriatică. Imperiului german însă numai cooperăția liberă cu popoarele din Orient îi putea asigura un câmp de activitate industrială și comercială, — care fatal s'ar restrânge, și Germania însăși ori-când ar fi amenințată de o *încercuire* desăvârșită de către o coaliție viăjmașă, dacă tendințele contropitoare ale Imperiului moscovit nu ar fi stăvilite.

Pe de altă parte, și Imperiul Habsburgic nu poate admite dominația ea în Balcani a unei mari Puteri slave, o împresurare extrem de primejlioaasă pentru tot viitorul Monarhiei. Astfel s'a creat o solidaritate de interese și, ca rezultat, o alianță intimă între Germania și Austro-Ungaria.

Intrucât Rusia și-a dat bine seama, că în aceste împrejurări — cum s'a exprimat cunoscutul profesor de istorie dela Universitatea din Petersburg, d. Mitrofanov, — «drumul la Constantinopol trece pe la Berlin», o luptă

crâncenă între Puterile Centrale și Impărăția Țarilor a ajuns inevitabilă.

Și în acest conflict e lesne de constatat că *în fond*, oricari ar fi aparențele și interpretările actelor diplomatice, acțiunea germană are *caracterul defensiv*. Ca și în diferen-
dul economic cu Imperiul britanic — nu Germania, — ci Anglia avea nevoie de război, nu Germania, ci Anglia putea aspira la distrugerea flotei sau răpirea Coloniilor Statului rival; — tot așa și aci Germania nu preindea decât menținerea regimului «porturilor deschise» — nu ea, ci Rusia și-a afirmat voința de a cuceri Constantinopolul și Strâmtoarele.

În judecata istoricului de mâine, aceste cauze adânci ale groaznicei conflagrațiuni, care a împărțit lumea în două lagăre dușmane, singure vor cădea în cumpănă pentru a aprecia și perspectivele ce deschid omenirii rezultatele posibile ale catastrofei. Demagogia și declamația deșartă prin cari cei interesați încearcă astăzi să «facă atmosferă», dacă nu vor fi uitate, vor inspira numai compătimire pentru mentalitatea ce domina în «bătrâna Europă» un veac după marea Revoluțiune.

Mai cu seamă, când va fi dată și «ultima hotărîre» asupra rolului istoric al Rusiei țariste. Căci conflictul dintre Puterile Centrale și Rusia are și o față, de cea de cea mai mare însemnătate pentru Istoria mondială.

Dar despre aceasta voi mai vorbi.

4 Septembrie.

II

RĂZBOIUL ȘI REVOLUȚIA DIN RUSIA

Este evident pentru oricine, că războiul dintre Puterile Centrale și Rusia e menit să aibă o înrăurire hotărîtoare asupra destinului întregului Orient european. Și pe noi, românii, rezultatele acestui război ne interesează mai deaproape.

De multe ori voi fi silit, deci, să revin asupra tuturor urmărilor uriașei lupte.

Dar aci vreau să relev mai cu seamă un aspect al acestui conflict, care îi dă o importanță extremă din punctul de vedere al Istoriei mondiale.

Rusia Țarilor, chiar din cauza formei sale de Stat, apare în Istorie ca rezervorul reacțiunii universale, care veșnic amenința desvoltarea politică și socială normală din Europa. Istoria veacului trecut, de pildă, dela «Sfânta Alianță» încoace, poate fi caracterizată ca lupta popoa elor europene împotriva spiritului de reacțiune ce se ravârsa din Rusia.

È destul să semnalăm aici, influența covârșitoare a Rusiei, dintr'un singur punct de vedere.

Multă cerneală a fost vărsată în declamații pompoase împotriva militarismului. Dar câtă vreme la răsăritul Europei exista o mare Putere, al cărei guvern se putea dispensa de colaborarea anevoioasă a parlamentelor, pentru votarea creditelor și a contingentelor militare, și era în putință oricând să decreteze în taină mobilizarea generală (ceea ce întrecăt fie zis, s'a și întâmplat în războiul actual, cu mult înainte de mobilizarea oficială), atâta vreme și toate celelalte State europene erau datoare, din considerațiuni de siguranță elementară, să-și încordeze toate forțele pentru a-și mări mijloacele de apărare și a și menține armatele în măsură de a întâmpina toate eventualitățile. Toate manifestațiunile pacifiste ale Țarilor nu pot întuneca acest adevăr.

Numai reclădirea Statului rus pe temeliile comune tuturor țărilor civilizate (căci cu toate deosebirile dintre constituțiunile europene, în tot Apusul organizația politică e așezată pe baza aceluiași principii generale), — cu alte cuvinte, numai o *revoluție* în Rusia putea să asigure lumii evoluția socială și politică neturburată de refluxuri de reacțiune violentă.

Istoria ne arată însă, că poporul rus nu s'a dovedit în stare să realizeze cu propriile lui mijloace această transformare. Numai războaiele externe, — și, bine-înțeles, *războaie nefericite* — i-au putut înlesni și în trecut fiecare pas de înaintare în viața lui politică și socială.

Cauza acestei situații paradoxale nu este greu de explicat. Progresul tehnic pune astăzi la dispoziția guvernelor mijloacele de represiune și creiază pentru orice încercare de revoluție o situație, care nu are analogie cu starea de lucruri de pildă, din Franța, la sfârșitul veacului XVIII-lea, când un Barbarout putea în fruntea unui mic grup de revoluționari, — vr'o 600 de inși, — să str. bată în cântecul Marsiliezei întreaga Franță, de la Marsilia până la Paris, pentru a lua parte la răsturnarea monarhiei.

Numai o înfrângere externă putea în Rusia să schimbe raportul de putere și să îngăduiască masselor populare afirmarea revendicărilor lor.

Dar în războiul actual, democrațiile apusene au încheiat din motive egoiste, o alianță cu guvernul Țarului. De aci — complicațiuni paradoxale: biruința Înțelegerii însemna, în primul rând, biruința țarismului, consolidarea lui pentru lungi decenii și chiar secole. Căci evident, dacă Țarul Nicolae își făcea intrarea triumfală, în fruntea armatelor sale, la Berlin, revoluțiunea nu se mai putea produce.

Mai mult: această victorie ar fi dat fatal semnalul reacțiunii europene. În cazul înfrângerii Germaniei, nici Franța, nici Italia nu puteau pretinde la hegemonie pe continentul european, iar Anglia este exclusă prin situația ei insulară și prin politica ei colonială. Nu putea deci ajunge la această hegemonie, prin forța lucrurilor, decât Rusia. Ceeace însă ar avea de rezultat fatal nu numai cotropirea brutală pentru Orient, dar și o formidabilă întărire a reacțiunii în restul Europei. Niciodată profeta lui Napoleon, că Europa într'un veac trebuia să ajungă democratică sau căzăcească, nu era mai aproape de realizare.

Numai «militarismului german» Istoria mondială îi dat rește că această catastrofă a fost înlăturată, iar poporul rus — emanciparea lui, ca și Polonia renașterea ei. Socialdemocrația germană, cu drept cuvânt, nu și-a preocupat sprijinul acestui militarism.

«Barbaria teutonă» poate fi mândră de verdictul destinului, pe care — dacă există dreptatea în lume — Rusia democratică recunoscătoare îl va materializa, ridicând pe piețele Petrogradului și ale Moscovei statui în slava marșalilor Hindenburg și Mackensen...

Voiu discuta altădată perspectivele ce rezultă din revoluția rusă pentru situația internațională.

Acum trebuie să mă mărginesc încă la o singură observație. Caracterul istoric semnalat al conflictului dintre Germania și Anglia, ca și al celui dintre Puterile Centrale și Rusia, nu iartă unui om de Stat să-și determine atituinea față de războiul mondial după simple «simpatii» personale ce le-ar avea pentru însușirile mai mult sau mai puțin închipuite ale națiunilor beligerante.

Înainte noastră se desfășoară un groaznic proces al Istoriei universale, ale cărui rezultate se vor resfrânge fatal asupra intereselor vitale ale tuturor națiunilor pământului.

Pentru nimeni nu poate fi indiferentă îndrumarea evo-

luțiunii economice a lumii întregi, care va fi determinată de războiul anglo-german, cum pentru nimeni n'ar fi indiferente soarta Orientului sau triumful final al țarismului ce ar rezulta din conflictul armat dintre Puterile Centrale și Rusia.

Fiecare este dator să-și spună cuvântul numai după cum îi dictează interesul suprem și dreptul la viață al neamului din care face parte.

Și ce jalnic rol l'au avut marii și micii noștri bărbați de Stat!

5 Septembrie,

III

BASINUL DUNĂRII ȘI ROMÂNII

O privire aruncată pe harta Europei ne arată că teritoriul, ce se întinde între Alpi și Marea Neagră și dela munții Bohemiei până în țărmurile Adriaticei și ale mării Egee, se prezintă ca o unitate geografică, caracterizată prin imensul basin al Dunării, cu dependențele lui naturale (cu exclusiunea extremității de sud a peninsulei balcanice).

Etnograficește acest teritoriu se deosebete esențial de restul Europei. Pe când acolo vaste regiuni sunt locuite de masse naționale compacte, aici, în basinul Dunării, constatăm un amestec adesea inextricabil de numeroase grupuri naționale, relativ restuânse, cari se consolidează numai în puține pete mai omogene.

Dintre aceste grupuri, pe cele mai numeroase le constituie românii, cu 12 milioane de suflete (inclusiv Basarabia), apoi germanii, cu vr'o 11 milioane (din cari două milioane în Ungaria) și maghiarii cu 10 milioane (după statistica oficială). Restul îl formează mai cu seamă dierețele naționalități slave, și mai puțin numeroase.

Toate aceste grupuri naționale sunt strâns legate între ele în primul rând prin interese economice. Puternica arteră a Dunării, cu afluenții ei, strălătând regiuni cu cele mai variate condițiuni de producțiune și avuție națională, creează între ele o *interdependență* economică indisolubilă, încât numai prin cooperăție populațiunile așezate aci pot să-și asigure o dezvoltare și o prosperitate obștească.

Pe de altă parte, slăbiciunea relativă a acestor grupuri etnice, luate izolat, față de uriașele formațiuni politice de împrejur, nu le poate da o siguranță externă, printr-o organizație de State independente. În același timp, — deși unele unități naționale au fost mai favorizate de soartă, decât altele, — simplul fapt că deosebiri numerice dintre ele nu sunt destul de însemnate, a împiedicat pe vreunul din grupuri să poată absoarbe sau nimici pe celelalte, ca să ajungă pe această cale la crearea unui mare Stat unitar — din punctul de vedere etnic. Și chiar marea variație de rase constituie pentru fiecare din elementele care alcătuiesc acest complex de neamuri, o garanție pentru individualitatea lor națională, favorizând, cu toate fricțiunile și luptele inevitabile, stabilirea unui echilibru final, întemeiat pe respectul drepturilor și al tuturor aspirațiilor naționale legitime.

S'ar părea că din această situație nu poate rezulta decât o singură soluție logică: organizarea între popoarele basinelui dunărean nu numai a unei cooperări economice, ci și a unei vaste asociații *politice* pentru apărarea libertății, propășirii și a siguranței comune.

Pentru grupul român, așezat chiar la gurile marelui fluviu al Europei Centrale și pe ambele laturi ale Carpaților, participarea la această asociație pare și mai imperioasă, fiindcă numai pe această cale el și-ar putea desăvârși organizația politică. Economiceste, numai legătura organică cu Europa Centrală i-ar da putința să tragă toate foloasele din bogățiile sale naturale, la adăpostul concurenței cerealelor și a petrolului rusesc. Iar politiceste, situația geografică și raportul numeric i-ar crea chiar o situație privilegiată în sânul basinelui dunărean.

Apoi acest grup e mai expus primejdiilor prin contactul imediat cu uriașul moscovit, oricum s'ar așeza lucrurile în Rusia.

Dacă într'adevăr, și șesul rusesc servește de lăcaș pentru multe popoare, ele însă în majoritate covârșitoarea sunt slave, și de veacuri au suportat influența rusificatoare. Față de *massa* celor mai însemnate din aceste grupuri, chiar socotite izolat, românii se află într-o inferioritate numerică preazdrobitoare. Rușii propriu ziși singuri ajung la aproape 100 milioane de suflete; apoi vin ucrainenii în număr de peste 30 milioane, polonezii cu aproape 20 milioane... Însemnătatea acestor raporturi de *massă* n'are

nevoe de multă lămurire. E o chestiune de pură mecanică, ce își are rostul și în viața națiunilor...

Vitregia soartei a stat până acum în calea justei orientări și a așezării politice temeinice a românilor. Istoria acestei părți din Europa a fost prea turbure pentru dezvoltarea normală, indicată de situațiunea geografică, a organizațiunei politice a întregului basin al Dunării.

În fluctuațiunile seculare, ce au urmat în Orient prăbușirii Imperiului bizantin, din întregul basin dunărean numai popoarele Austriei au fost mai adăpostite. În faza agresivă a Istoriei otomane, chiar și Ungaria 150 ani a stat sub puterea Turciei; bulgarii și sârbii au fost transformați pentru veacuri în raiale, iar principatele române au căzut în vasalitate. Dela începutul secolului al XVIII, când granițele imperiului rus ajunsesse la Nistru, a apărut un nou factor de turburare: Rusia a început să și afirme tot mai mult aspirațiunea la stăpânirea în Balcani și la cotropirea tuturor naționalităților slave de sub Coroana Habsburgilor.

Dintre toate neamurile basinului dunărean, grupul român a avut parte de soarta cea mai tristă în aceste tribulațiuni istorice. O jumătate din Moldova a schimbat vasalitatea turcă pentru jugul moscovit, iar românii din actualul regat, după ce au suferit binefacerile «protectoratului», au urmat să trăiască veșnic sub primejdia de moarte politică și națională, fiindcă Imperiul Țarilor evident nu poate realiza visul de secole al panrusismului. decât trecând peste trupul lor. Viața lor politică nu era de fapt și nu poate fi în această situație decât un *provizorat*, abia tolerat.

Însă și întregul basin al Dunării n'a putut din aceste cauze ajunge la o organizație politică definitivă. Chiar partea lui occidentală, cuprinsă în limitele Austro Ungariei a fost stânjenită în dezvoltarea ei.

Ce înrâurire va avea războiul asupra viitorului basinului dunărean?

Răspunsul la această întrebare nu numai va fi hotărîtor asupra destinului neamului românesc, dar e menit să aibă și cel mai adânc răsunet în Istoria mondială.

6 Septembrie.

IV

RĂSBOIUL ȘI ORIENTUL EUROPEAN

Toată Istoria modernă a Orientului european e colorată de rivalitatea seculară dintre Sfânta Rusie și bătrâna Monarhie Habsburgică.

Și semnificarea cea mai adâncă, din punctul de vedere al Istoriei mondiale, a marelui războiu constă poate tocmai în faptul că el e menit să dea o soluție definitivă acestei ireductibile rivalități.

Imperiul Habsburgic, în fond — o creațiune a rasei germanice, — multe veacuri și-a împlinit cu cinste sarcina grea dar glorioasă de avantpost al civilizațiunii apusene.

Aci, la marginea barbariei orientale, între zidurile Vienei s'a înălțat ca simbol al acestei misiuni, falnicul turn al catedralei Sf. Ștefan, aci a înflorit străvechea Universitate și aci au fost puse temeliele mândrului Burg. Sub scutul și conducerea Burgului au fost ocrotite împotriva furtunilor din afară toate raționalitățile bătrânei monarhii; ele s'au putut astfel întări și au propășit afirmându-și individualitatea etnică.

Și milenii se sdrobeau de zidurile Vienei valurile barbare, începând cu Avarii și sfârșind cu oastea lui Cara Mustafai...

Germanismul, care în Apus a știut pe ste tot, printre ruinele Imperiului roman, să creeze o viață nouă, n'a putut veni și în contact cu lumea orientală de cât prin intermediarul Imperiului Habsburgic. Și a fost scris în cartea destinelor ca și Orientul — unde focurile culturii antice au fost învăluite de noaptea barbaiei, — să reînvie sub suflul dătător de viață al geniului germanic, — căci grupul german din basinelul Dunării poate fi considerat ca o delegațiune a rasei germane pentru organizarea Orientului european.

Până astăzi misiunea mondială a rasei germane anevoe putea să radieze peste zidul Carpaților și peste valurile tulburi ale Dunării.

În calea germanismului, ca reprezentant al *Europci*, — în înțelesul adânc al cuvântului, — s'a ridicat aici, după retragerea Turciei, imperiul moscovit, care a reluat, după milenii, rolul istoric al Persiei antice în luptele împotriva Eladei: două concepții de viață, două sisteme politice stăteau față în față.

Orientul european a trebuit să îndure suferinți grozave, pe urma acestui conflict, căci tendințele de cotropire ale moscovitului au dat aici naștere blăstămatei «chestiuni a Orientului», a cărei deslegare era veșnic așteptată de toate generațiile trecute, și veșnic rămânea în suspensiune.

În atmosfera de neîncetate mașinațiuni oculte și de continuă fermentațiune bolnavă, se croiau și desfăceau principate și regate șubrede, cari duceau o existență falicioasă pe care numai narcoza megalomaniei le-o făcea mai tolerabilă, în veșnica nesiguranță a zilei de mâine.

În acest coșmar s'a sbătut biata omenire balcanică de decenii, de veacuri. Dezarmonii le «concertului european» nu o lăsau nici să moară nici să trăiască.

De aici, din Balcani, a pornit și scânteia războiului mondial.

Acest războiu pune astfel în sfârșit, la ordinea zilei organizarea politică *definitivă* a întregului basin dunărean de care sunt strict legate, cum am văzut, și destinele neamului românesc.

Pornind războiul, Rusia țaristă a făcut cea mai formidabilă încercare de a ajunge «pe drumul Berlinului» la stăpânirea în Balcani. Scopurile țarismului au fost de astă dată mărturisite cu toată sinceritatea dorită: desmembrarea Austro-Ungariei, împărțea a Turciei, desființarea Bulgariei... Germania fiind zdrobită, iar Franța și Anglia desinteresate sau «compensate» — teritoriile și naționalitățile așezate aci până la marea Egee și Adriatică, ar ajunge mai curând sau mai târziu o pradă ușoară a imperialismului moscovit: *Moscovia* ar fi triumfat definitiv asupra *Apusului* «putred».

Astfel s'a învederat tuturor popoarelor basinului dunărean că destinul le pune în față singura alternativă: cooperarea liberă sub scutul puterii germanice, care simboliza pentru ei și toate ideile *Apusului*, sau înecul în oceanul panrusismului, — nu numai desnaționalizarea, dar și întoarcerea spre Asia.

Și toate aceste popoare au înțeles chemarea datoriei, afară de... sârbi și români, cari au pășit pe calea pierzaniei sigure, acceptând cu entuziasm jugul țarismului, ca mistificațiunea «idealului național».

Cruntă a fost răsplata!...

Infrângerea țarismului și revoluția din Rusia nu înlătură, cum voi avea prilejul să arăt, primejdia pentru vii-

tor. Dar ele dau, cel puțin, *răgazul* necesar și libertatea de acțiune, de cari toate grupurile naționale din basinul Dunării sunt datoare să profite pentru a'și crea o organizație politică, ce singură le poate da și siguranța externă și putința unei propășiri naționale cu adevărat libere.

Pentru Regatul român războiul înfățișase posibilități, cari arareori cad de două ori în viața unui neam.

Dacă România rămânea credincioasă tradițiilor sale politice și adevăratelor interese naționale, ea, — ca Stat de frunte în Balcani și ca factor de primă importanță în basinul dunărean, — putea să-și asigure un glorios rol în Istoria mondială, participând activ la crearea Europei Centrale și la organizarea politică temeinică a Orientului european.

Ce perspective de mărire și putere se deschideau astfel neamului românesc întreg!

Conducătorii acestui Stat au preferat să-l arunce în luptă pentru scopurile imperialismului panrusesc...

Dar învățământul istoric, ce se revarsă din chiar catastrofa provocată de această politică nenorocită, e cu atât mai luminos; *Românismul nu poate avea viitor decât în organizația politică și economică a basinului dunărean, ca factor al Europei Centrale.*

7 Septembrie.

CAP. II

RĂȘBOIUL ROMÂNIEI

I

TRAGEDIA REGELUI CAROL

Minte cumpănită, temperament rece și stăpân pe sine. Singur într'o lume străină, fără favoriți, fără prieteni, fără să dușmănească pe nimeni, dar dușmănit de mulți, — așa a stat, veșnicul solitar, tăcutul Rege Carol pe tronul zidit de el, care multă vreme i se clătina sub picioare.

De sigur, avea un temperament de adevărat Domnitor.

Urcat în scaun în urma unei conjurațiuni care răsturnase pe Cuza Vodă, și la care luaseră parte și militarii, el se trezește din prima zi a domniei în fața unei protestări a mai multor ofițeri superiori cari cer noului Domn pedepsirea conjuratorilor pentru că și-au călcat credința către Șeful suprem al oștirii.

Protestarea suna foarte frumos: împotriva cuvintelor de onoare ostășească și de credință către Domn, cu greu se putea răspunde în temeiul principiilor. Dar protestatorii, ei înșiși ostași, adresau un ultimatum Domnitorului lor, care primise doar Coroana din mâna conspiratorilor !...

În fond protestarea era probabil o «mașină politică» cum au fost atâtea altele, pe cari le-a văzut de multe ori în urmă Regele Carol.

Răspunsul, pe care a știut să-l dea, în această situație extrem de delicată, tânărul Domnitor, — abia împlinise 27 ani, — promitea mult.

Dificultățile exterioare le-a biruit cu cinste, dând dovadă de inteligență suplă și de multă tenacitate.

Și nu erau puține, nici ușoare aceste greutăți: a primit domnia împotriva voinții suzeranului, fără asentimentul Puterilor protectoare, într'o țară a cărei unire, deși tolerată, nu fusese încă până atunci oficial și definitiv recunoscută — într'un moment critic al Istoriei europene.

Situația internă a fost însă mai greu de dominat.

Tânărul Domn, într'o scrisoare celebră, a fost silit să afirme, că «poporul românesc nu știe să se guverneze și nu se lasă guvernat».

Poporul? Cuvântul nu este just: poporul românesc se lasă cu înlesnire guvernat, de fapt, de vătășelul comunal.

Dar clasa ce își dă prin deriziune numele de «guvernanti», formată în cursul veacurilor din toate fluviile Fanarului, în adevăr nu știe nici să guverneze, nici să se guverneze, nici nu se lasă să fie guvernată.

Lipsită de cultură, mai cu seamă de cultura sufletească, coruptă, lacomă și venală, împărțită în facțiuni turbulente, deprinsă de veacuri să-și răstoarne Domnitorii după puține luni de domnie, în veșnică goană după «putere» — ea înțelegea prin vorba «putere» numai mijlocul de a exploata Statul în interes de clică.

Această «putere» orice clică o putea mai lesne dobândi într'un Stat dășorganizat, sub un Domn șubred care veșnic tremura pentru scaunul lui, sub presiunea continuă a competițiilor din afară ori sub un năvălitor străin... Memoriile lui Langeron cuprind dureroase mărturii de cum ajungeau la «putere» sub ocupațiunea rusească, chiar și purtătorii de nume mari, câștigând favoarea generalilor ruși.

Cu această castă, nu cu poporul românesc, a venit în conflict Domnitorul Carol, din primul moment al domniei sale.

Evident, dominațiunea clicilor era necompatibilă cu un regim cinstit de Stat. Și mândrul Hohenzollern, printr'o impulsione firească, peste cinci ani după suirea lui în scaun a fost silit să abdice.

Motivul imediat al abdicării a fost în realitate, indiferent, — în fond anarhia clicilor «guvernante» făcea cu neputință însănătoșirea vieții publice.

Dar motivul aparent, — manifestațiuni antigermane în forma cea mai jignitoare pentru Domnitor — a slujit pentru stabilirea unui compromis tacit, care permitea retragerea formală a abdicățiunii, dar implica în realitate o abdicare morală.

Oligarhia a rămas stăpână pe viața internă a țării. Regimul de partide a fost reglementat: Regele s'a însărcinat să vegheze la funcționarea normală a «rotativei», care asigura aproape la termene fixe perind reia la «putere» a partidelor, — în schimb i se recunoștea și lui dreptul de a conduce politica externă și controlul asupra forței armate.

Pe cât ne putem da seama, gândul Regelui Carol a fost de a face toate sacrificiile pentru ca înainte de toate să consolideze dinastia și să asigure țării o politică internațională fermă, spre a o feri de fluctuațiunile nenorocite ale trecutului.

Gândul în sine era just, dacă ar fi fost realizabil în condițiunile concrete și cu mijloacele adoptate. Și în adevăr, acest regim a creat oarecare ordine și stabilitate, și a îngăduit progrese reale în multe privinți. Desvoltarea economiei și financiare a țării a îndulcit întru câtva și lupta facțiunilor: numeroase instituțiuni financiare și întreprinderi comerciale și industriale înlesneau cazarea meamurilor și a oamenilor de casă ai «șefilor»...

Regele părea ajuns «arbitrul situației». Micile defecte ale mecanismului, — periodicele atacuri la adresa Coroanei din partea opozițiilor nerăbdătoare, — nu l impresionau. Mândru și rece, simțind în fundul inimii un adânc dispreț pentru pleava levantină din care adesea era silit să-și recruteze «sfetnicii», — Carol Hohenzollern accepta, ca un fenomen natural pentru această «țară latină», și slugăria abjectă a acestor sfetnici la «putere» și aroganța lor brutală în opoziție, și putea cu o superbă indiferență să invite la masă pe insultătorul de ieri dela o întrunire publică, și să cheme în capul ministerului de războiu pe organizatorul de mici pronunțamente în armată...

Dar, sub aparența puterii și a strălucirii, o rană adâncă rămânea deschisă.

În această atmosferă, însă, Regele Carol nu-și dădea seama că, sub dominațiunea oligarhiei, chiar și dinastia și politica internațională a țării erau zidite pe nisip.

Prevestiri, și încă prevestiri grozave nu-i lipseau: în această țară mănoasă aproape la fiecare cincizeci de ani, temeliile Statului erau șguduite de o răscoală țărănească, iar din cinci în cinci ani guvernul era silit să distribuie porumb populațiunii sfămânde...

După o scurtă emoțiune, «rotativa» își relua mișcarea automatică; problemele cele mai vitale, cari băteau la

poarta vieții de Stat, rămăneau în suspensiune; chestiunea țărănească, evreească, administrativă, revendicarea dreptului mai larg de vot, — toate așteptau în zadar decenii lungi vre-o soluțiune.

^ Situația generală în Europa, pacea îndelungată și liniștea din Balcani, îngăduiau o adormire...

^ Dar izbucnirea războiului a supus sistemul la grea încercare. Și edificiul a crăpat din creștet până în temelie...

Marile interese, cari au fost puse din nou în joc în această parte a lumii, deodată au redresat spinările și ale celor ce o viață de om își făceau un titlu de glorie și... un izvor de bunătați din platitudinea cea mai desăvârșită.

^ Mi-l închipuiu pe sărmanul Rege în sânul Consiliului de Coroană, în fața «sfetnicilor», pe cari peste patruzeci de ani i-a văzut numai încovoiați...

N'am fost «palatist». Veniam rar în contact cu Regele Carol.

Reputația de «revoluționar» ce mi-a fost creată de cercurile oligarhiei noastre, de sigur, nu-l predispucea în favoarea mea, deși eu, recunoscând necesitatea instituțiilor monarhice în România, niciodată nu mi-am permis vr'un cuvânt ireverențios la adresa Coroanei.

Nu voiu uita însă niciodată ultima audiență, când Bătrânul Rege, palid și slăbit, abia a putut rosti de revoltă și durere: «După patruzeci și opt de ani... mă văd aproape singur».....

^ Prăbușirea edificiului însă a fost fatală, deși pentru mulți din țară și străinătate a căzut ca un trăsnet din senin...

^ A voit înainte de toate, să consolideze dinastia și să asigure politica internațională...

Și a închis ochii, fără să lase urmaș, la vreme, ca să nu fie răsturnat de complotul «sfetnicilor» cu miniștrii străini, având viziunea grozavă a catastrofei..

^ Dacă a săvârșit greșeli, de cari lutul omenesc nu iartă pe nimeni, primul Rege al României rămâne însă o nobilă și tragică figură a Istoriei noastre.

^ Greșelile vor fi uitate, iar poporul îi va păstra pioasa amintire pentru *voința lui de bine*...

11 Octombrie.

II

ALIANȚA NOASTRĂ ȘI RĂȘBOIUL

Până la 1879 România, — ca țară vasală și supusă protectoratului Marilor Puteri. — nu putea avea politică internațională proprie, în sensul strict al cuvântului. Însă faptul că și până atunci oamenii de Stat din România vedeau în protectoratul european și chiar în suzeranitatea Turciei un mijloc de apărare împotriva tendințelor de crotopire ale Rusiei, — recitiți de pildă scrisorile lui Ioan Ghica, — dovedește clar, care a fost directiva noastră tradițională.

Aceiași tradiție s'a manifestat în dezideratele Divanurilor ad hoc cari cereau o dinastie apuseană, și mai ales în alegerea unui Hohenzollern în scaunul țării.

Incetarea protectoratului și ruperea legăturilor de vasalitate dădea puțința României să-și precizeze această direcție în acțiunea ei internațională.

Situația nouă în realitate mărea încă primejdia rusă. Cât de multă grijă inspira ea oamenilor noștri de Stat se poate constata dintr'un fapt cert: ei au fost unanimi considerând «Comisiunea Dunăreană» ca o garanție pentru România, deși această constituia o netăgăduită mărginire a suveranității.

Din prima zi tânărul regat, situat între Rusia și Puterile Centrale aliate, trebuia deci să și hotărască orientarea internațională. Toată dezvoltarea ulterioară a Statului atârna dela această hotărîre. Tradiția istorică, situația reală, rezultatele recente alianțe cu Rusia, pe urma căreia ne-au fost răpite de aliat cele trei județe basarabene, nu îngăduiau nici o șovăire.

Alianța cu puterile Centrale a fost dar încheiată, acceptată de unanimitatea oamenilor noștri de Stat din toate partidele. În cursul deceniilor următoare ea a fost reînviată de mai multe ori — pentru ultima dată abia în Maiu 1913, numai cu un an înainte de izbucnirea războiului european, fiind la putere «guvernul de colaborare», din care făceau parte și d-nii Take Ionescu și defunctul Nicu Filipescu.

Clauzele tratatului nu prea au fost cunoscute în România, dar pentru oamenii noștri politici, de la conservatori, până la social-democrați, ajunsese o adevărată dogmă, că în eventualul conflict România trebuie să meargă

alături de Puterile Centrale împotriva Rusiei. În acest sens a fost îndrumată toată politica noastră externă și internă. În acest sens se dădeau și toate sfaturile din partea noastră românilor de peste munți.

Cum dar a fost cu putință să fie pusă mâca în discuție atitudinea României în momentul când a izbucnit războiul european?

Tratatul fusese doar încheiat tocmai în vederea acestui războiu. Și cine încheie un tratat n'are libertatea să-l calce când ar socoti de cuviință. Altfel cine ar mai încheia tratate?

Un Stat mare, biziindu-se pe puterea lui, își poate permite luxul călcării de cuvânt — și încă rare ori ne-pedepsit, — dar România? În vremurile acestea, când și Statele mari caută tot felul de combinațiuni internaționale, noi nu putem trăi fără nici un sprijin din afară. La încheierea tratatului eram datorii să cumpănim toate considerațiunile, dar odată încheiat, situațiunea noastră ne impunea să l'observăm cu sfințenie, din interesul nostru propriu. Cine ne-ar mai crede, cine ar mai voi să trateze cu noi, odată ce noi cu atâta desinvoltură trecem peste un tratat, pe care decenii lungi ne am sprijinit în toate raporturile noastre externe, ca și în economia noastră națională, pentru finanțele noastre și pentru toată utilarea noastră? Mai pot pune vreun preț pe cuvântul nostru chiar aceia cari au profitat de violarea lui?...

Și dacă vecinii noștri nu văd nici o garanție în tratatele noastre, ei fatal își vor căuta garanții de altă natură..

Dar existența tratatului crease și o situație materială pe care arbitrarul nostru nu o mai putea schimba. Ea s'a resfrânt în toată activitatea noastră politică și administrativă, ca și organizația noastră militară; fortificații, armamente, furnituri, căi strategice. Toate se făceau sub stăpânirea aceluiaș gând, că — «la adică N mții ne vor da de toate», și chiar planurile strategice le-am studiat ani de zile numai împreună cu statele-majore ale Puterilor centrale.

Greșeală să fi fost, încă este evident, că era prea târziu pentru o altă politică în ziua izbucnirii războiului european. Astfel ne-am trezit cu baza noastră de aprovizionare la distanță de 45.000 kilometri, — prin Port-Artur și în jurul Capului Bunghi Speranțe, — și am fost siliți să improvizăm un plan de război în ultimul moment, — adică să acceptăm un «plan fals» de la Stuermer, cum a scris

d. general Iliescu la Paris, și cum s'a plăns d. I. Brătianu la Petersburg...

Ce rezultat a avut această subită schimbare de front se știe: nu se poate organiza nici industria de război de azi pe mâine, nici nu se poate duce o campanie fără plan strategic studiat, în toate detaliile lui, ani îndelungați în timp de pace.

Ori cari ar fi motivele, nu se poate sterge cu buretele munca a două generațiuni în timp de patru decenii, fără consecinți grave. Actele înaintașilor leagă pe urmași.

Dar ce considerație s'ar fi putut invoca la 1914, care să nu fi existat la 1884? Riscul? Rusia prea puternică? Acestea nu s'au știut și înainte? Totuși n'au împiedicat a ianța cu Puterile Centrale.

Trebuea să așteptăm, să vedem încotro înclină cumpăna?..

Am așteptat!...

Nu, nu aceea poate fi atitudinea unui popor, demn și conștient de rostul lui pe lume, în fața grozavei probleme a războiului.

8 Septembrie.

III

FATALA SCHIMBARE DE FRONT

Războiul nu este o aventură de melodramă, ci o grozavă jertfă ce se cere poporului întreg. Guvernele n'au dreptul deci să-i impună această jertfă numai din poză, sau din sentimentalism romantic.

Înainte de a interveni într'un războiu poporul are o singură datorie: — de a vedea, de care parte sunt interesele sale, și atunci — să arunce în cumpănă toate puterile sale, după cum vor cere aceste interese. Fie apoi ce o fi!

Iar nu să stea la pândă, pentru a lovi pe cel mai slab! Mai întâiu, se poate da greș — cum s'a și dovedit. În al doilea rând, această atitudine imorală, nu putea duce nici odată la un bun sfârșit.

Toate interesele noastre au fost cumpănite și judecate la în-beerea alianței noastre, — și cum am văzut, foarte bine cumpănite și judecate. Odată ce alianța a fost încheiată, — noi n'am avut alegere.

Și împlinirea datoriilor internaționale, în situația noastră,

e în interesul nostru cel mai vădit și cel mai imperios. Aceasta este, la urma urmelor, politica cea mai bună, — singura bună, indiferent chiar de rezultatul pur militar. Un popor, care dă dovadă de energie bărbătească, de cinste și de conștiința îndatoririlor sale, poate fi biruit, dar și prin înfrângere în aceste condițiuni își asigură viitorul. Buriile cei biruiți au rămas stăpâni adevărați în Africa de Sud.

Și în orice caz, riscam mai puțin prin chiar înfrângerea alături de Germania decât în cazul victoriei alături de ruși. Germania niciodată nu poate fi atât de zdrobită ca să nu poată ridica glasul ei în favoarea noastră. Dar cine ne-ar fi apărut împotriva Rusiei victorioase și *aliate*?

Nu mai vorbesc de grozava criză morală, provocată de o bruscă și nemotivată schimbare a orientării politice, pe care conștiința națională nu o putea accepta cu acea unire în suferință, atât de necesară în ceasul de cumpănă.

Experiența am plătit-o prea scump... Acest dezastu ne putea fi cruțat: un popor s'ar fi jertfit fără șovăire pentru cuvântul lui angajat și, înfrânt, ar fi fost respectat chiar de dușmanii săi.

Iar astăzi...

Am pierdut mai mult decât un războiu, și mai mult chiar decât cinstea.

Rog pe orice român să cântărească în conștiința lui un singur gând:

Dacă Franța în urma păcii din Francfort, primul ei războiu l'ar fi dus în alianță cu Germania, — mai avea ea vr'un drept, mai avea vre-o posibilitate morală de a mai revendica provinciile pierdute în 1870?

Nu-i așa, ce absurdă ipoteză, Franța să se alieze cu Germania!

Dar României la 1879, nu un dușman victorios, ci un *aliat salvat de armele românești* i-a răpit trei județe — și România s'a plecat înaintea lui și l'a primit din nou în confraternitatea de arme... fiindcă a avut mai multă durere de inimă pentru Alsacia și Lorena franceze, pierdute *cu nouă ani înainte* de Ba-*arabia* noastră l..

În momentul de față, în Rusia se ridică toate naționalitățile obidite și reclamă dreptul lor. Cum ni s'ar mai putea contesta dreptul nostru? Cine ne putea refuza provinciile ce ne-au fost răpitate sub pretext de emancipare la 1812 și de către un aliat la 1879, — dacă păstrăm până astăzi atitudinea dârză a unui Ioan Brătianu-cel-Mare —

și a unui Mihai Kogălniceanu, cari nu au primit schimbul pentru un pământ românesc?

Acum însă orice român din Basarabia, cu un pic de conștiință în el, ne întoarce spatele.

Ce blestem, — și ce rușine!..

Am săvârșit un păcat împotriva Duhului Sfânt, care nu are iertare..

Și am semănat ruini peste ruini.. Patregaiul..

Un singur cuvânt se poate aduce ca o circumstanță ușurătoare: în realitate n'am avut niciodată libertatea de acțiune, nici la 1884, nici la 1916.

Acest motiv l'a invocat d. general Iliescu, acest motiv l'au sugerat și d-nii Take Ionescu și Ionel Brătianu.

Dar atunci la ce se reduce faimoasa noastră independență? (Independența pentru un popor înseamnă înainte de toate siguranța externă și putința unei dezvoltări naționale libere, fără presiune sau injoncțiune din afară.

Dacă această siguranță și libertate îișșesc, orice denumire pompoasă s'ar da unui Stat, totul nu este decât o ipocrizie și o minciună. Când au fost mai independente micile State germane, — astăzi când fac parte dintr'un Imperiu federal sau atunci când în izolarea lor, erau o jucărie pentru toți vecinii puternici, și Germania forma veșnicul câmp de bătălie al Europei?

Sau a fost mai puțin independentă Ungaria, prin venirea sub acelaș monarh cu Austria, decât România în toată a ei «splendidă izolațiune»?

Pentru România s'a dovedit, în orice caz, că un tratat de alianță nu este un corectiv suficient pentru izolarea și neputința ei, sub pretext de «independență».

Dacă acest adevăr va pătrunde în conștiința publică, din tragedia de astăzi va răsări cel puțin un viitor mai fericit pentru copiii noștri.

10 Septembrie.

IV

RĂȘBOIU «FĂRĂ RIZIC ȘI SACRIFICII»

Pentru marele nostru public, în August 1916 situația generală militară se înfățișa cam astfel:

Germanii sunt «fixați» la atâtea fronturi în cât nu mai pot desprinde un singur om pentru o acțiune împotriva României.

Austro-Ungaria abia suflă sub presiunea «doctorului Brusilov»; cu d săvârșire istovită, ea nu mai poate opune vre o rezistență serioasă celor 600.000 de trupe proaspete românești, cari au de făcut o simplă primblare militară până la Budapesta.

Bulgarii nici nu vor mai îndrăzni să ne atace, de frica Rusului, și din cauza înaintării lui Sarrail în direcția Sofia și Belgrad.

România, pornind deci la războiu, când toate armatele Înțelegerii urmau să deslănțuiască o ofensivă generală pe toate fronturile, era chemată să dea numai o «lovitură de mîciucă», grăbind sfârșitul conflagrațiunii mondiale, pentru a culege toate fructele acestei acțiuni glorioase.

Și toate s'au desfășurat întocmai... pe dos!...

Germanii au știut să arunce pe noul front o armată formidabilă.

Bulgarii au năvălit în Dobrogea, și după cinci zile au luat Turtucaia.

«Doctorul Brusilov» nu s'a mai mișcat.

Generalul Sarrail a dat prea puține semne de viață.

Toate Statele Multiplei Înțelegeri au asistat, impasibile, «ca la teatru», la prăbușirea României...

Și — peste trei luni de războiu — armatele germană, austro-ungară, bulgară și turcă au intrat, în sunetul muzicilor, în capitala țării...

Toată ingenioasa construcțiune arhitectonică s'a risipit...

Cum a fost cu puțință un calcul atât de greșit?

Încapacitate? Ignoranță? Orbire?

Cauza e mai adâncă: e însăși concepția, care era la baza atitudinii îndrumătorilor noștri în fața războiului mondial.

Toată filosofia politică a marilor și micilor noștri bărbați de Stat se poate rezuma în acele teze ce vor rămâne pururea celebre:

«România trebuie să se prezinte la congresul de pace «*la braț cu învingătorul*»...

«Țara trebuie să iasă din războiu mărită, fără rizic și cu *minimum de sacrificii*»...

Combinatiunea părea atât de ispititoare:

Avem revendicări de formulat și într'o direcție și într'alta. Din lupta dintre Quadrupla și Puterile Centrale, trebuie doar să iasă, — și fără intervenția noastră, — un învingător și un învins. Noi să așteptăm până ce victoria se

va desemna îndeajuns, și atunci sărim în ajutorul biruitorului. Succesul e garantat: gloria ușoară, țara mărită, nici un rizic și sacrificii minime.

În adevăr, genial!...

Plecând dela aceste postulate, am într-prins un războiu, în care chiar și victoria militară ar e hivala pentru România cu cea mai cruntă înfrângere!

Ce ne putea aștepta, în adevăr, dacă armatele victorioase ale țarului reușeau să sdrobească Puterile Centrale?

Constantinopolul și Strâmtoările în mâna Rusiei; Bulgaria transformată într'o gubernie; iar «România Mare», în cazul cel mai bun, redusă la o simplă enclavă a marelui imperiu slav, — o agonie pentru Stat și pentru neam, care nu putea dura prea până la piei e desăvârșită.

Dar dacă victoria nu venea?

Realitatea e prea elocventă...

Hotărâți să mergem «la braț cu învingătorul» am mers în realitate la o înfrângere sigură pentru noi, indiferent chiar de rezultatul războiului pentru aliații noștri. În goană după acțiune «fără rizic», am pus pe cartă însăși existența noastră...

Cât de mult am riscat politicește, rezultă chiar din interviewul acordat acum câteva luni de d. general Iliescu ziarelor franceze. Fostul șef al statului nostru major ne asigură că aliatul nostru dela nord, — căci «trădătorul Stuermer», față de România, a fost necontestabil reprezentantul de drept al imperiului rus, — ne-ar fi împins la războiu numai ca să-și asgure o pace separată avântoasă, cu prețul împărțirii României.

Am fi scăpat numai grație revoluției!

Și aici să fie zis în treacăt, ce crudă ironie a soartei! Dacă Țarul Nicolae II, în fruntea oștirilor sale victorioase, reușea să dicteze pacea la Berlin și Viena, — cum noi, ca aliații săi, visam, — revoluția salvatoare desigur că nu mai isbucnea!

Noroc de... nenorocire!...

Acesta a fost războiul «fără rizic»...

Cât pentru «sacrificii»... Ce să mai vorbim?...

Da, — am voit să ducem războiul «fără rizic și cu minimum de sacrificii», — și iată...

Cum, ne întrebăm din nou, s'a putut întâmpla, ca oamenii, cari păreau atât de prudenți și hotărâți să meargă numai la sigur, să, ne arunce în această beznă?

Pentru ce o combinație atât de «abilă» a avut această lamentabilă soartă?

A fost, poate, rău ales «momentul»?

Am avut un «plan» strategic greșit?

N'am fost destul de «pregătiți»?

Sau «oamenii» n'au fost la locul lor?

Pentru ce însă atâtea fatalități după doi ani de «pândă», dacă însă-și concepția e fără greș?

Să vedem însă, cum stăm cu «momentele» și «planurile».

11 Septembrie.

V

MORALA FABULEI

Partizanii faimoasei formule a războiului «fără rizic și sacrificii», în fața realității crunte, ar putea susține acum, că această concepție e minunată, dar a fost ales rău «momentul». (D. Take Ionescu a și insinuat *a priori* această scuză în «Consiliul Coroanei» din August 1916).

Dar care moment ne putea fi mai prielnic?

După ce puterea germană a fost supusă timp de doi ani la atâtea încercări, iar noi am avut răgazul de a face toate pregătirile, totuș am fost prinși în acest vârtej de moarte. La ce eram expuși dar, dacă am fi fost siliți să cooperăm la «retragerile strategice» din Galiția și Polonia, după «momentul dela Lemberg»?

Sau poate trebuia să amânăm declararea de războiu până în primăvara 1917?

E o reductio ad absurdum. Căci în urma revoluției din Rusia, cred că și celor mai pătimiși dintre războinicii noștri le-ar fi trecut gustul de a mai căuta «momente»... u, «momentul», evident, nu avea nici o importanță.

A, — spune acum d. general Iliescu, — dar trebuia *alt plan*; def-nisivă în Carpați și invaziune în Bulgaria, cu obiectivul Sofia și Constantinopol.

Dar de unde prezumțiunea că alt plan, — însă cu aceeași stare de lucruri în Rusia și în armata Rusiei (*în ajunul revoluției!*), precum și cu acelaș raport de forțe și cu aceeași situație politică generală (toate acestea nu puteau doar fi schimbate de planurile generalului Iliescu!), — de unde această prezumțiune că planul sugerat ar fi fost în stare

să ne dea rezultate mai fericite, — și că, să spunem, d. general Crăiniceanu ar fi reușit să facă de rușine pe mareșalul Mackensen?..

Dar mai e o considerație hotărâtoare:

O fi minunat planul așternut de d. general Iliescu în coloanele ziarelor franceze, dar e sigur că *acest plan nu este compatibil cu problema politică, pe care România o avea de rezolvit în acest războiu.*

Noi nu făceam «artă pentru artă», și nu am pornit războiul numai de dragul frumuseților strategice. Am formulat o revendicare precisă: anexarea anumitelor teritorii.

Dar să presupunem că planul parizian ar fi reușit pe deplin: stând în defensivă în Carpați, armatele române ar fi intrat în Sofia, iar rușii ar fi ocupat Constantinopolul.

În această ipoteză, Bulgaria ar fi fost scoasă din luptă, Turcia izolată, Puterile Centrale complet încercuite, — și pacea ar fi trebuit încheiată, *înainte ca noi să fi avut măcar vremea și puținți de a ocupa Ardealul.*

Istoria ne învață însă că un biruitor aproape în totdeauna e silit să renunțe, la încheierea păcii, chiar la teritoriile ce le-ar fi ocupat, în parte cel puțin, dar ca să anex ze vr'un teritoriu care în acel moment să nu se fi aflat efectiv sub puterea armelor sale, — acest lucru nu se întâmplă nici-odată, nici că se poate întâmpla.

Atunci, pentru ce am fi dus noi războiul după planul postum din Paris? Nici cel mai inept din șovinii noștri n'a râvnit doar vre o porțiune din teritoriul bulgăresc...

Nu, nici planurile strategice nu aveau prea multă importanță.

«Pregătirea!»...

Pregătirea a fost insuficientă, — exclamă «opozanții» dintre marii și micii noștri bărbați și strategii.

Dar dacă n'am reușit să ne pregătim în cei doi ani de expectativă, când ne-am fi putut pregăti în timp util?

Desigur, multe învinuiri drepte pot fi aduse aci. Totuș în această privință se comite o gravă eroare, care ne poate fi fatală și altă-dată:

Un războiu nu se poate duce, acumulând dinainte întreaga cantitate de munițiuni și arme pentru toată durata lui. Nici timpul, nici spațiul n'ar ajunge, nici contingențele n'ar îngădui o asemenea îngrămădire de material. Războiul modern impune o consumație atât de monstruoasă de material încât necesitează producțiunea lui intensă și

continuă, ca și aprovizionarea neîntreruptă în eursul războiului.

Schimbarea bruscă a acelei directive politice pe care am urmat-o aproape patru decenii, a creat însă o situație, pe care în timpul ce am avut la dispoziție, *nici o pregătire nu o putea compensa*: ne-am trezit deodată la 45.000 kilometri, — prin Port-Arthur și în jurul Capului Bunei Speranțe, — dela baza noastră de aprovizionare în arme și muniții!

Ce «pregătire» putea ajuta aci?

Nu, nici «pregătirea» nu putea avea importanța ce se pretinde.

Atunci — «oamenii»?

Nu eu voiu apăra pe autorii acestei calamități. Dar trebuie să fim drepți: *nimeni* nu ar fi putut duce *acest* războiu, fiind date împrejurările concrete, la un bun sfârșit.

A! Înțeleg, să mi se spună, că *alți oameni* nu ar fi pornit un războiu atât de absurd; — dar odată ce am avut ușurința de a ne arunca în această prăpastie, să nu ne agățăm de modalitățile execuțiunii.

Detaliile nu au multă greutate: situația însăși, în care marii bărbați de Stat și profunzii strategii au pus România în ziua fatală de 27 August 1916, *nu avea nici o așiere*.

Acțiunea noastră era condamnată la prăbușire, fiindcă însăși concepția, din care ea a isvorât, este absurdă și irealizabilă.

Politica internațională nu se poate inspira din arta «tragerii sforilor» în culisele parlamentare, sau din echilibristica cluburilor de provincie.

Să crezi, că în fața unei tragedii mondiale, poți sta la «pândă», ca să mergi apoi «la braț cu învingătorul», — e o aberațiune. La urma urmelor vei fi prins în angrenajul fatal, când și cum nu vrei, împotriva tuturor intereselor naționale.

Aceasta este morala fabulei.

Unui Stat nu'i sunt ertate toanele de femei isterică. Sunt angajamente, tradiții, mari interese permanente, cari se ridică deasupra tuturor fluctuațiunilor vremelnice, și cari sunt impuse de situația geografică și de toată istoria Statului.

Actele înaintașilor leagă pe urmași; numai *latea* *continuu* de acțiune și aspirațiuni a mai multor generații poate asigura popoarelor un viitor mai demn și mai fericit.

Urmăriți în cursul veacurilor politica internațională a marilor națiuni; cum de pildă, dintr'un mic și înapoiat Stat de țărani de acum trei secole, Anglia s'a dezvoltat în cea mai formidabilă putere a lumii; sau cum din puzderia de stătulețe s'a născut puternicul Imperiu german.

«Rizic», «sacrificii»? Pot fi cât de mari, dar când un popor merge *pe calea cea dreaptă*, chiar învins fiind, el încă nu se prăbușește în abis. Bunii cei învinși au rămas stăpâni în Africa de sud. Iar nouă ne-a fost dat să vedem, cum un războiu «fără rizic și sacrificii», se transformă în cea mai groaznică catastrofă națională.

Pentru România războiul european nu a venit ca o furtună năprasnică. De 40 ani l'am așteptat, și ne am pregătit având în vedere o singură ipoteză, în ce pr vește intervenția noastră.

Cum dar am fi putut, fără urmări grave, trece de azi pe mâine, peste acest trecut?

Ce posibilități au fost astfel răpite, poate pentru totdeauna, neamului nostru, voi discuta altădată.

12 Septembrie.

VI

«OPINIA PUBLICĂ» ȘI RĂZBOIUL

Regele Ferdinand, într'o conversație cu a tualul ministru de Externe al Austro-Ungariei, Conte Octocar Czernin, pe vremuri ministru plenipotențiar în București, a declarat că 90 la sută dintre Români nu v esc războiul (v. «Cartea Roșie» austroungară, telegrama No. 108).

Această declarație a fost repetată mai mu toi oameni politici (între alții și scriitorului acestor rânduri).

Știm cu toții că Regele Ferdinand l a fost mu curând prea... optimist. Desigur nici l a sută din țara n'a voit războiul împo riva Puterilor Centrale.

În adevăr muncitorimea orașe or s'a pronunța cu energie pentru pace. De mai multe ori poliția a trebuit să reprime cu forța manifestațiile din București, G lați, Ploești etc., la cari au participat zecini de mii de cetățeni. Muncitorimea noastră poate invoca mărturie pentru sentimentele ei antirăzboinice pe morții sui căzuți în aceste demonstrații.

Nu se pot atribui sentimente rășboinice nici majorității intelectualilor români.

Am avut numai două reviste mai de seamă, în jurul cărora s'au grupat cei mai mulți dintre intelectualii noștri: la «*Convorbiri literare*» cei cu idei mai conservatoare, la «*Viața românească*» — democrații. Ambele aceste reviste însă s'au declarat hotărît împotriva rășboiului, iar «*Viața românească*» a dus chiar o campanie energică *pentru rășboiu împotriva Rusiei*.

Cât pentru biata noastră țărănițe, nimeni nu va îndrăzni să-i atribue vre-o parte de răspundere în agitația pentru rășboiu. De altfel atitudinea ei din timpul rășboiului și al ocupațiunii vorbește destul pentru adevăratele ei sentimente.

Sunt dar în drept să spun că, — în terminologia noastră politică, — *țara reală* n'a voit rășboiul.

Și cum o țară exportatoare de cereale și petrol s'ar putea ridica împotriva consumatorilor ei de frunte, alături de cel mai strășnic concurent? Dar manifestațiile violente ale «opinieii publice»?

A!... Opinia publică românească!...

Da, doi ani de arândul Bucureștiul părea cuprins de isterie: Cafenelele urlau, «Adevărul» și «Universul» spumegau, întrunirile mult frecventate ale d-lui Take Ionescu clocoteau.. fie-care Duminică..

Să admitem că această agitație foarte superficială și, mai cu seamă, foarte artificială, putea să intimideze un suflet slab; că clientela de cluburi, care demonstra în fața legațiunii ruse, părea mai demnă de interes de cât miile de muncitori cari, cu prețul sângelui lor, protestau împotriva rășboiului; și că d-lor Mille, Honigmann și Dumitrescu Cămpina, li s'ar putea recunoaște o mai mare greutate specifică în politica României, de cât d-lor P. P. Carp, Al. Marghiloman, sau defunctului Titu Maiorescu...

Cu o conștiință: că guvernul însuși să fie străin de aceste manifestațiuni.

Dar ce valoare pot avea ele, când guvernul cel dintăiu dă semnalul agitațiunii și în dosul tuturor demonstrațiilor «spontanee» descoperim mâna iscusită a d-lui Panaitescu?

Am văzut cu toții cum, în această țară, pururea guvernamentală, oficioasele liberale declarau, că toți acei ce îndrăzneau să-și ridice glasul împotriva politiceii rusofile «sunt vânduți nemților sau sunt niște ambițioși neputincioși, cari caută prin singularizare să-și ascundă incapa-

citatea»; cum miniștrii și generalii, cu situații de răspundere, terorizau pe subalternii lor bănuți de «germanofilism»; cum bandele «gărzii demnității naționale» operau cu ciomegele sub ochii poliției; cum poșta refuza să transmită abonaților ziarele și revistele «nemțești»; și cum chiar din «Monitorul Oficial», trimis la sate, dispăreau paginile cu discursurile «dezagreate», ținute la Cameră...

În schimb Buletinul Oficial al Armatei manipula cu stăruință știrile de pe teatrul de războiu!...

Dacă guvernul avea vr'o datorie în această privință, el singurul depozitar al tuturor informațiilor autentice, aceasta era să lumineze opinia publică, și în orice caz să lase cu putință o discuțiune cinstită, pentru ca, în hotărîrea ce trebuia să aibă urmări grave pentru țară și neam, orice cetățean să-și poată forma credința în cunoștință de cauză, cântărind toate argumentele dintr'o parte și din cealaltă.

Însă opinia publică «mașinată» și violentată de înșiși oamenii guvernului, să fie invocată pentru justificarea acțiunii aceluiaș guvern?..

Mulți au putut fi înșelați de această farsă, și au ajuns să creadă în toată curățenia sufletească că «li-se deschid porțile raiului».

Regele Ferdinand însă, spre cinstea lui, în declarația citată recunoaște cu francheță că asemenea înscenări nu exprimă cugetul și voința țării.

Atunci de ce a fost declarat, războiul?

«Țara reală» nu l'a voit; l'a cerut oare «țara legală»?
Nu... nici n'a fost consultată!

13 Septembrie.

VII

«ȚARA LEGALĂ» ȘI RĂZBOIUL

Am afirmat mai sus, că războiul a fost declarat fără ca «țara legală» să fi fost consultată.

În adevăr nici corpul electoral, nici parlamentul n'au fost puse în situația de a-și spune cuvântul în această privință. În alegerile parțiale din Galați și Caracal, *colegii pur orășenești*, — și agitația a fost dusă mai ales în orașe, — candidații războinici au căzut. În special la Caracal, Oc-

tavian Goga, «candidatul conștiinței naționale», n'a putut întruni mai multe voturi ca «bulgarul» Ivănescu, deși desigur n'a fost combătut mai puternic și n'a avut la dispoziție mai puține mijloace.

Iar dacă s'ar fi făcut un plebiscit pe platforma războiului, cine s'ar îndoii de rezultatul lui?

Corpurile legiuitoare, ca organ legal al voinței naționale, de asemeni n'au fost consultate.

O singură discuție a avut loc în Cameră : supra politicii noastre internaționale, dar ea n'a fost contradictorie și n'a dus la un vot asupra chestiunii.

Guvernul se închisese atunci într'un mutism desăvârșit, și, fără să dea nici o lămurire atât asupra intențiilor sale, cât și asupra temeiurilor politice sale, s'a mărginit a cere un vot de încredere.

Dar guvernul era singur în măsură de a da reprezentății naționale tot materialul necesar pentru judecata, în cunoștință de cauză, asupra directivei noastre politice.

Totuși cuvântarea d-lui P. P. Carp, — și în măsură oarecare chiar acea a subsemnatului, — au zdruncinat Camera. Am început să vorbim în mijlocul invectivelor și al vociferărilor, dar am isprăvit în aplauzele majorității.

Astăzi realitatea nemiloasă a vădit pentru oricine câtă dreptate am avut și cât de lipsite de temei au fost toate ipotezele, pe cari se baza acțiunea contrară. Tăcerea guvernului îi dădea o aureolă de mister și dezarma critica. Fiecare putea presupune, că cine știe ce se ascunde în dosul acestei tăceri. Iar dacă guvernul își făcea datoria, participând la discuție, am fi putut, poate, arăta că toate planurile sale nu sunt decât «Castele în Spania», cum au și fost. Și cine știe, poate, dezastrul ar fi fost evitat.

În orice caz, sperăm că vestita concepție a războiului «fără rizic și sacrificii» n'ar fi rezistat la lumina criticii. Am ajuns însă până la declararea de războiu, pe întunec, fără nici un vot prealabil al Corpurilor legiuitoare, *indispensabil* din punctul de vedere legal.

Nu vreau să discut aci controversa, dacă după Constituția noastră dreptul de a declara războiul cade în atribuțiunile puterii executive sau ale celei legislative.

Constituția, în adevăr, nu prevede cazul declarării de războiu. Însă din punctul de vedere formal, — întrucât art. 96 al Constituției spune că «*Regele nu are alte puteri decât acele date lui prin Constituție*», — din însăși tăcerea

Constituției ar rezulta că acest drept nu-l poate avea decât reprezentatiunea națională, care, ca depozitară a suveranității depline, singură poate decide în cazurile neprevăzute.

Dar s'ar putea obiecta, că lacuna din Constituție provine din faptul, că la 1866, când ea a fost votată, România, ca țară vasală, nu avea dreptul de a declara război; iar după natura lucrurilor acest drept ar intra în competența puterii executive.

Oricum însă s'ar deslega această controversă, în situația de fapt guvernul nu se putea dispensa de colaborarea Camerelor.

În adevăr, un text categoric al Constituției dispune (Art. 122):

„Nici o trupă străină nu va putea fi admisă în serviciul Statului, nici ocupa teritoriul României, nici trece pe el, decât în puterea unei anume legi“.

Prin urmare, în afară de orice controversă, guvernul nu avea dreptul de a deschide hotarul țării trupelor ruse fără un vot al Corpurilor legiuitoare, ceea ce implica în cazul de față și declararea de război.

O mai flagrantă violare a Constituției nici că mai poate fi!

Desigur că parlamentul din Iași s'a și îngrijit de vr'un «bilet de indentitate». Dar ce valoare poate avea un vot dat între baionetele rusești, când Constituția a voit tocmai să împiedice puterea executivă de a-și impune voința Camerelor cu sprijinul unei forțe străine.

Așadar, «țara reală», după mărturisirea chiar a regelui Ferdinand, n'a voit războiul, iar «țara legală» nu l'a hotărât, nici n'a fost consultată...

Cum dar a fost declarat?

Totul a fost un simplu «hatâr» pentru Quadruplă...

Pentru a da însă oarecare autoritate acestui hatâr s'a recurs la înscenarea Consiliului de Coroană.

14 Septembrie.

VIII

UN PARADOX ECONOMIC

— Și din punctul de vedere al intereselor noastre economice, războiul a fost o nebunie —

România a intrat în războiu împotriva intereselor sale de Stat, din punctul de vedere economic.

Economiceste, ca țară producătoare de cereale și petrol, interesele o legau de Germania, principala ei consumatoare, iar de Rusia, care și ea exportează mai cu seamă cerealele și petrolul și e principala concurentă, o despărțea un conflict economic ireductibil.

Din acest punct de vedere, un războiu alături de Germania, sau chiar o neutralitate binevoitoare, asigurau României posibilitatea de a-și utiliza toate forțele ei productive. Pe când alătura de Rusia, chiar de n'ar fi urmat ocupația străină, o expunea la o desăvârșită *paralizie economică*.

Chiar făcând abstracție de celelalte considerații, era evident deci, că România nu-și putea desfășura acțiunea militară, cu șanse de succes, decât într-o singură direcție.

Războiul cere de la un popor atâtea jertfe, o încordare așa de mare, în cât nu se poate duce la un bun sfârșit de un Stat care prin situația lui economică, este silit din prima zi după intrare în acțiune să înceteze aproape toată productivitatea, din lipsă totală de deosebiuri. Războiul actual a învederat mai cu deosebire că pentru un Stat putința de a-și menține în cursul acțiunii militare, sub o mare presiune, integritatea vieții sale economice e tot așa de importantă ca și organizațiunea militară propriu zisă.

Astăzi armata nu se poate izola în acțiunea ei de restul națiunii. Dacă pe front se adună combatanții propriu ziși, — cari în cazul extrem reprezintă cel mult 10 la sută din populație, — în dosul frontului, putem spune, că toată națiunea ia parte *directă* și ea la luptă. Dacă activitatea ei este stânjenită, însăși armata ajunge imediat paralizată, lipsită de tot aparatul economic necesar pentru întreținerea și înarmarea ei, și pentru ridicarea energiei ei combative la nivelul necesar pentru biruință.

O națiune nu poate duce războiul, când, prin izolarea ei de toate legăturile ei economice *naturale* și indispensabile pentru funcționarea mecanismului ei economic, e

silită la inacțiune productivă și redusă să cerșească de la aliați pentru a-și satisface trebuințele cele mai esențiale.

Dar situația noastră a fost agravată și prin toată politica ultimelor decenii.

Nu suntem o țară industrială, însă războiul de astăzi este înainte de toate un război al industriei. Chiar colosul Ru esc s'a resimțit de nesuficiența mijloacelor sale industriale: aceasta este cauza principală a slăbiciunii militare, pe care spre uimirea lumii, a dovedit-o marele Imperiu rus. Bizuindu-ne însă pe alianța noastră cu Puterile Centrale, noi n'am luat nici măsurile ce am fi putut lua spre a ne asigura la timp aprovizionarea în munițiuni și armamente.

Dar n'ar trebui să avem prea mari iluziuni în această privință. Nu poate exista într'o țară numai industria specială de războiu, când nu sunt față toate condițiunile pentru dezvoltarea industrială generală. O țară pur agricolă în toate privințele, și care totuș ar avea o puternică industrie de războiu, e o monstruozitate economică ce nu a existat niciodată și nicăeri, și nici nu poate exista. Imensul capital necesar pentru aceasta și toate mijloacele tehnice presupun un mare progres industrial anterior.

Dar cine nu știe la ce rezultate lamentabile am ajuns cu toată protecțiunea industriei noastre «naționale». De multe ori am arătat în parlament, ca și prin publicistică cari sunt cauzele acestei situațiuni, pentru ca să mai fie nevoie să revin acuma asupra chestiunii. Multe decenii de muncă stăruitoare, o mare dezvoltare a mijloacelor naturale, ridicarea culturii generale a poporului, asigurarea unor prielnice raporturi economice, ar fi poate în stare să schimbe această situație într'un viitor îndepărtat. Dar, pentru acțiunea politică imediată, nu ne era ertat să nu ținem seamă de împrejurările actuale.

Desigur aceste considerațiuni nu au fost străine de motivele politicei noastre tradiționale, prin care ne-am legat printr'un tratat de alianță cu Puterile Centrale.

În adevăr, noi economicește facem de fapt parte din Europa Centrală, suntem legați de ea prin acea țesătură de interese economice, cari predestină și interesele politice.

Astfel se explică, că dacă Germania consuma cea mai mare parte din produsele noastre, ea era în acelaș timp și furnisorul nostru aproape exclusiv de fonduri, — atât pentru trebuințele noastre de Stat cât și în ce privește

mijloacele necesare pentru dezvoltarea noastră economică. Nu numai împrumuturile Statului nostru se contractau toate pe piața Berlinului, dar și aproape toate băncile noastre mari lucrează cu capitaluri germane.

Și unde s'a văzut ca un producător să se ridice împotriva principalului său consumator și a furnisorului său de fonduri?

Dar aceste legături economice au determinat, cum am spus, și raporturile politice, — un tratat de alianță și o convențiune militară.

Armamentul nostru, organizația militară, planul de fortificațiuni, și asigurarea aprovizionărilor, — toate au fost întemeiate pe această situație economică cum și pe legătura politică. Am contat pe formidabila industrie germană, care urma să suplezeze insuficiența noastră industrială.

Astfel pornind războiul împotriva Puterilor Centrale, țara noastră era amenințată nu numai de paralizie economică imediată, chiar și fără invazie, — prin pierderea de bușeurilor, — dar era condamnată și la anemie organizațiunii noastre militare, — lipsa de armamente și munițiuni. Nici o «pregătire» improvizată în câteva luni, nu era în stare să pareze acest cataclism.

Am plătit cu atâtea nenorociri nesocotirea acestor adevăruri atât de simple...

Dar în situația noastră războiul actual, e o aberațiune din punctul de vedere economic și în ce privește vremurile de «după pace».

Prosperitatea și dezvoltarea noastră economică vor atârna și pe viitor de *prosperitatea și dezvoltarea economică a Germaniei*. O Germanie ruinată, lipsită de putința de a-și afirma dezvoltarea și expansiunea ei industrială, n'ar mai fi în stare să consume la aceeași măsură petrolul și cerealele noastre, și n'ar mai dispune de capi a'uri, pe cari să le pună la dispoziția noastră.

Și datorită situației geografice, nici o altă țară nu ne-ar mai putea înlocui Germania, — mai cu seamă dacă și cheia Dardanelelor ar fi în mâna Rusiei!...

Războiul României e înainte de toate un *paradox economic*.

29 Septembrie.

IX

PARADOXUL FUNDAMENTAL

Am spus în alt articol că noi am întreprins un războiu în contradicere cu interesele noastre economice, cari sunt legate de interesele Puterilor Centrale și sunt în opoziție cu interesele Rusiei. Și am afirmat că în cazul în care Germania ar fi fost zdrobită, noi cei dintâi am fi suferit economicește, dacă puterea de cumpărare a Germaniei ar fi fost redusă, ca și puțința de a ne furniza capitalurile necesare pentru dezvoltarea noastră economică.

Prin faptul că prin armele noastre noi ajutam Imperiul rus să-și realizeze visul de veacuri, — stăpânirea asupra Constantinopolului și dominațiunea în Balcani — paradoxul economic al acestui războiu încă se accentuează.

Secole am fost vasali ai stăpânilor Bosforului, și acum să dorim iar o robie?

În adevăr, Strâmările sunt singura eșire p ntru România în lumea largă.—dacă ele ar fi închi-se, porturile noastre maritime nu ar mai avea nici o însemnătate economică.

Dar România s'a angajat, prin alianța noastră, să dea un sprijin esențial pentru ca *principala noastră concurență* pe terenul economic, Rusia, să pună mâna pe «cheia» delă casa noastră!

Consecințele *economice* din această situație nu sunt greu de prevăzut. Dificultățile, ce se pot oricând crea transporturilor noastre de către stăpânii Strâmărilor, pot amenința agricultura noastră, ca și industria pet oliferă, cu soarta pe care a avut-o și creșterea noastră de vite, din cauza greutateilor vamale. Mai cu seamă cerealele nu pot suporta concurența în piața internațională, dacă, de pildă, costul transportului le va urca enorm prețul, din cauza chiar a simplei rețineri din «motive sanitare» a vaselor noastre pentru un timp, mai mult sau mai puțin însemnat, în f ța Bosforului.

Ruina agriculturii românești, și deci și a țării întregi, ar fi rezultatul ineluctabil al stăpânirii Strâmărilor de către formidabila noastră concurență.

În orice caz am fi conștinuu la discreția guvernului rus.

Situația paradoxală, din punctul de vedere economic, că România și-a pus în cumpănă toate forțele pentru ca

să întroneze la Bizanț tocmai Imperiul rus, se agravează prin considerațiunile de ordine politică.

Stăpânind «cheia» Mării Negre, Rusia ar putea ori-când să exercite o presiune irezistibilă asupra României. Orice libertate de acțiune prin aceasta ar dispărea, în ce privește politica ei internațională, — ea n'ar putea fi decât un instrument docil în mâna guvernului din Petersburg.

Dar acest guvern nu are nici un interes pentru dezvoltarea și prosperitatea României. Dimpotrivă, Rusia a întreprins războiul, cum a spus înainte de moarte contele Witte, tocmai ca, «punând piciorul solid pe Carpați și la Constaninopol să-și asigure dominațiunea în Balcani».

România ar sta ca o bareră incomodă între Imperiu și posesiunile lui din Balcani. Și atunci, când Bucureștii ar ajunge o stațiune în drumul cel mai scurt dintre cele două capitale ale imensului Imperiu, — Petrogradul și Țarigradul, — câtă vreme ar mai putea el rămâne capitala unui Stat independent?

Instalarea Rusiei la Țarigrad n'ar însemna prin urmare, pentru România, *politicește* decât începutul unei agonii.

Ce putere de rezistență ar mai opune Statul nostru, — în situația descrisă, de subjugare economică, și înconjurat cum ar fi de Rusia și vasalii ei?

În adevăr, victoria Rusiei n'ar fi dus numai la anexarea Galiției (care și fusese «încorporată» la Imperiu) și a Sârăntorilor, până la granița actuală a Turciei europene, — dar și a Bulgariei, care urma să fie «pedepsită pentru infidelitate față de slavism»: iar Serbia, după acest războiu, nici n'ar mai putea trăi decât ca o țară vasală a Rusiei. Astfel România, redusă la situația unei simple *enclave*, n'ar mai păstra contactul cu Apusul decât prin Ungaria...

Viață ar mai fi aceasta?

Dar apăsarea economică și încercuirea politică și strategică, nu ar fi singurele arme în mâna Rusiei pentru sugrumarea României.

La Constantinopol se află scaunul unui patriarh ortodox ecumenic. Emanciparea bisericii noastre de sub Chiriaria acestui patriarh e de dată recentă și a lăsat încă multe chestiuni în suspensie.

Dar acest patriarh, când rușii vor stăpâni Constantinopolul, — va fi *rus*, având în dosul lui toată puterea nesfârșitei împărății. În cercurile bisericești din Rusia s'a și discutat că patriarhul din Țarigrad, sub scutul unu

imperiu ortodox, trebuie să ajungă în adevăr ecumenic și să *se grupeze deci în jurul său toate bisericile ortodoxe naționale...*

N'am nevoie să insist asupra consecințelor...

Dar în Rusia a izbucnit revoluția și socialiștii ruși reclamă «*pacea fără anexiuni*»?

Dar noi am încheiat alianța cu republica rusă sau cu Țarul? Voit-am noi înfrângerea Țarului, ca să deslănțuim revoluția? De aceea ne-am pus armata la dispoziția Țarului?

Și aici e un nou paradox în această împletitură de paradoxe, care constituie politica noastră.

Desigur, revoluția rusă *pentru moment* ne-a scăpat de o mare primejdie, la care ne-a expus alianța noastră cu țarul — dar această revoluție *face cu neputință și realizarea scopurilor pe cari le-am urmărit pornind la acțiune.*

În al doilea rând, dacă în momentul de față politica de cuceriri nu e cu putință pentru Rusia, — îndată ce acolo se va așeza vr'un regim definitiv, *interesul de Stat* va îndemna noua Rusie pe vechia cale de expansiune spre Balcani. Numai dacă va avea în față *o forță peste care n'ar putea trece*, Rusia republicană va putea să fie abătută din această cale, — însă niciodată prin considerațiuni pur sentimentale.

Nu sentimentul, ci numai interesul de Stat conduce politica internațională, ori-unde și oricând.

Acesta este chiar paradoxul fundamental al politicii românești.

Ne am aliat cu un Stat, ale cărui interese economice și politice nu sunt compatibile cu ale noastre, și chiar cu simpla noastră existență ca Stat și ca neam, fiindcă noi constituim o veșnică piedică pentru unirea dintre slavii de nord, cuprinși în hotarele Rusiei, și cei din Balcani, — și fiindcă noi stăm în calea unui imens imperiu spre marea liberă.

Și ne-am ridicat împotriva Germaniei, care ar avea *interesul* să ne sprijine atât economicște, cât și politicște. S'a vorbit mult despre vestitul *Drang nach Osten* al Germanismului.

Desigur, Germania are un mare interes de a-și asigura expansiunea economică spre răsărit. Dar ea nu poate realiza acest scop prin opresiune și prin anexări de teritorii, ci numai bizuindu-se pe *o colaborare liberă* a popoarelor din Orient.

Și acestu este temeiul cel mai sigur al politicii noastre tradiționale: în aceste condițiuni puterea și prosperitatea

noastră ar constitui un element al puterii și al prosperității Germaniei însăși.

Interesul reciproc este cea mai bună garanție în politică.

Dar «idealul național»? Poate acel ideal fi în contradicere cu «interesul nostru de Stat»? De aci se învederează chiar sofismul, despre care vom mai vorbi altădată.

30 Septembrie.

X

CONSECINȚELE FINANCIARE ALE DEZASTRULUI

I

Cei mai mulți dintre români, dacă sufăr cu oarecare resemnare toată apăsarea clipei de față, se mângâie cu gândul la un apropiat viitor mai fericit. Toate sunt trecătoare — va trece și acest războiu, vor veni «ai noștri», și viața ușoară și veselă de altădată va reîncepe...

Imaginația românului, optimist din fire, se refuză de a concretiza consecințele inevitabile ale dezastrelor. Viața noastră, atât de bogată în minciuni convenționale, ne-a deprins să nu luăm nimic în serios. Nu ne dăm seama de răspunderea pe care ne-o asumăm, nici de sancțiunea care fatal urmează actele politice. Toată filosofia noastră națională se rezumă în credința în «norocul românului». A trecut țara aceasta prin atâtea încercări, — războaie, ocupațiuni, foamete, ciumă și holeră, — ei și? Pentru ce și acum nu s'ar mai putea întoarce veșnicul carnaval, fără muncă și fără griji, al «vieții normale»?.

Nu, domnilor, războiul actual nu are analogii în trecut. Niciodată România n'a fost încă silită să facă o efortare atât de uriașă care să pună în cumpănă toate dobândirile materiale și morale ale veacurilor trecute. Niciodata teritoriul nostru național n'a fost în *integritate* împărțit între oștirile streine de milioane cari se războiesc între ele. Precum niciodată țara aceasta n'a servit ani de-a rândul ca arenă închisă pentru atât de groznicul lup e.

Voi încerca aici să lămuresc numai un aspect al sancțiunii istorice pentru păcatele politice noastre.

Voi căuta anume să stabilesc datoria publică ce va apăsa asupra țării la încheierea păcii.

Din datele oficiale (v. *Gh. M. Dobrovici*, «Istoricul datoriilor publice a României», p. 447) rezultă că până la 1913 împrumuturile noastre de Stat se urcau la peste un miliard 800 milioane, din cari se amortizase aproape trei sute de milioane.

Anuitatea acestor datorii se ridică la vr'o 98 milioane. Cât de greu apăsa asupra bugetului nostru această sarcină, știe ori și cine.

Dar câți își dau oare seama, cum stăm acum în această privință?

Iată o mică socoteală, după datele Ministerului de finanțe, până la plecarea guvernului din București :

1.577.013.590	—	Imprumuturile vechi, (scăzându-se amortizarea).
250.000.000	—	Renta 4 $\frac{1}{2}$ % din 1913 (prin «Disconto» Berlin).
700.000.000	—	Cele 4 împrumuturi de la Banca Națională, din 20 Decembre 1914, 15 Iunie și 18 Decembre 1915 și 21 Octombrie 1916.
400.000.000	—	Imprumutul Național.
14.569.000	—	Bonuri de tezaur.
10.012.500	—	Imprumut la Banca d'Italia din 15 D c. 1914.
125.000.000	—	Imprumut la Londra, la Baring Brothers, din 14 Ianuarie 1915.
175.000.000	—	Imprumut la Banca Engliterii, din 2 Octombrie 1915.
1.000.000.000	—	Idem din 2 Oct. 1916
46.313.544	—	Rentele de 4% și 5% pentru curățarea pădurilor, constituire de izlazuri, și de mână moartă.

La aceste mai trebuiesc adăogate cel puțin :

300.000.000	—	Bonurile de rechiziție până la Dec. 1916.
300.000.000	—	Creditele pentru C. F. (Marghi oman).
400.000.000	—	Angajare de «excedente».
<u>5.297.908.634</u>		Total.

Aceste 5 miliarde 300 milioane. în cifră rotundă, reprezintă angajamentele ce erau efectiv contractate de tezaurul nostru, și în mare parte realizate și cheltuite în momentul când guvernul luase calea pribegiei.

Despre *faza ieșună* a gospodăriei noastre financiare nu

știu nimic precis. Am cetit o telegramă că s'a mai contractat un nou împrumut la Londra și altul în Japonia; că se mai tratează și în America, și tot sute de milioane și miliarde..

În acelaș timp, desigur se acumulează bonuri de tezaur și bonuri de rechiziție, lucrează cu intensitate presa Băncii Naționale...

Trebue ținut seamă, că nici măcar resursa impozitelor pentru cheltueli ordinare guvernul din Iași nu o are: peste două treimi din țară nu se mai află sub puterea lui, iar cealaltă treime... de sub ruși, prea puțin mai poate contribui și ea la bugetul Statului.

Dacă presupunem deci că în cele *nouă luni* ce au trecut dela stabilirea guvernului la Iași, datoria publică a mai crescut cu vr'un miliard și jumătate, de sigur suțem mai prejos de realitate.

Iată deci o datorie probabilă, în momentul de față de șase miliarde 800 milioane! Nai mult decât împătrit datoria anterioară politicii de «măriri»...

Dar chiar de s'ar încheia pacea *imediat*, e evident că datoria noastră *actuală* nu se poate mărgini la această cifră. Numai ca despăgubiri pentru sondele și instalațiile petrolifere, distruse de vestita comisiune engleză, vom fi siliți să plătim cel puțin 500 milioane. (După o informațiune, numai societățile americane reclamă 200 milioane!)

Despăgubiri pentru altă avere distrusă, indemnizări pentru popul ținea din părțile cari au suferit mai mult pe urma acțiunii militare (sunt atâtea orașe și sate întregi dărâmate!) reprezintă cel puțin alte 500 milioane.

Apoi, pensiuni pentru familiile celor căzuți în luptă și pentru invalizi, la cât se vor mai însuma ele? Sunt cu mult peste o sută de mii de morți pe câmpul de bătălie. În spitale și în captivitate, și tot pe atâtea vor fi și schilozi. O elementară măsură de siguranță publică, dacă nu simțul de dreptate, va impune aici Statului o sarcină desigur mai mare de 25 milioane pe an, — adică iarăși anuitatea unui capital de minimum 500 milioane.

Numai aceste trei «condee», cari reprezintă, repet, o datorie actuală, se ridică prin urmare încă la un miliard și jumătate.

Cu alte cuvinte, chiar în cazul unei păci imediate, totalul probabil al datoriei noastre publice s'ar exprima prin groaznica cifră de opt miliarde 300 milioane!

Dar dacă războiul se va prelungi încă un an?... E un

coşmar, — şi totuşi calculul cel mai simplu ne arată, că e cu putinţă să intrăm în pace cu o formidabilă datorie de vr'o zece miliarde.

Dobânzile şi amortizarea unui capital de zece miliarde, considerând situaţiunea pieţei după un asemenea cataclism, vor cere în cazul cel mai bun o anuitate de 700 milioane.

Vom putea face faţă acestor plăţi?

Ce povară repreintă ele pentru budgetul Statului?

Şi ce efortări ni se vor cere pentru acoperirea lui?

E de datoria oricărui cetăţean să-şi pună aceste întrebări.

2 Septembrie.

II

Am arătat în articolul de mai sus că probabila datorie publică se va urca, la încheierea păcii, la suma fantastică de 10 miliarde.

Cât de strivitoare va fi această sarcină pentru economia noastră naţională putem uşor învedera printr'un calcul sumar:

Avem, aproximativ, 8 milioane hectare de pământ cultivabil, — bine înţeles grevat de ipotecă şi de toate sarcinile imaginabile. Ceea ce înseamnă că, dacă datoria publică se va urca la 10 miliarde, fie-căre hectar cultivabil va fi grevat de o nouă sarcină de 1250 lei, — mai mult decât valoarea lui! Dar aproape toată avuţia noastră naţională se reduce la aceasta.

Suntem deci ameninţaţi să cădem în situaţia acelor nenorociţi ale căror venituri nu ajung pentru plata dobânzilor datorite. Mizeria generală, zeci de mii de familii aruncate pe drumuri, — iată consecinţa fatală a acestui bilanţ de falit.

În adevăr, am văzut că numai anuitatea în condiţiunile pieţei ce se pot prevedea după război, se va urca la cel puţin 700 milioane.

Dar bugetul nostru întreg înainte de război, — dacă facem abstracţie de cifrele numite de «contabilitate», — nu înfăţişa decât vre-o 500 milioane.

Cât însă va putea produce bugetul Statului după război?

Ori câte economii am voi să facem, — şi de sigur, vom fi siliţi să suprimăm poate o jumătate din armata noastră de funcţionari, să desfiinţăm servicii întregi, să închidem şcoli, etc., — faţă însă de enormele necesităţi pentru uti-

larea din nou și pentru punerea în stare de funcționare a întregului mecanism al Statului, nu vom putea reduce prea mult din cheltuelile bugetare.

Veniturile însă vor scădea grozav: țara e ruinată, producția va fi redusă. Vor trece decenii până ce numai stocul de vite necesare agriculturii precum și fabricile sau isvoarele de petrol, toată viața noastră industrială și comercială, vor ajunge la nivelul la care au fost înainte de dezastru.

Atunci?

Bilanțul e în adevăr nimicitor. Cu un venit în cazul cel mai prielnic, de vre-o 300 sau 400 milioane, — oricâte impozite noi am inventa — va trebui să facem față la vre un miliard și 200 milioane de cheltueli indispensabile.

Simplul fapt că astfel de fiecare cap de familie va cădea în mijlociu o sarcină anuală, numai pentru necesitățile Statului, de aproape 1000 de lei, ne zugrăvește toată grozăvia acestei situații. De unde să mai luăm sumele necesare pentru celelalte nevoi, — pentru administrația județeană și comunală și chiar pentru hrana însăși și întreținerea populației?

Doar chiar pentru vremurile «prospere» de dinainte, s'a calculat că bugetul unei familii țărănești în România abia dacă se urcă la vre o 500 lei pe an...

Dar, cum am spus, datoriile noastre sunt, în parte covârșitoare, contractate în străinătate. Prin urmare anuitatea datoriei publice va trebui *cu ori ce preț* să fie plătită.

Spun cu «orice preț», pentru că nu ne va fi ertat să recurgem la resursa falimentului de Stat. Statele mari pot, la rigoare, refuza plățile în străinătate, dar noi?... Unde să găsim puterea de rezistență presiunii creditorilor?

Așa dar: nu vom avea de unde plăti, dar *va trebui să plătim...*

La acest rezultat am ajuns fiindcă am dus războiul în condiții nenaturale, și el ne-a costat relativ, nemăsurat mai scump decât pe ori care alt beligerant.

E evident că cu toată sărăcia noastră, un război nu se poate duce cu arme și mijloace mai puține și mai inferioare, decât cele ce sunt la dispoziția altor beligeranți.

Ținând seama însă de situația concretă, pe noi ne-a apăsător sarcina războiului cu mult mai greu decât și pe aliații, și pe adversarii noștri.

Mai întâiu nu suntem un Stat industrial, nu putem produce aproape nimic noi înșine pentru trebuințele răs-

boiului. Am fost siliți să aducem armamentul și materialul necesar de la distanță fantastică, prin Arhangelsk sau Port Arthur, în jurul capului Bunei Speranțe. Iar schimbarea de orientare politică din ultimul moment ne-a silit să facem comenzi în grabă, am plătit deci îndoit, întreit, și chiar mai scump, de cât ceilalți beligeranți (nu mai ridic vălul asupra «micilor defecte» ale mecanismului nostru administrativ...)

În al doilea rând, țara noastră *întreagă* a servit și servește încă de teatru de războiu, — nu e un petec de pământ care să fi fost cruțat.

Întreg aparatul Statului funcționa deci cu extreme dificultăți.

Ce comparație mai poate fi dar cu alte țări, în ce privește cosecințele materiale ale războiului?

Ducând războiul în aceste condiții am ajuns de fapt să distrugem aproape *întreaga noastră* *avuție națională*: 10 miliarde de datorie publică față de valoarea pământului cel mult de 8 miliarde.

A ascunde adevărul, a nu ne da seamă de consecințele acestui bilanț, pentru fie care cetățean în parte ar fi un act de lașitate, și ar împiedica numai trezirea conștiinței.

Mai poate fi vre-o mântuire?

Un lucru e sigur și evident:

Față de enormitatea sarcinei și sărăcia resurselor noastre, România nu poate rezolvi numai cu propriile ei mijloace problema financiară și economică ce se va pune după restabilirea păcii.

Ca să putem birui, cu timpul, formidabilele dificultăți ce ni se vor pune în cale, se impune imperios atragerea unui enorm capital din afară, care ar primi această plasare, fatal foarte puțin productivă pentru multă vreme.

Dar numai de dragul nostru nimeni nu ne va veni în ajutor, mai ales în urma experiențelor trecutului...

Interesul lui propriu poate singur determina un Stat străin să ne întindă mâna. Orice declamație în această privință ar fi ridicolă și inutilă.

Acest interes nu-l poate avea însă, după *acest război*, nici Franța, nici Anglia. Cât pentru Rusia, fără să mai vorbim de alte considerații, ea însăși este pe pragul falimentului.

Iar noi... noi ne-am ridicat împotriva singurului Stat care era în măsură și care avea și interesul de a ne susține!

Triste vremuri așteaptă pe copiii noștri, pentru păcatele părinților...

3 Septembrie.

III

În fața unei primejdii, o națiune sănătoasă nu se teme de adevăr. Ea privește primejdia drept în față, bizuindu-se pentru mântuire numai pe tăria ei sufletească, știind că minciuna ne poate da o consolație trecătoare, dar nu ne poate da și energia necesară pentru luptă.

Constatând că cei mai mulți dintre români, în urma catastrofei, pe care vina noastră proprie a chemat o asupra nării, trăesc în hipnoza raiului de «după războiu», care ne ar aduce «praznicul» veșnic de altă dată, am încercat să învederez că România veche, România de «chef» și traiu ușor nu se va întoarce. Ea murit pentru totdeauna în ziua când conducătorii acestui Stat, cu o inimă atât de ușoară, au aruncat-o în vârtoarea războiului.

Pentru aceasta am căutat să stabilesc la ce sumă se va urca datoria noastră *probabilă* în ziua încheerii păcii.

Și am ajuns la următoarele rezultate, în cifre rotunde: *cinci miliarde* de datorie contractată până la plecarea guvernului la Iași; *un miliard și jumătate* eventuale datorii făcute de guvernul din Iași; *un miliard și jumătate* ar reprezenta despăgubirile de diferită natură, pensiunile, etc. în cât m'am crezut în drept să conchid că, dacă războiul se va prelungi încă un an, e mai mult de cât probabil că asupra țării o să cadă o sarcină formidabilă de *zece miliarde*.

Natural, nu pot garanta că datoria reală nu va fi cu câteva sute de milioane mai mică sau mai mare. Dar e absolut sigur, că Statul român va avea de suportat o sarcină de *cinci sau chiar de șase ori mai mare*, ca înainte de războiu (un miliard și jumătate).

În fața acestei enorme creșteri a datoriei publice, ce mijloace vom avea noi pentru a face față atâtor cereri sporite asupra bugetului țării? Mai mari sau mai mici, decât înainte?

Ce om ar îndrăzni să susțină, că pe urma ruinii ce a căzut peste noi, aceste mijloace vor fi *mai mari*?

Dar bugetul țării se urca numai la vre'o 500 milioane și înainte de război. De unde Statul să caute noi venituri?

Poate economia noastră națională *numai cu propriile ei resurse*, rezolvi această problemă?

Am răspuns negativ la această întrebare, și nici că se poate răspunde altfel.

Pentru aceasta n'am avut nevoie să evaluez întreaga

avuție națională. Nu numai pentru că nu pot avea în situația de fapt informațiunile precise necesare, dar și pentru că această socoteală, din punctul de vedere, pe care m'am bazat, ne-ar putea ușor induce în eroa e.

Bine înțeles, am cunoscut evaluările ce au fost făcute înainte, și cari se urcă, de pildă, după d. I. N. Angelescu, la 26 miliarde, iar după d. N. Xenopol la vr'o 21 miliarde.

Nu discut a este evaluări, — care de altfel în totdeauna sunt problematice, ceace dovedește chiar diferența dintre aceste cifre. Dar ele nu pot servi pentru scopul care ne interesează.

Așa, de pildă, în socoteala d-lui I. N. Angelescu figurează valori industriale de *cinci miliarde*.

Să admitem că cifra aceasta este exactă.

Dar cine nu știe, că industria noastră «națională» nu e un izvor de putere pentru Stat, ci ea însăși *trăește pe seama Statului*.

Cetitorii noștri de sigur, își amintesc o discuțiune recentă din parlamentul nostru asupra fabricilor de zahăr în care s'a dovedit că această industrie e *întreținută* direct de Stat, cu ajutorul premiilor și altor avantaje.

Acum vr'o cincisprezecé ani, am avut și eu prilejul să arăt în Cameră, că ajutoarele pe cari sub diferite forme, aceste fabrici le primesc de la Stat, transformate în bani s'ar putea înfățișa astfel: ele primesc *gratuit* toată materia primă, Statul plătește și toate salariile lucrătorilor, și pe deasupra mai varsă acționarilor, vr'o 20 la sută asupra capitalului nominal. «Câștigul» ce fabricile de zahăr mai realizează din vânzarea produselor lor, rămâne ca un «desert».

Și totuși aceste fabrici de sigur trebuie să reprezinte în bilanțul d-lui Angelescu sute de milioane.

Sau să luați nenumăratele fabrici de «cuie», de «nasturi», de «decorticarea orezului», de «uleiuri vegetale» etc., cari nu există de cât grație «avantajelor industriei naționale» sau a vre-unui paragraf din tariful vamal, asigurat unui «amic»!..

Toate aceste industrii, fără să discut aici politica economică ce le-a inspirat, sunt pentru Statul nostru o sarcină — adică *o sarcină pentru agricultură*, care e adevăratul izvor al bogăției noastre.

Tot așa nu pot ținea seamă de valoarea clădirilor din orașe, pe care d. N. Xenopol o evaluiază la *două miliarde*.

Toate acestea nu sunt valori *active* cari ne-ar putea servi

în situația în care ne aflăm, ci valori *inerte*, sau chiar *negative din punctul de vedere al forței noastre productive reale*.

Zilele trecute, «*Bukarester Tagblatt*» a publicat un articol judicios, în care pune degetul pe rană (No. 274, din 17 Septembrie 1917).

Revizuiind statisticile d-lor Angheliescu și Xenopol, ziarul german se întreabă: ce *garanție* poate da România, creditorilor ei? și ajunge la cifra de 18—20 miliarde.

Cred, că din *acest* punct de vedere, adică al *creditorilor*, socoteala aceasta e mai curând prea modestă. Dar din punctul de vedere al valorilor *active*, ea este cu mult exagerată.

Să explic această afirmare cu un exemplu pe înțelesul tuturor.

Iată un moșier ruinat, care se sbate în zadar să-și plătească datoriile. Un palat somptuos pe care el și 'l-ar fi ridicat în zile de slavă, este de sigur o *garanție* pentru creditorii lui, o «valoare», pe care trebuie să o înregistreze și statistica d-lui Angheliescu. Dar moșierului la ce îi poate ajuta acest palat, în lupta pentru salvarea patrimoniului? Doar la *lichidare*... Nu e mai curând o nenorocire necesitatea de a-l întreține sau în cazul contrariu de a-l lăsa pradă ruinii? Avem aici evident aface cu o valoare nu numai *inertă*, dar chiar *negativă*, care roade din produsele moșiei.

Din acest punct de vedere și noi, Români, ne putem bizui mai cu seamă pe agricultura noastră, — restul poate numai ajuta agricultura în funcțiunea ei economică.

Din cauza aceasta n'am ținut seamă, *expres*, decât de valoarea terenurilor noastre *cultivabile*, cari se urcă la opt milioane hectare.

Față de fondul acesta adevărat al avuției noastre naționale, sarcina de *zece miliarde* e strivitoare, — **1250 LEI DE FIECARE HECTAR!**

Am evaluat terenurile noastre cultivabile, la opt miliarde, — ceva mai mult ca d. M. Șerban care acceptă cifra de 7.6 miliarde. Iar în ce privește averea mobilă — am crezut că pot să nu știu seama de ea.

Nu era doar să mă gândesc la *lichidarea* regatului.

Din punctul de vedere însă al *creditorilor*, putem da, desigur mult mai mari *garanții*: în toate izvoarele ce dorm încă și mai cu seamă *în munca acestui popor*, care nu poate pieri pentru un moment de rătăcire al conducătorilor săi.

Dar aceasta e și concluzia, la care am ajuns: numai

un mare capital străin care să pună în valoare toate puterile latente ale acestui pământ și ale acestui neam, ne poate ajuta să rezolvim problema.

Pentru aceasta însă se cere o îndrumare a vieții noastre naționale pe alte căi.

Numai cu mari jertfe, cu muncă nepregetată, cu suferinți negrăite, putem ajunge la liman.

Și nădăjduesc că vom ajunge—dar «praznicul» s'a dus pentru totdeauna.

Să nu căutăm dar a ne înșela pe noi înșine.

22 Septembrie.

XI

B I L A N Ț U L...

È trist bilanțul acțiunii noastre.

Am pornit la războiu.

Impotriva unui tratat de alianță care ne lega onoarea de Stat;

Impotriva politicii noastre tradiționale, consacrate de toți bărbații de seamă ai neamului, din generațiile trecute;

Impotriva Constituțiunii, care cerea un vot al Corpurilor legiuitoare pentru a îngădui trecerea armatelor ruse pe teritoriul național;

Impotriva hotărârii unanime a primului Consiliu de Coroană;

Impotriva majorității celui de al doilea Consiliu.

Plecând de la concepțiunea imorală a unui războiu «fără rizic și sacrificii», am călcat în picioare toate obligațiunile noastre de Stat, dar și toate interesele noastre economice și politice și ne-am aliat cu Imperiul Țarilor, a cărui victorie nu numai că ar fi însemnat o primejdie pentru întregul Orient european, și pentru temeliiile democratice ale civilizațiunii pe continent, dar și o agonie pentru Statul și neamul românesc.

Am pus armata la ordinele sugrumătorilor popoarelor oprimate vecine, uitând și legăturile noastre istorice, și perspectivele viitorului, și îndatoririle noastre față de noi înșine, ca neam care caută el însuși să-și poată afirma plenitudinea vieții naționale.

Intr'un moment istoric, pe care poate nu ne va mai fi dat să-l întâlnim în cursul veacurilor, când puteam avea

un mare rol în Istoria mondială, înscriind o pagină glorioasă în cartea neamurilor: când am fost chemați să contribuim la organizația politică definitivă a acestui colț al Europei și să ne afirmăm ca Statul de frunte și centrul de gravitațiune pentru națiunile din Balcani — noi am trecut peste toate posibilitățile ce zăceau în situația noastră geografică, pentru un rol odios de unealtă a expansiunii rusești.

Și mai presus de toate, în numele idealului național, am inaugurat o politică de înjosire și de renunțare, de închinare înaintea siluitorului, uitând rana încă deschisă a Basarabiei.

Și am înstrăinat pe veci milioanele de români, ai căror părinți, alături de părinții noștri, într'un șir nesfârșit de generații, au muncit și au sângerat la zidirea Statului acestuia.

Și am risipit în zadar sute de mii de vieți neprețuite și am sămănat ruini peste ruini...

Ce ameteală a prins pe conducătorii Statului românesc, în ce vârtej năprasnic l'au prăvălit?

Dar răspunderea nu o poartă numai conducătorii. Ori cât de mare ar fi vina lor, nu trebuie să ne punem la adăpost de răsundere și noi cei din «clasa luminată», toți cei cari sunt «ca un oraș așezat pe munte ca să-l vadă lumea toată», toți acei ce și revendică cu mândrie titlul de cetățean.

Acolo, în adâncurile vieții naționale, mulțimea robită pământului negru, credincioasă și încrezătoare, fără răspundere ea însăși, a avut și a e dreptul să ne ceară nouă mai multă conștiință cetățenească.

A fi cetățean nu înseamnă numai a-ți da votul «partidului», în așteptarea revărsării «Nilului»...

Dreptul cetățenesc implică o mare răspundere în fața tuturor generațiilor ce vor să vină în urma noastră.

Și rog pe fiecare cetățean, în fața acestui funest bilanț, să și scruteze conștiința, dacă și-a făcut datoria?

Dacă întrunirile «acționiste» nu răsuna de miile de «ai noștri», cari nu se gândeau de cât să preamărească pe «șefi», fără să și pună întrebarea niăcar încotro aceștia duc țara; dacă n'am fi tolerat că simbriașii miniștrilor străini să organizeze ovațiuni în fața legațiunii rusești; dacă n'am fi încurajat o presă nerușinată și prea puțin dezinteresată: dacă n'am fi asistat impasibili la orgiile bandelor «demnității naționale»; dacă n'am fi îngăduit

ca să fie înăbușit orice glas care îndrăznește să se ridice împotriva hipnozei obștești; dacă am fi respectat dreptul sfânt al libertății cuvântului, care este cea mai sigură garanție împotriva rătăcirilor și cea mai puternică armă de educație cetățenească; dacă am fi înțeles, că opinia publică nu se poate forma prin urlete de piață și cafenele, ci numai printr'o discuție cinstită și liberă; dacă am fi cerut «factorilor responsabili» să și facă datoria în parlament și în fața obșteii; dacă.... dacă am fi fost *citizeni*: n'am fi stat acum printre ruini, n'am fi trecut prin această grozavă criză morală. Copiii noștri ar fi putut avea o altă soartă...

Vor ispăși ei pentru păcatele noastre... Dar avem datoria, în fața grozănicului destin, să nu ne mai lăsăm amețiți de urletele inconștienților și de... șoaptele celor... prea conștienți, ci privind în fața realității amare, cel puțin acum, în ceasul al doisprezecelea, să ne înălțăm până la adevărata chemare cetățenească.

Ceeace îndurăm în clipele acestea din viața noastră, să fie cel puțin zălogul zilelor mai fericite pentru copiii noștri...

3 Octombrie.

XII

RĂSPUNDEREA ISTORICĂ

I. Plan greșit

I

Optimismul e o însușire sufletească respectabilă în sine, cu o condiție, ca el să nu se coboare la o îndărătnică ignorare a realității, numai pentru a hăni iluziile. În cazul acesta optimismul în realitate, izvorăște din slăbiciune intelectuală sau din lașitate morală, și poate duce până la tocirea instinctului de conservare, expunându-ne la toate primejdiile. Până la ce grad de întunecare «optimistă» se poate ajunge pe această cale, ne învederează psihologia «ententistului» român. De peste trei ani durează războiul; în acest răstimp armatele Puterilor Centrale au reputat atâtea victorii, au reușit să respingă peste tot invaziile inamicului, au ocupat vaste teritorii; și astăzi continuă să lupte pe pământ străin.

Dar recitiți orice jurnal «ententi-t», veți avea impresia, că de când s'a început războiul, în fiecare zi Germania

și Austria se prăbușesc și se află în ajunul pieirii desăvâșite. Trec luni după luni, și ani după ani, dar războiul nu se isprăvește, nu moare nici Germania, nici Austria; mereu dau ele noi dovezi de putere vitală și spirit ofensiv, acumulează un fapt mare de arme după altul. În zadar, «optimistul» nostru nu vede nimic:

Dă «tăvălugul» rusesc peste Hindenburg, optimistul jubilează că flota Ententei e la poarta Constantinopolului, care la sigur va cădea peste câte-va zile. Urmetză studii, articole, discuții cari învederează în ce situație tragică se află nemții și că, în urma acestui triumf decisiv al Înțelegerii, Puterile Centrale sunt iremediabil pierdute. Dar flota este respinsă, cu pierderi înspăimântătoare, — nu face nimic; avem debarcarea la Galipoli; peste două săptămâni, absolut sigur, Bizanțul e în mâna aliaților. Și iarăș o serie de studii, articole, discursuri, cari dovedesc negru pe alb, că după acest nou triumf decisiv al Înțelegerii, Puterile Centrale sunt de istov isprăvite. Au fost silite armatele franco-engleze să părăsească și Galipoli? N'are nici o importanță; mai întâiu retragerea a reușit așa de bine, încât «echivalează cu o victorie», apoi rușii sunt la poalele Carpaților, ca mâne sunt în Budapesta, Viena, Berlin, «prin Breslau»... Alt noian de studii, articole, discursuri cântă prohodul Puterilor Centrale. Vine ofensiva lui Mackensen, campania din Serbia, — acum e cert că Germania și Austria sunt moarte; brilianta «retragere strategică» rusă le-a înecat trupele în mlaștinile Pin-kului. Apoi: milioanele de armată Engleză, Italia, «doctorul Brusilov», Sarrail, România; — zilele sunt numărate până la victoria eclatantă, mai cu seamă — «România dă o lovitură de măciucă»... Bucureștiul e sub puterea germană, în Rusia — revoluție și anarhie. Dar «victoria finală e mai sigură de cât ori-când»: America, Japonia, Siamul, și mai știu eu ce alte oștiri nenumărate vin să prăpădească pe neamț...

Și trec luni, și trec ani, optimismul ententist primește lovitură după lovitură, dar în fiecare zi nouă soarele tot răsare, «în ajunul prăbușirii desăvârșite a Puterilor Centrale» și «victoria finală» e tot mai «absolut» sigură...

Biata minte omenească!

6 Octombrie.

II

Tot planul de campanie al Înțelegerii a fost întemeiat pe «incomensurabila» putere militară a Imperiului rus.

Rusiei îi era rezervat rolul principal în doborârea «militarismului prusian». Ea a fost înfățișată drept campionul de frunte al civilizațiunii, al dreptului și al libertăților naționale....

È destul să ne amintim tălmăcirile presei ententiste de la începutul campaniei, față de «Uriașul de la Nord»: nenumărate oști ruse vor trece ca un val irezistibil, ca un «puhoiu», ca un «tăvălug», peste trupul Germaniei. Celelalte armate aliate se vor mărgini la un rol modest, — ele vor trebui numai să reziste, până ce lavina rusească va mătura totul în rostogolirea ei năprasnică.

Mai mult decât acest limbaj, adesea lipsit de simțul demnității, concesiunile reale, făcute de către aliații apuseni Rusiei, dovedesc cât de mult preț a fost pus pe forța ei militară în acest războiu. Pentru a-și asigura concursul Țarului, Anglia nu s'a sfiit să renunțe la politica ei tradițională, să i abandoneze Persia de Nord, să consimtă la împărțeala Turciei, să accepte întinderea puterii moscovite până la Constantinopol și Strâmtoari, să i dea partea leului din Asia Minoră. Franța nu și mai socotea miliardele ce curgeau în abisul finanțelor ruse; țara tuturor revoluțiilor, spre a nu-și supăra pe aliatul asiatic, era gata să aplaude până și sugrumarea Poloniei și a Ucrainei....

Și vai! S'a dovedit că Rusia, în realitate nu constituie acea forță militară formidabilă, pe care întregul plan de acțiune a fost sprijinit. Această greșală de plan a avut consecinți fatale pentru Înțelegere, și ea n'a mai fost reparată și nici nu se va mai putea repara.

Am arătat altă dată («V. R.», 1915, No. 7, p. 17 urm.), că numericește chiar, Rusia nu dispune de acel nemărginit rezervor de material omenesc, pe care și-l închipuia Apusul. Din cauza unei enorme natalități și mortalități, în compoziția populației rusești intră relativ un număr îndoit mai mare de copii și invalizi ca în Germania, în cât—dacă la o sută de locuitori, în caz extrem, Franța sau Germania ar putea înarma până la 15 oameni, Rusia n'ar putea scoate din o sută de locuitori decât șapte sau opt soldați. Cu alte cuvinte, pentru Rusia e relativ, de

două ori mai greu decât pentru Franța sau Germania de a înarma un contingent determinat de recruți. Adică cele 180 milioane ale populației rusești, din punctul de vedere militar, ca rezervor de forță armată, *nu reprezintă în realitate decât cam 85 milioane de populație franceză sau germană* !... (loc. cit., p. 8).

Astfel se explică, pentru ce Rusia, cea dintâiu dintre toți beligeranții, a fost silită să cheme sub drapel pe copiii de 18 ani!

Dar puterea militară a unei țări atârână mai cu seamă de energia ei economică. Dacă însă, luăm drept măsura acestei energii comerțul exterior, «constatăm, că — înainte de războiu — pentru un cap de locuitor în Germania, comerțul exterior se cifrează cu 385 franci, iar în Rusia numai la vre-o 39 franci; adică energia economică a germanului e aproximativ, *de zece ori mai mare* decât a rusului!

«Așa dar, pentru Rusia, nu numai din punctul de vedere pur numeric, e *de două ori* mai greu decât pentru Germania să ridice un contingent de recruți, dar în acelaș timp e relativ de *zece ori* mai greu de a preface pe acești recruți într'o armată modernă, și de a menține în timp de campanie capacitatea ei de luptă». (loc. cit., p. 19-10).

Un economist rus a arătat la începutul războiului că față de sacrificiile financiare pe cari războiul le cere Rusiei, chiar dacă întreg venitul ei național ar fi detinat să le acopere — fără să lase nimic pentru populație și alte trebuinți — încă el n'ar fi de ajuns! Dar războiul a redus încă groaznic și venitul național. Am arătat într'un articol anterior că toată activitatea productivă a imperiului este paralizată, iar cheltuelile cresc mereu în proporții fantastice.

M'am crezut în drept să încheiu articolul citat, în 1915, după cum urmează:

«Nici mijloace financiare, nici muniții, ca să pună din nou în mișcare «tăvălugul» rusc, din cauza aceasta n'au de unde veni. De parte de a putea duce războiul «până la Urali», pe fie care lună colosul rus se apropie de istovire desăvârșită. Și prin aceasta, întregul plan de acțiune al Împăritărei Înțelegeri s'a dovedit irealizabil: *Rusia nu poate b rui*»... (ibid., p. 22).

M nunea nu s'a putut face. Rusia țaristă s'a prăbușit, colosul se sbate în convulsii anarhice, — «tăvălugul» e astăzi aruncat la «fier vechiu»...

Dar rolul, pe care planul Înțelegerii îl desemna Rusiei *nu-l poate lua asupra-și nimeni altul*. De aci prelungirea războiului la infinit, fără nici un scop practic. Situația creată, prin scoaterea din luptă a Rusiei, nu se mai poate schimba. Revoluția a pus capăt tuturor nădejdelor.

Optimistul indomptabil 'exclamă: Dar America, Japonia!...

Oricâte trupe ar trimite America pe frontul apusean, aceasta nu poate compensa prăbușirea frontului rus, — fără să mai atingem alte considerații.

Iar dacă America sau Japonia ar face chiar nebunia să transporte prin nemărginirea moscovită milioanele de trupe, aceasta n'ar schimba starea de lucruri din interiorul unei țări, cuprinse de furia anarhiei, — ceea ce ar paraliza acțiunea oricărei armate și ar expune-o numai la primejdia distrugerii.

Asemenea expediție ar avea multe șanse să degeneze într-o campanie de represiune împotriva unui popor de 180 milioane în deplină răsvrătire.

Prăbușirea militară în aceste condiții ar fi și mai grozavă.

Destinul se împlinește.,

Dar prin nici o argumentație nu poți face pe un daltonist să vadă fața adevărată a lucrurilor..

8 Octombrie.

II. România în fața Istoriei mondiale

I

Ceea ce caracterizează atitudinea noastră în timpul «expectativei», în nădejdea unui războiu «fără rizic și sacrificii», este un fel de fatalism oriental care privește desfășurarea evenimentelor ca și cum *acțiunea proprie* nu poate avea nici o înrăurire asupra mersului fatal al lucrurilor.

În loc de ași pune întrebarea în ce direcție România trebuie să-și arunce forțele, pentru a putea pleca cumpăna războiului *în sensul intereselor noastre*, — în priina fază a expectativei guvernării noastre pândeau cine biruște *fără intervenția noastră*. pentru a se arunca atunci, — ertați-mi cuvântul trivial dar foarte expresiv — la «plească», spre

a se prezenta la congresul păcii «la braț cu biruitorul».

Din această concepție răsare credința fatalistă, că România *nici într'un caz* nu putea influența rezultatul războiului. Câtă lipsă de încredere, sub învâlișul declamațiilor deșarte, în puterile națiunii, vădește asemenea atitudine la marii și micii noștri bărbați de Stat, n'am nevoie să insist.

Prin excesul de «abilități» România, la urma urmelor, a fost prinsă în angrenaj și aruncată într'un războiu *împotriva* intereselor sale, și care *în nici un caz* nu poate avea un bun sfârșit pentru noi, fiindcă nu era *natural*.

România, cum am arătat de atâtea ori, nu-și putea desfășura toate puterile decât într'o *singură* direcție. Dar în această direcție,—conformă cu toată tradiția și situația ei în complexul Statelor. — România *putea* în adevăr să arunce în cumpănă toată greutatea ei.

Cu mai puțin fatalism, cu mai mult simț al realității și cu mai multă încredere în forțele noastre, îndreptate în direcția *naturală*, astăzi România n'ar fi fost o îngrămădire de ruini. Înălțată prin conștiința marelui său rol în Is'oria mondială, respectată de *toate* națiunile de care este înconjurată și cu cari ar fi colaborat pentru emanciparea obștească, (chiar sârbii ne ar fi datorit recunoștință fiindcă am fi făcut inutilă nimicirea lor), mărită prin realipirea pământurilor moldovenesti băstinașe, ea ar fi putut privi cu liniște și încredere în fața viitorului...

Ce blăstăm a căzut pe neamul acesta?...

10 Octombrie.

II

De obicei e o muucă zadarnică să cercetezi «ce ar fi fost, dacă n'ar fi fost ceeace a fost». Inșă în lumina faptelor nu e greu de stabilit astăzi rezultatele eventuale ale acțiunii noastre, îndreptată în direcțiunea *naturală*, față de situația concretă a României.

Nu trebuie uitat în adevăr, că în urma primului consiliu de coroană care hotărîse *expectativa*, deși România formal își menținuse încă o bucată de vreme legătura de alianță, în realitate înșă a fost răsturnată o situație, care părea sigură, bine întemeiată și bine lămurită până atunci.

Am fost legați de Puterile Centrale printr'un tratat de alianță și printr'o *convenflune militară*. Ani de zile Statele majore din București și Viena au lucrat de acord. Rolul

României era bine precizat în cazul unui conflict armat între Rusia și Austro-Ungaria.

Rolul acesta se poate rezuma în două cuvinte: armata română trebuia să formeze *aripa dreaptă* a frontului comun împotriva Rusiei.

Consiliul de Coroană a avut loc în ziua de 4 August st. n., când mobilizarea în monarhia vecină era în plin curs. Se știe că o mobilizare și o concentrare odată începute după un plan, nu mai pot fi îndreptate *după un alt plan*.

Ca rezultat, aripa dreaptă a frontului din Galiția a rămas în aer.

Primele succese ale armatelor ruse în Galiția, din August și Septembrie 1914, se datoresc mai cu seamă acestei împrejurări.

Pot invoca în sprijinul acestei afirmări autoritatea unui ilustru critic militar *neutral*.

După ce lămurește planul conceput în August 1914 de către comandantul armatei austriace din aripa dreaptă, generalul von Brudermann, — elvețianul *Stegeman* arată că reușita acestui plan presupunea «o asigurare mai puternică a propriului flanc drept, de cât aceea pe care o posedea de fapt armata a treia. Altfel corpul XII risca la rândul lui să fie înconjurat și legătura lui cu capetele de pod de peste Nistru tăiată». («*Geschichte d. Kriegs*», I. p. 295.

«Lupta a fost astfel dată în condițiuni neprielnice, și în retragere situația strategică a fost salvată de *ardeleni*, cari resistau unui inamic superior, în lupte continue și într'o ordine neînfrântă». (ibid p. 296).

Ardelenii au plătit pentru că cei de dincoace nu au răspuns la apel...

Dacă, spune autorul nostru, în urma victoriei austriace la Zamosc, armata lui Brudermann și-ar fi putut îndeplini misiunea și «ar fi rezistat câteva zile mai mult, — atunci *Auffenberg* ar fi luat *Cholm* și *Gubieszow*ul, iar *Dankl* *Lublin*ul (aceștia bătuseră trupele ruse din fața lor)... și *campania ar fi putut fi încoronată de victorie împotriva lui Ruski și Brussilow*»... (ibid. p. 321).

Câtă însemnătate a avut în economia generală a războiului faptul, că aripa dreaptă a armatei austriace a fost prea slabă și astfel Brudermann a fost silit să cedeze, cu tot eroismul trupelor sale, în fața unei enorme superiorități numerice, expunând întregul front la învăluire,

rezultă din următoarea juxtapoziție de fapte, făcută de Stegemann.

«La 30 August brilianta ofensivă a germanilor în Apus ajunsese la punctul ei culminant. La Răsărit a fost re-purtată victoria dela Tannenberg, iar la Zamosc și Komarow victoria lui Auffenberg și aceea a Arhiducelui Josef Ferdinand. Însă în aceiași zi la Rohatin *au căzut sorții împotriva lui Brudermann*»... (ibid. p. 322).

Se impunea o nouă regrupare a tuturor forțelor, un alt plan de campanie. Galiția a fost invadată; războiul a luat alt caracter, trecând peste toate limitele în spațiu și în timp; pe orizont au început să apară mereu noi complicațiuni...

Ar fi putut intervenția României să schimbe ceva în acest mers al lucrurilor?

Nu e nevoie de multă discuțiune în această privință, faptele și cifrele ajung.

Dacă România își făcea datoria de aliată, mobilizând și ea imediat după izbucnirea războiului, aripa dreaptă a frontului împotriva Rusiei n'ar fi fost întărită numai de armata română.

Turcia și Bulgaria, cari din cauza expectativei românești, izolate de Puterile Centrale, au putut să intre în acțiune numai cu mult mai târziu, s'ar fi alăturat imediat și ele, fără împrăștiare de forțe, cu toată greutatea lor, la acest front.

Pot afirma, și va veni vremea când voi putea da toate detaliile, că din primele zile ale războiului, Turcia și Bulgaria *au și tratat în această privință cu guvernul român*, dar au întâmpinat o îndărătnică rezistență...

Dar aceasta înseamnă că pe frontul oriental putea să fie aruncat un surplus de un milion sau chiar de un milion și jumătate de baionete...

1.500.000 baionete mai mult, în situația descrisă de Stegemann, împotriva Rusiei!

Napoleon a spus când va, că soarta unei campanii poate fi hotărâtă de un singur regiment sosit în ultimul moment pe câmpul de bătălie.

Și doar și în 1914 în Galiția, n'a luptat împotriva austriacilor o armată de vulturi!

Au fost tot aceiași soldați pe cari îi cunoaștem din Manciuria, tot aceiași, pe cari i-am văzut în 1916 în Dobrogea, tot aceiași, cari în 1917 fugiau din fața inami-

cului inferior numericește în Galiția și la Riga, cu voia sau fără voia «sovieturilor»...

Numai o enormă superioritate numerică și flancul drept al adversarului descoperit, au putut da rușilor succese vremelnice.

Prin intrarea României în acțiune, alături de turci și bulgari, aceste avantaje ar fi dispărut, grație celui milion de baionete mai mult, așezate tocmai la flancul drept.

Rezultatele e ușor să le deducem.

Războiul ar fi fost isprăvit în câteva luni. Omenirea ar fi fost ferită de toate grozăviile, cari au izvorât din prelungirea războiului și din complicațiunile nenumărate născute din aceasta.

Iar România ar fi fost de mult stăpână pe Basarabia, și avea deci puțința de a-și afirma în altă situație idealul național...

Am stat în expectativă în 1914.

Dar în 1915? În urma ofensivei lui Mackensen în Galiția, când rușii evacuasera până și Odessa și Kievul, — unde ar fi ajuns «tăvălugul» în retrogresiunea lui triumfală, dacă România întreprindea un atac de flanc, în colaborare cu biruitoarii dela Gorlice, Przemisl și Lemberg?

Atitudinea noastră a forțat imperiile Centrale de a opri ofensiva, pentru campania din Serbia, spre a stabili contactul cu aliații din Balcani.

Am fi putut feri pe bieții sârbi de suprema nenorocire...

În sfârșit, în 1916, dacă armatele Falkenheyn și Mackensen, *alături* de oștirea noastră, se îndreptau împotriva «Doctorului Brussilow», pe care nici ajutorul nostru nu l'a putut scăpa? Unde eram acum?

Dar chiar dacă amânam încă acțiunea noastră, și forțele cari au invadat România, împotriva armatelor *unile* ruso-române, erau libere și aveau în fața lor numai pe «Doctorul Brussilow» *singur!*

Evident că, în loc de a intra în București și a se opri la Siret, armatele imperiale ajungeau la Kiev și la linia Dniprului.

Revoluția în Rusia isbucnea cu câteva luni înainte, și noi puteam încă în ultimul moment revendica dreptul nostru asupra Basarabiei...

Toate acestea nu sunt numai ipoteze arbitrare. *Fapt* este, că *chiar cu ajutorul nostru* Rusia a fost învinsă și aruncată în haosul revoluțiunii. Dacă nu avea însă acest ajutor, ci

dimpotrivă, armatei lui Mackesen i se alătură și a noastră, cine se mai poate îndoi de rezultat?

Când te gândești ce *putea* să fie, și ce *este* l...

Basarabia caută acum alte căi, în afară de noi. România, în loc de o situație de cinste pentru rolul ei în Orient și față de națiunile emancipate din Rusia, nu e de cât o ruină... Idealul național? Al...

În fața Istoriei mondiale, poporul românesc va purta și sarcina tuturor jertfelor zadarnice ale acestui nesfârșit măcel, din cauza defecțiunii sale...

Ce dureroasă contribuție la bilanțul *posibilităților pierdute*, în Istoria lumii!...

9 Octombrie.

CAP. III

„IDEALUL NAȚIONAL“ ȘI BASARABIA

I

IDEALUL NAȚIONAL

Un popor nu poate trăi fără ideal. Prin idealul care rezumă toate aspirațiunile lui cele mai înalte, el afirmă înainte de toate chiar *puterea lui vitală* și dreptul la o viață mai ridicată și mai largă în societatea națiunilor.

Aveau dreptul răsboinicii noștri să vorbească în numele idealului național?

Dar cum ar putea idealul național românesc să fie *în contradicere cu interesele vitale ale Statului român*?

Acest Stat s'a născut din suferințele și luptele nesfârșite ale unui șir de generațiuni, în timp de veacuri. Numai Statul acesta putea servi de punct de plecare pentru întreaga desvoltare națională a Românimii, numai el putea constitui centrul de cristalizare, în viitor, pentru toate puterile vii ale neamului.

Cum, dar o acțiune, care era necompatibilă cu interesele economice și politice și chiar cu cinstea Statului român, — o acțiune care ducea *în orice caz*, la slăbirea și înjosirea, la subjugarea acestui Stat, — cum această acțiune a putut invoca idealul național?

Dureroasă confuziune, fatal sofism!

Singură această considerațiune ar ajunge pentru a tă-

gădii cu energie ocrotirea «idealului național», pentru catastrofa de care sângerăm.

Realizarea oricărui ideal românesc, sau chiar numai putința acestei realizări, presupune *puterea* Statului român, mărirea, dezvoltarea, prosperitatea lui, — ea nu poate izvorî dintr'o acțiune care e îndreptată împotriva temeliilor vieții noastre de Stat, chiar *împotriva rațiunii istorice de a fi a acestui Stat*, împotriva misiunii ce a fost menit de a împlini aici, la gurile Dunării.

Dar sunt motive și mai adânci, dacă voiți — *organice*.

Pentru a și justifica aspirațiunile oricât de înalte și pentru a putea râvni la realizarea lor vr'odată, un popor și un Stat trebuie să dea dovadă de simțul de demnitate și mândrie, și de *sănătate morală*.

Prima condițiune chiar de *viabilitate* pentru un Stat și pentru un popor este ca să știe săși apere, dacă pot spune așa, *personalitatea lui fizică*, integralitatea unității sale teritoriale.

Ca și un organism animal, care își dovedește sănătatea reacționând cu vigoare împotriva oricărei atingeri și știrbiri a ființei sale fizice, tot așa și un Stat trebuie să știe să reacționeze cu toate puterile sale morale și materiale împotriva oricărei atingeri și știrbiri a ființei sale fizice, a unității sale teritoriale.

Numai *după* această dovadă un Stat și un popor pot fi în drept să ridice și alte revendicări. Căci ori-ce «indemnizări» sau «compensațiuni» i s'ar oferi, ca preț pentru resemnarea și îngenuchiarea lui, toate măririle sunt aparente, față de această lipsă de *suflet*, de vigoare morală și trupească.

Aceasta este o condițiune primordială pentru însăși *viața de Stat*, căci altfel un popor nici nu poate și nici nu merită să trăiască.

Acest lucru l'au simțit cu tot sufletul de oameni mari, Mihai Kogălniceanu și Ioan Brătianu Bătrânul, când la 1879 au refuzat schimbul pentru Basarabia, ce ne a fost răpită de *alții*, — pentru că ei nu voiau să dea sancțiunea națiunii române acestui act de violență și de strigătoare nedreptate, voiau să mențină intact dreptul de revendicare și reparațiune, — pentru cel dintâu prilej prielnic.

Basarabia a trăit lungi veacuri *viața istorică comună* cu restul țării, a luat parte la toate jertfele și suferințele din care s'a născut acest Stat. Ruptura e atât de recentă, încât nu este o familie în Moldova, care să nu aibă re-

prezentanți și peste «răul blăstămat», și încă o mare parte din populația de dincolo după *legile noastre*, ar putea reclama ori când cetățenia românească, fără să aibă nevoie de votul Corpurilor legiuitoare.

Și acest pământ băștinaș moldovenesc e mai primăjduit în viitorul lui mai mult ca ori-care altul, și poporul lui suferă cum nu suferă nimeni din neamul nostru.

Alianța cu Rusia, abia treizeci și cinci de ani după acest act grozav de felonie, nu numai că implică atitudinea de sclav, care sărută mâna ce l'a lovit, lipsa simțului de demnitate și de mândrie națională, dar acordă răpitorului sancțiunea refuzată de mării Kogălniceanu și Brătianu, ea înseamnă renunțarea pe veci la cele două milioane de suflete românești, ai căror strămoși, ca ostași ai lui Ștefan cel Mare și-au sămănat oasele pe toate câmpurile noastre de glorie.

Dacă în Franța cineva ar fi propus alianța în acest războiu cu Germania împotriva Angliei de sigur, ar fi căzut sub oprobiul public.

Dar Franța a pierdut Alsacia și Lorena cu *nouă ani* înaintea noastră, și le-a pierdut în luptă dreaptă, nu prin lovitura dela spate dată de un *aliat*. Și Alsacia și Lorena au fost numai provincii cucerite altă-dată de către Franța, locuite în mare parte de germani, și nu au atâta însemnătate pentru ea din ori-care punct de vedere, ca pentru noi străvechiul pământ al arcașilor lui Ștefan și al lui Ioan Vodă cel Cumplit.

«Compensație» pentru înjosirea și călcarea dreptului sfânt din 1879? «Indemnizare» pentru țarina Moldovei unde fie-care fără-înținare este stropită de sângele strămoșilor? Trocare de suflete românești, pentru ori ce ținut ar fi? *Acesta* poate fi punctul de plecare pentru realizarea «idealului național»? Cum se poate scăpa din vedere *perspectivele*?

Și credeți că un popor care acceptă astfel de târg și-ar putea păstra, ar merita să păstreze orice teritorii și populații ar dobândi cu acest preț? N'ar trăi ca o slugă nemernică câtă vreme numai mila și.. disprețul stăpânului va îndura?

În ce abis moral trebuie să fie căzută acea generațiune care a putut lua drept «ideal național» arginții lui Iuda?

«Ideal național»!... Va rămânea pentru veci ca simbol al acestor vremuri, acel predicator al «idealului național»,

din Senatul român, care a blăstămat pe cei ce nu-și pot rupe din inimă Basarabia...

Și nu s'au prăbușit singure de pe pedestalul lor statuile lui Kogălniceanu și Brătianul...

A! Puteți să ridicați până în cer rugul pentru aceia a căror cunoștință n'a primit complicitatea acestui atentat împotriva ființei morale a neamului, — nu veți arde rușinea acelor zile!...

Un popor poate aștepta veacuri, în lupte și suferinți, ziua realizărilor, — dar în momentul în care cu inima ușoară, ar primi o asemenea concepție a idealului, — toate căile viitorului i ar fi pentru veci închise.

Din fericire, poporul cel mare și sfânt nu este vinovat de această rătăcire. Din adâncimile lui se vor ridica alte suflete, alte caractere, cari vor transmite generațiilor viitoare candela victorii, — care a putut fi o clipă învălită de noapte, dar nu s'a stins...

Să nu pomeniți dar în deșert numele sfânt al idealului. Cei de mâne, uitând vremurile de întunecare, vor găsi cărarea lui.

1 Octombrie.

II

AUTONOMIA BASARABIEI?

Basarabia reclamă autonomia.

Când am cetit această telegramă, am simțit tot ce tulbură astăzi sufletele românești de peste Prut.

Această țară *românească*, așa de străină de tot restul imperiului moscovit, această țară ai cărei strămoși au trăit veacuri viață obștească cu toți moldovenii, — acum când Rusia este pe pragul descompunerii, reclamă *autonomia*, numai autonomia!

Și cum ar putea revendica basarabenii mai mult?

Românii sunt aliați ai imperiului — și se aliaseră *cu Țarul*... În Parlamentul român li s'a aruncat în față celor de peste Prut: «Basarabia? Cine vorbește despre ea este un vândut»...

Și Basarabia reclamă *numai* autonomia...

Și poate vom vedea pe soldații României *libere* venind în văile Nistrului să dea ajutor soldaților lui Kerenski

pentru restabilirea *ordinei* și pentru apărarea integrității teritoriului *rus*.

Și mă gândesc, dacă astăzi România n'ar fi fost în *acel* lagăr, cine ne ar putea refuza Basarabia noastră, izolată de Moscova de către Ucraina, care și ea pășește spre izbăvire de sub jugul moscovit?..

Ispășiri a păcatului începe, — a fost un păcat împotriva Duhului Sfânt..

8 Septembrie.

III

DIN CALVARUL BASARABIEI

«Neputincioase de a scutura jugul vasalității, principatele române încă din veacul al XV-lea se sileau să lege raporturi regulate cu pravoslavnică Rusie, căutând în ea un *aliat pentru lupta împotriva dușmanului comun*».

Așa glasuește un istoric rus al Basarabiei (*Zazulin*): «Schiță istorică asupra Basarabiei», Almanahul «Basarabeb», Moscova 1903, p. 91 In rusește).

Cesiunea Basarabiei prin tratatul dela București din 1812, ar fi fost un succes al *alițiilor* prin care a fost smulsă de sub vasalitate cel puțin o parte din populația Moldovei.

Aceasta a fost doctrina oficială a guvernului rus, pe care și astăzi o veți găsi repetată la zile mari.

Prin ce minune dar Basarabia «emancipată» în 1812, s'a treit sub un jug care nici nu putea fi asemăluit cu vasalitatea anterioară? Căci nici un basarabian, în cursul veacului de *oblăduire* rusească, nu ar fi putut ghici că e un «emancipat!».

Acesta este rezultatul unei lungi evoluțiuni, care nu și-a găsit încă istoricul, și e greu să înțelegem starea actuală din Basarabia, dacă nu-i cunoaștem trecutul.

*

Răsboiul din 1806—1812 Rusia nu-l purta împotriva principatelor române, — dimpotrivă le considera ca *aliate*, după cum spune și istoricul rus citat mai sus. Prin urmare, tratatul din 1812 nu putea avea de rezultat *cucerirea* Basarabiei, partea cea mai mare a Moldovei, — un Stat

vasal dar autonom în baza vechilor tratate, pe care Rusia îl considera ca aliat, — ci doar numai *emanciparea ei din vasalitatea «dușmanului comun»*.

La început chiar se stabilește în Basarabia un regim care caută să justifice doctrina «emancipării».

Așa, primul guvernator numit de ruși în Basarabia, e un boer moldovan, *Scărlat Sturdza*; lui i se alăturază un sfat, alcătuit aproape exclusiv din boerii locali, și printr'un șir de *ucaze imperiale* se asigură provinciei *caracterul ei național, păstrarea limbii, a legilor și a obiceiului pământului*, în toate ramurile de administrație. (Manifestul din 5 August 1812, Ucazele din 31 Mai și 21 August 1813; v. colecțiunea legilor ruse No. 25199, 25393, 25441).

Astfel d. Zazulinov e îndreptățit să spună că «ocărmuirii Basarabiei i s'a dat înfățișarea divanului moldovenesc, prin admiterea în sânul lui aproape exclusiv a boerilor pământeni și prin lăsarea în vigoare a *obiceiului pământului*». (Ibid. p. 115).

Ca să fie subliniat și mai bine acest caracter de *emancipare* a unei părți din Moldova, Mitropolitul Moldovei, Gavril Bănulescu, a fost invitat *să-și mute sediul din Iași la Chișinău*, ceea ce acesta a și făcut.

*

E adevărat, că abia peste un an după tratatul din București au și început să se turbure raporturile: în locul pământeanului Scărlat Sturdza e numit ca guvernator un general rus, cu numele *Harting*, — prima știrbire a doctrinei de emancipare. Harting îndată și începe lupta în contra «regimului pământean».

Dar aceste «turburări» se pot explica și prin împrejurările extraordinare, prin cari trecea atunci Rusia: invazia lui Napoleon, și toate cele ce i-au urmat.

În această primă fază a istoriei Basarabiei de sub ruși, «moldovenii emancipați» au dat dovadă de oarecare energie și tenacitate.

Patru ani au dus lupta boerii pământeni, în frunte cu Mitropolitul Gavril Bănulescu, înaintând suplici și plângeri Împăratului și miniștrilor din Petersburg, până ce ea a fost încoronată de succes: în 1816 a fost îndepărtat generalul Harting, iar la 29 Aprilie 1818 se hărăzește țării un «Statut organic», prin care i se recunoaște *caracterul național* și se menține organizația distinctă de

restul Imperiului, pe baza «*obiceiului pământului moldovenesc*».

Acest mare monument al dreptului public basarabean — ● adevărată Constituție autonomă — e chiar promulgat nu numai în limba rusă, ci și în cea «*moldovenească*» Ceeace este și natural în doctrina «*emancipării*».

Titlul oficial al acestui act legislativ este (citez, bineînțeles textul original *moldovenesc*): «*Așământul obrazovaniei oblasii Basarabiei*». Adică: așământul pentru organizarea teritoriului (s'a preferit evident crearea de neologisme din rădăcini slave).

Rescriptul Impăratului Alexandru I (iarăși și în românește sau cum se zice și astăzi în Rusia, în «*moldovenește*», către primul și... ultimul «*vice-rege*» al Basarabiei autonome), lămurește astfel principiile fundamentale ale Constituțiunii hărăzite Basarabiei, și însăși necesitatea acestei Constituțiuni (citez după publicațiunea oficială din 1818):

«*Aceste (din nou alcătuirii) slujesc singuri loruși de credință, și vor fi împlinite întocmai și cu sporire, fiind mărturisiri cele drepte și din curată inimă dorinți ale locuitorilor oblasții acestea.*

«*Eu am voit să văd această dorință împlinită prin mijlocirea punerilor la cale ce încredințez Dumitale acum de a le aduce în lucrare, și cari nădăjduesc că vor veni la starea înfloririi sub ocrotirea ocărnuirii ce se osebește cu slobozenia pravilelor ei...*

«*Oblast a Basarabiei își păzește a sa închegare de norod (adică: națională. C. S.), pentru aceia își primește și osebit chip de ocărnuire*»...

Acest regim național (păstrarea «*închegării de norod*») și liberal (de slobozenie), — glăsuește mai departe rescriptul Impăratului Alexandru I, — trebuie să folosească tuturor locuitorilor, «*fără deosebire de stare*», fiindcă «*ei sunt oboșiți de giugul ce de demult au fost pus asupra lor prin lăcomie și necunoștință (sic!). Acea statornică și tare priveghere a ocărnuirii trebuie să răzămie spre a fi ei slobozi de un asemenea cumplit rău*».

Aceste principii de organizare învederează că la 1818, în Constituția octroiată Basarabiei, a triumfat pentru moment doctrina «*emancipării*» unui popor «*aliat*» de sub puterea «*dușmanului comun*».

Pentru caracteristica Constituțiunii însăși e destul să spunem aici, că ea vădit a servit de prototip *Regulamentului organic*, introdus în principate cu 14 ani mai târziu, dar că a fost mult *mai liberală* în fond, — pre um și Țarul Alexandru I a fost mai liberal decât fratele său Nicolae I. În capul țării e pus un vice rege, care are situația analoagă cu Domnul, și un «*Verhovni Sfat*» (adică Sfatul *suprem* sau chiar suveran), — o adunare electivă, — asemănătoare Divanurilor din principate, — care exercită nu numai funcțiuni legislative, dar chiar și *puterea constituantă* pentru Basarabia!

*

În principiu se mențin în vigoare toate legile Moldovei, dar principiul *Electivității* se introduce nu numai în organizația administrativă, dar și în cea *judecătorească*!

În sfârșit, spre a completa fizionomia acestei organizațiuni e destul să spunem, că în prima secțiune a *Așământului*, — intitulată «Pentru cele mai întâiu temelii la obrazovania *ocârmuirii politicești* din lăuntru a *oblastii Basarabiei*», — se dispune expres menținerea intactă a «*leguirilor și a obiceiurilor Moldovei*», și că în toate drăgătoriale publice «se întărește întrebuițarea limbii moldo-venești pe temelii și spre întărirea drepturilor, a pronomiilor (privilegiilor) și a leguirii locului, acele cu multă milostivire *lăsate pentru deapaurarea* *Oblastii Basarabiei*».

Această Constituție pământească, atât de liberă pentru vremea ei, așeza Basarabia față de Imperiul rus, în situația analoagă Regatului polon (după congresul din Viena) și Ducatului Finlandei, cărora li s'au hărăzit Constituțiuni tot sub Impăratul Alexandru I.

*

Dar... în Basarabia, ea n'a fost respectată decât câtuș de vreme a trăit acest împărat: la 1825 a fost desființat «Sfatul suprem», la 1828 tot «Așământul» a fost dat la o parte... La (1847) predarea limbii românești a fost oprită și în ultimele școli în cari mai rămăsese...

«Oblastia» Basarabiei a fost transformată într-o simplă «gubernie». Pentru simpla întrebuițare a limbii românești amenințau închisorile și Siberia...

Basarabia a intrat într-o noapte nesfârșită de reacțiune și opresiune...

«Când te gândești, — spune directorul primei gazete românești din Chișinău, întemeiată după revoluția din 1905, def. l. G. Gavrilă, — cu ce regularitate, cu ce mișelie sistematică, treptat se tot strângea șurubul, cum se răpeau unul după altul drepturile cele mai sfinte, în fâșii, pe nesimțite, — iar adesea, când națiunea noastră se indigna, începea să se agite, chiar cu brutalitate și cinism, dar... alături curgeau *innaltele* grații — cruci și cordoane... Iar sârmanul popor obijduit se putea mân-gâia numai cu vorba *rusu-i porc!*... (Citat în *Viața rom.*, 1906, No. 4, p. 129, în articolul subsemnatului, iscălit cu pseudonimul *M. Costea*).

Prin acest calvar, Basarabia, din țară «emancipată» s'a trezit «anexată», și sub un jug înmiiit mai crunt decât acela, pentru scuturarea căruia eă chipurile «se aliase», cu marea Impărăție liberatoare...

Voiu reveni asupra diferitelor momente dramatice ale acestui proces.

17 Octombre

IV

CIMITIRUL...

România nu e despărțită de Basarabia, decât printr'un pârâu, — «Prutul, râu blăstămat», cum îl cântă poporul basarabean, — un pârâu care multe sute de ani nu juca nici un rol în viața poporului, și pe care în timpul verii pe alocurea îl pot trece găinile...

Dar acest pârâu, mai bine de un veac, a putut să despartă atât de adânc o parte însemnată a poporului român, încât în România, desigur, sunt informațiuni cu mult mai exacte asupra Indo-Chinei sau a Paraguaiului decât asupra Basarabiei, — iar în Basarabia se cunoaște și mai puțin România...

Și cum ar putea fi altfel? Dacă censurii rusești îi venea în ajutor și indiferența desăvârșită a celor din Regat?

Suntem foarte naționaliști. «Liga națională» se preocupa de românii din Istria, din Macedonia și chiar din Bitinia, ducea campanii violente pentru toate «cadriaterole» din lume, — dar cine s'a interesat vr'odată de Basarabia?

Dacă acolo a pătruns puțină lumină, ea s'a datorit cum a spus odată un profesor foarte naționalist din Iași

«jidanilor cari au făcut revoluția din 1905», nu acțiunii patrioților români...

Măcar un serviciu de informațiuni n'am avut, în cât veștile telegrafice din Moldova în Basarabia, și de acolo în Moldova, veneau *via* Viena-Berlin-Petersburg, cu întârziere de 4—5 zile, deși între Iași și Chișinău nu e drum mai mult de 2—3 ore în tren.

De la transformarea în «gubernie» și până la revoluția din 1905, Basarabia a fost uitată de Dumnezeu și de oameni.

Cu toată politica de rusificare violentă, cu toată groaznica opresiune, ea însă nu și-a pierdut caracterul de pământ românesc. Dar ce fel de viață e acolo? Cum au putut *trăi* românii basarabeni, «sub umbra vulturului cu două capete»?

În întinerecul satelor uitate, țărani *de gloată* trăesc de azi pe mâne, muncesc pământul, își plătesc dările, trec prin furcile administratorilor și judecătorilor ruși de toate gradele, își trimit pe feciori la oaste, — fiindcă, «împăratul nostru», care este undeva departe și are atâtea neamuri sub el, are nevoie de oaste multă. Și generație trece așa după generație... Ei știu că sunt «moldoveni», se simt chiar mândri că sunt «moldoveni», — «români» își zic numai spre a se deosebi de toată surtucărinea care se ridică deasupra lor, căci în numărul «românilor» ei nu coprink pe boerii «moldoveni».

Feciorii venind din oaste, — din Polonia sau Caucazia, le povestesc câte neamuri ciudate locuesc în «împărăție»; le spun câteva cuvinte învățate printre străini, — și apucând coarnele plugului, iute uită cuvintele de comandă învățate în cazarmă; dacă luaseră parte la vre-un războiu, — negresit, «pentru cruce» și «pentru Împăratul nostru» (în caz de războiu ei fac parte din vestita divizie XIV, «a lui Dragomirov»), își povestesc vitejiile lor, ale *moldovenilor*, și sunt mândri de aceste vitejii. În memoria poporului aceste vitejii se confundă cu cele de altă dată, sub Ștefan-Vodă, care a construit, pentru ei, toate bisericile vechi și toate ruinile de cetăți. Răzășii păstrează cu sfîntenie niște hârtoage vechi, — cari și ele sunt toate de la «Ștefan-Vodă», dar «nimene nu le mai poate ceti»...

Pentru această masă de două milioane de suflete Regatul român nu exista, până la acest războiu, și mai cu seamă înainte de revoluția din 1905, de cât ca o confuză amintire despre o țară de «peste Prut», prin care feciorii

din oaste au trecut cu «divizia noastră» într'un războiu (au fost atâtea războaie!) și care e locuită tot de «moldoveni ca ai noștri», dar cari nu sunt sub «împăratul nostru», cari cunosc și ei pe «Ștefan-Vodă», au biserici, cetăți și hârtoage de la el...

Deasupra acestei mase sunt, în primul rând — «boierii». Unii din aceștia poartă nume vechi «moldovenesti», alții niște nume, cari sună străin pentru urechea țaranului; dar și unii și alții în relațiile lor de familie și în viața lor publică vorbesc exclusiv în limba rusă sau poloneză, și unii și alții însă pot vorbi o «moldovenească» stâlcită, abia îndestulătoare, în relațiile cu slugile și muncitorii la moșie.

Pentru această «elită socială», — cu extrem de puține, excepții, — Regatul român nu prezintă nici un interes, ca un mic Stat «balcanic», care și-a însușit o Constituție, a desființat titlurile de nobleță, și a proclamat, — «din maimuțarie și fățarnicie», — egalitatea tuturor în fața legii, «care nici odată nu se poate»... Telegramele venite prin Viena, Berlin și Petersburg, îndestulează toată curiozitatea: la minister acolo vine din când în când un purtător de nume cunoscut, un Catargiu, un Sturdza, un Cantacuzino sau se alege președinte de Cameră un Rosetti, — din «familia mareșalului județului X»...

Aceștia, de cele mai multe ori, n'au auzit nici despre Alecsandri, nici despre Eminescu, — cu atât mai puțin despre Coșbuc, Creangă, Vlahuță sau Caragiale. Și din aceștia, mai cu seamă, se recrutează cadrele partidului «adevăraților ruși» și căpiteniile «bandelor negre», cari au creat numelui moldovenesc o tristă celebritate în Rusia...

La mijloc între aceste straturi ale societății din Basarabia, se află negustorul din orașele înstrăinate, «jupânul», care vorbește destulă «moldovenească», ca să poată cumpăra de la țaran produsele lui la târg, și destulă rusească, ca să le poată revinde la Odessa. Aceștia își aduc aminte despre existența unui Regat român, doar după vr'un «pogrom»...

În afară de aceste elemente sociale de căpitenie, sunt preoții sătești, cari trăiesc în contactul aproape exclusiv cu țaranii «moldoveni», atât de refractari ori-cărei rusificări; — preoții trebuie să le vorbească în limba lor, și o cunosc mai cultivată din cărțile bisericești, ce se mai păstrează prin sacristii. Vin apoi la rând și răzășii, săteni mai ridicați, cari au trecut prin școlile rusești, și au utilizat aceasta pentru a învăța să cetească și cărțile vechi, mâncate de șoareci în sacristiile bisericești. Aceștia

știu că sunt «*Români*», adună cu sfințenie toate știrile ce le pot veni de «*dincolo*», și strâng prin fundul lăzilor, alături de străvechile hrisoave domnești, și câte un volum de poezii sau nuvele, cine știe cum rătăcit din România.

Printre copiii popilor de țară și ai răzășilor, cei «*cu carte*», din când în când se naște câte un curent mai naționalist, — sub înrăurirea mișcării revoluționare... *ru-sești!* Curent naționalist, — în care înainte, și multă vreme, nu se putea descoperi nici un gând de deslipire de Rusia, ci numai se manifesta dorința de apropiere de masa cea mare a poporului care nu știe de cât «*limba lui*». Atunci se aude câte o revendicare timidă a școalelor naționale pentru «*singurii robi din lume, cari nu au voe nici să citească o carte în limba lor*», cum a putut spune odată d. Take Ionescu... Atunci se naște și câte o agitație surdă pentru păstrarea serviciului bisericesc în românește... Ochiul vigilent al administrației știe la vreme să pătrundă astfel de curent și să-l stângă înainte de a fi luat vre-o proporție îngrijitoare... Odată mai mult, câțiva fii ai Basarabiei morți prin închisori sau în Siberia, câțiva siliți să fugă «*dincolo*», — și toate reintră în... ordine și liniște...

O noapte fără nici un lămpăș, — «*un cimitir de două milioane de suflete*»...

Prima licărire de lumină și viață a venit numai în urma revoluțiunii din 1905.

Atunci de odată s'a simțit, că în Basarabia *trăesc* încă aproape două milioane de «*moldoveni*».

24 Octombrie.

V

BAȘARABIA ȘI REVOLUȚIA DIN 1905

În urma înfrângerii din Manciuria, în 1905, Rusia «*a ieșit din țâțâni*». Toate clasele sociale și toate grupurile etnice din imensul Imperiu s'au răscolat. Greva căilor ferate, ca și greva funcționarilor telegrafo-poștali, timp de trei săptămâni au paralizat cu desăvârșire întreg mecanismul de Stat. Un manifest imperial din 17 (30) Octombrie 1905 a fost silit să făgăduiască introducerea unui regim constituțional.

Atunci pentru prima oară după abrogarea «*Așămân-*

tului» lui Alexandru I, cărmuitorii din Rusia si-au dat seama, că au a face în Basarabia cu o țară românească :

Manifestul imperial a trebuit să fie tradus pentru basarabeni în «moldovenește»; guvernatorul, prefectii, primarii, și alți agenți administrativi au trebuit să se adreseze către popor prin publicațiuni tipărite în limba lui; mai mulți advocați, doctori, preoți, au cerut autorizația să scoată gazete «moldovenești», — «Basarabia» defunctului Em. G. Gavriliță a și apărut îndată; de peste graniță au început să vină, pentru prima oară sub stăpâni rea rusească, cărți și publicațiuni periodice românești; «zemstvele» au început să stăruie pentru ca legea să autorize deschiderea de școli «moldovenești», în sfârșit, abia câteva zile după manifest, în Chișinău are loc o întrunire publică *românească*, în care se pun bazele «societății moldovenești pentru răspândirea culturii naționale», sub președinția mareșalului județului Chișinău, defunctul P. V. *Dicescul*.

Toate acestea, la început, fără nici un gând de separatism, fiindcă pe de o parte elementele conservatoare dintre românii basarabeni n'ar fi voit să renunțe la privilegiile clasei nobiliare, iar pe de alta, cele democratice au fost pătrunse de credința, că în Rusia democratică, în al cărei triumf definitiv credeau, poporul ar avea o situație superioară celei din România...

Totuși, «adevărații ruși», scot imediat strigătul de alarmă:

«Se fac încercări, — scrie organul lor din Chișinău «*Drug*, din 6 Ianuarie 1906, — cari treptat pot să provoace în sufletele basarabenilor înstrăinarea și uitarea datoriei lor față de Rusia... S'a format un cerc, al cărui scop tinde la deschiderea de școli românești în Basarabia, predarea limbii românești moldovenilor, dezvoltarea gustului pentru literatura românească, etc. Intr'un cuvânt s'a făcut primul pas, care fatal va duce la antagonism și separatism... Poporul are prea puțin timp ca să poată învăța deodată carte rusească și românească. Și desigur majoritatea va preferi să învețe în limba maternă, în cea românească... Deci înstrăinarea de Rusia este inevitabilă... Nu știm dacă numai din lip-ă de gândire s'a format acest cerc, sau el s'a întemeiat sub înrăurirea discursurilor seductive ale vre-unui emisar din România»...

În treacăt să fie zis: scriitorul acestor rânduri se afla în acel moment la Chișinău, și directorul *Drugului*, ve-

stitul Crușevan, prin rândurile subliniate își saluta astfel pe vechiul vecin de moșie părintească și camarad al jocurilor de copilărie, cu care pe vremuri împreună învățase în taină carte românească, înainte de a și descoperi vocațiunea de «adevărat rus»...

Din primele zile ale anului 1906, odată cu toată Rusia, se începe reacțiunea înspăimântătoare și în Basarabia,— reacțiune care e însoțită de o complectă dezorganizare a vieții: lipsa de orice siguranță a persoanelor și a averilor, atacuri cu mâna armată ziua n'amiaza mare; oameni împușcați și spintecați în mijlocul străzii; și în același timp sute și mii de arestări de învățători, preoți, intelectuali... Pentru a *colora* această acțiune de represiune voiu cita câteva nume: *D. C. Crăciunescu*, (din județele de sud, fost deputat de mai multe ori în Camera românească, și în Constituanta din 1866...), *V. D. Mircea*, *C. N. Bondariu*, învățătorii *I. Vantu*, *I. V. Bolfus*, *V. Galațan*, *C. N. Captarencu*, *V. Vornicu*...

Ziarul «Basarabia» a fost imediat închis, tipografia și redacțiunea *arse*, redactorii *P. Halipa* și *P. Cubolțeanu* închiși...

În această atmosferă s'au făcut alegerile pentru prima Dumă.

Toate elementele de opoziție au fost silite să închee un cartel de apărare împotriva reacțiunii sau, cum se zice în Rusia, — «un bloc». Și «blocul» a biruit în alegeri pe toată linia, în ciuda reacțiunii.

În consiliul imperial a fost ales ca reprezentant al Basarabiei defunctul *P. V. Dicescul*, *președintele «Societății Moldovenești»*.

Iată cum a fost salutată această alegere de «adevăratul rus» din «Drug»:

«În persoana lui *P. V. Dicescul*, Consiliul Imperial capătă pe un românofil aprins, care de sigur va simpatiza cu toate autonomiile începând cu autonomia Basarabiei, «deși credem, că ar fi mai *leal* să ridice pur și simplu chestiunea anexării Basarabiei, către România»... E un denunț patriotic în toată regula...

Cât pentru alegerile în Dumă, e destul să citez aprecierile organului învățătorilor asupra alegerii unuia din ei de către colegiul țărănesc, care trimitea în Dumă un singur deputat pentru toată Basarabia:

«Țăranii basarabeni, chemați să participe la viața publică, au investit cu încrederea lor pe un învățător, *T. A. Sever*... Mare misiune cade asupra colegiului nostru.

«In Basarabia sunt peste 1.600.000 de moldoveni (Statistica oficială C. S.), adică vr'o 16—17%, din întregul neam moldovenesc (adică: românesc. C. S.) și aproape 80%, din populația totală a Basarabiei. Din toate grupările etnice ale provinciei noastre, moldovenii, ca procent de știutori de carte, ocupă locul din urmă. De aci se vede câtă nevoie au ei de cultură. Însă trebuie să luptăm ca populația aceasta să fie ferită de rusificare și ca școala să contribuie la ridicarea culturii ei naționale... Cu gândul acesta mergi sănătos la postul tău, primul deputat al Basarabiei alesul poporului nostru moldovenesc... (Citat în articolul subsemnatului, sub pseudonimul M. Costea în «Viața Rom.», 1906, No. 3, p. 473).

· Acestor nădejdi nu le-a fost dat să se realizeze.

Prima Dumă a fost disolvată; lovitura de Stat a lui Stolypin a combinat o lege electorală, pe urma căreia în Basarabia mandatele nu au mai fost accesibile decât pentru «adevărații ruși», «Societatea moldovenească» a fost disolvată. Mulți moldoveni au luat din nou calea Siberiei și au înfundat închisorile, dintre aceștia și Em. C. Gavrilică directorul primului ziar românesc, și chiar F. A. Sever «primul deputat al țărănimii moldovene»... Alții s'au refugiat în țară. Noaptea reacțiunii fără lumină a început din nou să învâlească Basarabia «moldovenească».

Dar cu totul nu s'a putut stinge urmările anului de revoluție. Cu toate prigonirile, nu s'a mai putut desființa cu desăvârșire presa moldovenească: din cenușa unui ziar suprimat, imediat se renăștea altul. În ajunul revoluțiunii din 1917 tot apărea jurnalul «Cuvânt moldovenesc» și o revistă lunară cu acelaș nume.

Dar s'a mai întâmplat ceva mai mult.

Chiar în zilele revoluțiunii, sub impresiunea grozăviilor anarhice, printre elementele mai moderate ale moldovenilor din Basarabia a început să încolțească ideea separațiunii de Rusia și a alipirii către România, iar reacțiunea a favorizat aceiași evoluție a mentalității la radicalii dintre moldoveni.

Vom vedea ce răsunset a avut în țară această redeştere a Basarabiei, după un veac de adormire, o adeverată înviere dintre morți.

25 Octombrie.

VI

BASARABIA ȘI «ȚARA MUMĂ»

După un veac de cumplită apăsare, când părea totul mort în vechea Moldovă a lui Ștefan-Vodă de peste Prut, ea își dovedește în 1905 voința de a trăi ca o țară românească îndată ce mișcarea revoluționară a făcut cu putință oarecare libertate de mișcare. Apar ziare și reviste românești; se formează «societăți moldovenești»; se aleg deputați și membri în Consiliul imperial pe baza programului național; se naște chiar mișcarea de realipire către «țara-mumă»; mulți plătesc cu libertatea lor lupta pentru dreptul la viața națională a poporului din care fac parte.

Ce răsunet are în «țara-mumă» această «înviere din morți», acest eveniment epocal în istoria neamului românesc întreg?

Recitiți ziarele vremii, — și cu uimire veți constata, că acest eveniment a trecut aproape neobservat...

«Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor» nu s'a mișcat. Chiar Academia, din care, după moartea lui Hașdeu nu mai făcea parte nici un basarabean, aproape n'a dat semne de viață...

Ignoranță? Indiferență?

A fost desigur și ignoranță și indiferență, dar a fost și mai rău de cât atâta.

Voiu cita numai două fapte.

La împlinirea primului veac de la răpirea Basarabiei, la Iași s'a luat inițiativa comemorării acestei zile triste. Și... în întrunirea convocată în acest scop în aula Universității, un profesor, — foarte naționalist, bine înțeles, — a găsit de cuviință să înjure pe basarabeni, ca «jido-viți»... De protestat, nimeni n'a protestat; afară de un profesor, basarabean de origine.

Și această dată tragică a Istoriei naționale, nu prea a emoționat lumea — a trecut ca o zi banală...

Alt fapt e și mai trist.

Un veac întreg nici o legătură sufletească nu s'a putut stabili între «țara mumă» și «moldovenii» din Basarabia. Aceștia nu învățau de cât în școli rusești, nu-și cunoșteau nici Istoria neamului, nici Istoria Statului român; nu cunoșteau măcar după nume pe oamenii noștri mari, pe poeții, literații și învățații noștri. Despre toate acestea nu se poate

învăța din școlile rusești, iar granița era ermetic închisă pentru ori ce ziar sau carte românească, — care erau considerate tot așa de primejdioase împărăției, ca și scrierile *revoluționare*...

În cursul acestui veac nu ne-au venit de peste Prut de cât câțiva *refugiați*, cari nu mai puteau sta acolo, și au rămas pierduți pentru țara lor.

Dar în urma revoluțiunii din 1905, o mână de tineri, ridicați tocmai de valurile revoluțiunii, ascultând graiul sângelui, *pentru prima oară de la despărțire* se înscriu la universitatea din Iași, nu pentru a face vr'o carieră în țară, ci pentru a învăța limba noastră, a se înrudi cu cultura noastră, și apoi să ducă la ei acasă, peste Prut, învățătura românească, și să restabilească astfel străvechile legături sufletești (cei mai mulți din redactorii ziarelor și revistelor românești din Basarabia se recrutează din tre foștii studenți ai Universității din Iași).

Toți acești tineri au fost băeți și fete de preoți, pisălți, răzăși, — elementul cel mai *românesc* din Basarabia, — și și-au făcut studiile secundare la seminar sau «școala eparhială» din Chișinău. Toți poartă frumoase nume curat moldovenesti: Loghin, Prodan, Pelivan, Șchiopu, Niță, Alistar, Mătă, Vântu, Ceapă, Băltagă, Halipa, etc.

Dar mentalitatea lor, desigur, se deosebea mult de a celor din țară, atât din cauza d spărțirii seculare, cât și din faptul că numai o *revoluție* le-a putut deschide porțile școalelor din *vechia capitală a țării lor*.

Aci au găsit însă o atmosferă, în care se prețuia *prigonitorul lor de acasă*, celebrul Crușevan, fiind că era... antisemit!..

Mi-i rușine să povestesc, cum au fost primiți acești tineri...

Destul să spun, că profesorii «naționaliști», din Iași și București, îi veștejeau *prin publicitate* ca jidano-ruși, și îi amenințau... cu bătaia... (v. «Neamul Românesc». No. 65 din 1906).

Astfel mulți din acești tineri, indignați și îndurerați au plecat din nou să învețe în școlile rusești...

Am relevat la vreme faptul, dar... nimene nu s'a simțit revoltat...

Cei mai mulți însă din tineretul naționalist al Basarabiei au înțeles că nici țara, nici neamul nostru, — *al lor*, — nu sunt responsabili pentru faptele câtor-va maniaci. Și-și urmau lupta, — în mijlocul unei reacțiuni

feroce, — lupta grea pentru redeşeptarea «moldovenilor». Aveau o nădejde. Cunoşteau foarte bine legăturile noastre internaţionale, — chiar ziarele ruse aveau grija să-i ţină în curent. Aceste elemente naţionaliste îşi dădeau seama de inevitabilitatea conflictului armat dintre Rusia şi Puterile Centrale şi nu puteau fi înşelate în ce priveşte puterea militară reală a Rusiei.

De acolo trebuia să le vină mântuirea...

Războiul, mult aşteptat, a izbucnit...

Şi...

Ziarele ruseşti abundă în descrierea bacchanalelor rusele din Capitală, a ovaţiunilor «populare» în faţa legaţiunii ruse, a glorificării în ziare şi în Parlament a «Împăratului visător»... Până şi discursul senatorului român, care a aruncat epitetul de «vânduţi» tuturor celor ce mai îndrăzneau să pomenească numele Basarabiei, nu le-a fost cruţat...

Şi România, — «ţara mumă» dela care trebuia să vină mântuirea, s'a aruncat în stărsit cu entuziasm în braţele sugrumătorului secular...

Vă daţi seama ce a trebuit să se petreacă în sufletul celor ce-şi pusese toată nădejdea în noi?...

Şi iată, în Rusia izbucneşte din nou revoluţia. Din nou se ridică făţiş «partidul moldovenesc», care revendică *autonomia teritorială* a Basarabiei, şi... tratează unirea... *cu Ucr. in al...*

Şi aveţi îndrăzneala să ne vorbiţi despre «idealul naţional»?

Cine poate ispăşi acest păcat?

Voiu arăta altădată că basarabenii au mai multe drepturi de a revendica sprijinul României, decât oricare altă ramură a neamului românesc.

26 Octombrie

VII

DREPTUL BASARABIEI ASUPRA ROMÂNIEI

Românii din Basarabia nu prezintă pentru noi numai un interes ideal, pentru că fac parte din aceeaşi naţiune. Dar Basarabia veacuri îndelungate a făcut parte integrantă din Moldova, şi a trăit toată viaţa ei istorică împreună cu restul României. Strămoşii basarabenilor au muncit, au luptat în cursul acestor veacuri, alături de românii din Regat. Nu există un bulgăre de pământ din

toată Moldova, în care să nu fie amestecată și câte o fărâmitură din oasele și care să nu fie stropit și de o picătură din sângele basarabenilor.

Statul român, prin urmare, ca rezultat al evoluțiunii istorice la care au contribuit toate generațiunile stinse, este zidit în *colaborare cu strămoșii basarabenilor de astăzi*.

Niciodată nu mă voi obosi să reamintesc acest fapt. Pentru că el afirmă *dreptul istoric* al Basarabiei *asupra Statului român*.

Da, *asupra Statului român!*

Cum am arătat și în coloanele acestui jurnal, Basarabia n'a fost cucerită de la țările române, ci Rusia în alianță cu aceste țări, a emancipat o parte din Moldova, din vasalitate.

Acest fapt este recunoscut solemn în manifestul împăratului Alexandru I, și în condica de legi a imperiului rus.

În momentul în care a fost născut un Stat român, liber de legăturile de vasalitate, Basarabia ne mai având nevoie de ocrotirea rusească, are dreptul să ceară să fie reunită cu «țara-mumă». În această situație, România nu are numai dreptul istoric, dar și *datoria* față de Basarabia, și chiar față de Moldova întreagă, de a revendica județele de peste Prut, cari făceau parte din vechea Moldovă.

Fiindcă nu mai au ființă acele condițiuni cari motivau și justificau «emanciparea» lor.

Drept și datorie cu atât mai mari, cu cât răpirea județelor dunărene în 1879, de asemeni în disprețul alianței dintre Rusia și România, a pus din nou toată problema în fața tribunalului Istoriei. România n'a recunoscut atunci acest act, și și-a rezervat intact dreptul de revendicare.

Statul român, care a suferit această flagrantă violare a dreptului din partea unui aliat, această dureroasă amputațiune, are datoria nu numai față de poporul său, de a-și încorda toate puterile pentru a-și restabili înainte de toate *integritatea ființei sale*, dar și față de provincia atât de mișelește răpită.

Răpirea Basarabiei în aceste condiții, este un fapt brutal, un abuz de forță, fără nici o bază juridică: nu e nici cucerire, fiindcă n'am fost în războiu, nu e nici cesiune benevolă prin vr'un tratat cu România. *De drept* deci ea face încă parte din România, care nu dăduse sancțiunea ei, — nici *nu avea dreptul* să o dea. Constituția noastră, în vigoare la 1879, declară categoric (art. 2): «teritoriul României este *inalienabil*». Și chiar o simplă rectificare de frontieră nu se poate face decât prin lege:

«limitele Statului nu pot fi schimbate sau rectificate decât în virtutea unei legi». Instrăinarea a trei județe nu poate fi considerată numai, ca «schimbare de limite» Deci nu numai că de fapt nici un tratat consimțit de noi și nici o lege n'au sancționat anexarea Basarabiei, dar *nici nu o puteau sancționa după Constituție*, chiar dacă România o voia: poporul românesc din Basarabia ar fi în drept să tăgăduiască ori-cărui guvern, chiar voinții unanime a restului țării, dreptul de a dispune astfel de soarta lui și de soarta generațiilor viitoare. Asemenea sancțiune de ar fi fost dată de Corpurile legiuitoare românești, ar fi ea însăși *un abuz de putere față de Basarabia*. Ar fi, de altfel, mai mult decât o lașă resemnare, o sinucidere și pentru România însăși.

Astfel au înțeles lucrurile Mihai Kogălniceanu, ministrul de Afaceri Străine pe vremuri, și Ioan Brătianu *cel Mare*. De aceea România nu numai nu și-a dat sancțiunea, dar a protestat solemn în fața Europei împotriva actului de violență, a nerușinatului abuz de putere, a cărui victimă a fost.

Basarabia dar nu poate servi ca obiect de trafic sau de compensațiune pentru orice achizițiuni de teritorii în altă parte. O parte din națiune, ori cât de însemnată, nu poate vinde sau schimba o altă parte a națiunii, ori-cât de mică, pentru nimic în lume. Națiunea poate suferi amputațiuni violente, dar nu poate *consimți* valabil la vivi-secțiune pentru cine știe ce avantaje, cari în cazul unei asemenea degradări morale, n'ar putea fi decât imaginare.

O națiune vie nu-și poate da consimțământul la asemenea operațiuni. Iar dacă și l dă, nu mai merită numele de națiune, — nici nu mai merită să trăiască.

Dar nu numai Basarabia, Moldova orientală, ca o parte organică a națiunii, poate invoca dreptul ei, de care nu poate dispune nici măcar Statul român, dar chiar și basarabienii, *individual*, au drepturi peste cari nimeni nu poate trece.

După legile noastre un român, care și-ar fi pierdut dreptul de cetățenie, îl poate reclama ori-când, și acest drept nu-i poate fi refuzat. E destul să renunțe la distincțiunile contrarii legilor române, dacă le ar avea (art. 18, Cod. Civ.).

Acelaș drept îl are și prima generație ce s'ar naște din românii, cari ar fi pierdut calitatea lor de români chiar înainte de nașterea copiilor lor.

În adevăr art. 10 din C. Civ., dispune:

«Tot copilul născut în țară străină din un român, care ar fi pierdut calitatea de român, *va redobândi totdeauna* acea calitate, îndeplinind formalitățile prescrise de art. 18» (adică: ca și românii, cari ar fi pierdut calitatea lor ei înșiși).

Notați: «*totdeauna*», — acesta este un drept care nu poate fi pierdut *niciodată*.

Dar în această situație se află aproape întreaga populație din cele trei județe răpite în 1879:

Cei ce au trecut peste vârsta de 38 ani, ei înșiși au fost născuți ca români, și au pierdut această calitate numai în urma anexiunii. Iar cei mai tineri de 38 ani, evident, formează prima generație care poate invoca dispoziția din art. 10.

Un veac înseamnă la urma urmelor atât de puțin în viața unei națiuni, în cât chiar în Basarabia veche, foarte mulți din generația mai bătrână de 50 ani, pot invoca același drept.

Așa dar, o parte însemnată din populația românească a Basarabiei, are *dreptul leg. I* la cetățenia românească. Basarabienii ne pot spune: *istoricește și legalmente* avem aceleași drepturi asupra țării românești, ea ne aparține deopotrivă...

Cum dar s'ar putea admite traficul cu Basarabia în numele «idealului național»? Nu! Nu «idealul național» poate duce la asemenea situație, ci *renunțarea la idealul național, negațiunea ori căruia ideal.*

Și această crimă a fost săvârșită față de Basarabia, și față de națiune, ca ființă vie, când România, împotriva cuvântului lăsat de M. Kogălniceanu și Ioan Brătianu — cel Mare, a fost aruncată în brațele Rusiei.

Am fost răsplătiți de Sovietul din Petrograd...

Politica aceasta însă, oricare ar fi fost rezultatul imediat, nu putea de cât să fie fatală pentru națiunea noastră, fiindcă avea la bază mai mult decât o mare nedreptate istorică, mai mult decât nesocotirea drepturilor sfinte ale unei părți din pământul băștinaș românesc: trădarea de sine însăși a unei națiuni, violarea supremei legi morale, la care trebuie să se supună orice neam ce vrea să trăiască.

Istoria nu iartă asemenea trădări, fiindcă prin ele înseși se dovedește lipsa de sănătate morală și de vitalitate.

Din fericire, națiunea nu poate fi învinuită, pentru un păcat al conducătorilor, săvârșit fără știrea și voia ei.

VIII

CUVINTE UITATE

Am înaintea mea o nouă publicațiune a d-rului Karl Strupp, care a avut o fericită idee de a aduna toate tratatele și actele internaționale cele mai importante, relativ la chestia Orientului (*Ausgewahlte diplomatische Aktenstuecke zur orientalischen Frage*, A. Perth, 1916).

În această colecțiune, de cel mai mare interes pentru Istoria noastră națională, nu fără emoție am recetit Memoriul prezentat congresului din Berlin de către M. Kogălniceanu și Ion Brătianu-cel Mare.

Imi permit să citez câteva pasagii din această adevărată Carte a neamului, atât de repede uitată de generația nouă a marilor și micilor noștri bărbați de Stat:

„România ține minte (*atunci ținea încă minte!...*), spune Memoriul: „România ține minte de toate sacrificiile pe „cari ea și le a impus pentru mărirea, prosperitatea și „gloria Rusiei. Ea își aduce aminte că, de la Petru cel „Mare ea a servit rând pe rând, sau în acelaș timp, ca „baza operațiunilor militare, ca grânarul din care se aprovizionau armatele sale, și ca teatrul prea des preferit „al eelor mai grozave ciocliri.

„Ea își aduce aminte deăsemeni că în 1812 ea a pierdut „în profitul Rusiei, o jumătate din Moldova, adică Basarabia de la Prut la Nistru”...

„În 1812 Basarabia aparținea unui principat, a cărui „autonomie a fost solemn mărturisită prin toate tratatele „anterior încheiate dintre imperiul rus și cel otoman. „Tratatul din Cuciuc-Cainardgi, în particular, recunoștea „domnitorilor Moldovei și Munteniei calitatea de suverani, „și stabilea că Basarabia face parte din Moldova.

„Aceasta a fost deci o țară românească, cu instituțiuni „și legi românești, explicit păstrate de către M. S. Împăratul Alexandru I. Respectul acesta al vechei naționalități a fost formulat în rescriptul imperial, care promulga organizația administrativă și judiciară a acestei „provincii, după încorporarea ei la Rusia..

„În 1878, ca și în 1812, Basarabia nu poate fi revendicată de la România în numele dreptului de cucerire. „Ea aparține unui Principat, pe care Rusia, ea însăși, în „tot cursul recentului războiu cu Imperiul otoman, l'a

„considerat și l'a tratat ca un Stat independent și aliat.
 „De altfel, înainte de a intra în campanie, Rusia a
 „semnat cu România o convenție, prin care *ea expres a*
 „*garantat integritatea actuală a teritoriului român.*

„Această garanție a fost cerută și acordată, când nu
 „era încă vorba decât despre trecerea armatelor imperiale
 „prin România. S'ar părea că garanția ar fi trebuit să
 „fie de două ori mai puternică din ziua în care, la ce-
 „rerea Rusiei însăși, concursul națiunii române a devenit
 „mai pozitiv și s'a transformat într'o cooperatie militară
 „efectivă, într'o desăvârșită alianță. Trupele noastre, în
 „adevăr, au luptat alături de armatele ruse. Dacă aceasta
 „nu ne constituie un drept la mărire, desigur nu poate
 „fi un temei pentru a ne micșora ...

„De n'ar fi și alte drepturi, Convențiunea din 4 (16)
 „Aprilie 1877, care poartă semnăturile și ratificațiunile
 „Cabinetului imperial, ar ajunge singură pentru a ne
 „păstra regiunea importantă a Dunării, la care se leagă
 „atât de strâns prosperitatea României“...

Ce se putea răspunde la aceste argumente?

Conțele Șuvalov, vorbind în numele Rusiei, nici nu
 s'a oprit la considerațiunile de ordin moral sau istoric;
 cu o desăvârșită seninătate el menționează faptul că în-
 nainte de războiul Crimeii Rusia stăpânea *întreaga Ba-*
sarabie.

Dar la 1812 Basarabia n'a fost cucerită de la Moldova,
 ci numai „emancipată“ de sub turci?

Semnătura Impăratului din 16 Aprilie 1877?

Quelle blague!

Procesul verbal al congresului rezumă astfel răspunsul
 pe care plenipotențiarul rus l-a dat în această privință
 lordului Beaconsfield:

„Contele Șuvalov crede că lordul Beaconsfield va trebui
 „să recunoască că atunci când o națiune *intră în posesiunea*
 „unei părți din teritoriu, pe care ea l-a pierdut într'un
 „războiu precedent, este greu de a sili această națiune
 „de a părăsi teritoriul *recucerit*“...

Dar Rusia și în 1877 *n'a recucerit* teritoriul pe care îl
 pretinde, nici măcar *n'a intrat în posesiunea lui*, ci un aliat,
 în baza Convențiunii care *ii garanta integritatea*, i-a deschis
 de bună voie granițele numai ca să poată trece în Turcia!

Quelle blague!

Aici cinismul plenipotențiarului rus, chiar în rezumatul
 arid al protocolului, pierde ultima foaie de viță:

„... Cât pentru principiul integrității și al independenței, Excelența Sa (Contele Șuvalov) crede... că asemenea principii nu trebuie să fie exprimate numai în cuvinte, ci trebuie să fie o realitate. Dar România nu și va putea salvagarda în realitate independența și integritatea câtă vreme ea va stăruia să trăiască pe rămășițele (*dépouilles*) unui mare Imperiu, care se crede în drept să revendice un petec din vechiul său teritoriu“.

Dar Rusia, în realitate, știa bine că acest teritoriu nu-i aparține, și s'a legat solemn să ne respecte integritatea actuală în 1877, dar ea se credea în drept să „revendice“ atunci ca și întotdeauna, orice petec din vechiul pământ care îi sta în cale spre Constantinopol.

Dacă urmașii lui M. Kogălniceanu și Ion Brătianu cel Mare nu ar fi uitat la 1916 ceea ce, cum spune Memoriul lor, România „ținea minte“ la 1877, am fi datorit mare recunoștință plenipotențiarului rus pentru această francheță.

În adevăr, el mărturisește, că *România nu-și poate salvagarda independența și integritatea reală, pentru că stă vecinic în calea Rusiei spre Constantinopol!* ...

Dar congresul din Berlin aruncă o lumină vie asupra situației reale ce ni s'a creat în urma proclamării „independenței“ noastre printr'o manifestare și uai semnificativă a intențiilor Imperiului rus:

Paragraful al 5-lea al Memoriului din 1878 cerea garanția europeană a *neutralității* României.

Însă dacă Rusia ar fi acceptat asemenea garanție, cu greu ar mai putea „revendica vr'un petec“ din pământul nostru.

Și tratatul din 1878 nu prevede garanția neutralității României...

Rusia nu putea spune mai clar României, că ea nu este decât „un petec de pământ“, pe care și-l rezervă pentru „revendicări“ viitoare..

În această situație părinții noștri au căutat scut în tratatul de alianță cu Puterile Centrale.

Dar cuvintele din 1878 ale lui Mihail Kogălniceanu și Ioan Brătianu, *cel Mare*, au fost uitate de istov de urmașii lor...

16 Decembrie.

IX

NAȚIONALISM?..

Am citat eri *cuvintele uitate* din Memoriul prezentat de Mihai Kogălniceanu și Ion Brătianu Congresului din Berlin.

Acest document constituie un grozav act de acuzare împotriva «naționalismului» epocii noastre.

Fie-care popor nu are numai dreptul, dar și datoria să-și afirme *voința sa de a trăi* ca o unitate, să tindă la plenitudinea de viață națională, și să-și apere ființa sa etnică.

Aceasta pentru o națiune nu este numai o datorie față de sine însăși, față de jertfele tuturor generațiilor trecute, ca și față de aspirațiunile celor viitoare, dar este și o datorie față de omenirea întregă, față de civilizația universală.

Căci ce este omenirea decât o societate, o colaborare activă a tuturor elementelor din cari se compune, în vederea scopului obștesc, în vederea acelor bunuri morale de ordine superioară cari se cuprind în cuvântul de «civilizație»?

Da, o națiune, care nu știe să-și afirme puterea de viață, să-și apere ființa națională, nu e decât o *greutate moartă* în economia lumii. Ea nu numai că nu poate avea vr'un rol activ în Istorie, dar ca și retardatarii unei armate, ea îngreue mersul avangardelor omenirii.

Națiunea noastră, atât de urgisită de soartă, avea aspirațiuni legitime, cari îi impuneau încordarea voinții în diferite direcțiuni.

Dar bine înțeles nu toate aceste aspirațiuni aveau aceeași valoare intrinsecă, și nu toate erau de aceeași urgență.

Dacă ar trebui să facem vr'o clasificare, din punctul acesta de vedere, a aspirațiunilor noastre naționale, e evident că *în fruntea* preocupărilor noastre eram datori să punem Basarabia, iar locul *din urmă* se cuvea, natural, elementului românesc din Macedonia.

Motivele, pentru cari Basarabiei se datoria prioritatea, au fost expuse de nenumărate ori în coloanele acestui ziar.

Memoriul din 1878 le rezumă cu putere în puține rânduri. Și acest Memoriu este un act de Stat, este prima manifestare de voință a României independente.

La data acestei manifestări nu trecuse decât 66 ani de la răpirea Basarabiei, — trăiau încă pe atunci bătrânii, cari apucase în copilăria lor vremurile dinainte!

Și în acel moment Rusia își permitea să «revendice» partea sudică a provinciei, pe care nu o stăpânise în total

decât 45 ani, și apoi a fost silită s'o retrocedeze patriei mume cu 21 ani înainte.

Lăsând la o parte toate celelalte considerațiuni, putea să fie comparat dreptul Rusiei cu al nostru, relativ la o țară care veacuri îndelungate, împreună cu noi, a trăit toate fazele Istoriei noastre vijelioase?

Puterea brutală ne putea răpi dreptul nostru, dar noi nu avem dreptul măcar *un singur moment* să dăm unui abuz de putere sancțiunea consimțământului nostru. Astfel ne degradăm noi înșine în fața tribunalului Istoriei.

Deaceia, în preocupările noastre naționale, Basarabia trebuia să ocupe *primul loc*. Fiind că dacă ne plecăm în fața forței brutale, dacă ne resemnăm să purtăm rana adusă nu numai demnității noastre naționale, dar și *unității noastre fizice, integrității noastre, pierdem în fața Istoriei dreptul la ori ce altă aspirațiune.*

Ce interes, în comparație cu acesta, prezintă Macedonia?

Faptul material că, — în afară de contactul geografic cu restul teritoriului național, și în afară de amintirii istorice comune, — acolo se află împrășiaste puține elemente de origine românească, și atâta tot.

Dar dacă istoricul viitor va cerceta acțiunea noastră națională din deceniile trecute, el cu uimire va constata, că pentru bărbații noștri de Stat, pentru toate ligile noastre «naționale», — Basarabia *nu exista*, pe când Macedonia ocupa locul de cinste în manifestările lor...

Voiu aminti numai un singur fapt, foarte «mic», dar foarte semnificativ:

Ca rector al Universității din Iași, cu mare greutate am obținut *zece burse* (cetiți bine: numai *zece*) pentru studenții basarabeni la acea Universitate, — *în total 12.000 de lei pe an!* Și primul act al urmașului meu la rectorat a fost să suprima și aceste burse...

În același timp, pentru Macedonia, în budget figurau sute de mii și milioane, și câte încă nu figurau!...

Poate fi o dovadă mai elocventă de lipsa de sinceritate și seriozitate a «naționalismului» nostru oficial?

Poate fi de mirare, că atunci când și chestiunea macedoneană putea avea un interes practic, ea a avut un sfârșit atât de lamentabil? E în logica lucrurilor!...

În urma campaniei din 1913, învinșii, cerându-ne *dreptul lor*, ceace din punctul de vedere *naționalist* nici nu li s'ar fi putut refuza, ne propuneau în schimb un regim de autonomie pentru aromâni.

Toate ligile noastre «naționale», cari luptau pentru... Cadrilater, au primit ca o ofensă însăși ideea autonomiei Macedoniei!

Scriam atunci:

«Până eri n'am avut relațiuni diplomatice cu Grecia, tocmai din cauza suferințelor îndurate de aromâni din partea bandelor grecești; dar acum ziarele, — *fără deosebire de culoare politică*, — atât de înspăimântate altădată de atrocitățile... din Macedonia, denunțau ca o calomnie odioasă ori-ce aluzie la isprăvile de aceeași natură ale confrăților de arme, și stăruiau ca România să impună la București trecerea unui număr cât mai mare de aromâni sub părinteasca oblăduire a grecilor și a sârbilor». (*Viața Rom.*, 1913, No. 8, p. 184).

Repet mereu aceste citații, pentru ca marii noștri «naționaliști», să nu poată spune, că n'au fost preveniți la vreme.

Pentru «naționaliștii» de acest acabit, era natural ca ei după decenii de paradă și sacrificii budgetare, să fi înmormântat atunci Macedonia, cum au înmormântat acum Basarabia, — care se proclamă independentă! — cum au înjosit și au adus la marginea prăpastiei Statul, cum au aruncat în primejdie de moarte neamul românesc *de pretutîndeni*...

Tot așa era natural ca ei să fi învăluit această lipsă de ori-ce simț de demnitate națională și de ori ce ideal, în declamații asupra «idealului național»...

17 Decembrie

X

BLĂSTEMUL BASARABIEI

Din momentul în care Ucraina, a fost recunoscută independentă, s'a rupt de fapt și orice legătură dintre Rusia și Basarabia, — pentru că aceasta a rămas cu totul răslețită.

Moldova de peste Prut a ajuns astfel... «independentă fără voe»...

Dacă mai trebuie încă o dovadă de absurditatea politicei d-lor I. Brătianu și Take Ionescu, ea a fost dată în deplină măsură de acest rezultat neașteptat al războiului.

Iată o provincie băștinașă românească, care veacuri îndelungate a trăit o viață comună cu restul țării, ca o parte integrantă din Moldova. Ea a fost anexată cătră

Rusia, printr'un cinic abuz de putere, printr'un act de strigătoare nedreptate, — fără să fi fost *cucerită* de la Moldova, care nu era în războiu cu Rusia, ci, chipurile, «emancipată» din vasalitate. Și deși un ucaz imperial i-a făgăduit solemn respectul caracterului ei național, «sub oblăduirea legilor moldovenești», ea a fost transformată într'o simplă gubernie rusească, în care o carte românească nu putea pătrunde, și chiar fiecare vorbă românească constituia o crimă de Stat.

Crima a fost repetată în 1879, față de cele trei județe de Sud, cari ne-au fost pentru a doua oară răpite, în urma unui războiu victorios *în alianță* cu răpitorul.

Mihail Kogălniceanu și Ion Brătianu au afirmat solemn la Congresul din Berlin drepturile neperitoare ale României asupra Basarabiei, respingând orice târg, orice idee de compensație, pentru ca să rezerve viitorului intact dreptul nostru de revendicare.

Peste treizeci și cinci de ani numai, izbucnește un războiu european, care pune la ordinea zilei toate problemele nerezolvite ale trecutului.

Pe urma acestui războiu, Imperiul Țarilor cade sfărâmat în bucăți. Basarabia nu mai e măcar în hotar cu Rusia, — între ea și Moscovia ridicându-se un mare Stat ucrainean.

Astfel Basarabia capătă putința de a-și hotărî ea singură soarta. Ea se organizează într'o țară liberă, sub cărmuirea unui «Sfat al țării», ca să se apere împotriva veleităților de cucerire din partea Ucrainei.

Președintele «Sfatului țării», în ședința inaugurală, a motivat expres astfel necesitatea acestei organizațiuni:

«Ideea de a organiza *Sfatul țării* s'a născut încă în Iulie 1917, în momentul în care Rada Centrală a Ucrainei a început să-și manifeste veleitățile asupra Basarabiei. «*Sfatul țării* era menit să reziste încercărilor de a și su-pune Basarabia»... (*Naș Viik*, din 10 Decembrie 1917).

Caracterul național al instituțiunii rezultă din numele ei «moldovenesc» și din faptul că președintele ei și unul din cei doi vice președinți sunt «moldoveni», de asemeni «moldoveni» sunt secretarul și unul din ajutoarele sale. Pe baza respectului pentru minorități, celelalte naționalități nu sunt reprezentate decât prin un vice-președinte (ucrainian) și prin câte un ajutor de secretar (un evreu, un bulgar și un rus).

Așa dar, o țară românească, prin Istoria ei și prin po-

pulația ei, își dă și o organizație «moldovenească», și este liberă să și hotărască destinele politice. Nimic nu ar mai putea-o împiedeca să și regăsească străvechile legături. Rusia învinsă se dezagrează; guvernul din Petrograd el însuși recunoaște dreptul fiecărei naționalități de a dispune de sine, — iar asupra Basarabiei nu poate avea pretențiuni, chiar din faptul că nu poate veni în contact direct cu ea și, pe de altă parte, Petrogradul fiind în luptă cu Ucraina, nu poate favoriza nici pretențiunile acesteia asupra Basarabiei.

Aceasta este situația creată de războiul european în Orient, prin înfrângerea Rusiei.

Ce hotărăște însă, în ceasul acesta de cumpănă, Basarabia, ajunsă stăpână pe destinele sale? Și ce face România, care a pornit un războiu «pentru *intr. țere* națională»?

Basarabia?

Iată ce spune președintele «Sfatului țării», *moldoveanul* I. C. Inuleț:

«Separatism în Basarabia nu există, *mai cu seamă separatism înspre România*. Aici nu-și îndreaptă privirile peste Prut decât *o mână de oameni*. Căile Basarabiei se confundă cu căile Rusiei, *pentru că Rusia e o țară mult mai liberă decât România*. Tot astfel vede lucrurile și țărănimea «(moldovenească!) din Basarabia».

Și mai departe:

«Există o primejție din partea României, dar nădăjduim că Sfatul țării va reuși să *opere libertatea Basarabiei împotriva tentativelor din partea României*!... (*ibidem*).

O! Când ne aducem aminte de saturnaliile «idealului național», cari trebuiau să ne arunce în brațele Țarului, putem să admirăm tăria sentimentului național la acea «mână de oameni», cari încă «își îndreaptă privirile peste Prut», în ciuda tututor ocărilor și înjosirilor ce le veneau de acolo...

Dar, în sfârșit, ce face România, acum, când se pare că ar fi de ajuns să și întindă mâna, pentru ca țara să fie reîntregită cu acest pământ băstinaș românesc?

Războiul de «întregire» însă a pus-o într-o situație atât de tragică, în cât ea nu poate *îndrăzni* măcar să facă acest gest!

Nu poate îndrăzni, — fiindcă este în luptă cu biruitorii, *cari au determinat acest rezultat al războiului; nu poate îndrăzni*, — fiindcă s'au învrăjbit și cu Sovietul comisarilor națiunii din Petrograd, care se crede chemat să apere împotriva

«reacționarilor» din Iași pe orice român, «fie el țăran, muncitor sau so'dat»; *nu poate îndrăzni*, fiindcă și-a înstrăinat și sufletul «moldovenilor» din Basarabia, pe cari îi vânduse călăilor țariști; *nu poate îndrăzni*, în sfârșit, — fiindcă s'ar supăra Ucraina și cazacii lui Kaledin, cari au căpătat și ei gust pentru Basarabia — (proiectul «Federațiunii Mării Negre», ca să... *întregească* «Uniunea cazacilor și a popoarelor libere din stepe și munți»!), — Ucraina și Kaledin, fiind ultima lor nădejde.

Și de altfel Basarabia nici nu poate rămânea răslețită. Prin forța lucrurilor nu numai nu poate îndrăzni guvernul din Iași să râvnească la Basarabia, dar armata românească va fi desigur blăstămată să-și verse sângele, pentru ca Basarabia, «independentă fără voe», să intre cu deasila în federațiunea ucraineană sau căzăcească... Ne-am vândut «idealul național» țarului Nicolae, acum îl vindem lui Kaledin...

Și când *acest* rezultat l-a adus «răsboiul de întregire», «răsboiul pentru România mare»...

Cumplită răsplată!...

Din generație în generație, câtă vreme va mai fi un suflet românesc pe pământ, și câtă vreme în secole un alt prilej mai fecit nu va mai avea neamul acesta, noi, ceștia, «frunțașii» și «conducătorii» din ceasul de hotărîre, va trebui să ne purtăm blăstămull!...

20 Ianuarie 1918.

XI

LA CHIȘINĂU!...

Crunt își bate joc Istoria de micile combinațiuni și fantezii omenеști.

Nu știu dacă trebuie să râdem sau să plângem față de vestea, transmisă prin Stockholm, despre noua întorsătură în luptele dintre maximaliști și armata română.

Reproduc telegrama în întregime:

„După știri din Odesa, trupele românești au ocupat „gara Ungheni de la granița rusă, au desarmat garnizoana și au arestat Sovieturile locale. Se zice că trupele „românești ar fi ocupat de asemenea Chișinăul, unde ar „fi în curs o luptă crânceuă. Orașul ar fi bombardat de „artilerie. Pierderile ar fi însemnate, din ambele părți.“

De și textul acesta este redactat în stil ipotetic, dar e foarte cu putință ca luptele dintre armatele „aliate” să fi dus la acest rezultat.

Să presupunem, că faptul se va confirma. E așa de frumos: Chișinăul, capitala Basarabiei, ocupat de trupele românești! ...

Să fie într'un ceas bun!

Dar...

România să se alieze cu Țarul, care a desființat ultimele vestigii de legătură a Basarabiei cu Moldova, — abrogând vechea legiuire moldovenească, — și să pornească un război împotriva Puterilor Centrale, să risipească atâtea vieți în zadar, să îngrămădească atâtea ruine, să vadă peste două treimi din țară ocupată de inamici și restul devastat de aliați, pentru ca, în sfârșit, la adăpostul armistițiului încheiat, guvernul din Iași să găsească direcția justă pentru acțiunea militară a României...

Ce fantasmagorie!

Astfel Istoria se răsbună.

Ce dovadă mai bună poate fi de dreptatea noastră, când susținem că, în momentul istoric actual, altă direcție pentru acțiunea României nu e cu putință?

Și cum apar astăzi marii și micii noștri bărbați de Stat, autorii alianței nenaturale care ne-a aruncat în fundul prăpastiei?

În situația concretă însă, acțiunea pornită acum în direcția cea adevărată, pentru a avea sorți de izbândă, presupune mai întâiu lichidarea războiului cu Puterile Centrale.

De la apariția *Luminei* am afirmat mereu această necesitate, ca singura mântuire. Nu știu dacă acum nu e prea târziu, dar altă cale nu este și nu poate fi.

În adevăr, o simplă denunțare a armistițiului, în momentul când trupele noastre sunt ocupate la nord, poate acumula peste neamul nostru noi ruine și noi dezastre.

Dar poate fi guvernul din Iași chemat pentru această lichidare și mai cu seamă, pentru adevărata problemă *națională*, pe care ne-ar pune-o posibilitatea acțiunii în Basarabia?

Pun această întrebare fiindcă, de fapt, armata românească a trecut Prutul și s'a îndreptat spre Chișinău, nu pentru realizarea revendicărilor naționale românești, ci numai ca un factor al războiului civil din Rusia. Ocu-

parea Chișinăului apare ca un simplu incident al luptelor contra-revoluționare, în combinație cu generalul rus Scerbacev și cu o parte din trupele ucrainene.

Pe acest teren s'a născut conflictul dintre maximaliști și guvernul din Iasi, și în acest cadru a fost cu putință mersul trupelor *anti-maximaliste*, dintre cari face parte și armata română, asupra Chișinăului...

O corespondență din Odesa, pe care o găsim în numărul din 4 Ianuarie a. c. al ziarului rus «*Naș-Viek*», ne lămurște atmosfera de pe „frontul românesc”, care a determinat întreaga acțiune.

Traducem aici pasagiile esențiale, atrăgând atenția că jurnalul din Petrograd e anti-maximalist și, în genere, manifestă simpatii pentru români :

„Mare emoțiune a provocat în cercurile ucrainene congresul frontului român, care a avut loc la Odesa, în ziua „23 Decembrie (bine înțeles, este vorba numai de sol-„dații ruși de pe acest front). Atmosfera congresului a „fost pronunțat anarhică...”

„Majoritatea delegaților din tranșee cere uu singur „lucru : convocarea Adunării Constituante, pentru încheerea „imediată a păcii. În genere, asupra întregului Congres „planează lozinca : *pacea cu orice preț*. Congresul a trimis „pe frontul român o comisiune spre a goni Comitetul „național și spre a aresta pe generalul Scerbacev... Con- „gresul a discutat și chestiunea acțiunii împotriva Ro- „mâniei, pentru persecuțiunea, de conivență cu ucrai- „uenii, a maximaliștilor, cari sunt arestați și dezarmați. „Se propuneau diferite proiecte, unul mai îndrăzneț de „cât altul. Unii insistau să fie trimisă împotriva Româ- „niei flota de Dunăre, alții insistau să fie arestat întregul „minister Brătianu și transportat în Rusia, iar în Mol- „dova să fie provocată revoluția. Cei de-al treilea cereau „ca Sovietul comisariilor națiunii din Petrograd, să rupă „relațiunile diplomatice cu România. Deducamdată a fost „hotărîta trimiterea în Moldova a unei comisiuni de an- „chetă...”

Rezultatele sunt cunoscute :

Ultimatul din Petrograd, arestarea membrilor Legațiunii române și apoi „expulzarea” d-lui Diamandy, în sfârșit începerea de fapt a ostilităților.

În urmă situația s'a agravat și priu izbucnirea unei revoluții maximaliste chiar în Ucraina, care până acuma are oarecare succese.

Aşa dar campania românească din Basarabia nu are, în fond, caracterul unei acțiuni de Stat, ci se înfățișază ca o participare a trupelor române la luptele dintre diferitele partide revoluționare din Rusia.

Oricare ar fi rezultatul acestei participări, din punctul de vedere rusesc, ea nu poate duce din punctul de vedere național românesc, de cât la un nou dezastru.

Biruința maximaliştilor n'ar fi o mare catastrofă, prin presiunea pe care ar putea o exercita, decât biruința adversarilor lor: la Brest Litovsk. delegații ucraineni s'au arătat doar și mai concilianți de cât d. Trozki, și Ucraina, în momentul de față, e mai primejdioasă pentru Basarabia, pe care o desparte de restul Rusiei.

Conjunctura tulburărilor din Rusia nu poate fi prielnică pentru aspirațiile românești, decât cu condițiunea ca, înainte de încheerea p cii definitive cu Rusia, România să-și fi asigurat sprijinul Puterilor Centrale.

Această asigurare, guvernul din Iași nu ne-o poate da.

Și dacă, *la vreme*, nu se vor găsi alți, cari să întărească drapelul românesc pe zidurile Chișinăului, întreg episodul nu va rămânea de cât ca o dureroasă amintire a încă unei *posibilități pierdute...*

31 Ianuarie 1918.

XII

«FEDERAȚIA MĂRII NEGRE...»

Pentru un cugetător, în timpurile aceste pline de sbucium, dacă urmărește, fără ură și fără părtinire, peripețiile Mării Tragedii, superbul *Homo sapiens* apare prea dese ori ca un biet «biped fără pene», veșnică jucărie a forțelor oarbe.

E în adevăr, interesant să constați cum inexorabila logică a lucrurilor inspiră oamenilor idei și sentimente, dictate de împrejurările obiective.

De aceia, omul de Stat, care, în loc să țină seamă de *mecanica* forțelor istorice, se îmbată de frazeologia născocită numai pentru uzul... delfinului popular, e întotdeauna un diletant primejdios, care își va duce țara în prăpastie.

Din acest punct de vedere, o telegramă din Kiev, pe care o găsesc în «Russkoe Slovo» din 30 Noembrie a. c., prezintă un mare interes pentru... filosofia Istoriei.

Telegrama poartă titlul «Federațiunea Mării Negre» și sună astfel:

«In cercurile ucrainenilor locali se afirmă că oamenii «politici din Crimea și cei moldoveni din Basarabia proec-tează organizarea unei *Federațiuni a Mării Negre*, în care «vor trebui să intre Ucraina, Crimea, Basarabia (căreia, «fie zis în treacăt, i se redă numele istoric de *Moldova*), «Caucazia, regiunile Donului și Cubanului și *România*.

«Capitala Federației, după acest proiect ar trebui să fie «Odessa»...

Nici nu s'a născut încă bine Ucraina și oamenii ei po-litici și visează *anexiunea României!*...

Ați observat, desigur, diplomația subțire: telegrama pleacă din *Kiev*, dar vorbește despre intențiunea *oamenilor politici «moldoveni» din Basarabia*, ca a cărei simplă «anexă» este înfățișată România.

Visul lui Petru cel Mare fatal va trebui să treacă la moștenitorii săi republicani din Petrograd, Moscova, — sau eventual din *Kiev*, dacă Ucaina s'ar rupe de Moscovia, sau va ajunge centrul de gravitațiune al Rusiei federative.

Și bieții oameni nici nu-și dau seama că sunt robi ai... geografiei!...

29 Decembrie 1917.

XIII

ȚĂRANII BASARABENI ȘI ROMÂNIA

Cetitorii noștri au putut lua cunoștință de interviewul acordat *Timpului* din Iași de către d. Țânco, ministrul de finanțe al Republicei Moldovenești din Basarabia.

Sunt foarte caracteristice declarațiile reprezentantului Basarabiei libere, foarte bun român el însuși, relativ la atitudinea țăranilor «moldoveni», în ce privește unirea cu România.

«Țăranii nu înțeleg și nu văd cu ochi buni aceasta. «Căci trebuie știut că *țara noastră e țărănească*. Țăranii noștri, în privința aceasta, pot fi caracterizați astfel:

«1. — Se tem de români, că le-ar lua pământul țăranilor»...

Celelalte *puncte*, cari urmau să caracterizeze atitudinea țăranilor moldoveni față de România, sunt suprimate de cenzura din Iași.

Ce poate fi mai semnificativ decât aceste pete albe, cu care cenzura română e silită să împestrîțeze, declarațiile ministrului basarabean, când acesta vrea să arate sentimentele țărănimii de peste Prut, față de România liberă!

D. Ișanco vorbește și despre «greșeli» și despre lipsa de «tactică», despre «sprijinul dat burgheziei împotriva democrației», și alte păcate făptuite de guvernantii noștri în Basarabia.

Această «tactică» nu ne miră.

Ea e caracteristică pentru acel «naționalism», care n'a vrut niciodată să țină seamă de starea sufletească a basarabenilor după un veac de robie, și care, în ignoranța lui în ce privește oamenii și lucrurile, de atâtea ori s'a manifestat dușmănos față de elementele cele mai conștiente naționalicește din Basarabia.

Ne aducem aminte de osanalele cântate de ziarele marilor noștri naționaliști, d'ni N. Iorga și A. C. Cuza, unui Crușevan, prigonitorul românilor, numai pentru că era antisemit; cași de insultele ce au fost pe vreumuri aduse în paginile *Neamului românesc* defunctului P. V. Diacescu, unul din pușinii boeri moldoveni din Basarabia, care își păstra neatinsă mândria de neam...

N'am uitat de asemeni pe studenții basarabeni, bătuți și goniți din Universitatea din Iași, după îndemnul profesorului naționalist A. C. Cuza și în aplauzele aceluiași monitor naționalist «*Neamului românesc*», numai pentru că ei nu voiau să se asocieze la manifestațiile antisemite ale «băeților din centrele» iorgaliste și cuziste.

Nu mai vorbesc despre toate jignirile ce au fost aduse basarabenilor, în timpul neutralității noastre, când Basarabia era sacrificată pe veci, de marii și micii noștri patrioți, pe altarul țarismului, și când simpla amintire despre suferințele ei era considerată ca o vânzare de neam.

Ne putem dar ușor închipui ce «greșeli de tactică» au trebuit să săvârșească acești patrioți când, sub conducerea lor, armata română a trecut Prutul.

Dar oricâtă însemnătate ar avea toate aceste «greșeli», ministrul basarabean, cu drept cuvânt apasă mai cu seamă asupra faptului fundamental, că «Basarabia este o țară țărănească» și că «*țărăanii se tem de România*»...

Dacă foarfecele cenzurii din Iași, tocmai aici, a tăiat declarațiile basarabeanului, ne putem ușor da seama ce a trebuit să rostească el în această privință.

Mi se reproșează că prea mult citez din scrierile mele vechi.

Dar ce să fac?

Ani de zile, vedeam prăpastia ce se deschidea sub picioarele noastre. Și în zadar am căutat să trezesc conștiința publică. Totuși acuma «factorii responsabili» pentru dezastrul național caută să se justifice, sub pretextul că «*nimeni n'a putut prevedea*» și că «*nimeni n'a prevăzut*».

Am atunci dreptul, prin tăcerea mea, să acreditez aceste false afirmări?

Am nevoie, chiar pentru mine însumi, în lupta grea pe care o duc, să-mi întăresc încrederea în judecata mea, pentru ca să pot cere credit concetățenilor mei, cel puțin pe viitor, împotriva patrioților de paradă. (Chiar astăzi de altfel un corespondent anonim mă întreabă pentru ce n'am spus «adevărurile crude» și înainte, când eram «alături de d. Brătianu». Dar nu spun acum nici un cuvânt în această privință, pe care să nu'l fi spus și înainte și repetat până la nesfârșire. Colecția «*Vieții românești*» e la îndemâna ori-cui. Nu mai vorbesc despre campania pentru revizuirea Constituției).

Am arătat la vreme și primejdia națională ce ne amenință, din cauza chestiei țărănești. Fiindcă nu numai Basarabia e «o țară țărănească», cum spuse d. Ianco, dar și România, după firea lucrurilor, este un *Stat țărănesc*, și neamul românesc de pretutindenii este, înainte de toate un *neam de țărani*. Pentru el, problema țărănească apare ca temelia chestiunii naționale întregi.

Imi voi permite dar acuma să citez pasagii dintr'un mic studiu, pe care l-am scris acum peste *unsprezece ani*.

Scriam, la începutul aceluia articol:

«Ori-cât de rea ar fi starea momentană a unui popor, «el — în condițiuni normale, — dacă are destulă putere «de viață are totdeauna *destul timp* înaintea lui pentru a o îndrepta.

«Dar noi suntem în condițiuni normale, avem *destul timp* înaintea noastră?

«Suntem un popor de peste 12 milioane, împărțit între «patru State, și trăim într'un colț al Europei, care e încă «departe să ajungă la așezarea lui definitivă. Ori-ce om «cu puține cunoștințe istorice, e destul să arunce o privire pe harta politică a acestei părți a continentului, «pentru ca să vadă că formațiunile politice de aici se a.

«flă într'un echilibru foarte nestabil, constituie numai o stare de provizorat.

«Cum se va deslega acest provizorat, care este direcția de cristalizare a formațiunilor viitoare?»

«A! Am auzit de atâtea ori în discursuri patriotice vorba de Piemontul românesc». («Viața românească», 1907 No. 1, pag. 151).

După ce arăt, în urmă, pe baza datelor oficiale, situația reală a țărânimii românești din diferite regiuni, încheiu, la sfârșitul articolului:

«Acestea sunt fapte ce nu se pot contesta — situația agrară în România e mai detestabilă decât chiar în oropsita Basarabie.

„Atunci?»

«Pentru un popor de țărani, pentru un popor din care plugarii formează 90 la sută, unde poate fi acum centrul de gravitate al vieții românești?»

«Și ce răspuns ar trebui să dăm la întrebarea ce am pus-o la începutul acestei cronici: care este direcția de cristalizare a formațiunilor politice viitoare ce se pot întrezări, de pe acum, în această parte a Europei?»

«Știm că la aceste întrebări dureroase mi se vor arunca poate, învinuiri de lipsă de patriotism.

«Dar niciodată și nicăiri vorbele, ori cât de tari, n'au avut puterea de a face ca ceea ce există, să nu existe.

«Și la asemenea învinuiri vom răspunde numai prin tr'o nouă întrebare:

«Credeți că avem destul timp înaintea noastră, pentru ca să nu căutăm, cât încă nu e prea târziu, să preîntâmpinăm fatalitatea ca Istoria însăși să se însărcineze să tragă toate concluziunile necesare?»

«Bietul «Piemont românesc»... (Loc. cit. pag. 164).

La vreme, nu ne-am făcut datoria, cum ne aduc aminte, atât de dureros, declarațiile d-lui Ianco.

Ne vom trezi cel puțin de acum înainte?»

22 Martie 1918

CAP. IV

REVOLUȚIA DIN RUSIA ȘI CONSECINȚELE EI

I

«GLĂȘUL CELUI CE STRIGA ÎN PUSTIU»...

În politică, ca și în oricare ramură de activitate, acțiunea temeinică nu poate isvorî de cât din prevederea evenimentelor, iar aceasta nu poate fi întemeiată de cât pe cunoștința exactă a tuturor împrejurărilor, și a forțelor ce sunt în joc: «Savoir c'est prévoir, prévoir c'est pouvoir».

În zilele de cumpănă a României, ceace mai cu seamă exaspera pe orice om neorbit era tocmai ignoranța crasă și lipsa totală de prevedere, de cari au dat dovadă marii și micii noștri bărbați de Stat.

Am dreptul să aduc această învinuire fiindcă de ani de zile în zadar am căutat să deschid ochii tuturor în fața primejdiei. Dar am fost condamnat la rolul de «prooroc nechemat» precum a avut gentileța să se exprime un ziar «acționist».

Voiu aminti aici numai o parte din aceste «strigăte în pustiu», cari sunt în deobște cunoscute.

La începutul războiului ruso-japonez, când toată lumea se aștepta la o victorie eclatantă a Rusiei, am arătat că Imperiul Țarilor nu poate birui, și că în urma înfrângerii ne putem aștepta la izbucnirea revoluțiunii.

Mai târziu, când revoluția a și izbucnit, am scris un memoriu pe care l'am comunicat tuturor oamenilor noștri de Stat. Am avut amara satisfacțiune să le aduc aminte

această împrejurare în ședința Camerei din Decembrie 1915, când i-am avut aproape pe toți în față...

În acest memoriu preziceam, că înfrângerea și agitațiunea revoluționară vor forța guvernul Țarului — atât pentru a încerca o diversiune, cât și pentru ca drumul spre marea liberă, închis în Orientul îndepărtat, să poată fi deschis în altă direcție, — de a-și îndrepta din nou toate eforturile înspre Balcani și Dardanele (v. și «*Viața Românească*» 1906, No. 1 și No. 2, Cronicile externe).

Când a izbucnit criza provocată de anexarea Bosniei și Herzegovinei am arătat imediat ce prevestiri se coprind în această acțiune și care trebuie să fie directiva noastră («*V. R.*» 1908, No. 11, p. 242 urm.).

Înainte de izbucnirea războiului balcanic am prevăzut atât inevitabilitatea lui, cât și probabilul lui sfârșit, pe când toată lumea era convinsă că dacă războiul nu va fi împiedecat, Turcia va ieși biruitoare, — sau că în orice caz «*Europa*» va ști să mențină **status quo ante**. Am lămurit că nota Marilor Puteri în această privință nu este de cât o paradă lipsită de sinceritate, fiindcă federațiunea balcanică și acțiunea ei sunt rezultatul uneltirilor rusești («*V. R.*», 1912, No. 9).

Tot odată am subliniat, că modificându-se situația în Balcani, — «nu există nici o forță care ar putea opri **Conflagrațiunea generală**» (ibid. p. 382).

După primul războiu balcanic, am afirmat categoric:

«...Conflictul armat (între Austria și Rusia, care se va transforma într'un războiu european), **chiar dacă nu va izbucni imediat, desigur nu va putea fi amânat pentru multă vreme**» («*V. R.*», 1912, No. 12).

În acelaș timp insistam, că nu avem dreptul să privim lucrurile numai din punctul de vedere al situațiunii locale, ci suntem datori să luăm atitudine în vederea conflagrațiunii europene când vom avea aceleași interese cu Bulgariei (ibid. p. 275).

Situația în acel moment a fost cu deosebire penibilă. Mulți dintre oamenii politici, cari în urmă și-au mai venit în fire, pe atunci tunau împotriva «perfidiei nemțești», și la întruniri publice îndemneau la războiu împotriva Bulgariei. Tratatul din București a fost primit ca un triumf național, putem spune de toată suflarea politică. Rămăsesem cu desăvârșire singur, când, **imediat după încheierea acestui tratat, în August 1913** (tratatul fusese semnat în **Iulie**), am fost silit să scriu:

«Oricât de ingrat este rolul de Casandra în politică, mărturisesc că entuziasmul acesta nu-mi împune, și conștiința nu-mi îngăduie să iau parte la jubilara «obștească»...

Și mai departe:

«Problema balcanică a rămas nerezolvită, și Balcanii rămân magazi de pulbere a Europei. **Pacea din București nu e în realitate de cât un armistițiu.**

Și am relevat de pe atunci nenorocirile ce ne amenință din cauza atitudinii noastre («V. R.», 1913, No. 7, p. 184 urm.).

Bine înțeles, îndată am și fost acuzat de «trădare»...

În sfârșit, în ce privește actualul războiu, de multă vreme, — dacă insistam că nu ne este iertat să dorim victoria Quadruplei, fiindcă aceasta ar însemna înneclul României în Oceanul moscovit, nu pregetam să arăt că Rusia *nu poate birui* și că nereușita militară va deslănțui furiile revoluțiunii (v. și «V. R.», 1912, No. 11 p. 273 urm.).

Iar în cursul războiului, de nenumerate ori am repetat această convingere, arătând în acelaș timp, că prin situația ce ne a fost creată prin cele trei decenii de alianță cu Puterile Centrale, este esclusă pentru România ori ce posibilitate a unei acțiuni alături de Rusia fiindcă ne-ar duce la o înfrângere sigură (v. «V. R.», 1914, No. 12; 1915, No. 5, No. 7 și No. 10).

Același lucru am afirmat cu toată puterea convingerii mele, în Parlament, în cuvântarea din Decembrie 1915.

Mai mult. Nu sunt deprins să bat la ușa nimănui. Dar în încercări desperate de a feri țara de dezastru, am mers până la umilință. În special în ce privește situația din Rusia, invocând cunoștințele mele personale, am căutat să conving pe oamenii noștri politici din toate partidele de primejdia ori cărei alianțe cu Rusia; de multe ori am atras atenția atât d-lui I. I. C. Brătianu și miniștrilor săi, cât și fruntașilor «acționiști», că Rusia nu o mai poate duce mult până la prăbușire și revoluție.

Toate au fost în zadar!

Imi aduc aminte, că d. Take Ionescu, drept răspuns la argumentația mea, mi-a aruncat cu mult aplomb, (fiind față și d. G. Diamandi): «ești tot atât de lipsit de simțul realității în chestii externe ca și în cele interne»...

În ce privește «chestiile interne» s'a însărcinat cu răspunsul chiar d sa, în parlamentul din Iași...

Cât pentru cele externe, — ce să mai vorbesc?..

Pentru această îndărătnică stăruință de a deștepta opinia publică am fost răsplătit numai prin insulte, calomnii și prigoniri. N'a fost cuvânt de hulă, nici lovitură perfidă care să-mi fi fost cruțate.

Pătruns de sarcina ce mi se impunea, de mărimea și dreptatea cauzei ce o apărăm, niciodată n'am «ripostat» la atacuri personale.

Rog pe concetățenii mei să-și scruteze amintirile, nu-și vor putea aduce aminte de o singură polemică personală din parte-mi. Sunt oameni politici, cari de decenii au ca ocupație de predilecție, injurii la adresa mea — în presă, în întruniri publice, în parlament. Niciodată n'am răspuns la aceste atacuri, și nici nu le-am relevat măcar vr'odată.

Am așteptat ca vremea să lumineze pe cei rătăciți, și n'am avut decât o singură temere, ca să nu fie prea târziu, când va veni ora fatală de desmeticire obștească... Și am îndurat în tăcere toate prigonirile, am renunțat fără șovăire la o situație politică ce nu era din cele mai puțin însemnate în țara aceasta, — numai ca să-mi pot spune întreg gândul meu.

Dar, cu toate că realitatea de atâtea ori s'a însărcinat să justifice prevederile mele, n'am găsit ascultare.

Acum însă când greu ne vine să aruncăm ochii în jurul nostru, am dreptul să cer tuturor luare-a-minte pentru ca să mai poată fi salvat ce se mai poate salva.

Nu urmăresc nici acum măriri, nici răsbunări; țin strajă gurii ca să nu-mi scape nici un cuvânt de amărăciune personală... Dar ar fi grozav, dacă totuș și acum glasul acestor răsună în pustiu...

17 Septembrie.

II

REVOLUȚIA DIN RUSIA

Am arătat în articolul de ieri, că de mult prevenisem opinia noastră publică despre situația internă a Rusiei, care o amenința cu prăbușirea militară și cu revoluția.

Bine înțeles, această prevestire nu a isvorit din vre-un dar special profetic, — ea se întemeia pur și simplu pe cunoștința exactă a împrejurărilor din imensul Imperiu.

Situația din Rusia e rezultatul unei evoluțiuni com-

plexe, care de o jumătate de veac pregătește cu încetul catastrofa de astăzi.

Din punctul de vedere economic și social, Rusia de multe decenii participa mai mult sau mai puțin la viața obștească a lumii civilizate, dar trebuințele născute sub presiunea vremurilor moderne, nu puteau fi satisfăcute în formele vechi ale organizațiunii politice și administrative.

Din această necompatibilitate între «formă și fond» a rezultat o desăvârșită destrămarea a organismului de Stat. Într'un alt articol voi arăta ce proporții fantastice a luat această dezagregare.

Acı voi releva numai câteva momente.

Și în primul rând — ruina țărânimii.

Economiștii ruși de vază, — Nicolaion, Kovalewski, Annenski, Golovacev, etc., au arătat de mult că, pentru a face față sarcinilor impuse de Stat și datoriiilor (contractate în cea mai mare parte în străinătate) țărâניה rusă e silită să înstrăineze în fiecare an tot o mai mare parte nu numai din produsul muncii sale, dar chiar din **fondul** avuției naționale. Astfel a ajuns că în țara aceasta, «eminamente agricolă» vr'o **30 milioane de țărani n'au de loc vite**, și în același timp, mulțumită sistemului de pasporte interne, nu pot părăsi satul, decât cu multă greutate, pentru ca să caute o muncă productivă în altă parte.

Inercarea de reformă a lui Stolypin, care a căutat să distrugă «mirul», a mărit încă dificultățile agrare, — a introdus în relațiunile dintre săteni o adevărată anarhie, fără să modifice esențial sistemele de cultură, și fără să mărească productivitatea gospodăriilor țărănești.

Încă prințul Vasilicov («Agricultura și Proprietatea funciară») a semnalat fenomenul paradoxal, că pentru gospodăriile țărănești în cea mai mare parte din Rusia **venitul pământului nu ajunge pentru plata sarcinilor**. Numai ocupațiile lăturalnice dau țărănilor puțința de a-și mai echilibra budgetul.

Nu e de mirare că un economist german a putut încă acum vr'o douăzeci de ani să-și intituleze studiul asupra stării economice din Rusia. — «Das hungernde Russland» (Rusia flămândă).

Și în adevăr, în mod regulat, o regiune sau alta a Imperiului suferă de foamete.

Politica contelui Witte care a căutat să creeze în Rusia o industrie națională, n'a reușit să dea mai multă vîta-

litate organismului economic : industria rusă a rămas o plantă de seră, care nu se putea dispensa de continue ajutoare de la Stat.

Dar mulțumită acestei industrii s'a născut un proletariat, pătruns și el de ideile proletariatului apusean.

Propaganda socialistă, pornită din fabrici din orașe, aducea un nou ferment de dezagregare în viața satelor, atât de oropsite.

Dacă mai ținem seamă de forțele centrifuge, reprezentate de atâtea naționalități subjugate, cari, — din cauza persecuțiilor culturii și limbii lor naționale și din cauza netoleranței religioase, — duceau o îndărătnică ...și surdă luptă împotriva asupritorilor; apoi de ideile și sentimentele noii burghezii, care năzuia la un rol preponderent în Stat, după analogia Apusului : vom învedera pentru oricine sub o presiune trăia în marea împărăție rusă în momentul, în care s'a aruncat în vâltoarea războiului mondial.

În acel moment Rusia se afla, datorită situației descrise — la pragul falimentului financiar, — pentru guvernul imperial războiul apărea nu numai ca o divisiune împotriva mișcărilor revoluționare, dar și ca un expedient care putea salva visteria Statului.

Scriam încă la 1912, în prevederea războiului actual :

„Inăbușirea mișcării revoluționare din 1905 a asigurat țarismului un triumf foarte îndoelnic. Ea nu' numai că nu a adus împăciuire în suflete, dar a servit ca punct de plecare unui proces de disoluție socială și de dezagregare, care a pătruns în straturile cele mai adânci ale poporului. Măsurile agrare ale defunctului prim-ministru Stolypin au lovit în Constituția milenară a «Mirului» rusesc, au ruinat și mai mult țărănimea și au aruncat-o într'o continuă fierbere revoluționară. Intreaga Rusie trăește astăzi (1912) sub regimul stării de asediu. În timp de pace, 25 la sută din forța armată a Rusiei e întebuințată în serviciul polițienesc pentru menținerea ordinii. Dar ordinea tot nu se restabilește, cu toate cele 8—900 de execuțiuni capitale anuale și convoiurile nenumărate de deportați în Siberia». («V. R», 1912, No. 11 p. 273).

Războiul pentru puțin timp a provocat o aparentă potolire, mai cu seamă mulțumită primei or succese — cari în mare parte se datorau, cum voi dovedi altă dată, defecțiunii României.

Dar minuni nu se pot face, — și e nedrept de a le cere generalului Suchomlinov, — și peste puține luni armata, — ce se ilustrase abia cu nouă ani înainte pe câmpiile Mandciuriei, a desvălit și de astă dată, prin înfrângerile din Polonia și Galiția, tot putregaiul organismului politic și administrativ al Rusiei.

Iar prăbușirea militară a trebuit fatal să deslănțuiască pe toți demonii revoluției, — pe cari numai intervenția României, prin nădejdele în van deșteptate — i-a mai reținut până în primăvara anului 1917.

Atunci dezastrul financiar și destrăbălarea întregului aparat economic, pretențiunile «parlamentariste» ale Dumei, acțiunea conștientă a muncătorimii socialiste și mișcarea haotică a masselor flămânde din orașe, ca și agitațiunile agrare de la sate și revendicările naționalităților oprimate, — toate s'au amalgamat într'o teribilă masă eruptivă, care prin exploziunea din Martie trecut, în câteva zile a dărâmat până în temelie «Sfânta Rusie a Țarului Alb».

Voi consacra câteva articole viitoare elementelor și perspectivelor acestui groaznic proces istoric.

18 Septembrie.

III

POLITICA AGRESIVĂ ȘI REVENDICĂRILE ȚĂRĂNIMII ÎN RUSIA

Dacă revoluția rusească e menită să aibă o înrăurire hotărâtoare asupra rezultatului războiului mondial, și deci și asupra destinului Europei, caracterul acestei înrăuriri este mai cu deosebire determinat de revoluția agrară — de n'ar fi decât faptul, că țărănimea alcătuiește peste 75 la sută din populația imperiului.

Dar chestiunea agrară din Rusia nu are nici o asemănare cu problemele analoage din Apus, ea este un fenomen pur rusesc, și chiar numai al «marilor ruși», în deosebire de toate celelalte grupuri etnice din împărăție.

Revoluția rusă nici nu poate fi înțeleasă fără cunoștința caracterului specific rusesc al chestiunii agrare, cum nu poate fi înțeles fără ea nici sufletul poporului rus, nici rolul ce el poate fi chemat să joace în Istoria universală.

Revendicările țaranului rus nu isvorăsc din simțul de proprietate al celui apusean, care e pătruns de nevoia unei legături întime cu o anumită bucată de pământ, și care se simte desrădăcinat, om necomplet, când pierde această legătură, sau când pământul e neîndestulător pentru a servi de temelie unei gospodării *independente*.

Țăranul rus, dimpotrivă, pornește dela *negația dreptului de proprietate asupra pământului*. În concepția lui, pământul este tot așa un bun obștesc, ca și aerul, și orice însușire individuală a vre-unei porțiuni de pământ i se pare o nedreaptă uzurpare a unuia pe seama obștiei. Pământul, după această concepție, nu poate de loc forma obiect de *proprietate*, ci numai de *folcs'nță*, și n'are drept la această folosință a pământului, decât cel care-l muncește, și *în măsura în care îl muncește*.

În folosința pământului țăranul «mare-rus» ajunge numai ca membru al «Mirului», al Comunității care are grija ca nimeni din sânul ei să nu fie mai privilegiat de cât altul. Obiceiul străvechiu a elaborat regule minuțioase și precise, după cari pământul se împarte între membrii «Mirului» nu numai periodic, dar chiar și în cursul anului, după cum variază numărul «gurilor» și al «brațelor» în fiecare familie, care e caracterizată după «juguri» (*teaglo*).

În aceste condițiuni nu se poate naște nici o *relațiune personală* între țăran și vre o anumită porțiune de pământ. Dacă țăranul rus e veșnic «flămând de pământ», și idealul lui se rezumă în cuvintele «cât mai mult pământ» — din cauza culturii extrem de extensive, determinate de acest regim, el în adevăr *are nevoie* de foarte mult pământ, — totuși, pentru el este absolut indiferent *unde* va găsi el acest pământ. Cu aceeași ușurință, cu care el în fiecare an poate schimba bucata de pământ muncită de el, țăranul din centrul Rusiei emigrează, în căutarea «pământurilor libere» în Caucazia, în Turkestan, în Siberia orientală, «la Amur», sau în Polonia și Kurlanda. (Să comparați cu țăranul român, care adesea renunță la împroprietărire pe moșiile Statului în județul *vecin*!).

Aceste migrațiuni țărănești au jucat un imens rol în Istoria Rusiei. Dacă spre apus și sud vechia Moscovie s'a întins prin războaie și acțiuni diplomatice, spre răsărit și nord hotarele ei au fost lărgite aproape exclusiv prin *emigrația țărănească spontană* — «până unde ajunge plugul și toporul», cum se exprimă un cronicar rus.

Veacuri îndelungate guvernul imperial a sprijinit «Mi-

mul», care, prin răspunderea solidară a membrilor, îi înle-nea atât perceperea dărilor, cât și administrația. Numai reforma defunctului prim-ministru Stolypin a încercat să determine disoluția «Mirului» și trecerea la regimul de proprietate individuală. Reforma n'a reușit, din cauza ostilității cu care a fost întâmpinată de grosul țărănimii. În sânul acesteia, de atunci, mai cu seamă, a sporit fermentațiunea revoluționară.

Unul din primele acte ale guvernului provizoriu, după revoluție, a fost abrogarea legii lui Stolypin, ca să asigure pentru revoluție simpatiile țărănimii.

Dar țărănimea nu s'a putut mulțumi cu atâta. Ea este înaintea de toate «flămândă de pământ».

Această «foamete» are o bază reală: după profesorul *Ballod*, în Rusia europeană nu vine pe cap de populație țărănească decât 0,73 hectare — mai puțin ca în Germania (0,80), deși mai mult ca în România (0,58) — socotind în cifre rotunde 3 milioane și jum. ha. pentru 6 milioane de populație țărănească.

La 1905 proprietatea (propriu zis *folosința*) țărănească se repartiza după cum urmează:

2.856.950 — gospodării cu proprietăți până la 5 desetine (5.5 ha.);

5.071.511 — gospodării cu proprietate între 5 și 10 desetine;

4.070.244 — gospodării cu proprietate peste 10 desetine.

Dar cultura este atât de extensivă, încât, cum arată profesorul *Preyer*, numai 8.9 la sută din gospodării au o producțiune care întrece trebuințele familiei țaranului; 20,4 la sută produc îndeștul pentru hrana lor, dar nu și pentru hrana vitelor lor; iar 70,7 la sută *nu produc nici strictul necesar pentru existența familiei!*...

Așa a ajuns ca 30 milioane de populațiune țărănească, cum am văzut, să rămână fără vite, și Rusia să sufere de foamete «endemică».

Dar țărănimea rusă mai e și *comunistă*, — ea nu recunoaște nimănui dreptul la proprietatea funciară. Revoluția și libertatea pentru ea înseamnă înainte de toate dreptul exclusiv al *comunității* asupra pământului.

În consecință, congresul general al țărănimii, adunat la 7 Iunie 1917, a hotărât aproape în unanimitate — «tre-cerea întregului pământ către poporul muncitor» și «*exproprierea silită* al domeniilor, a proprietăților bisericesti și mă-năstirești și a *tuturor moșiilor private*».

Principiul exproprierii silite nu-l mai contestă după revoluție nimeni în Rusia, — nu se mai discută decât, întâiu, dacă soluția problemei agrare trebuie lăsată pe seama Adunării Constituante, sau hotărîtă de pe acum, iar în al doilea rând, dacă exproprierea va fi *gratuită*, sau li se va da proprietarilor oarecare indemnizare.

Discuțiunile acestea însă au loc numai în adunările și comitetele din Petersburg. Țărănimea nu mai discută, ci pășește peste tot la realizarea cea mai radicală a problemei cu dela sine putere. Puține săptămâni după revoluție marele ziar din Moscova *Russkia Wiedomosti*, din 23 Aprilie 1917, ne dă următorul tablou:

«Peste tot se adună congrese țărănești, cari hotărăsc exproprierea moșiilor și satele sunt chemate la realizarea imediată a acestor hotărîri. Ca agitatori, cari găsesc peste tot ascultare, apar mai cu seamă lucrătorii incuți, *dezertorii și soldații în concediu dela front*».

«Mici bande cutreeră țara, destitue organele legale și constitue comitetele revoluționare. Acestea imediat fac apel la țărani să aresteze pe toți «dușmanii revoluției», adică pe moșieri, pe inspectori, dar și pe primari, învățători și popi. Adunările sătești hotărăsc exproprierea moșiilor vecine, și execută îndată aceste hotărîri *in corpore*. Pe alocurea ajung la o adevărată nebunie și teroare. Bandele revoluționare «rechiziționează» produsele, uneltele agricole și vitele, dau foc la conace și arestează și omoară pe oricine ridică glasul de protest»...

Mai cu seamă în regiunea Volgii, de fapt, a încetat la țară orice autoritate de Stat: comisarii guvernului provizor nu sunt reținuși, iar dacă îndrăsnesc să apară la sate sunt goniți sau chiar arestați de «miliția civică» sătească și închiși în casa de arest a satului...

Această stare de lucruri se resfrânge și asupra situațiunii pe front, cum spune organul lui Kerenski, «*Dien*» din 25 Aprilie 1917: «*Soldații se grăbesc acasă ca să nu lipsească la împărțea*»...

De aci — sute de mii de dezertori, al căror rol l'am văzut și din descrierea făcută de mai sus de *Russkia Wiedomosti*.

În mare parte spiritul răsboinic al partidelor moderate se explică prin nădejdea că prin reorganizarea armatei, și restabilirea disciplinei, s'ar putea înfrâna rolul subversiv al soldaților care formează elementul cel mai energic al țărănimii.

Dar există și o cauză adâncă a politicei de expansiune a Rusiei : însăși foamea de pământ a țărănimii «mare-ruse» e prin firea ei *agresivă*.

Cum arată profesorul *Wobily* («Rieci» din 10 Maiu 1917), dacă s'ar împărți între țărani întreg pământul din «Rusia-mare» chiar *acum*, întinderea proprietății țărănești n'ar crește decât cu vr'un sfert. Dar cu prolificitatea specifică a rasei, *populația în «Rusia-mare» se dublează în 35 de ani !*.

De aceea Mirul «mare rus» râvnește să *generalizeze* reforma comunistă și pentru teritoriile din Rusia, *ocupate de alte neamuri*, cari toate sunt individualiste, mai bogate în pământ și *cu mult mai puțin prolific*.

De aceea țaranul rus e *împotriva autonomiei Ucrainei*, și în genere *a tuturor autonomiilor naționale*.

Și de aceea tocmai în Rusia reclamă autonomia până și minusculul grup al *Loților*.

Dar aceasta ne deschide vaste perspective atât asupra însemnătății adânci a chestiunilor naționale din Rusia, cât și asupra tendințelor adevărate ale democrației ruse în politica internațională.

Dar despre aceasta altădată.

20 Septembrie.

IV

ROMÂNIA ȘI REPUBLICA RUSĂ

Nu putem ști încă dacă proclamarea republicii va stabili definitiv forma de Stat în Rusia, nici cari sunt principiile ce se vor așeza la baza noii republici.

Pentru noi, Români, chestiunea aceasta este de cea mai mare însemnătate, fiindcă ea fatal se va resfrânge asupra destinului nostru.

Va fi democrația rusă pătrunsă de același spirit agresiv care caracteriza politica de expansiune a Imperiului?

Sau ne putem aștepta la o radicală schimbare în direcția politicii internaționale rusești?

Cred că orice nădejdi exagerate în această privință ne-ar putea fi fatale.

În adevăr, ori cum se vor așeza lucrurile în Rusia, forțele sociale cari pot determina direcția viitoare a Sta-

tului sunt cunoscute, și nu este cu greu de stabilit liniile generale ale politicii internaționale pentru Rusia de mâne.

Astăzi, în epoca tulbure de prefăcere, vedem pe avanscenă elementele revoluționare cele mai energice și mai cu seamă cele mai organizate, — partidele socialiste, de diferite denotațiuni.

Dar proletariatul industrial din Rusia, care nu prezintă decât vr'o 5 la sută din populația țării este prea slab numericeste și, în acelaș timp, se află la un nivel cultural prea inferior, pentru ca să ne putem aștepta la predominanța principiilor social-democratice în politica de guvernământ. După ce vor trece vremurile de ardoare revoluționară, nu cred să fie chiar între lucrătorii ruși destule elemente pregătite pentru concepția social democratică.

De altfel, independent chiar de situația internă din Rusia, «un Stat social-democrat» nu se poate naște din revoluție ca Venus din spuma mării, fiind dată situația concretă a lumii întregi. În orice caz, nu Rusia poate fi chemată să indice omenirii civilizate cărările viitorului.

Sunt două categorii sociale, cari și în Rusia democratică de mâne, ori cum s'ar întoarce lucrurile, vor putea colora prin tendințele lor viața politică a țării: țărăniimea și burghezimea.

Burghezimea în orice organizație politică, — în afară de cea socialistă, care nu e cu putință cum am văzut, — va fi chemată să joace un mare rol. Din ea în mod normal se vor forma cadrele vieții politice și economice a Statului.

Dar această clasă e extrem de șovinistă, prin firea ei și mai cu seamă în Rusia. E evident, că o țară, atât de *înapoiată* economiceste nu poate să-și asigure expansiunea economică de cât *prin expansiunea politică*. Astfel ea va fi la sigur învinsă în lupta deschisă pe piața internațională.

Din acest punct de vedere, pentru burghezimea rusă vechiul ideal al lui «Petru cel Mare» — Constantinopolul și Strâmtoarele, — va trebui să aibă o forță de atracțiune și mai mare, de cât chiar pentru regimul țarist.

De altfel ar fi o mare greșală de a crede că țarismul a fost singurul purtător al *politicii de expansiune* a «Rusiei mari».

Rădăcinile acestei politici sunt adânc sădite în inima întregului popor «mare-rus». Aproape 80 la sută din acest popor îl formează țărănimea, și am văzut că țărănul rus nu este legat sufletește de vr'o porțiune determinată de pământ, și că el consideră întreg pământul ca «un dar al lui Dumnezeu», la care «Mirul» rusesc e în drept să pretindă. Am arătat că expansiunea Imperiului, spre nord și răsărit, se datorește tocmai acestei tendinți de cotropire a țărănimii ruse.

Această tendință explică și atitudinea Rusiei revoluționare față de revendicările naționalităților subjgate. În fond nu e un neam mai intolerant, din punctul de vedere național, ca Rusul.

Revoluția actuală a dovedit pe deplin acest adevăr: E foarte caracteristică în această privință propunerea făcută de un om politic de seamă al Rusiei nouă, d. Rodîcev: de a începe reforma agrară *cu provinciile din Apus*, locuite în cea mai mare parte de naționalități străine, spre a asigura astfel *colonizarea* acestor regiuni de către țărani ruși („Rieci” din 22 Maiu 1917).

Astfel de pretențiuni sunt prezentate, bine-înțeles, în numele „dreptății” și al «egalității»: pentru-ce țărănul „rus-mare” dincoace de lacul Peipus trebuie să se mulțumească cu 10 hectare, pe când dincolo un țărăn *eston* ar avea 20 hectare?

Pe această cale, «dreptatea și egalitatea» duc însă în mod natural peste granițele etnografice din sânul imperiului. Dar fiind dată dublarea populației ruse în 45 ani, tot pe această cale, și tot așa de natural, poate fi cu ușurință debordată ori care altă graniță, a popoarelor mai puțin prolifiche, și cari fiind mai «apte pentru industrie», pot abandona doar «darul lui Dumnezeu» pentru «Mirul» rusesc... E sfânta *dreptate și egalitate!*...

Această psihologie explică în fond politica așa zisă «panslavistă» a țarismului. Masa țărănească ar inspira aceleași tendințe și stăpânilor zilei de mâne,—dacă burghezimea n'ar fi pornită ea singură și din interesele proprii spre șovinism.

Așa dar ambele clase sociale cari vor domina în Rusia democratică, — una prin rolul ei social și politic, alta prin masa ei, — nu ne pot da vre-o nădejde în schimbarea radicală a politicii rusești.

Pentru noi, Românii, faptul acesta are o importanță cu atât mai mare, cu cât pentru țărănimea rusă «Dunaiul»

(Dunărea) ca și «Țarigradul» de veacuri formează subiectul legendelor și al câtecelor populare:

«Ah Dunaie, mă Dunaie Ivanovici, Dunaie *al nostru*».
(*Ah, Dunai, tâ naș Dunai, sân Ivanovici Dunai!...*)

Revoluția ne poata da numai răgazul necesar pentru a ne feri viitorul printr'o organizație temeinică. Ea ne-a scăpat pentru moment de o primejdie de moarte. Dar multă vreme încă vom fi expuși aceleiași *presiuni de la nord*.

21 Septembrie

C A P . V

NAȚIONALITĂȚILE DIN RUSIA

I

ROMÂNII ȘI VECINII LOR DELA NORD

I. Polonia și Ucraina

În numele «idealului național», România s'a alăturat armatelor țarului Nicolae II.

Dar sub puterea țarului se șbăteau atâtea popoare subjugate, și în primul rând polonezii și ucrainenii, vecinii noștri cu care avem legături istorice de veacuri.

Pentru aceștia triumful țarului, deci și al aliatai sale România, înseamnă înăsprirea și eternizarea jugului lor.

România a pus astfel aspirațiunile sale în contradicere cu aspirațiunile cele mai legitime ale fraților săi în suferinți. Biruința ei ar fi echivalat cu consacrarea celor mai strigătoare nedreptăți față de mari națiuni oprimate, națiuni de o veche cultură, cari numără zeci de milioane de suflete, dar pe cari vitregia soartei le-a lipsit de organizația lor de stat.

Românii însă nu puteau întemeia revendicările lor decât pe *dreptate*.

O dureroasă și fatală contradicere!

Oricum s'ar isprăvi războiul, astăzi é evident că nici Polonia, nici Ucraina nu vor mai reintra în mormântul lor secular. Chiar de vor fi silite să se mulțumească deocamdată numai cu o largă autonomie națională, ele vor

fi redată vieții politice, o nouă epocă de luptă și de muncă se va începe pentru ele, — luptă și muncă pentru realizarea mai desăvârșită a idealului lor național.

Ca vecini, românii vor trebui să relege firul legăturilor istorice și cu Polonia și cu Ucraina...

Și vecinic i-se va putea arunca de către acești vecini învinuirea că în clipa de cumpănă a Istoriei lor naționale, România lupta de partea călăilor...

E' un războiu pentru dreptul și libertatea națiunilor...

10 Septembrie.

II. Polonia reînviată

În vremurile mari și grozave în cari trăim, parcă a pierit orice măsură pentru însemnătatea evenimentelor istorice.

Atenția surexcitată a omului trece cu indiferință asupra faptelor, cari altă dată ar fi concentrat privirile lumii întregi.

Astfel știrea despre patentele imperiale prin cari se înființează în Polonia o regență și un guvern național, s'a strecurat prin ziare aproape ca un «fapt divers»...

Și ce eveniment epocal este acesta!

Oricum s'ar isprăvi războiul, un lucru e cert: prin înfrângerea armatelor marelui duce Nicolae Nicolaevici în vara anului 1915 și numai mulțumită acestei înfrângeri s'a putut redeschide mormântul Poloniei, și acest popor martir a fost redat pentru o largă viață națională.

Și astăzi când în Rusia toate partidele democratice, fără excepția celor mai radicale, se opun revendicărilor de autonomie ale Finlandei și chiar ale Ucrainei, națiunilor surori, — față de situația creată în Polonia prin forța armelor, până și cei mai șoviiniști dintre «panslaviști» recunosc în sfârșit independența Poloniei — «inamice seculare»...

Dar... ce amară ar fi amintirea vecinilor, despre atitudinea României în acest mare moment din viața întregului Orient european...

26 Septembrie.

II

UCRAINA

I

Când într'un discurs din Cameră d. Take Ionescu, în perfectă armonie cu polițismul moscovit, și sprijinit de aplauzele d lui N. Iorga, a tăgăduit existența Ucrainei — i-am răspuns :

„Atunci când în Parlamentul țării românești se afirmă „dreptul la viață al neamului românesc întreg și unit, „această asociare la cea mai mare minciună și la cel „mai mare păcat al Rusiei oficiale, prin tăgada dreptului „la viață al unui poror atât de obidit ca cel ucrainean, „și cel puțin de două ori mai numeros decât întreg po- „porul românesc, este un simbol care caracterizează de „minune întreaga politică preconizată de d. Take Io- „nescu.

„N'am în vedere numai sentimentalitatea, dar în mo- „mentul acesta mare de prefacere, ce simț politic și ce „putere de prevedere denotă însuși faptul ignorării „chestiunii ucrainene?

„O națiune vie de 30 milioane nu va putea să fie „stărpită de pe fața pământului, oricare ar fi rezultatul „războiului de astăzi. Rusia fiind învinsă, chiar de nu „s'ar renaște imediat Statul ucrainean, problema nu poate „fi sustrasă din câmpul de viziune al nici unui om de „Stat, și mai puțin al unui om de Stat român. Iar în „cazul triumfului Rusiei, necesitatea pentru această țară „de a duce luptă fără preget împotriva unui mare po or „ce nu vrea să moară, predestină caracterul și rolul Sta- „tului rus în toată Istoria europeană". («Viața Româ- „nească». 1915, No. 12, p. 167).

*

Au trecut puține luni după ce aceste rânduri au fost publicate, și ca unul din primele rezultate ale revolu- ționei rusești, ne a fost dat să asistăm la lupta pentru reconstruirea statului ucrainean.

Ce este această Ucraină, — necunoscută până eri ma- rilor noștri bărbați de Stat și marilor noștri savanți? Cari sunt sorții de izbândă pentru această luptă de re- naștere ?

Voiu încerca să dau aci cetitorilor «Luminei» datele cele mai esențiale ale problemei.

Etnograficește există o mare deosebire între «marii ruși» și ucrainenii, — sau cum îi numește oficialitatea rusă — «micii ruși». «Marii ruși» provin dintr'un amestec dintre slavi, fineji și tătari, — pe când ucrainenii sunt aproape slavi puri, cu un foarte neînsemnat amestec de sânge gotic și norman (normanii au fost întemeietorii începuturilor vieții de Stat în sânul rasei ucrainene). Astfel ucrainenii sunt mult mai apropiați, ca rasă, de slavii de sud de cât de rușii mari.

Savanții francezi s'au preocupat mult de această chestiune, și cu toții au relevat că între aceste două națiuni, rușii-mari și ucrainenii, nu e nimic comun. In acest sens s'au pronunțat autorități ca L. Léger, E. Lavisse, A. Rambaud, V. Berard. Acest din urmă scrie de pildă :

„Rusul mare și rusul mic sunt, din punctul de vedere „fizic și intelectual, mai deosebiți între ei, decât un picard „și un catalan, sau un breton și un florentin «(L'Empire „Russe“, Paris, Colin, p. 48).

Adică aceste tipuri caracteristice din nordul Franței sunt mai apropiate de un italian din Florența sau de un spaniol din Barcelona decât rusul de ucrainean !

Însăși Academia de științe din Petersburg, într'o ședință istorică din 30 Ianuarie 1905, a fost silită să recunoască, că «graiul rușilor mici (ucraineni) nu constituie un dialect al limbii ruse, ci e o limbă slavă independentă, ca și celelalte limbi slave, cum sunt cea poloneză, cehă, bulgară sau sârbă», și că «națiunea lor e distinctă de a marilor ruși».

*

Destinele poporului ucrainean până la a doua jumătate din secolul al XVII au fost cu totul separate de Istoria rușilor mari. Viața de stat a ucrainenilor e cu multe veacuri mai veche de cât a Moscoviei, și numai după o Istorie glorioasă, bogată în lupte și momente dramatice, Ucraina s'a unit în 1654 prin tratatul din Pereiaslavi, pe baza uniunii *pers nale*, cu Rusia.

Î de prisos să expun aci peripețiile lungii tragedii ce a urmat după acest tratat. E o strangulare sistematică a unui popor de peste 30 milioane suflete.

Deja în 1720 Petru cel Mare a început să prigonească limba ucraineană; sub Ecaterina II limba ucraineană a

fost cu desăvârșire interzisă ca limbă de Stat și în toate manifestațiile vieții publice, autonomia Ucrainei a fost desființată, țara împărțită în gubernii; în sfârșit și toată populația liberă de la sate a fost transformată în iobagi. Iar în zilele noastre, în 1876, un celebru ucaz interzice chiar limba literară ucraineană, și oprește până și introducerea oricărei scrieri în această limbă în imperiu.

De atunci cultura ucraineană nu se mai poate desvolta decât în Galiția orientală, rămasă sub puterea Habsburgilor, unde la Universitatea din Lemberg, s'a format un focar de viață intelectuală care radia peste hotare, asupra întregii națiuni.

De aci din Galiția, oricând putea să plece o mișcare de renaștere, care să amenințe temeliile imperiarismului rus.

În adevăr, pentru imperiul rus stăpânirea Ucrainei este de o importanță vitală.

Numai prin Ucraina împărăția moscovită a ajuns o mare putere europeană; fără Ucraina, ea ar fi rămas un Stat, pe jumătate asiatic, fără mare influență în viața Europei.

*

Cunoscutul istoric francez, A. Rambaud, astfel caracterizează însemnătatea bătăliei de la Poltava, în urma căreia a pierit definitiv independența Ucrainei:

„Prin aceeași lovitură, care a trântit la pământ pe Carol „XII, a fost distrusă și independența Ucrainei. Pentru „Istoria generală a lumii aceasta înseamnă ridicarea trium- „f lă a unei noi mari puteri europene“... („H-re générale“, vol. VI, p. 804).

Ucraina se întinde peste un vast teritoriu de 680.000 km. pătrați, — mai întins deci decât toată Germania sau Austro-Ungaria, mai întins de cât toate statele peninsulei balcanice împreună. Populația acestui teritoriu se urcă la vr'o 40 milioane, din care ucrainenii formează o covârșitoare majoritate de peste 32 milioane.

Țara aceasta este de o mare bogăție naturală, — ea singură produce peste o treime din întreaga recoltă de cereale a Rusiei. Dar *exportul* rusesc în cereale provine mai cu seamă din Ucraina, — Rusia propriu zisă produce mai mult secară și abia dacă exportează 1 la sută din recolta proprie (Ucraina aproape 70 la sută).

Argintul, plumbul, mercurul, cuprul, ce se extrag în

Rusia provin *exclusiv* din Ucraina. Tot așa Ucrainei i se datorește 80 la sută din producția cărbunelui, și 60 la sută din producția ferului din Rusia.

Pierzând Ucraina, Rusia nu numai că ar fi enorm slăbită economicște, dar ar fi izolată și de țărmlul mării Negre, cu porturile ei prospere.

Aici trebuie căutat, cum vom vedea, unul din cele mai puternice motive, care a îndemnat Rusia țaristă la rășboiu.

24 Septembrie.

II. Rășboiul și chestiunea ucraineană

Oamenii de Stat ai Rusiei țariste întotdeauna își îndreptau privirile cu îngrijire în spre Ucraina.

Din punctul de vedere strict juridic, nu se putea tăgădui revendicările ucrainenilor. Chiar profesorul *Nolde*, dela universitatea din *Petersburg*, a fost silit să recunoască în tratatul său despre «Dreptul Constituțional al imperiului rus», că:

«Tratatul de Pereiașlav, care a fost încheiat în 1654 între Rusia și Ucraina, trebuie considerat ca o *uniune personală* între cele două State. Astfel poporul ucrainian «cu drept cuvânt, vede în acest tratat un act de independență, ce nu poate fi contestat din punctul de vedere al Dreptului constituțional».

Bine înțeles, stăpânii Rusiei nu se jenau de considerațiunile juridice, — după concepția oficială poporul ucrainian pur și simplu *nu există*. Chiar sub liberalul țar Alexandru II, ministrul Valnev a declarat, că «o limbă ucrainiană n'a existat vî'odată, nu există, și nu va exista niciodată». Iaf d. Sasonov chiar în cursul acestui rășboiu a asigurat, că «toată chestiunea ucraineană este o pură invențiune nemțească !...»

«Democrații» nu se lăsau mai prejos; așa de pildă, cadetul avansat d. P. Struve nu s'a sfiit să afirme, că «poporul ucrainian constituie o massă inertă, care niciodată nu poate deveni o națiune, și trebuie tratat ca atare»...

Dar «massa inertă» nu se resemna la neantul său oficial. În toate mișcările revoluționare din trecut, ucrainenii luau partea cea mai activă, și din Ucraina porneau toate încercările de revoluțiune, începând cu «decembriștii» în 1825, și sfârșind cu revoluția din 1905.

După acordarea «Constituției» din 1905, în primele

două Dume, ucrainenii cu toate măsurile drastice ale guvernului, au reușit să trimeată 50—60 deputați, cari s'au și constituit într'un partid național.

Acesta a fost unul din principalele motive ale loviturii de Stat a defunctului Stolypin, prin care s'a modificat legea electorală în 1907. De atunci nu mai era cu putință alegerea vre-unui naționalist ucrainian.

Dar prin aceasta mișcarea n'a dispărut, ci a luat un caracter *subteran*, cum se spune în Rusia, și din *autonomistă*, s'a transformat în *separatistă*. În curând în străinătate; *cu ajutorul ucrainenilor din Austria*, se formează «Alianța pentru emanciparea Ucrainei».

Războiul Rusiei a fost, cum am spus eri, în mare parte determinat de «primejdia ucraineană».

Încă în 1911 scria deputatul din Dumă, d. Savenco în *Moskovskiz Viedomosti*:

«Se crede, că animozitățile dintre francezi și germani, «la cari s'a asociat în urmă antagonismul anglo-german, «sunt cauza actualei încordări a situațiunii europene și «a creșterii militarismului, ce amenință să înăbușe cultura europeană. Dar la aceste cauze se adaugă acuma «încă o împrejurare, care amenință foarte mult pacea «Europei — și anume *chestiunea galițiană*. Aceasta chestiune «atinge marile noastre interese naționale și politice... «Prim jdia principală constă în faptul, că inamicii Rusici au creat în Galiția orientală un *Piemont mazelinist* «(adică, ucrainian-separatist...) Separatiunea întregii Rusii- «mici (Ucraine), cu care ne amenință *mazelinismul* sprijinit «de inamicii Rusici, ar. da o lovitură mortală Rusici ca mare Putere»..

În foaia șovinistă din Kiev, *Kievlianin*, din 22 Februarie 1914, citim de asemeni:

«Mișcarea ucraineană e mai prim-jdioasă pentru Rusia «decât toate mișcarile naționale împreună. Suntem datori «să apărăm unitatea și indivizibilitatea poporului ca și «a Statului rus. Însă această cita 'elă a noastră de Stat «este amenințată numai și exclusiv de mișcarea ucraineană, și din cauza aceasta ea apare ca cea mai mare «primejdie națională și de Stat pentru noi»...

Iar chiar în ajunul războiului, în Martie 1914, *Novoe Vremea*, comentând planurile de organizare a unei complexe universități ucrainene în Lemberg, scrie:

«O universitate ucraineană la Lemberg ar însemna «pentru Rusia *casus belli*»...

Insuși contele Witte, puțin înainte de moarte, deși adversar al războiului, face următoarea semnificativă declarație :

«Acum problema galițiană formează chestiunea cea mai importantă relativ la granițele noastre. Dela soluțiunea acestei probleme atârnă întregul nostru prestigiu în lumea slavă, și chiar toată situația noastră în Orient. Cine își pune piciorul solid pe Carpați acela își poate manifesta preponderența atât în Balcani, cât și în întregul Orient. *Carpații și Strâmtoarele sunt pentru noi idei de aceiași importanță*»...

Am făcut anume acest exces de citații, pentru a învedera, ce idei au călăuzit Rusia țaristă, când a intrat în războiul mondial.

Iar în Parlamentul român un mare bărbat de Stat și un nu mai puțin mare savant, tocmai în *acel moment istoric* tăgăduiau orice însemnătate chestiunii ucrainiene!

Și România a pornit și ea la război, pentru a ajuta Rusia «să-și pună piciorul solid pe Carpați» și să cucerască Strâmtoarele spre a asigura Imperiului Țarilor «preponderența în Balcani»...

Și fără șfială, *în numele drepturilor naționale*, ne-am pus deacurmezișul mișcării de emancipare a unui popor vecin...

Dar a izbucnit, și *împotriva noastră*, marea revoluție rusească...

25 Septembrie.

III. Revoluția Ucraineană și România

După experiența trecutului recent, ucrainenii, ca și celelalte naționalități din sânul Rusiei, n'au astăzi nici o încredere în sentimentele Rusiei democratice. Din cauza aceasta revoluția izbucnită la Petersburg și Moscova n'a găsit, putem spune, nici un răsunet la aceste naționalități. Ele au căutat să profite de ea spre a-și realiza scopurile lor proprii naționale, printr'o serie de revoluții particulariste.

În special ucrainenii au organizat imediat la Kiev un Consiliu național revoluționar, — «Rada Centrală», ridicându-se împotriva centralismului rusesc.

Această «Radă Centrală», pentru a-și justifica acțiunea, a invocat din prima zi tratatul din Pereiaslav, și pe

baza lui a cerut — ca un Stat ce se află numai în uniune cu Rusia, — o armată proprie, un Hatman ales, ca șef al Statului, și dreptul de a avea și reprezentățunea națională proprie.

È semnificativ și faptul, că «Rada» s'a constituit sub președinția profesorului Hrușevski *din Lemberg*.

Președintele «Radei», s'a adresat imediat Congresului de jurisconșulți ucraineni adunat tot la Kiev, în sânul căruia a cetit un referat despre: Bazele Constituționale ale Statului Ucrainian. În acest referat, profesorul Hrușevski lămurește, bizuindu-se pe textul original, că tratatul din Pereiaslavl a fost încheiat între Rusia și Ucraina, *ca între două State independente*; și că «acest tratat n'a fost niciodată abrogat legalmente».

Aproape toate partidele Rusiei* revoluționare s'au ridicat împotriva revendicărilor ucrainiene. În ședința de deschidere a «Radei Centrale» din Kiev, reprezentantul «Sovietului lucrătorilor și soldaților» din Petersburg a amenințat chiar să împrăștie adunarea cu forța baionetelor, dacă Rada nu rezervă soluținea chestiunii ucrainiene pentru Adunarea Constituantă generală a Rusiei.

Riposta profesorului Hrușevski, care prezida, a fost de o energie extremă: «Cu cine avem a face? Cu prieteni sau cu dușmani? Recunoașteți dreptul poporului de «a-și organiza singur viața pe propriul lui teritoriu, sau «sunteți reprezentanți ai vechiului sistem de rusificare?», — și ca concluzie: «Rada Centrală va trebui să se transforme dintr'o organizație națională într'o *organizație teritorială internațională*».

Guvernul provizor din Petrograd, luând o atitudine șovăitoare față de revendicările ucrainenilor, aceștia nu s'au sfuit de a recurge la amenințări fățișe. Așa, organul oficial al Consiliului din Kiev, «Nova-Rada» scria:

«Ucrainenii s'ar fi mulțumit pentru moment de a se «mărgini la revendicarea, comună tuturor partidelor, unei «largi autonomii național-teritoriale și la asigurarea Dreptului Constituțional ucrainean prin instituții federative. «Inșă *steagul Ucrainei independente rămâne ridicat, și va fi ridicat, și va fi desfășurat* îndată ce centraliștii ruși își vor manifesta pofta de a nu ne acorda o deplină, autonomie, în mijlocul unei Rusii federative și democratice, «pe care o revendicăm».

Iar președintele Consiliului de miniștri din Ucraina («secretariatul general»), ce s'a format în curând, d. Vi-

nicenco, a declarat reprezentanților presei, relativ la atitudinea guvernului provizor:

«Asemenea atitudine desprețuitoare și complectă neînțelegere a situațiunii reale poate provoca toate complicațiunile și tulburările imaginabile. Multe detașamente ucrainene ale armatei ne-au făcut cunoscut, că ele sunt gata la cel dintâiu apel al Radei Centrale, de a ne veni în ajutor».

Iar referindu-se la recenta ciocnire dintre trupele ucrainene și ruse în Kiev, d. Vinicenco a adăugat:

«Nu se poate garanta, că evenimentele din Kiev nu se vor repeta în proporțiuni încă mai mari» (*Utro Rossii*, din 14 August 1917).

Cu toate că guvernul din Petrograd a fost susținut, putem spune, aproape de unanimitatea opiniei publice ruse, lupta dintre el și Rada Centrală din Kiev a fost scurtă, și i-a dat acestei din urmă câștig de cauză.

Fazele acestei revoluțiuni ucrainiene se pot rezuma în scurt astfel:

La atitudinea guvernului față de organizația Radei Centrale, aceasta în curând după constituirea ei formează un guvern provizor propriu pentru Ucraina, sub denumirea de «Secretariatul general al Ucrainei»; în același timp Rada lansează un manifest către poporul ucrainean, în care îi anunță organizarea unei administrații pentru Ucraina, independentă de guvernul central din Petrograd.

Guvernul provizor însărcinează atunci pe ajutorul ministrului de Interne, prințul Urusov, să meargă la Kiev și să suprimă cu forța organizația ucrainiană. Dar atitudinea trupelor ucrainene, tocmai în momentul când se hotărîse ofensiva din Galiția, forțează guvernul la concesiuni. În locul prințului Urusov, vine la Kiev însuși Kerenski cu alți trei miniștri.

În urma tratatelor anevoioase, se încheie în ziua de 15 Iulie a. c., un *trat t* în regulă, după care guvernul central recunoaște în principiu autonomia Ucrainei, fără să aștepte Adunarea Constituantă, și admite ca, în anume condițiuni, Ucraina să fie guvernată de propriul ei Consiliu de miniștri; Guvernul din Petrograd se angajează, «pe cât va fi cu putință» să faciliteze până și crearea unei armate ucrainiene distincte.

«Tratatul» din Kiev formează astfel în momentul de față din punctul de vedere al dreptului public, baza legăturilor constituționale dintre Ucraina și Rusia. Realiz-

zarea lui presupune ca o condiție *sine qua non*, transformarea Rusiei într'un *Stat federal*.

Dar dacă în Rusia nu se va stabili definitiv o republică federală și democratică? Care va fi situația juridică a Ucrainei?

È evident că atunci Ucraina, ca Stat legat de Rusia numai pe baza unui tratat, odată ce acest tratat nu este observat de unul din contractanți, își poate revendica o independență desăvârșită.

Ceeace este sigur însă, e că viitorul Ucrainei va atârna în totul dela rezultatul războiului.

De pe acum curentele separatiste cresc, cum a fost silit să recunoască însuși «secretarul general» al Ucrainei, d. Vinicenco (*Utro Rossi*, din 25 August 1917).

Prelungirea turburărilor revoluționare, și mai cu seamă fantoma revoluției agrare *pan-rusești*, neacceptabilă pentru Ucraina individualistă, care nu cunoaște «Mirul» rusc, pot numai întări aceste curente.

Se poate prevedea, dacă războiul se prelungește, că Puterile Centrale vor fi silit să sprijine aceste curente cum au sprijinit și revendicările Poloniei. Nu numai considerațiile politice pentru viitor, dar chiar interesul militar *imediat* le poate îndemna la această acțiune.

Armatele austro-germane ajunse la Kiew, și independența Ucrainei proclamată, războiul mondial *va trebui* să ia un sfârșit, și în favoarea Puterilor Centrale.

De aci se poate vedea enorma însemnătate a problemei ucrainiene în momentul de față pentru România.

Ucraina independentă, încă multă vreme ar fi silită să caute sprijin împotriva Moscoviei, la Puterile Centrale.

Toată desvoltarea noastră viitoare, și situația noastră în Europa, vor atârna în primul rând de perspectivele acestei evoluțiuni politice.

Marii și micii noștri bărbați de Stat vor fi siliți să se convingă de existența Ucrainei...

26 Septembrie

IV. Ucraina și Maximaliștii

Nădăjdum că d-rii Take Ionescu și N. Iorga s'au convins în sfârșit de existența Ucrainei...

Zilele trecute Ucraina a stat, putem spune, în centrul atențiunii publice. Nenumăratele telegrame contrazicătoare

au putut numai să încurce pe cetitori, cari nu sunt în măsură să urmărească de aproape celeidoscopul revoluției ruse.

La 20 Noembrie a. c., «Rada Centrală» din Kiev, — adică Consiliul național al Ucrainei, — a publicat un «Universal», prin care se proclama Republica Ucraineană.

Pasagiul esențial al «Universalului» sună ast-fel:

«Noi, Rada Centrală, declarăm, că Ucraina de azi înainte formează Republica Națională Ucraineană, fără să se despartă însă de Republica Rusă. Intrucât noi afirmăm unirea noastră cu Rusia, trebuie să ne întărim în țara noastră, și cu toate forțele noastre să dăm ajutor Rusiei, pentru ca întreaga Republică rusă să ajungă o federațiune a diferitelor popoare libere. Până la convocarea adunării constituante ucrainene autoritatea supremă în țară, puterea legislativă și executivă se află în mâinile noastre, ale Radei Centrale ucrainene și ale guvernului nostru (secretariatul general)».

După ce «Universalul» decretează imediat unele reforme importante, ca exproprierea domeniilor, ziua de opt ore de muncă, etc., el aduce la cunoștința generală, că Rada Centrală, va lua măsuri energice pentru a îndemna atât pe Aliați, cât și pe inamici, să intre imediat în tratative de pace.

Importanța istorică a acestui «Universal» constă în fond în anunțarea unei noi revoluțiuni pentru toată Rusia, și în multe privinți a revoluției mai radicale, decât cele anterioare.

În adevăr, până acum Ucraina a fost întâiu recunoscută autonomă de către guvernul Kerenski, care se tocmea cu Rada Centrală asupra limitelor acestei autonomii, asupra competenței «Secretariatului general», asupra liniilor de demarcațiune dintre autoritatea centrală și cea locală etc., și în ori-ce caz rezerva deciziunea definitivă Constituantei generale rusești.

Revoluția maximalistă a recunoscut în principiu dreptul la autonomie tuturor naționalităților Rusiei, dar totuși guvernul din Petrograd se afirma ca autoritate supremă a Rusiei întregi, și chema în Constituanta rusă și pe reprezentanții tuturor naționalităților.

«Universalul» însă, deși vestește hotărîrea Ucrainei de a nu se separa de restul Rusiei, consideră că Republica rusă în momentul de față se află abia în procesul

de formațiune. Rada Centrală crede ast-fel că Republica federativă rusă trebuie să ia ființă din colaborarea popoarelor libere, — *acțiunea trebuie să plece deci de la periferie, nu de la centru.*

Mai mult. *Centrul de gravitațiune* al Rusiei de mâne trebuie să fie în Ucraina, nu în Moscova, la Kiev, nu la Petrograd, nici măcar la Moscova!...

Ucraina a și luat asupra-și inițiativa acestei acțiuni, desconsiderând guvernul din Petrograd. Ca primul pas în această direcție Rada Centrală convocă o adunare constituantă *ucraineană*, iar până atunci declară că ea singură, împreună cu Secretariatul general din Kiev, vor exercita toată autoritatea supremă în țară, care de pe acum e considerată ca *● republică națională liberă.*

După această concepție Republica generală rusă nu se poate organiza din Petrograd, de cătră Constituanta pan-rusă, ci numai *prin buna înțelegere dintre republicile libere*, în cari s'ar constitui diferitele naționalități. Numai constituantele naționale și regionale pot determina limitele de competență pentru Constituanta generală rusă, *care ar emana ast-fel numai din voința comună a republicilor libere confederale.*

Cu alte cuvinte Rada Centrală lichidează printr'o singură trăsătură de condeiu Istoria milenară a Rusiei...

Deși «Universalul» nu atacă direct guvernul din Petrograd, și *chiar sprijină acțiunea acestuia pentru pace*, dar conflictul în aceste condițiuni a fost inevitabil.

È interesant, că odată ce s'a ivit perspectiva unui conflict între Rada și guvernul maximalist, cadetii, — cari făceau un cap de acuzație împotriva lui Kerenski, pentru că recunoscuse simpla autonomie a Ucrainei, — acum imediat au și început să sprijine acțiunea ucrainenilor. Acelaș lucru se poate spune și despre Kaledin. Explicația trebuie căutată în politica *relativ* moderată a Radei Centrale, mai cu seamă în ce privește problema agrară. È natural deci ca elementele burgheze și cazacii să caute sprijin în Ucraina

Pe cât se pare, Rada Centrală n'a respins aceste ajutoare, foarte suspecte, din punctul de vedere al sincerității lor. Dacă mai adăogim, că pentru însăși țărănimea ucraineană, care nu cunoaște «mirul» rusesc, ideile extreme ale maximaliștilor nu pot fi simpatice, iar că guvernul din Petersburg la rândul său e dispus să sprijine împotriva Radei moderate, pe maximaliștii locali, cari sunt în

minoritate în Ucraina: atunci ne putem da seama de complexul împrejurărilor, din cari s'a născut conflictul.

În ultimatul său cătră Radă, Sfatul comisarilor națiunii din Pétrograd spune:

«Sovietul comisarilor națiunii recunoaște Republica națiunii ucrainene, cât și dreptul ei de completă separație «de Rusia», dar, «*Rada sprijină o conspirație contra guvernului Sovietului, referindu-se la pretensele drepturi de independență a regiunii Donului și Kubanului, acoperind astfel insurecția anti-revoluționară a lui Kaledin*»...

În răspuns Rada Centrală a accentuat, «că s'ar putea «ajunge la o înțelegere, dacă comandantul suprem și comisarilor maximaliști ar renunța să se amestece în afacerile interne ale Ucrainei».

Guvernul din Petrograd s'a arătat în genere conciliant, totuși a făcut cunoscut, că «o înțelegere cu Rada ucraineană ar putea fi posibilă numai atunci, când aceasta «ar promite imediat și necondiționat să retragă orice sprijin insurecției lui Kaledin și a cazacilor săi, cât și uneltirilor cadeților».

Pentru ca evenimentele acestea să fie văzute în adăvărata lumină, trebuie să spunem, că însuși Kaledin a propus guvernului din Petrograd, să înceteze lupta «cu condiție ca maximaliști să nu se amestece în afacerile regiunii Donului».

Evident, dar, că el și cazacii săi, se opun mai ales întinderii reformelor maximaliste în regiunea Donului.

De aci rezultă, cât de lipsite sunt de temei speranțele înțelegerii de a profita din aceste conflicte.

Nimeni astăzi în Rusia nuși mai face iluzie în ce privește soarta războiului. Rada Centrală ea însăși insistă asupra încheerii grabnice a păcii și trimite un reprezentant al Ucrainei să participe la tratările din Brest-Litovsk. Chiar cadeții nu mai luptă astăzi pentru «credința cătră înțelegere» și pentru continuarea războiului, ci numai pentru salvarea proprietății, cum rezultă limpede din platforma lor electorală pentru Constituantă. Pentru salvarea proprietății ei sunt gata de a sprijini chiar și mișcările separatiste, cum sunt în fond acțiunea Radei și a cazacilor lui Kaledin!

Aci au ajuns imperialiștii de eri, în urma victoriei maximaliste...

Dar pe urma fărâmițării sfinteii Rusii de altă-dată, prin toate aceste mișcări centrifuge, într'o mulțime de

State mai mult sau mai puțin independente, forța ei militară, evident, și mai puțin ar putea fi luată în considerație.

Războiul este deci *mort*, chiar dacă maximaliștii vor fi răsturnați înainte de a putea încheia formal pacea.

Iar dacă în urma ultimatumului Sovietului încercările de împăcaciune nu vor reuși, și se va ajunge la un conflict armat cu Ucraina, cine știe dacă Rusia nu se va desface în State cu totul independente și chiar învrăjbite?... Consecințele ar fi incalculabile!

Oamenii treji chiar din sânul Înțelegerii au început în sfârșit să-și dea seama de adevăr.

Așa în articolul de fond din *Le Temps* din 10 Decembrie a. c., găsim următoarea melancolică mărturisire:

«Pentru moment, e puțin interesant dacă Rusia va încheia păcea sau nu; pentru că națiunea rusă întreagă reclamă pacea ca un panaceu, și ori-cine ar încerca să se opună curentului ar fi probabil strivit fără glorie și fără folos»...

Această pagină a Istoriei este în ori-ce caz întoarsă definitiv...

25 Decembrie

V. Ucraina independentă

Ca un simplu incident în discuțiunile conferinții din Brest-Litovsk, s'a săvârșit un mare eveniment al Istoriei mondiale: în societatea Statelor a intrat un nou membru. Ucraina *independentă*, nu numai autonomă.

Pentru cetitorii «Luminei», cari au putut urmări în coloanele ziarului peripețiile luptei pentru renașterea Ucrainei, acest eveniment nu e neașteptat, el apare ca o încordare logică a unei lungi evoluțiuni.

Deși... «desbaterile» Parlamentului român și «Analele Academiei», prin glasul autorizat al savanților și al bărbatilor noștri de Stat, păstrează pentru Istorie afirmarea contrarie, poporul ucrainian s'a îndărătnicit totuș în voința de a fi, și a știut să-și impună recunoașterea Republicii naționale ucrainene atât Rusiei, cât și aliaților și inamicilor ei.

Din procesul verbal al conferinții din 10 Ianuarie a. c. rezultă limpede că mai cu seamă *în vederea acestui scop* delegații Ucrainei au și mers la Brest-Litovsk, dându-și

seama că nu s'ar putea găsi o conjunctură mai prielnică pentru revendicările lor.

Declarația delegațiunii ucrainene se înfățișează, cum cu drept cuvânt a relevat secretarul de Stat von Kuehlman, ca un document istoric de importanță covârșitoare.

Voiu analiza acest document din punctul de vedere care ne interesează aici.

Chiar de la început, în scurta cuvântare introductivă, președintele delegațiunii ucrainene, d. Holubovici, face o declarație foarte semnificativă.

Relevând termenul de zece zile, acordat de Conferința Statelor Înțelegerii pentru aderarea la tratativele de pace d. Holubovici urmează:

«Statul nostru, republica Națională Ucraineană, al cărei «popor a fost totdeauna dispus la pace, a fost primul care «a răspuns la apelul d-voastră»...

Așa dar, lucrul este înfățișat ast-fel ca și cum Ucraina se prezintă la Brest-Litovsk, nu pentru că ar fi făcut parte din Rusia, ci ca un Stat beligerant *independent*, care răspunde la apelul Sovietului Comisarilor din Petrograd, cum ar fi putut răspunde Franța sau Anglia, dacă ar fi voit să adere la tratativele de pace!

Invocând apoi rezoluția Radei centrale din Kiev, pe care o cunosc cetitorii noștri, reprezentantul Ucrainei, face o declarație solemnă:

«*Republica Ucraineană își reia în momentul actual existența națională pe care o pierduse acum vr'o 250 de ani, și intră acum în rapoartele internaționale cu drepturile ce i se cuvin pe acest teritoriu*»... Din acest motiv — «Secretariatul general al Republicei Ucrainene crede de cuviință să *ia o atitudine independentă la actualele tratative de pace*».

E ceva grandios în amintirea acelei mari date în Istoria Orientului european, când acum 250 ani poporul ucrainean, după ce a rupt, în urma unei lupte eroice, legăturile sale cu Polonia, era pe cale de a încheia o Uniune personală cu Moscovia.

Evident, prin această reminiscență istorică reprezentantul Ucrainei a voit în primul rând să sublinieze «*atitudinea de independență*», pe care poporul său și-o reia în momentul de față.

Nota guvernului din Kiev, remisă cu acest prilej guvernelor Puterilor reprezentate la Conferință, e și mai precisă și mai categorică, decât declarația d-lui Holubovici.

Amintind de asemeni rezoluțiunea Radei Centrale din 20 Noembrie 1917, Memoriul ucrainean continuă:

«Prin acest act de Stat a fost decisă situația internațională a acesteia (a Ucrainei). Năzuind la înființarea unei alianțe federative a tuturor republicelor create în momentul actual pe teritoriul fostului imperiu rusesc până la data formării unui guvern federativ în Rusia... Republica Națională ucraineană a început relații internaționale independente»...

După ce se referă la faptul trimiterii în acest scop a delegaților ucraineni pentru încheierea armistițiului pe frontul de sud-vest și pe cel român, cari sunt unite acum într'un singur front ucrainean, sub conducerea guvernului Republicii Ucrainene; nota rezumă în 9 puncte condițiunile de pace generală; după concepția guvernului ucrainean.

Primele șase puncte nu se deosebesc esențial de condițiunile formulate și de către Sovietul Comisarilor națiunii din Petrograd. Celelalte însă trei cari se referă în special la situația Ucrainei, merită toată atențiunea:

«Republica Ucraineană, — sună punctul 7, — Republica Ucraineană, care în momentul de față ocupă pe teritoriul său frontul ucrainean și care în chestiunile internaționale are o acțiune independentă, — fiind reprezentată de guvernul său, asupra căruia cade sarcina de a apăra interesele poporului ucrainean, — trebuie să ia parte, ca și celelalte Puteri, la toate tratativele de pace, la toate Conferințele și Congresele»...

În consecință, în punctul 8 se afirmă, că și pacea încheiată cu Puterile Centrale, numai atunci ar lega Ucraina, dacă condițiunile ei ar fi acceptate și semnate de guvernul Republicii naționale ucrainene, — întrucât nu există încă (punctul 9) un guvern federal, recunoscut de toate republicele din vechea Rusie...

În urma discuțiunii urmate la Conferința din Brest-Litovsk, atât delegațiunea rusă, prin glasul d-lui Trotki, cât și reprezentanții Puterilor Centrale au recunoscut, că delegațiunea ucraineană nu va lua parte la debateri numai ca o fracțiune a delegațiunii ruse, ci independent, și anume, că «delegațiunea ucraineană și cea rusă formează două delegațiuni independente și separate ale unuia din grupurile contractante», precum și reprezentanții Statelor din lagărul advers formează delegațiuni independente și separate ale celuilalt grup...

Care dar este situația juridică creată ast-fel Ucrainei?

Este evident că în momentul de față Ucraina este un Stat cu desăvârșire independent, cel mult *aliat* cu «Rusia-mare».

Ea s'a prezentat la Conferința din Brest-Litovsk în aceleași condițiuni, în cari s'ar fi putut prezenta acolo și celelalte State ale Înțelegerii *o lături* de Rusia, dar printr-o delegație deosebită și independentă, și va lua parte la tratative ca un Stat de sine stătător, având în vedere nu-mai interesele poporului ucrainean.

Dacă ucrainenii afirmă intențiunea lor de a face parte din federațiunea rusă, ei însă nu înțeleg ca această federațiune să fie organizată *de la Centru*, fie chiar prin hotărârile Constituantei generale rusești. Pentru ei legătura cu Rusia nu mai poate rezulta decât dintr'un *tratat de alianță federativă*, liber consimțit «de toate republicele create pe teritoriul fostului imperiu rus».

Nu se poate încă ști dacă alianța în adevăr se va putea încheia. Până atunci însă Ucraina își va duce viața de Stat național, în afară de ori ce legătură constituțională cu Rusia.

Și această situație e recunoscută de Statele Înțelegerii cari și-au și trimis reprezentanți diplomatici la Kiev, iar la Brest-Litovsk nu numai de către Puterile Centrale și aliații lor, dar și de reprezentanții Rusiei.

România, evident, poate cu atât mai puțin tăgădui astăzi existența Ucrainei, cu cât frontul românesc a ajuns să facă parte din *frontul ucrainean*...

Cât pentru situația Basarabiei, în urma celor petrecute la Brest-Litovsk, voi reveni altădată.

Nepătrunse sunt căile Domnului...

În puținele numere din «Neamul românesc» cari au putut răsbate până la noi, am putut citi studii savante asupra Chinei, Japoniei, Mexicului... Dar o fi descoperit savantul nostru profesor și academician, d. N. Iorga, în sfârșit, și Ucraina?... :

În ori-ce caz nădăjduesc, pentru istoricul viitor al culturii noastre naționale, că nu va dispărea acel număr al «Analelor Academiei», în care d. Iorga încerca să-l convingă pe profesorul Hrușevski, actualul președinte al Radei din Kiev, că Ucraina nu există, și nici n'a existat vreodată... numai ca să înfunde pe ignorantul scriitor al acestor rânduri...

VI. D-1 Nicolae Iorga-Ucraina

Ucraina nu-l mai lasă să doarmă pe d. Iorga.

În numărul din 14 (1) Ianuarie a. c., al „*Neamului românesc*“, găsim semnat de d. Iorga, articolul cu titlul „Ucraina și presa noastră“.

Din acest articol rezultă în primul rând că, despre părerile mele în chestia ucraineană, a vorbit în zi rul conservator din Iași un om cu greutate, pentru că, fiind dat intrepidul caracter al marelui nostru savant și ilustru academician, d-sa numai atunci nu i jură și nu clevețește la cea mai mică contradicție, când contradictoriul este cel puțin un prinț sau, în orice caz, un om mare, bogat și puternic.

În al doilea rând, din acest articol rezultă, că „omul luminat“ și însemnat, care a știut să impue un limbaj mai mult sau mai puțin cuviincios chiar indomptabilului d. Iorga, a recunoscut în „*Evenimentul*“, că scriitorul acestor rânduri a avut dreptate când a arătat marea însemnătate a problemei ucrainene, pentru viitorul neamului românesc.

Nu ne-a căzut în mână numărul citat al „*Evenimentului*“, dar această mărturisire este cu atât mai prețioasă, cu cât ea, de sigur, învederează un reviriment în judecata înstrăgă asupra politicii noastre.

În adevăr, chestiunea Ucrainei nu se poate izola din complexul de argumente cari au fost aduse împotriva politicii ruso file.

Această concluzie rezultă și din cuvintele d-lui Iorga, că și ziarul conservator, care publicase articolul „omului luminat“, a admis „meritul profesorului Stere“ și adevărul spuselor sale, „obiectând numai că nu se poate face o politică bazată pe acest adevăr“.

Deci „omul luminat“ a afirmat contrarul, regretând probabil lipsa de orientare a conducătorilor politicii noastre.

Concluzia noastră e confirmată și de un articol ulterior al „*Neamului românesc*“, din 18 (5) Ianuarie a. c., care a fost reprodus în parte în „*Lumina*“ (No. 158), în care d. Iorga deasemeni se plânge de păcatele unor „oameni de bun neam, luminați (n'o fi același?...) în locuri înalt“...

Putem fi recunoscători d-lui Iorga pentru aceste revelațiuni.

Aș putea să trec cu vederea partea a doua a articolo-

lului, care privește o discuțiune veche, rezolvită de evenimente. Dar ea este foarte caracteristică pentru tiparul moral al autorilor dezastrului nostru național.

D. N. Iorga este teoreticianul, cugetătorul, ideologul politiceii de alipire la Rusia.

Pentru un savant, probitatea intelectuală e criteriul nu numai al caracterului său dar și al valorii sale științifice.

Și în puținele rânduri, din articolul d-lui Iorga, relative la această discuțiune, marele nostru savant și ilustru academician își dă măsura deplină a probității sale intelectuale.

„Ucraina, — spune mai întâiu d. Iorga, — a fost do-
bândită de profesorul Stere, și științificește și politicește,
„din Austria”.

Cum din Austria? Pentru ce din Austria? Un om născut pe malul Nistrului, hotarul străvechiu dintre Moldova și poporul ucrainean, avea oare nevoie de „Austria” ca să afte despre Ucraina?

În al doilea rând, acest idealist fără prihană afirmă: „meritul său (al d-lui Stere) este numai acela de a fi crezut în putința realizării *planului austriac*”...

Care plan austriac?

În cuvântarea mea din Parlament, din 15 Decembrie 1915, eu în două locuri amintesc Ucraina.

În primul loc, mă refer la simple fapte istorice: tratatul de la Perieslav, nesocotirea lui de către Rusia, transformarea vechei Ucraine în gubernii, politica Ecaterinei a II-a, etc. Tot fapte cari se pot găsi în orice bun manual de Istorie.

În al doilea loc, vorbind *ipotetic* despre cazurile în cari s-ar putea schimba politica de expansiune a Rusiei, și deci în consecință și atitudinea noastră, spun textual:

„Se vor schimba împrejurările? Va renaște Polonia sau poate Ucraina? Nu vom mai fi noi vecini cu Rusia? Poate se vor schimba atunci și căile politiceii rusești”...

Ce am putut lua aici din Austria? Și ce „plan austriac”, a putut extrage d. Iorga din aceste cuvinte?

Dar aceste pasagii au motivat declarația d-lui Take Ionescu că „nu știe ce este Ucraina” și falmoasa întrerupere a d-lui Iorga că „Ucraina nici nu există”.

Afirmările acestea, a unui om de Stat de renume d-lui Take Ionescu și a unui savant de talia d-lui N. Iorga, m’au silit să consacru chestiunii ucrainene 8 pagini din „Viața românească” (No. 12 din 1915).

M'am mărginit să discut numai dacă îi este ertat unui om de Stat să nu știe astăzi ce este Ucraina.

N'am citat pe nici un austriac, nici măcar pe un neamț; am reprodus însă pasagii din lucrarea unui ceh panslavist, *Lubor Niederle*, publicată de Academia din Petersburg, din scrierile unui profesor francez de limbile slave, *Louis Léger*, din cartea unui alt francez *Victor Bérard*, din „*Histoire générale*” a francezilor *Ernest Lavisse* și *Alfred Rambaud*, în sfârșit din *Analele Academiei de științe din Petrograd*.

Și concluzia la care am ajuns se rezumă în următoarele cuvinte:

„O națiune vie, de 30 de milioane, nu va putea să fie „stărpită de pe fața pământului, oricare ar fi rezultatul „războiului de astăzi. Rusia fiind învinsă, *chiar de nu s'ar renoște Statul ucrainean*, problema nu poate fi sustrasă din „câmpul de viziune al nici unui om de Stat și, mai puțin, „al unui om de Stat român“.

Ce a fost luat aici din Austria și în ce constă „planul austriac”, pe care mai cu seamă „Ucraina, așa cum este astăzi” să-l fi „trântit la pământ”?

S'a realizat pur și simplu una din ipoteze: Statul Ucrainean e născut și România nu mai este vecină cu Rusia.

Cum dar poate triumfa d. Iorga, care afirmase că Ucraina „nici nu există”?

Savantul nostru istoric și ilustrul academician ne spune misterios:

„*Dacă împrejurările ar fi altele*, am trimite pe cetitori la „memoriul despre Ucraina, pe care l'am publicat în „*Analele Academiei Române* și la care *nu s'a putut da nici un răspuns*”...

E adevărat că, după acest monumental memoriu, am crezut de prisos să mai discut cu d. Iorga.

Nu-l voiu analiza pe larg nici acum, rezervându-mi această plăcere pentru vremurile când cetitorii d lui Iorga nu vor fi izolați de cetitorii noștri.

Dar fiindcă cenzura d-lui I. G. Duca nu-i răpește d-lui Iorga personal puțința de a ceti aceste rânduri, îmi permit să l întreb: pentru ce marele nostru savant și ilustrul academician simte nevoie de „alte împrejurări” pentru ași trimite cetitorii la memoriul în chestie?

Nu cumva pentru că *astăzi*, chiar cei mai creduli dintre admiratorii marelui nostru istoric n'ar mai putea înghiți negațiunea existenței Ucrainei?

În adevăr, d. Iorga își justifica atunci astfel necesitatea de a întreține despre Ucraina pe nemuritorii noștri :

„Când, în altă încintă, am spus că „Ucraina nu există” acela a cărui cuvântare o întrerupsesem, profesor de universitate și el, director al unei mari reviste și rector al universității din Iași, mi-a răspuns printr'o vehementă protestare în paginile „*Vieții românești*”...

Ca întâmpinare la această „vehementă” protestare, d. Iorga își publică un memoriu de 60 pagini *in quarto* din care, după obiceiul d-sale, cincizeci sunt în afară de chestie.

Iar, și cât este în chestie, acest memoriu, în care cuvintele „Ucraina” și „ucrainean” apar totdeauna între ghilimete ironice, rezolvă toate problemele și dificultățile cu multă eleganță:

Statul Ucrainean, pentru acest incomparabil istoric, a fost o simplă „organizare de pradă” (pag. 766); marele Hatman — un „simplu Spartacus, mai norocos decât celalt” (pag. 766); poporul lui — „bandele lui Bogdan Hmielnički” (pag. 735) sau și mai simplu „bandiții Cazaci” (pag. 738); limba grăită de ei, după autoritatea unui călător din veacul XVIII — „un jargon de alintare”, „façon de parler fort mignon”, „un dialecte de la *polonaise*” (pag. 736), iar după autoritatea d-lui Iorga însuși — „un limbajiu popular, scris fonetic, în care s'au păstrat cu îngrijire, din deosebite jargoane, tot ceceae poate fixa mai impresionant deosebirile (pag. 746).

„Așa zisa Ucraină” pentru d. Iorga este atât de moartă, încât d-sa, cu cel mai formidabil aplomb, și a permis, în primăvara anului de grație 1916, următoarea profeție:

„Hatnanul Mazepa va fi nutrit planuri vagi de regalitate, cari se sfârșiră odată cu dânsul, dar așa zisa „Ucraina” (ghilimete ironice) va fi de acum înainte doar un capitol din istoria armatelor imperiale rusești. Până ce, de la 1860—70 încoace, ea a devenit un capitol din acțiunea diplomatică a Austriei împotriva integrității amenințătorului Stat al tuturor Rusiilor...” (pag. 744).

Și în altă parte:

„De atunci (după moartea lui Mazepa) acest „Stat” (iarăș ghilimete ironice) nu s'a mai putut ridica. Acei politiciani cari vorbesc azi de Ucraina n'au, când nu sunt simpli Evrei în căutare de situații, nici o înrudire cu Mazepa...” (pag. 772).

Cum vedeți, pentru ilustrul academician, în Martie

1916, Ucraina, în cazul cel mai bun, a fost o invenție evreiască. Iar astăzi, când s'a înființat o Republică Ucraineană, — sub conducerea „politicianilor din Galiția“ ca d-nii Hrușevski și Holubovici, — care a luat sub protecția ei pe guvernul din Iași și pe însuși domnul Iorga, — ea „a trântit la pământ politicește meritul profesorului Stere“, care își permisesese pur și simplu să afirme existența Ucrainei, și-i dă siguranța neuitatului autor al memoriului din 1916 că-l va „trânti la pământ și științificește“, când vor veni „alte împrejurări“...

Al în zadar d. Iorga vrea să se pue sub scutul „altor împrejurări“.

Numele Ucrainei va rămânea pentru vecie legat de numele nemuritorului nostru istoric!

Cât va trăi d. Iorga, fiecare dată când va auzi despre acest Stat, pe care d sa îl înmormântase ca o „organizare de pradă“, și despre acest popor de „bandiți“ cu „jargonul“ lui polonez sau rus, care intră acum în rândul marilor Puteri europene, — fiecare dată i-se va ridica în față ca o Nemesis răzbunătoare, Memoriul din Analele Academiei...

Și d. *N. Iorga-Ucraina* va servi de pildă generațiilor viitoare de academicieni români!...

10 Februarie 1917.

III

FINLANDA

Dintre toate naționalitățile oprimate din Rusia, finlandezii au avut incontestabil atitudinea cea mai francă și în acelaș timp cea mai hotărâtă.

În curând după izbucnirea revoluției, șeful guvernului din Finlanda, senatorul Tokoi, a făcut, în ședința Camerei din 20 Aprilie a. c., următoarea declarație, care nu lasă nimic de dorit în această privițță.

„Nu putem ascunde faptul, că în sânul poporului nostru a fost răspândit sentimentul general, pentruca să nu zicem unanim, că victoria Rusiei ar fi o nenorocire pentru Finlanda. La noi s'a afirmat credința că, dacă țarismul ar fi reușit să iasă victorios din luptă, ar fi sunat ceasul pieirii pentru toate naționalitățile, reunite sub sceptrul Rusiei. În această mentalitate trebuie să căutăm explicarea faptului, că unul după altul tinerii noștri pa-

«patrioți găseau drept și potrivit cu binele patriei de a-și «jertfi puterile pentru dușmanii Rusiei, fiindcă ei credeau «că numai pe această cale se poate ajunge la libertatea «Finlandei. Dar o mare parte, chiar cea mai mare parte «din poporul nostru, își păstra sângele rece și a luat, ca «să zicem așa, o atitudine neutrală, însă nutrea în inima «sa speranța, că va veni momentul, când întregul sistem «de guvernământ al Rusiei, chiar de se poate întregul «imperiu rus se va prăbuși, iar noi vom câștiga liber- «tatea pe urma disoluției, în care atunci ar cădea Rusia».

Acești «tineri patrioți», pe cari îi amintește omul de Stat finlandez, sunt voluntarii, cari au format «legiunea finlandeză» ce dela începutul războiului european luptă în rândurile armatei germane împotriva Rusiei.

Această «mentalitate» n'a fost caracteristica exclusivă a Finlandei. Ea a fost comună, cum am spus, tuturor naționalităților oprimate din Rusia, nu mai puțin polonezilor, — ale căror «legiuni», alcătuite din polonezii supuși ruși sub comanda generalului Pilsudski, au intrat în 1915 în fruntea armatelor austriace, în Polonia rusească, — ca și ucrainenilor, cum dovedește acțiunea «Alianței pentru emanciparea Ucrainei», al cărei sediu principal se află în Elveția.

Chiar printre intelectualii ruși, dela începutul războiului, au fost numeroși «porajenți» («înfrângeriști»), adică cei ce nu sperau de a ajunge la emanciparea politică a poporului rus, decât prin înfrângerea armatelor Țarului în războiu.

Condițiile, în cari a avut loc revoluția din Martie, ne dă dreptul să presupunem, că această «mentalitate» a fost mult mai generală în sânul democrației ruse, decât s'ar fi putut crede din manifestările exterioare. Dacă după triumful revoluțiunii, vedem pe conducătorii ei manifestându-și intențiunile războinice, acest fapt se datorește mai mult, cum am arătat altă dată, considerațiunilor de oportunism ale politicei interne, decât realei ostilități față de Puterile Centrale.

Nu mai puțin e adevărat, că evenimentele din Finlanda, atât prin însemnătatea lor simptomatică, cât și mulțumită rolului pe care această țară, situată la «pragul» deschis Rusiei de către Petru cel Mare spre Apus, — merită deosebită atențiune.

Marele Ducat al Finlandei a fost anexat de către imperiul rus numai la începutul secolului al 19-lea, pe baza

unui tratat încheiat la Borna în 1809 între țarul Alexandru I și Dieta finlandeză. Dieta a proclamat pe împăratul Rusiei ca Marele Duce al Finlandei, iar țarul a promis să respecte autonomia și privilegiile țării. Promisiunea aceasta a fost solemn confirmată de toți Țarii ulteriori la urcarea lor pe Tron.

Astfel Finlanda, care are o întindere de 378.000 klm. pătrați și o populație de vr'o trei și jumătate milioane, ducea, în cadrul Imperiului rus, o viață proprie, având o adunare legislativă și o administrație interioară independentă, — numai în relațiunile exterioare ea a fost reprezentată de guvernul imperial.

Până la țarul Nicolae II, care de altfel a jurat și el solemn să respecte drepturile Finlandei, — deși n'au lipsit încercări de a reduce autonomia țării, situația aceasta n'a suferit vr'o atingere mai însemnată. Dar de atunci, sub înrăurirea «panslaviștilor», și mai cu seamă a puternicului ober-procuror al Sinodului de pe vremuri, defunctul C. Pobiedonștev, asistăm la politica sistematică de opresiune, care tindea fățiș să reducă Finlanda la o simplă provincie rusească. Când în 1899 guvernul imperial a hotărât să desființeze armata deosebită a Finlandei și pe recruții finlandezi să-i înroleze în armata rusă (de atunci sub «regimente finlandeze» se înțelegeau pur și simplu regimentele din garnizoana Finlandei), Dieta din Helsingfors a refuzat să aprobe acest proiect. În răspuns guvernul imperial săvârșește o lovitură de Stat, și Finlanda a trăit de atunci sub un regim de teroare.

Nu vom expune aici lupta eroică a micului popor pentru libertatea națională, — care se rezumă într'o serie de acte revoluționare și represiuni sângeroase, al căror ecou numai cu greu putea să pătrundă în Europa.

În 1905 finlandezii au luat și ei parte vie la revoluția generală rusă, și acțiunea lor a fost mai energică și mai sistematică, decât în oricare altă parte a Imperiului. Congresul secret din Paris în 1904 — în care a fost hotărâtă revoluția și în care partidul cadet a fost reprezentat de însuși d. Miljucof, astăzi atât de șovinist, — a fost prezidat de finlandezul K. Zilliacus.

Ca rezultat al acestei acțiuni, Finlanda nu numai re-dobândise drepturile ei de autonomie, dar și-a asigurat și o constituție foarte democratică, bazată pe sufragiul universal (s'a recunoscut chiar dreptul de vot și eligibilitatea femeilor).

Dar succesul n'a avut lungă durată. Finlandezilor Istoria le-a rezervat aceleași decepții, ca și polonezilor, ucrainenilor și altor naționalități din Rusia, cari și-au vărsat sângele în revoluția din 1905.

Finlandezii s'au convins numai că nu pot avea nici o încredere în democrația rusă, căci de astă dată reacțiunea a fost sprijinită de Duma din Petersburg.

Astfel se explică atitudinea Finlandei în războiul actual, și mai cu seamă față de revoluția din 1917. Această atitudine a culminat în refuzul Camerei finlandeze de a acorda guvernului rus un împrumut și în «declarația independenței» de către camera din Helsingfors, în ședința din 18 Iulie 1917, — declarație care a fost votată cu 196 de voturi împotriva a 55.

Acest vot a provocat entuziasmul întregului popor finlandez, care peste tot a dat jos de pe edificiile publice steagurile rusești și a arborat drapelul național, cu leul de aur pe fondul roș. («Rieci», 20 Iulie 1917).

E interesantă motivarea pe care o face un om de Stat finlandez, d. Wiik, refuzului de împrumut:

«Noi nu putem crede, că pentru însăși democrația rusă ar fi util **dacă noi am da bani guvernului rus pentru prelungirea războiului**, despuind în acest scop poporul nostru... «Novaia Jizn», din 21 Iulie 1917).

Bine înțeles, guvernul provizor din Petrograd, n'a recunoscut declarația din Helsingfors: Camera a fost disolvată, și fiindcă ea n'a voit să se supună, guvernatorul general a primit ordinul de a recurge la forța armată. Opinia publică se arată tot atât de ireductibilă, ca și cea finlandeză.

Aici stau lucrurile.

În dosul Camerei și al guvernului finlandez stă națiunea întreagă, și fără luptă, Petrogradul nu poate reuși să mențină Finlanda în supunere:

Va îndrăzni el să întreprindă această luptă, — și va avea ea sorti de izbândă?

Și aici, ca și în chestia Poloniei și a Ucrainei, totul va atârna de la rezultatul războiului.

În acest războiu, pe care Puterile Înțelegerii îl duc, — nu-i așa? — pentru libertatea și drepturile națiunilor mici, finlandezii, — ca și polonezii, ca și ucrainenii, ca și atâtea alte neamuri, — numai de la armele Puterilor Centrale pot aștepta mântuire...

V

MAHOMEDANII DIN RUSIA

Alături de Ucraina și Finlanda, între grupările străine din Rusia, cari se fac auzite în vârtejul luptelor, un rol însemnat au și cele aproape 30 milioane de mahomedani.

Nu voi vorbi aci despre partea ce o iau mahomedanii la diferitele turburări și manifestări anarhice, cari duc la dezagregarea marelui imperiu.

Aceasta nu e mică.

Fiecare număr din ziarele ruse ne raportează numeroase turburări sângeroase, răscoale, devastări și acte de volnicie săvârșite de populația musulmană.

Asemenea fapte, desigur au înrăurirea lor, mai cu seamă în ce privește posibilitatea acțiunii militare. Dar însemnătatea cea mare pentru viitorul Rusiei o are numai, bine înțeles, acțiunea organizată și conștientă a masselor mahomedane. Asupra acesteia cred că e util să punem oarecari date la dispoziția cetitorilor noștri.

Congresul general al mahomedanilor din Rusia, care a avut loc în Moscova, în Maiu a. c., a stabilit, pe baza izvoarelor oficiale, populația mahomedană din imperiu la 27 milioane de suflete. În realitate numărul lor trebuie să fie mai mare, întrucât rezultă din verificările parțiale din diferite regiuni.

Însă cu toată masa lui formidabilă, până la revoluția din 1905, mahomedanismul din Rusia putea să fie considerat ca o cantitate neglijabilă.

Acest fapt se explică și prin condițiunile vieții publice dintr'un Stat absolutist, dar mai cu seamă prin lipsa de coeziune dintre chiar mahomedani.

În adevăr, musulmanii din Rusia nu aparțin unei singure rase, nu au acea puternică legătură pe care o formează limba națională comună, și sunt pe deasupra împărșiți: Tătarii se află în Crimeea, și pe Volga, și în Siberia, în zecimi de ținuturi deosebite, tot așa sunt și chirghizii, bașchirii, sârții, turemenii, — și numele lor e legiune.

Dacă mai adăogăm la aceasta, că guvernul rus n'a învoit mahomedanilor o organizație bisericească comună, pe lângă că ei sunt de la sine despărțiți în cele două secte principale, suhiți și šiiti, — e lesne de înțeles pen-

tru ce atâta vreme mahomedanimea rusă forma o masă inertă, fără nici un răsunet în viața politică.

Și aici, ca și în celelalte manifestări naționale din Rusia, primul semn de viață se datorește revoluției din 1905. În această acțiune de deșteptare a popoarelor de sub jugul Țarilor constă mai cu seamă însemnătatea cea mare în Istoria mondială a războiului ruso-japonez.

Dar, tot ca și pentru toate celelalte grupări și pentru mahomedani era rezervată o mare decepțiune pe urma atitudinii Dumei, care a sprijinit și aici reacțiunea.

Războiul a motivat o nouă agitațiune în sânul Islamului din imperiu; faptul că pe front luptau *peste un milion* de coreligionari, îi da conștiința puterii.

Totuși, lumea mahomedană din Rusia, față de împrăștierea ei teritorială și lipsa de organizație comună bisericească, ca și lipsa de unitate de rasă și de limbă, a reușit numai mai târziu decât celelalte mișcări analoage să pornească la o acțiune militară..

Întâiu a trebuit să ajungă la o organizare oarecare diferitele elemente, fiecare în parte, să se formeze organe regionale, etc.

Peste tot au început să se organizeze consilii, comitete, să se adune congrese mahomedane.

Numai după aceste pregătiri a fost în sfârșit cu putință și acțiunea unitară a întregului Islam din Rusia.

În adevăr, la 14 Maiu se adună la Moscova *Congresul general al mahomedanilor*.

La acest congres, — alc cărui desbateri au ținut zece zile, — au luat parte peste 800 delegați bărbați și 100 femei, au fost reprezentate toate naționalitățile mahomedane: tătarii, chirghizii, sarții, turkmenii, bașchirii, uzbekii, numeroasele triburi caucaziene, etc.

De la acest congres începe propriu zis, lupta organizată a mahomedanilor.

Când o populație de 30 milioane își ridică glasul, el va fi ascultat, de voe sau de nevoie, de stăpânii Rusiei de mâne.

Tendențele generale ale mahomedanilor se puteau întrevedea încă din protestul unui deputat mahomedan din Dumă, *Maxudov*, ridicat în sânul congresului cadeților din 8 Aprilie a. c., împotriva pretențiunilor Rusiei asupra Constantinopolului și a Strămtorilor — protest motivat expres prin simpatie pentru Turcia, a cărei împărțire mahomedanii din Rusia, nu o pot admite..., («Rieci 10. VI. 1917).

Congresul din 14—24 Maiu s'a îngrijit în primul rând să creeze organe permanente cari să reprezinte unitatea de sentimente și de acțiune a întregii populațiuni mahomedane din Rusia.

În acest scop a fost, în primul rând, abrogat dreptul guvernului rus de a numi autoritățile mahomedane superioare, și a fost ales ca autoritate supremă pentru întreg Islamul ruș, a cărui lipsă era atât de mult simțită, un cap al clerului mahomedan, pe lângă care s'a atașat și un consiliu bisericesc, cu sediul la Ufa («Novoe Vremia», 26. V. 1917).

Pe de altă parte a fost constituit și un *organ politic central* un consiliu mahomedan general, căruia s'a atribuit *puterea legislativă* pentru toată Rusia mahomedană. Consiliul se compune din 30 membri și anume: 10 tătari 6 chirghiji, 5 caucazieni, 7 delegați ai Turkestanului și 2 tătari din Cazan («Utro Rossii», 22 IV, 1917).

Dintre deciziunile cu caracter principial, semnalăm mai întâiu cererea creării unei *republici federative* în Rusia, pe bază național teritorială. În al doilea rând, congresul a votat cu o mare majoritate următoarea motiune semnificativă, relativ la războiu:

«Mahomedanii trebuie să protesteze în modul cel mai hotărît împotriva politicei de anexiuni, pe care o duc Statele europene, sub apariția unui războiu de emancipare. Pentru că obiectul năzuințelor de anexiune din partea bargheziei europene îl formează mai ales mahomedanii și țările lor; ei sunt victime imperialismului european. Noi cerem anularea tuturor tratatelor și convențiunilor cari tind la desmembrarea vre-unei națiuni, *nu numai în Europa, ci și în Asia și Africa*... («Utro Rossii», 18. IV, 1917).

Consiliul mahomedan central, ales de congres, s'a și constituit imediat și a făcut cunoscut guvernului provizor, că el, consiliul, are împuternicirea nelimitată de a reprezenta și a conduce viața politică a tuturor mahomedanilor din Rusia. («Rieci», 12. VI 1917).

Consiliul apoi a ales din sânul său un *comitet executiv*, compus din 12 membri, pentru rezolvirea afacerilor curente.

Conștient de puterea pe care i o da masa de aproape 30 milioane, pe care se reazămă, ca și acel milion de soldați de pe front, acest organ s'a crezut în drept să și adreseze imediat ministrului de externe Terescenco un

protest împotriva «declarării de independență» a Albaniei de către Italia:

«Soarta Albaniei, — declară între altele comitetul executiv, — amintește în această privință destinul Algerului, Tunisiei, Egiptului, Marocului, Afganistanului și a «altor țări mahomedane». («Novoe Vremia», 16. VI 1917).

De atunci mișcarea mereu se accentuează în aceeași direcție. Relevăm aci numai câteva momente:

La 28 Iulie se întrunește la Cazan congresul soldaților musulmani, *trecând peste interzicerea de către Kerenski* («Ruskia Vidomeosti», 21. VII, 1917).

La 3 August a avut loc tot la Cazan o ședință solemnă reunită a delegaților celor trei congrese mahomedane: al celui de al doilea congres general, al soldaților mahomedani și al congresului general al clerului musulman.

A fost proclamată autonomia național-culturală a tuturor musulmanilor din Rusia. și s'a hotărât, fără a se aștepta Constituanta, ca toate interesele musulmane să fie de îndată încredințate instituțiilor naționale...

În acelaș timp o reprezentanță a tătarilor din Crimeea, s'a adresat *Radei Centrale* a Ucrainei cu rugămintea de a susține autonomia Crimeei. Declarațiunea a înmănat Radei un memoriu, prin care se reclamă *unirea teritorială a Crimeei cu Ucraina autonomă*. («Novoe Vremia», 3.VIII, 1917).

E caracteristic aici, că tătarii s'au adresat *direct* guvernului ucrainian, trecând peste Petrograd..

Mișcarea totuși este abia la începuturi. Totul va atârna și aici de la rezultatul războiului, adică dela victoria Puterilor Centrale.

În acest timp, d. Lloyd George în fie-care zi spune câte un nou frumos discurs asupra libertății și a dreptății.

6 Octombrie 1917.

VI

L I T U A N I A

Cu toate vechile relațiuni ale țărilor noastre cu Lituania, puținii sunt astăzi în România cari ar cunoaște ceva pozitiv despre această țară și poporul ei.

Teritoriul *etnografic* al lituanilor coprinde guvernământul Kowno și părți însemnate din guvernămintele Wilna, Grodno și Suvalki, cu o populație lituană de peste două

milioane de suflete. Minoritățile în aceste provincii sunt formate mai cu seamă de așa zișii «ruși albi», — iar rușii adevărați, adică «rușii mari» nu ajung nicăeri în toată regiunea la 5 la sută din populație.

«Rușii albi», bine înțeles, nu sunt ruși de loc, ci au fost așa porecliți numai din mila Țarilor. În realitate e o naționalitate slavă distinctă, intermediară între ruși, polonezi și ucraineni. Religia acestor «ruși albi», cari nu sunt de loc ruși, e *catolică*, și în trecut când religia juca un rol mai hotărâtor în formațiunea Statelor decât rasa, ei au fost mult mai mult legați de catolicele Lituania și Polonia, decât de pravoslavnică Rusia.

Lituanii nu sunt slavi, ci împreună cu *leții* (aceștia din urmă aparțin însă confesiunii *protestante*), fac parte dintr'un grup deosebit al rasei *arice* sau indo-germane. Pentru slavi limba lor este tot așa de străină ca și oricare din limbile romanice sau germanice.

Lituania *istorică* cuprindea o regiune mult mai vastă decât actualul teritoriu etnografic, fiindcă în ea intra și aproape toată «Rusia albă», adică pe lângă guvernămintele de mai sus încă și cele dela Minsk, Mohilev și Vitebsk.

Lituania s'a constituit politicește înainte de țările române, și a dus o viață de Stat independent aproape patru veacuri, până la stabilirea *Uniunii reale* cu Polonia (1569). De atunci lituanii au trăit în cea mai bună înțelegere cu polonezii, veacuri îndelungate, și au dat Poloniei mulți din regii ei și din marii ei oameni de Stat. Numai sub puterea țarilor, după revoluția poloneză din 1863 când s'a început acțiunea sistematică de rusificare, relațiunile dintre lituani și polonezi au început să se strice, mai cu seamă că administrația rusă a încercat să ațâțe țărănimia lituană împotriva marilor proprietari polonezi. Încercarea nu prea a reușit, cel puțin să câștige pe lituani pentru ruși, fiindcă din 1901 rușii au urmărit cu energie ei înșiși un plan de colonizare a Lituaniei cu țărani «ruși-mari», cari, cu «Mirul» lor și cu toată mentalitatea lor, au trebuit fatal să vie într'un conflict violent cu autohtonii. Astfel mișcarea națională lituană a păstrat un pronunțat caracter anti rus.

În cursul revoluțiunii din 1905 sentimentele anti-ruse ale lituanilor au izbucnit cu vehemență. În *Dieta națională*, adunată în Wilna și la care au participat vr'o două mii de reprezentanți ai tuturor provinciilor lituane, guvernul rus a fost proclamat «dușman de moarte al poporului

lituan». Dieta a revendicat o completă autonomie pentru Lituania, și a adresat poporului un manifest, în care îl îndemna, până la realizarea revendicărilor naționale, de a înceta plata dărilor, de a nu se prezenta la recrutare, de a boicota școlile și administrațiunile rusești, etc. O represiune sângeroasă, cu decorul obișnuit de spânzurațoare și convoaie nesfârșite de deportați în Siberia, nu a putut cu totul stânge mișcarea, deși, pentru o vreme, a forțat o să ia un caracter «subteran».

Revoluția din 1907 a dat un nou și puternic impuls mișcării naționale lituane. Imediat s'a constituit la Petrograd un «Consiliu național», care a mijlocit adunarea reprezentanților poporului lituan, vr'o 300 la număr, la 14 Iunie 1917, — tot la Petrograd, fiindcă cea mai mare parte a poporului lituan se afla în mâna germanilor. Ca președinte al «Dietei naționale lituane» din Petrograd a fost ales profesorul Waldemar.

Toate partidele reprezentate în Dietă au fost *unanime* pentru a cere ca Lituania să formeze un *Stat cu desăvârșire independent de Rusia*. Divergențele s'au manifestat numai în ce privește *mijloacele*, prin cari această revendicare ar putea fi realizată. Socialiștii insistau asupra căilor exclusiv revoluționare, dar *majoritatea* formată din partidele moderate, a hotărît că situația Lituaniei înfățișează ocaziunea prielnică de a ajunge la independență pe *calea tratărilor* «pentru că Germania în nici un caz nu va tolera ca Lituania să mai servească și pe viitor Rusiei, ca poartă de intrare în Germania»...

Acest apel direct *la Germania* în momentul când aceasta stăpâna de fapt aproape toată Lituania, pleca dintr'o adunare convocată *în Capitala Rusiei!*...

Cred că nimic nu poate fi mai semnificativ pentru dispozițiile lituanilor.

Hotărârile Dietei din Petrograd se pot rezuma în două puncte principale:

- 1) Poporul lituan în totdeauna a urmărit și urmărește — *independența* desăvârșită de Stat.
- 2) Chestiunea lituană este o *chestiune internațională*, și deci trebuie să fie rezolvită la Congresul de pace.

În consecință Dieta a adresat atât guvernului provizor din Petrograd, cât și tuturor Statelor neutrale și aliate (cu celelalte neavând nici posibilitatea unui contact oficial) cererea de a se recunoaște poporului lituan următoarele drepturi:

- 1) «Dreptul la libera determinațiune»; în consecință:
- 2) Dreptul Lituaniei de a hotărî asupra viitorului ei politic ea însăși, într-o *adunare constituantă proprie*;
- 3) Dreptul de a-și trimite reprezentanța deosebită la Congresul viitor de pace.

Guvernul provizor a ignorat această manifestație. De altfel nici nu putea face, de fapt, altceva: *altul* avea puterea să hotărască...

Dar în teritoriul ocupat de germani, cu care Dieta din Petrograd nu putea avea nici un contact, se pregăteau manifestațiuni de interes mai real și mai practic.

Cu autorizarea autorităților de ocupațiune, acolo a funcționat mai de demult deasemeni un comitet lituanesc care a organizat alegerea unei Diete naționale. Această s'a și adunat în ziua de 22 Septembrie trecut la Wilna.

Actul oficial prin care s'a inaugurat adunarea națională a lituanilor, în prima ședință, glăsuște: «Lituania trebuie să fie o țară de cultură care asigură tuturor locuitorilor ei prosperitatea și o liberă dezvoltare, în conformitate cu caracterul național lituanesc»...

Va învia vechea Lituania? Se va reînnoi amintirea glorioasă a Gediminilor?...

Și aici trebuie să spunem același *„ne varietur“*: totul va atârna de măsura victoriei germane...

15 Octombrie.

PROVINCIIILE BALTICE

Abia alaltăeri, am scris aci că lupta minorităților naționale din Rusia, cari năzuiesc la independența politică, împotriva regimului maximalist, și în special a Ucrainei, Finlandei, și a Provinciilor Baltice, creiază o solidaritate între ele și Puterile Centrale.

Ne putem deci aștepta la reînceperea acțiunii militare, într-o formă neașteptată, ca ajutorul Germaniei dat naționalităților oprimate.

Telegramele de ieri, mai curând decât ne-am așteptat, au publicat apelurile desperate, ale Ucrainei, Finlandei și Estoniei, la guvernul și poporul german pentru ajutor.

În momentul când scriu aceste rânduri, ne vine vestea

că germania a răspuns la acest apel, și ostilitățile au și început pe irontul rus.

Socot dar necesar să dau aci parecari noțiuni elementare asupra Provinciilor Baltice, prea puțin cunoscute publicului nostru cititor.

Cele trei gubernii rusești, cuprinse sub acest nume generic, Estlanda, Livlanda și Curlanda, au o întindere de aproximativ 95.000 km. p. adică ceva mai mult decât Muntenia, Oltenia și Dobrogea împreună, — cu o populație de vreo 2.700.000 locuitori. Din aceștia, vreo 200.000 sunt germanii Baltici, aproximativ un milion de estoni și cam tot atâția letoni. Restul îl formează populația amestecată, de ruși (aproape exclusiv funcționarii și soldații din garnizoană), lituani, polonezi, precum și străini, — suedezi, germani din imperiu, etc. (străinii sunt destul de numeroși, mai cu seamă în orașele de port).

Germanii formează, în toată regiunea Baltică, elementul dominant, din punctul de vedere politic și social. Noblețea și marea proprietate rurală, burghezimea orașelor ca și clasa intelectuală, sunt aproape exclusiv germane, în cât Provinciile Baltice, cu toată slăbiciunea numerică a elementului german, au totuși, mulțumită acestui caracter al tuturor claselor superioare, o fizionomie germanică.

Faptul se explică, istoricește, întru cât toată regiunea Baltică, înainte cunoscută sub numele general de Livlanda, a fost cea mai veche colonie germană și, timp de patru veacuri, din veacul al 12-lea până'n al 16-lea, că posesiune a Ordinului livonic, făcea parte din Imperiul german.

În urmă, Estlanda a căzut sub stăpânirea suedezilor, Livlanda sub Polonia (în 1629 și ea a intrat sub puterea Suediei); Curlanda însă, sub ultimul Maestru al Ordinului livonic, Gotthard von Kettler, a ajuns un ducat, sub vasalitatea poloneză.

Victoriile lui Petru'cel Mare au anexat, în 1721, Estlanda și Livlanda la Rusia, iar în 1795, împărăteasa Ecaterina a II-a a unit cu Coroana imperială a Rusiei și Coroana ducatului Curlandei.

Însă vechii cuceritori și stăpânitori ai regiunii Baltice, germanii, și-au păstrat, și după pierderea independenței acestor provincii, preponderența lor în țară.

Suedezii, polonezii și rușii, rând pe rând, au menținut vechea organizație politică și administrativă a țării, și au

recunoscut libertatea confesiunii evanghelice, care de mult formează Cultul dominant al regiunii.

Dreptul german, administrația germană, organizația școlară germană, au fost respectate și asigurate prin tratate în Baltică, până la încercările de rusificare de sub împăratul Alexandru III.

Astfel aceste țări, și sub dominațiunea străină au rămas, în fond o colonie germană și și-au păstrat acest caracter, — cu toate năzuințele de rusificare, contrare tratatelor, din ultimele decenii, — în linie esențială, până în zilele noastre.

Tentativele de rusificare n'au putut reuși, fiindcă nu s'au putut rezema, afară de oficialitate, pe nici un element al populațiunii.

Am văzut că majoritatea covârșitoare a acestei populațiuni, o formează estonii și letonii, — două mici grupuri etnice, foarte deosebite între ele, dar cari, de o potrivă, n'au nici o legătură, nici cu rușii nici cu slavi.

Estonii locuiesc Estlanda și partea de nord a Livlandei. Ei sunt, după limbă, de origine finică, dar în cursul veacurilor s'au amestecat foarte mult cu elementele germanice, adică cu stăpânii lor suedezi și nemți.

Letonii, cari locuiesc în partea de sud a Livlandei și în Curlanda, aparțin unei rase pur arice, înrudită cu lituanii, de cari se deosebesc însă foarte mult și prin limbă ca și prin religie. Ei de asemenea s'au amestecat mult cu elementele germanice.

Ambele mici popoare, pe care le leagă atât de mult Istoria și destinul comun, cultura germană, în a cărei sferă au intrat, ca și infuziunea sângelui german, trăiesc însă într'un vesnic antagonism între ele.

Estonii ca și letonii formează clasa muncitoare a Provinciilor Baltice, mai cu seamă țărănimea. Dar estonii dau dovadă de energia popoarelor finice europenizate, cum sunt finlandezii și maghiarii. Letonii însă, popor expansiv și vesel, ca ultimă rămășiță a unei rase care se stinge, se arată inferiori în lupta pentru existență. Estonii se întind tot mai mult pe șeama lor, respingându-i spre Sud.

Cu Germanii, — cari, în mod natural, jucau rolul de conducători, — până la o dată recentă, ambele populațiuni trăiau, în general, în relații foarte bune. La aceasta a contribuit atât faptul că, aparținând aceleiași confesiuni

protestante, preoții aproape exclusiv germani, știau să mențină armonia dintre clase. Apoi, țărănimea din Provinciile Baltice a fost emăncipată de sub iobăgie, cu multe decenii înainte de restul Rusiei. Acest fapt, nu numai că îi crea o situație de superioritate față de țărănimea iobagă rusă, dar îi și deschidea posibilitățile de înălțare socială.

Însă grupuri etnice atât de reduse (chiar astăzi fiecare din ele numără abia câte un milion de suflete) și atât de înapoiate, evident nu și-au putut crea încă o cultură națională serioasă. Fiecare Eston sau fiecare Leton care se ridică pe scara socială, fatal trebuie să-și însușească sau cultura rusă sau cultura germană. Biserica protestantă, ca și o excelentă organizație școlară germană, determina evoluția în sensul german. Astăzi, foarte mulți dintre cei mai intransigenți pangermaniști din Provinciile Baltice, sunt tocmai de origine estonă sau letonă.

Când, sub Alexandru III, a fost inaugurată în Provinciile Baltice politica violentă de rusificare, administrația rusă a căutat, exploatând mai cu seamă deosebirea de clasă socială, să ridice pe estoni și letoni împotriva «stăpânirii germane», și a încurajat mișcările naționaliste estonă și letonă.

Revoluția din 1905, care în Provinciile Baltice, sa început ca o mișcare agrară și anti-germană, foarte curând a luat însă ur caracter violent de răscoală împotriva dominațiunii rusești.

Pentru estoni și letoni, ca și pentru celelalte naționalități oprimate din Rusia regimul «constituțional» de după 1905, a fost o decepțiune.

Din cauza aceasta, și în Provinciile Baltice, revoluția din Martie 1917, a dat semnalul unei mișcări separatiste. Ocupațiunea germană a Curlandei, a părții din Livlanda și a insulelor estonice din Golful Rigei, a dat un puternic imbold acestei mișcări.

Iar regimul maximalist a unit majoritatea covârșitoare a provinciilor într-un singur gând: apelul la protecția germană împotriva dominațiunii rusești.

Vechile legături culturale și confesionale, slăbiciunea numerică, ce nu îngăduie altfel rezistența împotriva Rusiei, deprinderea de secole de ași urma conducătorii germani, — pot explica în destul această mișcare.

Dacă astăzi țaranul eston și leton râvnește la o cultură națională, e natural ca el să se simtă mai puțin

primejdait sub protecțiunea germană, decât sub dominațiunea Rusiei, cu enorma presiune a masei sale.

În acelaș sens lucrează și interesele economice, cari totdeauna au un rol important în mișcările sociale și naționale; țările Baltice pur agricole, pot numai câștiga pe urma ridicării unei bariere vamale în spre Rusia și pe urma deschiderii debușeului Germaniei industriale.

Nu mai puțin Germania are interesul de a crea un zid despărțitor puternic față de Rusia (Iacul Peipus de mult e considerat ca o frontieră ideală, de către strategii germani), de ași asigura aprovizionarea și de ași întări situația în Marea Baltică.

Viitorul apropiat ne va arăta în ce măsură aspirațiunile Provinciilor Baltice se vor putea realiza, cu ajutorul forțelor germanice.

21 Februarie

VII

RUSIA DE MÂNE

De mai multe ori am avut prilejul să semnalez în coloanele «Luminei» mișcările centrifuge ale naționalităților din Rusia, prin cari este caracterizată revoluțiunea actuală, în deosebire de revoluțiunea din 1905, când toate popoarele Imperiului luptau alături de ruși pentru libertățile obștești.

Desamăgirea pricinuită de atitudinea partidelor democratice din Dumă, — cari foarte curând după relativul succes al mișcării din 1905 s'au colorat cu naționalism și chiar cu șovinism panrusec, — dau explicarea îndesulătoare acestor năzuinți separatiste ale naționalităților oprimate.

Imediat după zilele din Martie trecut, în toată întinderea Rusiei au avut loc diferite *congrese naționale*, în cari popoarele oprimate se mărgineau la revendicarea *autonomiei* naționale, dar de cele mai multe ori așteptau realizarea cerințelor lor de la *adunarea constituantă panrusă*.

Însă după revoluția maximalistă din Noembrie 1917, caracterul mișcării s'a schimbat radical.

Nu numai în teritoriile ocupate de armatele Puterilor Centrale, — Polonia, Lituania, Provinciile baltice, — în

cari de mult se accentuase mișcarea separatistă, dar și peste tot naționalitățile oprimite s'au grăbit să-și afirme năzuințele de independență, vădit, spre a se folosi de momentul, în care slăbiciunea autorității centrale face cu neputință orice represiune.

Astfel Finlanda s'a proclamat un Stat independent, și a și fost recunoscută ca atare de mai multe State, atât neutre, cât și beligerante.

Finlanda, putem spune, a rupt pentru totdeauna orice legătură cu Rusia, și astăzi ea mai curând gravitează spre Statele scandinave, cu cari are legături istorice vechi.

Aspirațiunile celorlalte naționalități de cele mai multe ori nu merg încă așa departe, dar dacă peste tot ele încă par a dori să-și păstreze legătura cu *Moscovia*, — pentru că despre *Rusia* în înțelesul tradițional nu s'ar mai putea vorbi, — ele înțeleg însă această legătură într'o formă, la care nu s'au gândit până acum nici cei mai îndrăzneți dintre revoluționarii ruși.

Am arătat în articolul de ieri, cum Ucraina, care se află în fruntea acestei mișcări, a ajuns chiar la recunoașterea independenței sale pentru moment, — lăsând ca să se vadă în urmă, dacă se va putea reconstrui *printr'un tratat de alianți* dintre popoarele libere ale fostului Imperiu rus, o republică federativă.

Relativ la mișcările analoage la alte naționalități ale Rusiei suntem limitați numai la știrile, pe cari le putem culege din ziarele ruse din Petrograd și din Moscova, în deobște ostile acestei evoluții. Desigur, despre multe constituirii de «republice naționale» nu ne-a putut parveni nici o veste.

Dar și din câte știm, se poate astăzi afirma că «Sfânta Rusie» de altă dată nu mai este decât... «o expresiune geografică»... Ce crudă ironie a soartei!

În urma inițiativei ucrainene, a trecut prin tot teritoriul «fostului» imperiu un uragan de revoluțiuni naționale, care a sfărâmat opera seculară a Țarilor Moscoviei în nenumărate organizațiuni mai mult sau mai puțin independente, cari afirmă, toate, că reconstruirea republicei federale ruse nu poate isvorî decât din învoirea liberă a națiunilor, și numai în măsura în care ele ar crede de cuviință.

Un proces elementar de această natură, evident, va cere ani îndelungați, până ce se va putea ajunge la o formațiune politică mai consistentă și viabilă.

Interesele necompatibile, rivalități și pretențiuni contradictorii, pasiunile rezultate din enorme deosebiri de cultură, de limbă, de religie, de rasă, nu vor putea fi ușor biruite, — și încă mult sânge va curge pe câmpiile Rusiei, după... *încheierea păcii!*...

Dar se poate de pe acum prevedea liniile generale ale acestei uriașe transformări.

În momentul de față se și desinează cinci sau șase principale conglomerate, în jurul cărora gravitează cele «o sută optzeci de limbi», cu a căror subjugare se fălea Rusia țaristă.

Acestea sunt:

În primul rând *Moscovia* propriu zisă, care după *massa* ei va forma în orice caz o formidabilă putere: «rușii mari» singuri ajung la aproape 90 milioane de suflete.

Apoi vine *Ucraina*, spre care în mod natural gravitează, pe de o parte, *tătarii din Crimeea și pe de altă parte moldovenii din Basarabia* (despre aceștia însă voi avea o vorbă deosebită) Numărul populației cuprinse în această formațiune s'ar urca la vr'o 40 milioane.

În al treilea rând, trebuie să punem «*Uniunea cazacilor și a popoarelor libere din stepa și munți*», cu centrul în *Novocercask*, și cu o populație totală de vr'o 20 milioane. Aici rolul principal îl joacă cazacii din regiunea Donului, dar la ei se asociază și cazacii altor regiuni, precum și triburile Caucaziei. Cum vom v dea, această Uniune este pronunțat anti-maximalistă, și chiar anti-socialistă, fiindcă cazacii nu vor să renunțe la privilegiile lor în ce privește proprietatea pământului.

Al patrulea conglomerat tinde să se închege în regiunea marelui fluviu al Sfintei Rusii, *Volga*, sub conducerea *tătarilor din Cazan și al bașchirilor*, la cari se asociază o sumedenie de mici grupuri fino-mongolice: ciuvași, ceremiși, mordvini, votiaki, zireni, calmuci, etc. În total cel puțin 15 milioane de s. flete.

În sfârșit, *Siberia*, în sine un univers de popoare, cari își caută acuma drum spre lumină și libertate și dintre cari, afară de ruși, joacă un rol însemnat și multe neamuri de obârșie mongolă și turcă: iacuti, buriati, kirghizi, telenți, soioți, tătari siberieni, etc. Alte 8 — 9 milioane.

Dacă din toate aceste formațiuni politice, în afară de *Moscovia*, până acum numai *Ucraina și Donul* au reușit să creeze o organizațiune mai serioasă, totuși și celelalte

se află în plină lucrare de constituire, — și fiecare din ele, trebuie să notăm, se prezintă la rândul său ca o *federațiune* alcătuită din mai multe organizațiuni naționale.

În afară de aceste mari conglomerate, în cari se desface vechia Rusie, rămân încă popoarele din *Transcaucazia*, și în primul rând *georgienii, armenii și tătarii caucazieni* (iarăși împreună 5—6 milioane), unde, deși sunt încă asperități foarte mari, pare să se formeze o federațiune, cu *Georgia*, în centrul ei, care s'a și constituit ca un Stat socialist *minimalist*...

Multă vreme, în loc de Rusia Țarilor, Europa va trebui să conteze cu aceste noi unități politice, oricare ar fi constituirea lor definitivă.

Cred că e util să dau oarecari detalii despre ele într'un alt articol.

16 Ianuarie, 1918.

VIII

FEDERAȚIUNEA CAZACILOR

După Moscovia și Ucraina, formațiunea politică cea mai importantă care tinde să se organizeze pe ruinele Imperiului rus, este necontestabil «Federațiunea de Sud Est».

În capul acestei formațiuni, în mod natural se pune regiunea Donului, care prezintă mai multă consistență și a cărei organizațiune politică independentă e și mai înaintată.

În țările Înțelegerii nunșle generalului Kaledin, — când în alianță, când în opoziție cu Rada Centrală din Kiev, — e adesea exploatat, ca să mai reinvie speranțele popoarelor din Apus în posibilitatea unei acțiuni militare pe frontul oriental.

În realitate însă, generalul Kaledin, adversarul hotărît al maximaliștilor, nu se poate gândi, și desigur nu s'a gândit niciodată, după dezăgregarea armatei rusești, să ia asupra-și continuarea războiului.

Motivele opozițiunii sale față de nișcarea maximalistă, și mai cu seamă față de Sovietul comisarilor națiunii, sunt de ordine pur internă, — lupta împotriva socialismului și în special împotriva exproprierilor agrare.

Imediat după constituirea Sovietului comisarilor naționali, generalul Kaledin a telegrafiat la Petrograd, că regiunea Donului, — care în trecut și sub Tari, ca «pământul oștirii cazacilor de Don», se bucura de o situație privilegiată în Imperiu, — și-a proclamat autonomia. În acelaș timp el aducea la cunoștința guvernului maximalist, că din Noembrie 1917, — adică din ziua revoluțiunii maximaliste, — autoritățile militare ale regiunii, cari de altfel întotdeauna aveau și atribuțiuni administrative, au luat în mâinile lor plenitudinea autorității de Stat. Totuși, în ce privește lupta dintre guvernul Kerenski și maximaliști, oastea cazacilor de Don se declară oficial cu desăvârșire «neutră» și nu înțelege să ia parte nici pentru Kerenski, nici pentru Lenin, dar în acelaș timp ea nu va tolera nici un amestec al maximaliștilor în afacerile Donului, și la nevoie îl va respinge cu forța armată.

Departe de a se gândi la continuarea războiului pe seama cazacilor, generalul Kaledin a rechemat în țară toate trupele căzăcești, spre a putea «închide porțile regiunii Donului maximaliștilor».

Telegraful ne-a adus și vestea constituirii unui guvern al Donului, cu generalul Kaledin ca prim-ministru și ministru de războiu, — iar mai în urmă, că delegații ucraineni sunt autorizați să reprezinte la Brest-Litovsk și acest guvern.

Dar căzăcimea de Don spre a și consolida situațiunea a căutat de la început să ajungă centrul de gravitațiune al unei organizațiuni cu mult mai vaste, — a unei «fede-rațiuni de Sud-Est», în care să intre în primul rând și cazacii de Ural, Astrahan, Terek și Kuban, — în toate aceste regiuni sunt oștiri căzăcești cu totul independente una de alta. În al doilea rând generalul Kaledin a încercat să câștige prin intermediul cazacilor de Kuban și triburile caucaziene

În Caucazia se numără vr'o 40 de mici naționalități, foarte deosebite, pe cari le a legat numai opresiunea rusească. Cele mai însemnate din aceste naționalități sunt: abhazii, cabardinii («cereheșii»), osetinii, cecenii sau ingușii și leghinii din Dagestan, etc., — cu toate împreună aceste populațiuni abia dacă ajung la vr'o trei milioane de suflete.

Încă la sfârșitul lui Septembrie reprezentanții acestor triburi de munteni s'au adunat la Vladicavcaz pentru a forma o «fede-rațiune a popoarelor de munte».

Dar conducătorii lor au simțit că această federațiune singură ar fi prea slabă pentru a le asigura libertatea și chiar coeziunea, fiind date rivalitățile și animozitățile, cari le despart de mult, și cari au fost întotdeauna exploatare împotriva lor de către regimul țarist.

Când cazacii din regiunea Kubanului s'au proclamat ca un Stat autonom, «federațiunea popoarelor de munte» a și căutat să se alieze cu acest Stat vecin.

Căzăcimea din Kuban e, în mare parte, de origine ucrâinească. Când tendințele de autonomie s'au manifestat în Ucraina, a fost creată și aici «Rada regiunii Kubanului», care a ales pe un «Hatman» și un consiliu legislativ, cărora le-a și încredințat plenitudinea puterilor de Stat.

Dacă cazacii de Kuban nu s'au alipit Ucrainei, aceasta se datorește în primul rând numai tendințelor lor anti-socialiste, fiindcă în Ucraina a biruit curentul socialist, deși cu mult mai moderat ca în «Rusia Mare», — mai cu seamă din considerațiuni naționaliste. (Marii proprietari în Ucraina sunt în mare parte de origine polonezi și ruși).

Când federațiunea caucaziană a intrat în Statul Kubanului, reprezentanților ei li s'au acordat 10 locuri în consiliul legislativ, alături de cei 56 deputați ai căzăcimei.

În curând s'au organizat pe aceleași principii și cazacii din regiunile Terek, Ural și Astrahan.

Atunci cazacii din Don au întreprins fuziunea într-o singură federațiune a tuturor acestor organizațiuni.

Un nou congres în Vladicavcaz a elaborat proiectul federațiunii în care rolul diriguitor, în mod natural, a fost asigurat cazacilor.

Cazacii, cari stăpânesc întinderi însemnate de pământ și cari au format întotdeauna o clasă privilegiată în regiunile lor, vor înainte de toate să ferească țările lor de «contaminațiunea socialistă». Într'un Stat unitar rus ei ar fi însă covârșiți de valul revoluțiunii socialiste. Din cauza aceasta ei se afirmă ca o «națiune» distinctă, cu dreptul la «auto determinațiune» (Selbstbestimmungsrecht).

Această grupă, împreună cu triburile de munteni aliate, stăpânește peste un vast teritoriu, cuprins între marea Neagră, cea de Azov și Caspică, și care la Răsărit se limitează cu râul Ural și la Nord ajunge până în guvernământul Voronej.

Generalul Kaledin, prin înființarea «Federațiunii de

Sud-Est» pe care el a vestit o lumii sub numele pompos de «Uniunea cazacilor și a popoarelor libere din stepe și munți», tinde înainte de toate de a forma un Stat «burghez» în mijlocul unei Rusii socialiste. Mulțumită acestui colorit politic, noua formațiune și-a atras simpatiile cadetilor, și prin el ale Înțelegerii. Și desigur generalului Kaledin nu i-ar fi dezagreabil un sprijin din partea Înțelegerii, pentru consolidarea noului Stat. Dar scopul urmărit de el este înainte de toate apărarea privilegiilor regiunii Donului, — și el își dă seama, că aceste privilegii ar putea fi numai compromise, dacă împotriva curentului pacifist al masselor, el și ar fi luat sarcina de a duce războiul pe seama căzăcimii.

Cu atât mai mult, cu cât «contagiunea socialistă» amenință și regiunile căzăcești, în cari locuște și o însemnată populațiune necăzăcească, care nu se bucură de plenitudinea drepturilor în aceste regiuni, și e azi înclinată spre revendicările socialiste.

În orice caz, căzăcimea Donului, care firește se află în fruntea noii federațiuni, și care a știut să impună acesteia drept Capitală orașul Novocercasc, și-a asigurat astfel un rol însemnat în luptele viitoare pentru definitivă așezare a Rusiei de mâne.

Desigur vom auzi încă adesea despre «Federațiunea de Sud-Est».

17 Ianuarie 1918.

IX

FEDERAȚIA VOLGII ȘI REPUBLICA SIBERIEI

Dintre toate formațiunile politice independente, cari s'au ridicat acum în Rusia, poate cel mai mare interes, pentru caracterizarea procesului elementar care a cuprins toate neamurile vechii Impărății, prezintă noua «Republică a Volgei», în care sunt meniți să joace un rol însemnat tătarii din Cazan.

Precum am arătat altă dată (v. «Lumina» No. 35, din 6 Octombrie 1917), tătarii din Cazan întotdeauna au stat în fruntea întregii lumi mahomedane din Rusia. Dela începutul revoluțiunii ei și-au încordat toate puterile pentru a asigura celot 27 milioane de mahomedani ai Rusiei

o *autonomie național-culturală*, dar fără nici un caracter teritorial.

Dacă în prima fază a revoluțiunii, și cea mai mare din celelalte naționalități din Rusia de asemeni năzuia mai mult la autonomie culturală și națională, de cât la delimitare teritorială, pentru mahomedani s'ar părea că orice organizație pe bază teritorială ar putea fi numai în dauna intereselor lor. În adevăr, mahomedanii nicăeri nu formează o masă compactă cu un teritoriu propriu, ci sunt împrăștiați peste tot Imperiul, ca niște insule relativ mici de populațiune și adesea foarte îndepărtate una de alta. Astfel, peste tot, în caz de organizație teritorială, mahomedanii ar constitui minorități, și tătarii din Cazan și-ar pierde din însemnătatea lor de conducători ai întregii lumi mahomedane.

Dar procesul de «federalizare teritorială», determinat de revoluțiunea maximalistă, s'a impus peste tot cu o putere irezistibilă.

În primul rând *bașchirii*, cari sunt mahomedani și până acum au stat cu totul sub influența tătarilor, au dat semnalul noii orientări. Bașchirii au declarat autonom întregul teritoriu în care sălășluiesc, și cari cuprinde părți însemnate din Guvernămintele Orenburg, Ufa, Perm și Samara. Pe ziua de 21 Decembrie trecut a și fost convocată adunarea lor constituantă în Orenburg.

Astfel tătarii din Cazan au văzut opera lor amenințată și riscau să rămână izolați, cu atât mai mult cu cât în vecinătatea teritoriului bașchirilor, în enormul bazin al Volgii, s'au manifestat tendințe anologice la diferite populațiuni fino-mongolice, în parte creștinizate, în parte mahomedane, și chiar, în taină, păgâne.

Principalele din aceste populațiuni sunt: ciuvași, ceteremiși, mordvini, votiaki, zireni, calmuci, ca și numeroase triburi tătărăști (unele din acestea trecute la creștinism).

Încă în Mai din anul trecut reprezentanții acestei populațiuni s'au adunat la un congres din Cazan, spre a-și afirma dreptul la o viață culturală și națională proprie.

Sub înrâurirea curentului federalist însă a început să se închege «Federațiunea Volgii» iar în urma intervențiunii elementului puternic al tătarilor din Cazan și al bașchirilor, s'a pus la ordine a zilei și adeziunea populațiunii rusești din basinul Volgii, și s'a născut chiar ideia

renașterii vechii Impărății a Cazanului, anexată în Moscovia sub Ioan Groaznicul!

Dar astăzi noul Stat în fașă se afirmă că o federațiune democratică, care în chestia agrară își însușește programul partidului social-revoluționar.

Prin formarea Republicii Volgii însă, Siberia rămâne cu totul despărțită de restul Rusiei. Chiar de n'ar fi alte motive, acest fapt pune la întrebare asupra viitorului acestei imensități, care cuprinde peste jumătate din Continentul Asiei.

Dar condițiunile Siberiei se deosebesc așa de mult, și ea a suferit așa de grozav în cursul veacurilor ca un loc de deportațiune, silit să adăpostească pe criminalii și oamenii fără căpătâiu din întreagă Rusia, în cât aici în totdeauna a fost foarte puternic curentul de opoziție împotriva Rusiei, — bine înțeles încă întărit sub influența deportațiilor politice sub regimul țarist.

Din nenorocire datele noastre sunt prea răslețite. Ziarele rusești se ocupă foarte puțin de ceace se petrece în depărtata țară a lui Ermak, — iar siberienii, prin firea lor, «tac și tac».

Știm că s'a proclamat Republica Siberiei, cu orașul Omsk drept capitală; a fost aleasă o «Dumă», ca organ legislativ: s'a și format un guvern, în cap cu octogenarul învățat d. Potanin, un cunoscut patriot siberian,

Dar Siberia e un continent, cu regiuni foarte variate, locuite de nenumărate grupuri etnice, cari n'au nimic comun, ca rasă, limbă, cultură. Desigur ele nu se pot organiza pe principii de libertate națională, decât ca un Stat federal. Probabil noua ocărnuire siberiană și-a asigurat adeziunea unora din aceste grupuri: putem să ne așteptăm la treptata adeziune și a celorlalte. Dar până acum indicațiunile din presa rusă sunt prea confuze.

Ele se referă mai cu deosebire la alcătuirile din regiunea Altaiului și din aceea a Baicalului.

În regiunea Altaiului locuiesc mai cu seamă triburile mongole de calmuci, tătari teleuți și soioți, cari încă din Mai trecut au început o acțiune de federalizare. Iar în jurul Baicalului este așezat un puternic neam al buriatilor. Buriatii nu numai că au știut să reziste rusificării, dar ei în mare parte au asimilat elementele rusești cari s'au amestecat printre dânșii. Ajunși la un grad relativ înalt de cultură, buriatii pretind să se pună în fruntea regiunii întregi dintre lacul Baical și Oceanul Pacific și

să înființeze cu ajutorul iacuților, un Stat dacă nu chiar independent, cel puțin autonom, în sânul federațiunii siberiene.

Despre celelalte formațiuni politice, rupte din trupul Imperiului Țarilor aș putea da în momentul de față prea puține detalii precise.

Dar un lucru e sigur: vechia împărăție nu mai există.

Până acum și-au afirmat năzuințele de independență sau chiar au reușit să se despartă cu desăvârșire: Finlanda, Ucraina, Rusia albă, Federațiunea de Sud-Est cu regiunea Donului, Caucazia și Transcaucazia, Federațiunea Volgii cu Baschiria până la Ural, și cu zireni până aproape de țărmul Mării Inghetate, în sfârșit Siberia.

Dacă mai ținem seamă de regiunile ocupate de către Puterile Centrale, cari împreună cu anexele lor rămase încă sub ruși — cum sunt Polonia, Lituania, Curlanda, Livonia și Estonia, — de asemenea vor fi pierdute pentru Rusia, vedem că puterea Sovietului comisarilor națiunii nu rămâne de cât *Moscovia*, în întinderea pe care o avea sub vechii Țari din veacul al XIV-lea sau al XV-lea...

Sic transit..

18 Ianuarie.

CAP: VI

PERSPECTIVE

I

«SOCIETATEA NAȚIUNILOR» ...

Lumea antică trăia în State izolate, între cari, putem spune, nu era nici o viață obștească. Orice străin era în principiu un *dușman*, — *hostis*. Raportul normal dintre State era războiul, — pacea nu putea izvorî decât dintr'un anume *trotat*, de aci și cuvântul *pax*, care indică această origine *contractuală*.

Fiecare stat pe atunci își îndeștula singur aproape toate nevoile sale, — comerțul internațional nu se făcea decât aproape exclusiv cu obiecte de lux.

Omenirea de astăzi nu mai cunoaște această izolare. Toate Statele și popoarele lumii trăesc în cea mai intimă colaborare, — toată viața e întemeiată pe raporturi de schimb. Pacea e o stare normală, — războiul e, nu o excepțiune, ci putem spune o anomalie. *Societatea de State* — e o concepție fundamentală a dreptului internațional.

Dar aci apare la iveală un grozav paradox al vieții moderne.

După definiția unui mare jurisconsult german, prof. R. von Ihering, dreptul este «un interes proteguit juridicește», adică cu ajutorul forței publice.

Dar *dreptul internațional* e cu desăvârșire lipsit de această sancțiune!

Însăși intimitatea vieții internaționale de astăzi, în care *granița* nu mai este acea formidabilă barieră de altă dată, ci a ajuns aproape numai o concepție pur abstractă,—dă naștere la conflicte ireductibile de drepturi și interese.

Și «Societatea de State» nu poate da totuși nici o protecțiune eficace intereselor celor mai legitime. Astăzi ca și în antichitate un popor pentru apărarea intereselor sale nu se poate bizui decât pe puterea lui proprie.

Inchipuiți-vă, că în societatea din sânul unui Stat ar lipsi, pentru aplanarea conflictelor, tribunalele și poliția.

Ce haos s'ar naște!

Dar în acest haos trăește *societatea națiunilor* în lumea civilizată...

Astfel pentru a paraliza *puterea de muncă* a unui popor s'a aprins făclia războiului mondial.

21 Septembrie

II

CONTELE CZERNIN ȘI ROLUL AUSTRIEI

Lumea a intrat în războiu cu două credințe, cari au fost adânc înrădăcinate în opinia publică europeană:

Rusia constituie cea mai formidabilă putere militară.

Austro-Ungaria e în ajunul descompunerii.

Pornind de la aceste credințe, Marele duce Nicolae Nicolaevici, comandantul suprem al forțelor ruse, luând aere de atlet generos, a adresat la începutul războiului un apel către popoarele Austro-Ungare, îndemnându-le la defecțiune și promițându-le libertate și fericire sub scutul Țarului...

*

Niciodată n'am împărtășit aceste iluziuni, nici despre puterea Rusiei, nici despre decrepitudinea Austriei.

În special, în ce privește Austria, de foarte multe ori am arătat că puterea ei constă mai cu seamă în misiunea istorică ce are de îndeplinit în această parte a Europei.

Răspunzând la întrebarea d-lui Take Ionescu «ce bine a făcut vr'odată această monarhie», am scris în Decembrie 1915:

«Binele pe care l'a făcut Austria? Dar o plimbare de la

•măreața catedrală a Sfântului Ștefan, ale cărei temelii
 •au fost puse în veacul al XII-lea, până la zidirea afu-
 •mată din Viena veche, în care din veacul al XIV-lea a
 •fost instalată o glorioasă Universitate, ajunge pentru
 •ca să sugereze ori-cui rolul pe care l-a jucat monarhia-
 •habsburgică în această parte a Europei, la granițele
 •Orientului. Prin intermediul ei, populațiunile din basinal
 •Dunării nu numai că s'au putut împărtași la comorile
 •culturii apusene, dar au găsit și scut împotriva coto-
 •pirii și nimicirii de către despoțiile Orientului.. Multe
 •dureri au cunoscut și popoarele din Austria. Dar fără
 •Monarhia habsburgică poate că aceste naționalități ar fi
 •avut o altă soartă. Mulțumită habsburgilor ele au putut
 •trăi, și-au putut conserva neatins caracterul etnic și au
 •putut porni lupta pentru renaștere..

•In special, dacă națiunea poloneză s'a putut menține
 •la un nivel înalt de conștiință națională și de cultură,
 •aceasta se datorește exclusiv condițiunilor de viață pe
 •cari fii ei le-au găsit în imperiul habsburgic: două uni-
 •versități, școli secundare și primare, seminarii, laborato-
 •rii, muzee, puțința de a se împărtași la bunurile unei
 •vieți constituționale, — toate acestea au servit națiunii
 •întregi, asigurându-i și o elită intelectuală și cadrele de
 •conducători dela cari va putea porni viața viitorului
 •Stat polonez.

•Iar ucrainenilor oropsiți tot Austria le-a dat puțința
 •de a crea în Galiția orientală singurul focar de viață
 •națională, dela care să poată porni o acțiune de redeș-
 •teptare, care a făcut pe sugrumătorii Ucrainei din pa-
 •tria muma, să fie atât de îngrijați în ce privește succe-
 •sul operei lor destructive»... («Viața Românească». 1915,
 No. 12, p. 184).

Astăzi se văd fructele acestei acțiuni..

Anu cunoscut Austria nu numai din studii dar și din
 contactul personal, pe care l'am putut avea mai cu seamă
 mulțumită relațiunilor ce le-am avut cu românii de peste
 munți.

•

Dintre românii din Regat defunctul Aurel C. Popovici,
 a cunoscut, desigur, și mai bine monarhia, — punctul
 lui de vedere îl caracterizează în deajuns monumentală
 lui operă «Grossoesterreich».

Și faptul, că doi oameni porniți din cele două extre-

mități ale teritoriilor locuite de români, Banatul și Basarabia de Nord, doi oameni atât de deosebiți în ce privește ideile generale (defunctul Aurel Popovici a fost un conservator convins, care a polemizat mult cu subsemnatul) au putut fi de acord în ce privește raporturile dintre români și monarhia dunăreană, ar fi trebuit să fie singur de ajuns ca să pue pe gânduri, dacă nu să desmeticească pe patriotarzii noștri...

Mi-au venit toate acestea în gând la citirea cuvântării contelui Czernin din Budapesta.

È semnificativ tonul liniștit și sigur de viitor al bărbatului de Stat al monarhiei, care a eșit intactă din grele încercări, în fața haosului în care se sbuciumă uriașa împărăție moscovită.

Și e caracteristic, că conducătorul politicii externe a Austro-Ungariei, a ținut să releveze credința generală în slăbiciunea monarhiei ca una din cauzele care a împiedicat dezarmările și a determinat războiul:

«Dogma apropiatei prăbușiri a Monarhiei ne îngreună situația în Europa, din ea isvora toată desconsiderarea intereselor noastre vitale. Dovedind prin acest războiu, că suntem perfect sănătoși și cel puțin egali, putem nădăjdui de a găsi în Europa o deplină înțelegere pentru interesele noastre vitale și că sunt distruse speranțele de a ne doborî prin forța armelor».

Din această situație rezultă pentru contele Czernin putința de a ajunge la pacea mondială, asigurată prin dezarmarea generală și prin organizația internațională a arbitrajului obligatoriu, — o pace fără anexiuni și contribuții.

*

Trebuie să relevăm aici o notă extrem de interesantă și foarte caracteristică tocmai pentru un om de Stat al Monarhiei habsburgice:

• Dându-și seama că o nouă ordine în lume nu poate fi realizată de cât «pe baza internațională, aici așezată sub un control internațional» contele Czernin adaugă: «Fiecare Stat va trebui să renunțe la ceva din independența lui pentru a asigura pacea lumii».

La un om de Stat al Austro-Ungariei, — care ea însăși se înfățișează ca o «lume», trebuind să asigure o conviețuire pașnică afător naționalități deosebite, — această idee e foarte naturală și foarte suggestivă.

Poate că asistăm la un moment decisiv nu numai pen-

tru Istoria Monarhiei, în numele căreia a vorbit contele Czernin la Budapesta, dar și a lumii civilizate; și poate că Austria prin acest discurs, a pășit pe calea ce prezicea încă acum treisprezece ani cunoscutul om de Stat francez *D'Estournelles de Constant*, când scria în prefața unei cărți (Max Marsac «L'Autriche»):

«Să considerăm existența Austro-Ungariei nu ca o aroganță, ci ca o auroră; ca un început de unire europeană; și să nu vedem în așa zisa mare politică a desmembrării și a cuceririi de cât o aventură și o noapte fără fund»...

Cel puțin pentru ultima parte a citatului, ilustrul om politic francez s'a dovedit profet.

7 Octombrie 1917.

III

SUVERANITATEA DE STAT ȘI «INDEPENDENȚA BALCANICĂ»

Am relevat din discursul contelui Czernin, care în multe privinți va rămânea simptomatic pentru vremurile în cari trăim, cuvintele pline de adânc interes că «fiecare Stat va trebui să renunțe la ceva din independența lui pentru a asigura pacea lumii».

Așa vorbește reprezentantul unei Mari Puteri, și în momentul, când biruind toate amenințările, se crede în drept să-și afirme deplina încredere în forța morală și militară a Statului pe care îl conduce.

Cu puțini ani în urmă o asemenea declarație pentru orice om de Stat desigur n'ar fi fost cu putință. Ea este în divergență cu concepția clasică a «Suveranității Statului».

După această concepție fiecare Stat posedă o autoritate supremă, absolută și nemărginită, care este necompatibilă cu vre-o limitare din afară, în ce privește afirmarea voinții sale, fără ca prin aceasta însăși demnitatea, sa de Stat independent să nu fie grav atinsă.

În realitate, noțiunea de suveranitate absolută de mult a rămas o formulă abstractă, în care viața a turnat un conținut real adesea foarte deosebit.

Mai întâiu, alături de Stat, ca ființă juridică abstractă, s'a ridicat ideea de națiune vie, care se înfățișează ca substratul real al acestei forme juridice. Treptat a început

să se afirme tot mai mult credința, că *Statul* nu este de cât un mijloc pentru a asigura unei *națiuni* o viață cât mai complectă și liberă, și o siguranță exterioară cât mai desăvârșită. *R. von Ihering* a putut să vorbească chiar despre o concepție nouă, după care Statul nu ar fi decât un fel de societate anonimă, în care fiecare cetățean este un acționar.

Dar atunci subiectul adevărat al dreptului, — sau cum se spune în limbajul advocătesc, adevărata «persoană morală» — este națiunea, și nu Statul. Acesta nu este decât o *formă* în care o națiune își poate satisface interesele și realiza drepturile sale. Statul există pentru națiune, nu națiunea pentru Stat.

De aci însă, în mod natural rezultă o limitare a concepțiunii absolute a Statului de altă dată. Națiunea este evident un *fapt natural*: voința omenească nu poate nici crea, nici desființa o națiune. Pe când Statul, deși produs și el al evoluțiunii istorice, e vădit o operă umană, care poate și trebuie să fie *adaptată* la trebuințele vieții naționale. Condițiunile vieții naționale variind în timp și în spațiu, trebuie să varieze și *organizația exterioară a națiunii* care este Statul, pentru a satisface cerințele vremii.

Satisface cerințele vremii principiul de suveranitate absolută și nemărginită?

La această întrebare răspunde contele Czernin și prin aceasta discursul său e o prețioasă dovadă că am ajuns la pragul unei ere noi în Istoria lumii.

Omenirea de astăzi nu mai trăiește claustrată în limitele Statului. Cum m'am exprimat altă dată, hotarul a ajuns o noțiune pur abstractă. Viața intelectuală, viața socială, viața economică, trece peste toate hotarele, rupe toate zăgazarile, și creează din tot rotundul pământesc, în multe privinți, un singur organism, prin împletirea inextricabilă de interese.

S'a născut putem zice o *societate umană generală*, din care fac parte, în care se întregesc prin raporturi vii și permanente, toate națiunile.

Astfel vechea noțiune a suveranității absolute și nemărginite de Stat, în loc să garanteze popoarelor siguranța externă, plenitudinea vieții naționale, poate apare tocmai ca un izvor de veșnică primejdie pentru siguranța și libertatea lor.

Cum a arătat atât de bine conducătorul politicei Monarhiei dunărene, în aceste condițiuni, imensele înarmări,

pe lângă că ar istovi puterea productivă a națiunilor, nu le-ar putea măcar asigura libertatea mărilor și o temeinică ordine de drept.

De altfel, pentru orice observator atent, viața s'a însărcinat de mult să aducă mărginiri independentei absolute a Statelor.

Toate tratatele internaționale, toate convențiunile, ca acele relative la reglementarea navigațiunii pe râuri internaționale, toate delimitările de «sfere de influență» etc., implică la urma urmelor, limitarea suveranității absolute a Statului.

Garanția internațională a neutralității vre-unui Stat, este tipul clasic al mărginirilor de această natură. Și nu numai pentru Statul neutralizat, dar și pentru *Puterile garante*. Garanția neutralității nu presupune, în adevăr, numai respectul acesteia de către contractanți, dar și obligația de a o apăra. Dacă ipocrizia abuzează adesea de această situație (cazul Angliei în chestia Belgiei), principiul în sine rămâne adevărat.

Principiul este adevărat, dar realizarea lui întâmpina până acum mari greutăți, din cauză că lipsea un organ sau mai bine zis, în termeni juridici, lipsea un *subiect de drept*, ca purtător al acestor obligații, *distinct* de Statele contractante.

Va ajunge acum omenirea la crearea unui asemenea organ?

Atunci poate toate groaznicele jertfe aduse pentru aceasta n'au fost zadarnice.

Însă trebuie să ne dăm seama, ce ar însemna această organizațiune internațională: *germenul Statelor-Unite ale omenirii...*

Implinirea visurilor lui Immanuel Kant!...

E caracteristic că această idee a pornit de la Mari Puteri, cari cunosc ce înseamnă o *reală* independență, fiindcă forța lor proprie le dă putința să o apere.

Dar printr'un trist paradox al Istoriei, pe cei mai zeloși și mai intransigenți partizani ai independenței absolute, îi găsim mai cu seamă în Statele mici, unde ea *în totdeauna n'a fost de cât o minciună*, mai cu deosebire când sunt în joc mari interese europene contradictorii. În cazul acesta independența de obicei nu este de cât o formă de delimitare a «sferelor de influență» sau, în cazul cel mai bun, un soi de «condominiu» al Marilor Puteri.

Exemplul tipic al acestor formațiuni ipocrite ni-l poate da «independența balcanică», despre care cu atâta tristețe a spus odată fostul ministru sârb la București, d. Marincovici

«Suntem, mândri de a fi independenți, de a avea un «parlament, o armată frumoasă, de a duce o politică «națională, dar în realitate nu avem independență, parlamentul nostru este ecoul glasurilor străine, armata «noastră luptă pentru străin, politica națională este o «himeră înșelătoare și ridicolă»... (v. N. Wilensky: «Intervenția României», pag. 53).

«Independența balcanică» nu dă popoarelor nici siguranța externă, nu le îngăduie nici plenitudinea vieții naționale, nici nu e compatibilă cu adevărată libertate națională.

Atunci, ce rost are o organizație, care nu îndeplinește condițiunile esențiale ale unei reale independențe?

Și pentru ce politica «balcanică» se cramponează atâta de această «himeră», cum s'a exprimat d. Marinovici? Nu e un absurd paradox acesta?

Nu pot găsi de cât un singur răspuns: interesul oligarhiilor guvernante, cari pot exploata această situație în profitul propriu.

Națiunile mici s'au dovedit neputincioase de a găsi singure o eșire din această tristă situație, și în cursul acestui războiu au plătit pentru «himeră» cu reale, multe și grele suferinți și înjosiri...

Poate calea indicată de contele Czernin va duce spre mântuirea lor, și a lumii întregi.

12 Octombrie

IV

CONFEDERAȚIA BALCANICĂ

Pe vremuri a fost mult agitată ideea confederațiunii balcanice.

În adevăr, confederația balcanică s'ar părea o soluție ideală. Micile State balcanice sunt doar legate prin atâtea amintiri istorice, precum sunt și expuse primejdiilor comune. Ce ar putea dar fi mai natural de cât o legătură federativă între ele, care să asigure fie-căruia dintre ele o viață națională mai liberă, și sprijin reciproc împotriva primejdiilor din afară.

Partidul socialist român, precum și celelalte partide socialiste din Balcani, au și înscris în programul lor politic crearea confederațiunii balcanice.

Dintre oamenii noștri politici, defunctul G. Panu, ca să

nu vorbim de cei mai vechi, era deasemeni un partizan hotărît al acestei idei.

Dar în viața politică *pia desideria*, când nu sunt însoțite de puterea de înfăptuire, n'au mare însemnătate.

A fost însă un moment istoric, când se părea că ideea confederațiunii balcanice a pășit pe calea realizării. Acesta este momentul primului războiu balcanic, din 1912, și al alianței celor patru State din dreapta Dunării, care s'a încheiat în vederea lui.

Din nenorocire însă, alianța din 1912 avea un germen morbid: amestecul Rusiei, care nu urmăria decât scopurile sale, — slăbirea Imperiului Otoman și întărirea excesivă a Serbiei, în vederea ulterioarei cotropiri a Balcanului.

Alianța din 1912 s'a prăbușit în al doilea războiu balcanic, izbucnit între aliații de eri.

În acest moment, în 1913, a apărut pe scenă și România, din nenorocire tot ca instrument al politicii rusești, care nici o clipă nu și scăpa din vedere scopul. Cu multă abilitate, profitând de lipsa noastră de educație politică și de... nemărginita înțelepciune a marilor și a micilor noștri bărbați de Stat, Rusia a știut să creeze o unanimitate duioasă între toate partidele, inclusiv «Liga națională», pentru a pune țara românească în serviciul cauzei panrusismului. «Viitorul» liberal rivaliza în zel cu conservatoarea «Epoca»...

Astfel, cum am scris chiar atunci:

«Ne-am erijat în organ al unei stripătoare nedreptăți internaționale; am contribuit la perpetuarea unei stări de nesiguranță bogată în primejdii; ne-am transformat în unealta planurilor de cotropire ale diplomației rusești» («Viața Rom.» No. 8 din 1913, «Rezultatele tratatului din București» p. 193).

România în acel moment putea încă să scape situația, să creeze în Balcani o situație prielnică pentru dezvoltarea ulterioară și să asigure marilor interese europene o bază solidă împotriva mașinațiunilor panrusiste, și sie-și un mare rol în Istoria europeană — dacă nu pierdea din vedere, — citez din acelaș articol din August 1913, «că șuntem legați cu bulgaril de primejdia comună: cotrăpirea rusească» (*ibid.* p. 92).

Cum am spus tot atunci:

«Cu greu se poate închipui o situațiune mai prielnică pentru asigurarea acestor drepturi și pentru împlinirea acestor datorii (ale României) decât cum ea s'a înfățișat

«În momentul intervenției noastre înainte de întrunirea Conferinței din București.

«Pentru aceasta nu se cerea decât un singur lucru: să nu ne considerăm ca aliați ai vre-unuia din beligeranți, ci înnumai... ca organ al conștiinței europene. Intrucât revendicările noastre proprii au fost acceptate de la început, noi eram datori — și eram în măsură să o facem — să impunem soluțiunea crizei balcanice nu într'un gând de răsbunare împotriva bulgarilor sau împotriva Austriei, ci în interesul dreptății internaționale, în interesul păcii trainice în Balcani, și în interesul unei situațiuni internaționale generale, mai conformă cu aspirațiunile noastre viitoare și cu marile interese europene, de cari suntem legați» (*ibid.* p. 194).

Situația politică generală din acel moment și armata de care dispuneam, ne asigurau succesul.

Atunci puteam pune, în adevăr bazele unei confederațiuni balcanice, — și ne înfățișam altfel și în războiul european.

Cum au știut să profite de această situație excepțională marii și micii noștri bărbați de Stat, — și simțul dreptății ne cere să le facem cinste egală tuturor, *fără nici o excepție*, căci cu toții au fost de acord, se întreceau chiar în râvnă! — se știe...

De acolo ni se trag toate nenorocirile de astăzi.

Atitudinea luată de România în cursul crizei balcanice și la Conferința din București în 1913, a determinat întorsătura nefastă a politicii noastre internaționale.

În ziua de 10 August 1913, data tratatului din București, a predeterminat fatal și ziua de 27 August 1916, când a fost declarat războiul României...

Războiul european putea da României ultimul prilej de a se pune în fruntea acțiunii pentru organizarea Confederațiunii balcanice, în condițiunile cele mai prielnice pentru toate națiunile interesate.

Prin situația ei geografică, România putea să dea mijlocul necesar, — și numai ea putea să l dea, — atât Bulgariei cât și Turciei să participe la acțiunea militară împotriva inamicului comun, Imperiul moscovit, chiar de la începutul războiului, și pe frontul cel mai sensibil.

Turcia și Bulgaria, cum am arătat altă dată, au intervenit cu multă stăruință în acest sens pe lângă guvernul român, în August 1914.

Dacă România și-ar fi îndeplinit datoria față de sine și față de Statele balcanice, prestigiul pe care i l'ar fi

dat acest rol printre toate popoarele din Balcani, creșterea ei în putere prin realipirea Basarabiei, greutatea ce ar fi avut o în concertul european, toate puteau să i asigure un loc de cinste în Confederațiunea balcanică.

Rezultatele politice ce am urmărit în realitate, n'am nevoie să le mai zugrăvesc. Toate *posibilitățile* au fost înăbușite...

În aceste împrejurări ideea Confederațiunii balcanice a pierdut ori-ce interes practic: e cu neputință pentru moment să ne gândim la această soluțiune a problemei de organizație politică temeinică pentru România, ca și pentru națiunile din Balcani, care să le asigure tuturora o desvoltare națională liberă și să le dea toată siguranța externă necesară.

De altfel, chiar realizarea Confederațiunii balcanice lasă deschisă lupta pentru preponderență în Orient, dintre Rusia și Puterile Centrale.

Un Stat federal de 20—25 milioane de locuitori, abia zămislit după atâtea tribulațiuni și rivalități, nu ar putea avea destulă putere, pentru a-și neglija legăturile internaționale, și era dator să-și fixeze direcțiua politică față de acest conflict mondial de interese.

Prin urmare și pentru Confederația balcanică rămânea în picioare chestiunea de orientare internațională, numai *alta* era greutatea specifică a României...

În ori-ce caz, așa cum stau lucrurile, națiunile balcanice, în căutarea legăturilor trainice, care să le asigure independența reală și prosperitatea, nu mai au alegere decât între *Rusia și Puterile Centrale*

3 Noembrie

V

ORIENTARE SPRE RUSIA? ...

Suntem în momentul de față aliați cu Rusia. E natural deci să ne întrebăm în primul rând e cu putință, după războiu, să ne menținem această orientare, prin alipirea la Rusia, oricare ar fi forma acestei alipiri?

Dar Rusia e cuprinsă de o adâncă revoluțiune. Intreg edificiul ei politic și social urmează să fie reclădit din temelie. Câtă vreme va dura acest proces de transformare radicală și unde va duce el vastul conglomerat de popoare dintre hotarele vechei împărății moscovite?

În Franța tulburările marelui revoluționari din veacul al XVIII-lea au durat cincisprezece ani, până la proclamarea imperiului, — sau ținând seamă de caracterul de tranziție al acestuia, chiar 25 ani, până la restaurație.

Dar Franța a fost un Stat omogen numai de vr'o 20 milioane de locuitori, — omogen, putem spune, nu numai din punctul de vedere național, dar și social. Căci în jurul burghezimii ce se ridicase împotriva vechiului regim, s'au grupat atunci și țărănimea și muncitorimea orașelor. Chestia socială nu ajunsese încă în acele vremuri la acuitatea ei de astăzi.

Pe când Rusia zilelor noastre, cu enorma ei masă de 180 milioane, și cu majoritatea populației imperiului de origine străină, este sfâșiată, în primul rând, de puternice tendinți centrifuge. Această populație nu numai că înfățișează enorme deosebiri de rase și de religii, dar reprezintă și toate gradele imaginabile de cultură, de la sălbăticia primitivă, până la treapta cea mai înaltă de civilizație.

La această lipsă de omogenitate etnică se adaugă, în al doilea rând, și luptele sociale de o intensitate necunoscută în Apus, — fiindcă alături de proletariatul industrial se ridică și țărănimea cu idile și sentimentele ei, inspirate de comunismul primitiv, și cari sunt necompatibile nu numai cu structura socială a vechiului regim, dar chiar cu cea din Statele apusene cele mai înaintate, zidite pe temelia principiului de proprietate individuală.

Este ușor deci de închipuit la ce intensitate trebuie să ajungă tulburările revoluționare din Rusia.

Asistăm acum abia la *prologul* unei înfricoșătoare drame. Câtă vreme va dura ea, — câte decenii? Prin ce peripeții fioroase va trebui să treacă această nemărginire de noroade? Câte rupturi și prăbușiri va suferi încă, până ce se va putea stabili pe noi baze vr'un echilibru oare care?

Cine poate ști!

E cu putință de a lega soarta Statului român de acest vulcan în erupțiune?

Ne-ar fi ertată această săritură mortală în necunoscut? Nici n'am ști cu cine mergem: cu «Rusia mare», cu Ucraina, cu ambele împreună, cu un Stat socialist, cu o republică democratică, cu o monarhie?

În loc să sprijinim, prin asemenea legătură, libertatea națională și siguranța noastră externă, am risca numai «să plătim oalele sparte», ale unei revoluționari, cu cari nu avem nimic comun.

Mai cu seamă după criza actuală, asemenea aventură de-ar duce sigur la pieire.

În adevăr, noi vom avea nevoie pentru reînălțarea țării, de un mare ajutor financiar și economic. Rusia nu ni-l poate da.

Nu numai pentru că ea însăși se află pe pragul unei groaznice prăbușiri economice și financiare, și singură va avea nevoie de enorme capitaluri străine, dar și însăși structura ei economică, în ori-ce caz, îi face cu neputință vre-o acțiune de ajutorare pentru gospodăria noastră.

În ce formă poate veni, în ce formă întotdeauna vine un sprijin economic și financiar de la o țară la alta? Publicul cel mare are o concepție foarte simplistă în această privință, și-și închipue că acest sprijin s'ar putea realiza prin trimitere de bani în numerar, în monede sunătoare de aur. Ceeace în realitate niciodată nu se întâmplă, nici că se poate întâmpla.

Noi am făcut împrumuturi de miliarde în străinătate. — Ne-au venit vreodată vagoane cu aur? Niciodată. Acum iarăși am avea nevoie de multe miliarde. Nici o țară nu posedă atâta aur lichid. Și cât posedă, nu se poate despărți de el, fiindcă îi este indispensabil ca temelia propriei organizațiuni economice și financiare.

Împrumuturile externe numai de formă se contractează în bani, dar nu se pot realiza decât prin trimitere de material, de mărfuri, de produse ale muncii naționale a Statului care acordă împrumutul. Tot în această formă vin și toate capitalurile, cari se plasează în vre-o țară străină. Și tot pe această cale ele se și plătesc, și se amortizează de către țara ce se împrumută.

Numai în această formă ne va putea veni și acel mare sprijin economic și financiar, de care vom avea trebuință în viitor.

Dar aceasta presupune, ca o condițiune indispensabilă, un schimb comercial între țări.

Noi am primi produse fabricate, șine de drum de fier, vagoane, locomotive, mașini și unelte de tot felul pentru industria noastră de petrol și pentru agricultura noastră, — iar, în schimb, am trimete cerealele și petrolul nostru. Expresiunea financiară a acestei realități economice va fi pe deoparte afluența de capitaluri necesare pentru România, iar pe de altă parte — plata anuităților, și stingerea treptată a datoriei de către România.

Între noi și Rusia însă, și în timpuri normale, schimbul comercial e aproape nul: Rusia nu ne poate trimite mărfurile de cari avem trebuință, și nu are nevoie de mărfurile noastre, pe care le produce ea însăși cu prisosiuță. Ea doar este principala noastră *concurrentă* din Europal

Cu atât mai puțin, evident, ne-ar putea da un sprijin economic o Rusie cuprinsă de frigurile revoluțiunii.

Dar chiar indiferent de chestiunea economică, și chiar după încetarea tulburărilor revoluționare, după restabilirea vre-unui echilibru în Rusia, ar fi cu putință alipirea României la vecinul nostru de la nord?

Am arătat altădată, că după ce va trece ameteala vremurilor de revoluție, — oricare ar fi forma exterioară, a formațiunii de Stat ce se va așeza în întinsul nemărginit al Rusiei actuale, — două clase sociale sunt menite să coloreze tendințele politice ale acelei formațiuni: țărănimea, care formează 80 la sută din populație, și burghezimea, foarte șovinistă prin firea lucrurilor. Ambele aceste clase, fatal vor determina acelaș *caracter agresiv* al Rusiei de mâne, care deosebia și Rusia țaristă.

Rusia democratică tot așa de puțin, ca și Țarii din trecut, va putea renunța la aspirațiunile ei de dominațiune asupra Balcanului slav și la «impulsiunea spre sud», la năzuința de a stăpâni Constantinopolul și Strâmtoarele. *Panrusismul*, sub forma lui ipocrită de panslavism, va constitui atunci primejdia și mai mare pentru întreg orientul european.

Care ar fi deci situația României, cu numărul ei de 7—8 milioane de locuitori, în mijlocul acestor masse enorme ale diferitelor populațiuni ruse, atât de străine nouă prin cultură și aspirațiuni?

Desigur, zilele neamului nostru ar fi numărate.

Soluțiunea «rusească» a problemului românesc nu ar duce, prin urmare, la asigurarea libertății naționale și la mărirea siguranței noastre externe, ci ar însemna resemnarea la moarte sigură, ar determina agonia națională, care de altfel n'ar dura mult până la sfârșitul fatal...

VI

DINASTIA ȘI ȚARA

A trecut mai bine de jumătate de veac de când învățatul german Lorenz von Stein și-a formulat teoria asupra monarhiei constituționale, rămasă clasică în știința dreptului public.

Teoria aceasta se poate formula în puține cuvinte.

L. von Stein pleacă dela faptul caracteristic în viața Statelor moderne: împărțirea societății între interesele opuse și lupta aprigă de clase.

Acest savant jurisconsult, care înainte de R. von Ihering a relevat rolul luptelor sociale în formațiunea dreptului pozitiv, a susținut cu tărie că în Statele moderne, mai mult ca oricând, se simte necesitatea unui factor moderator, care în numele interesului general să pună frâu luptei de clase și să înlesnească stabilirea echilibrului social. Fiindcă altfel *învingătorii* nu ar mai cruța pe învinșii unui moment, și întregul organism al Statului ar fi primejduit, prin predominatiunea exclusivă a interesului de clasă deasupra binelui obștesc. Dezechilibrul social și dezagregarea finală ar fi o consecință inevitabilă.

Acest factor moderator nu poate fi, după L. von Stein, decât dinastia națională, care prin firea lucrurilor este legată de interesele permanente ale Statului și se ridică deasupra tuturor luptelor. Menirea dinastiei este de a sprijini pe cei slabi și de a împiedica o dominațiune de castă exclusivă și egoistă, care ar fi în dauna interesului general.

Dar pentru a putea îndeplini această misiune, dinastia trebuie să fie *puternică și respectată*, căci altfel ea însăși ar degenera într'un instrument al claselor dominante, și ar favoriza dezechilibrul social.

Se poate spune că teoria savantului german e evident influențată de rolul istoric al Hohenzollernilor în Prusia, și se poate ridica obiecțiuni în ce privește generalizarea ei.

Dar dacă există o țară pentru care experiența istorică parcă anume ar fi întocmit doctrina lui L. von Stein, aceasta este România.

Nicăeri clasa dominantă n'a fost mai lipsită de milă și de scrupule față de obștia neamului și mai puțin capabilă de a se pătrunde de interesul general, ca în România. Și nicăeri obștia n'a fost mai dezarmată, mai expusă im-

pilărilor, nicăeri un dezechilibru social și politic nu a adus o situațiune mai catastrofală.

Nicăeri, deci, intervențiunea unui factor de moderațiune și echilibru n'a fost mai imperios cerută.

În teorie, toate formele de Stat pot avea avantajele și dezavantajele lor. Dar vă dați seama ce ar fi fost, în împrejurările noastre, concrete, o republică în România?

Rog pe cetitori să-și aducă aminte caracterul luptelor noastre politice, cu împărțirea sistematică de «pradă» la fiecare întorsătură a «rotativei» constituționale, apoi să treacă cu gândul prin toată galeria marilor și micilor noștri bărbați de Stat și să-i închipue în luptă pentru presidenția de republică...

Fiind dată atotputernicia unei oligarhii lacome și corupte, nici o țară, desigur, nu are o mai mare nevoie de *dinastie puternică și respectată de toți* ca România, pentru ca ea să-și poată împlini misiunea.

Altfel, regele, oricine ar fi el, dacă nu va preferi să abdice, ca defunctul rege Carol în 1871, va ajunge numai decât prizonierul clicilor politice, și nu-și va putea păstra Coroana decât cu prețul demnității sale și al interesului țării.

Dar care este mijlocul de a ne asigura o dinastie puternică și respectată?

Respectul nu se poate niciodată stipula prin convențiuni între partide sau prin paragrafele unei Constituțiuni. În viața internă a Statelor, mai mult ca ori unde, convențiunile și Constituțiunile înseamnă foarte puțin față de *raportul real de forțe*. Tratatetele și paragrafele au aici numai întru atâta valoare, întru cât ele exprimă *echilibrul real* dintre factorii cari sunt în luptă.

Tot așa și respectul Coroanei se impune *dela sine* tuturora prin *forța vitală proprie a unei dinastii*, prin autoritatea ei neîmprumutată din textul vre-unei convențiuni, care e fragilă prin firea ei.

Această forță o dinastie de obicei o are printr'o tradiție seculară, prin rădăcini adânci prinse în Istoria națională.

Dar noi nu avem astfel de dinastie.

Nu trebuie să uităm că numai o durere reală a acestui neam s'a putut cristaliza în proverbul cunoscut: «schimbarea Domnilor, bucuria nebunilor».

Oligarhia noastră este de veacuri deprinsă să răstoarne pe domnitorii țării, după interesele trecătoare de clică, și pentru aceasta ea de multe ori nu s'a sfîșit să conspire cu străinii. Din cauza aceasta, cu cât ne apropiem de

tiimpurile noastre și cu cât competițiunile Statelor străine au fost mai vii, cu atât mai dese sunt răsturnările de Domni. Domniile fanariote au durată mijlocie abia de *vr'o doi ani și jumătate* (chiar ceva mai puțin pentru Muntenia, și ceva mai mult pentru Moldova)..

Și ne aducem aminte chiar de ultimele zile ale regelui Carol, — *după o jumătate de veac de domnie!*...

Așa s'a putut stabili la gurile Dunării veșnicul praznic al oligarhiei noastre, care ne-a aruncat în sfârșit în fundul prăpastiei...

Dar tocmai *acuma* noi avem cea mai imperioasă nevoie de o dinastie puternică și respectată.

Vă dați seama ce va fi după războiu, dacă nu vom da o organizație mai temeinică acestui Stat?

Țara împărțită în facțiuni «rusofile», «germanofile», «austrofile», — și Dumnezeu mai știe în ce fel de «filii»... Ne putem ușor închipui, ce corupție, ce intrigi și mașinațiuni vor rezulta fatal din această situație. O politică internațională fermă, ca și o sănătoasă dezvoltare internă n'ar mai fi cu putință. Dinastia veșnic expusă, pe un tron șubred, ar fi redusă să vegețeze, în continuă adaptare la cerințele oligarhiei, mereu silită la o echilibristică degradatoare între influențele străine...

Dinastia noastră are doar la obârșie o alegere, nici nu poate avea altă origină. Dar alegerea, prin sine însăși, ca și înrudirea oricât de înaltă, nu pot da unei dinastii nici autoritate, nici forță vitală.

Orice rege, rămas *izolat* în mijlocul oligarhiei noastre, se va sbate întotdeauna neputincios între competițiunile străine și facțiunile politice, victimă și jucărie în mâinile politicianilor de cea mai urâtă speță.

Ce'i de făcut atunci?

Răspunsul rezultă din însăși analiza de mai sus. Situațiunea internațională a României, trebuie să fie astfel așezată, încât *izolarea* regelui să înceteze și Coroana să găsească toată autoritatea și puterea, ce'i sunt necesare pentru îndeplinirea misiunii sale, *tocmai în această situație internațională sigură și solidă*.

Numai atunci România, ca Stat va avea o temelie necliutită, și numai atunci prosperitatea și propășirea țării, demnitatea și libertatea națională nu vor fi cuvinte goale de înțeles.

22 Decembrie.

VII

PROBLEMA PACII UNIVERSALE

Istoricul viitorului, cercetând cauzele războiului mondial, va fi silit a recunoaște că omenirea a căzut victimă unei situațiuni universale, în care răspunderea individuală a oamenilor de Stat sau chiar a popoarelor întregi, a jucat un rol prea puțin însemnat.

Condițiunile de viață, în actuala fază istorică, au dăruit, de fapt, toate acele îngrădiri cari, pe vremuri, făceau din fiecare Stat un teritoriu economic de sine stătător și independent. Astăzi, condițiunile de producțiune impun fiecărei ramuri de activitate omenească o producțiune în massă, în vederea pieței universale. Restrângerea producțiunii la trebuințele unui singur teritoriu de Stat, ar condamna munca națională la o stare de inferioritate și ar determina sărăcirea generală. Astfel, sub presiunea chiar a progresului tehnic și a dezvoltării neîncetate a producțiunii universale, pământul întreg se înfățișează ca un singur organism economic.

Dar în acelaș timp, fatal se nasc conflicte pentru de-bușeuri, pentru posesiunea marilor căi comerciale, pentru împărțirea sau deschiderea liberă a oceanelor și mărilor. Cu cât relațiunile sunt mai intime, cu cât viața economică universală e mai intensă, cu cât sunt mai mari interesele legate de comerțul mondial, cu atât conflictele sunt mai inevitabile și ajung mai acute.

Insă omenirea nu cunoaște încă alt mijloc de apărare, pentru drepturile unui Stat și pentru aplanarea conflictelor internaționale, decât recursul la forța armată.

Am avut de multe ori prilejul să analizez cauzele cari ne-au adus, fatal, la cataclismul mondial. Nu voi mai reveni acuma asupra acestor chestiuni.

Din punctul de vedere din care vreau să vorbesc acuma este indiferent cine dintre beligeranți a avut dreptate, dacă a avut dreptate vreunul sau dacă cu toții sunt deopotrivă vinovați. Este indiferent, de asemeni, ce soluțiune va fi dată conflictelor particulare, cari au determinat catastrofa.

Desfășurarea groaznică a Marelui Războiu, pe de-asupra tuturor acestor chestiuni, ori cât de importante în

sine, ridică o mare și gravă problemă a viitorului omenirii întregi.

De când s'a început istoria relațiilor internaționale, de la primul contact dintre marile civilizațiuni antice, născute în valea Nilului și în Mesopotamia, și până astăzi, toată politica internațională era, în fond, în funcțiunea forței materiale. Oricum s'ar fi exprimat rezultanta acestor forțe — în forma distrugerii sau anexării rivalului, a «hegemoniei» unui Stat preponderent, a «păcii romane», a raportului complicat de vasalitate și suveranitate, sau în forma mai rafinată a «concertului european» sau a «echilibrului», ba at pe «pacea armată», — numai forța relativă a fiecărui Stat hotăra de această rezultantă.

Astfel, în mod natural, în sfera relațiilor internaționale fiecare stat nu putea avea de cât o singură politică: politica de putere (*Machtpolitik*). *Puterea* era singurul izvor al *dreptului* internațional.

De aci, sistemul înarmărilor, care, în ajunul conflictului mondial, transformase lumea, cum a spus cineva, într'un arsenal și într'o cazarmă, care distrăgea de la muncă productivă atâtea brațe și care consuma pentru scopuri militare, atâtea avuții naționale.

Marele Răsboiu, ca produs natural al acestui sistem, care a scos în evidență toată primejdia lui pentru cultura omenirii întregi, a pus în fața conștiinței universale întrebarea dacă sistemul mai poate supraviețui acestei cumplite tragedii mondiale.

Câtă vreme rămânea în picioare, ca o mare putere mondială, Rusia țaristă, această întrebare nu se putea pune. O despoție orientală, după firea ei însăși, nu poate fi înfrănată, decât de o forță superioară. Chiar principiul ei de existență este incompatibil cu vre-o ordine bazată pe principii de drept.

Ipsă Puterilor Centrale le rămâne asigurată recunoștința eternă a Istoriei mondiale, pentru eliminarea din complexul vieții internaționale a acestui factor perturbator. Astăzi, nu sunt față în față de cât marile națiuni cari, după cum se exprimă Auguste Comte, formează marea «sinergie europeană», — națiuni a căror muncă comună a creat toată cultura și civilizația noastră, națiuni a căror viață politică e întemeiată, cu toate variantele, pe aceleași principii de drept și pe aceleași noțiuni de morală.

È natural deci că tocmai acum s'a pus chestiunea

unei noi ordine internaționale, a unei «societăți a națiunilor», bazată pe principii de drept și dreptate.

Și, de fapt, războiul mondial nu se poate isprăvi decât în două feluri: sau prin renunțarea în sfera raporturilor internaționale, la «politica de putere», prin înființarea unei «societăți a națiunilor», care să reglementeze și să asigure viața universală pe baza principiilor de drept și dreptate, pentru toți membrii acestei societăți de o potrivă, — sau după normele vechi, prin triumful forței brutale.

Dar, trebuie să spun imediat, că această alternativă e pur teoretică, fiindcă, astăzi, după tot ce am trăit în acești patru ani de cumplite încercări, este clar că războiul nu se mai poate isprăvi numai prin triumful forței materiale, fără prăbușirea desăvârșită a civilizației însăși, care ar arunca omenirea întregă în mizerie și barbarie.

Dar voi isprăvi mâine.

10 Martie 1918.

VIII

NOUĂ ORDINE INTERNAȚIONALĂ SAU „PACE ÎNARMATĂ“?...

Am arătat eri că Marele Războiu a pus înaintea omenirii dilema: o nouă ordine mondială, bazată pe drept și dreptate, sau «pace înarmată».

Dar, în acelaș timp, am afirmat că sistemul vechiu, al «păcii înarmate»; n'ar mai putea continua fără prăbușirea civilizațiunii și retrogradarea omenirii întregi la o stare neînchipuită de mizerie și barbarie.

În adevăr, în această ipoteză, chiar de ar înceta operațiile militare, prin paralizarea sau istovirea uneia din marile națiuni beligerante, ar continua totuși «războiul după războiu», care ar împărți lumea în două lagăre învrăjbite.

La ce consecinți fatale ar duce acest «războiu după războiu», care n'ar fi decât o formă mai acută a «păcii înarmate» de altă dată?

De sigur, cum a avut prilejul să arate în una din cuvântările sale, contele Czernin, — în condițiunile actuale, față de experiențele izvorâte din războiu, «pacea înarmată» ar fi o calamitate și mai mare decât însuși războiul. Bugetele militare nu s'ar mai putea limita, pentru

marile State europene, la sute de milioane, nici măcar la miliarde, ci la zeci și la sute de miliarde. Toată munca națională, toată activitatea productivă, toată puterea inventivă, într'un cuvânt forța și geniul național, ar trebui încordate numai pentru menținerea aparatului militar, cel puțin la nivelul dovedit necesar de uriașa încercare.

Dar această încordare n'ar mai lăsa forță și capitaluri disponibile, pentru activitatea economică națională, fără de care ea însăși nu este cu puțință.

Pentru ca milioane sau zeci de milioane de lucrători să fie tot timpul ocupate în arsenale și în fabrici de arme și munițiuni, și alte milioane sau zeci de milioane întreținute în cazărmi, trebuiesc alte sute și sute de milioane să muncească în ramurile de activitate productivă. Și pentru fiecare miliard cheltuit anual, în scopuri militare, s'ar cere zeci și sute de miliarde, întrebuințate în munca pașnică.

Dar însăși intensificarea activității productive, presupune relațiuni economice internaționale tot mai întinse și mai intime, cari ar fi însă excluse prin însuși «războiul după războiu» și prin împărțirea Marilor Națiuni în lagăre învrăjbite. Nu este numai un cerc vicios aici, ci o absolută absurditate.

Se poate închipui viața lumii, în care, să spunem, nu s'ar mai întreține raporturi economice normale între Germania și Anglia, sau între Germania și Franța?

Comerțul internațional dinainte de războiu, la 1913, numai dintre Germania și Anglia, fără colonii, se urca la aproape 3 miliarde de franci. Poate, atât Anglia cât și Germania, înlocui prin ceva acest schimb, în timpuri normale? Iar schimbul dintre Franța și Germania ajungea și el la aproape 2 miliarde anual. Poate economia lor renunța la el?

Dar «războiul după războiu» n'ar fi compatibil cu continuarea acestor raporturi economice. Nu numai din cauza urilor neîmpăcate dintre popoare, lăsate de o pace care n'ar fi decât un rezultat al triumfului gol al forței, dar fiindcă și interesul elementar n'ar îngădui o politică economică, ce ar duce la desvoltarea productivității adversarului, — factorul hotăritor, cum s'a dovedit, al succesului militar.

Așa dar, o pace care s'ar întemeia numai pe forță e o imposibilitate materială, în condițiunile de astăzi ale vieții internaționale. O astfel de pace, în adevăr, n'ar cunoaște pe biruitori, fiindcă ar ruina și ar nenoroci, orișari ar fi elauzele tratatului de pace, tot atât de cumplit pe Statele victorioase ca și pe cele învinse, și ar transforma universul întreg într'un infern.

Nu rămâne decât o singură eșire, din această grozavă situație: o pace prin bună înțelegere.

Dar pacea prin bună înțelegere presupune renunțarea la politica de cuceriri și cuceriri violente, renunțarea, într'un cuvânt, la politica internațională bazată exclusiv pe forța militară.

E cu putință ca Statele beligerante din cele două tabere să renunțe la «politica de putere» (Machtpolitik)?

În urma prăbușirii Rusiei țariste, e mai evident ca oricând, că nozul gordian al războiului mondial se află în Alsacia și Lorena.

În ziua în care poporul francez va renunța la anexarea prin forță a acestor provincii, nici o piedică insurmontabilă n'ar mai sta în calea păcii prin bună înțelegere.

Telegramele, de mai multe ori, ne-au vestit că în muncitorimea franceză se afirmă tot mai mult un curent, care cere un plebiscit pentru rezolvirea chestiunii Alsaciei și Lorenei. Evident, e o îndrumare spre o pace de bună înțelegere.

Am avut prilejul să semnez curente de această natură și în Anglia. Am putut vorbi despre lupta dintre popoare și guverne, în Statele Înțelegerii.

De sigur, în aceste curente din sânul popoarelor trebuie să punem toată nădejdea pentru pacea de bună înțelegere, care să triumfe împotriva politicii imperialiste a guvernelor.

Noua ordine a lumii nu poate rezulta numai din tratatele formale dintre guverne, ci și din împăciuirea sufletească a popoarelor.

Dar popoarele nu pot sancționa niciodată, oricare ar fi năzuințele guvernelor lor, rezultatele bazate numai pe forță. Dacă în Franța, curentul pacifist se manifestează încă cu oarecare timiditate, aceasta se datorește mai cu seamă faptului că deținătorii puterii pot inspira încă maselor populare neîncrederea în intențiunile adversarilor.

În ziua în care această neîncredere va dispărea, nu există nici o forță care ar putea reține popoarele Democrațiilor Apusene în războiu.

Această psihologie populară silește pe oamenii de Stat ai Înțelegerii, rând pe rând, să adere la principiile organizației internaționale, anunțate de reședintele Statelor-Unite. Căci, evident, pacea prin bună înțelegere trebuie să fie bazată pe ideea de drept și dreptate și pe respectul dreptului la viață al tuturor popoarelor.

Însă, atât primii-miniștri din Franța și Anglia, cât și președintele Statelor Unite, încearcă să insufle popoarelor lor credința că adversarilor nu li se vor putea impune aceste principii, decât prin forța armelor.

Conducătorii Puterilor Centrale, prin declarațiile recente din Berlin și Viena, au aderat la principiile formulate de d. Wilson, pentru restabilirea păcii universale.

È un mare pas.

Popoarele, însetate de pace, așteaptă înfăptuirea acestor principii.

Patru ani de crâncene lupte, e natural să fi sămănat în inimi ură, amărăciune și neîncredere. Numai *faptele* pot împrăștia această atmosferă patologică ce împiedică pacea lumii.

În Orient, despoția Țarilor, care n'a trăit decât prin forță și violență, a căzut în ruini.

Aici e deschis câmp larg pentru așezarea vieții popoarelor pe principii de drept și dreptate.

Ne dăm seama de toate dificultățile problemei. Dar, oricât de mari ar fi ele, o voință fermă și luminată, care nu scapă din vedere că, aici, se pun temeliile pentru noua ordine a lumii, poate și *trebuie* să le birue. Căci, să nu ne înșelăm, de la reușita acestei opere uriașe, atârnă destinul lumii, — răspunsul la întrebarea dacă acest războiu va aduce lumii o ordine superioară, de frățească colaborare între toate popoarele, sau dacă el va condamna omenirea la prăbușirea culturii milenare, menită să dispară în sbuciumul fără nădejde al unui «războiu după războiu»...

11 Martie, 1918.

IX

STATELE MICI ȘI ORDINEA INTERNAȚIONALĂ

Marele Stein, chemat în capul guvernului prusian, în urma păcii dezastruoase dela Tilsit, după cinci zile a publicat celebrul Edict din 9 Octombrie 1807, pentru emanciparea țăranilor și regularea proprietății lor.

Peste puțin, a apărut și legea de organizare a orașelor, pe baza principiului de autonomie.

În acelaș timp, pentru a asigura oricărui cetățean par-

ticiparea activă la administrația Statului, marele reorganizator al Prusiei a pregătit un proiect pentru organizarea dietelor provinciale pe baza aceluiași principii, iar, ca încoronare a întregului edificiu de Stat, el a conceput și un fel de reprezentatiune națională, ca organ al guvernământului de Stat.

Ce însemnătate aceste acte și proiecte trebuiau să aibă pentru viața națională a Prusiei, n'a scăpat din vedere implacabilului biruitor. Aflând, mai cu seamă, despre proiectele menționate, Napoleon a decretat că Stein este un «vrăjmaș al Franței».

Activitatea ministerială a lui Stein a încetat astfel, numai după un an, fără ca proiectele lui grandioase să fi putut găsi deocamdată întrupare, iar reformatorul însuși a trebuit să fugă de urgia Corsicanului întâiu la Viena, apoi chiar la Petersburg.

Dar spiritul care a animat pe omul politic nu s'a stins; el a răsunit și în «discursurile către Națiunea Germană» ale unui I. G. Fichte și în activitatea altor mari dascăli ca Schleiermacher, Arndt, Niebuhr, Schoen, Wilhelm Humboldt, etc.; el a prezidat și la organizarea Universității din Berlin, când au fost spuse marile cuvinte: «Statul trebuie să înlocuiască prin forța morală, ceea ce el a pierdut din forța fizică».

Dela acest punct de plecare pornind, Prusia, redusă după Tilsit numai la vre o 140.000 km. p. și vre o 5 milioane de suflete, — adică aproximativ la întinderea actuală a Regatului Român și la o populație și mai mică, — Prusia a putut, în puține decenii, să se ridice în fruntea marilor națiuni europene.

Fiul eroicei regine Luisa, — moartă în tinerețe de inimă zdrobită, — care, ca băiat de treisprezece ani, a stat la patul ei de durere, abia peste șasezeci de ani a intrat, în fruntea oastei germane, ca împărat al Germaniei unite, în vechea capitală a lui Napoleon Bonaparte, după ce nepotul acestuia, prizonier și exilat, a încheiat jalnic epopeea napoleoniană.

Stein, Hardenberg, Scharnhorst, ca și marii dascăli pomeniți mai sus, au arătat care este calea adevărată a grandoarei naționale.

Dar dacă orice Stat nu e puternic decât prin sufletul poporului său, pentru Statele mici trezirea adevăratei conștiințe naționale, deslănțuirea tuturor energiilor latente ale poporului este chiar o condițiune de viață.

Acest adevăr l'au înțeles marele Stein și colaboratorii și urmașii lui, în diferitele sfere de activitate națională.

Acest adevăr reese cu putere când privim în jurul nostru.

Dacă am vrea să caracterizăm printr'un singur cuvânt micile State ale Europei civilizate, trebuie să recunoaștem că ele se prezintă, mai cu deosebire, ca purtătoare ale ideii democratice și ale culturii sufletești. Elveția, Belgia, Olanda, Danemarca, Suedia, Norvegia, — sunt în fruntea progresului politic al omenirii, introduc cele mai îndrăznețe instituțiuni politice și inovațiuni sociale, — sufragiul universal, reprezentarea proporțională, «referendumul», dreptul de vot al femeilor, o generoasă și bogată legislație socială; iar în ce privește cultura universală, aceste mici State sunt locuite de popoare cari, dacă nu sunt numeroase, sunt *mari* prin contribuția lor în toate ramurile științei, literaturii și artei universale.

Dar, mai cu seamă diutr'un punct de vedere, rolul acestor mici dar glorioase popoare este mai însemnat chiar decât al multor mari națiuni.

Astăzi, toată nădejdea omenirii însângerate pentru un viitor mai fericit, stă, cum am arătat altădată, în organizarea unei ordine internaționale superioare.

Dacă problema a fost pusă acut de actualul războiu, ea nu datează de astăzi. Ideia e de mult propagată de inimile și inteligențele de elită de pretutindeni. Numeroase sunt și începuturile de diferite organizări internaționale, cari, cu drept cuvânt, constituie un titlu de glorie și de mândrie pentru omenirea întreagă.

Rolul pe care l au avut micile State în această mișcare se poate ușor învedera chiar prin simpla enumerare a țărilor și orașelor, în cari se află sediul diferitelor instituțiuni și organe internaționale.

În mica Elveție, Berna este leagănul uniunii poștale internaționale, în Geneva se află sediul central al Crucii Roșii internaționale, iar la Basel al Serviciului internațional al muncii; în mica Belgie, la Bruxelles se găsește sediul Institutului pentru drept internațional, al organizațiunii pentru luptă împotriva comerțului de sclavi, ca și al Biuroului central pentru «legături internaționale»; în mica Olandă, la Haga a fost stabilit sediul Tribunalului internațional de arbitraj; în sfârșit, în cursul acestui războiu, capitala micii Suedii, Stockholm, a fost destinată pentru adunarea conferinței pacifiste internaționale a

muncitorimii organizate, acolo au funcționat biourourile acestei conferinți, cari, acuma, urmează să fie mutate tot într'o țară mică, — Elveția.

Acest rol al Statelor mici este foarte natural.

Prin forța lucrurilor, în sfera raporturilor internaționale, lor nu le este îngăduită «politica de putere» (Machtpolitik). Viitorul lor nu poate fi asigurat decât prin triumful ideilor de drept și dreptate, ca temelie a ordinii internaționale superioare.

Dar, pentru ca micile State să poată îndeplini această mare misiune în Istoria universală, popoarele lor trebuie să-și afirme cu putere îndomptabilă, în toate sferile de activitate omenească, energia și forța sufletească.

Numai un regim democratic, larg și intens, poate asigura această deslănțuire de energie, sub toate formele.

Un popor de iloți, oprimați și despuiți, o turmă inconștientă, dusă cu biciul de o oligarhie, — cu atât mai lipsită de scrupule, cu cât e redusă la limitele unui Stat mic, în care potențaii ceasului se pot ușor ridica pe de-asupra legilor, — evident, nu poate da naștere acelor energii naționale.

Astăzi, în fața groazniciei realități, trebuie să ne dăm seama atât de cauzele adânci ale dezastrului cât și de căile de izbăvire.

Pilda Prusiei lui Stein, a lui Fichte și Humboldt, ca și pilda micilor democrații contimporane din Apus să ne servească de călăuză.

12 Martie 1918.

X

DEMOCRAȚIE?...

Toți autorii Greciei antice, — literații, cugetătorii, istoricii, — descriu în culori foarte negre democrațiile de pe vremuri.

Toți sunt unanimi a deplânge înspăimântătoarea corupțiune și brutala dominațiune a drojdiilor societății, cari nu urmăreau decât să asigure pe seama obștei, o viață fără muncă «cetățenilor fără căpătâiu».

În zadar am căuta să explicăm aceste plângeri unanime, prin faptul că acești scriitori și istorici au fost adversari ai democrației. Ar fi un cerc vicios sau o simplă tauto-

logie. Pentru ce, în adevăr, toți oamenii de elită ai Antichității să fi fost adversari ai democrației, dacă antagonismul lor nu s'ar fi explicat prin însăși natura lucrurilor?

Puțină reflecțiune asupra fenomenelor analoage din vremea noastră ne poate dovedi, că descrierile pesimiste ale Antichității erau foarte aproape de adevăr.

O cetate antică, la care se reducea Statul pe atunci, era întotdeauna o organizație exclusivistă, care lăsa în afară de cadrul Statului covârșitoarea majoritate a organismului social, întreg «poporul» muncitor, în sensul modern al cuvântului. Nicăeri în antichitate, clasele muncitoare nu făceau parte din Stat și erau strivite sub formele variate de sclavie sau șerbie.

Astfel «poporul», — «Demos», — din cetățile antice, nu era *poporul* Statelor moderne. Și «democrația» lor, nu era democrația noastră.

Când într-o cetate antică biruia «Demos-ul», aceasta însemna că la cârmă veneau din sânul minorității, privilegiată socialmente, care singură constituia Statul, elementele cari nu jucau nici un rol în activitatea productivă și erau caracterizate numai prin sărăcie. Aceste elemente, în mod natural, căutau să profite din exercițiul puterii, — de aci îngrozitoarea corupțiune și «tirania numărului», în sensul restrâns al cetățenimii exclusiviste.

Fenomene analoage se produc oriunde, și în zilele noastre, unde se prezintă aceeași situație. În Statele de Sud ale Uniunii Americane, în timpurile sclaviei Negrilor, dominațiunea «Albilor săraci» nu avea nimic de invidiat democrațiilor antice.

În toate aceste cazuri, masele muncitoare, cari prin munca lor întrețin toată societatea și duc pe umeri întreg edificiul Statului, sunt excluse dela drepturile politice.

În această situație, așa numita «democrație» nu e compatibilă nici cu adevărata libertate, și este lipsită de forță morală și creatoare. E o simplă *ohlocrație*, — dominațiunea plebei trândave.

Când o clasă populară, — care este caracterizată numai prin lipsa de avere, dar nu e pătrunsă de marele ei rol economic în viața socială, ca bază însăși a Statului prin munca ei productivă, — ajunge la putere politică, ea nu poate să facă nici un uz util societății din această putere, și caută cel mult să și speculeze votul.

È cea mai detestabilă formă de guvernământ, și cea mai primejdioasă pentru moralitatea și sănătatea publică.

În lumina acestor considerațiuni, ne putem da mai bine seama de neajunsurile vieții noastre publice.

Din punctul de vedere social, suntem un popor de țărani. 82 % din populația noastră o formează țărănimea.

Totuși țăranii sunt cu desăvârșire excluși din viața publică. Ei chiar formal nu fac parte din corpul electoral al Senatului și, de fapt, sunt eliminați și din corpul electoral al Camerei. Ce înseamnă, în realitate, cei 38 de deputați ai colegiului al III-lea (fără Dobrogea), — știe orișicine.

Dar ce reprezintă alegătorii celorlalte colegii, dacă facem abstracție de cei 3—4000 de proprietari funciari, mijlocii și mari?

Despre colegiul al II-lea, care alege 70 de deputați, nici nu mai vorbesc. Acest colegiu, *pur orășenesc*, este alcătuit din «albi săraci», în toată puterea cuvântului.

Dar ce valoare reală are și «censul» de 1200 sau 2000 pentru colegiul I de Cameră și Senat, nu am nevoie să insist prea mult.

Astfel, la noi Senatul și Camera sunt, în majoritate covârșitoare, numai reprezentatiunea acelor clase sociale, caracterizate prin lipsa de avere, cu exclusiunea desăvârșită a adevăratelor clase muncitoare, dela țară și dela oraș.

Și nu avem nevoie de autoritatea scriitorilor clasici, pentru a cunoaște rezultatele acestui sistem, în care orice guvern își asigură majoritatea, prin mijloacele cunoscute.

Atmosfera morală creată de acest sistem, a zădărnicit toate eforturile oamenilor de elită și, la sfârșit, ne-a aruncat în besnă.

Să numiți cum voiți acest sistem, oligarhie sau ohlocrație, dar democrație el nu este.

Dacă vom pentru neamul acesta o altă soartă, dacă ne dăm seama că numai deslănțuirea tuturor energiilor latente ale națiunii ne poate aduce însănătoșirea morală, mântuirea și înălțarea, atunci trebuie să lichidăm, fără întârziere, acest sistem.

XI

CALEA MÂNTUIRII

Adevărata democrație nu înseamnă o goală dominație a masselor, — stăpânirea minorității de către majoritate.

Democrația, în sensul modern al cuvântului, nu poate fi decât guvernarea poporului prin sine-însuși, și anume, în forme și în condițiuni cari exclud orice *dominație de clasă*, orice «stăpânire» a unui strat popular de către un alt strat popular.

Nu numai că nu se poate identifica democrația cu stăpânirea minorității de către majoritate, dar, dacă ea exclude și dominațiunea majorității de către minoritate, ea tot atâta creiază garanții împotriva dominațiunii unei minorități asupra societății întregi, cât trebuie să asigure și minorităților toate mijloacele de apărare, împotriva abuzului gol de putere din partea majorităților.

Intr'un cuvânt, democrația modernă înseamnă înainte de toate, *organizația libertății*.

Tocmai din cauza aceasta, Antichitatea, în care nu putea fi vorba de libertate cum o înțelege vremea noastră, nu cunoștea nici democrația modernă.

Dar de aici reese că democrația nu poate rezulta numai din acordarea fie și a celui mai larg drept de vot.

Ea presupune dimpotrivă un complex de garanții și instituțiuni, o organizațiune a activității publice, care pleacă din adâncimile corpului național și, printr'o serie, neîntreruptă de organe ale vieții cetățenești, culminează în organele centrale ale puterii de Stat.

Dacă, din acest punct de vedere, privim realitatea vieții noastre publice, nicăeri, din vârf până în temelie, nu găsim o asemenea organizație.

Dacă plecăm de la celula organică a corpului național, de la acele centre de populație naturală, cari s'au format de la sine în cursul vremurilor, că rezultat al configurațiunii solului național, — satele noastre, — ele sunt ignorate de organizația noastră administrativă și politică. Ele n'au nici o funcțiune, recunoscută de lege, în viața noastră socială și politică.

Legile noastre comunale combină în mod arbitrar «comunele» rurale, din mai multe centre de populație,—

creațiuni artificiale, lipsite de orice viață și chiar seriozitate, ce servesc numai pentru a subordona satele unor clici mărunte biurocratice, ignorante și corupte, cari reflectează numai voința a-tot-puternică a prefectului. Fiecare ministru de Interne care se respectă, se crede dator să vie cu o nouă lege comunală, pentru a recroi din nou, din massa amorfă a satelor, alte comune, după fantazia lui iresponsabilă. Chiar legea defunctului V. Lascar, n'a fost decât o caricatură în această privință.

În organizația noastră nu este astfel nimic analog cu «parohia» engleză, cu «township»-ul american sau cu «Gemeinde» germană.

Și nu se cer mari studii istorice, pentru a ști ce rol au jucat, în educația civică a acestor popoare, amintitele organe primordiale ale vieții naționale.

Din punctul de vedere al organizației, poporul satelor noastre este un conglomerat anorganic sau cel-mulț o turmă, condusă cu băta de vătășelul primăriei sau de jandarmul rural.

Această stare de lucruri ne explică pentru ce cronica noastră judiciară înregistrează atâtea omoruri de primari, de cari țărani comunelor noastre «autonome» n'au nici un mijloc de a scăpa altfel.

În aceste condiții, în care trăește majoritatea covârșitoare a națiunii noastre, mai poate fi vorba de deslănțuirea energiilor naționale, de viață publică, de virtuți civice, de simplă demnitate cetățenească?

Și din acest punct de plecare, urcând pe scara organizațiunii noastre de Stat, găsim numai aceeași lipsă de adevărată organizare: asociațiuni comunale, consiliile comunale urbane, consiliile județene, nu sunt decât un simulacru. Cine nu știe că, în 24 de ore după «schimbarea regimului», provocată de vr'un incident de stradă din București, nu rămâne în picioare, în toată întinderea țării, unul singur din aceste consilii «autonome»? Mandatele de consilieri servesc numai pentru răsplata partizanilor cu ambițiuni mai modeste.

Astfel, toată organizația noastră locală nu este decât o enormă minciună.

Focare locale de viață publică, de educație cetățenească, ce ar deștepta conștiința civică și ar trezi interesul pentru binele obștesc, ca și simțul datoriei fiecărui cetățean față de obște, sunt însă elementele esențiale ale oricărei adevărate organizațiuni democratice. Numai ele

pot da o garanție împotriva unei dominațiuni de clasă, a unui abuz de putere, atât din partea majorităților goale ca și din partea minorităților; numai ele pot asigura adevărata libertate, atât cetățenilor izolați, cât și grupărilor lor spontanee.

Numai pe baza lor se poate construi un Stat democratic, care poate da maximul de încordare energiilor naționale.

Numai pe această cale, se poate chiar naște o națiune conștientă de sine.

Și numai această cale poate duce Neamul nostru spre mântuire, după cumplita lui încercare.

14 Martie 1918.

XII

TIRANIA AGRAVATĂ DE CORUPȚIE

Am spus într'un articol precedent, că adevărata democrație înseamnă organizația libertății,

Dacă însă, cum am aratat, toată organizația noastră de Stat, dela centrul de populație elementar, satul, până la organele centrale ale puterii de Stat, n'a fost de cât o minciună, menită să dea țara pradă clicilor oligarhice, — e natural că nici libertatea cetățenească n'am cunoscut-o.

E adevărat că pentru oligarhia însăși, această stare de lucruri însemna mai mult decât libertatea.

Pentru oligarhii noștri și pentru clientela lor, legea n'a existat niciodată. Adică ei erau deasupra legilor. Pentru poftete și abuzurile lor, pentru încălcările cele mai revoltătoare ale legilor, chiar pentru crimele lor, nu a existat nici o îngrădire, nici un frâu.

Studiați cronica noastră judiciară, în comparație cu a țărilor celor mai civilizate din Apus.

De sigur că nu suntem mai morali, și în special clasa noastră dominantă nu este mai neprihănită decât cea din Franța, Anglia sau Germania.

Dar cunoașteți măcar un caz de dare în judecată și condamnare a unui singur reprezentant al oligarhiei noastre, pentru polițe false, excrocherie, abuz de încredere sau abuz de putere, delapidare, etc.?

Rog pe fiecare cetitor să-și scuteze amintirile: de câte flagranțe abuzuri, strigătoare violări de lege, adevărate

crime și chiar omoruri, cunoscute de toată lumea și rămase totuși nepedepsite, — nu'și aduce el aminte?...

Această licență desăvârșită pentru cei de sus, e în modul cel mai natural legată de lipsa oricărei ocrotiri pentru drepturile cele mai sacre ale celor de jos.

Să luăm, de pildă, dreptul cel mai elementar, — libertatea individuală, pe care o «garantează» Constituția.

Cine nu cunoaște celebrele «beciuri ale poliției», cine nu știe că omul din popor era mai totdeauna expus ca, după capriciul celui dintâiu sub-comisar sau jandarm rural, fără să mai vorbesc de autoritățile superioare, să fie arestat și torturat, fără nici o teamă de pedeapsă?

Voiu aminti aici numai un singur fapt, caracteristic mai cu seamă prin candoarea cu care a fost călcată în picioare libertatea cetățenească.

Acum câțiva ani, Familia Regală a petrecut vre'o 7—8 zile la Iași, pentru a lua parte la inaugurarea unor biserici, reclădite de defunctul rege Carol. Ministrul de Interne de pe vremuri, — și era un ministru «liberal», dragă Doamnel — a crezut bine ca aceste serbări să nu fie tulburate de figuri țărănești, prea puțin pitorești după gustul lui. Și atunci a dat pur și simplu un ordin ca Iașul să fie înconjurat cu un cordon militar și nici unui țăran să nu-i fie îngăduit a intra în oraș. Iar cei cari ar încerca să se strecoare, să fie puși la popreală.

Și iată cum, în timp de pace, în deplină liniște, sub regimul Constituțiunii «belgiene», o categorie însemnată de cetățeni, care formează majoritatea «poporului suveran», printr'o singură trăsătură de condei ministerial, a fost lipsită de toate libertățile constituționale! Unii au pierdut astfel procese, judecate în ultima instanță, alții n'au putut sta la căpătâiul unui copil muribund în spital, reținuți o săptămână întreagă în arestul poliției pentru călcarea ordinului. Toată mișcarea dintre sate și capitala județului a fost oprită. Dar acest lucru s'a părut atât de natural față de moravurile noastre «constituționale», încât nici măcar ziarele n'au protestat.

Cetățeanul de rând nu are în România nici un mijloc legal de apărare, împotriva abuzului de putere al organelor administrative, afară de caricatura «Contenciosului administrativ», votat și acela abia în ultimii ani.

Mentalitatea noastră în această privință este atât de viciată, încât n'a găsit nici un răsunset, la discuția legii Contenciosului administrativ, obiecțiunea unui deputat

că o jurisdicție excepțională care trimite pe un țăran din Dorohoiu, pentru apărarea drepturilor lui, înaintea Curții de Casație din București, constituie numai o ocrotire fictivă împotriva abuzului administrativ. Marilor și micilor noștri bărbați de Stat, cererea ca actele arbitrare ale organelor administrative să poată fi atacată înaintea instanțelor judecătorești ordinare, li s'a părut o erezie nemai auzită și primejdioasă.

Mai mult. Avem un text de lege, — art. 99 din Codul penal, — care anume acopere orice act arbitrar al unui agent subaltern, săvârșit din ordinul superior.

Și dat fiind că, pe această cale, din ordin superior în ordin superior ajungi până la ministru, responsabil numai, chipurile, în fața Corpurilor legiuitoare, — impunitatea desăvârșită pentru întreaga erarhie administrativă și polițienească, dela ultimul sergent de stradă sau jandarm rural, este asigurată.

Dar în țara de obârșie a instituțiilor politice moderne, Anglia, legea ocrotitoare a libertății individuale, — vestitul *habeas corpus act*, — este cu drept cuvânt considerată ca piatra de temelie a întregului edificiu constituțional

Și de sigur, o democrație adevărată, care să facă cu putință întreaga dezvoltare a energiei naționale, este necompatibilă cu lipsa unei ocrotiri legale a drepturilor individuale.

E cunoscut celebrul cuvânt al unui procuror englez, într'un rechizitoriu împotriva agentului de poliție care arestase, vre-o trei ceasuri, pe un băiat, ucenic de covrigar, că dauna suferită de cel arestat e o considerație secundară, dar demnitatea națională și însăși ideea de suveranitate a legii au fost jignite și cer o pedeapsă exemplară.

În comparație cu această concepție, e caracteristică credința legislatorilor noștri, că ocrotirea libertății individuale a «mojicimii» e necompatibilă cu siguranța publică.

Despre regimul țarist s'a spus că e despotismul «cinovnicilor», moderat prin corupție.

Dar regimul sub care am trăit noi poate fi numit: tirauia clicilor oligarhice, agrăvată de corupție.

XIII

RĂDĂCINA RĂULUI

Declarația noului guvern, anunțând opera de «regenerare morală și de reorganizare», pune, în primul rând, «complecta și înțeleapta rezolvare a problemei agrare» ca punct de plecare pentru această operă.

Această legătură între o problemă economică și opera de regenerare morală, nu este o simplă întâmplare.

Pentru un cercetător care nu se oprește la suprafața lucrurilor, *minciuna* vieții noastre de Stat, despre care am vorbit de atâtea ori, se datorește în primul rând, constituțiunii noastre agrare.

România, în adevăr, este, înainte de toate o țară de latifundii, mai mult chiar decât cum a fost Irlanda, înainte de reforme. Toate statisticile noastre oficiale nu au de scop decât să ascundă acest adevăr.

De fapt însă, chiar din statisticile noastre rezultă că proprietate mijlocie nu avem de loc, iar proprietatea mică țărănească este numai o aparență. Majoritatea covârșitoare a țăranilor «proprietari» posedă câte un petec de pământ, din care nu pot trăi, pe care nici nu-l pot munci de fapt, și care servește numai ca să i lege de glebă.

Am făcut însă socoteala altădată, că aproape o jumătate a solului național este stăpânită numai de vre-o 1000 de proprietari.

Și ceace este mai grav, latifundiile noastre nu sunt cultivate prin munca liberă, ci prin *munca robită*, în ciuda tuturor paragrafelor Constituțiunii și ale legilor.

Oricine a stat la țară știe cum țăranii noștri sunt «scoși la muncă» cu biciul jandarmilor.

Relațiunile economice, condițiunile de producțiune, au o înrăurire hotărâtoare asupra întregii «supra-structuri» legale și politice, în orice țară. Fiindcă orice țară, înainte de toate trebuie să trăiască, deci să producă.

Interesul economic elementar impune, în România, ca întreg pământul să fie cultivat. Față însă de constituția noastră agrară, aceasta înseamnă ca 6 milioane de țărani să muncească pentru o mie de familii de latifundieri.

Dar nimeni nu muncește pentru altul de bună-voe. La această muncă nu-l poate determina decât *interesul sau forța*.

Interesul reglementează raporturile economice în Sta-

tele moderne, — forța, în Statele întemeiate pe sclavie sau iobăgie.

Regimul libertăților «burgheze» ar aduce, de sigur, la ruină sistemul latifundiar. Acesta nu se poate menține decât mulțumită muncii robite.

Că aceasta este realitatea vieții noastre economice rurale se învederează chiar din paradoxul cu țăranul român, care muncește cu vitele și uneltele lui pe latifundiile vecine, este adesea silit să-și lase în părăginire bucățica lui de pământ proprie.

De aci, antinomia fundamentală a vieții noastre publice: Constituție «belgiană», legi copiate după «ultimul model» și, în acelaș timp, robia desăvârșită a majorității covârșitoare a poporului.

Toată arta noastră de guvernământ se reduce la menținerea acestei realități de robie, în dosul fațadei moderniste a instituțiilor. Toate legile se pot vota, toate reformele și inovațiunile *dernier cri* se pot introduce, cu condiție ca, în fond, nimic să nu fie schimbat, ca legile *incomode* să nu fie aplicate sau, la aplicarea lor, să fie astfel «interpretate», încât să dea rezultatul diametral opus literei și sensului lor.

Tot aparatul polițienesc, administrativ și judiciar, la la țară, nu servește decât pentru acest scop. Un administrator de plasă sau un judecător de pace nu ar putea rămâne 24 de ceasuri la postul lui, dacă ar lua prea în serios litera legii. E cunoscut cazul aceluși ministru de Interne, care a provocat revolta «partidului», pentru că dăduse ordin administrațiunii să supravegheze ca țărani să nu fie înșelați la măsurătoare și socoteli...

Înțelegeți că, în aceste condițiuni, asigurarea libertăților individuale ale țărănimii și ocrotirea ei legală împotriva abuzului administrativ, sunt în adevăr, necompatibile cu «siguranța publică»!..

Deasemeni, organizarea comunală în care primarul n'ar fi simplă slugă la ordinele latifundiarului sau ale arendașului său, este tot atât de inadmisibilă în acest «sistem» ca și orice administrație cinstită, ca și participarea efectivă a țăranilor la viața publică și funcționarea sinceră a regimului constituțional.

Ca un simbol al acestui «sistem», va rămânea întotdeauna condamnarea la închisoare ca «excrci», a acelor doi tineri cari au îndrăznit să împartă țăranilor textul Constituției țării lor.

Și trebuie să mărturisim că cunoașterea de către țărani a Constituțiunii este, în adevăr, primejdioasă pentru «ordinea publică» românească...

Și orice încercare de reformă administrativă, orice inovațiune constituțională, orice organizare de servicii publice, sunt o utopie, pentru că sunt condamnate să rămâe o literă moartă sau chiar să dea rezultate contrarii scopului urmărit, câtă vreme cauza adâncă a răului — constituția noastră agrară — rămâne neatinsă.

Mecanismul raporturilor economice productive va sfârșii toate bunăvoințele, va steriliza toate intențiunile curate, va măcina toate rezistențele.

Astfel *minciuna* vieții noastre publice a fost erijată în principiu de Stat.

Reforma anunțată de noul guvern, rezolvarea *completă* și *înțeleaptă* a problemei agrare, va trebui să lovească răul la rădăcină.

3 Aprilie, 1918

XIV

CALEA DE MÂNTUIRE

Am afirmat că trecutul nenorocit nu poate fi lichidat decât prin opera de renovare.

Pentru a feri generațiile viitoare de rătăcirile cari ne-au dus în prăpastie, trebuie să reclădim întreg edificiul nostru politic pe alte baze.

Încercările grave prin cari trecem și prin cari va trebui încă să trecem, vor cere poporului românesc încordarea tuturor forțelor lui, morale și materiale, pentru ca să putem nădăjdui, că cel puțin urmașii noștri vor vedea zile mai bune.

Dar această încordare a forțelor vii ale poporului întreg nu e cu putință, într'un Stat bazat pe minciună, într'un Stat în care majoritatea covârșitoare a poporului, — masele muncitoare, cari duc pe umerii lor întreg edificiul de Stat, — e lipsită de orice drept și de dreptate, iar o mână de privilegiați ai soartei se ridică deasupra legii, exploatând Statul într'un interes de clică.

România veche, acest Eldorado al unei oligarhii desfrâ-nate, trebuie să facă loc unei Români cu adevărat democrate, în care, în primul rând, țărănimea să aibă asi-

gurată situația politică și socială, la care îi dă dreptul însăși masa ei și însemnătatea ei în viața noastră economică și națională.

Pentru aceasta, ni se impune să rupem toate tradițiile urâte ale trecutului și să întreprindem o mare operă de renovare a întregului nostru edificiu politic și administrativ, pe baze largi democratice.

Această operă e necesară nu numai pentru a da câmp liber tuturor energiilor naționale, nu numai pentru însănătoșirea și întărirea noastră internă.

Dar, cum am spus altădată, viitorul națiunilor și Statelor mici, cari nu se pot baza numai pe forța materială, atârnă de triumful ideilor de drept și dreptate în raporturile naționale, de crearea unei noi ordine internaționale pe baza principiului de *auto-determinațiune*, cum se zice astăzi, a tuturor națiunilor.

Cu alte cuvinte, viitorul lor atârnă de biruința ideilor democratice, chiar în raporturile internaționale.

Acest fapt ne explică pentru ce în toate Statele mici din Apus, ideea democratică s'a afirmat cu atâta putere. Insuși instinctul de conservare impune națiunilor mici propaganda democratismului.

Pe de altă parte, trebuie să notăm că Statele mici își găsesc sprijinul natural în partidele democratice ale Statelor mari, pe când cele reacționare sunt dispuse să le trateze ca niște «bătăături ce trebuiesc extirpate».

Această legătură e cât se poate de logică.

Democrația înlăuntrul Statelor, înseamnă organizația libertății. Ea exclude privilegiul și dominațiunea pe în forță a unei clase asupra alteia. Dar tot așa, în relațiile internaționale, ideea democratică este necompatibilă cu dominațiunea bazată exclusiv pe forța materială, a unei națiuni asupra alteia. Și în sfera internațională, democrația nu poate însemna decât organizarea libertăților naționale, pe temeiul aceluiași principii de drept și dreptate.

Când însă o națiune mică, cum e cea românească, își dă o organizație de Stat atât de contrară principiului democratic, ea se află și din punctul de vedere internațional, într'o situație de vădită inferioritate și expusă din cauza aceasta tuturor primejdiilor.

E destul să amintesc un incident recent foarte penibil pentru amorul nostru propriu național.

În Octombrie trecut, conducătorii partidelor socialiste

din Suedia, Norvegia, Danemarca, Olanda și Elveția, — adică din toate democrațiile mici din Apus, neutre, — au elaborat un manifest, ca o bază pentru pacea generală, așa cum ar dori-o democrația și în conformitate cu consfăturile ce avuseseră loc la Stockholm.

Manifestul vorbește de soarta Belgiei, a Alsaciei-Lorenei, a tuturor naționalităților slave din Balcani și Austria, a Armeniei, a valonilor din Belgia, a Schleswigului, a Palestinei și a evreilor de pretutindeni.

Numai despre soarta românilor, frunțașii democrațiilor europene au uitat să spună un cuvânt măcar!

Numele României e amintit numai în legătură cu chestia evreiască: manifestul stăruiește ca Congresul de pace să impună României reacționare să acorde populației sale evreiești, pentru asigurarea drepturilor pe cari le are în țările civilizate, o autonomie națională...

Adică democrația europeană nu și-a amintit de români, ca de o națiune care are și ea revendicări, din punctul de vedere al dreptului și al dreptății, ci numai ca de un Stat opresiv și reacționar, căruia Europa civilizată ar trebui să-i impună respectul principiilor umanitare...

Nimic nu poate învedera mai bine că, pentru România, adoptarea în viața ei de Stat a principiilor democratice este o condițiune de viață. Ea evident, nu va putea cere cu temei democrației europene ocrotirea pentru drepturile și interesele ei, câtă vreme în Statul român nu sunt ocrotite drepturile și interesele majorității claselor ei muncitoare, — ale țărănimii.

Chestiunea evreilor pământeni intră și ea în categoria problemelor ce nu pot rămânea fără rezolvire.

Încă acum unsprezece ani, am atras atențiunea asupra primejdiilor la cari ne expune, la cel dintâiu Congres european, antisemitismul deșănțat al claselor noastre dominante («*Viața românească*», 1907, No. 11, pagina 168 urm.).

Bine înțeles, și acesta a rămas un glas care striga în pustiu...

Acum însă e clar pentru oricine, că România nu poate rămânea, după prăbușirea țarismului, singurul punct de pe suprafața globului pământesc, unde chestiei evreiești să-i poată fi dată altă soluție, decât în toată lumea.

Democratizarea Statului român care ni se impune astăzi, ca o singură cale de mântuire, trebuie să fie integrală și consecventă, — fără nici o *reservatiomentalis*.

Aceasta este pentru noi o cheștiunde de *a fi sau a nu fi*.

Unirea cu Basarabia, care s'a săvârșit în condițiunile cunoscute, ne impune și mai imperios această cale.

Nu numai pentru că Basarabia a trecut printr'o revoluție politică și socială și nu e cu putință ca să rămână o prăpastie între structura acestei provincii și România de dincoace de Prut, — dar e evident că vechiul edificiu politic nu poate adăposti România mărită.

Aceasta însă formează un capitol deosebit.

5 Aprilie 2918

CAP. VII

RĂSPUNSURI ȘI POLEMICI

I

„OMUL DREPT“...

Am dat zilele acestea peste o pagină din Platon („Republica», cartea a doua).

Sunt cuvinte vechi, cari rezumă un etern adevăr moral. Nu pot rezista ispitei de a le reproduce aici:

«*Omul drept*, — spune bătrânul dascăl, — nu poate avea alt criteriu decât conștiința lui proprie. Dacă el își caută justificarea în părerile altora, în lauda sau în ocara lor, el chiar prin aceasta se abate de la calea dreptății, e un vanitos sau un interesat.

El poate trece ca cel mai scelerat dintre oameni, încât conștiința lui să fie supusă celor mai aspre încercări, dar ea nu poate fi clătinată nici prin infamia ce se aruncă asupra lui, nici prin relele tratări: ci până la moarte el va păși neclintit pe cărările luminate de conștiința lui, de *dreptate*, cu toate că, toată viața lui, semenii îl vor socoti ca un om rău și nemernic.. El va fi bătut cu vergi, torturat, pus în fiare, i se vor arde ochii cu fierul roșu: în sfârșit, după ce îl vor face să sufere toate relele, îl vor răstigni pe cruce! Și prin aceasta lumea va încerca să-l facă să simtă, că nu trebuie să te strădănuiești să fii om drept, ci numai să *pari altora* că ai fi drept..

Dar conștiința, demonul cugetului, nu-i poate îngădui

ca judecății sale proprii, simțului său propriu de dreptate să le substitue judecata și simțul altora, fie chiar ale lumii întregi...»

È presimțirea «imperativului categoric» al lui Kant.,

12 Octombrie, 1917

II

A M E N I N Ţ A R I

Primesc o scrisoare anonimă de amenințări, în care autorul între altele afirmă:

«În viața mea nu am scris anonim, dar... semnând, *m'ai împiedica desigur*».

De la ce să împiedic și cum să împiedic?

Pot asigura pe anonimul Sparafucili că, în ce mă privește, se expune tot așa de puțin acum ca ori și când. Am primit întotdeauna cu egal dispreț astfel de manifestări.

Dar această e un exemplu caracteristic de acel curaj specific, eternizat în «Scrisoarea pierdută»: «dacă'i anonimă o semnez și eu»...

Lașitatea de caracter nu rezultă de altfel atât din anonim, cât chiar din amenințările adresate unui om convins, care într'un sfert de veac de activitate publicistică a susținut totdeauna aceleasi idei, ori care a fost «situația».

Convingerile nu se răstoarnă nici cu insulte de după colț, nici cu cuțitul sau focul de revolver.

Pe un om convins amenințările îl pot numai întări în credințele lui, față de această vădită dovadă de slăbiciunea morală și intelectuală a adversarilor.

Din oarecare semne însă rezultă, — și din acest motiv mai cu seamă am relevat această producțiune literară, — că avem aici aface cu un domnișor dintre aceia, ale căror convingeri se formează de «sacul cu grăunțe».

De aci, naiva credință că mă poate impresiona.

Dar eu nu umblu după «slujbe» și «gheliruri» acum, precum n'am umblat niciodată, — nici măcar atunci când orice manifestare pentru «idealul național»... rusesc, aducea atâtea recompense... probabil, tot «naționale», încât un gazetăraș care decenii era silit să-și «tapeze amicii» cu cinci lei, putea să plece în «pribegie» cu milioane.

Dacă dar eroul meu anonim, voește numai să-si «creeze titluri» pentru viitor, — cu atât mai multă seninătate îi pot arunca scrisoarea la coș, dându-i această adevărită de primire.

25 Decembrie, 1917

III

PRO DOMO

I. D-1 I. Brătianu în momentul declarării războiului european

Mai bine mai târziu, ca niciodată...

«L'Indépendance Roumaine», organul personal al d-lui I. Brătianu, din 30 Septembrie 1917, publică în sfârșit, pentru a lămuri relațiile mele cu partidul liberal, următoarea notiță.

«*Neamul românesc*, este rău informat, când susține că, «cu toate dificultățile fundamentale cari existau între d. Stere și partidul liberal, acest partid îi utiliza serviciile.

«Din momentul în care, la declarația războiului european, d. Stere se pronunțase categoric, cum se știe, pentru «o politică deosebită de aceea care avea aprobarea marelui majorități a partidului, nu numai că raporturile dintre «d. Stere și partid au devenit foarte rele, dar încă un «mare număr de membri marcanti au încetat toate raporturile personale cu el. În ce privește organizația liberală din Iași, al cărei șef era d. Stere, atitudinea partidului l-a obligat să părăsească președinția clubului, «care a fost încredințată d-lui G. G. Mârzescu»...

Pasagiul relativ la d. Iorga nu mă interesează. Cunoscutul pe d. Iorga, pentru ca să-mi închipuie ce-și poate permite impetuosul nostru istoric la adăpostul... baionetelor rusești.

Însă în ultima parte, notița ziarului francez al primului ministru îmi dă prilejul și mă îndreptățește să lămuresc și eu raporturile mele atât cu partidul liberal, cât și personal cu d. Brătianu.

Până la începutul lui Noembrie 1914 «eu *nici nu am putut bănuî* măcar, că ar fi cu puțință ca d. Brătianu să schimbe îndrumarea politicii noastre internaționale.

În toate conversațiile pe cari le-am avut cu primul

ministru, — și-l vedeam în fiecare zi când eram la București, — d. Brătianu până la acea dată și chiar mai târziu, în totdeauna îmi declara categoric, că *pentru România nu poate fi altă politică decât respectul tratatului de alianță* și, în caz de războiu, acțiunea alături de Puterile Centrale.

Dar nu numai declarațiile sale mă confirmau asupra intențiilor sale în această privință, dar și *faptele sale*.

Unele din aceste fapte nu mă privesc numai personal și ar putea expune la neplăceri și alte persoane, încât nu-mi pot permite de a le divulga deocamdată. Va veni momentul însă, când sper că voi putea spune totul.

Altele, întrucât nu ne privesc de cât pe noi doi, nu pot face deci rău nimănui, și întrucât în parte sunt cunoscute și terțiilor persoane, nu văd pentru ce le-aș mai tăinui, în urma atitudinii d sale, și a lămuririlor din «L'Indépendance Roumaine». Cu atât mai mult, cu cât aceste răuduri vor parveni, desigur, în mâinile primului ministru, și deci nu pot fi învinuit, că le scriu la adăpostul eventualelor desmintiri. Suntem, apoi, destul de tineri amândoi, pentru ca să avem siguranța că ne vom mai întâlni odată.

De mult nu mai există nici un motiv de interes superior, care să-mi impună discreția. Am tăcut numai din considerațiuni personale, pe cari le voi lămuri. Acum pot vorbi cu conștiința împăcată.

Îndată după ce a fost cunoscută nota cominatorie adresată de către Austro-Ungaria la 23 Iulie 1914 Serbiei, am avut o întrevedere cu d. Brătianu în vila d-sale din Predeal, — trebuie să fi fost la 25 sau 26 Iulie.

Amândoi am fost convinși, că această notă poate deslănțui războiul european. Și d. Brătianu se arăta îngrijat de soarta opiniei publice, în care se manifestau oare-cari sentimente ostile față de Austro-Ungaria (pe atunci însă încă departe de acea acuitate, cum s'a întâmplat mai târziu).

— Dar interesul nostru ne silește în orice caz să mergem alături de Puterile Centrale, — i-am spus eu.

— «Nu numai interesul nostru, — îmi replică d. Brătianu, — *ci și un tratat formal ne obligă la acțiune împotriva Rusiei alături de Puterile Centrale*».

Am fost însă de acord, că trebuie întreprinsă o acțiune de pregătire a opiniei publice.

În vederea aceasta, mai întâiu, ne-am înțeles ca eu să scriu o serie de articole în «Universul», ziarul cel mai mai răspândit din țară pe atunci, în cari să lămuresc

marele interes național, care ne îndeamnă de a lua parte la eventualul conflict european alături de Puterile Centrale.

Așa dar, articolele mele publicate la începutul războiului (primul chiar în ziua de 1 August st. n.), au fost *cu știrea și consimțământul primului ministru*.

Publicul nostru probabil își aduce aminte de aceste articole, cari au deslănțuit o furtună împotriva mea. Cât de mult d. Brătianu se interesa de aceste articole poate dovedi următorul fapt: fiindcă după această întrevvedere, din motivele ce se vor vedea îndată, eu n'am putut să le public imediat, d. I. G. Duca, ministrul instrucțiunii publice, ale cărui relațiuni intime cu primul ministru sunt cunoscute, a însărcinat pe amicul meu, senatorul I. Botez, să mă caute la Iași și să-mi transmită, că o companie de presă e urgentă, și că sunt chemat eu să o duc, 'ca unul care încă din momentul crizei balcanice, am prevăzut mai bine evenimentele...

D. I. Botez însă nu m'a putut găsi, la Iași, și iată pentru ce:

În aceeași întrevvedere din Predeal, am sugerat primului ministru, că ași putea pune la cale o manifestație loialistă a frunțașilor români din Ardeal, nu pentru ca să îndemn pe români, cum s'a spus în urmă prostește, să meargă la războiu, — de acest îndemn, evident, ardelenii nu aveau nevoie, — ci pentru a *influența opinia publică din țară în sensul «politicei noastre»*.

D. I. Brătianu a prins imediat această idee, a găsit-o minunată, dar mi-a spus că trebuie mai întâiu consultat în privința acestui demers și Regele, și mi a fixat pentru a doua zi, ora 1 p. m., o întâlnire în camera primului-ministru din Castelul Peleş, unde trebuia să-mi aducă răspunsul Regelui.

La ora fixată, venind de la audiență, — fiind față și doi dintre numeroșii d-sale secretari, — primul-ministru m'a luat la o parte, și mi-a comunicat că M. S. a aprobat planul nostru, și e de părere că plecarea mea trebuie grăbită întrucât evenimentele se precipită, numai stărue asupra discrețiunii desăvârșite. (Această împrejurare, trebuie să relev ez aici, poate explica urgenta audiență, pe care am avut-o după întoarcere, și care a fost publicată în No. din 10 Octombrie al «Luminii»).

M'am declarat gata să plec imediat în Ardeal, dar întrucât în fie-care moment ne puteam aștepta la mobi-

lizarea generală în Austro-Ungaria, am relevat că ar trebui luate oare-cari măsuri, cari să mă pună la adăpostul dezagrementelor posibile.

Dar d. Brătianu a chemat chiar imediat, de la palat, la telefon pe Conte Cernin, ministrul Austro-Ungariei de pe vremuri, și i-a comunicat că «va veni îndată la d-sa un prieten, care are un plan ce ne-ar putea fi util, și l roagă pe Conte Cernin să-i dea concursul». Probabil Conte Cernin i-a cerut numele, pentru ca să evite vr'o greșală, fiindcă d. Brătianu a și adăogat, că «îl va trimite cu o cartă de vizită».

Și în adevăr, mi-a și dat o cartă, în care «d. I. I. C. Brătianu, roagă pe Conte Cernin să acorde tot concursul prietenului său personal și politic, d. C. Stere»...

Ca rezultat al acestei intervențiuni, Conte Cernin m'a sfătuit, pentru înlesnire, să am întreprinderea cu frumătășii români la Viena, și mi a făgăduit că va telgrafia imediat la locul competent despre călătoria mea.

În treacăt să fie zis, deși am plecat imediat (încât articolul din «Universul» pomenit mai sus, l-am scris din drum), dar de intervenția mea n'a fost nevoie: la Viena m'a surprins declarația de războiu, și manifestația dorită a și avut loc de la sine și fără vre-o stăruință din parte-mi. M'am întors imediat în țară.

Nu mai puțin e adevărat, că am plecat atunci *cu știrea și aprobarea d lui I. Brătianu*, cum pot dovedi atât martorii pomeniți, cât și probele scrise: Carta de vizită a d-lui Brătianu, pe care Conte Cernin ca un diplomat încercat, desigur că a păstrat o, cât și telegramele acestuia, prin care anunța călătoria mea la Viena, și probabil, și scopul ei.

Încă un detaliu caracteristic și... umoristic.

Deși eram foarte grăbit, d. Brătianu m'a rugat ca înainte de plecare «să sondez pe d. Emil Costinescu», și să-i aduc răspunsul asupra sentimentelor în cari îl voiu fi găsit, punându-mi la dispoziție și automobilul d-sale, ca să nu pierd prea mult timp.

D. Costinescu mi-a declarat categoric, că războiu nu va fi, fiindcă d-sa, ca om competent, mă poate asigura că «starea financiară nu-i permite». La insistențele mele să-și spună în ori-ce caz părerea asupra acțiunii României «pentru cazul dacă totuși, prin imposibil, ar izbucni războiul», — d. ministru de finanțe mi-a vestit solemn: «Să se angajeze Germania să realizeze complect pro-

gramul lui Bismarck, adică: emanciparea Poloniei și altele, — altfel vom sta acasă»... Neavând vreme, l-am salutat fără altă discuție, și i-am raportat primului-ministru să nu aibă grijă, pentru că d. Costinescu stă la straja «planului lui Bismarck»...

D. Emil Costinescu!.. abia dacă o săptămână ne mai despărția de ziua Consiliului de Coroană!..

De aceia, în articolele și în discursurile mele, îl tot necăjeam pe patriarhul de la finanțe cu evocarea «planului lui Bismarck»...

Dar n'am isprăvit.

5 Noembrie 1917.

II. Orgia antantistă

Faptele povestite în articolul de ieri — înțelegerea mea cu d. Brătianu pentru o campanie de presă și în ce privește manifestația românilor din Ardeal — m'au convins atât de mult că izbucnirea războiului va atrage după sine și imediata intrare în acțiune a României, încât declararea de războiu a Germaniei, despre care aflasem imediat după sosirea la Viena, m'a silit să și renunț la întrevederea plănuită cu fruntașii din Ardeal. Lăsând deci numai pentru câțiva din ei scrisori lămuritoare, am și plecat în aceeași zi îndărăt în țară.

Spre uimirea mea, am aflat la Predeal despre hotărîrea Consiliului de Coroană. În urma lămuririlor ce a binevoit să-mi dea regele Carol, am căutat să văd pe primul ministru. Nu l'am putut însă găsi decât peste câteva zile, tot la Sinaia.

Cum m'a văzut, d. Brătianu a ținut să și exprime mulțumirea pentru manifestația ardelenilor și, — atribuindu-mi-o mie —, mi-a adresat cuvintele măgulitoare :

— «Faci bine, tot ce faci» ...

Eu însă i am cerut imediat explicații relativ la «expectativa» hotărîită de Consiliu, pe care am dezaprobat o energic.

— «Ce vrei, — mi-a răspuns primul ministru, — nu suntem încă pregătiți, — nu înțeleg atât curente «din opinia publică, cât pregătirea materială. Sunt mulțumit, că pot avea un mic răgaz».

— Dar ce au să creadă despre noi aliații? Nu riscăm prea mult prin asemenea tărăgăniri?

— «Ce să faci? Pentru ce n'am fost preveniți la timp, «ca să ne fi putut pregăti de mai înainte» ..»

— Și câtă vreme crezi, că vei avea nevoie pentru pregătire?

— «Știu și eu? Două trei săptămâni» ...

Atunci i-am atras atenția că familia mea se află în munții Moldovei, și că ași vrea să știu data mobilizării cu câte-va zile mai înainte, ca să nu fiu surprins, și să rămânem izolați, fără comunicațiuni.

D. Brătianu s'a gândit puțin, și apoi mi-a spus: •

— «Mai bine adu-i pe toți imediat la București, să nu fie vr'o surpriză. Și la Iași ar fi prea expuși» ...

Puteam eu, față de aceste cuvinte, să mă îndoiesc de intențiunile d-lui Brătianu? Mai cu seamă, că știam, că unul din confidenții d-sale, d. V. G. Morțun, ministrul de Interne, a și început să-și evacueze moșia din Roman ...

I-am urmat sfatul, și familia mea a stat peste o lună la București, în toiul căldurilor, în așteptarea mobilizării! ...

În acest interval de timp însă, prin Septembrie 1914, situația devenea din ce în ce mai încordată, mai cu seamă în urma bătăliei de la Marna și a succeselor ruse, din Galiția. Bucureștiul parcă ieșise din sărite, străzile clocoteau, cafenelele urlau, gazetele vărsau torente de lavă incandescentă.

Și toate porneau de sus, — de la chiar miniștrii d-lui Brătianu, cari se făcuseră o apă cu d-nii Take Ionescu și Nicu Filipescu și agenții lor.

În această epocă se vorbea deschis despre răsturnarea regelui Carol. Unul din miniștrii vocifera în parcul de la Sinai, în auzul tuturor, împotriva «Neamțului!» În fiecare zi se aștepta «lovitura», se preciza că d-nii Emil Costinescu, Take Ionescu și Nicu Filipescu s'au înțeles pentru răsturnarea d-lui Brătianu, formarea unui «guvern național» sub președinția d-lui Emil Costinescu și eventual — detronarea regelui. Miniștrii Înțelegerii, mai ales d-nii Poklewski și Blondel, fățiș susțineau «combinațiunea». Se colportau detalii sugestive, se citau nume de generali cari ar fi fost intrat în conjurațiune ...

În vremea asta am stat tot timpul la București și-l vedeam zilnic pe d. Brătianu, câte odată și de două și trei ori pe zi.

Se arăta exasperat de «nebulia» care a cuprins Bucu-

reștiul, recunoștea că în țară toată această agitație factice nu are răsunet, dar se temea să nu fie doborât :

— «Nu pot admite ca ulița să conducă politica externă», — exclama primul ministru.

Eu îi reproșam atitudinea miniștrilor săi, pe care n'ar trebui să o tolereze ca președinte de consiliu; deasemeni — și anarhia presei, — chiar a celei liberale, care n'ar fi trebuit să ignoreze inspirația lui, ca șef al partidului.

— «Ce vrei să fac? — îmi spunea cu indignare în răspuns: Presa? Chiar unii redactori dela «L'Indépendance Roumaine» sunt plătiți de ruși (îmi preciza numele)! ... Iar pentru ziarul (iarăși îmi numea un ziar «independent» foarte răspândit) știa pozitiv, că Poklewski «a depus două milioane de ruble (vr'o 5 jum. milioane lei, după cursul vremii)!... Miniștri?» ...

Și nu-și cruța colaboratorii. E inutil să repet toate cuvintele grele, pe cari le inspira d. lui Brătianu indignarea împotriva colegilor săi din minister. Mai tare se plângea împotriva d-lui Emil Costinescu, care ar fi pus pe agenții ministerului să împiedice transitul materialului de războiu pentru Bulgaria și Turcia. (Se știe că cu tot scandalul din presă, primul ministru, care era și ministru de războiu, încă multă vreme îngăduia acest transit: ministerul de războiu făcea contrabanda împotriva ministerului de finanțe!).

Intr'o zi d. Brătianu și-a permis chiar un amar sarcasm despre un membru marcant al cabinetului :

— «Noi am crezut că nu se preocupă decât de gheșefturi. Dar el era adâncit în studii sociologice și istorice, și i-a fost dat să descopere un mare adevăr, că germanismul merge spre declin, și că se ridică soarele slavismului!»

— De ce nu-i debarci? — l'am întrebat atunci, — ai datoria să o faci, a d-tale e răspunderea pentru politica țării, — sau să-ți dai demisia, dacă nu poți face altfel.

— «Cum vrei, — răspunse d. Brătianu — să las pe rege în mâna acestor bandiți? Trebuie să luvoaiez deocamdată. Am făcut o singură greșeală până acum, n'am cerut în prima zi, când nu mi s'ar fi putut refuza nimic, legea stării de asediu. Atunci ași fi putut să nu las lucrurile să ajungă până aici» ...

— Nu e târziu nici acum; te asigur, că Parlamentul, nu-ți va refuza legea stării de asediu.

— Dar ce să fac acum? Să spunem, Take Ionescu se «va cumiți, dar pot aresta pe nebunul de Filipescu? Sau pot închide pe Costinescu? ...

— Nu va fi nevoie, — i-am obiectat, — în România revoluția nu se face fără voia stăpânirii, mai cu seamă sub regimul stării de asediu. Iar de va fi nevoie, după convingerea dumată, ești dator să faci tot ce este necesar pentru salvarea țării, pentru destinele căreia ești răspunzător.

— «Dar n'am această coardă în mine. (A dovedit însă «la Iași, că o are cu prisosință ...) Am găsit un alt «mijloc, să-i derutez pe toți și să le dejoc toate planurile».

Acest mijloc era — să începă tratative cu Rusia pentru neutralitatea României (la aceste tratative s'a putut numai referi d. Deschanel în discursul citat recent de către «L'Indépendance Roumaine»).

— «Poklevski va preferi, la urma urmelor, să stea cu «mine de vorbă, decât cu Costinescu sau Take Ionescu, «și odată ce complotul lor va fi dejucat, — îi voui juca «eu pe ei» ...

În zadar încercam să-l conving că e un povârniș primejdios, fiindcă se poate prinde el însuși în laț. Era prea convins de abilitatea lui diplomatică.

— «În cazul cel mai rău, — mi a spus, — dacă voui «vedea că nu e cu putință să declar războiul Rusiei, am «să le fac lovitura, am să proclam neutralitatea def-
«nitivă» ...

Am insistat că ar fi o «lovitură» dezastroasă pentru viitorul țării și neutralitatea. Era de acord, dar susținea că e un rău *mai mic*, decât rușofilia.

Totuși, d. Brătianu a convocat o consfătuire a parlamentarilor liberali la ministerul de Interne, ca să pipăe pulsul în ce privește legea stării de asediu. Atitudinea primului ministru în această consfătuire a liniștit pe toți acei, cari perseverau în politica tradițională a țării.

Dar deși d. Brătianu primise atunci asigurarea, că Parlamentul ar vota legea stării de asediu, d-sa a continuat să ezite și Camerele n'au fost convocate.

Tot n'am terminat însă.

6 Noembrie

III. Un incident.—D-l Brătianu pe calea perzaniei

Am arătat până acum, că dela izbucnirea războiului mondial aveam cuvânt să fiu convins că nu numai d. Brătianu se va depărta dela politica noastră tradițională, dar că este hotărît să îndeplinească în mod leal tratatele noastre de alianță. Am mai arătat că în Septembrie 1914, agitațiunea antantistă începuse să-și dea curs liber, sprijinită chiar de unii membri ai guvernului și de presa oficioasă; că am căutat să determin pe d. Brătianu la o procedare energică împotriva acestor manopere, dar că primul ministru socotea mai util să manevreze și să înceapă în acest scop tratative cu Rusia, bazându-se pe abilitatea sa diplomatică, pentru a evita primejdiile de cari era presărată calea pe care apucase.

Toate acestea nu puteau deștepta nici o bănuială în mine, în ce privește hotărârile d-lui Brătianu. Cu atât mai mult, că îmi erau cunoscute și fapte pozitive, despre acțiunea lui față de anumite State beligerante, pe cari nu le pot încă desvâli aici. Dar când voiu putea să le aduc la cunoștința generală, ori-cine îmi va recunoaște, că eram în drept să mă consider, în tot timpul acesta, ca un colaborator și confident al d-lui Brătianu, care aproba pe deplin acțiunea mea.

Pe atunci eu am făcut o greșală, care m'a pus într'o situație de inferioritate față de d. Brătianu.

D-rul Jean Cantacuzino, abia întors din Franța, întreprinsese o campanie francofilă. Ca un vechiu prieten l-am rugat să nu se lase înșelat de aparențe; îl asiguram că România nu poate merge împotriva Puterilor Centrale, pentru că nici Regele, nici primul ministru, niciodată nu ar consimți la această politică. Spre a-i dovedi afirmația mea, i-am povestit confidențial despre călătoria mea la Viena, în urma înțelegerii cu primul ministru, aprobate și de Rege.

Acest european, și prieten de 20 de ani, nu s'a sfiit să raporteze imediat destăinuirea mea d-lui Brătianu. Acesta m'a și chemat îndată la el și mi-a comunicat, că a fost silit să mă desmintă, și că este supărat de indiscrețiunea mea, fiindcă el, în momentul acela înconjurat de spioni, era dator înainte de toate «să deruteze și să dejoace» pe agitatorii rusofili.

Am avut întotdeauna mândria de a-mi recunoaște

greșelile. I-am spus d-lui Brătianu, că mă resemnez la desmintirea dată.

Am plătit scump această greșală. Destăinuirea făcută de mine d-rului Cantacuzino, înflorită și desvoltată, a crescut într'o legendă. D. Iorga, mi se pare, a ajuns chiar să afirme în «Neamul Românesc» că aș fi ținut un discurs întreg, în fața soldaților din Ardeal chemați sub drapel!...

M'am crezut dator să tac. Primul ministru n'a spus nici un cuvânt de apărare. Am primit tăcerea lui ca ispășirea greșelei mele. Campania violentă dusă pe această temă împotriva mi, de sigur, că nu e uitată de cetitori. Mă resemnam însă cu atât mai ușor, cu cât eram mai convins, că d. Brătianu va face singura politică pe care o credeam cu putință, și că eu astfel îi ușurez sarcina.

Prin Octombrie, într'o zi, d. Brătianu, din inițiativa sa, fără să-mi fi trecut așa ceva prin minte mie însu-mi, *mi-a propus să scot un ziar zilnic pentru propaganda «ideilor noastre» și s'a oferit să-mi procure mijloacele necesare*, cu condiția discrețiunii desăvârșite în această privință din parte-mi.

I-am obiectat, că neavând avere, iar un jurnal în condițiile de atunci neputând acoperi cheltuelile, n'ași putea să explic nimănui această publicațiune.

D. Brătianu se însărcinase însă să organizeze un comitet de redacție, compus din fruntași liberali, fiind convins de necesitatea unui ziar de propagandă, care să contrabalanseze «presa cumpărată de ruși»...

Am cerut trei zile de reflexiune, și după consfătuire cu câțiva prieteni, am refuzat propunerea, nu pentru că m'ași fi temut de calomnie, dar numai fiindcă credeam că silit să destăinuesc proveniența mijloacelor, cădeam într'o situație echivocă și deci propaganda mea nu mai putea fi utilă. D. Brătianu nu a mai insistat.

Dar în aceste împrejurări puteam să mă îndoiesc de sinceritatea d-lui Brătianu?

Cum? Ne legau 25 ani de prietenie; în tot timpul căutam numai să fiu util ideilor noastre comune, fără să-l plictisesc cu vre-o pretențiune sau ambițiune. Mi-am făcut cariera politică, fără să fi trecut prin filiera obișnuită a «onorurilor». Aproape de zece ani refuzam mereu oferte de portofolii ministeriale. Nu i-am solicitat nicio dată «slujbe» măcar pentru prietenși sau rude.

Pentru ce dar să fi plănuit un adevărat asasinat moral, impunându-mi să public un jurnal «germanofil» în aceste

condițiuni, dacă el avea intențiunea de pe atunci de a-și schimba frontul?

Câțiva prieteni însă, 'i-au bănuit chiar atunci sinceritatea și căutau «să-mi deschidă ochii». Îu însă nu-i puteam crede, — am avut chiar conflicte violente cu unii din ei.

În curând însă au venit îndoelile.

Ar fi prea lung și puțin interesant să expun aici tot complexul de împrejurări, din cari au izvorât aceste îndoeli. Dar un fapt precis mi-a dat prilejul unei explicații.

D. Georgel Mârzescu mi-a comunicat, că în prezența d-sale, primul ministru ar fi declarat, că «e hotărât să «facă războiu Puterilor Centrale, dar nu vrea să pățim «ca sârbii, să pierdem suflul prea repede. *Vrea să aleagă el momentul*»...

N'am tăinuit d-lui Brătianu îndoelile mele, și l'am rugat să-mi spună deschis, dacă are intențiunea să schimbe directiva politicii noastre. A protestat cu energie, s'a plâns de necesitatea de a duce lupta prin astfel de mijloace, că fiecare pas îi este pândit, că e o tortură pentru d-sa, dar are o răspundere prea mare, și «în interesul superior e gata să le facă o mie de asemenea declarațiuni numai să i deruteze și să-i dejoace... Că în urma victoriilor ruse din Galiția, situația lui e prea dificilă, principalul e să câștigăm timp» etc., etc.

Părea adânc nenorocit de trista necesitate de a face atâta «diplomație». L'am crezut. Am fost chiar emoționat.

Intru cât Universitatea din Iași s'a deschis și eram foarte ocupat cu rectoratul și cu cursurile, veneam acum rar în contact direct cu d. Brătianu. Nu mai puteam urmări de aproape acțiunea lui.

Dar la începutul lui Decembrie am căpătat certitudinea, că a pășit pe calea pierzaniei, pentru el și pentru țară. Îndoială nu mai încăpea pentru mine. Din nenorocire nu pot desvălui încă faptele cari mi-au dat această certitudine.

M'am dus foarte emoționat la d. Brătianu. Tot ce am făcut până în acel moment, am făcut în credință că servesc politica *susținută și de d. Brătianu*. Acum însă știam că drumurile noastre se despart. Dacă mi-ar fi mărturisit sincer, că e silit să-și schimbe directiva, — de sigur trebuia să aibă motive serioase și mi le-ar fi spus, — lucrurile s'ar fi deslegat simplu. Ne am fi explicat prieteneste. Și dacă nu reușiam, cum era mai probabil, să ne convingem, nici eu pe el, nici el pe mine, — tot priete-

nește ne-am fi înțeles ce-i de făcut, cum să lichidăm această penibilă situație. *Dar dacă nu-mi va spune adevărul?...* Mi-era penibilă această ipoteză...

M'a primit foarte prietenește. Dar, dela primele cuvinte am înțeles, că nu mi se deschide, caută numai «să mă deruteze și să mă deçoace» și pe mine...

Pentru prima oară mi-a făcut atunci pe lung teoria războiului «fără răzic și cu minimum de sacrificii» și despre mergerea la congresul de pace «la braț cu învingătorul», însă în acelaș timp mi-a afirmat, că vrea să aplice teoria împotriva Rusiei, la momentul potrivit. A recunoscut din nou, că în cazul victoriei rusești, Constantinopolul ar cădea în mâna Țarului „*et ce serait très dur pour nous*” (nu știam pentru ce această frază mi a spus-o în franțuzește)...

Nu am avut aproape puterea să discut. Am plecat profund nenorocit. Nu am multe legături de prietenie, și rupturile mă costă mult. Sunt trei ani de atunci și amintirea încă mă doare... Ce îmi rămânea de făcut?

Voiu continua.

/ Noembrie, 1917.

IV. Ruptura. — Ultima nădejde

Descoperirea că d. Brătianu e hotărât să se abată de la politica noastră tradițională, de la politica, ce se datorește în primul rând marelui Ioan Brătianu, a fost pentru mine ca un trăsnet din senin. Am simțit că terenul mi se clatină sub picioare. Nu m'am gândit la mine personal, de care d. Brătianu a uzat cu atâta... cavalerism, și măcar nu m'a prevenit, când a apucat altă cale. Din punct de vedere personal, eram chiar gata să-i acord circumstanțe ușurătoare: eu însumi de atâtea ori l-am asigurat că poate să nu mă cruțe, dacă interesul obștesc o cere. Dar vedeam prăpastia, în care era gata să arunce țara. Și mă întrebam, care este dataria mea în această grozavă situație?

Aveam nevoie de reculegere. Am plecat la Iași, și după multe lupte sufletești, mi-am hotărît calea.

În ziua de 15 (28) Decembrie am scris d-lui Brătianu o scrisoare. Brulionul ei trebuie să fi rămas printre hârțile mele la Iași, dar ași putea să o reconstituesc aproape cuvânt cu cuvânt.

Din primele rânduri i-am declarat că știu *pozitiv*, că a plecat pe calea, pe care nu-l mai pot urma. Conștiința îmi impune să-mi reiau libertatea de acțiune: «Voiu lupta pentru politica lui Ioan Brătianu împotriva fiului său». Trebuie deci să lichidăm relațiunile noastre politice. În vederea aceasta am și transmis d-lui Georgel Mârzescu, vice presedintele clubului, conducerea partidului din Iași, fiindcă nu voiu mai călca la club. Il rog să se înțeleagă direct cu Mârzescu în privința formalităților de făcut, întrucât nu vreau să ne mai vedem acum, „pentru că celor 15 ani de prietenie le dătoresc cel puțin atâta, ca să nu-l pun în penibila situație de a face diplomație și cu mine». De asemenea, întrucât nu vreau să-i fac dificultăți, las la aprecierea lui momentul și forma, în care *faptul îndeplinit* să fie dat publicității. Am sfârșit, asigurându-l că hotărîrea aceasta mă doare foarte mult, că personal pentru el simt tot atâta prietenie, și că nu voiu uita momentele, în cari el, în relațiunile cu mine, nu-și punea cuirasa de «șef» și «diplomat». Ași fi fericit, dacă ar fi putut dispărea împrejurările, cari ne fac cu neputință colaborarea.

În acelaș timp, ca un semn exterior al noiei situațiuni, am și publicat în N-rul din Decembrie 1914 din «Viața Românească» sub titlul: «România și războiul european», un articol în care pentru prima oară am atacat politica primului ministru, în opoziție cu politica lui Ion Brătianu Bătrânul. Bine înțeles, am «atacat», cum fac întotdeauna — fără personalități și fără violențe de limbaj, dar foarte hotărît, și chiar cu pasiune, — și pot spune cu durere.

După obiceiul lui, d. Brătianu nu mi-a răspuns direct la scrisoarea mea. D-lui Georgel Mârzescu, pe care l-am trimis să se înțeleagă pentru regularea situațiunii în partidul din Iași, i-a spus că nu vrea să reguleze nimic, că are să-i vorbească lui Stere când va veni după sărbători la Cameră. Inadins însă nici nu m'am dus în acea sesiune la ședințele Camerei. Atunci a trimis la mine pe d. Al. Radovici și pe defunctul I. Procopiu, ca să mă îmbuneze și să aranjeze o întrevedere. Le-am răspuns că nu înțeleg asemenea procedare între oameni serioși. Nu vr'o ceartă de natură personală ne desparte, n'am nimic personal cu d. Brătianu. Nu are decât un gest să facă pentru ca să viu din nou la el, dar acest gest trebuie să însemne, că renunță la politica pe care o socot pernicioasă.

Nu l'am mai văzut pe d. Brătianu până la declararea războiului. Întrucât am lăsat la aprecierea d-sale să ho-

tărăscă momentul și forma în care să fie adusă la cunoștința publică demisiunea mea, d. Brătianu a putut să lase toate lucrurile în suspensiune. M'am crezut însă obligat ca eu să nu dau nimic în vileag. D-lui Mârzescu i-am făgăduit de altfel, să-i dau tot concursul «să-și reguleze succesiunea». Când însă a voit să convoace clubul, o telegramă a d-lui Brătianu l-a oprit. Și așa au stat lucrurile în această privință până în ultimul moment, până la plecarea guvernului din București, și probabil chiar până la publicarea notiței citate din «L'Indépendance Roumanie». Astfel d. Iorga a fost îndreptățit să-și formuleze nedumerirea.

Prin urmare, notița menționată cuprinde două inexactități... voite:

Mai întâiu, eu n'am venit în conflict cu partidul «la de clararea războiului» din cauza atitudinii mele. Această atitudine a fost doar luată de mine în acord cu d. Brătianu, care numai în urmă, fără să-mi spună nici un cuvânt, și-a schimbat, el, atitudinea.

Mai mult. Nu mă jenez să mărturisesc, că am avut atunci atâta încredere în sinceritatea convingerei d-lui Brătianu, în arta lui diplomatică și în prietenia lui, în cât dacă mi-ar fi cerut, în interesul cauzei, ca să-i înlesnesc acțiunea, să nu fac nici o manifestare în public a ideilor mele, desigur că l'aș fi ascultat. Așa dar sunt în drept să spun, că d. Brătianu însuși m'a aruncat în vâltoare. D. Brătianu știa foarte bine că nu m'am dat niciodată îndărăt, de la nici o muncă și de la nici o luptă, luând în înțelegere cu el toată răspunderea numai asupra-mi, când interesul cauzei cerea. Ași fi socotit ca o lașitate și atunci să mă dau îndărăt în fața urletelor presei, sau să-i cer acoperire, când din considerațiuni superioare, eu trebuia să-l acopăr pe dânsul.

Dar, evident, în această situație șeful partidului, nu avea nici un motiv și nici un drept să mă cenzureze.

În al doilea rând, n'am fost «obligat să părăsesc președinția partidului», — ci eu când am aflat tainica schimbare la față, am părăsit-o, împotriva voinței șefului partidului, pentru a-mi relua libertatea de acțiune, iar d. Brătianu a abuzat de angajamentul ce am luat în scrisoarea mea, pentru a tăinui demisia mea atâta vreme.

Cât pentru ruperea relațiilor cu «membrii marcantî» — ce să spun? Adevărul este, că eu am întors spatetele, rînd pe rînd, următorilor membri din cabinetul d lui Brătianu:

d-lor Emil Costinescu, V. C. Morțun, Dr. Anghelescu, V. Antonescu și I. G. Duca.

Motivele sunt așa de puțin interesante, cât sunt de mult interesante aceste personaje. Dar dacă Domniile lor îmi vor cere vre-odată să le dau în vileag, mă voiu executa și voiu preciza și împrejurările pentru fiecare în parte.. nu pot spune, cu plăcere, căci, la drept vorbind, d-lor ocupă prea puțin loc în preocupările mele.

Să trecem...

Am expus faptele cu toată obiectivitatea de care sunt în stare. D. Brătianu nu le va putea tăgădui, deși nu știu cum le va interpreta. În orice caz am o viață în urma mea, care mă îndreptățește să cred, că oricare ar fi atitudinea pe care șira spinării ar impune-o și celor din jurul său, chiar aceștia vor ști unde este adevărul.

Lumea ne va judeca.

Mai am puține de zis.

Nu mi-a fost ușor să iau hotărârea de-a duce lupta înainte singur. Imi dădeam seama, că forțele mele nu sunt la nivelul sarcinei ce vroiam să-mi pun pe umeri.

De la vârsta de 18 ani viața mea a fost o vijelie. N'am avut o lună de odihnă și mulțumire. Gândul, că așa putea acum sta la o parte, liniștit, la adăpostul răspunderilor, avea multă ispită. Am ajuns la vârsta când, după trei decenii de lupte și suferinți, așa avea poate și eu dreptul la... pensie...

Dar «demonul» meu nu m'a lăsat, cum nu mă lasă nici acum, când mi-am pus o nouă povară pe umeri, sub amenințările de «dincolo», sub enorma presiune de aici, din dreapta și din stânga...

Nu regret hotărârea mea. Sunt destine, cărora nu le poate fi dată odihna, nici satisfacțiuni banale...

Atunci hrăniam încă și o nădejde: cunoscând temperamentul de cunctator al d-lui Brătianu puteam spera, că va «pierde momentul» de a merge cu Rusia. Mă îndreptăția, în această privință, chiar teoria sa, a războiului «fără rizic și cu minimum de sacrificiu». Eram absolut convins, *știam*, că alături de Rusia e cu neputință să poată vreodată aplica această teorie; *știam*, că Rusia nu poate birui, și mă așteptam la izbucnirea revoluției.

Va porni războiul România înainte? Dar atunci n'ar mai fi «fără rizic și sacrificii».. Pot deci fi liniștit.

Si mă gândeam că astfel, poate, va veni momentul când însuși d. Brătianu va profita de acțiunea mea, care

și va înlesni întoarcerea pe calea cea dreaptă... De aceea am căutat să nu fac nimic ce i-ar putea îngreua întoarcerea.

Chiar cu trei zile înainte de declararea războiului, i-am trimis primului ministru vorbă printr'un prieten comun, că nu-și poate aplica încă teoria: nu „rizic“, ci *siguranța* înfrângerii ne așteaptă, iar sacrificiile ar fi incommensurabile...

Voiu încheia mâine.

8 Noembrie 1917.

V. După declararea războiului. - Tragică întrebare

Cum am spus, nu l'am mai văzut pe d. Brătianu până la declararea războiului, și tot speram că se va convinge, că pe calea apucată duce țara spre ruină sigură.

Nu simțeam nici o animozitate personală. Prea mult am trăit împreună, pentru ca, la durerea conflictului de idei, să se fi adăogat și o patimă personală. Imi mărturisesc naivitatea: credeam că și pe el această ruptură îl doare tot atâta ca și pe mine, — credeam împotriva tuturor aparențelor, împotriva evidenții chiar, când de pildă și-a dat aprobarea complotului I. G. Duca-Georgel Mârzescu-Matei Cantacuzino, pentru eliminarea mea din rectorat. Și am fost convins de aceasta până în ultimul moment, până la gestul din Camera din Iași, când s'a asociat la manifestările d-lui A. C. Cuza.. Atunci mi-a c zut, în sfârșit, perdeaua de pe ochi, și am înțeles multe lucruri din trecut... Dar această formează un capitol special, care nu prezintă nici un interes pentru marele public. L-am atins aici numai pentru lămurirea atitudinii mele.

În campania pe care am dus-o împotriva politicii ruse, nu mă părăsia gândul, că însăși teoria războiului «fără rizic și sacrificii» îl va reține pe d. Brătianu de la ultimul pas, și deci va avea încă nevoie de sprijinul meu pentru a repara toate greșelile săvârșite.

Această speranță se resimte în tot ce am scris în «*Viața Românească*» și în «*Moldova*» (articolele din acest din urmă jurnal, — după dorința redacțiunii, nu a mea, — nu purtau semnătura mea completă), ca și în discursurile mele. Când am spus în Cameră, că dacă ne aruncăm în brațele Rusiei, trebuie întâiu să dărâmăm statuia lui Ioan Brătianu, m'am uitat spre banca ministerială. Primul mi-

nistru mi s'a părut emoționat. În această credință m'au întărit și scrisorile, pe cari le-am primit în urmă de la cei mai de aproape din anturajul d-lui Brătianu (le păstrez încă). M'am înșelat.

Războiul a fost declarat.

În prima zi de mobilizare, la 15 (28) August 1916, — exact un an și opt luni, de la scrisoarea de ruptură, — am întâlnit pe primul ministru dimineața la palat. Mi s'a adresat foarte prietenos:

— «Nu am mai insistat să ne întâlnim înainte, — mi-a spus îndată ce m'a văzut, — fiindcă nu puteam vorbi deschis, — și nu era demn nici de D-ta, nici de mine, să-ți fi vorbit, cum am vorbit cu atâția alții. Acum te rog să vii la mine».

În aceiași zi, la cinci seara, cu emoțiune, mă aflam, după atâta vreme, în camera de lucru, în fața lui Ionel Brătianu.

M'a primit ca un om ce se simte stăpân pe situație, și care se așteaptă la... pocăința mea:

— «Nu sunt supărat. Fără voe, m'ai ajutat chiar să nu plecăm la războiu, decât în momentul când voi fi sigur de rezultat».

Aceste cuvinte m'au impresionat penibil:

— Ești sigur de rezultat? — am exclamat eu: într'un războiu pe două frânturi?

— «Nu va fi pe două fronturi»,

— Nu va fi pe două fronturi?...

Am încercat să-î dovedesc, că hrănește o fatală iluzie.

— «Așteaptă patru zile, — îmi zâmbi primul-ministru, punându și mâna pe umărul meu, cu conștiința de superioritate, — mai mult nu pot spune acuma. În orice caz nu voi lăsa ca echivocul să dureze prea mult»...

Am simțit că mă înăbuș, și am isbucnit:

— Înțelegi că nimic n'aș dori mai mult acuma, decât ca viitorul să dovedească, că m'am înșelat. Aș preferi ca lumea să mă arate cu degetul pe stradă ca pe un nebun, decât să se realizeze prevederile mele. Din nenorocire, nu pot închide ochii asupra realității. Văd un dezastru sigur și pentru țară și pentru D-ta. Ai pus țara într'o situație din care nu este ieșire: în caz de victorie, care nu ar fi decât victoria Rusiei, nu suntem mai puțin pierduți ca în caz de înfrângere. Dar fără artilerie, fără muniții, cu baza de aprovizionare la celalt capăt al lumii, cu lupta pe două fronturi...

— «Iar te apuci de profeții, — m'a întrerupt d. Brătianu cu ciudă vădită, — multe ai proorocit până acum... «Ai proorocit și revoluția rusească... Ce, tot mai crezi în «reparația Ucrainei?»...

— Nu știu ce va fi cu Ucraina.

N'am mai putut continua.

După această primă întrevedere, am încercat să reiau cel puțin relațiile personale. Credeam că realitatea îl va face, când va veni dezastrul inevitabil, să simțā nevoie de sprijinul și sfatul unui om care spunându-i adevăruri desagrabile, s'a dovedit un mai bun prieten de cât adulatorii, cari îl întăreau în orbire. Mă primea însă cu multă rezervă, vădit nu-mi ierta pocăința... Mai cu seamă după primele înfrângerii, când catastrofa se desina tot mai mult, numai ca să mai putem scăpa ce s'ar mai fi putut scăpa, mergeam până la umilință... Și nu prea sunt de prins să mă umilesc în fața nimănu...

Totul a fost în zadar. Renunțasem din nou să-l mai văd.

Dar după dezastrul din Brașov, când pentru orice om cu judecată, era clar că invaziunea nu mai poate fi oprită, aproape am forțat ușa, ca să-i pot vorbi pentru ultima oară.

— «Ce-i?» — mă întrebă aproape dușmănos.

— Numai o singură întrebare: nici acum nu simți nevoia să-mi vorbești?

— «Merge rău, foarte rău, dar n'am ce-ți spune. Acum «vorbesc numai armele»...

— Nu găsești să-mi spui nimic mai mult?

— «Nimic»...

Atunci i-am comunicat că sunt hotărît să rămân la București, orice s'ar întâmpla.

— «Nu va fi o dezertăune?» — mă întrebă.

Am strâns numai din umeri.

— Pentru treaba, pe care am avut-o aici... Te rog numai să transmiți regelui hotărîrea mea de a rămânea la București.

— «Bine»...

Așa s'a rupt și firul ce mai rămăsese după o viață de intimitate. A mai stat aproape două luni la București, dar nu l'am mai revăzut.

Dacă în urma gestului de la Iasi, am înțeles câte iluzii am avut despre această viață însăși, cât de unilaterală a fost prietenia care ne lega, totuși pot afirma cu mâna pe conștiință, că nici acum nu simt animozitate perso-

nală împotriva omului pe care îl văd în aureola tragică a destinului său.

Adesea nu dorm noaptea, frământând mereu aceeași chinuitoare întrebare: ce fatalitate l-a mânat?

La vârsta de 45 ani a ajuns în capul celui mai puternic partid din țară, fără rivali, și pot spune fără adversari, într'o epocă tocmai, când cele mai mari probleme interne și externe au fost puse de Istorie în fața neamului, pe care el îl conducea.

Desigur avea cele mai bune intențiuni, purta un nume mare pe care voia să-l treacă neîntunecat urmașilor. Și avea o inteligență foarte suplă și vie, dacă nu tocmai adâncă, și multă tenacitate, dacă nu impetuzitate, în urmărirea scopurilor sale.

Și totuși, ce-a făcut în politica internă, se știe, — în cea externă...

Cum n'a putut vedea bezna în care a aruncat țara, și în care s'a aruncat și el?

Nu mă mir de un d. Emil Costinescu. Psihologia «patriarhului» este de o limpiditate cristalină. E atât de bine cunoscut de țară, în cât desigur nici un român nu se va tortura asupra întrebării, care motiv l'a putut determina să se transforme din «omul palatului», cum era toată viața, în conspiratorul împotriva regelui Carol, și dela «planul lui Bismarck», să l ducă la extazul în fața «soarelui slavismului».

Cât pentru celalalte ilustrații, cari au prezidat la destinele României în ceasul de cumpănă, — de asemeni, structura lor psihică nu e mai complicată de cât mecanismul de reflecție al protozoarelor.

Dar Ionel Brătianu?...

Tragică întrebare...

El a jucat un rol atât de hotărîtor în cataclismul care a distrus munca de veacuri a acestui popor, în cât desigur multe generațiuni de istorici vor căuta răspunsul.

Politicește și-a luat toată răspunderea, și greu va trebui să-și ispășească păcatul. Patima politică nu-l va cruța, și-i va întina numele.

Dar Istoria va fi datoare să cerceteze cauzele adânci, cari, implacabile, l'au dus la această fatalitate. Ea nu va putea reduce tragedia unui neam la o farsă de operetă.

Voiu încerca și eu, altă dată, să dau deslegarea durei enigme, fără ură și fără părtinire, — cu gândul numai că va servi de învățătură generațiilor viitoare.

Căci oricât de mare ar fi vina lui Ionel Brătianu, și ori cât de adâncă mâhnirea mea personală, nu pot uita că a fost idolul unei generațiuni. Și un idol răsturnat.. ce poate fi mai trist în lume?...

9 Noembrie

IV

D-L. C. IARCA ȘI «LOVITURA DE STAT»

Grea mărturie aduce d. C. Iarca în sarcina războiului României.

Mari păcate desvălește povestirea lui nemeșeșugită.

Multe dureri de ale noastre răsună în cuvintele lui. E nespus de dureros, în fond chiar și detaliul cu uniforma de general...

Mi-am făcut datoria, înregistrând pentru judecata contemporanilor și a urmașilor acest strigăt de durere și de revoltă. Și când va veni ceasul de judecată, fiecare cuvânt al fruntașului liberal va apăsa ca un munte în cumpăna dreptății...

Dar nu despre aceste păcate și dureri vreau să vorbesc.

Țiu să relevez acum numai condițiunile în cari a fost hotărîtă acțiunea României.

D. C. Iarca e un vechiu parlamentar. E chiar o «figură» a Parlamentului nostru, din care n'a lipsit aproape niciodată timp de mai bine de un sfert de veac. Sunt puține desbateri mai însemnate în acest răstimp, la cari el să nu fi luat parte.

E și un om cu greutate în viața noastră politică.

Liberal statornic, respectat și de adversari, — ca membru în comitetul executiv central al partidului și șef al organizațiunii liberale din Buzău, el a știut să se impună și d-lui I. Brătianu, care nu se prea înconjura cu oameni de sfat. Dar pentru acest fruntaș, peste a cărui autoritate în partid nimeni nu putea trece cu ușurință, d. Brătianu, cum spune însuși d. Iarca, «avea considerație și părerile lui le asculta».

În ce privește acțiunea României în acest războiu, d. Brătianu a luat chiar un angajament formal față de d. C. Iarca :

«În orice caz, — i-a spus primul ministru, — nu se va hotărî nimic în privința războiului, până când nu ne vom înțelege cu toții» ...

Cu cine promitea astfel să se înțeleagă d. Brătianu ?

Cu Parlamentul ? Acesta n'a fost consultat.

Cu Consiliul de Coroană ? Războiul a fost hotărît împotriva hotărîrii primului Consiliu de Coroană și fără să fi fost supus desbaterilor celui de al doilea.

Cu partidul, cu Comitetul executiv ? Acesta n'a fost convocat măcar o singură dată în cursul celor doi ani de „expectativă”...

Și dacă n'a fost consultat nici un fruntaș ca d. Iarca, șeful unei organizațiuni liberale importante, *cu cine* a hotărît d. Brătianu să arunce România în război de partea Rusiei ?

În sânul partidului liberal nu era d. C. Iarca singurul adversar al războiului împotriva Puterilor Centrale. Între aceștia se găseau, — pentru ca să nu vorbesc de *dii minores*, — și oameni de greutatea d-lui B. Misir, președinte al Senatului, fost ministru, și a d-lui M. Orleanu, de asemeni fost ministru și șef al organizațiunii liberale din Galați, și atâția alții, ale căror obiecțiuni nu puteau rămânea cu totul fără răsunset în cazul unei discuțiuni. În orice caz, discuțiunea forța pe d. Brătianu să și *motiveze* hotărîrea, să iasă, în sfârșit, din misterul pontifical, care pentru mulți justifică cele mai extravagante speranțe. Și putem nădăjdui, cel puțin, că desăvârșita lipsă de temei a politicei sale, cum au dovedit faptele, putea încă să fie învederată la vreme, pentru a ne feri de dezastru.

Ori cum, siguranța împărtășită de toată lumea, că „nu se va hotărî nimic fără o discuțiune prealabilă”, — paraliza opozițiunea chiar din sânul partidului liberal, care era la cârmă, și crea astfel aparența că partidul acesta e în întregime solidar cu acțiunea primului ministru.

D. C. Iarca afirmă categoric acest lucru :

„Această declarație a primului ministru, — ne spune d-sa, — *m'a făcut să păstrez tăcerea în Camera, rezervându-mi dreptul să discut chestiunea în mod public și să-mi exprim modul meu de a vedea, când ea va veni la ordinea zilei. N'am bănuit niciodată că România va fi băgată în războiu prin lovitură de Stat*”...

Faptul însuși, prin urmare, că a fost *promisă* o discuțiune prealabilă, fără ca promisiunea să fie respectată, înducea în eroare pe toată lumea: pe aceia cărora promisiunea le-a fost dată, impunându-le „tăcerea”; opinia publică serioasă, care putea interpreta greșit această tăcere și chiar pe însuși primul ministru, care nu-și putea da astfel seama de adevăratele curente din țară, — luând

drept manifestările opiniei publice numai „manifestațiunile spontanee” ale d-lui Panaitescu...

Nu mai puțin însă este adevărat, că această atitudine ilustrează de minune o concepție caracteristică pentru viața noastră politică.

„Șeful” este un fel de mag și pontifice, care oficiază în taina sanctuarului, departe de ochii vulgului. Acesta trebuie să creadă, fără să discute, — altfel se face vinovat de sacrilegiu.

„Aveți încredere în mine, îmi iau toată răspunderea”, — acestea sunt cuvintele fatidice, cu cari se astupă gura indiscretului.

„Șeful știe ce face” ...

În aceste condițiuni însă „încrederea” nu este o încredere de cetățean, ci renunțarea la orice gândire și demnitate.

Și ce fel de „răspundere” poate fi, când țara se trezește în fața ireparabilului, adus prin vre-o „lovitură de Stat”, cum se exprimă d. C. Iarca?

D. I. Brătianu însuși a mărturisit că își dă seama cât de falacioasă este asemenea răspundere, când a spus acestuia:

„Să mă împușcați dacă nu va ieși bine” ...

Desigur, d. Brătianu nu va fi împușcat, și nădăjduesc că nici nu „se va împușca singur”, cum i-a prezis d. Iarca.

Prin aceasta nu s'ar repara urmările „loviturii de Stat” săvârșite de el.

Dar de ne-ar feri, cel puțin, soarta pe viitor de „magi” și „pontifi” infailibili, cari cer „încredere fără discuție”, și de „șefi cari știu singuri ce fac”, preparând în taina sanctuarului eucharistic... loviturile de Stat”...

Ar fi o consolație...

19 Octombrie 1917.

V

„RASBOIU SAU NEBUNIE” ?...

În interview-ul, pe care d. I. I. C. Brătianu l-a acordat acum câțeva vreme d-lui Breșco-Brescovski, cunoscutul corespondent al ziarului rus *Novoie Vremia*, primul ministru al României a simțit trebuința sufletească să insiste că *România este încă independentă*...

„România este o țară independentă, — exclamă d. prim-ministru la Iași, — ea este astăzi ninicită de furtună,

„a suferit grele încercări, de cari ar fi fost ferită, dacă nu și-ar fi legat soarta de soarta Rusiei: dar oriși-cum ea este independentă”...

Restul interview-ului ne lămurește, pentru ce d. Brătianu simte nevoia cu atâta insistență să-și aducă aminte că e ministrul unei țări independente. El se adresează convorbitorului său, după ce-și mărturisește desiluziile:

„Vă întreb acum: ce-i asta, războiu sau simplă ne-bunie?”

„Situația este foarte tristă aici. *Vom fi siliți să ne re-tragem de la graniță, și încă mai departe...* Atunci inamicul își va realiza dorința, va cuceri Basarabia și va înainta la sud până la Odesa. Și pe când grănarul nostru va hrăni pe germani, veți suferi de foame. Și odată ce vom fi siliți să părăsim pământul strămoșesc, nu ne va mai fi dat să-l revedem vr'odată, fiindcă nu l-am mai putea cuceri decât dacă Rusia ar fi puternică, nu subjugată”...

Și ce concluzie trage primul ministru al țării românești din această tragică situație?

După ce se plânge de atitudinea presei ruse, el întreabă pe reprezentantul acestei prese:

„Pentru ce ne ponegrește așa presa d-voastră din stânga? Pentru că noi, aliații d-voastră, am respectat tratatul, și din cauza aceasta am pierdut două treimi din pământul nostru, și totuși suntem ferm hotărâți să ducem lupta până la sfârșit”...

Până la care sfârșit? Pentru sfârșitul pentru care România a intrat în războiu?

România n'a fost atacată de nimeni, ea a pornit războiul pentru un singur scop: *cucerirea Ardealului.*

Dar, în situația descrisă de el însuși, mai crede primul ministru, că acest scop mai poate fi realizat?

Atunci, *pentru ce mai luptă România?*

Din cavalerism, ca să respecte tratatul, pe care aliatul nu-l mai respectă, — tratatul care, cum mărturisește d. Brătianu el singur, — este cauza că am pierdut două treimi din țară? Pentru că țara aceasta a trecut prin grele încercări, de cari ar fi fost ferită, dacă nu-și lega soarta de Rusia?”

Pentru ce mai ducem războiul, pentru ce acumulăm noi grozăvii și încercări asupra sărmanului pământ strămoșesc? Și pentru ce poporul românesc să urmeze pe drumul Golgotei, — până la Odesa și mai departe?...

Și primul-ministru, deprimat de tot ce vede în juru-i, își repetă: „suntem încă o țară independentă“...

Și totuși — concluzia: „vom duce războiul până la sfârșit“!

Și-mi aduc aminte, cum acum mai bine de un an și jumătate, întrebam în ședința Camerei din 16 Decembrie 1915, fiind față și primul-ministru: pe ce se întemeiază războinicia noastră, speculând asupra desmembrării Austriei?

Și urmam (să mi iertați această lungă citație):

„Acum, după un an și jumătate de războiu, o mai pu-
teți aștepta?

„O fi briliantă „victoria“ care a adus armatele rusești
„dela Cracovia până la Riga, o fi genială strategia pe
„urma căreia toată Serbia a căzut sub puterea armatelor
„germane, o echivala cu victoria și retragerea strălucită
„de la Gallipoli, dar ca să ajungem la desmembrarea Aus-
„triei, asemenea succese teoretice nu sunt suficiente; tre-
„buie ca valul să se întoarcă aievea.

„Și, dacă se va reîntoarce valul, dacă se va recunoaște
„bătută Germania, va renunța la Belgia, va părăsi Franța,
„va renunța la Alsacia și Lorena, va evacua Polonia și
„Curlanda, va lăsa Galiția, va restitui Serbia, va consimți
„la pieirea Bulgariei? Ajunge?

„Înțelegeți, ce va reclama *înăiu* Rusia: — Galiția, o
„populație de 8 milioane; apoi Italia: Trentinul, Istria,
„Dalmația, întreg litoralul, adică — alte 4—5 milioane;
„Serbia; restul Dalmației, Bosnia și Herțegovina, Croația
„și Slavonia; toate aceste *innaintea noastră*, și pe urmă
„am veni și noi, mai ales că multă vreme i-am făcut să
„treacă prin toate amărăciunile îndoalei.

„Vă dați seama? Cerem de la Austria peste jumătate
„din teritoriul și peste jumătate din populațiune și să
„fie izolată de la Mare!

„Pentru aceasta nu ajunge ca valul să fie întors. Tre-
„buie să fie *strivite* și Austria și Germania, trebuie să fie
„armatele ruse la Budapesta, la Viena, la Berlin; toate
„cetățile formidabile, cari sunt și la răsăritul și la apusul
„granițelor germane trebuie să cadă; întreg poporul ger-
„man trebuie să fie redus la neputință.

„Și încă! Nu cunoașteți d-tră atâtea congrese de pace,
„din cari s'au născut alte războaie între vechii aliați?
„Puteți oare fi siguri că la urma urmelor, nimeni dintre
„biruitori nu va avea interesul să salveze Austria?

„În orice caz, vor voi ei să ducă războiul acesta crunt

„— după ce își vor fi realizat toate scopurile lor proprii,—
 „încă până la complectă istovire, numai pentru ca să ne
 „dea Ardealul?”

„Atunci?”

„...Ardealul tot nu-l vom lua, dar robii Rusiei vom a-
 „junge”.

Am fost huiduit...

De atunci însă valul nu numai că nu s'a întors, dar
 se rostogolește tot mai departe...

Două treimi din România sunt înecate de el; în Rusia
 a izbucnit revoluția, și ea proclamă principiul „păcei
 fără anexiune”; Franța și Anglia, afară de restituiri, mai
 vorbesc doar despre Alsacia și Lorena...

Lumea întreagă discută «pacea de bună înțelegere»...

Dar să presupunem chiar cazul extrem, că sub presiu-
 nea armelor, întorcându-se în sfârșit noțocul războaelor,
 Germania va ceda în chestia Alsaciei și Lorenei.

Mai poate fi refuzată atunci pacea? Va prelungi cineva
cu o singură zi măcelul pentru ca să dea României Ar-
 dealul?

Atunci, repet, pentru ce mai duce România războiul?
 Până la ce *sfârșit* să l mai ducă?

Are dreptate primul ministru:

„Ce-i asta; *războiul sau nebunia?*”...

De s'ar pătrunde bine de gândul, că *România este încă
 o țară independentă*...

27 Septembrie

VI

«PONTIFII»...

«Pontificatul roman este o boală de moravuri, care are
 rădăcini adânci în starea noastră socială și culturală.

Ea se manifestă în toate sferele vieții noastre națio-
 nale, — în literatură și știință, ca și în viața noastră
 publică.

Acum mai mulți ani, vorbind despre manifestările pon-
 tificilor naționali în literatură, mi-am permis următoarea
 imagine:

«Sunt sigur, că pentru istoricul viitor al literaturii
 «române, epoca noastră se va prezenta sub un aspect foarte
 «straniu».

«Pe șesul neted, foarte puțin accidentat, al literelor române se proiectează pe seninul cerului, în toate părțile. Numai siluete de oameni urcați în picioroange. Sunt... magiștri, plini — fiecare în parte — de admirație nemărginită pentru sine și de dispreț, tot atât de nemărginit, pentru toți ceilalți. Și nu glăsuesc decât prin sentințe și decrete... Și fiindcă nu există un prost care să nu găsească pe unul și mai prost ca să-l admire, numai picioroange să ai»... („Vița Rom.", 1910, No. 11, p. 252).

De altfel, pentru *irritabile genus vatum* aceste moravuri sunt încă explicabile, — mai cu seamă într'o țară «eminamente agricolă», și în orice caz nu duc la consecințe atât de grave.

Dar nicăeri speța pontificală nu apare în atâta splendoare, și nicăeri nu e mai rău-făcătoare ca în politică.

Aici pontificele e «șeful» — șeful care «știe ce face» și care cere «disciplină» absolută și «încredere» oarbă.

D. C. Iarca, în interviewul ce l'a dat „Luminii”, vorbind despre «lovitura de Stat» a d-lui Brătianu, ne-a ridicat puțin vălul deasupra sanctuarului în care oficiază un «șef», — de fapt totdeauna iresponsabil, tocmai fiindcă astupă gura tuturor indiscrețiilor cu formula magică: «aveți încredere în mine, imi iau toată răspunderea»...

Multe nenorociri datorim pontificatului nostru politic, și în primul rând cataclismul de față.

Una din condițiunile indispensabile pentru funcționarea normală a instituțiunilor politice moderne este *discuțiunea* largă asupra tuturor problemelor vieții publice. Numai prin discuțiune, se pot elucida toate laturile unei chestiuni, toate relele zilei pot fi analizate, toate primejdiile prevăzute, și toate mijloacele de îndreptare cercetate. Chiar părerea greșită a unui om de convingere și de caracter, al cărui sfat nu este influențat de considerațiuni lăaturalnice, poate fi de un mare folos într'o discuție, silind pe cei cu judecata dreaptă să-și aducă toate luminile.

Parlamentele, consiliile de miniștri, toate nenumăratele comitete și comisiuni din zilele noastre, ca și însuși organizațiunea de partide, nu au, la urma urmelor, alt rost decât de a organiza discuțiunile, «desbaterile», și de a le asigura roadele cât mai prielnice.

Dar un «pontifice» politic, e caracterizat înainte de toate tocmai prin faptul că el nu admite discuțiunea, — nici nu poate tolera în jurul său oameni de caracter și de convingeri, adevărații oameni de «sfat».

E semnificativă chiar terminologia bogată a... „parlamentarismului” nostru, pentru desemnarea colaboratorilor „șefului”: „ciraci”, „căței”, „lichele”, „oameni de casă”, „lingăi”, „clientelă”...

Un „șef” român, se crede micșorat de orice om care ar sta drept în fața lui. Se cunoaște celebra formulă a unui șef: „nu-mi trebuiesc talente, ci devotamente”...

„Devotamentul” însă se identifică cu slugărnicia „fără discuție”. „Devotatul” își poate schimba stăpânii cât de des. Mulți din acești „devotați”, cari formează tribul ilustru al „ministeriabililor” români, sunt adevărate comete cari își descriu periodic orbita în jurul tuturor „șefilor” pe rând, fără să le cadă cursul în... piața politică. Reputația lui poate fi oricât de avariata. Prin aceasta el nu inspiră nici o repulsiune. Dimpotrivă, — cu atât mai bine, când „șeful” știe mijloacele, prin care își poate asigura acest „devotament” și dacă îl poate „avea în mână”...

„Șeful”, cum am spus, nu cere de la devotații săi, decât „disciplină” și „încredere”. De aceea partidele noastre politice se sfâșie sau se fragmentează până ce „șeful” nu rămâne singur cu clientela lui necuvântătoare, iar toți oamenii de caracter și de sfat se eliminază sau, cel puțin, „se neutralizează”...

Daș nu simte și un „șef” nevoie de sfat? Oricât de extraordinar s’ar părea, dar *nu simte*. Altfel, n’ar fi un pontifice!..

În timpul „expectativei” noastre, lumea se întreba mereu: „cu cine se sfătuște oare Ionel Brătianu?..” Nimeni nu se îndoia de calitatea „sfetnicilor” săi oficiali, ca oameni de sfat..

S’ar părea că în aceste condițiuni, „șeful” trebuie să fie atotputernic, în realitate însă el întotdeauna ajunge prizonierul clientelei sale.

Marele pontifice oficiază, decretează, emite sentințe infailibile, excomunică pe toți ereticii, cari îndrăznesc să aibă o părere; „devotații” cântându-i în cor osanale, urmăresc fiecare în parte scopuri precise: „portofoliu”, „o mică geranță”, o prefectură, o primărie, sau altă „slujbușoară” ori „ghelir”, — pentru aceasta intrigează, clevelesc, „trag sforile”, „sapă groapa”, „pun bețe în roată”...

Dar astfel se crează în jurul „șefului” o atmosferă impenetrabilă, el nu mai vede decât prin ochii devotaților, nu mai aude nici o voce cinstită, și, în loc să conducă, este în realitate el condus..

„Lovitura de Stat” săvârșită de d. I. I. C. Brătianu, n'a fost altfel pusă la cale...

Și dacă ne va fi dată nenorocirea de a suferi alte „lovituri de Stat”, ele ar fi datorite tot acestei atmosfere...

Cari sunt cauzele acestei stări morbide?

Ar fi multe de spus în această privință.

În toate societățile oligarhice se găsește un teren prielnic pentru dezvoltarea „clientelor”. Iar lipsa de cultură generală, de viață intelectuală mai intensă, de opinie publică educată, cu spiritul ei de critică, înlesnește erizarea... picioroangelor pentru „pontifi”...

Dar în România tradițiile înrădăcinate ale Fanarului, și mai cu seamă, minciuna fundamentală a vieții noastre de Stat, ca și structura socială și organizația politică, n'au putut da naștere prea multor caractere mândre și inflexibile...

Ni-i nenorocirile de astăzi nu ne vor aduce un început de însănătoșire?...

13 Decembrie

VII

PENTRU O „DAMĂ VOALATĂ”...

Încă o scrisoare feminină.

De astă dată sub masta «unei femei din mulțime» îmi scrie vădit o doamnă din *high-life*.

O trădează nu numai fiecare întorsătură de frază, care parcă respiră parfumul saloanelor și deprinderea de a gândi în limba franceză («nu are voce la capitol», — *n'a pas de voix au chapitre*), dar și toată mentalitatea, atât de caracteristică pentru înalta noastră societate, și care are o parte de răspundere atât de mare în nenorocirea țării.

Nobila doamnă, care de altfel mănuește cu multă eleganță condeiul, își pune masca, pentru a-și da satisfacția de a-ti spune că:

«Sentimentul ce-l deșteaptă articolele d-tale în sufletele «mulțimii», nu este altul decât durerea de a vedea pe unul «din ai noștri (sublinierea e a autoarei), din acei în care «pusesem mari nădejdi, mâna dreaptă, *unelta* (aici sublinierea e a mea, ca să gustați *la pointe*), acelaia care»... Și pentru a mă asigura, că m'aș fi arătat «în ochii tu-

«tutor, chiar în ai tinerelor și frumoaselor cititoare sub o «înfățișare odioasă»...

Regret foarte mult că mă prezint sub așa înfățișare tinerelor și frumoaselor cititoare, dar... la vârsta mea lucrul acesta e cam indiferent.

Nu întreb, de asemeni, pentru ce zânele saloanelor noastre se cred în drept să vorbească în numele mulțimii? Toate, bine înțeles, se simt «bune românce». Țara doar a fost dusă la măcel în numele «idealului național», în parte și pentru că marile noastre elegante nu-și puteau stăpâni simpatiile pentru magazinele din *rue de la Paix*.

Dar nu pot trece cu vederea o parfumată insinuație:

Nu știu dacă cineva își pusese «mari nădejdi» în mine și dacă am fost considerat ca «mâna dreaptă» de «acela care...»

Uneltă, cum spuneți atât de elegant nobilă Doamnă, — da, uneltă am fost! Și să mă credeți că am primit acest rol modest, cu desăvârșire conștient; privind cu indiferență vertiginoasele ascensiuni în putere avere din juru-mi am căutat numai să fiu *util*, în măsura puterilor mele.

De aceea, onorată Doamnă, pe când atâtea ilustrații «de ai noștri», plecând de jos, — și câte odată foarte de jos, — au ajuns la situații de miliardari americani, eu, — fiu al unei familii bogate, — după o viață de prigoniri și suferinți, n'am fost ispitit să ies din situația de mic profesor al unei mici Universități de provincie, și de publicist neascultat, — nici măcar în cei doi ani, ce veșnic ne vor arde amintirea, «de prăgătire». Și am întrupat, cum spuneți, «mari nădejdi», am fost «din ai noștri» «mâna dreaptă» și mai cu seamă «unelta aceluia care», și deci o mișcare de deget îmi putea deschide toate perspectivele epocii de «pregătire».

Am prețuit mai presus de toate libertatea mea de gândire. Căci, prea stimată mască, un om poate fi liber. *sufletește* liber, în orice condiții, chiar în închisoare, chiar sub regimul de ocupație. Pentru aceasta se cere un singur lucru: să nu se lase nici ademenit, nici intimidat, pentru a-și spune cugetul.

Forța brutală îi poate închide gura, — și vă aduceți desigur aminte că nu era ușor să-ți spui cuvântul în ultimii ani, în «România liberă».

Totuș mi l'am spus chiar în fața «aceluia care», și am primit cu resemnare degradarea din rangul de «nădejde», de «mână dreaptă» și chiar de «uneltă». Nu spun un cu-

vânt acuma, care să nu fi fost spus *la vreme*, — și cruțate nu mi-au fost loviturile și înjosirile.

Greșește dar tonul nobila «doamnă voalată», când cu o nuanță de amenințare îmi scrie ca să aștept până ce voi sta «față în față cu acuzații».

Îmi aduc aminte ultima conversație cu «acela care», când am încercat pentru cea din urmă oară să-i deschid ochii asupra primejdiilor ce ne amenință. Cu mânie m'a întrerupt: «Multe le-ai proorocit, — ai proorocit și *revoluția din Rusia*».

Cred că în ziua de 10 Martie, când a cetit telegrama fatală din Petersburg, numele meu i-a venit cel dintâiu în gând.

Și, *pentru el*, nădăjduesc că amară i a fost amintirea și grozavă remușcarea.

Pentru ce dar «să aștept»?

Nu! Voiu bate la poarta conștiinței obștești din toate puterile mele. Nu știu dacă și acum nu e prea târziu, dar desigur ar fi prea târziu «după pace».

În clipele acestea de durere nu pot tăcea, — și nu ascult de cât cugetul meu. Și nu prin lingușirea slăbiciunilor obștești, nu prin închinarea înaintea tuturor rățăcirilor și vanităților, pot să-mi îndeplinesc chemarea. Adevărul cel mai crud, oricât ne-ar durea astăzi, ne poate singur aduce mântuirea pentru mâine.

Dar... «duc o campanie de propagandă pentru *robia teritorială și economică* în confederația habsburgică»!

Al... În numele «idealului național» al buduașelor și al cafenelelor, mi se aduce *mie* astfel de învinuire, în mijlocul acestei desolațiuni, — acum când țara este călcată dela un capăt la altul de oștiri străine, acum când nu știm ce ne pregătește ziua de mâine! ... Din vina cui?

Nu pot păși, onorată Doamnă, pe *acest* teren de discuție: cel ce înțelege monstruoșitatea unei asemenea atitudini, n'are nevoie de discuție, — iar cel ce nu înțelege, «nu are voce la capitol».

Aci se ridică în fața noastră un mare proces ai cărui termeni i am formulat altă dată:

Amintind în ședința Camerii din 16 Decembrie 1916, că Mihai Kogălniceanu și Ioan Brătianu — cel Mare — au refuzat schimbul de teritorii pentru Basarabia răpită, am pus întrebarea:

«Credeți d-voastră că *ar putea avea justificare* gestul lui «Kogălniceanu și al lui Brătianu, dacă ei mai dinainte

«ar fi voit să sancționeze politica d-voastră de astăzi?»
 «Dar, d-lor, *ori* Brătianu și Kogălniceanu, cărora națiunea
 «recunoscătoare le-a ridicat monumente de bronz, au re-
 «prezentat atunci gândirea și sentimentul românesc, *ori*
 «d-voastră astăzi sunteți datori să începeți prin dărâma-
 «rea acelor monumente».

Și mai precis puneam chestia cu un an înainte în
 «Viața Românească»:

«Dar un lucru să fie lămurit. Politica lui Ioan Brăti-
 «ianu și Mihai Kogălniceanu (când au refuzat schimbul)
 «și politica predicată astăzi de u mașii lor în conducerea
 «țării, *nu sunt compatibile*. Și, una din două: ori ei au fost
 «inconștienți, împreună cu toți cei ce i-au urmat timp de
 «treizeci și cinci de ani, ori noi cei de astăzi suntem in-
 «conștienți. Și dacă îndrumarea nouă, dată de conducă-
 «torii cei noi va fi sancționată... prin chiar aceasta, Mihai
 «Kogălniceanu și Ioan Brătianu *vor rămânea fără iertare în*
 «*fața Istoriei*, precum și toți cei ce i-au urmat. («V. R.»,
 «1914, No. 12, pag. 224).

Acest proces, prea stimată Doamnă, îl va judeca Istoria,
 ea va decide, cine a *dăruit* Rusului Basarabia, cine a
 adus o știrbire îndelibilă demnității și idealului național,
 — Mihai Kogălniceanu și Ioan Brătianu Bătrânul, sau
 urmașii lor?

Acest proces nu se va hotări cu împunsături anonime,
 nici cu șoapte la ureche.

Voiu aștepta judecata lui, făcându-mi datoria, — fie ce
 va fi!...

«Da ori-care va fi soarta mea, de un lucru sunt sigur:

Am pe amândoi fiii pe front.

Adică: i-am avut, fiindcă de mult n'am nici o veste, —
 și n'am făcut nici o încercare pentru ca să i pun la adă-
 post, ca atâția «patrioți»... de și «toți acei» ar fi fost bu-
 curoși să «mă domesticeze» cu acest mijloc...

De trăesc, am credința că nu vor roși de tatăl lor,
 pentru lupta ce duce acum, ori-care parte îmi va fi dată
 până la sfârșit.

Fără supărare dar, stimată mască, vă sunt chiar recu-
 noscător, că am avut prilejul să răspund odată pentru
 totdeauna tuturor damelor voalate și nevoalate, român-
 celor tinere sau bătrâne, frumoase sau nu.

VIII

UNUI ADVERSAR CINSTIT

Răspunsului, pe care l'am adresat «Doamnei voalate», îi datoresc o scrisoare interesantă prin tonul ei.

«Deși nu lipsesc și aci licențe de limbaj (Dama voalată «n'o fi scriind românește ca d-ta, dar desigur mai românește simțește»; mi se atribue «un rol odios» și meschin: să umpli o jumătate din jurnalul dumatăle, cu apologia d-tale, etc.), dar desigur scriitorul este un adversar cinstit, adânc convins de dreptatea cauzei, și nu vrea atât să-mi spună, sub scutul anonimului, lucruri dezagreabile, cât să facă apel la inima și la judecata mea.

Mă simt dator să-i răspund, făcând abstracție de nevinovatele flori de polemică în genul celor de mai sus.

*

Serisoarea culminează în următoarele rânduri:

«E firesc ca acea româncă să se mire de ce Stere, pe care l'am cunoscut toți (urmează o serie de aprecieri foarte măgulitoare pentru subsemnatul), de ce acel Stere acum, în nenoroșirea care ne covârșește, *se pune în serviciul vrășmașului*, cu toată furia patimii deslănțuite ...

«Este oare acum momentul de a ne judeca, de a ne învinovăți, de a ne osândi unii pe alții în fața inamicului? ...

«Intr'adevăr, ai cunoscut Rusia mai bine ca mulți alții și ai prezis multe ce s'au adevărit ...

«Cum ai prevăzut, Rusia este îmbucătățită, Ucraina întemeiată, Basărabia ne revine la sigur — *oricine ar fi învingător (?)*, de ce prin urmare aceste țipete de ură, «de atățări?» ...

După ce apoi arată că germanii sunt *interesați* în acțiunea lor față de România, ca și față de Polonia, etc., corespondentul meu mă întreabă de ce mă cred «infailibil»:

«Pacea nu este încheiată, slavă Domnului, și țara nu este robită de ruși» ...

*

Înainte de toate asigur pe corespondentul meu, că se înșală atribuindu-mi, ca motiv al acțiunii, ura și patima personală.

Am susținut întotdeauna cu pasiune credințele mele, dar n'am cunoscut și nu cunosc ură și patimă.

Deși nu îmi place să citez cuvintele mele de altă dată, dar pot să-i dovedesc prin atitudinea pe care am avut-o în epoca cea mai grea a vieții mele, —și Dumnezeu știe dacă am fost alintat de soartă,— în timpul «expectativei» noastre, când am fost obiectul atâtor atacuri dușmănești.

Scriam în Mai 1915:

«De atâta vreme iau parte la viața noastră publică. Am dat eu, odată măcar, dovadă că ura, patima personală, dorul de răsbunare pot înrâuri actele și judecățile mele? Am susținut totdeauna cu multă pasiune ideile mele, însă, în acelaș timp m'am silit să judec obiectiv pe adversarii mei.. Mulți m'au dușmănit și mă dușmănesc, dar pe cine am *dușmănit* eu, pentru ca cineva să fie îndreptățit de a explica prin patimă personală atitudinea mea în acest mare moment istoric ?

«Să vorbesc și mai deschis. Pentru mine ura și patima personală e o manifestare a unui suflet schilod care, poate, mai curând merită compătimire. Intru cât mă privește, mi-a fost dat să trec prin fundul prăpastiei de umilință și suferință omenească. Dacă am putut îndura toate câte le-am îndurat, este numai pentru c'am reușit să-mi oțolesc într'atâta sufletul, în cât în fața oricărui vehemențe și brutalități, și cât de nedrepte, știu să-mi păstrez cumpătul» ...

*

Ori ce gând de răsbunări personale e și acum cu totul străin de mine. Dar nu mă pot scuti de datoria cetățenească de a înfățișa cetitorului realitatea, cu toată grozava elocvență a *faptelor*, fiindcă numai astfel pot trezi conștiințele apăsate de ameteala ultimilor ani. Dacă această realitate se ridică ea însăși acuzătoare, a cui este vina ?

Mărturisesc, că nu mi-a fost ușor, în condițiunile concrete în cari îmi pot îndeplini acum datoria de publicist, să iau asupra-mi această sarcină.

Mi-am făcut un adânc examen al conștiinții, și am simțit că *nu am dreptul* să tac, ori cari ar fi consecințele pentru mine personal sau pentru alții.

Și nu cenzura inevitabilă în starea de fapt, a fost considerația principală care cădea în cumpănă. Am început doar activitatea mea de publicist sub un regim de cen-

sură, care apăsa cu o altă greutate. Și am cunoscut și noi, în România, o censură mai aspră...

Censura, la urma urmelor are numai o acțiune pur negativă, ea mă poate opri să-mi exprim în întregime gândul meu, dar nu-mi poate impune nici un cuvânt pe care n'ași vrea să-l spun.

Trebuia, bine înțeles, să-mi dau seama dacă vorbind cu o jumătate de gură, pot spune totuși destul, pentru ca să servesc cauza acestui nenorocit neam, — căci, în conștiință, eu nu m'am pus «în serviciul vrăjmașului», după expresiunea crudă a corespondentului meu. Cum n'am fost în serviciul cauzei rusești, când am scris sub censura rusească.

Și dacă în toate țările cu tiparul supus censurei, publicității ar fi aruncat condeiul, niciodată n'am fi ajuns la libertatea cuvântului.

Dar întrebarea grea la care trebuia să-mi răspund era, — dacă pot avea atâta încredere în judecata mea, ca să am dreptul să apelez la conștiința cetitorului în aceste vremuri de restriște.

*

Corespondentul meu mă învinovățește, că m'ași crede «infaibil».

Desigur, nu sunt infaibil, dar nici un om care gândește nu se poate bizui pe judecata *altora*, ci numai pe cugetul lui.

Și când un om poate dovedi, că de 12 ani, — de când după înfrângerea Rusiei în Extremul Orient, s'a ivit pe orizont primejdia războiului actual, — a știut să se orienteze în caleidoscopul evenimentelor (de aci «rolul odios și meschin» ce mi se impută că mi-ași fi luat numai pentru proslăvirea mea), socot că e în drept să aibă încredere în judecata lui și să ceară această încredere și de la concetățenii săi.

Și astfel am ajuns la convingerea nu numai că trebuie să vorbesc, dar că *nici n'om dreptul să tac*.

Dacă n'am avut norocul să opresc țara de la un act de nebunie, cel puțin să fie salvat ce se mai poate salva.

Aș putea să nu mai relev aici chestiunile de fond atinse de corespondentul meu, fiindcă răspunsul se află în fiecare articol pe care îl scriu, și în această privință evident nu putem cădea de acord.

Mă voiu mărgini numai la puține considerațiuni.

Eu nu văd în Germania un «vrăjmaș» care ar căuta să ne strivească. Nu Germania ne-a atacat, ci noi i-am impus războiul, cu toată că ea a făcut totul ca să-l evite. Și dacă în războiul, pe care nu l'a voit, a eșit ea victorioasă, ce vină îi putem aduce?

Nu este «dezinteresată»? Dar aci e toată garanția, că *interesul* ei o va îndemna să ne vină în ajutor. Politica internațională dezinteresată e o himeră.

În al doilea rând, pentru noi acest războiu e *isprăvit*, a fost isprăvit înainte de a fi fost început, — fiindcă nu ne lăsa decât alternativa înfrângerii sau a jugului moscovit.. în cazul «victoriei»!

Dar cum ne vom înfățișa, «la pace»?

Correspondentul meu îmi spune:

«Cum ai prevăzut, Rusia este îmbucătățită, Ucraina sîntemeiată, Basarabia ne revine la sigur — *oricîng ar fi învingător*»...

Cum așa? *Independent de atitudinea noastră?*

Ce robust optimism!

Voiu arăta altă dată, că mai curând în ori ce caz, Basarabia nu este pierdută, — fără să mai vorbesc cât de mult a fost jignită de atitudinea noastră — și că *numai* Germania ne poate fi și aici de ajutor, ca și în multe alte privinți.

Îmi permit și eu o singură întrebare correspondentului meu, care *nu se crede infailibil*:

Să-și închipue un moment că am dreptate în ce privește perspectivele acestui războiu, cum recunoaște că am avut dreptate în multe privinți până acum:

Atunci, nu va felicita el însuși țara, că s'a găsit un om, care a avut îndrăzneala acțiunii întreprinse de mine? Și nu ar fi mare păcat, dacă toată lumea ar fi așteptat momentul «după pace»?

Nu! Acel moment *trebuie pregătit de pe acum*.

Restul nu are importanță...

Voiu purta deci înainte greaua povară ce mi-am luat-o, așteptând ceasul dreptății, cu conștiința liniștită.

2 Octombrie

IX

CRIZA MORALĂ

„O mamă îndurerată” îmi trimite o scrisoare, vibrantă de revoltă împotriva scăderilor ceasului de față.

Din nenorocire, nu-mi este îngăduit să ating mai de aproape faptele, pe cari mi le comunică (rog și pe „cetitorul-prieten” care ne scrie despre chestiuni analoage, să țină și el seama de mărginirile ce ni se impun).

Nici nu știu dacă toate aceste fapte sunt controlate de „mama îndurerată”, și mai cu seamă dacă și cele cari sunt exacte în fond, sunt bine interpretate de ea.

Dar un lucru este sigur:

Trecem printr’o îngrozitoare criză morală, mai fatală poate pentru viitorul nostru, decât toate înfrângerile și toate ruinele.

Mereu însă să ne punem aceiași întrebare: a cui este vina?

Ne-am știut un Stat tânăr, plin de puteri și nădejdi. Ne-am deprins să respectăm moștenirea ce ne-au lăsat bătrânii conducători ai acestui Stat, cari nu mai sunt: Ioan Ghica, Mihail Kogălniceanu, Ioan Brătianu, C. A. Rosetti, Lascar Catargiu, D. A. Sturdza, Titu Maiorescu. Am avut toată încrederea în directiva politică pe care ei au păstrat-o neclintită din generație în generație, și pe care au urmat o și toți oamenii noștri de Stat în viață: P. P. Carp, Th. Rosetti, Al. Marghiloman, — fără să exceptăm pe d-nii I. C. Brătianu și Take Ionescu. De altfel această politică avea în sufletul națiunii rădăcini seculare: de când oștirile ruse au călcat pentru prima oară pământul românesc (1710).

După o jumătate de veac de domnie, pe care ne-am învățat să o numim glorioasă, ne-am închinat cu toții în fața „marelui nostru Căpitan”, bătrânul rege Carol, a cărui înțelepciune inspira atâta respect oricui, încât nimeni nu mai discuta îndrumarea Statului în politica internațională, — chiar dacă în interesul „partidului”, opozițiunea nerăbdătoare își permitea din când în când vestitul „șah la rege”. Era o simplă „uzanță constituțională”, care nu ducea la nici o consecință alta, decât precipitarea „schimbării regimului”. Răsfoiți însă debaterile parlamentare, nu veți găsi de multe decenii nici o discuție serioasă

relativ la politica noastră externă. Aceasta a fost cunoscută și recunoscută de toți, acceptată ca temeliea vieții noastre de Stat, de care nimeni nu avea dreptul să se atingă. Doar din când în când își permitea vr'un original, ca defunctul B. Iepurescu, să anunțe o interpelare, care de obicei rămânea nedesvoltată.

Se agita în afară de parlament „chestiunea națională” în legătură cu diferitele incidente de peste munți, dar fruntașii de dincolo primeau mereu aceiași lozincă, din partea tuturor oamenilor noștri politici, fără nici o excepțiune, dela d. Ionel Brătianu, ca și dela d. Take Ionescu, ca și dela defunctul N. Filipescu: *credință către împărat*.

Aproape cincisprezece ani eu am avut legăturile cele mai intime cu partidul național de peste munți, desigur nimeni dintre oamenii noștri politici nu venia atât de des în contact cu Ardealul ca scriitorul acestor rânduri, — și d. I. Brătianu, ca și d. Take Ionescu, ca și defunctul N. Filipescu s'au deprius să mă consulte în toate chestiunile privitoare la politica națională. D. Take Ionescu, a fost silit să mărturisească în public, — și într'un moment când lucrul acesta nu i a putut conveni — în ședința Camerei din 15 Decembrie 1915, că m'a recomandat contelui Czernin, după numirea acestuia la București, ca pe un om cu deosebire competent în chestiunile din Ardeal.

Sunt prin urmare în măsură de a ști directivele cari porniau în această privință din București și pot afirma, fără teamă de desmințire, că până în ultimul moment, înainte de izbucnirea războiului european, nimeni, *dar absolut nimeni*, dintre oamenii noștri de Stat *nu a întrezărit măcar* puțința devierii politicii noastre internaționale din calea tradițională.

Cât de adânc a fost sădită și cât de generală a fost credința, că pentru România nu există, în caz de războiu, decât *o singură* cale, ne poate învedera faptul cunoscut: din prima zi după izbucnirea războiului european a pornit un adevărat exod din Iași și din toate orașele Moldovei. Lumea, *gfolată*, literalmente se bătea pentru locuri în tren, în graba ei de a fugi dela hotar... Scene ce ne sunt atât de cunoscute și în București din ultimele zile dinainte de ocupațiune.. Dar atunci era o mișcare cu desăvârșire spontanee, motivată numai de convingerea obștească, că conflagrația europeană dădea pentru România

semnalul *războiului împotriva Rusiei*, care expunea deci părțile acele primejdiilor unei invaziuni.

Și de odată, peste noapte, împotriva tuturor îndatoririlor sale, împotriva tuturor tradițiilor și tuturor intereselor Statului, România se trezește aruncată în brațele „dușmanului secular” de ieri...

D. Take Ionescu a scris altă dată cuvinte înțelepte despre *pregătirea sufletească* a poporului pentru războiu:

„Pentru ca o națiune, — spunea el atunci, — să arunce cu toată a ei greutate sabia sa în cumpăna războiului, trebuie ceva mai mult decât un vot al parlamentului. Trebuie ca *de timpuriu* gândul ei să fi fost îndreptat către dureroasa necesitate, trebuie ca în mintea ei să nu fi rămas nici o îndoială, nici despre *cine este vrășmașul*, nici despre *mărimea primejdiei*. Și o asemenea convingere *„au se poate improviza într'o zi”*... („Inimicul firesc”).

Dar pentru războiul acesta a lipsit chiar și „un vot al parlamentului”! Iar după ce, timp de mai bine de treizeci de ani, chiar și d. Take Ionescu însuși veșnic ne vestea marea „primejdie de la Nord”, — „primejdie de moarte pentru neam și Stat”, după ce un șir de generații a crescut și a trăit în credința că acolo este „vrășmașul firesc”, — acum deodată *acelaș* Take Ionescu și cu toți tovarășii săi, să ne „improvizeze într'o zi” o alianță cu acest „inimic firesc” și împotriva „încercatului prieten” de până eri?...

Am putut noi atunci avea acea pregătire sufletească, despre care atât de frumos vorbea d. Take Ionescu, — am putut o avea când atât de brusc au fost răsturnate toate lozincile, fără nici un motiv acceptabil pentru o minte sănătoasă, sau pe care să-l cunoaștem cel puțin?.

Era fatal deci să urmeze o adâncă criză morală. Țara s'a împărțit în lagăre învrăjbite, simțul de solidaritate națională s'a tocit, par'că însuși hotarul dintre noțiunile de bine și rău a fost șters...

Și apoi vine și dezastrul, inevitabil ca destinul...

Cine e de vină? Noi, cari am urmat tradiția, noi, cari am rămas de acord cu toți oamenii mari și fruntașii generațiilor trecute, sau acei cari, — deși până eri, ca oameni de guvern și sfetnici supuși ai *înțeleptului rege* (înțelept pentru politica lui!), și ei însiși ne predicau cu hotărâre aceeași politică, — noi, zic, sau acei cari în 24 de ore, fără nici un temei cum a dovedit urma, din senin, s'au despărțit de noi și s'au crezut în drept să calce această

tradiție atât de veche, fără să ne dea măcar vre-o rațiune nouă pe care să n'o fi cumpănit-o la vreme și bătrânii, când au încheiat totuși alianțele noastre?

Cine poate fi forțat în aceste condiții să urmeze, împotriva conștiinții sale, capriciul sau fantezia a doi trei oameni, cari, *din întâmplare* s'au găsit în momentul acela în capul Statului, și nu s'au sfiit să declare războiul fără consultarea țării, împotriva voinții majorității covârșitoare a poporului și a majorității sfetnicilor bătrâni ai țării?

Apoi, suntem o țară mică și ne cunoaștem!...

Cum vreți ca o țară să accepte, și fără șovăire sau protestare, ca *îndrumători*... ilustrațiile improvizate din ultimii ani?

Și iată, conștiința publică par-că a fost cuprinsă ca de un coșmar.

De aici — orgia apetiturilor în anii de „expectativă”, iar acum — ceeace vedem în jurul nostru...

Răspunderea pentru această criză morală, și pentru înfricoșătoarele ei consecințe va fi cea mai grea dintre toate, care va apăsa asupra conducătorilor acestui Stat.

Dar să predici acuma „unirea și înțelegerea în fața vrăjmașului”, — după ce doi-trei oameni, cari din întâmplare se aflau la cârmă în clipa de cumpănă, au distrus astfel însăși baza morală a oricărei uniri dintre cetățeni, crezându-se în drept să treacă cu buretele peste Istoria noastră seculară, — denotă numai ipocrizie sau inconștiență.

Iar în ce privește pe „inama îndurerată” — care cu drept cuvânt plânge pe copiii de 16 ani, siliți să-și verse sângele în această atmosferă, — o rog din suflet să cumpănească toate acestea în cugetul ei, înainte de a se gândi la furci și plutoane de execuție..

A cui e vina?...

4 Octombrie.

X

TRAGEDIA...

Infrângerea militară, de sigur, este o mare nenorocire. Nespuse suferințe decurg din ea pentru un popor, și grozavă e umilința.

Dar tragicul situațiunii noastre constă mai cu seamă în faptul, că în momentul când copiii și frații noștri

plecau spre front, în toate cugetele luminate ale acestei țări era sădită adânc credința, că eventuala victorie a armatelor țarului Nicolae II, cu care România se aliase în acest războiu, fatal ar aduce după sine o catastrofă și mai înfricoșătoare, pentru viitorul Statului și al neamului, decât înfrângerea însăși.

În ce sentimente am trăit, în adevăr, noi cu toții, față de „primejdia dela Nord” ?

Pot invoca o mărturie pe care nici un francofil nu o poate repudia.

D. Take Ionescu, când nu avea încă *interesul contrariu*, ne spunea cu atâta vigoare în celebru-i articol: „Inimicul firesc” :

„Între noi și Rusia., este vorba de două vieți cari se exclud sau, mai bine zis, este vorba de o existență, aceea a neamului românesc, care nu poate rămânea în picioare, decât dacă cealaltă va fi nevoită să pună strajă ambițiunii ei.

„De înțelegere, de compromis, de concesiuni nu poate fi vorba într'o asemenea problemă. Trăim. Rusia se ciuntește în ceceace de două secole a încălzit inima poporului rusesc; reușește împărțirea vecină în îndeplinirea visului ei de aur, visului pe care, cu atâta credință și tenacitate, l'a urmărit și l' urmărește — Statul românesc, ca și neamul românesc, nu rămâne decât un suvenir ...

„...Pe noi, dar, cercat-a, cearcă și va cerca imperiul Țarilor să ne șteargă din cartea neamurilor... Ori cât s'ar îmbrățișa și și ar jura amicitie eternă națiunile...

„Presupunând chiar că mâine s'ar sui pe tronul Țarilor un filantrop sau chiar un filoromân, și totuși problema va rămânea aceeași. Existența noastră este incompatibilă cu îndeplinirea idealului imperiului vecin; inimiciția sa în contra noastră nu poate înceta decât în ziua, în care va reuși să ne desființeze, sau îi va fi pe deplin dovedit că nu ne poate desființa” ...

În această credință au trăit toți oamenii noștri de Stat, fără nici o excepție, atât din generațiile trecute, cât și din cea actuală.

Nici că se putea altfel, fiindcă înșiși rușii nu-și ascundeau niciodată intențiunile lor față de noi, — intențiuni ce de altfel izvorăsc dintr'o inexorabilă necesitate a Istoriei și a situațiunii lor geografice. Auziți acelaș lucru în Rusia, în această privință, din gura copiilor, ca și din a încercaților bărbați de Stat.

Insuși d. Take Ionescu spunea tot atunci:

„La ce nevoie să căutăm în logica situațiunii geografice și în învățămintele istoriei, politica viitoare a imperiului rusec? Această politică nu este secretă. *Toți cugețătorii, ca și toți patrioții și oamenii de Stat ai Rusiei nu se sfîșec de a ne-o spune*”...

Și nu ni se mărturiseau aceste intențiuni agresive numai atunci când le auzia și d. Take Ionescu. Dar, cum voi arăta altădată, și acum, până în ultimul moment, până în ajunul războiului...

Ce soartă ne aștepta deci dacă armatele țarului biruiau?

Dar a izbucnit revoluția! Islucnia însă revoluția în cazul victoriei rusești?

Apoi, ce siguranță ne poate da și noul regim? S-a schimbat oare situația, care impunea Rusiei țariste im-perioasa-i expansiune spre Sud? Nu rămâne pentru ea „aceeași misiune istorică în Orient”? Se poate oare trece așa de ușor peste „idealul, care de două secole a încălzit inima poporului rusec”?

Aci-pot cita iarăși cuvintele d-lui Take Ionescu:

„Oamenii sănătoși, a zis Bismarck, nu se opresc în mersul lor fiindcă au bătături. *O națiune, căreia provi-dența i-a încredințat o așa de mare misiune în Orient, nu se poate opri în mersul ei, ca să cruțe neamul ro-mânesc*”!... („Inimicul firesc”).

Sunt prea adânci forțele istorice, cari mână Rusia spre Balcani...

Acuma rog pe fiecare din cetitorii noștri să-și îndrepte gândul spre *momentul declarării războiului* și să-și întrebe conștiința: ce tragedie trebuia să deslănțuiască în sufletul acelor cari își dădeau seama de fatalitatea victoriei ru-sești pentru neamul românesc, atentatul monstruos, prin care România a fost aruncată în brațele „inamicului firesc”?...

Acestei tragedii un om a știut să-i dea expresiunea de măreție antică (v. „le Figaro” din 24 Septembrie 1916):

„România, — a spus d. P. P. Carp în al doilea Consiliu de Coroană, — declară războiu Austro-Ungariei. Pentru mine e un războiu de durere. Dau patriei pe cei trei fii, cari mâne vor pleca pe front.. Dar nu vă pot dori vic-toria. Alianța de care ați legat țara îi este fatală; și victoria voastră i-ar aduce ruina”...

Nu sunt, n'am fost niciodată partizanal politic al d-lui P. P. Carp. Și desigur, când și dacă se va mai face po-

litică în această țară, ne vom găsi iarăși în lagăre adverse. Ne despart concepții politice, divergînți de idei ce nu se pot împăca.

Dar în momentul *acela* nu vorbea *omul politic*. P. P. Carp se ridicase atunci peste toate legăturile pământești, și prin glasul unui bătrân al țării vorbea însăși conștiința acelei ființe vii, care este națiunea, — independentă în șirul ei nesfârșit de generațiuni, de toate întrupările individuale și trecătoare, — și care își formează sufletul din toate suferințele trăite de neamul întreg și din năzuințele lui ce-și așteaptă încă ceasul...

Toate păcatele se pot ierta unui guvern, dar această tragedie, fatală în urmările ei, ca un popor să fie silit să-și vadă în victorie chiar o mai mare nenorocire decât în înfrângere, nu i se va ierta.

21 Octombrie.

XI

SECRETELE ÎNTELEGERII...

Actele secrete ale diplomației ruse, publicate până acum, aruncă o vie lumină asupra tendințelor Înțelegerii în acest războiu. Acum oricine poate vedea ce se ascundea sub frazeologia despre «dreptatea internațională și libertatea tuturor națiunilor».

Patru puncte sunt astăzi pe deplin limpezi:

Mai întâiu, în ce privește Germania și Austria, aliații înainte de toate se îngrijeau să-și asigure «deplina libertate de a-și fixa frontierele». Franța și Anglia stipulau *libertatea* aceasta de a-și tăia în carne vie «frontiera de Apus a Germaniei» iar Rusia «frontiera spre Germania și Austria».

Da, chiar Anglia avea nevoie de o «frontieră» spre Germania! Aceasta ne deschide perspective nemărginite în privința soartei ce se pregătea *aliatei* Belgii și *neutralei* Olande. Caci, evident, Anglia nu poate avea o frontieră cu Germania, decât dacă ar fi dispus mai înainte, de aceste «mici națiuni» pe care le are atâta la inimă...

Încă nu avem mai multe precizuni în această interesantă chestie, și lumea întreagă cu nerăbdare trebuie să aștepte destăinuri ulterioare.

În schimb vâul a fost ridicat ceva mai mult asupra soartei ce aştepta o altă naţiune, pentru care îşi frângeau lăncile luptătorii pentru libertatea popoarelor, — Polonia.

La 8 Octombrie 1916 — notaţi bine: la 8 Octombrie 1916, adică după intrarea în luptă, pentru libertatea popoarelor, a României, — Rusia stabileşte, că *«chestia poloneză trebuie să fie exclusă din cadrul tratativilor internaţionale, ca să se împiedice ast-fel toate încercările de a se pune viitorul Poloniei sub controlul şi garanţia Puterilor»*...

Vă aduceţi aminte de tot sgomotul ce se făcea în jurul emancipării polonezilor de sub jugul germanilor şi al austriacilor, ca şi promisiunile solemne de a crea o Polonie liberă...

Dar în acelaşi timp, cavalerii fără frică şi fără pată ai Înţelegerii, după ce-şi asigurau reciproc «deplina libertate» să-şi taie câte o bucată din Germania şi Austria, lucru care dela sine vădeşte în deajuns respectul pentru dreptul popoarelor, pentru a nu fi nici o îndoială, mai stipulau ca viitorul Poloniei ast-fel «reunite» să nu fie cum-va «pus sub controlul şi garanţia Puterilor»!...

În al treilea rând, actele publicate lămuiesc şi «acordul referitor la Constantinopol».

Cetitorii desigur îşi aduc aminte fazele prin care a trecut această chestie.

La început, când subsemnatul încerca să dovedească, că toată Istoria Rusiei, interesele ei permanente de Stat, visurile şi idealurile panrusiste exclud ipoteza, ca Imperiul Țarilor să fi întreprins acest războiu fără să-şi fi asigurat, în caz de izbândă, stăpânirea Constantinopolului, — patrioţii noştri protestau cu energie.

Îmi aduc aminte despre o notiţă din «La Roumanie», organul marelui d. Take Ionescu, care dădea solemne asigurări românilor tulburaţi de aceste perspective.

È adevărat, că în urma cunoscutelor declaraţii din Duma rusească, asemenea asigurări nu mai erau cu putinţă. D. Take Ionescu în Februarie 1915, când flota aliaţilor apăruse în faţa Dardanelelor trâmbiţa, tot în «La Roumanie», că în «câte-va săptămâni» vor cădea cele «două Capitale ale inichităţii: Viena şi Constantinopolul». Dar şi atunci la ureche, celor ce se mai îngrijeau, li se şoptea foarte confidenţial: «Franţa şi Anglia nu vor lăsa...»

Chiar în ultimul Consiliu de Coroană, când d. Marghi-

loman a mai îndrăznit să ridice obiecțiuni, un grav bărbat de Stat a ripostat:

«Chestia Strâmtoarelor nu va fi hotărâtă de Rusia singură. Ne-am îngrijit de toate măsurile, pentru ca drepturile noastre să fie salvădate»..

Astăzi «acordul» referitor la Constantinopol împrăstie fără milă toate iluziunile: Rusia capătă Strâmtoarele, cu «hinterlandul» necesar de o parte și alta, cu insulele din Marmara, precum și cu insulele Imbros și Tenedos. «Măsurile», la cari se referea probabil gravul bărbat de Stat din Consiliul de Coroană, asigurau Franței, Angliei, și mai târziu și Italiei, vaste regiuni din Imperiul Otoman în altă parte..

Perspectivile orbitoare, pe cari aceste «măsuri» le deschideau României, sunt scoase la iveală de ultimul document ce a fost până azi dat publicității, — o notă a ministrului de război rus, datată 20 Noembrie 1916, adică după intrarea României în acțiune.

Această notă are atâta însemnătate pentru ca războiul «României mari» să poată fi văzut în adevărata lui lumină, încât traduc în întregime pasagiul respectiv din telegrama agenției Havas:

«În convențiunea din August 1916 României i-a fost promisă o însemnată mărire teritorială în Ardeal, Bucovina și Banat. Generalul Polivanov susține că după războiul României ar putea ridica eventual pretențiunile asupra Basarabiei, și conchide: întrucât influența României în Balcani ar fi opusă influenței rusești, nereușita planurilor de mărire ale României nu ar fi în dezavantajul intereselor politice ale Rusiei; el este deci de părere, că ar trebui revizuite concesionile teritoriale acordate României»..

Și abia intrasem în războiul!..

Indignarea facilă împotriva acestui alt «trădător», după Stuermer, de care vor izbucni inimile ușoare ale autorilor acestui războiul dezastruos, e o jalnică satisfacțiune.

Un Stat ca Rusia nu putea și nu poate proceda alt fel, oricine ar fi acolo la cârmă. Interesele seculare, dictate de o adâncă rațiune de Stat, nu pot fi schimbate de convențiuni, ci numai asigurate prin raportul de forțe reale.

Indignarea legitimă se poate îndrepta împotriva celor, cari au putut conduce politica Statului, deșconsiderând Istoria și rațiunea de Stat ...

Trebue să mărturisim însă că bărbații conducători ai înțelegerii cu drept cuvânt se îngrozeau la ideea că «salvatecii» din Petrograd pot îndrăzni să publice actele lor secrete...

3 Decembrie

XII

UNDE NE DUCEA VICTORIA RUSIEI...

Dacă pentru prevederea consecințelor unui războiu, fatal nenorocit, pentru Rusia țaristă se cerea o cunoștință mai aprofundată a situațiunii interne din imperiu, pentru a ști însă, cari sunt adevăratele aspirațiuni ale împărăției moscovite în acest războiu, și la ce s'ar putea aștepta România, dacă țarul Nicolae II ar avea putința de a se întrona la Bizanț, era de ajuns pentru ori cine să aibă ochi ca să vadă și urechi ca să audă.

În adevăr, nu numai în vremurile trecute, pe când glasul realității era accesibil și pentru d. Take Ionescu, dar, cum am spus în articolul de la 21 Octombrie, până în ultimul moment, putem spune, până în clipa de față, cei autorizați să vorbească în numele Rusiei, niciodată nu și prea ascundeau intențiunile față de noi și față de Balcani.

Din nămolul de mărturii voi alege numai trei: a unui savant, a unui diplomat și a unui om de Stat. Declarațiile făcute, în cursul războiului, în Dumă, și în Consiliul de Stat, în sfârșit, dau și mai multă greutate acestor mărturii.

Numai cu două luni înainte de izbucnirea războiului european, un profesor de Istorie de la universitatea din Petersburg lămurea astfel *politica balcanică* a Rusiei într-o *revistă germană*, adică — în auzul lumii întregi, chiar și al marilor și micilor noștri bărbați de Stat:

„Pentru Rusia *chestiunea balcanică* nu este *une guerre de luxe*, nu este, un vis de aventură al slavofililor: rezolvirea ei este *o necesitate economică și politică*. Întreg bugetul rusesc se bazează pe exportul în străinătate (mai cu seamă prin Dardanele); dacă bilanțul comercial va ajunge pasiv, atunci tezaurul rusesc cade în faliment.. Numai stăpânirea Bosforului și a Dardanelor poate

„pune capăt acestei situațiuni intolerabile, pentru că
 „existența unei Puteri mondiale ca Rusia nu poate atârna...
 „de la arbitrarul străinilor... *Micile State din Balcani for-*
mază înaintea de toate o apărare de la spate pentru Strâmători (!!)...
 „Încă odată: impulsunea spre sud (*Drang nach Süden*) este
 „pentru Rusia o necesitate istorică, politică și economică
 „și un Stat străin care s'ar opune acestei impulsuni este eo
 „ipso un Stat dușman"... (*Mitrofanoff*, Preussische Jahrbücher,
 Iunie 1914, p. 387).

Dar România stă chiar în drumul acestei „impulsuni
 spre Sud“, Rusia nu poate trece în Balcani decât peste
 trupul ei, și ea doar este menită, „să formeze o apărare
 de la spate pentru Strâmători“.

Deci ea este „eo ipso un Stat dușman Rusiei“...

E clar? Notați, că acestea au fost spuse în momentul
 când *Rusia se și mobiliza în taină pentru acest războiu...*

Diplomații și oamenii de Stat ar trebui să vorbească
 un limbaj mai precaut, — e vorba doar de un Stat cu
 care, cum se zice, se păstrează „raporturi de bună ve-

cinătate“, — și oamenii de Stat poartă o mare răspundere
 pentru cuvintele lor.

Totuși diplomații și oamenii de Stat ai Rusiei nu prea
 se jenează față de România.
 Așa, abia cu un an înainte de războiul european, mi-

nistrul de instrucție publică, *din cabinetul care a și declarat*
războiul, d. Casso, publică o carte, intitulată foarte expresiv:
 „*Rusia la Dunăre*“.

Autorul nu se știe, mai întâiu, săși manifesteze un
 regret, ciudat pentru „raporturile de bună vecinătate“,
 anume că:

„Războiul din 1877 s'a isprăvit cu victoria noastră,
 „totuși el a dat Rusiei la Dunăre *numai* granița din
 „1812“... (op. cit. p. 3).
 Acest „numai“ valorează cât o bibliotecă... „Granița din
 „1812“ a fost luată doar de la *aliații* Rusiei de atunci! Și
 „la Dunăre“, cum se exprimă ministrul țarului Nicolae II,
 Rusia nu putea lua mai mult teren de cât tot de la acelaș
 aliat, România...

Apoi, francheța ministerială merge și mai departe, când
 ni se lămurește rostul anexării Basarabiei, care ni se în-

fățișează numai ca un *început* fericit:
 „*In partea anexată a Moldovei*, — spune d. Casso, — aveam
 „chemarea să arătăm *ce putem face pentru popoarele balcanice*
 „și să vădăm pentru... locuitorii din Balcani gradul de

„prosperitate ce-i aștepta *la umbra vulturului cu două capete*”... (op. cit. p. 142).

Nu-i așa? E destul de clar pentru un ministru, când spune astfel vecinilor de peste Prut, că soarta Basarabiei trebuie să le arate bunătățile cari îi așteaptă „la umbra vulturului cu două capete!”.

Nu mai puțin clar vorbește, cu puțini ani înainte, și diplomatul F. P. Fonton, care în calitatea lui de fost ministru al Rusiei *la București*, are o deosebită greutate pentru noi, când își permite următoarele reflecțiuni:

„Acest popor — românii — are un caracter deosebit, și nu pot ascunde că uitându-mă la hartă mă prinde ciuda că aceste opt milioane de neam străin slavilor s'au așezat aici, pe frumoasele coaste ale Carpaților, formând ca o pană între popoarele slave și împiedicând unirea lor... Dacă în locul *acestor* români ar fi locuit aici sârbii sau bulgarii, cât de simplu s'ar fi deslegat atunci chestiunea *„Orientului!*...” (op. cit. p. 229).

Dar avem oare nevoie de aceste mărturii, pentru ca să știm intențiunile Rusiei în Orientul apropiat? Nu ajung acele veșnice invaziuni, sub cari țara aceasta a suferit atâta?

În adevăr, în cursul acestor două veacuri din urmă, — de la 1711, când Petru cel Mare a fost înfrânt la Stănilești, pământul nostru a fost *de zece ori* călcat de oștile rusești!

Ținând seama de ocupațiunile cari se prelungeau ani de-a rândul, două invaziuni sunt despărțite, în mijlociu, cu mai puțin de 20 ani.

În special în veacul al XIX-lea între două năvăliri nu trec câte o dată mai mult de cinci ani! Așa încât putem spune, că în aceste două veacuri n'a fost o singură generațiune în țările române, care să nu fi trecut cel puțin printr'o invaziune rusească, și de multe ori chiar prin două sau trei invaziuni, și nu arareori să fi trăit timp mai îndelungat sub ocupațiunile rusești, decât în scurtele intervale dintre ele...

Pe urma acestor invaziuni, pământul românesc al Moldovei, cel dintâiu în calea moscoviților spre sud, se răstăleția în fășii, — chiar Bucovina a fost deslipită, mulțumită rușilor...

Când o mare națiune, în curs de veacuri, cu atâta tenacitate și cu atâtă jertfe urinărește același scop, e evident că la baza acelei „impulsiuni spre Sud”, despre

care vorbește profesorul Mitrofanoff, sunt cauze adânci, independente de toate fluctuațiunile politice sau de concepțiile individuale ale oamenilor de Stat.

Dacă România n'a fost de mult de istov înghițită, pe urma atâtor năvăliri, aceasta se datorește numai opozițiunii Apusului. Dar vecinicul gând al tuturor guvernelor din Petersburg reese din toată istoria diplomatică a Rusiei, începând de la Convenția din Tilsit, când Napoleon abandonase cu totul Țarului principatele dunărene, și până la actualele tratate ale Înțelegerii, prin cari, drept răsplată pentru „tăvălug“, Rusiei i s'a lăsat mână liberă în Orient.

Miniștrii ruși de nenumărate ori au asigurat Duma, că în urma acestui războiu Marea Neagră va fi o „mare rusească“, iar subsecretarul de Stat de atunci, d. Gurko, a precizat astfel scopul războiului pentru Rusia:

„Trebuie să punem, — spunea el într'o ședință a Consiliului imperial, — un picior solid la Constantinopol, de oarece stăpânirea acestui oraș singură poate aduce adevărata unire a noastră cu slavii de la Sud și să distrugă influența subversivă a germanismului, care stăpânește țări slave. Putem avea toată nădejdea, cu atât mai mult cu cât obstacolul permanent al unirii slave a și dispărut și opoziția Statelor europene, astăzi aliate nouă, nu mai există... Și cupola străveche a Sf. Sofii va adumbri din nou altarul lui Christ. Tu, Țar al Rusiei! să cazi înaintea lui și să te ridici ca Țar al tuturor slavilor“... („Rus. Vied.“, din 30 Ianuarie 1916).

Ce soartă dar ne era pregătită, dacă victoria Rusiei trebuia să aibă de rezultat transformarea Mării Negre într'o mare rusească și unirea ei cu slavii de Sud, sub Țarul tuturor slavilor“?...

De unde ne putea veni scăparea, dacă opoziția Angliei și Franței „nu mai există“, — iar Germania și Austria ar fi fost zdrobite?...

Și puține luni după invocarea poetică a lui Gurko, în Consiliul imperial din Petrograd, — armata românească a plecat... să sape un mormânt obștesc tuturor țărilor locuite de români, sub oblăduirea „Țarului tuturor slavilor“!...

Numai înfrângerii rusești și revoluției, nu conducătorilor acestui Stat, copiii noștri le vor putea mulțumi pentru ceace va mai trăi din România...

XIII

PREȚIOASE MĂRTURISIRI

Lipsa de maturitate politică și de seriozitate în viața de Stat la noi se dovedește și prin complectă ignoranță în ce privește pe toți vecinii noștri.

Suntem înconjurați de Ruși, Ucrainieni, Polonezi, Nemți, Unguri, Sârbi, Bulgari. Cine dintre oamenii noștri de Stat, dintre polițienii și publiciștii noștri s'a interesat vreodată de ce se petrece în sânul acestor popoare? Cine din presa noastră avea colaboratori pentru a ne ține mereu în curent cu viața lor politică, socială, intelectuală?

Doar din când în când apărea câte un articol cu aceste subiecte... reprodus din presa franceză!

Am ignorat așa de mult viața vecinilor încât poate puțini au fost, de pildă, cari să fi prevăzut izbucnirea răsbouiului balcanic, cât și rezultatele lui, precum și direcția necesară, față de acest conflict, a diferitelor State.

Din cauza aceasta toată acțiunea noastră în acel moment era pornită pe întuneric, la noroc.

Tot așa în ajunul intrării României în acțiune, în Parlamentul român un «șef» și un savant au putut să tăgăduiască existența Ucrainei, *a poporului celui mai numeros dintre toți vecinii noștri imediași...* A fost mai mult decât ignoranță...

În sfârșit, cine s'a gândit aici, înainte de a ne lega soarta de imperiul Țarilor, la poporul rus, la viața lui, la frământările din sânul lui?... Pentru majoritatea covârșitoare a românilor revoluția a căzut ca un trăznet, deși rușii vorbeau deschis despre inevitabilitatea ei, și chiar îi fixau termenul... Cunosq pe un ofițer român, căruia un camarad rus îi prevestise revoluția pentru luna *Maiu*. Desigur, n'a crezut atunci... Revoluția a izbucnit în Martie...

Însă pentru un observator atent, tot ce se petrece acum în Rusia era ușor de prevăzut.

Situația tragică în care ne-am trezit, din cauza acestei neprevăderi, o recunosc și rușii. Am reprodus alaltăeri articolul d-lui Breșco-Breșcowski din *Birjevia Viedomosti* relativ la isprăvile soldaților ruși în Moldova. Aceste isprăvi și multe altele, ca și situația pe front, creată în

urma revoluțiunii, au inspirat aceluiași ziar (din 7/20 Aug. 1917) un articol de fond, extrem de sugestiv, intitulat «Rusia și România».

Imi permit să traduc aici din el pasagiul esențial:

«România trece, — spune ziarul din Petrograd, — în momentul de față printr'o tragedie sguduitoare, pentru care în ochii lumii întregi *vina cade asupra noastră, asupra Rusiei, a poporului rus, a democrației ruse, a armatei ruse.* Timp de un an poporul românesc, cramponat de bucățica pământului țării ce a scăpat încă de invaziunea de care e vinovată Rusia, își încordează toate puterile pentru a-și reface armata. De curând armata română a pornit la luptă. nădăjduind să curețe de inamic măcar o parte din țară. *Nădejdea aceasta a fost sfârșiată și călcată în picioare de către soldații noștri, cari pierduseră orice rușine și fugeră din fața inamicului deși acesta era de cinci ori mai slab...* Opera nefastă, începută de Stuermer, o desăvârșesc acum, pentru amarul și rușinea noastră, *cetățenii liberi ai Rusiei...*

«CE TREBUE SĂ GÂNDEASCĂ ACUM DESPRE NOI ROMÂNII?»

«Ce trebuie să gândească ei, când soldații noștri, cari s'au dat la atâtea acțiuni inutile și aproape (!) criminale în România, cari voiau să impună cu deasila revoluția unui popor, ce nu o voia, — când acești «apostoli ai socialismului», cari purtau steaguri roșii pe străzile Iașului, cari tunau la întruniri — în România! — împotriva guvernului român și a Statului român și cari atentau la instituțiile române, acum s'au dovedit însă așa de lași și ticăloși și au zădărnicit toate jertfele poporului și ale armatei române?»

«Ce trebuie să gândească Românii, când *evacuarea părechii regale române* (!... Insăși expresia este o perlă! C. S.) întâmpină greutăți și este legată de complicațiuni grele, «din cauza moșiciei sălbătice a vre-unui soviet de provincie... care?»...»

Mărturisirea e prețioasă, mai cu seamă prin materialul de fapte pe care ni l dă.

Dar întrebarea — «ce trebuie să gândească Românii» — ar putea numai să ne provoace un zâmbet, față de naivitatea ziaristului din Petrograd...

Pentru ce nu-și pune el mai bine întrebarea: ce ar fi trebuit să gândească românii, înainte de intrarea în războiu?»

Nu suntem doar născuți de eri nici noi, nici rușii...

Ce în adevăr, *ar fi trebuit* să gândească românii, în urma celor zece invazii rusești, pe cari le-au suferit în cursul celor două secole din urmă?

Ce *ar fi trebuit* să gândească ei când un rășboiu pornit pentru emanciparea Moldovei, s'a sfârșit la 1812 cu răpirea și subjugarea Basarabiei?

Ce *ar fi trebuit* să gândească, în urma volniciilor rusești din timpul «protectoratului»?

Ce *ar fi trebuit* să gândească, când la 1877 armata rusă a intrat în țară, fără să aștepte învoire, lansând un manifest al Țarului, adresat direct către populație?

Ce *ar fi trebuit* să gândească românii, când după *Plevna* am fost amenințați cu dezarmarea oștirii naționale?

Ce *ar fi trebuit* să gândească ei, când, cu tot cuvântul Țarului, cu toată confraternitatea recentă de arme, ni s'au răpit cele trei județe basarabene, prin convenția *cu adversarul comun*?...

Ce *ar fi trebuit* să gândească?

Dar ce ar fi trebuit să știe? Aceasta este o întrebare și mai îndreptățită: ce ar fi trebuit să știe guvernul român dacă... era *guvern* și dacă ministrul nostru din Petersburg reprezenta țara noastră pe lângă guvernul rus, și nu... guvernul rus pe lângă țara românească...

Articolul citat încheie cu un apel către publicul rus să primească *cu căldură* pe fugarii români pripășiți prin Rusia...
O!...

Acum mărturisirile și înduioșările tardive ale ziarelor ruse sunt o prea jalnică consolatie...

16 Octobre

XIV

UN CETITOR PRIETEN

Un cetitor ne scrie «în numele multora»:

«După cât am înțeles, ideile directive ce vă conduc sunt: pe deoparte să ne dovedeți că România a lucrat contra intereselor sale făcând alianță cu Franța și în special, cu Rusia, pe de altă parte veți combate și da pe față putregaiul și minciuna ce domneau și domnesc încă în nenorocita noastră țară. Aci suntem perfect de acord și d-tră și eu și mai toți bunii românii ce ar mai fi rămas pe aci».

Évident, avem a face cu un cetitor-prieten, categoria de cetitori cea mai prețioasă pentru un publicist.

Dar între unele observații juste ce ne face, ne reproșează, nu prea ținând seamă de împrejurări, unilateralitatea *informațiilor*, și mai adăogă :

«Ocupați-vă și de cele ce se întâmplă aici, că văd că «nimic nu s'a schimbat: aceleași afaceri, aceleași intrigi, «aceleași epitete de *trădător* și *vândut*»...

În ce privește informațiunile, să ne creadă cetitorul-prieten, că suntem bucuroși să avem informațiuni cât de multe și variate. Dacă nu suntem în măsură de a le publica pe *toate*, căutăm cel puțin să nu dăm la lumină de cât ceace credem că merită să fie relevat, indicând în totdeauna și izvorul, încât oricine își poate forma judecata.

Dacă, de pildă, am reprodus din «*Novoje Vremia*» articolul d lui N. Basilescu, nu că n'am aprecia la justa ei valoare persoana autorului, dar am socotit semnificativă această manifestare.

Cât pentru «cele ce se întâmplă aci», — suntem sub un regim de ocupațiune, în care nu sunt admisibile discuțiuni de această natură.

Acest regim în sine ?

Să vorbim cinstit și serios. Și sper că mi se vor îngădui rândurile de mai jos, pentru că ele vor contribui poate la o înțelegere a situației reale, și deci la stabilirea raporturilor mai *sănătoase*, cari sunt de dorit pentru oricine și oricând.

Crede bunul nostru cetitor, că s'ar putea găsi un singur om, în aceste vremuri de democratism, care să vadă în starea de asediu un regim politic și administrativ ideal ?

Să vă aduceți însă aminte de cele trei luni de războiu până la ocupațiune: era dulce viața atunci?...

Și de la un guvern *român* aveam *dreptul* să cerem oarecare condescendență, pentru că el are îndatoriri *față de noi*, — fiind în principiu emanațiunea voinții noastre și expresiunea sentimentelor noastre.

Dar ocupantul, — care are o grea răspundere față de *țara lui*, și se îngrijește înainte de toate de *armata lui*, — n'are *nici o obligațiune* directă față de populațiunea teritoriului ocupat, chiar în ce privește prescripțiunile convențiunii de la Haga el n'are de dat socoteală *populațiunii*, ci numai în raporturile *de la Stat la Stat*.

Apoi să fim și oameni cu judecată: *nu noi* am fost atacați, *noi* am atacat. Nimeni n'a voit să ne cucerească, ci *noi* am voit să cucerim și să «civilizăm» pe alții.

S'a întâmplat însă ca țara să fie ocupată...

A *cui* e vina? *Cine* i-a adus?

Atunci să avem bărbăția și tăria sufletească de a primi consecințele cu demnitate.

Să fim și dreți: fac oamenii ce se poate face în această situație? nu putem oare zice vorba românului: «Să ne ferească Dumnezeu de mai rău»?

Și să ne pregătim și să ne gândim numai la datoriile noastre față de *ziua de mâne*.

19 Septembrie

XV

«LE TEMPS» ȘI «LUMINA»

«Le Temps» din 9 Septembrie 1917, ne face cinstea să consacre un articol «Luminei».

Articolul denotă o mare îngrijorare relativ la viitorul României, se deosebește însă în mod avantajos de tonul obișnuit al presei franceze, prin lipsa de violență și injurii.

Din nenorocire, jurnalul francez face prea multă «diplomație subțire»...

«Germanii, — spune confratele parizian, — încurajați de înfrângerea rusă, încep în sfârșit a desvăli soarta ce ei ar pregăti României, dacă ar fi în măsură de a dicta «pacea».

Aceasta ar rezulta dintr'un articol care, ce'i adevărat, «a apărut întâiu la București», dar nu mai puțin se înfățișează «ca un program stabilit de acord cu guvernul din Berlin». Articolul se datorește «profesorului Stere, germanofil cunoscut» și e publicat în «Lumina», a cărei apariție «nu e poate fără legătură cu călătoria recentă a d-lor Carp și Marghiloman la Puterile Centrale» (*sic!*)...

Toate acestea sunt pentru «atmosferă». Pentru aceasta se inventează «călătoria la Puterile Centrale» și mi se atribuie situația extraordinară de a putea trata și «stabili de acord cu guvernul din Berlin» un program de acțiune, sau de a cunoaște măcar toate intențiile cele mai secrete și, desigur, diabolice ale Puterilor Centrale.

Pentru aceasta se subliniază deasemeni că aș fi «un

germanofil notoriu». Al Dacă ar cunoaște «Le Temps» câtă vreme am fost ponegrit ca «francofil» turbat, pe vremea când aici era la modă de a vorbi despre «putregaiul și corupția din Franța», iar eu am apărat atunci marea națiune franceză, cum am apărat apoi și marea națiune germană împotriva acuzațiilor nedemne cari se revărsau de pe înălțimile culturale ale «Delei vechi»!... Și dacă ar mai ști că se găsesc și acum «buni români» cari mă denunță ca.. «germanofob»!...

Dar am susținut, și susțin și acum directivea noastră politică tradițională, de acord cu toată elită generațiilor trecute, — o susțin fiindcă o socot singură conformă cu interesele Statului și neamului românesc.

Dar, urmează «Le Temps»:

„Programul «Luminei» nu constă numai în relegarea „alianței care a existat înainte de războiul între România și imperiile centrale: «Războiul a arătat că această alianță, „n’ar putea fi garantată de un tratat secret». Se cere deci „o garanție suplimentară, și iată-o: România va trebui, sub „forma, care rămâne încă de stabilit, să intre în gruparea „politică și economică numită «Mitteleuropa»; cu alte cuvinte România va trebui să piardă în mod public (! — „**publiquement**) și irevocabil independența sa. Acest „principiu este acordat înainte de a se ști forma în care „s’ar realiza. Aceasta lasă germanilor toată libertatea de „a alege între diferitele nuanțe cari merg dela vasalitate „la anexare — fără să mai vorbim despre desmembrare: „pentru că Bulgarii sunt în Dobrogea”...

Trec peste micile licențe de traducere a citațiilor din articolele mele. Evident, că eu n’am spus că «alianța n’ar putea fi garantată de un tratat secret», — adică n’am vorbit de garanție pentru Puterile Centrale: despre aceasta bineînțeles se vor îngriji Puterile Centrale ele înșile. Ceeace m’a interesat, a fost — «siguranță externă împotriva tuturor apetiturilor și a tuturor presiunilor din afară» (No. 1 al «Luminei»), ca și un «corectiv suficient pentru izolarea și neputința» noastră. (No. 9). Adică, am stat pe punctul de vedere al *intereselor României*, și am afirmat, că «un tratat secret de alianță», cum a dovedit experiența, nu prezintă destule garanții pentru România.

De asemenea, eu m’am exprimat foarte clar, că *noi*, românii, — eu scriu doar pentru români, — trebuie «să stabilim forma», în care «România să intre în complexul politic și economic al Europei Centrale» (No. 1).

În sfârșit, bine înțeles, eu nu m'am gândit la ceea ce ar face germanii, dacă «ar dicta pacea». Dar aici acuzatorii «Luminei» ar trebui să fie cel puțin logici. Una din două:

Admit ei că germanii vor dicta pacea? Atunci aceștia nu ar avea doar nevoie de concursul României, și mai puțin de al «Luminei». Prin urmare, în cazul acesta, cade ipoteza «programului» stabilit de acord între «Lumina» și guvernul din Berlin.

Sau germanii, crede «Le Temps», au nevoie de propaganda «Luminei»? Atunci cade tot ce a afirmat despre planul satanic de a subjuga și de a desmembra România, fiindcă un popor nici odată nu poate fi hotărît să se «ghilotineze prin persuasiune». Cel mult poate fi vorba de condițiunile, cari în interesul comun, pot fi realizate pentru a-i asigura viitorul.

Ce să mai vorbesc despre «pierderea independenței în mod public»? Doar că prin aceasta, vădit, se admite, că «în mod nepublic» nici odată n'am avut o..

Nici nu m'am pus pe acest teren: eu numai am cercetat, indiferent chiar de rezultatul războiului, cari sunt interesele vitale ale Statului și ale neamului nostru, și am ajuns la concluzia, că România nu mai poate fi garantată de un tratat secret, ci trebuie să stabilească o legătură trainică și fățișă cu Puterile Centrale, care legătură să o pună la adăpostul tuturor presiunilor și mașinațiunilor din afară, dându-i posibilitatea unei dezvoltări normale și pașnice.

Bine înțeles, «Lumina» se poate adresa numai conțetăenilor noștri, pe ei am vrea să i convingem de adevărul credințelor noastre. Și dacă vom reuși, atunci se vor găsi bărbații de Stat, cari au altă putere și autoritate ca, în numele României, să încheie înțelegerile necesare cu Puterile Centrale, în măsura în care acest lucru se poate face în interesul ambelor părți.

În ce legătură dar «cu pacea dictată de germani» poate fi invocată lupta noastră?

«Le Temps» ar face mai bine să ne lămurească în ce contradicție cu interesele românești ar fi această luptă?

Presa franceză înfiteagă, împreună cu «Le Temps» au plâns soarta României, pe urma înfrângerii și a ocupațiunii teritoriului național. Iar după interviewurile d-lui general Iliescu din ziarele franceze, și al ministrului nostru din Petersburg, d. C. Diamandi, din «Birjevia Viedomosti», cum că, înainte de revoluție, guvernul

Țarului, *cu care noi ne aliasem*, ar fi fost gata să închee o pace separată cu prețul împărțelii României, deasemeni întreaga presă franceză, și «Le Temps», a fost de acord să înfiereze pe perfidul aliat.

Atunci: are sau nu are dreptate «germanofilul notoriu, profesorul Stere», de a protesta împotriva războiului și a alianței, cari ne-au adus în această lamentabilă situație?

Ce poate răspunde confratele parizian?

Dar marele jurnal francez nu se oprește aci. «Le Temps», în realitate, nu ne face cinstea de a se preocupa de modesta «Lumina» valahă, de cât pentru a da, cum mărturisește, «*un avertisment Rusiei*». Acolo nu vor să se lupte! Și subțirele diplomat, care se ascunde în dosul articolului citat, vrea să i sperie pe pacifiștii din Petrograd, cu pojarul ce amenință să l aprindă biata «Lumina» din București!...

Articolul în adevăr închee:

«Totuși, dacă trebuie să credem corespondentului lui «Times» din Petrograd, reacțiunea națională (în Rusia) se lasă așteptată: «Pe când politicianii bavardează, cei «mai buni se coboară mereu de la descurajare la disperare». Iar guvernul rus... limitează proclamarea zonei de «războiu la câți-va kilometri mai încoace de Capitală. Dar tocmai în oraș ar trebui ca mâna de fier să fie mai «simțită»...»

Dictatura militară și stare de asediu la Petersburg — altfel foc... de la «Lumina!»... Va să zică, Rusia revoluționară nu vrea să se bată?... Guvernul din Petrograd nu poate avea salvatoarea mână de fier?

Atunci, iarăși un mic silogism pentru uzul confratelui:

Primo: Intrând în acțiune, România a fost înfrântă, ocupată militarmente și ruinată.

Secundo: Guvernul Țarului, cu care ea a încheiat alianța pentru acest războiu, a trădat-o.

Terțio: Revoluția a făcut cu neputință o acțiune militară energică, «mâna de fier nu se găsește», — și deci și Moldova este amenințată să fie înconjurată pe la spate.

Concluzia: «Germanofilul notoriu» de la «Lumina» rău face, regretând călcarea de către România a alianții cu Puterile Centrale, și mai rău, căutând o soluție ca să ferească țara lui pe viitor de asemenea catastrofe!..

Ca latini, am dori mai multă logică, prin care doar totdeauna a excelat *spiritul latin*, din partea marelui organ din Paris..

Acesta ne asigură însă, că Înțelegerea are multă compătimire pentru soarta noastră.

De compătimire am avut, noi nevoe? Pentru aceasta am intrat în război? Pentru aceasta am fost împinși la cea mai sinistrală aventură? Doar nimeni nu ne-a atacat...

În fond deci, «Le Temps» ne dă toată dreptatea.

Nu ni s'a vorbit oare, că noi vom decide soarta Europei? Și acum cei ce ne-au prăvălit, cu aceste fraze, în abis, cred că alte fraze, despre simpatie sau despre siguranța mântuirii prin problematica «mână de fier» din Rusia, ne mai pot ajunge? Nu suntem în dreptul nostru de a căuta *calea noastră proprie?*

«Lumina», de vreme ce i se acordă atâta atenție la Paris, așteaptă cu nerăbdare răspunsul...

5 Octombrie.

XVI

«GAZETTE DE LAUSANNE» și «LUMINA»

«Gazette de Lausanne» ne face cinstea de a se ocupa de «Lumina» și de ideile noastre.

«Gazette de Lausanne» are pronunțate simpatii pentru Înțelegere. Dar totuși, *noblesse oblige*, ziarul elvețian știe, sau a știut până acuma, să-și păstreze decorul și oarecare obiectivitate de judecată. Înainte de războiul României, el a dat publicitate articolului unui profesor, tot elvețian, care căuta să dovedească, că România nu poate intra în acțiune alături de Înțelegere, fiindcă victoria Rusiei, și întronarea acesteia la Constantinopol, ar atinge interesele ei vitale.

Pe vremuri am reprodus pasagiile esențiale din acest articol în «Moldova». Din nenorocire n'am la îndemână colecțiunea «Moldovei» pentru a putea reîmprospăta în memoria cetitorilor argumentarea judicioasă a unui ziar «ententist», dar cuviincios și serios, cum se cuvine unui organ care apare într-o țară neutră.

Ar avea un interes tocmai acum, *după* intrarea României în acțiune, și mai cu seamă în urma articolului ce în zilele trecute «Gazette de Lausanne» din nou consacra României... și nouă.

În acest articol, pe care cetitorii noștri îl cunosc în parte, ziarul din Lausanne, — inspirat de altfel, evident,

dintr'un izvor românesc, — afirmă, mai întâiu, că în urma înfrângerii armatelor române, diplomația oficială rusă, în cap cu ambasadorul din Paris, d. Iswolsky, a dus o campanie bine susținută («*empressée*») de calomnii împotriva țării noastre, defăimându-ne țara, armata, guvernul...

Pentru a restabili adevărul, «*Gazette de Lausanne*» caută să dovedească că România nu trebuia să intre în acțiune în August 1916: îi lipsea artileria grea, munițiunile, cari trebuind să vină prin ocolul lumii, («*un prodigieux détour*») întârziiau grozav. *România ar fi trebuit să aștepte*, pentru a fi gata, încă multe luni.

Aici însă intervine trădarea. Și aci ziarul prieten al Înțelegerii, dacă rămâne încă cuviincios, cu regret constatăm, că nu mai e prea serios..

«*Gazette de Lusanne*», ne servește un adevărat roman senzațional și... prea «de foileton»: Boris Stuermer, defunctul prim-ministru rus, ca să facă pe placul nemților, cari stăteau la pândă, aruncă cu o perfidie diabolică mica Românie nevinovată în gura leului.

Rezultatul îl descrie tot «*Gazette de Lausanne*» în culori foarte negre: înfrângerea, umilința, invaziunea, foametea, epidemii grozave...

Apoi, spune confratele neutral, a isbuceit și revoluția rusească...

«Insuși d. Take Ionescu, marele patriot» (*ex ungue... leonem*: ministrul român în Elveția e d. Comșa...) acum a început în sfârșit să vadă realitatea și a spus la Odesa:

«Astăzi România atârnă numai («*uniquement*») de Rusia: prin Rusia îi vin armele și munițiunile; ea nu se poate lipsi de ajutorul soldaților ruși... Acolo se află arhivele și tezaurul Statului... ...Ce s'ar întâmpla, dacă Rusia ar încheia pacea? Atunci națiunea părăsită, fără ajutor, fără nădejde, n'ar mai avea altă eșire decât să primească legea biruitorului. Totul ar fi sfârșit»...

Și «*Gazette de Lausanne*» mai adaogă de la sine:

«Intre timp Sovietul din Petrograd cere de la aliați revizuirea scopurilor de războiu ale Înțelegerii... La ori ce întâlnire, ori cari efective ar fi față dintr'o parte și alta, nemții bat pe ruși; ei rup în fâșii tot mai mult («*progressivement*») teritoriul noiei republici; *Mittleuropa* desinează spre răsărit un contur redutabil. Și Rusia amenință să trogă cu ea în prăpastie popoarele mici, cari nădăj-

«*duesc încă în ea și cari, părăsite de ea, vor trebui să moară*» ...

Poate fi un tablou mai sombru?

Lăsând la o parte complotul carnavalesc dintre Stuermer și statul-major german, am spus noi, cei de la «Lumina» mai mult și altceva?

Căci trebuie notat încă un lucru:

«*Gazette de Lausanne*» recunoaște, că în August 1916 România nu trebuia să intre în război, fiindcă avea nevoie încă de mai multe luni, pentru ca să fie gata.

Noi afirmăm că nu ar fi putut fi «gata» nici atunci, nici ori când, fiindcă ori când materialul de război ar fi trebuit să facă acel «prodigieux détour», pe care îl relevă însuși ziarul lausannez. Dar în războiul modern se cere o continuă și neîntreruptă aprovizionare de arme și munițiuni în tot cursul lui. Cum dar putea fi «gata» România vr'odată?

Dar să nu facem șicane: în August deci, ea în orice caz nu putea declara războiul, trebuia să-l amâne pentru mai multe luni, zice «*Gazette de Lausanne*».

Până când? Până în primăvara anului 1917?

Dar la începutul lui Martie a izbucnit revoluția în Rusia!

Și «*Gazette de Lausanne*» ne arată cu atâta rețieș, cât de neprielnică este situația României, pentru războiul în urma revoluționii. Prin urmare amânarea declarării războiului, însemna de fapt renunțarea la război alături de Rusia; pentru totdeauna.

Așa dar, în lumina datelor din «*Gazette de Lausanne*» situația României se prezintă astfel:

România avea interese contrarii cu scopurile Înțelegerii, care a atribuit Constantinopolul și Strâmtoarele Rusiei ca pradă de război, abandonând în acelaș timp Balcanii în sfera ei de influență exclusivă. *Interesul național nu îngăduia deci României un război alături de Înțelegere.* Pentru acest motiv, înainte de intrarea României în acțiune, ziarul elvețian, nu admitea posibilitatea acestui război însuși.

După intrarea ei în acțiune, acelaș ziar în articolul citat susține;

Că în August 1916 România în orice caz nu trebuia să declare războiul, și că numai perfidia aliatului de la Nord a aruncat-o într'o tristă aventură;

Că deci însuși această alianță cu Rusia țaristă, capabilă de perfidie, a fost, evident, o nebunie din partea României;

Că de aici au urmat: înfrângerea, umilința, invaziunea, foametea, epidemii grozave;

Că în urma revoluțiunii, Rusia nu vrea să se bată, și Sovietul atotputernic, cere revizuirea scopurilor de războiu;

- Că ori unde soldații ruși întâmpină pe cei germani, sunt bătuiți, ori cât de mare ar fi superioritatea lor numerică;

Că Rusia amenință să târască în prăpastie popoarele mici, cari i s'au încrezut; și —

- Că dacă ea ar încheia pacea, totul ar fi pierdut pentru România...

Așa glăsuște organul ententist dintr-o țară neutrală, care deci se bucură de o mai mare libertate a cuvântului. N'am adăogat o literă de la mine la această expunere.

Pot fi două concluzii, dacă așa este, în ce privește politica ce ne-a adus în această grozavă situație?

Concluzia, pe care a tras-o «Lumina» din faptele precizate de însuși confratele din Lausanne, cetitorii noștri o cunosc.

Totuși ziarul elvețian în No. din 20 Octombrie 1917 formulează o curioasă judecată asupra noastră. Voiu reproduce un pasagiu relativ la acțiunea întreprinsă de noi:

«Gazette» ne atribue un «proect», în privința căruia spune:

«Acest proect are ca apărător pe un moldovean din Basarabia, d. Constantin Stere, fost profesor la Iași, pe care o deportațiune în Siberia, suferită în tinerețe, l'a făcut germanofil convins. Acest intelectual suferă văzând trupele ruse susținând diviziunile românești în apărarea țării sale; el nu așteaptă nimic bun de la acest ajutor primejdios: el crede în generozitatea austro-germană și speră de la ea ridicarea României»...

Dar cu ce drept, în primul rând, crede «Gazette de Lausanne», că numai suferințele personale m'au făcut «germano-fil»? În faptele constatate de ea, în interesul național recunoscut tot de ea, înainte de războiul nostru, nu sunt destule motive pentru această «germanofilie»? Au avut, sau n'am avut dreptate?

În al doilea rând, — pentru ce «Gazette» afirmă că eu aș suferi «văzând ajutorul pe care ni-l dă Rusia»? Nu arată chiar ea ce fel este acest ajutor din partea trupelor cari «se lasă peste tot bătute», ori care ar fi superioritatea lor numerică?

În sfârșit, nu am dreptul, față de atitudinea Rusiei

tariste, ca și a celei revoluționare, așa cum o descrie articolul citat, de a socoti acest ajutor primejdios?

Mult aș dori un *răspuns cinstit...*

Căci iarăși cu regret trebuie să constat, că organul elvețian de data asta nu este nici serios, nici cuviincios...

În adevăr, să lăsăm la o parte «proectul» ce se atribuie «Luminei», despre care cetitorii noștri n'au auzit nimic.

Dar, dacă pentru cetitorii noștri, cari cunosc realitatea, n'am nevoie să stărui asupra calomniilor citate, mă adresez direcțiunii unui ziar din țara vestită de cultură și libertate, și întreb: cu ce drept autoriză să se vorbească în coloanele sale despre «banda de raliști» și de «cazarea în slujbe de către năvălitor»?

È adevărat că vedem scăparea țării în alăturarea la Puterile Centrale, — dar numai atâta este adevărat. Însă în situația descrisă de însăși «Gazette», merităm oare pentru aceasta calomniile și necuviințele, pe cari a lăsat, sperăm în neștiință, să le strecoare vr'un colaborator ocazional, ca și epitetul de «renegați», aruncat în treacăt în altă parte?

Chiar în vremurile acestea triste, avem dreptul să cerem un răspuns de la un ziar cinstit și *dintr'o țară neutrală*.

Atunci am avea *îndreptățirea morală* de a mai sta de vorbă cu «Gazette de Lausanne»...

Până atunci însă, pentru cetitorii noștri, ajunge simpla juxtapunere de texte.

10 Noembrie

XVII

SOVIETUL DIN PETROGRAD ȘI PACEA

O telegramă de ieri a *Agenciei telegrafice din Petersburg*, — fapt semnificativ pentru atitudinea chiar a guvernului rus, — anunță că, după alegerea reprezentantului democrației ruse la conferința aliaților din Paris, comitetul executiv al Sovietului lucrătorilor și soldaților a elaborat pentru el o instrucțiune privitoare la condițiunile păcii.

Instrucțiua se poate rezuma în puține puncte esențiale:

Pace fără anexiuni, fără despăgubiri, cu excluderea războiului economic după încheierea ei, pe baza dezarmării generale.

Belgia trebuie să fie restaurată *dintr'un fond internațional*.

„In ce privește provinciile discutate între beligeranți, Sovietul cere pentru unele din ele, — *exceptiile* sunt foarte sugestive, — *autonomia* în sânul Statelor din cari fac parte. Și anume: pentru Polonia, Lituania, și provinciile letone (Kurlanda) din Rusia; pentru Armenia *turcească*; pentru Bosnia și Herțegovina și provinciile italiene din Austria; pentru regiunile discutate din Balcani (până la plebiscit adică: în primul rând Macedonia); în sfârșit pentru *Dobrogea* din România...

Asupra soartei Alsaciei și a Lorenei va hotărî *un plebiscit*. Germaniei i se vor înapoia coloniile.

Se vor restabili: Persia, Grecia, Muntenegrul și Serbia, — aceasta din urmă primind o eșire la mare.

Punctul relativ la România merită să fie reprodus *in extenso*:

«România va fi restabilită în aceleași frontiere, dar *Dobrogea* va fi autonomă, iar România va trebui să acorde «*evrailor drepturi politice*»...

Intrucât privește Puterile Centrale, evident instrucțiunea poate forma o bază acceptabilă pentru tratative de pace, întrucât ea, se înțelege, nu exclude puțința de a modifica unele puncte.

Oficiosul ministerului de Afaceri streine din Viena, *Fremdenblatt*, comentând instrucțiunea Sovietului, se și pronunță foarte lămurit în această privință:

«Rusia a luat un ton la care se poate răspunde. S'a deschis o poartă discuțiilor. Poate că aceasta nu-i expresia justă. Căci această poartă a fost deschisă în Viena și în Berlin și cu toate că d. Lloyd George și d. Poincaré au încercat mereu s'o închidă, cu forța, cei din Petersburg au răspuns pe un alt ton și au dat prin aceasta de înțeles că sunt gata să intre în discuții pe o bază oarecare, care deși are nevoie de modificări, *formează totuși o bază*, pentru că face pentru prima oară impresia «*unei dorinți cinstate de pace*».

Iar în numele Germaniei, dr. von Kuehlmann a declarat de mai înainte, că în afară de pretențiunile Franței asupra Alsaciei și a Lorenei, nu este altă piedică absolută pentru o pace de înțelegere.

Relativ la plebiscitul asupra Alsaciei și a Lorenei, Germania, cu drept cuvânt ar putea spune, că acest plebiscit a și avut de atâtea ori loc, cu prilejul tuturor alegerilor pentru Reichstag și Landtag, cari se fac doar pe baza sufragiului universal și cari vădesc atât caracterul național german al populațiunii, cât și voința ei hotărâtă de a-și păstra neatinsă legătura cu imperiul.

Felul însă cum a fost primită instrucțiunea Sovietului de către presa Înțelegerii, caracterizează de minune scopurile adevărate ce au fost urmărite de coalițiunea anti-germană. *Morning Post* din Londra ajunge chiar la insulte triviale: membrii Sovietului sunt batjocoriți ca *loși* și *trădători*, iar instrucția însăși este denunțată ca *o insipirație a Puterilor Centrale*.

Nu se poate aduce un mai mare omagiu adversarilor Înțelegerii, decât această mărturisire fără voe a rolului pe care și Istoria mondială îl va recunoaște Puterilor Centrale, în acest războiu. Acest rol au trebuit fatal să-l aibă ele, odată ce coaliția și-a însușit scopurile despotiei moscovite.

Mărturisiri fără voe, mărturisiri neprețuite, pentru orice judecăță obiectivă, le face în această privință Sovietul însuși.

Cetind, în adevăr, cu atenție documentul nostru, se poate constata că Sovietul nu cere restabiliri și autonomii decât pentru două categorii de țări: regiuni cari și înainte de războiu aparțineau Puterilor Centrale și aliaților lor, sau *cari au căzut în mâinile acestora în cursul războiului*.

Situație ceva mai deosebită se creează, în treacăt să fie zis, numai României, pentru care nu numai că se cere «restabilirea în aceleași frontiere», dar i se și impune autonomia Dobrogei.

Cât de mult s'a contagiat chiar ferocea democrație rusă de psihologia specifică *ententistă*, se poate cu evidentă lămuri din dispozițiunile instrucțiunii, relative la propriile provincii ale Rusiei:

Se acordă cu generozitate autonomia Poloniei, Lituaniei și provinciilor letone (Kurlanda și partea apuseană a Livlandei) pentru că.. acestea sunt sub puterea Germaniei l..

Nici un cuvânt însă despre celelalte naționalități oprimate, nici măcar despre Finlanda, — cu atât mai puțin despre Ucraina, Basarabia, etc..

È cu deosebire picant cazul Armeniei: se cere auto-

nomia expres numai pentru Armenia *turcească*. Pentru ce Sovietul trece cu pudicitate asupra Armeniei *rusești*?..

Poate fi o mai eclatantă recunoaștere că adevărata *misiune de emancipare* în acest războiu au avut-o numai Puterile Centrale ?

Față de această atitudine chiar a Rusiei democratice, nu suntem în drept să afirmăm, că dacă Puterile Centrale n'ar fi reușit să ocupe provinciile menționate, acestea *nu s'ar fi putut emancipa* ?

Dar... fără victoriile Puterilor Centrale, n'ar fi existat nici însuși Sovietul, care să fi putut admite și aceste autonomii.

Iar pentru români pun numai întrebarea: dacă în acest moment Basarabia s'ar fi aflat sub puterea armatei române, aliate cu Puterile Centrale, putea Sovietul să refuze reparația uneia din cele mai strigătoare nedreptăți a regimului țarist?..

Las să răspundă cugetul fie-căruia...

De altfel Sovietul s'a îngrijit să pecetluiască politica, ce ne a aruncat în brațele Rusiei:

Am făcut războiul pentru Ardeal. Sovietul însă are generozitatea de a ne cere «restabilirea în aceleași frontiere», și încă *cu condiția...* autonomiei pentru Dobrogea și a acordării drepturilor politice pentru evrei!..

Și mă gândesc la boerii din Iași, cari râvneau să realizeze... idealul nagaicei căzăcești, pe seama tuturor țărilor românești: ce «hap» din partea *aliatilor* !

Un gust deosebit trebuie să le dea paragraful relativ la drepturile evreilor !

Când de atâtea ori am susținut, că nu se poate lăsa nerezolvată chestia evreiască, am fost bine înțeles grațificat cu titlul de «vândut jidanilor».

Și acum...

È un «pendant» pitoresc pentru chestia agrară și cea electorală. Ani de zile, când am cerut reforme, în limite chiar mai modeste de cât acelea pe cari au fost nevoiți, în definitiv, să le admită boerii din Iași, — am fost afurisit la toate răspântiile, ca «revoluționar», «subversiv», «nihilist», în sfârșit ca un «vizionar care împletind coșurile în ocele Siberiei, născocea reforme pentru România»...

O! Marii noștri bărbați de Stat!..

Biată țară...

27 Octombrie.

XVIII

U I T A R E...

Un document de mare însemnătate istorică, asupra căruia vom reveni mai târziu, poate servi în acelaș timp ca o mărturie obiectivă în ce privește vaza de care se bucură astăzi România în lume.

Zic „mărturie obiectivă“, fiindcă documentul acesta emauă de la fruntașii socialiști din Statele neutrale, cari n'au nici un motiv de dușmănie pentru România.

Este vorba despre manifestul elaborat de către delegațiunile partidelor socialiste din Suedia, Norvegia, Danemarca și Olanda, care rezumă într'un proiect de pace viitoare dorințele proletariatului/ așa cum ele rezultă din consfăturile ce au avut loc la Stockholm.

În acest proiect toate sunt prevăzute, toate revendicările, toate pretențiunile și chiar toate dorințele abia zămislite ale tuturor naționalităților, cari au fost prinse în vârtejul războiului mondial.

* Proiectul se interesează nu numai de soarta Belgiei, a Alsaciei și Lorenei, a Poloniei, a Finlandei, a Serbiei, a Muntenegrului, a tuturor naționalităților slave din Balcani și Austria, a Bohemiei și a regiunilor cehe, a Armeniei turcești, a Irlandei, dar chiar și de soarta valonilor din Belgia, chiar și de acea a Schleswigului, și chiar și de a evreilor din toate Statele, pentru cari se solicită autonomia personală și protecțiunea în Palestina.

Numai despre România nu este nici un cuvânt!

Ba este un cuvânt: citându-se țările în cari evreii trebuie să aibă autonomia personală, nu se uită că sunt evrei și în România. Și atâta!...

O scăpare din vedere?

Dar chiar de ar fi așa, ce teribilă semnificare ar avea o asemenea scăpare din vedere, într'un document de această natură!

Orice comentarii sunt cu neputință.

Simt atâta durere și atâta mâhnire, pentru că, precum într'o picătură de apă se reflectează universul, tot așa această nesocotire într'un proiect, — care pretinde să pună bazele unei lumi noi, — a negrăitelor suferinți ale unui neam, ne arată în ce prăpastie ne-a aruncat ușurința

demagogilor cari au avut cărma țării în momentul critic al Istoriei naționale.

Câtă muncă, câte lupte, câte strădanii, pentru un șir de generații ni se vor cere, pentru repararea păcatului acestei clipe!...

Ca să ne putem da seama de motivele acestei uitări, trebuie să ne pătrundem de psihologia frunțașilor proletariatului european.

Ce este pentru ei România?

Un stat ce și-a strivit, sub povara unei exploatări nemiloase, propria lui țărănime, a cărei vegetare flămândă și apăsarea unei vieți fără drepturi, nu este întreruptă de cât de spasmele răscoalelor periodice;

O clasă diriguitoare, care înainte de a impune poporului grozava jertfă a războiului, a putut deslănțui acea orgie de apetituri și speculațiuni scandaloase din vremea „expectativei”:

Un guvern care sub firma „idealului național”, a putut să precupețească mormântul strămoșilor și leagănul copiilor celor două milioane de urmași ai ostașilor lui Ștefan-Vodă din vechea Moldovă de peste Prut.

Un rege, care s'a plecat umil în fața brațului ce-a adus sângeroasa înjosire Coroanei de oțel făurite la Plevna..
Arunc condeiu!...

29 Octombrie.

XIX

P U T R E G A I U L...

Agencia oficială din Petrograd a aruncat în circulație un document secret din arhivele «diplomatice» ale regimului țarist.

În vârtejul de știri senzaționale, în lumea cea largă, desigur puțini își vor opri atențiunea asupra acestei noi revelațiuni, datorite revoluțiunii maximaliste.

Dar cu toată insignificația aparentă a acestui document, el greu va apăsa în Istoria... «României Mari». Istoricul viitor când va judeca cauzele dezastrului național nu va putea trece cu vederea scurta telegramă, care astăzi face ocolul lumii, fiindcă din ea reese mai clar decât din volume, tot putregaiul alcătuirii noastre sociale și politice.

Voiu reproduce aici în întregime textul telegramei ce ne-a fost transmisă prin Stockholm:

«Agenția telegrafică din Petersburg comunică: dosarul «asupra corupțiunii din România (Există dar un astfel «de dosar!) cuprinde și un schimb de telegrame dintre «ministrul rus din București Poklewski Konziel și ministrul de externe din Petersburg. Intermediarul principal «pentru coruperea presei românești a fost actualul ministru Take Ionescu. Intr'o telegramă din 12 Martie «1916, Poklewski cerea autorizația de a transmite d lui «Take Ionescu un ajutor în sumă de 350.000 franci. In «răspunsul său din 17 Martie, ministrul de externe și-a «dat consimțământul pentru acest ajutor».

Corupția presei românești n'a fost un mister pentru nimeni. Când un jurnal care decenii își manifesta în toate prilejurile rusofobia ireductibilă, și chiar în timpul vizitei țarului la Constanța, cu puține săptămâni înainte de izbucnirea războiului, insulta pe demnitarii Satului român, cari nu puteau contraveni ordinelor de a lua parte la recepțiunea oaspei țării, — a devenit peste noapte un instrument de propagandă rusofilă în țară, nici un român nu putea avea îndoeli asupra cauzelor cari au determinat această schimbare la față. De asemeni pentru oricine erau lămurite motivele cari au putut transforma un ziar «independent», care în totdeauna rămânea în afară de orice acțiune politică, într'un pamflet vehement al unei anumite politici.

De aceea când o altă telegramă a publicat de asemeni un document «diplomatic» care destănuia «bacșișul» plătit la doi ziariști foarte cunoscuți și foarte «naționaliști», nici n'am relevat-o aici.

La urma urmelor, presă vénală există din nenorocire, în toate țările, precum peste tot se găsesc corupți și corupători.

Dar documentul pe care de astă dată ni'l aruncă în obraz guvernul maximalist, nu se referă nici numai la un act ordinar de corupțiune, nici nu avariază numai reputația vre-unui samsar oare-care. Și de asemeni n'are importanță «mizerabila» sumă despre care vorbește documentul «diplomatic». De sigur din August 1914 până la Martie 1916, — data lui, — au fost și alte «ajutoare» precum nu au lipsit ele nici după 17 Martie 1916. E o chestie secundară cât și cine anume s'a împărțășit din aceste «ajutoare».

Din textul documentului rezultă însă că un «factor responsabil» al Regatului român, — cum se vorbea pe

vremuri, — un șef de partid, un bărbat de Stat care de multe ori a condus efectiv cârma țării; un «sfetnic al Coroanei» chemat în toate consiliile, — unde putea să aibă, și a avut un glas hotărâtor, — chiar în consiliul în care trebuia să se pronunțe *țara* despre război și pace; în sfârșit, — un om pe care defunctul N. Filipescu l'a putut glorifica într'un moment dat ca «expresiunea conștiinței naționale a neamului românesc întreg»: *acest om* a putut servi ca intermediarul principal pentru corupțiunea presei românești.

Să luăm ipoteza cea mai favorabilă pentru d. Take Ionescu: să admitem că nici un ban din sumele ce i-a fi trecut prin mână nu s'a rățăcit, fără să fi ajuns până la destinație, pentru a servi... «idealul național»; să nu punem la îndoială măcar convingerea d lui Take Ionescu că în *acel moment* politica susținută din visteria țarului servea cauza națională, nu numai interesele rusești.

Este totuși compatibilă, situația de «factor responsabil» al țării, cu rolul de agent de corupție al unei țări străine?

Putea d. Take Ionescu, pe lângă sarcina ingrată de vânzător al conștiinților cu «ajutorul» rublelor primite de la d. Poklewski, să cumuleze și răspunderea pentru acțiunea Statului român?

E grozav că asemenea întrebări pot măcar fi puse. Dar în bacchanalul «pregătirilor» noastre s'au răsturnat toate normele de conduită, în cât sunt dator să insist.

Să nu uităm în ce moment cade acest fatal schimb de telegrame. La 12—17 Martie 1916, nu numai că România a fost încă în neutralitate, dar *după* campania din Serbia și *înainte* de ultima ofensivă a generalului Brusilov, nimeni nu putea încă ști ce atitudine ne-ar impune evenimentele. Să presupunem, de pildă, că ofensiva rusă din 1916 ar fi avut de la început soarta celei din 1917, s'ar fi isprăvit cu un succes eclatant al Puterilor Centrale, și în Rusia ar fi izbucnit revoluția cu un an înainte.

Mai avea d. Take Ionescu, după ce a jucat rolul de misit al d-lui Poklewski și pentru arginți l'a furnizat surogatul «opinie publice», — mai putea avea el libertatea de cuget și de acțiune pentru a cumpăni *interesele Statului român*, și a hotărî *politica românească*?

Și cum putea el invoca «instinctul popular», «opinie publică», pentru a-și justifica acțiunea, când știa prețul lor în ruble?

Dar la urma urmelor, nici conștiința d-lui Take Io-

nescu, care nu l-a împiedicat să accepte acest rol, nu ne interesează atâta.

Această sdrobitoare destăinuire însă pune o întrebare cu mult mai grozavă:

Cum se înfățișează însăși organizația politică a unui Stat, ce sănătate morală dovedește societatea întreagă, ce viitor putea avea toată alcătuirea unui popor, când miniștrii străini își găseau agenți de corupțiune printre «factorii responsabili» ai Statului, printre «sfetnicii» de frunte ai Coroanei, printre oameni cari întrupează «conștiința neamului»?

Cum a fost cu puțință acest coșmar?

A! Decenii se pregătea catastrofa noastră politică și morală, pe care o simbolizează gestul d-lor Take Ionescu-Poklewski.

Sistemul nostru electoral, bazat pe corupțiune și violență; regimul de favoritism și de venalitate; putreziciunea unei societăți «democratice», în care 82 la sută din populațiune, toată țărănimea, trăia în robia politică și economică a unei oligarhii desinătate; minciuna unui Stat «independent», lăsat prada tuturor competițiilor străine. E lung pomelnicul păcatelor noastre!

Pentru încoronarea acestui edificiu, ridicat pe putregaiu, era scris în cartea neamului, ca în ceasul de campană, să hotărască destinele României — negustorii conștiinții naționale.

Generații se vor stinge în trudă și chinuri, muncind în sudoarea de sânge, pentru ca documentul din Petrograd să fie ispășit.

21 Ianuarie

XX

LAMENTAȚII TARDIVE...

Acum doi ani, în mijlocul vociferărilor Camerei... „liberale“, am putut spune „patrioților“, cari voiau să-mi înăbușe glasul:

„Va veni momentul, când veți fi siliți să-mi dați dreptate, și când mă veți felicita pentru atitudinea de astăzi, — dar va fi prea târziu“...

Acest moment se pare că a și venit, judecând după.. presa franceză.

Pot invoca presa franceză, pentru că „patrioții români“ se caracterizează, în primul rând, prin faptul că „ideile“ și „convingerile“ lor reflectează ultimul articol de fond din ziarele parisiene. Acolo trebuie să căutăm, cel puțin, lămurirea „ideologiei“ politicei noastre, — cât pentru *motivele reale*, ele n'au nevoie de prea multă lămurire...

Așa dar din „*Le Temps*“ sau „*Le Figaro*“ putem afla cu precizie, ce „gândesc“ în momentul de față, sau mai bine zis, ce au gândit, când le-au cetit, sau ce vor gândi, când le vor ceti, — dacă foile respective nu le-au putut cădea încă în mână, — marii noștri patrioți și bărbați de Stat, cari sânt acum răspândiți prin Capitalele tuturor Statelor Înțelegerii.

Și tot ce spuneam în timpul celor doi ani de „expec-tativă“, fără să găsesc atunci ascultare, expunându-mă numai la irsulte, — acum pot ceti în jurnalele din Paris.

E o amară satisfacțiune, pe care din suflet n'aș vrea să o am...

Pentru astăzi îmi voi permite vr'o două citații, relativ la șansele războiului din partea Rusiei.

Articolul de fond din „*Le Temps*“ din 17 Decembrie, spune între altele:

„Desigur regimul lui Lenin este precar, chiar violen-
 „țele lui dovedesc greutățile cu cari se luptă. Dar ori-ce
 „regim, care l'ar înlocui, va avea fatal *aceiași voință de a*
 „*nu mai continua războiul*. Să nu uităm, că revoluția din
 „12 Martie trecut a fost săvârșită tot atât împotriva răs-
 „boiului, cât și împotriva Țarului, și că revoluția maxi-
 „malistă din 7 Noembrie își datorește succesul repede
 „unui motiv foarte simplu: d. Kerenski personifica pre-
 „lungirea războiului, pe când d. Lenin personifica pacea
 „imediată. Și nu intrarea în sceură a *generalului Iarnă*, cu
 „toate suferințele ce le aduce într'o țară dezorganizată,
 „a putut reaprinde ardoarea de luptă a poporului rus,
 „— *ardoare stinsă în realitate după dezastrele din 1915* (cari
 „pe vremuri se numeau la noi „strălucite retrageri stra-
 „tegice“! C. S.). Ori-cine va vorbi mâne în numele Rusiei
 „va fi obligat să vorbească cu Germania. Și toate trata-
 „tivele de mâne, — ori-cine ar reprezenta la ele Rusia, —
 „vor fi influențate de negociațiunile cari au loc acuma
 „la Brest-Litovsk“...

Iar a doua-zi, 18 Decembrie, articolul de fond al ace-
 luiași ziar găsește, accente și mai impresionante:

„Armața rusă se împrăștie, poporul rus vrea pace cu

„ori-ce preț. Rusia, pentru care noi am intrat în războiu, lasă
 „mâinile libere Germaniei. Ar fi inutil de a mai ascunde
 „indignarea profundă pe care publicul francez o simte
 „față de acest spectacol“...

Urmează înșirarea sacrificiilor pe cari Franța și le-a im-
 pus în ultimele două decenii pentru a-și asigura prietenia
 rusă. E o tristă mărturie pentru bărbații de Stat ai Franței
 din aceste decenii...

Dar iată și un reflex românesc: articolul d-lui N.
 Petrescu Comnen, — unul din cei mai înfocați „ententiști“
 de altă-dată, — în „Gazette de Lausanne“ din 8 Decembrie
 a. c., sub titlul, banalizat astăzi, de „Tragedia română“...

Cu tot sentimentul legitim, pe care lamentațiunile
 acestor făuritori ai dezastrului nostru ni-l pot inspira, nu
 voiu cruța cetitorilor un pasagiu:

„Politica ultimului Romanov și a sinistrilor săi cola-
 „boratori apare în lumină nouă (în urma publicării ra-
 „portului generalului Polivanov). Rezultă clar din acest
 „raport că înfrângerea României a fost scontată, dorită,
 „aproape pregătită, de către politicianii din Petrograd,
 „cari se temeau pentru Basarabia lor de vecinătatea unei
 „României cu 14.000.000 de locuitori. Mai mult. În mo-
 „mentul prăbușirii primei campanii românești, acest odios
 „personagiu, l. Polivanov, are cinismul să scrie stăpânului
 „său: *acum îi avem în mână, nu ne vor mai scăpa*“...

Foarte tare!

Dar ce avem dreptul să spunem despre acei „patrioți“,
 — din ei face parte și autorul articolului citat — cari
 au dat țara pe mâna „sinistrilor colaboratori ai ultimului
 Romanov“ și „odioaselor personaje, ca generalul Po-
 livanov“ ?...

Istoria Rusiei nu s'a început cu „ultimul Romanov“ și
 cu „odiosul Polivanov“. Timp de două veacuri România
 a avut puțința să învețe, cari sunt directivele politicii
 rusești, ce-i sunt de alt-fel dictate de o adâncă rațiune
 de Stat.

Cum dar jălbarii de astăzi din presa ententistă și-au
 putut clădi planurile de mărire a României pe temeiul
 unei alianțe cu Rusia?

Nu pot fi atunci calificativele de „sinistru“ și „odios“
 mult mai bine plasate decât pentru oamenii politici ruși,
 cari pur și simplu au urmat politica tradițională, și de
 mult cunoscută românilor, a țării lor?

Și chiar acum ce fac acești patrioți lacrimanți, pentru

a-și repara păcatul? Veșnicul apel la Aliții din Apus, cari în situația concretă nu pot face nimic? Zadarnica invocare a serviciilor aduse „cauzei Aliților”, și umilitoarea repetiție a clișeelelor d-lor Lloyd George, Carson sau Clemenceau?

Unul din acești domni, al cărui nume a fost pomenit și în actele publicate de maximaliști, își permite chiar spre a-și dovedi zelul pentru Înțelegere și a servi ast-fel probabil „cauza României Mari”, să ne insulte în presa franceză și acum, ca „în vremurile cele bune”.

Ce valoare au dar aceste lamentații tardive?

1 Ianuarie 1918

XXI

O PLEDOARIE POSTUMĂ

Dezastrul vădit pentru toți, la care a adus țara politica ententistă, a silit pe inspiratorii ei la o atitudine defensivă.

Ne-a căzut în mână o broșură, cu o copertă trandafirie, intitulată «*Pentru neam. De ce România nu putea urma altă cale*», și datată: *Iași 1918*.

Broșura evident poartă pecetea «Cercului de studii sociale» al d-lui Vintilă Brătianu, dar de astă dată ea nu are tonul triumfător și agresiv, ci cu toată gravitatea opacă a stilului, se mărginește la o jalnică pledoarie, în favoarea politicei guvernului d lui Brătianu.

Fondul de idei și argumentarea autorului, prezintă foarte puțin interes.

Cu o îndărătnicie care dovedește o nemărginită suficiență, — să-mi fie ertată această calificare contradictorie, — autorul în ciuda tuturor evidențelor, repetă pentru a mia oară clișeele cu cari ne asurzea în timpul expectativei presa ententistă.

Dar rezultatele vădite ale acestei politici, impun anonimului ententist adevărate «tururi» de prestidigitație și jonglerie.

Voiu releva aici numai unul din ele, care formează însă toată armătura broșurii trandafirii.

Bine înțeles, pentru avocatul acestei cauze pierdute, România trebuia să lupte în lagărul Înțelegerii, fiindcă aceasta înscrisese pe steagul ei cuvintele mari de: libertate, dreptate, naționalitate.

România nu putea deci face altfel decât să se adăpostască sub cutele acestui steag, față de — spune autorul trandafiriu — «înțelesul pe care Înțelegerea îl da din ce în ce mai mult, războiului de luptă pentru dreptul naționalităților, al Statelor mici și al democrațiilor» (pag. 8).

Dar în lagărul Înțelegerii se afla și Rusia țaristă, Rusia care nu și ascundea de loc năzuințele cotropitoare, și chiar Istoria noastră ne putea da multe învățăminte în această privință.

Cum dar România putea să caute triumful democrației și al aspirațiilor sale naționale, tocmai sub protecția ursului de la Nord?

Anonimul nostru simte aici, parcă, o crăpătură, pe care caută s'o cârpească printr'o piramidală afirmație:

«Când a pornit în războiu, alături de aliații ei, deși era un *Stat autocrat și cotropitor de naționalități*, Rusia a luptat pentru libertatea națiunilor amenințate de ambiția cuceritoare a Austro-Ungariei!» (pag. 19).

Dar această minunăție ca un Stat «autocrat și cotropitor de naționalități» să lupte totuși pentru libertatea naționalităților, în contradicție cu tot ce ne învăța Istoria, — astupă prea puțin crăpătura, după cum simte însuși trandafiriul tenace al apologetului ententist. Că doar isprăvile hordelor «liberatoare» din Galiția ucraineană, când ea căzuse sub puterea protectoare a acestui Stat «autocrat și cotropitor de naționalități» din quadrigiul democraticeii Înțelegerii, nu puteau fi atât de ușor uitate.

Atunci autorul nostru trece repede la revoluția rusă.

Revoluția rusă «grăbește transformarea lumii moderne pe baza principiului naționalităților», — ne declară el c'un aer de satisfacție. Și candida pledoarie înșiră: «Polonia, Finlanda, Ucraina, Basarabia, se proclamă succesiv libere sau autonome», (pag. 19).

Foarte frumos!

Dar noi eram aliații Rusiei țariste ca să-i ușurăm victoria doar, iar nicidecum ca să grăbim revoluția, care a izbucnit tocmai din cauza *înfrângerii* aliatei noastre! Cu ce drept dar mai pomenește ententistul nostru, de rezultatele fericite ale revoluțiunii dezrobitoare de naționalități?

Oare dacă Țarul Nicolae în fruntea armatelor sale, conform cu planul expus chiar de diafanul apărător al politicii d-lor I. Brătianu și Take Ionescu, intra victorios în Budapesta, Viena și Berlin, — mai izbucnea revoluția?

Se mai «proclamau succesiv libere sau autonome Polonia, Ucraina, Finlanda, Basarabia»?!

Dar ce ne aştepta pe noi înşine în cazul acesta, ne arată nu soarta ţărilor citate *după* revoluţie, ci soarta Galiciiei sub contele Bobrinski, ca şi tot trecutul relaţiilor noastre cu Rusia ţaristă, ca şi isprăvile Ruşilor în Moldova, înainte de revoluţie, ca şi «trădările» lui Stuermer, Polivanov, etc., ca şi în sfârşit încercarea Ţarului de a încheia o pace separată, cu răstignirea noastră, — încercare zădărnicită numai de revoluţia rusă, pe care noi o întârziam.

Ne-am aliat oare noi cu Ţarul Nicolae pentru înfrângere, sau pentru victorie?

Odiosul acestei alianţe isvorăşte tocmai din faptul că emanciparea atâtor naţionalităţi nu se putea datori decât înfrângerii aceluiaşi Stat «autocrat şi crotropitor de naţionalităţi», cu care ne-am aliat, şi deci s'a săvârşit împotriva noastră, pe urma înfrângerii noastre. Iar ineptia ei sinucigătoare se învederează prin însuşi faptul că victoria noastră ar fi însemnat pecetluirea pentru veci poate a mormintelor tuturor neamurilor oropsite din Rusia şi chiar a propriului nostru mormânt.

Înţelesul adevărat al revoluţiei ruse, în economia Marelui Războiu, rezultă din atitudinea reală faţă de ea a întregii Înţelegeri şi a noastră, care a culminat în conflictul cu maximalistii şi la separarea de Ucraina.

Dar dacă pentru Statele apusene ale Înţelegerii, revoluţia a creat mari dificultăţi, pentru noi ea a însemnat pur şi simplu, înfrângerea.

De acest adevăr îşi dă seama chiar şi judecata feciorelnică a autorului broşurii, care continuă:

«Cei ce vorbesc astăzi că rău am făcut de am creat această solidaritate prin alipirea noastră la Impărită Înţelegere, uită că în August 1916, nimeni nu putea prevedea evenimentele din Februarie 1917.

«Cei ce susţineau ideia că trebuia să mergem cu Puşterile Centrale, îşi întemeiau argumentarea lor nu pe «slăbiciunea şi descompunerea Rusiei», (pag. 18).

Această afirmaţie evident dărâamă din temelie toată arhitectura de argumente ale autorului broşurii.

În adevăr, afirmarea faptului că nimeni n'a prevăzut şi nu şi-a dat seama de «slăbiciunea şi descompunerea Rusiei», — care poate fi cel mult o scuză bazată pe nai-vitate sau ignoranţă, + presupune implicit recunoaşterea

că, dacă autorii războiului nostru prevedeau și își dădeau seama de starea Rusiei, ei nu trebuiau să pornească războiul în August 1916.

Dar dacă nu-l porneau în August 1916, îl mai porneau ei oare în Februarie 1917, — după revoluție? Sau mai bine zis, îl mai puteau ei porni tot alături de Rusia, în lagărul Înțelegerii?

Evident autorul anonim al broșurii trandafirii crede el însuși contrariul.

Și dacă e așa, făcând abstracție de pretinsa inocență a conducătorilor acestui Stat, oare bine au făcut ei că n'au așteptat barem până în primăvara lui 1917?

În cazul acesta ne ar fi fost cruțată catastrofa în care am căzut și acțiunea noastră ar fi putut avea alt rost pentru realizarea aspirațiilor noastre naționale.

Să fie adevărat însă că nimeni nu-și dădea seama de «slăbiciunea și descompunerea Rusiei»?

Scriitorul acestor rânduri, încă din 1912, în articolul «*Perspectivile războiului austro-rus și România*» («*Viața Românească*» No. 11 din 1912), a susținut că Rusia va fi înfrântă, ceea ce va determina revoluția. Iar în 1915 am analizat din nou elementele de «slăbiciune și descompunere» ale Rusiei, cari făceau inevitabilă înfrângerea ei în războiul mondial. (Articolul «*Puhoiul*» din «*Viața românească*», No. 7 din 1915).

Acelaș lucru l'am afirmat în nenumărate rânduri, până și în discursul meu din ședința Camerei din 16 Decembrie 1915.

De altfel, toți adversarii politicii ententiste, pe această credință își întemeiau mai ales politica.

Broșura ententistă însă nu tocmai cu multă credință, afirmă că noi am fi întemeiat argumentarea noastră numai «pe primejdia regimului rus al Strămtorilor, pe pericolul panslavist și țarist, pe pierderea pentru totdeauna a românismului din Basarabia. *Sucesiunea întâmplărilor a dat cea mai formală desmințire acestor aserțiuni*». (pag. 18).

O, ce candoare cu adevărat trandafirie!

Ați voit victoria alături de Rusia. V'am arătat unde ne-ar fi dus această victorie, dacă ar fi fost cu puțință. Cum dar succesiunea întâmplărilor a putut să ne desmințită? A biruit Rusia? Și n'ați avut destule dovezi, chiar în Moldova, ce consecinți ar fi avut victoria Rusiei?

Aici este tocmai dovada ușurinței criminale, cu care a fost condusă barca Statului.

Am fost puși într'o dilemă tragică: victoria aliatului nostru ne ducea spre prăpastie, iar înfrângerea... vedem unde ne-a dus.

Dacă ne făceam datoria în adevăr, țara victorioasă și mărită avea astăzi drumul deschis spre o și mai mare înălțare și afirmare a aspirațiilor naționale.

Poate vom reveni altă dată și asupra altor juvaere de logică trandafirică.

Pentru moment ajunge, credem.

28 Februarie 1918

XXII

UN IDEOLOG ANONIM

Din când în când mai continuu să primesc scrisori anonime.

Le strâng cu îngrijire, pentru alte vremuri, când le voiu putea publica în volum. Va fi o contribuție prețioasă, pentru studiul psihologiei publicului nostru cetitor.

Cei mai mulți dintre anonimi, bine înțeles, sunt «adversari», — neadversarii de obicei își semnează scrisorile și deci formează o altă categorie.

Oea mai mare parte din aceste producțiuni epistolare ale «adversarilor», se reduce la insulte sau la amenințări.

Variază stilul, corectitudinea gramaticală a frazei și ortografeii, — fondul însă este același.

Și fondul acesta este cu atât mai semnificativ, cu cât cei mai mulți dintre autorii anonimi, — dacă lăsăm la o parte pe pușinii cari își simt direct sau indirect răspunderea, — sunt sinceri.

Anonimatul, siguranța că expansiunile lor sufletești vor rămânea o taină între scriitor și unicul lui cetitor, sunt motive suficiente pentru desăvârșita sinceritate a acestor strigăte din inimă.

Incriminările anonime se brodează pe una din următoarele două teme: «vândut» și «arivist», — sau pe amândouă împreună.

Sunt foarte rare încercări de discuție, de argumentare sau de construire teoretică.

Și, în adevăr, ce să mai discuți cu un «vândut» și cu un «arivist»!

Acestor acuzatori par'că nici prin gând nu le trece întrebarea, pentru care trecutul recent poate da atâtea ilustrații: pentru ce omul care ar vrea numai să adune comori, s'ar expune urgiei rătăcirilor obștești, când avea calea sigură și bătută de atâția triumfători cari, cu ușurință, au știut să împace poza de «patriot» cu acumularea de bunuri pământești?

Și nu le spune nimic conștiința, față de o carieră de «vândut» care pornește ca unicul fiu al unei familii bogate, pentru a sfârși la pragul bătrâneței cu o viață de student într'o cameră mobilată, izolat de ai lui.

Cât pentru «arivism», severii mei judecători se fac a uita că am trecut în al șaselea deceniu al vieții, și am în urma mea lungi ani de lupte și sbucium. Am aproape vârsta d-lui I. Brătianu și sunt mai bătrân decât cei mai mulți din iluștrii săi colaboratori, ca d. V. Antonescu, I. G. Duca, G. G. Mârzescu și atâția alții. Și nu le-am stat acestora niciodată în cale, n'am râvnit onorurile și succesele lor, am preferit să stau în umbră și să fiu util prin muncă nevăzută, și aș fi stat de sigur astfel până la sfârșitul vieții, dacă, într'un moment tragic al Istoriei naționale, conștiința nu m'ar fi împiedicat să-mi asum răspunderea unei politici nenorocite.

Dar nimic nu e mai caracteristic, pentru atmosfera morală a acestei țări din ajunul catastrofei, decât aceste porniri anonime.

Bieții oameni!

Se poate cere unui nenorocit, crescut în societatea femeilor pierdute, să se ridice până la idealul de femeie, — soție și mamă?...

Cu atât mai interesante sunt, în corespondența mea anonimă, puținele încercări de polemică de «idei».

Una din aceste scrisori am primit-o aseară.

Autorul se dovedește bun român, fiindcă nici el nu poate renunța la aceleași insulte banale, cu toate că stilul și ortografia mărturisesc oarecare cultură.

Am citit scrisoarea nu fără interes, deși, în ce privește problema românească, autorul este de o desconcertantă naivitate și de o și mai desconcertantă generozitate față de jertfele aduse de poporul românesc.

Dar m'am oprit mai ales asupra ideologiei războiului mondial, pe care vrea s'o construiască autorul.

Imi permit să citez textual pasagiul esențial:

«Participarea atâtor popoare — fiecare cu minciuna pe

«buze — a luat forma desăvârșită a unei hecatombe în care strămoșii noștri vedeau o mântuire..

«Copiii soldatului german și copiii soldatului francez vor primi cândva, din cărți ori prin sânge, mărturia frăției din clipa morții a acestor adversari, cari mureau fără să știe că Franța luptă pentru libertatea copiilor blonzi de peste Rin, și Germania, pentru libertatea copiilor visători de pe marginile Seinei...

«Când, acum, se purifică păcatul a mii și mii de ani, când se rup lanțurile a sute de secole, când fiecare om cere libertate desăvârșită, oare sacrificiile acestui războiu mai pot părea uriașe?

«De zeci de mii de ori se cer mai mari jertfe pentru o răscumpărare atât de grea.

«Ți-ai dat seama că acesta nu e un războiu, decât fiindcă armate dușmane (*in aparență!*) stau față în față? «Ți-ai dat seama că asistăm la cea dintâiu revoluție a lumii, *cu adevărat revoluție*, care, fără s'o proclame, va avea la sfârșit libertatea?...

«Omenirea a plecat pentru cucerirea libertății su-preme. Nu numai sângele german — cum vă place să credeți — a dăruit libertate Rusiei, ci și sângele vânat al celui din urmă senegalez!»...

Autorul anonim, evident, se crede foarte original.

Dar ce poate fi mai banal decât afirmarea, că tot ce se întâmplă este rezultatul necesar al cauzelor istorice, și că, de ar fi cu puțință în trecut ca un fapt oarecare din cele întâmplate să nu se fi întâmplat, toată Istoria lumii ar fi fost altfel?

Sunt elementele concepțiunii deterministe.

Studiind în cabinetul său, un filosof al Istoriei poate dovedi că, pentru civilizația modernă, au fost tot atât de necesare înflorirea culturii elene cât și cucerirea macedoneană, expansiunea triumfală a Romei cât și ruina imperiului roman, năvălirile barbarilor și migrațiunea popoarelor. În calvarul milenar al omenirii, n'a fost o picătură de sânge și o lacrimă care să nu fi adus prinosul pe altarul progresului. Chiar în noaptea de multe ori seculară a Evului Mediu, a trebuit să fie zămislită lumina zilelor noastre.

De sigur anonimul ideolog cunoaște, măcar din auzite, construcțiunea hegeliană, care în Istoria universală vede numai desfășurarea necesară a unei idei.

Dar corespondentul anonim afirmă, în acelaș timp, că

germanii și francezii luptă pentru libertatea obștească fără să știe.

De ce însă crede atunci autorul că el știe pentru ce luptă el însuși? ...

Aici e crăpătura, în toată această construcție ideologică.

Istoria omenirii e o rezultată în care intră, ca o compozantă necesară, și credințele și aspirațiunile noastre.

Omul poate fi definit ca un animal care își pune scopuri. El nu poate defini nici o acțiune decât în vederea scopului pe care îl dorește și îl crede realizabil.

Și din cauza aceasta, punctul de vedere al oamenilor de Stat, al conducătorilor de popoare, al publiciștilor cari scriu în vederea viitorului, diferă de punctul de vedere al filosofilor de Istorie, cari judecă trecutul pe baza monumentelor vechi și a hrisoavelor bătrâne.

Aceștia din urmă se pot consola cu gândul, că cimitirul atâtor națiuni și State dis-ăruite a slujit progresului și civilizațiunii generale a omenirii.

Dar conducătorii de popoare vii, oamenii de Stat și publiciștii, ar fi crininali dacă n'ar lupta pentru înălțarea neamului lor.

Fără credință, fără convingeri puternice, fără voință neînduplecată, ei însă nu sunt demni de misiunea lor și sunt condamnați la neputință.

Istoria va judeca dacă ei au văzut clar și au mers pe calea cea dreaptă.

Dar în toiul luptei, ei nu au altă măsură decât conștiința și judecata lor, și nu-și fac datoria decât punându-și toate puterile creierului și ale inimii lor, în serviciul cauzei pe care o cred dreaptă.

Numai lașii și vanitoșii pot substitui convingerii proprii, judecata altora, aplauzele sau urletele mulțimii.

«Omul cel drept», cum spune bătrânul Platon, nu are alt judecător decât conștiința lui.

De sigur, în calea unei convingeri cinstite se poate ridica alta, și numai din lupta dintre conștiinți, — luptă cu atât mai aprigă, cu cât convingerile sunt mai puternice și mai sincere, — poate isvorî și adevărul obiectiv, în măsura în care îi poate fi dat lutului omenesc.

Dar generositatea cu care anonimul autor sacrifică pe altarul ideologiei sale, sângele și suferințele poporului românesc, este prin sine însuși o mărturie pentru atmosfera intelectuală și morală a societății noastre, din vremurile acestea mari.

Nu știu, de asemeni, prin ce și-a dovedit el tăria și sinceritatea convingerilor sale?

Când însă, cu atâta seninătate aruncă unui om, — care anii tinereții și i-a petrecut în închisori și în exil și o viață întreagă a dus luptă nepregetată pentru acelaș ideal, — cuvinte înaripate ca, «ești arivist» sau «ești un dobitoc», pot spune numai, încheind aceste reflecțiuni triste: păcat de atâta ideologie...

15 Martie 1918

XXIII

TRĂDARE FAȚĂ DE RUSIA..

Mărturisesc un păcat: scrisorile de simpatie, pe cari le primesc din când în când, mă interesează mai puțin, de cât acelea în cari autorii mă „combat”.

Trebuința de înjurături anonime, desigur că în sine nu e interesantă. Dar nimic nu poate caracteriza mai bine mentalitatea vremurilor triste prin cari trecem, decât unele din aceste „răsufări”.

Un anonim mă învinuește, de pildă, că aș fi trădat pe „tovarășii din Rusia”!

Ce pervertire intelectuală și morală presupune o asemenea acuzare!.

De când 'mi-aduc' aminte, am luptat împotriva „rusionului”. La vârsta de 14 ani am întemeiat prima mea „asociație criminală”: un cerc de lectură între elevii liceului din Chișinău, cari, bine înțeleși, cu o deosebită aviditate consumau „cărțile oprite”.

Intre acestea se socotea pe atunci și orice carte românească. Căci pe vremurile acele, în Rusia, orice literă românească era privită ca „subversivă și revoluționară”. Imi aduc aminte cu ce greutate am putut dobândi prin contrabandă o gramatică, ca să învăț a ceti și a scrie românește, — am plătit-o 15 ruble! Și ce minuni de iscusință și curaj ne trebuia să păzim mica noastră bibliotecă. Nu am să uit niciodată bucuria ce am avut-o salvând din naufragiul unei perchezitțiuni un volum de „Doine și lăcrămioare”.

A trebuit să vie revoluția din 1905, pentru ca tiparul românesc, bine înțeles după cea mai strașnică censură, să poată trece peste granița Prutului.

Am plătit cu zece ani din viață, și cei mai frumoși ani ai tinereții, pentru „cercurile de lectură” ale liceului din Chișinău.

Și acum când, ca *român*, — singurul ce poate vorbi aici în numele celor două milioane de peste „râul blăstămat”, — vă spun că *n’aveți dreptul* să i lăsați pradă pentru veci rusismului, — sunt „trădător față de tovarășii din Rusia” l... Iartă-i, Doamne...

24 Septembrie

XXIV

„RĂSBOIU NENOROCIT ȘI ZADARNIC”

În presa neutrală n’a fost un organ mai devotat Înțelegerii ca „*Journal de Genève*”.

În timpul neutralității noastre, adesea găseam în el îndemne și argumentări pentru intrarea României în acțiune, — bine înțeles n’au fost cruțate nici săgețile la adresa „germanofililor” noștri.

Dar Elveția este o țară de veche cultură, unde judecata obiectivă și cinstea intelectuală impun unui publicist să-și recunoască franc greșeala, când realitatea o dovedește.

Și de astă dată rezultatele triste ale războiului României storc jurnalului genevez accente de remușcare și mărturisiri impresionante.

Am reprodus în *Lumina* (No. 159) articolul de fond din „*Journal de Genève*” din 17 Ianuarie a. c. Confratele genevez recunoaște fără înconjur, că România este „materialmente distrusă și moralmente ruinată de un războiu nenorocit și zadarnic”, — „*par une guerre malheureuse et vaine*”.

Suferința impune oricând unui suflet ales compătimirea. „*Journal de Genève*” descrie în culori vii „primejdia rusă”, în care a căzut țara noastră din cauza nenorocitei aventuri, — primejdie care e încă „sporită de toată gravitatea unei situațiuni alimentare precare și chiar amenințătoare”.

„Rușii, — urmează ziarul elvețian, — n’au restituit niciodată Românilor, nici chiar în bani, grâul primit „dela dânsii”, și acum sunt pe cale să flămânzească această țară, căreia îi datoresc atâta, și să-i trimită — prin gura tunurilor — obuzele pe care i le-au promis și din care

„au, în urma inacțiunii lor, o enormă rezervă. *Prima alianță dintre România și Rusia, în 1877, s'a sfârșit cu amărăciune, a doua amenință să se sfârșească în sânge*”.

Dar un publicist european nu-și poate ascunde răspunderea oamenilor de Stat, cari au adus țara lor în această jalnică situație.

„*Journal de Genève*” anume amintește „amărăciunea alianței din 1877”, care ar fi trebuit să împiedice pe conducătorii României de a încheia acum din nou alianță cu Rusia și de a lua răspunderea unui războiu, când țara n'a fost atacată de nimeni.

„Regele Ferdinand, — spune expres confratele din Geneva, — urcă un nesfârșit calvar *din cauza imprudenței șefetnicilor săi*”.

Chiar acțiunea maximaliștilor, cu drept cuvânt observă „*Journal de Genève*”, este înlesnită de „discreditul” în care fatal au trebuit să cadă miniștrii vinovați pentru dezastul național.

Deaceia autorul articolului citat nu găsește cuvinte de mângâiere pentru „acești miniștri discreditați”, deși, cu om de inimă, spune:

„Inconjurați de adversitatea care-i amenință din toate cele patru puncte cardinale, familia regală și poporul român merită *cel puțin* omagiul acelor pe cari îi mișcă durerea și-i indignează trădarea”.

Acest „omagiu”, evident nu se poate răsfrânge și asupra acelor cari, cu toată experiența trecutului, au expus țara lor la această *trădare inevitabilă*.

Autorul găsește și o consolație care prin sine însăși caracterizează de minune „imprudența” marilor noștri bărbați de Stat:

„Situația diplomatică a României — să ne fie îngăduit să constatăm ca o consolație — nu este atât de rea, ca situația ei morală sau militară. România, dacă aparențele nu ne înșală, *nu este amenințată de desmembrare*”.

Se poate o judecată mai aspră asupra unui războiu întreprins pentru cuceriri și măririi, dacă este considerată ca o *consolație* nădejdea, atât de timid exprimată, că România nu va ieși din acest războiu — desmembrată?

Dar parcă anume pentru ca factorii responsabili, cu tot stilul dulce și cu toate formele exterioare de menajare, să fie striviți de acest rechizitor, publicistul elvețian își întemeiază această nădejde pe *bunavoința diplomației germane*, care n'ar dori să prăpădească țara românească!

Acum putem înțelege pentru ce autorul crede că România nu e numai „materialmente ruinată” dar și „moralmente” și că nu numai situația ei militară e rea, dar și cea morală.

În adevăr, când o țară rupe o alianță și fără să fie atacată de nimeni pornește un războiu pe baza unui plan grandios, sfârșește prin înfrângere și e redus la bunăvoința dușmanului de azi și aliatului de ieri, — poate fi un mai cumplit dezastru moral?

Evocarea *trădării* noului aliat pare în aceste condițiuni o dureroasă agravare.

Dar la data aparițiunii acestui articol, nu se știa încă nimic la Geneva nici despre expedițiunea de peste Prut, nici despre manifestul generalului Presan care, — în acest războiu care a pus la ordinea zilei problemele naționale, — motivează trecerea armatei române pe pământul Moldovei de peste Prut, prin necesitatea de a garanta „transportul celor trebuincioase pentru traiul *armatelor ruse și române*” și care ia un angajament solemn, că după realizarea acestui scop „ostașii români se vor întoarce la ei acasă”.

Ziarul din Geneva în mod discret sugerează regretul că „președintele Consiliului român *nu a știut să se sacrifice la timp, pentru a salva Dinastia*”.

Ce va spune când va afla despre trecerea Prutului în aceste condițiuni, fără a lichida măcar războiul cu acel dușman, în a cărui diplomație cruțătoare bine voitorul nostru publicist vede o singură consolatie, în mijlocul acestei ruine „materiale și morale” ?...

11 Februarie

XXV

„PROOROCI DE NENOROCIRE”

I

Articolul de fond din „*L'Indépendance Roumaine*” din Duminica trecută, caracterizează de minune mentalitatea anumitor cercuri politice din România, cari explică în mare parte atmosfera morală căreia i-se datorează dezastrul național.

Și într'o picătură de rouă se reflectează universul.

Războiul mondial a provocat în marele partid liberal din România o ruptură între grosul partidului și un mic grup de „refractari“, din care făcea parte și scriitorul acestor rânduri, — o ruptură determinată de un conflict ireductibil de idei, în care nu juca nici un rol vre-o nemulțumire personală.

În ce mă privește personal, nu am avut nici un motiv de plângere.

Până în toamna anului 1914, când s'a produs ruptura, după cinsprezece ani de colaborare și, cum îmi făceam iluzia, de prietenie cu d. I. Brătianu, nu am avut nici o pretențiune sau ambițiune nesatisfăcută și nu doream decât să continuu în aceleași condițiuni până la sfârșitul zilelor mele această colaborare.

Dar schimbarea de directivă în politica noastră tradițională, săvârșită de d. Brătianu, pe ascuns la început și cu dela sine putere, a pus pentru mine o chestiune de conștiință.

S'au ridicat față în față două concepții necompatibile, atât asupra idealului național cât și asupra înțelesului istoric al războiului mondial, și în acelaș timp două aprecieri diametral opuse, asupra perspectivelor și posibilităților reale pe cari Marele Războiu le deschidea pentru neamul și pentru țara noastră.

Cum adesea se întâmplă în asemenea ocaziuni, noi „refractarii“, reprezentam vechea tradiție a partidului așa cum ea ne-a fost lăsată de fruntașii generațiilor trecute, și în primul rând de Mihai Kogălniceanu și Ioan Brătianu Bătrânul, — iar d. I. Brătianu împreună cu grosul partidului s'au îndrumat pe cărări nebătute.

Vedeam cu durere prăpastia la care ne vor duce aceste cărări, și simțeam durerea atât pentru Țară, cât și personal pentru d. I. Brătianu, împotriva căruia nu mă însuflețea nici o animozitate, cum am mai avut prilejul să arăt în acest loc.

Cu atât mai imperioasă era datoria față de Țară și față de un vechiu prieten, de a-mi ridica glasul spre a-i abate din calea fatală. Și mi-am făcut-o pe deplin.

În ce privește idealul național, am arătat că noua directivă duce la o odioasă mistificare și pervertire a simțului național și constituie în realitate o negațiune a oricărui idea, pentrucă impune renunțarea pentru veci la *integralitatea* aspirațiunilor noastre și amenință cu ruina Statul român.

„Imprejurările ne pot impune, — scriam în Mai 1915, — în ce privește realizarea acestui scop (integralitatea aspirațiilor) — singurul *ideal național*, vrednic să ne lumineze cărarea istorică, — o *tactică* ce ne va sili într'un moment dat, să îndreptăm mai cu deosebire eforturile noastre într'o direcție sau alta. Dar tot ce ar putea compromite realizarea acestui scop, în întregimea lui, implică *renunțarea la idealul național*. Și orice popor care renunță la idealul său de plenitudine a vieții naționale, prin aceasta chiar se resemnează la o viață de nemernicie, premergătoare a ruinei și morții”. (*Viața românească* No. 5 din 1915, p. 188).

Și arătam pe larg că solidarizarea acțiunii noastre naționale cu victoria Rusiei țariste, — ne aliam doar pentru *victorie*, nu pentru înfrânger, — nu înseamnă numai sacrificarea pentru veci a Basarabiei, dar și pune în primjdie tot viitorul nostru de Stat și de neam.

Iar din punctul de vedere al Istoriei universale, am susținut că rostul adevărat al Marelui Războiu nu poate fi determinat de declamațiunile interesate ale beligeranților, ci de faptul pozitiv că în unul din cele două lagăre vrăjmașe apare ca factor de căpetenie Rusia țaristă, — acest rezervoriu al reacțiunii mondiale, această amenințare incarnată a ideilor de libertate și dreptate internațională, — a cărei prăbușire e o condițiune necesară pentru progresul lumii.

În acelaș timp am susținut că noua directivă, în fapt, ne poate duce numai la înfrângere și ruină. Pentru că în orice caz, Rusia țaristă nu poate birui.

Războiul din Manciuria trebuia să deschidă ochii și celor mai naivi, asupra forței reale a Rusiei țariste. Prăbușirea țarismului era o necesitate istorică. Ea ar fi fost un fapt îndeplinit încă din 1905, dacă Puterile europene nu se întreceau atunci de a veni în ajutorul putregaiului țarist, prin demonstrații militare și acordare de împrumuturi, — împotriva protestului tuturor partidelor progresiste din Rusia, inclusiv al Cadeților. (În treacăt să fie zis, aceasta este motivarea *juridică*, pentru care actualul guvern revoluționar din Rusia a anulat toate împrumuturile de Stat).

Acest ajutor a putut întârzia pentru câțiva ani prăbușirea. Dar cu atât mai groaznică a trebuit ea să vină în urma inevitabilei înfrângeri de pe câmpul de bătălie.

Am dezvoltat toate aceste considerații *la timp*.

Am putut cere crezământ pentru că nu cunoșteam starea de lucruri din Rusia numai din cărți. Păstrasem relațiuni cu toate straturile societății rusești aveam în special relațiuni personale cu cercurile progresiste și revoluționare din Rusia: *știam* ce se fierbe în adâncimile uriașului organism de Stat și ce nu poate vedea la suprafață un străin ne-inițiat.

Astfel, vedeam cu ochii catastrofa spre care trebuia să ne ducă politica inaugurată în 1914, — catastrofă cu atât mai cumplită, cu cât ne puneam în calea evoluției istorice mondiale și intram și în conflict cu națiunile vecine, strivite sub jugul țarist, și chiar cu aspirațiunile de libertate ale poporului rus însuși.

În fața acestui glas de prevenire, care n'a fost izolat de altfel, conducătorii acestui Stat, cari puneau la cale o radicală schimbare de front în politica noastră internațională, — ce atitudine au luat?

D. Take Ionescu a scris, pe vremuri :

„Pentru ca o națiune să arunce, cu toată a ei greutate, sabia sa în cumpăna războiului, trebuie ceva mai mult decât un vot al Parlamentului. Trebuie ca *de timpuriu* gândul ei să fi fost îndreptat către dureroasa necesitate, trebuie ca în mîntea ei să nu fi rămas nici o îndoială, nici despre *cine este vrăjmașul*, nici despre *mărimea primejdiei*. Și o asemenea convingere *nu se poate improviza într'o zi*... („Inimicul firesc“).

Dar țara a fost aruncată într'o aventură, chiar și fără un vot al Parlamentului, pe care d. Take Ionescu nu-l socotea îndestulător...

Iar în loc de pregătirea opiniei publice, în loc de discuție cinstită și luminătoare, am asistat la o orgie, documentată dureros de actele secrete ale diplomației ruse, am asistat la teroare, la prigonirea tuturor „refractorilor“, calomniati și insultați, când glasul lor n'a putut fi cu totul înăbușit prin forța brutală.

În ce mă privește n'am relevat calomniile și insultele. Nu mi-am permis, în tot timpul acela de grele încercări, nici o polemică personală. Am trecut sub tăcere până și amenințările „cu bâta“, m'am resemnat chiar față de înscenările cunoscute, puse la cale de către miniștrii, „șefii“ și „frunțașii“ politici, la universitatea din Iași.

Am crezut de datoria mea numai, în ciuda tuturor acestor triste porniri, să fac mereu apel la conștiința și

judecata concetățenilor, ca deputat și ca publicist. Am vrut să conving, restul — nu avea nici o importanță.

N'am reușit.

Și acum, după dezastru, când și „*L'Indépendance Roumaine*” este silită a recunoaște că evenimentele mi-au dat dreptate, — care este atitudinea autorilor lui?

Vom vedea în articolul viitor.

30 Martie.

II

În articolul cu titlul «*Prooroci de nenorocire*», „*L'Indépendance Roumaine*” se arată foarte revoltată împotriva unui ziar din Iași care, fără autorizația prealabilă a „Cercului de studii” al d-lui Vintilă Brătianu, a îndrăznit să facă „apologia” „acelui politician care a avut o atitudine contrară aspirațiilor națiunii întregi”.

Oficiosul liberal declară că această „personalitate agresivă și autoritară” îl interesează foarte puțin. Totuși îi consacră un grav articol de fond, pentru a releva „mentalitatea stranie, care se desvâlește în tributul de admirație adus unui om, a cărui activitate în timpul neutralității noastre a fost pur negativă, renegând prietenii sale și aspirațiunile sale, renegând datoria noastră și idealul sacru al tuturor românilor; pentru simplu fapt că negațiunea sa s'a văzut, print'un concurs nenorocit de împrejurări, justificată, în ochii celor cari nu știu să vadă, prin dezastrul scumpei noastre țări”.

Să ne oprim un moment aici.

Voiu trece asupra aerelor superbe și aprecierilor organului personal al d-lui I. Brătianu.

Aproape două decenii, cetitorii monitorului francez al partidului liberal, puteau găsi în coloanele sale cu totul alte aprecieri asupra umilei mele persoane.

Chiar în urma rupturii personale, după cuvântarea mea în ședința Camerei din 16 Decembrie 1915, adică în momentul în care „atitudinea mea negativă, contrară aspirațiilor națiunii întregi” data de un an și jumătate, doritorii pot totuși ceti, în aceeași proză franțuzească, un ditiramb pentru puterea de convingere care ar fi „explodat” în acea cuvântare, „fermecând până și pe adversari”.

Ce s'a putut întâmpla dar pentru ca, în momentul când patronul „*Independenții*” și subsemnatul am ajuns la pragul

bătrâneții, să se descopere deodată că acele aprecieri au fost nejustificate?

Ziarul d-lui I. Brătianu ne răspunde cu o candoare pentru care trebuie să fim recunoscători, fiindcă ea desvălește atmosfera morală în care e deprins să trăiască șeful partidului liberal.

„Am renegat prietenii mele”. Și, se înțelege, chiar prin faptul acesta, — „am renegat aspirațiunile mele, am renegat datoria noastră a tuturor și idealul sacru al tuturor românilor!...”

Pentru un om de convingeri, aspirațiunile lui ideale și simțul datoriei, când vin în conflict cu legăturile lui personale chiar cele mai intime, îi impun imperios să se ridice deasupra tuturor considerațiilor personale. Oricât de dureroasă ar fi chiar rupțura unei vechi prietenii, nici o șovăire nu îi este îngăduită.

Dar pentru un patron de clientelă, „prietenia”, adică supunerea oarbă față de el, e cea mai sacră „datorie”, care rezumă toate „aspirațiunile” și toate „idealurile”. Un patron nu poate înțelege cum conștiința, convingerea, concepția datoriei către țară, pot duce la rupțură. Rupțura implică toate „trădările!...”

Astfel, natural, sunt caracterizat ca „agresiv”, deși n'am atacat pe nimeni, ci eu, cum spune mai sus însuși articolul citat, am fost atacat „de toată lumea”.

De asemeni, sunt „autoritar” numai fiindcă nu m'am supus, ca o ființă necuvântătoare, *autorității șefului*, ci am îndrăznit să-mi susțin credințele prin scris și viu graiu.

Dar păcatul cel mai mare al meu este, că aceste credinți, împotriva autorității șefului care trebuie să încarneze înțelepciunea însăși, „s'au văzut justificate, printr'un nenorocit concurs de împrejurări”.

În adevăr, continuă oficiosul d-lui Brătianu:

„D. Stere a prezis ceea ce avea să ni se întâmple. El ne-a repetat că *e o imprudență din partea noastră de a ataca „Ungaria”*. (O! înțelegeți cum e adus de subțire: d. Stere n'ar fi spus nimic mai mult!..).

„Evenimentele i-au dat dreptate. Și de îndată entuziasmul „cuprinde sufletele. „Clar-văzătorul” (ghilemete ironice) „om de Stat este ridicat până în nori. I se cântă osanale de triumf. Încă puțin și am fi felicități pentru nenorocirile noastre, fiindcă, mulțumită lor, putem face dreptate unui om politic care a știut să prevadă *ceea ce conștiința noastră națională nu ne îngăduia să admitem*”.

Dar „proorocii de nenorociri” au întotdeauna un joc ușor!

„E atât de ușor a prevedea nenorocirea și șansa rea, încât această „pretinsă” înțelepciune este apanajul tuturor spiritelor timide și, chiar al tuturor spiritelor simple. Aceasta se cheamă prevedere!... A trage din acest singur fapt motișele unui entuziasm, tot atât de debordant ca și de deplasat, înseamnă simplitate sau, poate, politică rustică.

„In fond, „cel mai clar scriitor al Istoriei contimporane” (iarăș ghilemete ironice), nu se deosebește prin nimic de vechii boeri cari se opuneau tuturor veleităților de emancipare și de luptă... In fond, el numai a brodat mereu pe vechile proverbe: „capul plecat, șabia nu-l taie” și „ce e'n mână nu'i minciună...”

Nu știi dacă „osanele” ce mi-ar fi fost „cântate” de jurnalul ieșan, care nu mi-a căzut în mână și al cărui titlu nu este indicat, au fost așa de entusiaste.

De sigur că nu le am meritat, întru cât tot meritul meu se reduce la simplul fapt că mi-am permis să vorbesc numai *despre ceace știam pozitiv*.

„Concurs nenorocit de împrejurări?”

Dar când, fiind vorba de Rusia și politica ei, am văzut, — cum știe foarte bine d. Brătianu, — singur împotriva tuturor, că imperiul moscovit va fi învins în războiul japonez și că acestei înfrângerii îi va urma o revoluție; când am arătat că, respinsă din Extremul Orient, Rusia se va îndrepta din nou spre Balcani; când am prevestit războiul balcanic și consecințele lui; când, de mai înainte, am tăgăduit că declarația solemnă a Marilor Puteri de a menține în Balcani *statu quo*, — oricare ar fi rezultatul războiului, — poate avea vre-o urmare practică; când am protestat împotriva Tratatului din București, prevăzând consecințele lui fatale; când am insistat că războiul balcanic, în intenția Rusiei nu este decât un preludiu al războiului european: — toate acestea, scrise negru pe alb, au fost justificate numai de un „concurs de împrejurări”?...?

Nu-mi este oare iertat să parafrazez cuvântul vechiu: odată „concurs”, a doua oară „concurs”, — dar trebuie să fie și puțină știință?

„Proorocire de nenorociri?”

Dar am analizat situația de fapt a Rusiei, am arătat cu precizie împrejurările concrete cari fac cu neputință victoria Rusiei și vor determina, fatal, și revoluția.

Inspiratorii „Independenții” însă, întâiu au căutat să justifice pe autorii dezastrului național, afirmând că „*nimeni* n'a prevăzut”, că „*nimeni* n'a putut prevedea” prăbușirea Rusiei.

Iar când li se dovedește că a fost cineva care a „prevăzut”, atunci domnii ridică din umeri: „proorocire de nenorociri”, pe cari „conștiința noastră națională nu le putea admite”.

Se pare că această „conștiință națională” trebuie să închidă ochii asupra realității și, dacă Țara e aruncată în prăpastie, să acopere cu insulte și insinuări pe cei cari au avut marea vină de a vedea mai bine decât ei.

Dar o singură întrebare va împrăstia aceste fumuri: dacă *ei* ar fi prevăzut, în August 1916, ce era să se întâmple în Rusia numai peste câteva luni, ar mai fi declarat războiul?

Cer un răspuns precis.

În al doilea rând, — dacă eu am „prevăzut”, sau cel puțin am avut convingerea profundă că prevăd, — *ce atitudine trebuia să-mi dicteze simțul de datorie* în fața prăpastiei la care ne ducea o politică nenorocită?

Iarăș, un răspuns precis, dacă se poate!

În ce privește seninătatea cu care conștiințele cristaline ale scriitorilor oficiosului Francez al partidului liberal, rezună ideile mele în cele două proverbe, caracterizează lipsa mea de ideal și mă aseamănă cu „vechii boeri” în teama lor de „luptă pentru emancipare”, — n'am nimic de zis.

Se știe că domniile-lor și-au petrecut tinerețea în închisori și în exil, că toata viața au dus luptă nepregetată pentru același ideal; că părinți de familie, riscând soarta copiilor lor, au trecut la 1905 Prutul la cea dintâiu rază de nădejde pentru basarabeni, și au răspuns la apel oricând lupta națională îi chema și în altă parte; și, ajunși la perii albi, nu s'au sfiit să se ridice în hula obștească, împotriva rătăcirilor fatale.

Iar eu, iarăș se știe, — predestinat ca „ginere”, ca „nepot”, sau ca „om de casă”, ca simplu „client oriental” la toate măririle, am trecut prin toată filiera onorurilor și am sărit din locușor cald într'altul și mai cald, drept răsplată pentru „devotamentul meu nemărginit”, adunând averi și „distingțiuni”...

Dar, orișicum, ce tristețe!

Să spunem că „*nimeni* n'a prevăzut”. Să spunem că

numai „conștiința națională” a împiedicat viziunea clară a realității.

Dar acum, când, pe urma acestei nobile orbiri, Țara e în ruină și trupul neamului e sfâșiat, e iertată această atitudine?

De sigur, printre cei răspunzători pentru dezastrul național, au fost și oameni orbiți dar sinceri. Dacă în sufletul lor s'ar aprinde flacăra purificatoare a căinței, ei și-ar putea aduce prinosul la cumplita sarcină de reparațiune ce ni se impune.

Dacă dezastrul n'a putut să fie împiedecat, pentru ce să mai fie aduse și alte jertfe pe altarul acelorași rătăcirii nenorocite?

Sau ține *L'Indépendance Roumaine* să-i solidarizeze pe toți cu ceilalți?

Atunci, patronii ei își vor lua toată răspunderea pentru consecințe.

Aprilie.

PARTEA II

DINTR'O ZI ÎNTR'ALTA

DINTR'O ZI INTR'ALTA

I

MAXIMALIȘTII ȘI KERENSKI

Semnul vremii în Rusia de astăzi e goana feroce împotriva «maximaliștilor» (bolșeviki) cari sunt învinuiți pentru înfrângerea din Galiția, ca și pentru toată dezagregarea vieții publice.

De sigur acțiunea maximaliștilor nu este compatibilă cu necesitățile războiului.

Dar... tot așa necompatibilă este revoluția însăși!

O prefacere din temelie a unui organism politic, atât de uriaș ca al Rusiei, cere o încordare extremă a tuturor forțelor materiale și morale ale unui popor.

Însă și războiul, cu deosebire cel actual, revendică și el pentru sine tot trupul și sufletul națiunii!

A desăvârși o revoluție, — și o revoluție nu numai politică, ci și socială — și, în acelaș timp, a lua parte eficace la războiu, — n'ar fi în stare nici o țară din lume. Și Rusia mai puțin ca oricare alta.

E adevărat, Franța revoluționară din secolul XVIII a putut duce glorios războaiele ei. Dar și acolo războiul a fost pornit numai după triumful revoluției, și după ce noul regim ajunsese la oare-care organizație.

Și totuși războiul a dat naștere unui Napoleon, și revoluția s'a prăbușit

Și Franța nu constituia o Babilonie de 180 milioane, cu «opt-zeci de limbi»!...

În Martie trecut Rusia trebuia, deci, să se decidă: să renunțe la revoluție sau — la războiu.

Însă nici această alegere nu-i rămânea deschisă în realitate: revoluția, doar, a izbucnit tocmai fiindcă se vedea, că vechiul regim *nu mai putea duce războiul la un bun sfârșit!*

Dacă dar democrația rusă ar fi renunțat să profite de conjunctură spre a deslănțui revoluția, trebuia să se și resemneze în acelaș timp și la o înfrângere externă sigură.

Maximaliștii sunt cel puțin logici: ridicând drapelul revoluției, ei reclamă și pacea.

Și Rusia revoluționară era în măsură să obțină o pace cinstită nu numai pentru sine, dar și să o impună tuturor beligeranților.

Actiunea lui Kerenski—care abia răsturnase pe Miliucov în numele ideii de pace!—pune în primejdie dobândirile revoluției, dar nu face cu putință victoria: nu doar prin decimarea armatei de chiar generalisimul ei, nu prin teroarea dindărătul frontului, care lasă în umbră atrocitățile țarismului, ajunge o națiune la acea supremă încordare a forțelor ei vii, care e indispensabilă pentru asigurarea biruinții!

Concluzia? Pe calea pe care a apucat-o Kerenski nu va aduce țării sale isbândă în războiu, dar riscă să o și arunce sub călcâiul vechilor ei stăpâni.

Și ar fi o mare nenorocire, și pentru Rusia, și pentru lumea întregă.

Cu atât mai tragică pare soarta maximaliștilor, — vechii tovarăși ai dictatorilor de astăzi.

5 Septembrie.

II

DEZAGREGAREA ECONOMICĂ ÎN RUSIA

Cunoscutul profesor rus, d. Migulin, în revista dirijată de el «Novi economist» din 3 Iunie 1917, rezumă astfel situația actuală a țării sale:

„Relațiunile noastre cu bravii și puternicii noștri aliați sunt sdruncinate, armata noastră de altă dată nu mai există, foamea a luat proporții amenințătoare, dările aproape nu se mai încasează, cursul rublei a scăzut

grozav, scrisorile datoriei publice sunt depreciate, Bursa este închisă și nimeni nu se mai gândește la redeschiderea ei, împrumutul libertății a avut un preț slab succes (au fost aproape numai subscripțiuni nominale), cheltuielile Statului cresc mereu (au ajuns la 70—75 milioane de ruble pe zi), crește mereu și emisiunea bancnotelor, în cât imprimeria Statului nu mai poate „dovedi“.

Ori cât de negru s'ar părea acest tablou, el este încă mai prejos de realitate.

Rășoiul a vădit, în adevăr, o uimitoare lipsă de vitalitate a organismului economic din Rusia.

Așa de pildă, Rusia a fost vestită ca țară exportatoare de cereale. Rășoiul, prin izolarea aproape desăvârșită a Imperiului, a făcut să înceteze orice export. S'ar părea că în aceste condiții Rusia numai lipsă de pâine nu poate duce. Și totuși această lipsă este un fapt necontestabil.

Cum e cu putință acest paradox?

Explicația este însă foarte simplă: în realitate Rusia nu exporta din *prisosul* ei, ci luând, așa zicând, pâinea din gura țaranului, din ceace oriunde s'ar fi considerat ca *necesară* pentru consumația proprie. În aceste împrejurări exportul de cereale nu forma, în timpuri normale, decât un *procent mic* din producția totală. Numai mulțumită enormei mase a Imperiului, el înfățișa o cantitate, prin sine însăși, considerabilă. Cea mai mică urcare însă a consumațiunii interne trebuia fatal să ducă la dispariția acestui prisos aparent. Dar această creștere a fost inevitabilă prin necesitatea de a hrăni o armată de milioane, cari nu puteau fi întreținute pe jumătate flămânde, ca în satele lor.

Această cauză ar fi fost singură suficientă ca să reducă orice prisos de cereale.

Dar în realitate, rășoiul prin sustragerea de brațe de la munca câmpului, și prin turburarea în toate raporturile vieții economice a Imperiului, a determinat o *simțitoare scădere a producțiunii agricole*.

Așa, în cei trei ani de rășoiu, producțiunea în gospodăriile țărănești a scăzut cu *25 la sută*, iar la marea proprietate chiar cu *48 la sută, aproape pe jumătate!* Sunt părți din Rusia unde întinderea cultivabilă — de pildă în regiunea Altaiului, grâнарul Siberiei, — s'a restrâns cu peste 50 la sută.

S'a calculat că numai din cauza aceasta, deficitul pro-

ducțiunii anuale în cereale a Rusiei se urcă la 650.000 de vagoane (400 milioane de puduri : V. „Torg. Prom. Gazeta”, din 30 Iunie 1917.

Dar la atâta se urca și *întregul export* al Rusiei în timp de pace!

Nu numai lipsa, dar adevărata foamete a fost o consecință fatală a acestei situațiuni.

Stărea industriei nu e mai puțin desperată.

Dacă n'am lua în considerație decât scăderea producțiunii cărbunilor și îngreuierea transporturilor, încă industria rusă ar fi fost paralizată.

În adevăr, în ce privește cărbunii de pământ, „Torg. Prom. Gazeta” (din 13 și 15 Iunie 1917) constată că producția lunară a scăzut la 125 milioane puduri, pe când trebuința *minimală*, pentru căi ferate și industrie, se urcă la 160 milioane puduri. Adică deficitul *lunar* se cifrează la 35 milioane puduri, aproape 60.000 de vagoane.

Toate lipsurile, în sine atât de mari, cresc prin greutatea transporturilor, fiindcă și materialul existent rămâne neutilizabil, întru cât nu poate fi adus la locul de trebuință.

Sub vechiul regim, în zadar se schimba un ministru de resort după altul, circulația căilor ferate nu se îmbunătățea.

Dar acum, în această privință, organul oficial al industriei ruse ne aduce la cunoștință următoarele, în adevăr extraordinare, fapte :

„În 3 luni jum., din Maiu până în Iunie 1917, în total au fost *încărcate mai puțin* decât în anii precedenți în epoca corespunzătoare, 480.000 de vagoane.

„Dar cu tot numărul atât de redus de vagoane, căile ferate nu pot dovedi și în comparație cu anul trecut, numărul de vagoane încărcate, dar netransmise la destinație, a crescut în Aprilie cu 32 la sută iar în Maiu cu 88 la sută. ...Iar numărul vagoanelor, cari nu sunt întrebuintabile din cauză că au nevoie de reparație, a crescut în acelaș timp cu *104 la sută*”. (Torg. prom. „Gazeta” din 11 Iulie 1917).

La aceasta se adaugă lipsa de material, care a forțat, de pildă, guvernul provizoriu ca unele linii de căi ferate să le *închidă cu totul* pentru a întrebuinta șinile în altă parte!... („Rieci” din 11 Iulie 1917).

Ce înrâurire poate avea această stare de lucruri asupra industriei, avem o mărturie oficială, — memoriul elaborat de „Comitetul Congresului Comerțanților și Industria-

șilor». Acest memoriu ne dă, de pildă, următorul tablou în ce privește industria metalurgică din sudul Rusiei :

Scumpirea materiilor prime, 400 milioane ruble ;

Urcarea salariilor, 228 milioane ruble ;

Sporul la alte cheltueli, 58 milioane ruble ;

În total urcarea costului producției, 696 milioane ruble.

În această socoteală nu intră încă urcarea rețea a prețului transportului cu 200 la sută.

Această industrie producea însă un câștig *brut* numai de 75 milioane ruble, și împărțea dividende de 17 milioane 700.000 ruble.

Cu alte cuvinte, surplusul de cheltueli, și deci al costului producției, în această industrie, întrece câștigul brut de până acum de *nouă ori*, iar suma dividendelor împărțite de *patruzeci ori*!...

În alte ramuri industriale se produc fenomene analoage. Peste tot fabricile se închid sau sunt silite să reducă producțiunea.

În fața acestei situații dezolante, «Rabociaja Gazeta» («Gazeta muncitorilor») scrie :

„Catastrofa e iminentă. Ea amenință satele cu lipsa oricăror unelte de muncă. Ea amenință pe muncitori cu lipsa de muncă și cu mizeria. Ea amenință pe capitaliști cu pierderea avutului și a câștigurilor lor, lăsând în mânele lor hârtii fără nici o valoare în loc de bani, și niște clădiri dărâmate și mașini stricate, în loc de fabrici în funcțiune“... («Torg. Prom. Gazeta», diu 17 Iunie 1917).

Această stare catastrofală a producției naționale, pe care am expus-o exclusiv după *izvoare rusești*, pentru Stat se înfățișează ca un iremediabil faliment financiar.

În timp de pace, economia națională în Rusia era bazată pe un bilanț comercial activ. Numai un mare surplus al exportului față de import dădea Statului puțința de a face față îndatoririlor sale în străinătate și de a-și menține creditul.

Dar după izbucnirea războiului, situația se schimbă radical. Bilanțul activ nu mai e cu puțință, nu numai din cauza izolării, dar, precum am arătat, și fiindcă Rusia, exportatoare mai cu seamă a materiilor prime, în situația creată prin cerințele urcate de nevoile militare și prin scăderea grozavă a producției naționale, cu desăvârșire *nu mai are ce exporta*.

De atunci importul întrece în progresie înspăimântă-

toare exportul. Iată datele comparative în ce privește surplusul de import pentru primele patru luni a anilor:

1915	74.1 milioane ruble		
1916	371.0	>	>
1917	459.3	>	>

Ceeace ar însemna ca, pentru anul întreg, dacă lucrurile nu se vor mai înrăutăți încă, impoertul să întreacă ex ortul cu suma formidabilă de *un miliard și jumătate* de ruble, cel puțin!...

Creșterea continuă a importului, lipsa aproape totală de export, legată natural cu trecerea peste graniță a stocului de aur, în sfârșit îndatorarea peste orice măsură a Statului în străinătate, duce fatal la ruina desăvârșită a creditului public.

Primul simptom al acestei situații, este căderea cursului rublei; în Finlanda, înainte de război, 100 ruble costau 260 mărci, la izbucnirea revoluției prețul era încă de 214 mărci, iar în Iunie el ajunsese numai la 130 mărci, — adică la 50 la sută!.. («Torg. Prom Gazeta», din 10 Iulie 1917).

Statul nu mai are altă resursă, decât tipărirea de bancnote, — cum spune fostul ministru de finanțe, — în loc de 700 lucrători, ca înainte, el întrebuințează pentru aceasta astăzi 8000 și încă nu poate dovedi...

Dar prin aceasta soarta războiului e *hotărîtă pentru Rusia*.

Fără să mai vorbim aici de fenomenele pur politice, cum sunt mișcarea agrară și revendicările naționalităților.

19 Septembrie 1917.

III

NOUL MOMENT ÎN REVOLUȚIA RUSĂ

Destinul se împlinește...

Minunea, pe care Înțelegerea o aștepta de la Rusia revoluționară, nu s'a săvârșit și nu se putea săvârși.

Războiul presupune o disciplină neclintită, o organizație bine echilibrată, o bună administrație, o industrie prosperă și energetică.

Am arătat în coloanele ziarului nostru de atâtea ori, că revoluția a izbucnit, în primul rând, pentru că țarismul nu era în stare să asigure țării aceste condițiuni indispensabile pentru conducerea fericită a războiului.

Revoluția, prin firea lucrurilor, a accentuat încă procesul de dezagregare a meșanismului de Stat, început sub vechiul regim.

Greșeala fundamentală a lui Kerenski, *spiritus rector* al guvernului post-revoluționar, a fost că el n'a înțeles, cum de asemenea am avut prilejul să arăt, că revoluția este necompatibilă cu continuarea războiului. Ea singură, pentru a reclădi Statul pe noi temelii, ar cere încordarea tuturor forțelor vii ale națiunii. Precum și războiul nu poate astăzi duce la victorie, decât dacă națiunea își pune în cumpănă, fără rezervă, tot sufletul și trupul pentru a sprijini acțiunea militară. Am spus atunci, că nici un popor din lume nu ar avea destule forțe pentru a duce un războiu victorios și a săvârși în acelaș timp o mare revoluție socială și politică, și ar trebui să aleagă între revoluție și războiu.

Dar Rusia nici această alegere nu o mai avea în Martie 1917: revoluția a izbucnit tocmai fiindcă armata țarului fusese de fapt învinsă, și nu mai avea nădejde de biruință. Rusia putea rămâne sub Țari, războiul tot era pierdut. Dar dacă fruntașii politici s'au hotărât pentru revoluție, cu atât mai mult ei aveau datoria de a pune imediat capăt războiului, pentru ca să fie libere toate forțele organizatoare și creatoare ale națiunii, pentru zidirea Rusiei nouă.

Incheerea războiului o impunea însăși evoluția fatală pentru oricare mișcare revoluționară, căci și revoluțiile sunt supuse legilor evoluției.

Revoluția e întotdeauna rezultatul unei coalițiuni, care unește elementele cele mai eterogene împotriva vechiului regim. Simpla răsturnare *mecanică*, dacă mă pot exprima așa, a acestui regim formează scopul comun al tuturor forțelor revoluționare, și singurul motiv de raliere.

Odată ce acest scop este atins, toată diversitatea de tendințe și scopuri, întotdeauna necompatibile, iese la iveală, ceace determină o anume deslășurare de evenimente în fiecare revoluție triumfătoare.

Există o logică specifică, sau dacă voiți — o *mecanică* specifică tuturor revoluțiunilor.

Imediat după răsturnarea vechilor stăpâni, elementele mai moderate dintre revoluționari, găsesc că revoluția «s'a sfârșit», și că a venit momentul pentru o reconstruire «pacinică și legală», care bine-înțeles trebuie să atingă cât se poate mai puțin vechile temelii.

Dar elementele mai radicale obiectează că «revoluția abia a început» și că trebuie continuată și cu mai mare energie, până ce «scopul final» va fi realizat. Altfel, rezultatul atins nu merită jertfele aduse.

Bine înțeles, acest «scop final» variază după nuanța mai mult sau mai puțin extremă a radicalilor, — fiindcă nici aceștia nu constituie o masă omogenă.

Astfel o revoluție se înfățișează întotdeauna ca o serie succesivă de răsturnări și triumfări, în continua ascensiune a valului revoluționar, — până ce se începe o mișcare în sensul contrariu, și valul revoluționar se re-întoarce, până la un punct, în care, după condițiunile sociale și politice concrete, e cu putință de a stabili un echilibru oare-care mai stabil, și de a încerca, în adevăr, reconstruirea edificiului politic și social pe noi baze.

Dacă în cursul acestui proces apar la suprafață anume personalități și grupuri, în dosul lor însă se «masează» mari interese sociale divergente, cări nu pot fi acoperite cu declamația, curentă în toate revoluțiile, a supra «înfrățirii», a «unității naționale», a «patriotismului», etc.

Numai *raportul real de putere*, nu discursuri și apeluri, poate servi ca bază pentru noul echilibru.

În revoluția rusească, numele cunoscute din telegrame, — Rodzeanco, prințul Lvov, Miljukov, generalul Kornilov, Kerenski, Cernov, Trotzki, Lenin — reprezintă și ele anumite straturi ale revoluției: nobilimea literară, birocrația progresistă, marea burghezime industrială, mica burghezime orășenească, țărănimea, proletariatul intelectual, muncitorimea socialistă de diferite nuanțe.

«Nuanțe» de altfel există, la rândul lor, în fiecare din aceste categorii sociale.

Și în mijlocul haosului născut din erupțiunea a'ător forțe elementare, Kerenski credea ca poate continua și războiul! În zadar a încercat întâiu, discursuri, apoi teroarea legii marțiale, apoi diplomația și tratative cu grupuri învrăjbite...

Roata revoluției își urma mișcarea ei implacabilă...

Kerenski însuși reprezintă ideologia micii burghezimi orășenești și țărănimea «mare rusă», neatinsă de propaganda socialismului modern, țărănimea, care nu vrea să știe decât de «mirul» ei tradițional.

Acum la Petrograd a triumfat, pe cât se poate și din telegrame, coaliția reprezentanților proletariatului in-

Industrial (Lenin), a proletariatului intelectual (Trotzki) și a țărănimii socialiste (Cernov).

Chiar dacă noua revoluție va birui peste tot asupra elementelor mai moderate, sunt de prevăzut noii sfâșieri. În cazul acesta vom auzi probabil mâne despre lupta dintre Cernov pe de o parte, și Lenin cu Trotzki, pe de altă parte, și așa mai departe...

Dar sunt puține șanse pentru o biruință desăvârșită. Rusia a săvârșit un drum lung din Martie trecut. Atunci triumful revoluționarilor din Petrograd s'a întins cu iuțeala fulgerului peste nemărginirea rusă.

Mai întâiu era mai multă coeziune chiar între răvrățiții ei înșiși, în zilele acelea de primăvară revoluționară. Apoi în poporul rus, în momentul acela, dăinuia încă deprinderea de supunere poruncilor stăpânirii din Petrograd: s'a ridicat acolo într'o zi o nouă stăpânire revoluționară, a poruncit să se facă revoluție, și revoluție s'a făcut peste tot cu o duioasă supunere, — în multe părți, pur și simplu, vechii guvernatori țariști s'au botezat «comisari ai guvernului revoluționar»...

... Și peste sfânta Rusie în câte-va zile s'a întins o armonie idilică întru revoluție ...

Astăzi, cu greu ne putem aștepta la astfel de idilă revoluționară.

Cu mult e mai probabil, că vom asista la un războiu civil, cu toate ororile lui.

Nu numai Kerenski (despre care o telegramă ne spune că a reușit să scape de arestare), cu elementele revoluționare mai moderate din jurul lui, va încerca să reziste. Dar e foarte cu putință că și reacționarii își vor ridica capul.

Interesele sociale, pe care aceste elemente le reprezintă, nu se vor resemna fără luptă la noui întrângeri.

Și am făcut încă, în această expunere, abstracție de naționalitățile oprimate!

Un lucru e sigur: Rusia, ca factor al războiului mondial, merge irezistibil spre lichidare...

Iar dacă pacea nu va fi grabnic încheiată, e amenințată și revoluția.

11 Noembrie

IV

H A O S U L . . .

Lupta pentru putere — care se manifestă în scenele dramatice din Petrograd, în toate acele schimbări brusce de decor, frământări, demisiuni și remanieri de ministere până la ciocniri în stradă și răsturnări violente de guverne, despre care aude și marele public european, — nu dă încă icoana exactă a evenimentelor din Rusia.

Revoluția rusă cum am arătat în repetate rânduri, nu are încă până în momentul de față atâta caracterul unei renouări, a reclădirii pe alte temelii a edificiului politic și social, cât înainte de toate al unui proces de desagregare a întregului mecanism al Statului, și chiar un caracter de disoluție socială.

Numai văzute în cadrul acestui proces, evenimentele dramatice din Petrograd pot fi înțelese, și în acelaș timp ne pot da adevărata măsură a importanței lor.

Voi spicui la întâmplare, din ziarele ruse, mai cu seamă din «Russkoe Slovo» și «Dien», și numai din trei zile, 16—20 Oct. a. c., știrile relative la acte anarhice săvârșite numai de soldați și țărani, elemente care joacă rolul cel mai însemnat în viața socială a Rusiei de astăzi. Dar bine înțeles, în afară de țărani și soldați, acte de asemenea natură se săvârșesc și de alte clase sociale, de târgoveți, de lucrători, și mai cu seamă în sânul numeroaselor grupări etnice care se sfâșie astăzi în Rusia.

Iată acest pomelnic, selecționat și prescurtat:

În *Astrachan* soldații au luat cu asalt depozitul de spirt al Statului. Mulți au murit din cauza intoxicațiunii cu alcool. Bande de soldați beți, neîmpiedecate de nimeni, au prădat orașul timp de mai multe zile și au omorât mai mulți oameni. Notați că Astrachanul este o capitală de provincie cu peste 150.000 locuitori! («Dien», 16 Oct. 1917).

În *Podolia* în mai multe locuri, ca și în orașul *Rjev* soldații au provocat de asemeni «răscoale de beție» («Russk. Slovo», 16 Oct. 1917)

În *Roslavl*, ca și în *Bălți* și *Benderi* din *Basarabia*, au avut loc «pogromuri» datorite tot soldaților. La *Benderi*, oraș cu 50.000 locuitori, pogromul a ținut *cinci zile!* Peste tot sunt foarte mulți morți («Russk. Slovo», 16 și 19 Oct. 1917: «Dien» 16 Oct. 1917).

În *Kazan* (180.000 locuitori), *Simferopol* (80.000 locuitori), *Kutais*, *Krasnoiarsk*, *Balaşov*, etc., — (oraşe între 15—25.000 locuitori) — soldaţii au întreprins cu de la sine putere «percheziţiuni» în cartierele cele mai bune, sub pretext că «bogaţii ascund hrana». Aceste «percheziţiuni» sunt peste tot însoţite de prădăciuni şi omoruri. Numai în *Kazan* în timpul percheziţiunilor au fost omorîte 15 persoane şi rănite 150! («Dien» 16 şi 20 Oct., 1917; «Russk, Slovo» din 18 Oct. 1917).

Comisarul guvernului din *Podolia* a declarat la congresul din *Kiev*, că trecerea unui corp de armată prin ţară seamănă cu năvălirea unei horde tătăreşti de pe vremuri: totul se pradă, — grâne, vite, păsări; se taie iezăturile de la heleşteu: depozitele se devastează; din cele mai multe sate rămân numai dărâmături afuniate; femeile sunt violate... («Russk, Slovo», 19 Oct. 1917).

În guvernământul *Poltava*, soldaţii: unui «batalion de moarte» au prădat toate satele din dramul lor («Russk. Slovo», 17 Oct. 1917).

În guvernământul *Reazan* ţăranii au devastat şi au ars până la 16 Oct. a. c., 44 de moşii; soldaţii trimişi pentru represiunea tulburărilor au participat ei înşişi la prădăciuni; mişcarea se întinde mereu... («Russk. Slovo», 16 Oct. şi «Dien» 20 Oct. 1917).

În guvernământul *Tambov* s'a format o bandă de 400 inşi, care de o bucată de timp a întreprins o expediţie sistematică pentru prădarea moşilor. Unde apare această bandă i se asociază îndată şi ţăranii din localitate, în cât adesea pentru devastarea unei moşii se adună mai multe mii de care, pentru a transporta avutul prădat... («Dien», 14 Oct. 1917).

De asemenea în guvernămintele *Penza* şi *Kursk* se pradă moşiile şi se taie padurile de istov («Dien», 18 Oct 1917).

Bande de ţărani flămânzi din guvernămintele de Nord pornesc dealungul fluviilor *Volga* şi *Kama* spre sud şi în drum pradă toate depozitele de cereale. Şlepurile Statului cari transportă cereale pentru Capitală şi armată, adesea sunt oprite şi cerealele se împart între ţărani. Bande înarmate de ţărani dau lupte între ele pantru pradă şi cad mulţi morţi şi răniţi... («Russk. Slovo» 17 Oct. 1917).

Asemenea scene se petrec şi în guvernămintele *Kursk* şi *Poltava*, unde năvălesc *bande de ţărani flămânzi* din jurul Moscovei («Russk. Slovo», 18 Oct. 1917).

Mai multe ştiri despre mari turburări şi manifestări a-

anarhice printre țărani sunt date și din guvernămintele *Basarabia, Tver, Volinia, Kiev, Charcov* și din toată regiunea *Volgii*. («Utro Rossi», 18 Oct. 1917 și «Russk. Vied.», 12 și 13 Oct. 1917).

În *Chsav Iurta* (Caucazia) a avut loc o ciocnire sângeroasă între soldați și locuitori. După operațiuni militare de mai multe zile, beligeranții au încheiat pacea. («Russk. Slovo», 16 Oct. 1917).

De asemenea în *Nevinomysea* (tot în Caucazia) s'a dat o bătălie între un regiment de cavalerie, alcătuit din tătari, și soldații ruși... («Dien», 17 Oct. 1917).

În *Balașov*, s'a răsculat garnizoana locală și a ocupat poșta și telegraful. («Dien», 14 Oct. 1917).

Mai multe regimente din *Filanda* refuză să dea urmare ordinului de a pleca la front. («Dien», 16 Oct. 1917).

În *Turkestan*, cu toată expediția generalului *Corovicenco*, continuă în mai multe localități tulburări și pogromuri. («Dien», 15 Oct. 1917).

În *Chiva* răskoale, omoruri, incendieri, devastări ale depozitelor Statului, — populația rusă fuge. («Dien», 16 Oct. 1917).

Dar în știrea din urmă am eșit, propriu zis, din cadrul tulburărilor țărănești și militare, fiindcă în *Chiva* anarhia are la bază și conflictul dintre populația autonomă și cea rusă, ca și ciocnirea dintre miliția cetățenească și soldații ruși din *Biarneborg* (Finlanda).

Ar trebui să fac un pomelnic de patru ori mai lung, dacă aș voi să cosemnez și toate tulburările provocate de asemenea motive ca și manifestările anarhice din «sfere mai înalte».

Totuși, pentru complectarea tabloului voiu cita numai trei cazuri din aceste sfere:

La *Kiev* a avut loc o întrunire a elevilor din școalele militare locale, la care au luat parte 400 de elevi și în care s'a votat următoarea moțiune:

«Dacă guvernul va respinge cererea de *ucranizare* a unui număr de diviziuni, ca și de repartizare a el vilor ucraineni exclusiv la trupe ucrainene, elevii militari ucraineni hotărâsc de a păși pe calea revoluțiunei pentru crearea unei armate naționale ucrainene»...

Funcționarii administrației comunale din *Moscova* s'au pronunțat pentru imediata răsturnare a guvernului provizor, și au hotărât să se pregătească pentru războiul civil!... («Russk. Slovo», 19 Oct. 1917).

În sfârșit cea mai înaltă instanță judecătorească din Rusia, *Senatul*, a refuzat publicarea Instrucțiunii pentru Secretariatul general al ucranian, decretată de guvernul provizor, — care exercită acum puterea legislativă, — sub cuvânt că existența unui asemenea secretariat general nu-i este cunoscută...

Concluzia și-o vor face cetitorii singuri.

De altfel ziarul lui Kerenski, dacă nu însuși Kerenski, care visa să continue războiul în asemenea condițiuni, — a tras această concluzie în următoarele cuvinte pline de melancolie:

„Pentru sfârșiri interne noi suntem gata, dar nu pentru «un războiu extern»... («Dien», 14 Oct. 1917).

13 Noembrie.

V

PERSPECTIVE DE PACE?

Congresul general al lucrătorilor și soldaților, ca și Lenin, în calitate de reprezentant al noului guvern, au declarat că Rusia va face demersuri energice pentru a determina imediată încheiere a unei «păci democratice».

Ne apropiem dar de pace?

Răspunsul atârână de două categorii de considerațiuni.

Mai întâiu, dacă noul guvern, izvorît din revoluția maximalistă, va putea vorbi în numele Statului rus întreg? Cu alte cuvinte: dacă această revoluție va fi acceptată de țară, fără sfârșiri și lupte interne?

Evident că dacă izbucnește un războiu civil, vom avea față în față cel puțin două guverne și două armate, și fiecare din partidele în luptă vor pretinde că reprezintă Statul rus. Însă în acelaș timp, este tot atât de evident, că nici unul din ele, în aceste condițiuni, nu ar avea autoritatea necesară nici pentru a începe tratativele de pace, nici pentru a impune condițiunile ei, atât înăuntru, cât și în afară.

Cine ar voi să intre în vorbă și să încheie vr'un tratat cu vre-unul din cele două guverne, — cari de o potrivă nu pot invoca în favoarea lor alt izvor de autoritate, decât revoluția încă nedesăvârșită, sau mai bine zis *contestată*, cum rezultă din însuși războiul civil. Pacea consimțită de unul din partide, n'ar putea doar aduce încetarea.

ostilităților, mai cu seamă când motivul principal al conflictului, este tocmai chestiunea păcii.

Este triumful maximaliștilor atât de hotărîtor încât să putem crede, că primejdia războiului civil este conjurată?

Avem încă prea puține știri din Rusia, în urma evenimentelor din 8 Noembrie, și cele carisunt, provin exclusiv din sursa maximalistă, încât nu putem da încă un răspuns precis la această întrebare.

Unele telegrame ne vorbesc despre arestarea lui Kerenski și a seriei întregi de oameni politici și generali din lagărul războinicilor intransigenți. Dar alte telegrame contestă arestarea și în tot cazul aceasta nu exclude încă posibilitatea războiului civil.

În primul rând, cunoaștem încă prea puțin, cum a fost primită revoluția maximalistă în provincie.

În al doilea rând, Înțelegerea — care în urma diferitelor concesiuni de ordine economică, acordate de guvernele anterioare, pentru a nu vorbi și de alte mijloace de presiune, are atâta influență în Rusia, — desigur nu va cruța nimic pentru a sprijini partidul războinic.

E adevărat, că maximaliștii au în favoarea lor un factor decisiv, pentru a le asigura victoria într'un eventual războiu civil, și anume: adesiunea asociațiilor de lucrători ai căilor ferate.

Evident că aceste asociațiuni pot paraliza acțiunea adversarilor noului guvern din Petrograd. În ori-ce caz, până la rezultatul definitiv al luptei, nu ne-am putea aștepta la vre-o acțiune directă și serioasă pentru a grăbi încheerea păcii.

Dar chiar dacă triumful maximaliștilor ar fi hotărîtor și ar fi astfel cruțat Rusiei un războiu civil, încă nu ar însemna de aici că șansele pentru pace ar fi prea mari, cu toate declarațiunile Sovieturilor și ale conducătorilor maximaliști, și ori-cât de categorice.

Pentru ca o acțiune pacifică a noului guvern să poată avea sorti de izbândă, conducătorii lui trebuie să dea dovadă de simț al realității, de mare iscusință și multă tenacitate.

În manifestările lor de până acum maximaliștii nu prea au dat dovadă de simț al realității.

Pentru a încheea pacea, se vor crede ei în drept, ca și înainte, să se adreseze direct popoarelor din toată lumea?

Foarte frumos!... Dar numai, că pacea în asemenea con-

dițiuni presupune *triumful prealabil al ideilor maximaliste în toată lumea!*...

Se pot însă aștepta d-nii Lenin și Trozki la acest triumf într'un viitor apreciabil?

Atunci ce valoare *practică* poate avea manifestația aceasta, pentru ca să pună capăt măcelului mondial?

Răsboiul, de care sângerează astfel globul, nu este doar o teorie, asupra căreia s'ar putea discuta pe îndelete până la o a doua înviere, ci o grozavă realitate. Nu i se poate pune capăt, decât ținându-se seamă de condițiunile concrete, cari *pot fi acceptate de beligeranți*, așa cum sunt în această vale de plângeri, care nu seamănă cu raiul maximalist...

E clar însă, că pe terenul recomandat la Petersburg, nici Înțelegerea, nici Puterile centrale nu vor păși...

Atunci să sângereze lumea înainte? Să continue poporul să se sbată în această agonie?

Nu ne putem îndoi, că maximaliștii doresc sincer pacea. Dar și Kerenski, desigur, avea cele mai bune intențiuni.

Dar ce înșeamnă intențiunile în politică, atunci când nu sunt sprijinite de măsurile potrivite de execuțiune? Greșeala cea mare a lui Kerenski consta în credința că poate *convince* guvernele Înțelegerii — cum credea să ducă în foc și armata, — numai cu discursuri frumoase. De aceea el stăruia, pe de o parte, pentru pace iar, pe de altă parte, dădea asigurări că Rusia nici într'un caz nu va încheia o pace separată.

Astfel Rusia a fost pusă într'o situație de vădită inferioritate față de Înțelegere.

Înțelegerea, având această siguranță, aplauda discursurile; țineau și oamenii ei de Stat altele tot așa de frumoase, dar răsboiul mergea înainte. Intențiunile pacifice ale poporului rus rămăneau *fără san țione*...

Un om de Stat nu trebuie să ceară ceace nu poate *impune*.

Dacă, după revoluția din Martie, Înțelegerea ar fi fost pusă în cunoștință, că dacă până la un termen dat pacea nu ar fi încheiată, guvernul Rusiei, răspunzător de soarta poporului, *nu mai poate duce războiul*, — ceea ce e și un sfânt adevăr, — pacea, vorbesc despre pacea *generală*, ar fi fost de mult încheiată.

Amenințarea cu pacea separată, în condițiunile concrete ale poporului rus, este cât se poate de legitimă: *«à l'im*

possible nul n'est tenu... Rusia nu s'ar despărți în acest caz de aliații ei, ci *aliații s'ar despărți de ea*, nesocotind interesele vitale ale unei națiuni, care e la sfârșitul puterilor sale.

Fără presiune *efectivă* nu se poate însă *convince* guvernele Înțelegerii, pe cari interesele lor egoiste le opun în momentul de față chiar propriilor lor popoare.

Va păși guvernul maximalist pe această cale, care singură poate duce, și astăzi, spre pace?

Vom ști peste puține zile.

In orice caz, dacă revoluția maximalistă nu va grăbi poate *direct* pacea, prin acte de guvernământ, ea va avea însă desigur o enormă înrăurire *indirectă*, — atât prin situația internă creată în Rusia, cât mai cu seamă prin faptul că ea, prin sine însăși, constituie o *înfrângere politică a Înțelegerii*, care din răspuneri susține partidele rășboinice.

Atitudinea presei ententiste e foarte elocventă..

Omenirea, obosită de măcelul zadarnic, poate nădăjdui în această privință cu atât mai mult dela noua întorsătură a lucrurilor din Rusia, cu cât ea se produce în urma *înfrângerii militare* din Italia.

Am ajuns la momentul critic al rășboiului mondial..

14 Noembrie

VI

PETROGRAD ȘI ISONZO

Două înfrângeri pentru Înțelegere.

Înfrângerea politică în Rusia și înfrângerea militară în Italia.

Între ele există o intimă legătură, și consecințele lor pot fi fatale pentru întreaga coaliție condusă de Marea Britanie.

Puterea militară a Rusiei a fost considerată ca factorul principal al coalițiunii anti-germane. Armatele Țarului trebuiau să strivească, ca un «tăvălug», forța Germaniei.

Pentru aceasta Anglia a renunțat la toate tradițiile politice sale din Orient. Pentru aceasta a fost jertfită Persia, a fost dată pradă Turcia, au fost părăsite Constantinopolul și Strâmtoarele.

Pentru aceasta și Franța, democratica, revoluționara Franță, s'a pus în serviciul celui mai odios regim de tiranie

asiatică. Pentru aceasta a fost chiar uitată de Franța datorită ei istorică față de națiunea poloneză.

Când, în urma aventurii din Manciuria, s'a adunat la Paris reprezentanții tuturor partidelor democratice din Rusia, ca și ai tuturor naționalităților oprimate, pentru a hotărî acțiunea revoluționară din 1905, în zadar s'au adresat ei guvernului francez, în numele tuturor popoarelor Rusiei, cu rugămintea de a nu mai sprijini financiarmente guvernul Țarului.

D. Miliucov, — favoritul de astăzi al Înțelegerii, — atrăsese atunci atenția națiunii franceze, că sprijinind pe Țar, ea se declară dușmană națiunii ruse...

În zadar! Franța își vărsa miliardele, se solidariza cu toate grozăviile regimului țarist, numai pentru ca să aibă la dispoziție «tăvălugul».

Când la 1915 armatele Țarului au dat îndărăt în faimoasele lor «retrageri strategice», — Înțelegerea n'a desperat încă. Atunci a fost chemat în ajutor sacral egoismul al Italiei, ca să dea «tăvălugului» un mijloc de scăpare.

Armata italiană însă s'a înămolit în valea Isonzului, de unde n'a mai putut urni peste doi ani de zile.

Atunci, sfetnicii Țarului și-au dat seama că partida este pierdută, și la Petrograd a încolțit gândul păcii separate. Iar după campania României, acest gând era cât pe ce să ajungă realitate.

Înțelegerea însă nu se putea resemna. În special ambasadorul Angliei din Petrograd, s'a hotărît să joace «*va banque*», să sprijine chiar mișcarea revoluționară, care amenința dela sine să izbucnească pe urma înfrângerilor militare.

Bărbații gravi de Stat din Londra și Paris nădăduiau să mistifice o mișcare elementară a maselor populare, și să repună în mișcare «tăvălugul» cu ajutorul democraților și socialiștilor, cari s'au instalat în palatele imperiale din Petrograd.

Poporul dornic de pace a gonit pe Miliucov, cum gonise înainte pe oamenii Țarului, și a chemat pe Kerevski, care vorbea atât de frumos împotriva imperialismului și pentru «pace fără anexiuni și contribuțiuni»...

O nouă ofensivă în Galiția trebuia să vină în ajutorul nenumăratelor ofensive la Isonzo.

Ofensiva din Galiția a dat greș, cele dela Isonzo nu dădeau rezultate apreciable.

Dar câtă vreme Rusia rămânea în lagărul Înțelegerii, și câtă vreme Italia amenința Triestul, popoarele Înțele-

gerii puteau fi încă întreținute în nădejdea unei întorsături mai prielnice a lucrurilor, — până ce vor veni ajutoarele din America, din Japonia, din China...

Pentru a menține armatele ruse pe front nimic n'a fost cruțat: amenințări, făgăduinți, combinațiuni financiare și economice, campanii de presă și intrigi de tot felul.

În același timp, pentru ca armata dela Isonzo să nu fie distrasă dela scopurile ei, în Italia detașamentele engleze ajutau represiunea răscoalelor populare la Turin...

Dar în aceeași zi tefegraful ne-a adus vestea atât despre revoluția maximalistă din Petrograd cât și despre trecerea peste Tagliamento a armatelor austro-germane...

Nu știm dacă și câtă vreme guvernul maximalist se va putea menține, și cine îi va urma la Petrograd.

De asemeni nu putem ști, unde se va opri retragerea armatei italiene, precum și în ce stare va fi atunci această armată.

Dar rămân faptele, ale căror urmări vor avea o înrâurire dăinuitoare.

Ori-cine se va instala mâne în palatele guvernului din Petrograd, el nu va mai putea trece cu ușurință peste dorința de pace a unui popor, care numai pentru a avea pace s'a aruncat în brațele maximaliștilor, cu toate că acum câteva săptămâni aceștia nu găseau nici un răsunset în țară.

Chiar Kerenski de mân nu va semăna cu Kerenski de eri.

De asemeni poate că ajutoarele Înțelegerii vor mai scăpa Italia de ultima umilință, dar ea nu va mai putea pretinde la rolul mondial ce-l râvnea, când armatele ei au coborât în triumf în valea Isonzului.

Și mai cu seamă, nici Italia nu va mai putea crede în Rusia, nici Rusia în Italia, nici ambele în Înțelegere, precum nici Înțelegerea în ele amândouă,—și nici în sine însăși...

Revoluția din Petrograd și înfrângerea dela Isonzo au pus hotarul unei noi faze în istoria războiului mondial.

Este greu încă să prevedem toate consecințele acestor înfrângeri: evenimentele cari s'au desfășurat în zilele acestea pe malurile Nevei și în valea Isonzului nu vor putea fi judecate în toată enorma lor semnificare istorică, decât cu mult mai târziu.

Dar, desigur, ceasul păcii tot, s'a mai apropiat.

15 Noembrie.

VII

PETROGRAD-IAȘI..

Vor birui Kerenski și Kornilov ?

Vor birui Lenin și Trozki ?

Cine poate ști! Când vor apare aceste rânduri, telegraful desigur ne va aduce alte vești în această privință, decât cele ce ne sunt cunoscute în momentul când le scriem.

În cazul dintâiu valul revoluțiunii va porni îndărăt, și mai curând sau mai târziu vom asista din nou la lupta dintre Kerenski și Kornilov, de data asta însă cu mai multe șanse pentru acest din urmă, care ar avea o superioritate morală necontestabilă, ca salvator al prizonierului său.

Dacă vor birui maximaliștii, alte lupte între tovarășii de astăzi vor hotărî o nouă ascensiune a undei revoluționare, sau scăderea ei.

Dar îndărătul tuturor acestor frământări sângeroase un fapt se afirmă, ca o forță elementară, de care va trebui să țină seamă ori cine ar fi ridicat în Rusia o clipă măcar pe creasta înspumată a valului.

Faptul acesta este nepotolita sete de pace a poporului rus, cuprins de oboseala mortală.

Astăzi e limpede că popoarele Rusiei, pentru a avea pace, sunt în stare să cheme îndărăt pe Țarul Nicolae, sau pe vr'un alt Romanov, numai să se sfârșească odată acest supliciu.

Și cu toate apelurile desperate ale corifeilor Înțelegerii, Rusia nu va mai lupta, *nu mai poate lupta*.

Care este atunci situația României ?

D. Take Ionescu, «vice-președintele» consiliului de miniștri, a declarat la Odessa, după cum ne a făcut cunoscut «Gazette de Lausanne», că «România atârnă *exclusiv* de Rusia» și «nu se poate lipsi de ajutorul soldaților ruși»...

Dar în situația creată de revoluția maximalistă și de războiul civil care i-a urmat, ce mai are de câștigat România ?

Ce crede să facă guvernul din Iași? Se asociază el la manifestația pacifistă a guvernului *aliat* din Petrograd, în ipostasa maximalistă ?

Și dacă nu se asociază, ce poate face fără Rusia, de

care «exclusiv atárnă», și fără ajutorul soldaților ruși, de care «nu se poate lipsi»?

Se pot prevedea, în adevăr, mai multe ipoteze.

În caz de biruință definitivă a maximaliștilor, ne putem aștepta la încheierea cel puțin a unui armistițiu.

Îl va cere sau îl va accepta și guvernul român?

Atunci cum se va înfățișa România în ce privește revendicările, cari au motivat războiul nostru?

Condițiunile guvernului maximalist ne sunt cunoscute din instrucția elaborată de Sovietul din Petrograd, acum câteva zile, pentru delegatul său la Conferința din Paris. Guvernul actual este doar emanația aceluiași Soviet, care a redactat și instrucția!

Dacă propunerea de pace ce ne-a fost telegrafiată, nu precizează nimic relativ la România, instrucția amintită e însă foarte lămurită în privința revendicărilor noastre: i se asigură României numai restabilirea în granițele dinainte de războiu, și încă *cu oonditia* autonomiei pentru Dobrogea și a acordării dreptur lor. politice evreilor...

Își însușește acest program al aliaților maximaliști guvernul din Iași?

Pentru realizarea acestor condiții am pornit războiul? Căci pentru a ne păstra granițele, evident, n'am avut nevoie de războiu. De altfel dacă autonomia Dobrogei și drepturile politice ale evreilor sunt așa de scumpe guvernului din Iași, deasemeni n'a fost nevoie de nemăsuratele jertfe ale poporului român, nici de ajutorul maximaliștilor, pentru realizarea lor...

Sau guvernul român nu va accepta armistițiul, și deci va rămâne în fața inamicului fără ajutorul soldaților ruși, de care totuși nu se poate lipsi, cum afirmă «vice-președintele consiliului» din Iași?

Ce perspective ne așteaptă atunci?

D. Take Ionescu s'a mărginit la o formulă foarte expresivă: «atunci totul ar fi pierdut», a spus d-sa la Odesa...

Dar în ce forme se va concretiza această formulă pentru nenorocitul Stat, care are cinstea să fie condus de acest bărbat elocvent? Ceeace mai rămâne din poporul românesc are dreptul să știe, *ce anume* are de gând să facă în acest caz guvernul român?

În altă ipoteză, guvernul maximalist nu va avea vr'o biruință decisivă, războiul civil se va prelungi, sau chiar maximaliștii din Petrograd vor fi biruiți.

Dar tulburările provocate de răscoala maximalistă, ca

și faptul fundamental, că poporul rus nu mai voește și nu mai poate să lupte, — nu mai puțin vor crea *cel puțin* o pasivitate durabilă pe tot frontul rusesc, *un armistițiu de fapt*.

În acest caz situația României ar fi mai nenorocită: ea tot nu ar avea ajutorul soldaților ruși „de care nu se poate lipsi”, dar guvernul din Iași n'ar avea nici puțința de a încheia măcar un armistițiu, pentru a pune capăt acestui infern ...

Atunci, ce ne rămâne de făcut?

Nici o declamație nu mai poate eluda această întrebare, în urma ultimelor evenimente din Rusia, ca și a celor din Italia.

Noi am voit anume cuceriri. Numai în vederea lor am intrat în lagărul Înțelegerii.

Dar cuceririle nu pot rezulta, decât din ocuparea victorioasă a teritoriilor revendicate.

Ori-cum s'ar întoarce lucrurile pe alte fronturi, — *aici d. Take Ionescu are perfectă dreptate!* — soarta armelor noastre atârnă *numai* de atitudinea Rusiei.

Dar dacă mulți, cu toate „retragerile strategice” ale Rusiei de până acum, se îndărătniceau de a mai crede în întoarcerea „tăvălugului”, — *astăzi* cine mai poate crede în această minune?

Și dacă teritoriile revendicate de România nu mai pot fi ocupate și cucerite, fiindcă rușii nu mai vor, nici nu mai pot să se bată, iar «România nu se poate lipsi de ajutorul soldaților ruși», — concluzia este limpede...

Limpede?

Un singur lucru este limpede: guvernul din Iași nu mai e în stare de a găsi vre-un mijloc, ca țara să iasă din abisul în care a aruncat-o, — să fie salvat, cel puțin, *ce se mai poate salva*.

Și mai limpede, că guvernul din Iași nu va putea trage nici măcar această concluzie din situația creată de el...

O va trage altcine-va pentru el? Se va găsi o forță, care să rupă lanțul de ocnaș, care leagă guvernul din Iași de aliatul din Petrograd?...

O grozavă întrebare...

16 Noembrie 1917.

VIII

PROPUNEREA DE PACE

Cum era de prevăzut, propunerea de pace a guvernului maximalist nu dă tocmai dovadă de simț al realității.

«Guvernul muncitorilor și țăranilor, creat prin revoluția din 6 și 7 Noembrie, bazat pe Soviet, propune *guvernelor* tuturor țărilor beligerante ca să înceapă imediat negocieri asupra unei păci democratice și drepte»...

Așa s nă începutul textului transmis de «Agenția telegrafică» din Petrograd.

Prin urmare, guvernul maximalist se adresează, în dorința lui de pace, *guvernelor actuale* din Statele beligerante.

Propunerea sa poate fi rezumată în patru puncte:

Pace fără anexiun și fără contribuțiuni de războiu;

Prin cuvintele «fără anexiuni» se înțelege dreptul fiecărei naționalități, *indiferent de legătura de Stat în care s'a aflat înainte de războiu*, de a-și determina pentru viitor legătura și forma de Stat;

Toți beligeranții trebuie să declare imediat un armistițiu pentru trei luni, spre a începe tratativele de pace;

În sfârșit, la congresul de pace trebuie să fie reprezentate nu numai Statele beligerante, ci și toate naționalitățile, cari au fost cuprinse în vârtejul războiului, sau cari numai «suferă din pricina războiului». Mai mult. Se cere chiar convocarea unei conferințe, «la care să ia parte, reprezentanți ai *tuturor națiunilor din lume* pentru acceptarea definitivă a condițiunilor de pace»...

Pentru ca să ne dăm seamă ce ar rezulta din acceptarea acestei propuneri de pace, e destul să semnalăm, că Anglia ar fi trebuit să renunțe nu numai la Irlanda, dar și la India și la Egipt. Nici dușmanii, în cazul celei mai grozave înfrângerii, nu i-ar putea cere atâta. Și această cerere i se adresează de către *aliți!*

Incuicătura inextricabilă în care se pune guvernul d-lor Lenin și Trozki, prin această cerere, trece peste tot ce se poate închipui.

Desigur atât Anglia, cât și Franța, aliații principali ai Rusiei, vor refuza propunerea. Franța nu vrea să accepte măcar plebiscit pentru Alsacia și Lorena!

Ce face atunci Rusia, guvernată de d-nii Lenin și Trozki?

Ei au declarat, că nu vor încheia pace separată.

Și deci, în urma acestei propuneri atât de largi, refuzată de aliați, Rusia va fi silită să-i ajute pe aceștia cu armele ei, să mai facă și alte cuceriri!

Atunci, pentru ce să accepte ei propunerea de pace dacă, continuând războiul, vor avea sprijinul Rusiei și, în orice caz, dacă va trebui chiar să accepte pacea dictată de dușmani, aceasta le ar fi tot mai avantajoasă decât programul maximalist?

Curat, să te ferească Dumnezeu de așa... aliați!

Pentru ca propunerea maximalistă să poată fi primită, ar trebui ca aceiași revoluție, ca în Rusia, să fi fost săvârșită în toată lumea.

Dar nu suntem în această situație și nu prea sunt semne că am putea să ajungem acolo într'un viitor mai mult sau mai puțin apropiat.

De altfel înșiși maximaliștii s'au adresat, cum am văzut, «*guvernelor* tutuor țărilor beligerante». Aceste guverne sunt foarte «burgheze» și neaccesibile accentelor ce răsună de pe tribuna Sovietului din Petrograd.

Atunci, pentru ce noul guvern revoluționar și-a mai dat truda de a și redacta adresa către beligeranți?

Numai pentru un gest frumos?

Pentru omenirea care se stinge în acest măcel e o prea slabă consolatie.

Din fericire găsim în această adresă și o altă notă:

«Tot odata guvernul crede că condițiunile menționate nu sunt socotite ca definitive. El e de acord să cerceteze orice alte condițiuni de pace, și insistă numai ca aceste condițiuni să fie propuse în mod clar și cât mai repede de celelalte țări beligerante».

Perfect!

Dar atunci, poate era mai bine s'o fi lăsat mai domol de-a început..

Rusia nu mai poate duce războiul, și guvernul ei, oricare ar fi el, este dator să-i asigure pacea cât mai onorabilă, în condițiunile concrete, cari sunt cu puțință în faza istorică actuală.

Iar grija revoluțiunii, la aliați și la adversari, să o lase maximaliștii popoarelor respective. Să emancipeze ei poporul rus; Rusia nu poate încă pretinde dreptul de a conduce lumea civilizată întreagă...

Dar și în forma ei mai modestă, propunerea de pace, nu poate avea efect de cât dacă aliații Rusiei vor

ști, că refuzul ei ar avea de urmare eventual și *pacea separată*.

O declarație categorică însă în această privință ne lipsește încă.

Se va face ea la Petrograd?

Vom afla zilele acestea, dacă, cum ar rezulta din știrile din momentul de față, e adevărat că maximaliștii ar fi biruit definitiv.

17 Noembrie

IX

RUSIA PACIFISTĂ

După ultimele telegrame din Rusia, acolo se agită ideea unui guvern de coaliție între partidele socialiste, pe baza *formulei de pace a Sovietului din Petrograd*.

De se va forma acest guvern de coaliție socialistă, evident nu se poate încă ști. Dar creșterea sentimentelor pacifiste în toate straturile poporului rus se prezintă ca un factor decisiv, oricare guvern ar ieși din acest haos.

Faptele sunt mai puternice de cât orice declamație și decât ori ce construcțiuni teoretice.

Și faptul, că Rusiu nu mai e în stare să ducă războiul, încep să-l înțeleagă chiar aceia cari până eri întrupau aspirațiunile războinice ale cercurilor celor mai șoviniste din societatea rusă.

E caracteristică în această privință cuvântarea, pe care a ținut-o în Parlamentul provizor, în ședința din 23 Oct. a. c. generalul Alexeiev, fostul generalism al armatelor ruse:

«Masele soldățești, — a spus generalul, — constitue cea mai mare primejdie, fiindcă ele au prins gustul de a nu face nimic și de a nu mai asculta de nimeni. Ele sunt cuprinse de ideea unei *păci grabnice, care va veni dela sine*. Un inspector de armată, care de curând a controlat construcția unor trupe de pe front, a declarat că nu e nici o companie care să știe ce se cere de la soldați într-o bătălie. Mai multe companii și batalioane, primind ordinul să se prezinte pentru inspecție, au refuzat să iasă în câmp și să arate ce știu... Massa soldățească a pierdut ori-ce noțiune de onoare, de datorie și de cea mai elementară dreptate omenească... *Mai bine de zece mii de*

«ofițeri au fost gonți din armată»... (Rusk. Slovo, 24 Oct. 1917).

Ministrul de războiu, generalul Verkovski, în aceeași ședință, a mai întărit această expunere prin ilustrații elocvente din ceea ce petrece în garnizoanele din dărătul frontului. Ministrul a arătat că numai în ultimele *nouă zile* soldații au săvârșit 16 «pogromuri», „răscoale de beție” (*termenul tehnic*, pentru devastarea d-pozitelor de spirt, cu orgiile subsecvente) și 24 de răsvrătiri; de 16 ori autoritățile au recurs la forța armată.

Suggestivă statistică..

Ministrul nu crede însă cu putință de a restabili disciplina prin măsuri respective :

«Nu ar fi decât o singură putere exterioară, — a exclamat el, — care ar putea șili și supune armata noastră — baionetele nemțești”..

El, șeful organizațiunii militare a Republicei, afirmă că măsuri disciplinare, impuse prin forță, trebuiesc considerate ca fiind cu desăvârșire excluse. Nu se poate nădăjdui decât în disciplina benevolă. Chiar în ce privește *asasinarea ofițerilor*, ministrul găsește, că asasinii „vor trebui să găsească condamnarea meritată în presiunea opiniei publice a camarazilor lor”! ...

Nu e de mirare, că ofițerii caută să se organizeze și ei în vederea apărării împotriva propriilor lor soldați!

La Moscova a avut loc sub președinția prințului Drutski adunarea generală a delegaților ofițerimii de pe front. În rezoluția votată, ofițerimea se plânge de silniciile, pe cari soldatesca anarhică le săvârșește asupra ofițerilor, iar din presă ar rezulta că... *ofițerii sunt în afară de lege!*... Pe lângă aceasta ofițerii suferă din cauza unui spionaj politic organizat împotriva lor, și la care participă chiar unii ofițeri. Autoritatea disciplinară, care prin „declarația drepturilor soldaților” a fost desființată și, în consecință, față de soldați nu mai este aplicată, comandantii superiori o exercită însă *numai împotriva ofițerilor*.

„În ultimul timp — sună mai departe rezoluția „ofițerilor, — se constată apucături demagogice la „unii comandantii superiori, cari caută săși asigure „popularitatea printre soldați și organizațiile acestora „și cari, prin aceasta, coboară prestigiul lor și autoritatea „ofițerilor”...

Mai mulți ofițeri au propus adunării să nu se mărgi-

nească numai la această rezoluție, dar „să treacă de la vorbe la fapte” — și anume: să se creeze detașamente pentru *ajutorul activ al ofițerilor amenințați de linșare și silnicii...* („Utro Rossii”, 20 Oct. 1917)..

Cu *această* armată s'ar putea ține piept Germaniei?

Înțelegerea așteaptă mântuire de la biruința lui Kerenski împotriva maximaliștilor.

Dar în ultimul timp până și în ziarul lui Kerenski, „Dien”, auzim note foarte semnificative.

Așa, în numărul din 22 Octombrie a. c., cetim în acest jurnal:

„Cine astăzi cere de la armata noastră ofensive victorioase, sau măcar *pregătirea* pentru asemenea ofensive, suferă desigur de idei fixe. E destul să părăsim înălțimile suprapământești ale gândirii, să aplicăm urechia la pământ, și îndată vom auzi sute și mii de pași, cari fug de la front, vom auzi protestele și plângerile soldaților, cari nu au o haină, o ciubotă, ale soldaților cari au părăsit ori-ce gând de războiu, și nu așteaptă cu dor decât *pacea*...”

În acelaș No., „Dien” salută instrucția elaborată de Soviet pentru Skobelev, ca „un pas hotărît spre politica internațională activă”.

Iar peste două zile (în No. din 23 Octombrie 1917) ziarul lui Kerenski lasă chiar să se înțeleagă că instrucția *cere prea mult de la Germania în chestia Alsaciei și Lorenei* — adică plebiscitul! — fiindcă Germania niciodată nu ar putea renunța la aceste provincii, sau a primi compensația în colonii de pe alte continente!...

Suntem în drept să concludem:

Ori-cine va ajunge mâine stăpân la Petrograd, — Lenin, Kerenski, Kornilov, — *Rusia este coaptă pentru pace*...

Numai anarhia actuală, lipsa ori-cărui guvern, care ar fi în stare să se afirme ca atare, mai întârzie încă propunerea autorizată de pace și încheierea unui armistițiu imediat.

Cu acest *fapt* ar trebui să conteze și România...

21 Noembrie.

X

REGIMUL DIN IAȘI ȘI PACEA

Evenimentele din Rusia ating de aproape interesele României. România, cum a spus d. Take Ionescu la Odessa, atârnă acum *exclusiv* de aliata ei de la Nord. Astfel, războiul civil pe care îl duc astăzi trupele d-lor Kerenski, Lenin, general Kaledin etc., hotărăște și de soarta noastră.

Sunt dureroase ipotezele pe cari trebuie să le cercetez aci. Dar la ce ar servi politica de struț?... Imi voi face numai datoria, punând degetul pe rană...

Putem prevedea două ipoteze.

Se poate întâmpla și este chiar probabil, că încă multă vreme nu se va putea afirma în Rusia nici un guvern, care să fie îndreptățit de a vorbi în numele Statului întreg. Războiul civil, cu alte cuvinte, se poate prelungi încă multe luni, sau chiar ani, fără ca nici un partid să biruiască.

Bine-înțeles, orice participare activă, în cazul acesta, din partea armatelor ruse la războiul european ar fi cu neputință. Dar în acelaș timp n'ar fi cu putință nici încheierea păcii, lipsind un guvern recunoscut, care să fie în măsură să propună sau să accepte condițiunile de pace pentru Rusia întregă.

În situațiunea aceasta, câtă vreme Puterile Centrale n'ar crede de cuviință de a întreprinde vr'o acțiune pe frontul oriental, — care evident le-ar incomoda prea puțin, — *armistițiul de fapt*, care de o bucată de timp pare să fi fost stabilit aci, s'ar putea prelungi până la înfinit.

În acest caz, n'ar fi, evident, cu putință nici o acțiune, nici pe frontul românesc: armata din Moldova, izolată prin imensitatea haosului rus de ceilalți aliați, lipsită de transporturi, de orice sprijin activ, ar fi condamnată să aștepte, paralizată, desfășurarea evenimentelor.

Câtă vreme?

Și cu ce scop?

Ce justificare ar mai putea avea, *din punctul de vedere al intereselor românești*, prelungirea până la nesfârșit a acestei agonii?

Dar și mai tragică ar fi situația Statului român, a poporului românesc întreg,—în altă ipoteză.

Nu este exclus, ca din sfâșierile războiului civil, să se ridice în Rusia într'un viitor apropiat un guvern, care ar avea destulă putere să propună și să accepte condițiunile de pace.

Și ori-care guvern s'ar stabili astăzi la Petrograd, — socialist, «burghez», sau chiar monarhist, — el va trebui să pună în primul rând capăt unui războiu, pe care țara nu-l mai vrea, nici nu-l mai poate duce. Și înainte de toate se va încerca, bine-înțeles, încheierea unui armistițiu.

În ce situație s'ar trezi atunci armata din Moldova ?

Toate aprovizionările în arme și munițiuni nu-i pot veni decât prin Rusia. Dar pe urma încheierii armistițiului, orice transit pentru materialul de războiu prin Rusia va trebui, evident, să înceteze. Dar și fără aceasta, armata românească «nu se poate lipsi de ajutorul soldaților ruși», cum a mărturisit și d. Take Ionescu, după «Gazette de Lausanne». Armata noastră nu poate rămânea singură în fața forțelor Puterilor Centrale.

Prin urmare, armistițiul încheiat de armatele ruse va trebui necesar să atragă și propunerea de armistițiu din partea armatei din Moldova.

Tot așa, și tratativele de pace începute de către guvernul din Petrograd, vor impune și guvernului din Iași, — ori-care ar fi intențiunile sale adevărate, — să ceară și el pace.

Pentru guvernul din Iași și armata din Moldova ar fi, în ipoteza aceasta, închisă și calea pibegiei, care a fost rezervată pentru celelalte victime ale Înțelegerii, Belgia și Serbia. Unde s'ar mai putea retrage guvernul și armata din Moldova, dacă și granițele vecinului dela nord, în urma armistițiului, i-ar fi închise?..

Astfel guvernul, care a pornit războiul, cum spune, în momentul pe care 'i l'a impus Stuermer, va trebui să închee și pacea, când îi va porunci Lenin, Kerenski sau Kaledin...

Sub regimul din Iași, Statul *independent* român, care a început un războiu când nu a voit, e natural să aibă și pacea când nu o vrea...

Dar, în sfârșit.

Cum însă se va înfățișa regimul din Iași la tratativele de pace ?

Alături de Rusia, care va cere pace, fiindcă o groa/nică anarhie dinlăuntru o silește să depună armele; alături de Rusia, care — ori-cine ar fi la cârmă — nu are nici un interes să păstreze la pragul Balcanilor o Românie viabilă și puternică; alături de Rusia, care ar fi chiar ispitită de a căpăta condițiuni mai prielnice pe seama... «naivei României»...

«Trădarea lui Stuermer» ar fi fatal urmată de «trădarea lui Trotzki sau Kaledin»...

Și ce ar putea face guvernul din Moldova pentru a dejuca «trădarea»?

Căci el nu e măcar în realitate *alături de Rusia*. Mai just ar fi să spunem, relativ la regimul din Iași, că e *prizonier al Rusiei!*

În adevăr, ce ar putea refuza guvernării din Iași, în situația în care se află, Rusiei? Sau mai bine zis: Cum ar mai putea ei rezista la orice ar propune și *ar consimți*, pentru ei, Rusia?

Rusia a mai tratat doar odată pentru noi, ca *aliata noastră*...

Cine ne-ar mai putea apăra acum împotriva acestui *aliat*?

Ceilalți *aliați*, pe cari, chiar cerând pace, Rusia îi trădează și pe ei? Ce pot face aliații din apus, despărțiți de noi prin acest ocean răsvrătit în clocotul de anarhie?

Inamicul?...

Dar ce considerație mai poate avea *regimul din Iași*, în situația de fapt, la Puterile Centrale?

Să presupunem, că Puterile Centrale ar avea cea mai mare bună voință față de *România* însăși.

Însă ce încredere le-ar mai putea inspira viitorul, dacă *regimul din Iași* ar dispune de soarta Statului? *Ce garanții* ar trebui să-i ceară acestuia?

Trebue să mai insist?...?

Mi i groază să prevăd consecințele...

Un lucru însă e lămurit: regimul care s'a pus în astfel de situație față de aliatul, care îl trădează, și față de inamicul, care nu-l poate cruța, *nu are dreptul* de a încheia armistițiul și de a trata pacea în numele Statului și popoului românesc.

Regimul, care ne-a adus dezastrul războiului, *nu mai are dreptul să ne aducă și dezastrul păcii*.

Se mai poate gândi astăzi el la alt-ceva decât la salvarea personală din acest naufragiu ?

Și dacă nu...

Se va găsi cine să spună în numele acestui neam o-ropsit cuvântul de mântuire?..

24 Noembrie, 1917.

XI

ARMISTIȚIU?...

Abia alaltăieri am scris că ne putem aștepta la cererea de armistițiu din partea Rusiei. Mult mai curând decât mă așteptam, această presupunere a găsit o confirmare eclatantă. Eri o telegramă ne-a adus vestea, că guvernul rus ar fi autorizat pe comandanții armatei să încheie un armistițiu „în vederea păcii”.

Știrea încă are nevoie de confirmare oficială. Inșă totul ne face să credem în temeinicia acestei informațiuni.

Urmărind presa rusă din ultimul timp, era ușor de prevăzut inevitabilitatea unui asemenea demers. Guvernul rus, ori-care ar fi el, nu mai avea altă ieșire, și ori-ce întârziere expunea țara și armata la o catastrofă sigură.

Abia vr'o zece zile înainte de revoluția maximalistă, la 27 Octombrie a. c., în ședința reunită a Sovietului lucrătorilor și soldaților și a Consiliilor țărănești din Petrograd, s'au înfățișat reprezentanții autorizați de la diferite fronturi ale armatei ruse, cerând *încheerea imediată a păcii*. Și fiindcă membrii guvernului în ultimul timp, începând cu ministrul Afacerilor străine, d. Terescenco, toată vremea asigurau că și ei doresc pacea, dar „pacea onorabilă”, unul din acești reprezentanți a declarat că soldații sunt dispuși să accepte ori-ce pace, „chiar pacea *rușinoasă*, numai pace să fie...”. Altul s'a exprimat și mai drastic, că soldații sunt gata să facă ori-ce concesțiuni imaginabile și ori-cui, Impăratului Wilhelm, „și chiar *dracului*, numai să ajungă la pace odată...” («Rieci», din 28 Octombrie 1917).

Câteva zile mai târziu, primul congres al soldaților ucraineni de pe frontul de Apus a hotărît să ceară Radei Centrale din Kiev să someze guvernul provizoriu de a încheia imediat pacea și, fără să aștepte răspunsul gu-

vernului, Rada ea însăși să facă deîndată demersurile necesare pentru a ajunge la pace grabnică, pentru ca poporul ucrainean să nu mai sufere din cauza prelungirii războiului. («Dielo naroda», 2 Noembrie 1917).

Această atmosferă în armată ne explică pe deplin atât împrejurările, cari au provocat revoluția maximalistă, cât și necesitatea pentru guvernul din Petrograd de a ținea seama de această sete de pace a armatei.

Dar cece caracterizează demersul guvernului, după cum spune telegrama citată, e că el nu s'a adresat direct guvernelor Puterilor Centrale, ci a ordonat *comandanților armatei* de a cere armistițiul de la comandanții armatelor inamice.

Conform cu normele dreptului de războiu, armistițiul pot încheia comandanții de armată, fără să fi intervenit ratificația superioară a Statului. În timpul armistițiului încetează toate operațiunile militare, însă *starea de războiu continuă*.

Cum s'ar explica dar acest demers? Telegrama ne spune, că guvernul a dat acest ordin „în vederea încheerii păcii”. Pentru ce dar nu s'a adresat direct guvernelor Statelor inamice?

Evident, pentru că pe de o parte, nevoia de armistițiul e urgentă, întrucât armata nu mai este în stare de a întreprinde nici o operațiune militară, iar pe de altă parte, guvernul din Petrograd nu se simte destul de stăpân pe situație, pentru ca să poată cu autoritate începe direct tratativele de pace.

O serie de telegrame foarte sugestive întărește această presupunere: ni se face cunoscut în ele, că guvernul din Petrograd „nu se mai consideră ca beligerant”, cu toate că n'a făcut încă nici un pas pentru ca *juridicește* starea de războiu să înceteze.

Prin urmare, este vorba de o nevoie urgentă care trece peste considerațiuni de formă, de o imposibilitate de fapt de a mai duce războiul.

Atunci, cererea de armistițiul este, în fond, *un apel la generozitatea inamicului*, care implică angajamentul din partea celui ce cere armistițiul, de a face tot ce este necesar pentru a încheia și o pace valabilă, adică, care să *angajeze Statul rus*. De aceea guvernul și relevă, că armistițiul se va cere „în vederea păcii”.

Dar că Rusia nu mai poate duce războiul, era clar de mult. Și Puterile Centrale i-au și acordat un *armistițiul de fapt*, ținând seamă de situația interioară a țării. E interesant din acest punct de vedere, că atunci când s'a

crezut necesar de a întreprinde ultimele ofensive împotriva armatelor ruse, comunicatele oficiale au simțit nevoia să le explice ca o *represalie*, față de faptul, că armata revoluționară a rupt ea însăși acest armistițiu, sub influența discursurilor lui Kerenski.

Evident, că într'o situație normală, fiind dată starea de războiu, atacul nu are nevoie de nici o justificare.

Armistițiu de fapt poate înceta, ori-când interesul acțiunii militare ar cere. Dar armistițiu convenit între comandanții de armate, îi leagă, și operațiile militare nu pot reîncepe, înainte de termenul fixat, decât în anume cazuri prevăzute în dreptul internațional.

Pentru ce dar comandanții Puterilor Centrale să-și ia un astfel de angajament? Armata rusă, și fără angajament din partea ei, n'ar putea doar să-și regăsească spiritul ofensiv. Incheierea formală a armistițiului, vădit, ar fi în situația concretă, folositoare numai pentru armata rusă.

Dar de la un popor atacat de o lume întreagă, de la un popor care luptă pentru existența lui, nu se poate cere o asemenea generozitate, — și nici un guvern nu e în drept să i-o impună, — dacă nu i se asigură în schimb și lui un avantaj ponderabil.

Față de atitudinea guvernelor centrale de până acum, putem fi siguri, că ele nu vor refuza un armistițiu, care ar fi în adevăr „în vederea păcii”. Alt-fel vor trage în cum-până considerațiunile pur militare, în vederea planurilor pe cari nu le putem ști, și se vor cere și toate garanțiile necesare.

Pentru noi, românii, cererea de armistițiu din partea guvernului rus, are mai cu seamă importanță pentru că învederează situația tragică a armatei din Moldova, oricare ar fi soarta acestei cereri.

Și nu e tragică numai situația armatei din Moldova.

Se apropie ceasul când întreg poporul românesc, trebuie să-și dea seama, *dacă are dreptul* să lase toate „Sovieturile” să hotărască de soarta generațiilor noastre viitoare; *dacă are dreptul*, ca națiune suverană, să abdice din nou în favoarea prepușilor Sovieturilor rusești de la Iași...

Dar va trebui să mai revin asupra acestor grave întrebări.

XII

DAR ROMÂNIA ?...

Ceea ce se petrece acum în Rusia nu mai e revoluție, nici războiu civil. E o complectă destrămare a vieții de Stat, — acea luptă «a tuturor împotriva tuturor», pe care și-o imagina cugetătorul englez *Hobbes* înainte de viața de Stat, în «starea naturală», când ar fi fost *homo homini lupus*.

La ordinul guvernului de a încheia un armistițiu, generalisimul Duhonin a răspuns prin răsvrătire, refuzând totodată să transmită comandamentul noului generalisim, numit de Soviet.

Față de starea de lucruri pe front, e de prevăzut o încăerare între cei doi generalisimi, cari, probabil, dispun fiecare de o parte din trupe.

În acelaș timp, guvernul din Petrograd decretează măsuri drastice pentru exproprierea pământurilor și a capitalurilor, rechiziționează case particulare pentru locuințele sărăcimii, trece fabricile în mâinile lucrătorilor, etc., etc.

În regiunea Donului tronează generalul Kaledin cu cazacii săi. Ucraina își proclamă independența, și-și recrutează o armată proprie.

Lupte se dau în fiecare oraș, în fiecare sat, în fiecare colț de stradă.

Și peste tot își întinde mâna osoasă foametea neîdurătoare.

Ceeace ne interesează înainte de toate pe noi, românii, este resfrângerea pe care acest infern o va avea asupra războiului.

Se va încheia armistițiu sau nu?

Va reuși generalisimul numit de „*Sovietul comisarilor*” din Petrograd, — cum se numește astăzi consiliul de miniștri maximaliști, — să se impună trupelor și să execute ordinul relativ la armistițiu?

Aceste întrebări ajung aproape indiferente.

Incheierea unui armistițiu, și mai cu seamă respectarea lui, presupune o armată disciplinată, în care ordinele date de comandament s'ar executa cu sfințenie de trupe.

Dar în situația descrisă, chiar dacă generalisimul va încheia armistițiu, nu e nici o garanție că trupele îi vor respecta condițiunile. Precum, chiar de nu s'ar încheia

nici un armistițiu, nu mai e forță care să poată reține aceste masse de soldați, ca o adevărată armată, pe front.

Lipsiți de muniții, de hrană și de haine de iarnă, soldații ruși nu mai pot sta în tranșee, dar nici nu pot pleca, — păstrându-și cel puțin închegarea și organizația de armată, — din cauza imposibilității ori-cărui transport regulat pentru astfel de masse.

Numai imaginația unui Dante și-ar putea închipui toate consecințele acestei situații.

Horde de oameni înarmați, fără nici un chip și asemănare, rupți, desculți, flămânzi, exasperați, năvălind peste clocotul acela de revoluție socială și politică, ce a prefăcut toată întinderea Rusiei într'un singur vulcan în erupțiune.

Ce face și ce poate face armata din Moldova în mijlocul acestui Sabat?

La cine mai poate apela guvernul din Iași?

La Lenin, la Kaledin, la Rada ucraineană din Kiev? La generalisimul Duhonin, răzvrătit împotriva „Sovietului Comisarilor“, sau la generalisimul Krilenko, numit de acest Soviet?

Cu cine este aliat, cu cine este dușman?

Căci guvernul din Iași nu se poate eschiva dela un răspuns la aceste întrebări; el are doar nevoie să-și mențină relațiunile zilnice cu armata. aliată, și deci trebuie să recunoască pe cineva din competitori ca reprezentând autoritatea legitimă, și prin aceasta chiar să se declare dușman al celorlalți...

Și ori-ce hotărâre ar lua în această privință guvernul român, ea nu poate fi decât fatală pentru armata noastră și pentru țară, — fiindcă ar putea numai să ne implice în luptele revoluțiunii ruse, în care nu avem ce căuta.

Pentru aceasta am intrat în războiu, ca fiii noștri să-și verse sângele pentru Kerenski, pentru Kaledin sau pentru Lenin?...

Și în acelaș timp, guvernul român nu mai e în stare să se hotărască pentru singura soluție ce ne-o dictează această grozavă situație: *ruperea imediată a ori-cărui contact cu armata rusească.*

Dar cum ar putea, chiar dacă ar voi, regimul din Iași să rupă acest contact?

El a ars toate podurile în urma sa, a întrețesut armata noastră cu trupele rusești; a creat un comandament co-

mun; a transportat în Rusia tezaurul țării, arhivele, băncile, serviciile publice întregi...

Și ar putea acest regim, chiar dacă ar voi, să găsească vr'un sprijin la Puterile Centrale, în fața cărora este părăsit de... — ce ironie! — *de aliați?*...

„Chiar dacă ar voi...”

Mai poate oare el *voi* ceva în această agonie?...

Dar din ori-ce situație *trebuie* găsită o ieșire. Dacă nu o poate găsi guvernul din Iași, e dator să o caute altcineva.

Și noi aceștia, de dincoace de zid, ne facem oare datoria față de copiii noștri, dacă privim în tăcere și cu resemnare la acest spectacol dantesc?...

Nu suntem și noi *România?*...

27 Noembrie.

XIII

IN FAȚA CUGETULUI

Se apropie ceasul, când întregul popor românesc trebuie să-și dea seamă de perspectivele, cari se deschid înaintea noastră, și de grelele răspunderi pe cari noi ni le asumăm, față de toate generațiile viitoare ale acestui neam, ale cărui destine atârnă de puterea de voință, de spiritul de jertfă și de abnegație, de simțul de datorie al generației, care în clipele aceste de cumpănă reprezintă gândirea și energia națiunii.

Puține săptămâni, poate chiar numai zile, dacă nu și ore, ne despart de acel moment, când prin încheierea armistițiului dintre Rusia și Puterile Centrale, va trebui să fie fatal hotărâtă și acțiunea Statului român.

Această hotărâre nu va putea fi întârziată, chiar dacă nici un armistițiu formal nu va fi încheiat.

Armata rusă încetând de fapt lupta, iar Sovietul din Petrograd făcând cunoscut lumii în ce condițiuni înțelege să încheie pacea, nu se mai poate, nu mai avem dreptul de a prelungi agonia în care ne sbuciumăm de atâta vreme, fără nici un rost pentru viitorul neamului românesc.

Sfatul revoluționar, din care a isvorât guvernul de față al republicii ruse, ne asigură restabilirea în granițele de mai înainte, cu anumite rezerve și în anumite condițiuni.

Dar poate poporul românesc recunoaște Sovietului maximalist dreptul să *trateze el pentru România*, dreptul să stabilească condițiunile de viață *pentru națiunea românească?*

E întrebarea pe care o pun conștiinții fiecărui cetățean român. Să-și scruteze fiecare cugetul, și să-și dea răspunsul *sie-și singur...*

Nici un sofism nu poate eluda examenul de conștiință și nu poate ușura răspunderea, pe care fie-care din noi și-o va lua față de copiii noștri, față de tot șirul de generațiuni, cari ne vor urma, și cari vor fi condamnate să ducă viața moartă, mai rea de cât moartea vie, dacă din lașitate sau din fățarnicie, nu ne vom face toată datoria, pe care ceasul ne-o pune pe umeri.

Noi înșine astăzi suntem chemați să făurim lanțul ce va încătușa țara și neamul, sau să punem temelii casei în care el va trăi, poate, încă veacuri de acum înainte. A! Înțeleg, că nu e ușor nici să găsim chipul de a ne afirma tot gândul, nici de a ne încheia acțiunea.

Țara este împărțită între armatele străine, viața publică normală nu e cu puțință; mijlocul de a veni în contact între trunchiurile răslețite e peste măsură de greu de găsit, și mai greu e de a stabili unire între cugete și de a ne organiza sforțările.

Dar pentru moment îndrăsnesc să cer concetățenilor nu o acțiune, ci înainte de toate, să și scruteze cugetul și să nu-și lase *adormită conștiința lor*.

Ceea-ce face să trăiască popoarele e mai cu seamă *tăria sufletească*, care se poate afirma în ciuda tuturor împrejurărilor exterioare.

Ne-a fost dat astăzi să vedem puterea poporului german, — dar în ce prăpastie părea el aruncat după Iena?

Ceea-ce l'a susținut, l'a înviorat și l'a înălțat peste atâtea neamuri, e exclusiv *tăria sufletească* de care a dat dovadă în zilele cele de încercare.

Și *tăria sufletească* se manifestează nu numai față de nenorocirile exterioare, dar mai cu seamă față de noi înșine, față de prejudecățile noastre, față de vanitățile și slăbiciunile noastre, față de toate acele formule și lozinci cu care ne-am obișnuit să învălim realitatea, în groaza noastră de a privi în fața adevărului.

Și numai adevărul ne poate măntui, adevărul cel mai crud, adevărul care arde de durere, dar și purifică.

Nu *forma*, nu minciunile convenționale în cari, în viața

de toate zilele, lenea și lașitatea ne pot îmbrăca gândirile, ci *fondul* real de simțire și de energie vie ne poate duce spre cărarea de izbăvire.

Așa dar, repet întrebarea, la care fiecare din noi e dator să-și dea răspuns conștiinței sale:

Poate poporul românesc recunoaște «Sovietului comisarilor națiunii ruse» dreptul să trateze pentru România, *dreptul să stabilească condițiunile de viață pentru națiunea română?*

Prima încercare de a ne sofistica conștiința ar fi să invocăm guvernul din Iași, care ar avea misiunea să vegheze asupra drepturilor națiunii.

Dar *în conștiință* puteți spune, că acest guvern își mai poate îndeplini misiunea?

N'avem dreptul să eludăm întrebarea pusă conștiinței noastre înseși, prin evocarea unei ficțiuni constituționale.

Numai *realitatea lucrurilor*, în toată goliciunea ei, poate fi luată aici în considerație.

Realitatea, mai întâiu, din punctul de vedere al situației subiective a unui guvern care își are conștiința încărcată de acest războiu.

Guvernul, care a întreprins un războiu nenorocit, în condițiunile în care a fost pornit și dus războiul României, mai are el libertatea necesară de cuget și de voință pentru a sta la straja intereselor naționale în ceasul acesta grozav?

Oamenii sunt și ei. Și oamenii, a căror judecată poate fi apăsată de o asemenea răspundere grea, nu pot avea chemarea, care le cere tot gândul neîntunecat și toată energia neîmpiedicată de considerațiuni personale.

Realitatea apoi, și din punctul de vedere obiectiv, al situației de fapt, în care se află guvernul din Iași.

Un guvern, care stă în fața inamicului, împotriva căruia nu mai poate duce lupta, și *sub puterea* aliatului, care îl trădează, și care are tot interesul de a ne sacrifica, — acest guvern nu e în măsură să hotărască pentru noi viitorul copiilor noștri.

Aceasta, dar, e prima datorie de conștiință: de a nu ne refugia cugetul în dosul ficțiunii constituționale, pentru a ne închina, în realitate, în fața armatelor maximaliste.

Numai după aceasta, vom putea păși mai departe pe drumul spinos al adevărului.

XIV

IRONIILE ISTORIEI

Un comunicat al guvernului elvețian a adus eri la cunoștința generală un fapt de o covârșitoare însemnătate:

„Comisarul pentru Afaceri străine“ al guvernului din Petrograd, d. Trotzki, a transmis reprezentanților celor șase State neutrale pe lângă guvernul rus o notă, în care el face cunoscut propunerile făcute de Rusia ambasadurilor Înțelegerii relativ la armistițiu și pace. În nota către reprezentanții Statelor Centrale, d. Trotzki cere ca aceste propuneri să fie oficial transmise guvernelor Puterilor Centrale.

În Camera Comunelor din Londra ministrul de Afaceri străine, Balfour, a confirmat că guvernelor Înțelegerii le-au fost comunicate propunerile de pace ale guvernului rus sau ale persoanelor cari își dau titlul de guvern rus...”

În sfârșit, Cancelarul Imperiului german a declarat că, prin telegrafia fără fir, a fost sesizat și direct guvernul german de propunerile rusești. Cancelarul și-a exprimat și nădejdea, că se va putea ajunge la pace.

În acelaș timp agenția engleză *Reuter* publică o telegramă din Petrograd, după care noul generalisim al armatei ruse, Krilenko, a plecat la front, după ce a adresat armatei și flotei *un manifest despre pace*.

Aceste sunt fapte autentice și pozitive: Rusia, prin guvernul ei de azi, face propunerea oficială de pace, și se arată hotărâtă de a o realiza.

Comunicatul elvețian mai spune, că Consiliul federal din Berna a avut o ședință în care a luat cunoștință despre nota comisarului de Afaceri străine al Rusiei și a hotărât de a cere legațiunii elvețiene din Petrograd informațiuni mai detaliate, ca și comunicarea propunerilor făcute ambasadurilor Înțelegerii din Petrograd. Primind răspunsul, Consiliul federal se va pronunța asupra urmărilor ce trebuiesc date demersului guvernului rus.

Evident, guvernul elvețian, dorind să observe îndatoririle de cea mai strictă neutralitate, voește să se convingă, în primul rând, dacă propunătorii au dreptul să vorbească în numele Republicei ruse — întrucât în mo-

mentul de față noua stare de lucruri din Rusia nu a fost încă general recunoscută.

Nu este nici un motiv de a ne îndoii, că guvernul elvețian, primind informațiunile cerute, întrucât nu are nici un drept să se amestece în afacerile interne ale Rusiei, își va face datoria de neutral și va transmite oficial Puterilor Centrale propunerile guvernului din Petrograd.

În ori-ce caz, interesul de a examina seriozitatea propunerii și competența propunătorilor îl au înainte de toate înseși Puterile Centrale. Odată ce Rusia e hotărâtă de a încheia pacea, calea pe care Puterile Centrale, fie chiar numai prin telegrafie fără fir, vor fi sesizate de propunere este indiferentă, — nu aceste chestiuni de formă vor fi decisive pentru începerea tratativelor.

Prin propunerea guvernului din Petrograd, istoria războiului mondial a intrat într'o nouă fază.

În aparență acest războiu a fost aprins din cauza conflictului dintre Austro-Ungaria și Serbia.

Serbia refuzând satisfacția pe care i-o cerea guvernul din Viena, Rusia a declarat că nu poate rămânea indiferentă și nu va tolera ca Serbia să fie strivită.

Intervențiunea Rusiei automatic a determinat și acțiunea Franței, care a făcut cunoscut părților interesate că își va face datoria, ce-i impune alianța, și va susține Rusia cu toate puterile ei.

Ast-fel Rusia a sărit în ajutorul Serbiei, iar Franța în ajutorul Rusiei.

Așa, din punctul de vedere *formal*, a fost deslănțuită asupra lumii cea mai groaznică catastrofă.

Și dacă în realitate, toate Statele au fost mânate de interesele lor proprii, totuși chiar *în fond* războiul mondial n'ar fi izbucnit, dacă Rusia nu pretindea „să ajute” Serbia (guvernul din Viena se legase de a nu urmări vr'o anexiune, și chiar de a nu duce acțiunea militară mai departe de ocuparea Belgradului, pentru a cere satisfacție), — și... desigur el nu ar fi luat proporțiile actuale, dacă Franța nu se credea datoare să sară „în ajutorul” Rusiei.

Și acum, printr'o sălbatecă ironie a Istoriei, după ce biata Serbie, mulțumită „ajutorului” rusesc, a fost cu totul strivită, Rusia se declară sătulă de atâta zadarnică vărsare de sânge și cere pace, iar Franța, care numai pentru a „ajuta” Rusia s'a aruncat în vâltoare, când aceasta nu mai are nevoie de „ajutor”, o amenință cu represalii!..

Poate fi ceva mai tragic decât situația unui „secundant” care trebuie să ia asupra-și toată greutatea și toate riscurile luptei ?!

Nu încapе în doială, că dacă Puterile apusene nu ar fi apreciat cu totul greșit „forțele incomensurabile” ale Imperiului moscovit, ele n'ar fi întreprins războiul.

Franța nu-și mai număra miliardele pe cari le arunca în abisul finanțelor rusești. Anglia își mărginea toate ambițiunile, numai ca să-și lege la carul războiului pe „uriașul dela Nord”, și să-și asigure ast-fel triumful. Anglia credea, că după spetele largi ale uriașului, va putea duce războiul fără serviciul militar obligator, cu o armată de voluntari de 150 mii de oameni !...

Legendele populare rusești cântă pe un erou specific moscovit, *Ilie din Murom* (Iliia Murometz), care doarme în șir, fără să se trezească, treizeci și trei de ani, iar când se deșteaptă, smulge din rădăcină un brad secular și face mari isprăvi, culcând la pământ, nu tocmai cu rost, o mulțime de „păgâni”. Dar tocmai când norodului, ce și-a pus nădejdea în el, viața îi este mai dragă, Ilie din Murom adoarme din nou și de atunci norodul se tot așteaptă la deșteptarea lui...

Franța nu mai poate nădăjdui, că Ilie va smulge pentru ea din ghiarele „balaurului” pe cele două fecioare răpitate...

Dar când Ilie din Murom se va retrage definitiv de pe arena europeană în bârlogul său, prin aceasta chiar își va găsi soluția chestiunea Orientului, una din cele două mari probleme ale acestui războiu, la a căror umbră Franța credea să-și realizeze revendicările.

În această privință, Înțelegerea a pierdut partida.

Sfera războiului de acum înainte se va restrânge. Lupta va continua, mai cu seamă pentru cealaltă problemă mondială: stăpânirea oceanelor.

Și dacă farmecele de cari este vrăjită națiunea franceză nu se vor împrăștia la timp, cine știe dacă nu o așteaptă surpriza și din partea practicului Albion, care poate găsi într-o zi că „libertatea națiunilor mici” se poate mai lesne asigura prin oare-cari combinațiuni coloniale, de acord cu „barbaria teutonă”...

Sunt nemiloase ironiile Istoriei...

2 Decembrie.

XV

MESAGIUL AERIAN DE PACE

È impresionantă chiar și calea aleasă de «Sfatul comisarilor națiunii» din Petrograd, pentru a adresa lumii însângerate un apel la pace: telegrafia fără fir.

«Revoluția lucrătorilor și țăranilor» parcă vrea astfel să strige la cer, ca cerul și pământul să audă dorul muncitorimii ruse de pace, de fraternizare între toate popoarele care se omoară astăzi într'un măcel absurd.

Ca și mijlocul simbolic al transmisiunii aeriene, nu sunt mai puțin patetice atât forma acestui document, unic în felul lui, cât și cuprinsul apelului, în care par'că vibrează sufletul unui neam întreg, care abia și-a rupt lanțurile milenare.

Revoluțiunea triumfătoare, ea însăși, se adresează prin căile văduhului, direct «tuturor guvernelor, tuturor claselor, tuturor partidelor din toate țările beligerante», ca și «tuturor popoarelor, și în primul rând claselor muncitoare din țările aliate», pe care le roagă «să răspundă categoric la întrebarea, dacă ele vor sau nu, să intre împreună cu muncitorimea rusă, în tratative asupra armistițiului imediat și a păcii generale.»

«De la răspunsul la această întrebare, — urmează apelul, — atârnă dacă putem scăpa de o campanie de iarnă, cu toate ororile și mizeriile ei, sau dacă Europa va fi și mai departe inundată în sânge.»

Guvernul lucrătorilor și țăranilor declară, mai departe, că nu admite ca tratatele secrete, încheiate de Țar și burghezie, să poată lega poporul rus, și invită pe toate popoarele să încheie un nou tratat pe baza de înțelegere și colaborarea obștească.

În acelaș timp, mesagiul aerian al revoluțiunii triumfătoare denunță popoarele, că reprezentanții oficiali și oficioși ai claselor diriguitoare din țările aliate, în răspuns la propunerea de pace, au refuzat să recunoască guvernul revoluționar și să intre cu el în vorbă asupra încheierii armistițiului și a păcii.

Apelând împotriva guvernelor la popoare, «Sfatul comisarilor națiunii ruse» își încheie această neobișnuită notă diplomatică cu un vehement protest împotriva «diplomației profesionale reacționare» și cu strigătul de «trăiască pacea și înfrățirea dintre popoare!» ...

În opoziție cu guvernele Înțelegerii, cari luptă pentru «libertate și dreptate», guvernele «militariste» ale «barbarelor» Puteri Centrale au primit cu bună-voință apelul «revoluției triumfătoare» din Petrograd. Cancelarul german a declarat în Reichstag, că propunerile Sfatului comisarilor pot fi considerate ca o bază de discuțiune, exprimându și în acelaș timp speranța, că aceste străduințe vor lua o formă concretă și vor aduce în curând pacea. Iar ministrul de externe al Austro-Ungariei a și răspuns direct guvernului rus, tot prin telegrafie fără fir, că este gata să intre în tratative pentru încheerea armistițiului și a păcii generale.

Aci deocamdată stau lucrurile.

Fiind dată imposibilitatea de fapt pentru Rusia de a mai continua războiul, sunt toate șansele ca, cel puțin în ce privește tratativele cu Puterile Centrale, toate fazele preliminare să treacă repede până ce ambele părți își vor preciza condițiunile. Și dacă Petrogradul nu se va depărta de pe terenul realităților, în curând poate urma și încheerea păcii între Puterile Centrale și Rusia.

Un capitol însemnat al Istoriei mondiale pare astfel aproape de sfârșit.

Ceeace caracterizează acest capitol este o ciudată discordanță între frazeologia oamenilor de Stat și actele lor.

În lagărul Înțelegerii izbucnirea războiului a fost cu multă eloquență explicată ca un rezultat al agresiunii brutale a Germaniei.

Dar procesul generalului Suchomlinov a desvălit în fața lumii un adevărat complot, în care rolul important l-a jucat fostul ministru de războiu al Țarului, pus la cale tocmai de corifeii Înțelegerii pentru a zădărnici toate încercările de a conjura primejdia războiului.

În cursul acestor trei ani am auzit apoi până la sațurație despre intențiunile cotropitoare ale austro-germanilor, dar numai din partea lor am văzut acte, cari dovedeau intențiuni pacifice. Cum au fost primite aceste manifestări de către Înțelegere nu mai am nevoie să reamintesc.

În sfârșit, «democrațiile apusene», cari luptă pentru «dreptate și libertate» amenință astăzi revoluția rusă cu toate fulgerele cerului, fiindcă poporul istovit nu mai are putere de a duce lupta, iar «monarhiile medievale» îi întind în ceasul acesta suprem o mână de ajutor..

Dar și dominațiunea minciunii are limite. Scrisoarea pacifistă a lordului Landsdowne, care apare tocmai în acest moment în *Daily Telegraph*, unul din cele mai răspândite organe conservatoare, e un semn promițător al vremii: lordul Landsdowne a fost doar și el altă dată unul dintre cei mai pătimiși rășboinici...

Chiar eri, — în urma ultimelor evenimente, — întrevedeam în acest loc, posibilitatea unui reviriment în Anglia.

Nu suntem încă în ajunul lui, dar e un început...

Dar Iașul? ...

Mă aștept să auzim zilele acestea cine știe ce plan fantastic, ca acel al d-lui general Iliescu, în ciuda realității, în ciuda rațiunii...

Dacă țara mai vrea să rămână sub regimul minciunii...

4 Decembrie

XVI

C U M P Ă N A...

Sunt evenimente de un înțeles istoric atât de imens, în cât gândirea și imaginația contemporanilor nu le poate cuprinde în tot infinitul urmărilor lor.

Unul din aceste evenimente l-a înregistrat eri comunicatul oficial al comandamentelor militare ale Puterilor Centrale: delegații armatei ruse au sosit în cartierul plenipotențiarilor armatelor austro germane pentru a stabili condițiunile armistițiului general.

Aceste mari vremuri ne au deprins cu atâtea surprize, în cât este prudent de a nu afirma nadejdi exagerate în ce privește consecințele imediate ale acestui act.

Din nenorocire, valurile răscolite ale revoluționarilor nu îngăduie stabilirea în scurtă vreme a unui echilibru durabil. Desigur, revoluția din Rusia nu a ajuns încă la acel moment când ne-am putea aștepta la începutul unei opere constructive, fără noi bulevsări și ciocniri violente de patimi și interese sociale necompatibile.

Se ridică dar tragica întrebare: va avea oare vreme actuala ocârmuire din Rusia pentru a duce tratările actuale la sfârșitul lor natural, — încheerea păcii?

Putem fi prinși încă în vârtejul unor dureroase încercări.

Dar oricare efect imediat ar avea inițiativa guvernului lucrătorilor și țăranilor din Petrograd, ea a pus însă hotarul unei epoci.

Rusia, mai întâiu, nu va mai duce războiul, ori câte schimbări ar mai suferi guvernul Republicei, și orice grup sau partid ar mai veni deacum înainte la cârmă.

După clipele trăite astăzi de toate truditele neamuri ale Rusiei, când ele au auzit și au primit bună-vestirea de pace, nu mai există forță pământească, care să poată goni din nou pe soldați în tranșee și să pună din nou pe umerii poporului povara năprasnică a războiului.

Apoi, ieșind din rânduri Rusia, nici guvernele Aliatilor apuseni nu vor mai putea rezista multă vreme popoarelor lor doritoare de pace. Milioanele oștirilor rusești nu mai pot fi compensate nici de America, nici de... Siam! Războinicii cei mai intransigenți vor trebui să se supună evidenței.

În sfârșit, pasul îndrăznit de guvernul d-lor Lenin și Trozki, împotriva tuturor formelor și lozincilor rutinei diplomatice, împotriva tuturor normelor învechite ale artei de guvernământ — pasul acesta care le-a înscris numele în Istorie, a salvat definitiv și opera mare a revoluției ruse, chiar prin serviciul imens adus omenirii.

Vechia Moscovie, Sfânta Rusie a Țărilor albi, a trăit.

Nu putem ști încă cum se vor așeza lucrurile acolo, care va fi forma definitivă de Stat a Rusiei noi, nici măcar conturul general al ființei sau al ființelor politice ce se vor ridica din ruinele vechiului regim.

Îe greu de admis, că în Rusia de astăzi ar fi cu putință organizarea imediată a unui Stat socialist. E foarte puțin probabil chiar, că ne va fi dat să vedem acolo în curând vr'o încheiere orânduită, ori-care ar fi ea. Destinul leagă dureri nesfârșite și valuri de sânge de orice zămislire de lumi noi.

Dar când Revoluția și-a putut crea în fața Istoriei mondiale acest titlu la recunoștința omenirii întregi, ea și-a afirmat în acelaș timp dreptul la viață.

Întorcerea vechiului regim, care, el mai cu deosebire, poartă vina acestui măcel, e o în posibilitate morală.

Ultima rezervă a reacțiunii universale, Rusia Țaristă, a dispărut pe veci.

Peste veacuri toate chestiunile mici, — cari numai pentru patima noastră oarbă pot părea astăzi mari, — legate de aceste vrăsmășe vremuri, pot fi uitate.

Dar acest fapt mare va rămânea: vigoarea rasei germane

a asigurat lumii calea de propășire netulburată, îndrumarea, neîmpiedicată de veșnica amenințare dinspre răsărit, spre acele țeluri înalte, pe care tot uriașii de gândire și de acțiune ridicați din sânul acestei mari și nobile națiuni, marii ei cugetători și luptători, le-au pus înaintea omenirii.

Excelsior!

Păcatul neispășit încă al democrațiilor apusene, cari din egoismul mărunț al intereselor trecătoare, s'au asociat ultimei despoții din Europa, — amenințând astfel de a stăvili pentru veacuri mersul progresului și de a robi continentul, — acest păcat nu va fi ușor șters din cartea neamurilor...

Pentru noi, românii, însă, nu poate fi o clipă de durere mai cumplită...

România, fără ca să fie justificată măcar prin interesul ei național, intrase și ea în asociația nenaturală și vinovată...

Și în aceeași zi, în care ne-a venit vestea despre evenimentul epoeal de pe frontul ruso-german, n'ea fost dat să aflăm și despre desăvârșirea catastrofei naționale:

Rusia nouă, probabil în răspuns la alianța cu hordele anti-revoluționare ale guvernului Kaledin, a denunțat convenția militară cu România...

Iar Aliații din Apus pot numai oferi guvernului din Iași azilul de pribegie...

Care va fi soarta armatei din Moldova?...

Ce destin va avea și țara, care își încredințase cârma în ceasul de cumpănă, pribegilor din Iași!..

Groaznice întrebări..

6 Decembrie

XVII

UN AN..

În mijlocul avalanșei de evenimente mari, data fatală a ocupării Bucureștilor va trece, desigur, aproape nebagată în seamă de cei mai mulți.

Un an!...

Istoria războiului României, așa cum s'a reflectat el în psihica Capitalei, poate fi rezumată în puține cuvinte

Doi ani de orgie, de urâte speculațiuni și megalomanie maladivă din timpul «expectativei» și al «pregătirii», până la declararea războiului;

Zece zile de delir, de siguranța victoriei și de mari nădejdi, — până la Turtucaia:

Trei luni de agonie, de înfrigurată așteptare de vești de la front, când puținele licăriri de nădejde erau tot mai mult înecate în noaptea desperării, — până la abandonarea Capitalei;

Un an de amorțeală morală, de luptă împotriva conștiinții și împotriva evidenței, în căutarea aparenții de justificare a marelui păcat..

Vestea despre armistițiu, despre retragerea trupelor ruse din Moldova și despre denunțarea convențiunii cu România de către Rusia, pune capăt și acestei faze.

Ce va urma acum?

Se vor sgudui în sfârșit conștiințele amorțite, se va deștepta simțul datoriei obștești?..

În cursul vremurilor viața unei națiuni poate trece prin multe vicisitudini, cărarea Istoriei nu poate duce numai pe înălțimi, ea coboară adesea și în adâncuri prăpăstioase.

Dar cea mai mare disgrăție a soartei, care poate isbi o națiune, nu sunt nenorocirile exterioare.

Un popor poate fi învins într'un războiu nenorocos, teritoriul lui național poate fi ocupat de armatele străine, ruina lui materială poate fi cât de adâncă, nimic însă nu e încă pierdut iremediabil dacă sufletul lui este viu.

Nenorocirile exterioare pot fi chiar o piatră de încercare a sănătății morale a unui popor, și pot ele înseși servi ca punct de plecare pentru înălțarea lui ulterioară.

A! În epocile de prosperitate, prea adesea ne copleșește proza vieții cu nimicurile ei grozave. Goana după plăceri, după satisfacțiunile mărunte ale vanității, cercurile și intrigile meschine în viața de toate zilele, sunt păcate, de cari nu este ertat nici poporul cel mai viguros.

Dar suferința este fierul roș care topește toate impuritățile sufletesti și desgolește aurul inimii la orice ființă omeuească vrednică de acest nume.

Și vai de acel neam care și în catastrofa națională nu și află puterile de înălțare; dacă fruntașii lui, chiar în momente mari, în ceasuri de groază, nu-și găsesc decât tot sufletul de toate zilele, cu micile lui combinațiuni, cu aceleași ambițiuni deșarte și aceleași pofte neînfrânate...

Și mă întreb dacă s'ar putea găsi în Istoria universală

un alt caz, când vr'o națiune să fi căzut într'o prăpastie atât de adâncă, și să fi avut atâta nevoie de înălțare, *numai spre a mai putea trăi*, ca neamul românesc de astăzi?...

Două milenii a fost frământat, cu lacrimi și sânge nemăsurat, aluatul din care a crescut acest neam. Și nemilos a tăiat plugul Istoriei în carnea lui vie. Generații după generații se stingeau în dorul neîmplinit de viață mai ridicată.

Abia de vr'o trei decenii, într'un colț al pământului românesc, s'a închegat în sfârșit un Stat, care, putea fi un zălog al vremurilor mai senine.

Și unde am ajuns?

Să vă gândiți numai la calea străbătută de credința obștească dela August 1916 și până astăzi...

V'ați gândit vr'odată?...

Acest cumplit an, când am stat pe delături de viață am avut destul răgaz numai să ne gândim, să ne gândim greu, să ne cântărim toată vina trecutului, să întrezărim cărările întunecate ale viitorului...

Și acum, când vălul e sfâșiat fără milă, când nici o iluzie nu ne mai poate fi ertată, se găsește o minte cât de obtuză să nu se îngrozească, o inimă cât de împietrită să nu se cutremure?

Să nu se ridice o conștiință deasupra patimilor vechi? Să nu răsune o chemare la sufletele vii?

Să rămânem tot înglodați în tina vechilor păcate? Tot numai intrigi, clevetiri și cărtiri, tot șoapte la ureche, uneltiri subterane pentru o «situațiune», pentru o «slujbă», pentru un «portofoliu», pentru o... imitațiune de portofoliu?... «Ai noștri», — clientela „Conului X.", sau clica „Domnului Y"?

Aceste întrebări ne pune ceasul acesta când întâmplările mari din jurul nostru pun hotarul altor vremi.

Bătrânul cronicar moldovan, citat de d. A. Beldiman în conferința din Duminica trecută, a spus că „nu sunt vremile sub om, ci bietul om sub vremi”.

Dar dacă și sub aceste cumplite vremi nu se va găsi un chiag pentru toate sufletele risipite de frivolitatea vieții de altă dată, atunci nimeni, dar nimeni dintre noi nu se va mai putea scutura de grozava răspundere în fața celor ce vor veni după noi.

Cu toții vom bine-merita blăstămul copiilor noștri.

Am avut destule *semne*, și destul timp pentru medita-

țiune și pentru examenul conștiinții, ca să fim în măsură de a le pricepe.

Dacă nici acum nu vom găsi cărarea cea dreaptă, nu ne vom pătrunde de simțul datoriei, și nu ne vom uni în cugete, verdictul ne va fi dat de noi înșine.

La anul!...

7 Decembrie.

XVIII

POLITICA DE SUBURBIE..

Carageale toată viața cu înverșunare își bătea joc de «mahala». Dar «mahalaua» lui Carageale nu sunt suburbiile reale atât de oropsite ale orașelor noastre, cari în multe privinți înfățișează mai multă cinste și demnitate decât «centrul».

«Mahalaua» asupra căreia Carageale și-a vărsat sarcasmele amare, e pentru el un simbol al vieții noastre sociale și intelectuale, simbol de pretențiune și maimuțarie ridicole, de lipsă de cinste și seriozitate intelectuală, de frivolitate morală, de sărăcie sufletească.

Suburbia nu este nici oraș, nici sat. Ea este lipsită de viața intelectuală, de organizația și culturalitatea superioară a «centrului», dar și de aerul curat al satului. Inneacă de murdărie, ea primește toate scursorile nesănătoase ale centrului și trăește prin imitațiune, afișându-și pretențiunile nejustificate față de «țopârlanii» satelor.

Și pentru Carageale toată țara românească nu era decât o «mahala».

A cărui «centru»?

«Mahalagiii» lui Carageale ar fi fost foarte mândri să se afirme ca o suburbie a Parisului!..

Dar și aceasta este o pretențiune nejustificată: mahalaua marelui nostru satiric e pur *levantină*, abia atinsă de lustrul quasi francez al Fanarului!..

Se vorbește în adevăr prea mult de «franzuzomania» noastră, dar în realitate nu se poate vorbi de cât doar de «*franzuzomimia*» noastră,— de imitația superficială și frivolă a aparențelor, caracteristică pentru *rastacueri*.

Ce influență a avut asupra vieții noastre sociale și intelectuale *adevărata* cultură franceză, cultul pentru marile

idei din 1789, respectul pentru «drepturile omului» și pentru demnitatea cetățenească, întrupată în sufragiul universal?

În fiecare an reprezentanții elitei noastre petreceau mai multe luni la Paris, aduceau de acolo croiala hainelor și viciile cosmopolisului de la «Moulin Rouge», — dar pe cine dintre ei îl mișca starea de iloți orientali a țărânimii lipsite de drepturi omenești? Cine simțea rușinea «Constituțiunii noastre nescrise», cu «rotativa» ei, cu administrația publică lăsată pradă «electorilor»?

Pentru nimeni, dintre acei chiar cari se entusiasmau în România pentru Alsacia și Lorena, nu era accesibil *sentimentul real*, care mișcă pe francezi în această chestie. Cea mai bună dovadă este că ei au putut uita răpirea din 1879, a județelor basarabene, care nici nu se poate compara cu recucerirea celor două vechi provincii germane, nici din punctul de vedere al dreptului, nici din cel al interesului național.

Poate fi un exemplu mai clasic de psihologie suburbană, de maimuțarie frivolă și de pretențiune ridicolă, care exclude *asimilarea reală* a valorilor culturii apusene?

Nu! Nu suntem «mahalaua» Parisului!..

Această mentalitate suburbană levantină, a fost substratul psihic și al politicii, care a determinat dezastrul național.

Ceteam ziarele parisiene de boulevard, și ne formam o judecată asupra situațiunii politice, tot așa deformată, ca și «ultima modă din Paris», când ajunge la o onorabilă matronă din High life-ul suburban...

În fond, concepțiile politice ale vre-unui «mare european» din România erau de aceeași natură ca și entuziasmul «Conului Leonida», când i se părea că are dreptul la admirația lui «Galibardi».

Așa «învârteau politica» în aceste cumplite vremuri marii și micii noștri bărbați de Stat:

«Vezi dumneata, i-a plăcut și lui *Galibardi* (sau... Cle-menceau!...) cum am adus noi lucrul cu un sul subțire, «ca să dăm exemplu Evropii»...

Concepția războiului «fără rizic și sacrificii» poartă pecetea indelibilă a «conului Leonida»...

Astfel s'a format acea narcoză, care a împiedecat lumea noastră politică să vadă realitatea. Cu «șurubării» și cu «suluri subțiri ca să dăm exemplu Evropii», am adus țara într-o situație tragică, cum nu cunoaște alta Istoria universală.

Dacă mai poate fi încă scăpare pentru acest neam, nu-mai hotărîrea de a rupe cu toate apucăturile nenorocite ale poliției suburbiane ne poate da vr'o nădejde.

Cum era de prevăzut și cum de atâte ori s'a prevăzut și în aceste coloane, situația din Rusia a forțat și «comandamentul frontului ruso-român dela Nistru până la Marea Neagră» să propună armistițiul.

Mai este astăzi un om, care să nu vadă trista realitate?

Și acum ni se pune întrebarea: ce va fi de țara noastră mâne?

Nu *formele* au vr'o importanță, și nu *persoanele*. Suntem victima unui *sistem*, a acelu sistem, care din toată viața noastră publică a făcut o enormă minciună.

Va rămânea *sistemul*? Va rămânea în onoare tot politica suburbană a «conului Leonida?»

Atunci e indiferent, cine «va învărti lucrul' cu un sul subțire ca să dăm exemplu Evropii». Isbăvire nu va fi.

E ceasul hotărîtor în care ne va fi dat să vedem, dacă este în acest popor încă atâta conștiință și judecată, dacă fruntașii săi pot avea atâta abnegație de sine și simț de jertfă, ca să se ridice din atmosfera suburbiei la acele înălțimi, la cari numai ei ar putea fi la nivelul groazniciei probleme ce ni se pune..

8 Decembrie

XIX

ÎN CEASUL AL DOISPREZECELEA...

În viața popoarelor sunt momente hotărîtoare, în cari conducătorii poartă o deosebită răspundere pentru actele lor, fiindcă o greșeală săvârșită în aceste momente, cu greu mai poate fi reparată în urmă.

Spre a învedera această afirmare și a trage concluziunile cuvenite pentru actualitate, pot invoca din trecutul nostru recent anul 1913.

În acel moment — cum am arătat chiar atunci într'un articol consacrat tratatului din București, — se stabilise «o duioasă armonie» în lumea noastră politică. Acelaș suflet vibra în «*Viitorul*», organ național-liberal, și în «*Epoca*», ziar ultra-conservator» («*Viața Rom.*», 1913, No. 8 p. 184).

Mărturisind că «conștiința nu-mi îngăduie să iau parte la jubilara obștească», am îndrăznit, singur în publicistica și în politica noastră, să-mi ridic vocea împotriva acelei «armonii patriotice».

Imi dădeam seama la ce mă expunea această singularizare. «Dar — afirmam în articolul citat, — chestiunea e «prea însemnată, pentru ca un publicist conștiincios să «aibă dreptul să se eschiveze și să nu-și spună gândul cu «toată francheta. În aceste împrejurări răspunderile nu pot «fi acoperite nici de *solidaritatea de partid*, nici de consi- «derațiuni lăaturalnice de orice altă natură» (*ibid.*, p. 185).

În temeiul datoriei mele de publicist, mi-am permis atunci să pun o întrebare tuturor oamenilor noștri de Stat, *fără deosebire de partid*:

«Întru cât privește problema balcanică, — cetim în acelaș «articol, — e lămurit, că ea nu poate fi judecată de noi «de cât în legătură cu întreaga situațiune internațională. «Pentru a hotărî caracterul relațiunilor cu unul sau altul «dintre popoarele balcanice, ni se cere prealabil să deter- «minăm directiva noastră în ce privește politica noastră «internațională *întreagă*. Prin urmare, suntem în drept să «întrebăm pe conducătorii acțiunii noastre de Stat: *au «hotărît ei să dea altă îndrumare politicei noastre ext-erne, decât «cea din ultimele trei decenii?»* (*ibid.*, p. 190).

Întrebarea a rămas atunci fără răspuns. Doar că am fost categorisit ca «trădător»...

Însă răspunsul, și foarte elocvent, n'a întârziat prea mult. Căci *războiul din 1916 a fost predeterminat de acțiunea din 1913*.

Prin urmare, oricât de mare este răspunderea oamenilor din 1916, ei sunt în drept să asocieze la această răspundere și pe toți oamenii politici din toate partidele, fiindcă asupra tuturor, fără excepție, apasă deopotrivă acțiunea din 1913...

Astăzi țara plătește pentru greșeala acelu' moment.

Nu din dorul de încriminări inutile îmi permit această tristă amintire. Dar trecem din nou printr'un moment, în care o greșeală ar putea avea urmări și mai fatale.

În ceasul de față se hotărăște soarta Statului și a neamului românesc.

Un războiu nesocotit a fost definitiv pierdut, cum a fost silit să recunoască în sfârșit și guvernul din Iași. Acum urmează să fie lichidată această pagină tristă a Istoriei noastre.

Nu avem oare nici o datorie de îndeplinit, față de această lichidare, noi ceștia din teritoriul ocupat?

Imi permit să vorbesc acum cu aceeași francheță, cu care am vorbit și în 1913.

Ca urmare a unui războiu absurd, s'a creat o situațiune cu desăvârșire paradoxală.

România învinsă, mai curând poate găsi un sprijin la «inamici» decât la «aliați»...

Dar guvernele Puterilor Centrale, cari sunt înainte de toate responsabile față de popoarele lor, nu pot ținea seamă de *individualități*. Nu pot trage în cumpănă de cât *reprezentanții autorizați ai României*, chiar dacă la Berlin și Viena ar fi dispuși să treacă peste formele rigide.

Dar ce am făcut noi până astăzi, ca să le dăm Puterilor Centrale, — ori câtă bunăvoință ar avea pentru această țară, — mijlocul de a nu vedea în guvernul din Iași reprezentanți exclușivi a României?

Vă dați seamă de consecințele acestei situațiuni pentru întreg viitorul nostru?

Să-mi fie îngăduită încă o amintire din trecutul recent.

Înainte de ocuparea Bucureștiului, pe când guvernul se afla încă în Capitală, dar evacuarea începuse, am îndrăznit să fac apel la fruntașii noștri, fără deosebire de partide, ca să convoace pe toți deputații și senatorii hotărâți să rămână în Capitală, orice s'ar întâmpla. Eram convins că numai astfel am fi avut puțința în primul rând să împiedicăm distrugerea isvoarelor de avuție națională, precum și exodul copiilor în Moldova.

Apelul acesta la unirea tuturor bunelor voințe, a rămas și el fără urmări.

N'au fost mai fericite nici toate încercările ulterioare...

Nu voiu discuta acum rezultatele triste ale situațiuni ce s'a creat prin risipire de forțe și de bune-voinți.

Dar acum, în ceasul al doisprezecelea, înainte ca totul să fie pierdut definitiv, nu putem avea mai mult noroc? *Nici acum* nu e chip să găsim cuvântul de raliere?

Mâne poate va fi prea târziu.

Și atunci, nu vom fi și noi vinovați?

La păcatul *obștesc* din 1913, ca și la păcatul altora din 1916, să se adauge și păcatul *nostru* din 1917?

Să răspundă conștiința fiecăruia.

XX

EXCES DE ABILITATE..

Situația penibilă care a fost creată guvernului din Iași, și prin el țării, pe urma inițiativei luate de Sfatul comisarilor națiunii din Petrograd, rezultă chiar din Comunicatul oficial român de ieri asupra armistițiului.

Guvernul român nici nu mai încearcă să-și ascundă dezastrul :

«*Comandamentul superior rus*, — ne vestește Comunicatul, «— a propus armistițiul inamicului și trupelor române, cari «aveau frontul comun cu rușii. *S'a hotărît* că trupele române *trebuie* să participe la armistițiu. In consecință ostilitățile au fost întrerupte pe întregul front»...

Vra să zică, *Comandamentul superior rus*, și nu Comandamentul român a luat inițiativa, și în ce formă! Armistițiul a fost propus în acelaș timp inamicului și trupelor române. Nu e nici o indicație că ar fi avut loc, măcar de formă, vr'o consultație prealabilă între *aliați*...

Încă mai caracteristică este acea frază misterioasă a Comunicatului, care în termeni laconici ne face cunoscut că «*s'a hotărît* că trupele române *trebuie* să participe la armistițiu».

Cine a hotărît? Și ce însemnează acest «*trebuie*»: adică chiar fără să vrea?

Intrebarea este cu atât mai legitimă, cu cât telegraful din Loudra și din Paris ne asigură, că ministrul român la Petersburg, ca și atașatul militar pe lângă cartierul general rus, *au protestat*, împreună cu ceilalți reprezentanți și atașați ai Înțelegerii, *împotriva propunerii de armistițiu* din partea guvernului rus.

Trebuie din toate acestea să înțelegem că față de protestul guvernului din Iași *Comandamentul rus* «a hotărît că trupele române *trebuie* să participe la armistițiu»?...

Pentru făuritorii imperialismului „fără rizic și sacrificii”, cari aveau o pretenție deosebită la „abilitatea diplomatică”, — e un rezultat cum nu se poate mai lamentabil..

În fond e o grozavă tragedie și o durere atât de cumplită pentru sârmana țară, în cât e firesc că inimile slabe nici nu îndrăznesc să privească în fața realității..

Dar numai o hotărîre bărbătească de a nu ne îngădui în ceasul acesta nici o minciună, ne mai poate ajuta.

Situația guvernului din Iași nu are analogie în Istorie.

În orice războiu sunt învinși și învingători. Însă un învins de obicei poate găsi sprijin la aliații săi, al căror cuvânt, fie și ei învinși, tot trage în cumpănă; poate cere ajutor la State neutrale, cari sunt în măsură de a exercita o presiune în favoarea lui; în sfârșit, el poate inspira, în certă măsură. — prin nenorocirea lui chiar, sau prin cavalerismul cu care a dus lupta, — o simpatie învingătorului însuși.

Care este situația guvernului din Iași, din acest punct de vedere?

Despre inamici nu mai vorbesc, — rana este încă prea recentă ca să o mai sgândăresc: ori cari ar fi sentimentele lor pentru țară, — regimul din Iași, în urma cunoșcutelor declarații autorizate, nu va fi cruțat...

Neutralii? Dar acest războiu nu cunoaște neutrali cari să fi fost în măsură de a interveni, — dacă ei chiar ar fi nutrit vr'o simpatie pentru un guvern care cu atâta grandilocvență pornește un războiu, pe care îl crede fără rizic și sacrificii, și se dovedește atât de nesocotit în cât își aduce țara la marginea prăpastiei...

Rămân Aliații...

Și aici e momentul cel mai extraordinar: guvernul român s'a trezit între aliați, cari au ajuns într'un conflict fățiș. Astfel, el protestează împreună cu aliații din Apus, caută sprijin în elementele contra-revoluționare, și prin aceasta irită pe aliatul rus, care, cum am văzut, își permite, fără multe fasoane, să hotărască ce «*trebuie*» să facă trupele române. La urma urmelor, guvernul din Iași *trebuie* să se supună, și să adere la armistițiul. Prin aceasta încă nu-și asigură simpatiile rușilor, dar ridică împotriva sa, la sigur, pe cei din Apus, cari așteaptă de la România jertfa Belgiei, a Serbiei și a Muntenegrului, pe altarul Înțelegerii, sau... caută numai pretextul să se debaraseze de «*Maurul*», care... nu și-a făcut datoria...

Ce guvern, ce Stat, în toată Istoria lumii, a fost silit vr'odată să trateze pacea în aceste condițiuni?

Și mă gândesc la acel exces de abilitate, care vroia cu orice preț să ne asigure înfățișarea la congresul de pace «*la braț cu învingătorul*»...

A!...

Mai este acum vreme pentru «*abilități*», și pentru «*fasoane*», pentru discuții asupra «*partidelor*» sau asupra «*șefilor*»?...

Toată înjghebarea noastră politică a dat un formidabil

faliment. Câți români cu dor de țară se mai pot găsi, aici și „dincolo“, să ne dăm mâna — dar *indată*, fără târăgă-nare, pentru Dumnezeu! ca să reclădim templul risipit...

Dacă guvernul din Iași nu a știut de mult, și nu știe nici acum să-și facă ultima datorie, ne-o facem oare noi, — cei de aici ca și cei de dincolo, — «învârtind» politica, când țara *picre*, înțelegeți, *piere*?

Să lăsăm excesele de abilitate, și «sulurile subțiri» pe seama Conului Leonida, pentru alte vremuri...

10 Decembrie.

XXI

U L T I M U L P R I L E J

De la începutul Marelui Războiu — căci așa va fi recunoscut de Istorie — ori-ce om cu judecata limpede și obiectivă putea să prevadă rezultatele intrării României în lagărul Înțelegerii.

Din nenorocire, oamenii cu judecata sănătoasă au avut durerea să privească, neputincioși, prăpastia în care se prăvălea Statul, — glasul lor răsuna în vid.

Și nu poate fi o durere mai mare.

Mulți chiar dintre acei, cari rămâneau credincioși politiceii noastre tradiționale, erau prea convingși că ceea ce ar fi absurd, este și imposibil. Cu puține săptămâni înainte de 27 August 1916, chiar „Moldova“, de pildă, sfida guvernul d lui Brătianu să declare războiu Puterilor Centrale, dacă poate...

Din nenorocire, Istoria cunoaște multe State, și multe neamuri, cari au pierit fiind-că conducătorii lor făceau o politică „absurdă“.

În această vale de plângeri, „absurdul“, cum am aflat și noi prea târziu, pentru nenorocirea noastră, — este prea „posibil“, precum, împotriva doctrinei hegeliane, nu tot ce este *real* este și *rațional*...

Realitatea nu vrea să știe de logica omenească, și optimismul... „hegelian“ poate fi un izvor de mari desamăgiri și de mari catastrofe. În ori-ce caz, acest optimism paralyzează energiile, cari ar mai putea încă înlătura răul „posibil“.

Dacă m'aș gândi numai la liniștea mea sufletească, ar fi trebuit să invidiez și astăzi acea seninătate olimpiacă,

cu care mulți asistă la desfășurarea evenimentelor epocale din jurul nostru.

După izbucnirea revoluției ruse din Martie trecut, revoluție la care, cum știu cetitorii mei, mă așteptam de mult, am avut blăstemul, — căci și cea mai clară viziune e un blăstem, când nu poți face nimic, — să văd imediat consecințele ei ineluctabile.

De la apariția acestui ziar, cetitorii au putut urmări în coloanele lui, *de mai înainte*, succesiunea fatală a evenimentelor...

În special, am susținut, că revoluția este necompatibilă cu ducerea unui războiu ca acesta, și că Rusia, — ori-cine ar fi la cârmă, — va fi silită să închee armistițiul și să ceară pacea.

În acelaș timp arătam, că eșirea din luptă a armatelor ruse va impune inevitabil și României armistițiul și tratările pentru pace.

• Dar întrezăream în acelaș timp cu groază, pentru țara noastră, consecințele unei păci ce s'ar fi încheiat *cu regimul din Iași*.

Seninătatea olimpiană în această privință ne poate numai duce la noui dezastre.

În ori-ce caz acuma pierdem definitiv Basarabia, — și nu numai Basarabia...

Trebue din nou să mă opresc un moment asupra acestei chestiuni, din cauza revelațiilor senzaționale din „*le Journal*“, ce ne-au fost transmise eri prin telegraf.

Jurnalul francez, ne spune, în adevăr, telegrama din Berna: „examinează chestia, dacă armata română ar putea „aștepta în Basarabia evenimentele. Ziarul își dă însă „seama de greutățile pe cari le-ar înfățișa această soluție, „de oare-ce *Basarabia e revendicată de Ucraina, devenită independentă*. Deaceia li se fac ucrainenilor *promisiunile cele „mai mari... dacă Ucraina se obligă să continue războiul „alături de Înțelegere...“*

Până acum demersurile diplomației ententiste n'au avut nici un efect pe lângă acea Ucraină, a cărei existență o tăgăduiau marii noștri bărbați de Stat.

Dar nu putem trece cu ușurință peste aceste revelațiuni.

Ziarul francez, evident, dorește ca România să nu părăsească lupta, dar aceasta nu ar fi cu putință, decât în două condițiuni: ca armata română să se retragă în Basarabia și, în acelaș timp, ca Ucraina să continue războiul alături de Înțelegere.

Ucraina însă *revendicând Basarabia*, Înțelegerea îi face toate promisiunile, — *desigur îi promite și Basarabia*. Dar atunci ar fi această „soluțiune“ acceptabilă pentru România?

Cum va rezolvi „*le Journal*“ această quadrătură a cerului, ne este indiferent.

Dar de aci se învederează în ce situație penibilă se află regimul din Iași: pe de o parte în fața armatelor victorioase ale Puterilor Centrale, pe de altă parte — între armata maximalistă, guvernele Înțelegerii din Apus și Rada ucraineană...

Ce ar mai putea refuza acest guvern, dacă ar fi să trateze el pacea?

În tot cazul, după ce legătura Basarabiei cu Rusia, prin însăși independența Ucrainei, ar fi ruptă, — ar mai putea *acest* guvern să o mai salveze pentru România?...

Dar în momentul de față numai *acest* guvern vorbește în numele României...

Și iarăși, repet, pentru Statele, cari au a hotărî viitorul, ori cari ar fi sentimentele lor pentru această țară, *individualitățile*, — ori-cât de importante ar fi ele, — nu pot cădea cu greutate în cumpănă. Numai o *reprezentațiune națională*, indiferent chiar de *forme*, ar putea fi ținută în seamă.

Păstrându-ne însă seninătatea olimpiantă, pe care o inspiră de obicei optimismul hegelian, vom pierde și *ultimul prilej* de acțiune mântuitoare, *vom pierde totul*...

Ne va fi dat poate să vedem și armata românească peste Prut, luptând ca să asigure Basarabia... Ucrainei!...

Ar fi ultima înjosire și ultima durere...

14 Decembrie.

XXII

TRATATIVELE DE PACE ȘI SITUAȚIA ROMÂNIEI

Armistițiul s'a încheiat pentru întregul front răsesc.

Deși s'a fixat un termen de 28 zile însă, întrucât pentru reînceperea ostilităților ar trebui ca cu șapte zile înainte de acest termen armistițiul să fie expres denunțat, altfel el se prelungește automatic, se poate spune că numai tratatul de pace îi va pune în adevăr capăt. Cu atât mai mult, că în acelaș timp s'a hotărît începerea imediată a tratativelor de pace.

În această situație, evident, ostilitățile nu ar mai putea izbucni de cât în cazul când s'ar mai putea aștepta la reînvierea spiritului războinic în Rusia, — ceea ce este cu desăvârșire exclus.

Războiul cu Rusia, nu numai de fapt ca până acum, dar putem spune și *formal*, s'a sfârșit. Orice revoluțiuni ulterioare nu mai pot aduce nici o schimbare în această privință.

Pe această cale s'a sfârșit și războiul nostru, pentru că în împrejurările de față România ar trebui să-l ducă nu numai împotriva Puterilor Centrale, ci și împotriva Rusiei.

Orice părere am avea despre marii noștri strategii, dar astfel de nebunie n'ar îndrăzni-o nici cel mai mare dintre ei, nici măcar ilustrul d. general Iliescu...

È însă un sfârșit, și trist și urât: fără voință fermă de a i pune capăt cu cinste, fără viziune clară asupra necesităților și a îndatoririlor momentului.

Din partea regimului din Iași, nu putem cere astăzi nici voință hotărâtă, nici viziune limpede. Tot ce mai poate face el pentru țară este să dispară de pe scenă, — cât mai repede și cât mai desăvârșit.

Oricât ar mai încerca, în adevăr, oamenii din Iași să trăgăneze finalul, ei nu mai sunt în stare să schimbe cursul fatal al evenimentelor: pacea va fi încheiată, cu ei sau fără ei. Și mai bine fără ei, decât cu ei.

De multe ori am arătat în aceste coloane, că ultimul dezastru ce ne mai poate amenința, ar fi o pace încheiată de guvernul din Iași, în condițiile, în cari el ar fi silit să trateze astăzi, în situația lui echivocă între inamici și aliați.

Dar la urma urmelor, pacea trebuie să vină, și deci va trebui și tratată cu cineva.

Din nenorocire, până acum nu este nici un semn, că în numele României își vor putea ridica *alții* vocea în aceste zile de restriște.

Ce blăstem va cădea peste acest neam, dacă va trebui să bem paharul până la fund...

Indărătnicii, cari nu au curajul să privească în fața adevărului, își îndreaptă încă privirile spre Apus.

Dar încheerea armistițiului pe frontul rus, ca și începerea tratatelor de pace, în ciuda tuturor piedicilor ce li se puneau în cale, creiază un fapt nou și pozitiv, care nu va putea rămânea fără răsunet și în ce privește situația generală a războiului mondial.

Oricât de inevitabil se părea acest desnodământ pentru toți oamenii clar văzători, până la ultimul moment fanaticii războiului puteau exploata nădejdiile mulțimii, afișându-și credința că Rusia va fi menținută cel puțin formal în rânduri, până ce... minunea s'ar săvârși, cu ajutorul Americii.

Astăzi întrebarea se pune neted pentru cel mai umil cetățean din Franța, Anglia și Italia: se poate purta războiul fără Rusia și fără nădejdea unui sprijin efectiv și imediat din partea Americii?

Și această întrebare se ridică într'un moment psihologic foarte critic: în Italia — în urma unei înfrângeri sângeroase și sub presiunea din ce în ce mai amenințătoare a armatelor lui Conrad von Hoetzendorf; în Franța — în atmosfera de războiu civil, pe care au creat-o ultimele evenimente; în sfârșit în Anglia — față de oboseala obștească mărturisită prin scrisoarea lordului Lansdowne.

Mai pot conducătorii Înțelegerii, în această situație, în al patrulea an de eforturi supra-omenești și infructuoase, să găsească în masele populare destulă energie și destul entuziasm pentru a porni un *nou* războiu, și în condițiuni cu mult mai grele?

Indoiala e cel puțin legitimă. Și câtă vreme Puterile Centrale se vor menține pe terenul unei păci de bună înțelegere, ele dau tuturor popoarelor din Apus un temelie puternic de a se opune curentelor războinică.

În orice caz, peste puține zile lucrurile se vor limpezi.

Dar, dacă am presupune chiar că în Apus facia războiului nu se va stinge încă, ce mai poate câștiga România din această prelungire a agoniei?

Chiar dacă Germania, — ceea ce în situația concretă nu e de crezut, — ar fi silită să facă concesii în Apus, ar mai purta cineva acum războiul o singură zi numai pentru scopurile României?

O ipoteză absurdă de la început, cum am dovedit de atâtea ori, chiar înainte de războiul nostru, dar astăzi numai o nebunie furioasă nu ar mai fi accesibilă evidenței.

Atunci?

Nu se va găsi în tot neamul românesc un om de inimă și de curaj care să taie nodul gordian?

Nu avem *un om*?. .

XXIII

DEMOCRAȚIILE APUSENE ȘI ROMANIA

Timp de doi ani «democrațiile apusene» au dus o campanie stăruitoare pentru a determina intrarea României în acțiune.

Presa franceză când măgulia, când amenința; diplomații exercitau toate mijloacele de persuasiune și de... seducțiune: conferențiarilor și agenții de tot soiul mișunau prin țară: actualul prim-ministru francez, în jurnalul său, nu se sfa să ne înjure grosolan, pentru că nu voiam să ne înhămăm la «carul civilizației», și nu găsia decât pe un singur «european» în toată țara românească... pe d. Take Ionescu...

În sfârșit au reușit. România a intrat în lagărul Înțelegerii, — a intrat pentru «a adăogi ultima verigă la lanțul care urma să sugrume Puterile Centrale».

Discursurile oamenilor politici și articolele din presa Înțelegerii desfășurau pentru marele public planul grandios al unui atac concentric asupra Austro Ungariei.: «Doctorul Brusilov», «les armées du généralissime Iliesco», Sarrail, Cadorna, pornind din cele patru puncte cardinale, își dădeau întâlnire la... Viena!

Șe știe ce rezultate au avut aceste planuri mărețe.

Brusilov nu numai că nu era în măsură de a continua ofensiva, dar rușii au fost goniți din Galiția și Bucovina; Sarrail nu s'a mișcat, și acuma e vorba ca armata lui să fie retrasă din Salonic; Cadorna a dispăiut, iar armatele lui abia se mențiu între Piave și Brenta; «le généralissime Iliesco» face strategie la Paris, iar o parte din armata română, dacă trebuie să credem telegraful, se luptă nu știm unde, sub comanda lui Kaledin..

S'ar părea că «democrațiile apusene» față de aceste rezultate ale intervențiunii României, provocată de ele, ar fi trebuit să aibă puțină remușcare.

Cu atât mai mult, cu cât astăzi nu mai e taină pentru nimeni, că la Paris și Londra *se știa bine, că alt rezultat al intervențiunii noastre nu putea fi*. Acolo *se știa* și situația armatei lui Brusilov, ca și a celei lui Sarrail.

Din procesul Paix Séailles rezultă, în adevăr, că atunci când Români declară războiul, generalul Sarrail primea un ordin, care îi interzicea ori-ce ofensivă!

Presa franceză atacă cu vehemență pe «trădătorii» Stuermer și Polivanov, pentru că documentele publicate la Petrograd ne destăinuiesc, că miniștrii ruși priveau cu satisfacțiune la nereușita planurilor noastre, «interesele României nefiind compatibile cu interesele Imperiului rus».

Dar România a fost trădată numai de Rusia? Nu e însă o *trădare* a împinge o țară în războiu, făgăduind colaborearea armatei din Salonic, despre care *se știa*, că nu poate face nimic?

Lacrimile de crocodil, în cari sunt astăzi muiate ziarele din Paris și Londra, ajung pentru a liniști conștiința «democrațiilor apusene»...

Ațutudinea lor actuală față de situația desperată a armatei din Moldova aruncă o lumină și mai urâtă asupra acestor jelanii.

«Democrațiile apusene» nu-și pot face iluzii asupra stării reale.

La Brest-Litovsk delegații ruși încheie un armistițiu pentru întreg «frontul de uscat dintre Marea Neagră și Marea Baltică». Pe acest front stă și armata română. Dar nu numai că ea nu ia parte la tratative, ci pe cât se pare comandantii ruși nici nu s'au grăbit să o înștiințeze despre încheierea armistițiului. Cel puțin comunicatul român aduce la cunoștință armistițiul *numai pe baza comunicatului german!*

Iar dacă se va încheia și pacea, ce ar putea face armata noastră, dacă România nu va adera la pace?

Să lupte împotriva Puterilor Centrale și a Rusiei reunite?!...

Cetitorii noștri cunosc concertul din presa franceză: «*L'Homme Libre*», «*Le Gaulois*», «*La Victoire*» «*Le Temps*», — rând pe rând, și toți împreună se vaită de «tragedia României», recunosc neputința aliaților de a ne ajuta, dar... sfătuesc armata din Moldova să se retragă în... Ucraina...

Aceiași văicăreală ipocrită în presa engleză.

Am în fața mea importantul *Times*, din 8 Decembrie a. c., care singur ajunge pentru a caracteriza atitudinea aliaților din Apus:

Când e vorba despre situația concretă pe frontul român, titluri și sub-titluri senzaționale: «*Victim of russian action*». «*A tragic dilemma*», etc.

Și ce perspective de ajutor se dau în acelaș timp acestei «victim»?

În discursul său celebru publicat în acelaș număr, Sir E. Carson, după o profuziune de complimente și conso-lățuni, poate spune numai:

«Vom face tot ce se poate pentru a ajuta România, dar «nu e ușor... Nu trece o zi fără ca noi (consiliul de răș-
«boiu) să nu discutăm ce am putea, face pentru a ajuta
«pe brava noastră aliată»..»

Iar articolul de fond, după ce anatemizează pe maxi-
malisti, încheie :

«*Până ce Rusia nu și va veni în fire (!)* aliații pot da Ro-
«mâniei prea puțină nădejde la un ajutor imediat, dar ea
«poate conta pe aliații săi, precum și ei *contează cu încre-
«dere pe ea»...*

Dacă cu *încrederea* lor armata română nu va bate pe ruși,
germani, austriaci, turci, bulgari...

Ceeace e mai rău, din toate aceste asigurări de «în-
credere» răsbate *amenințarea* pentru cazul de defectiune..

Nu e această atitudine mai monstruoasă decât toate
«trădările» lui Stuermer sau Polivanov?

A cui e adevărată «victimă» România?

Țara aruncată în rășboiu *împotriva intereselor sale*, înfrântă
și sfășiată, părăsită de singurul aliat, care îi putea da vr'un
ajutor eficace, trebuie să continue lupta, numai ca să «fi-
xeze» puțină vreme aici câteva divizii germane!

Egoismul sălbatec al campionilor pentru «dreptate și
democrație» ajunge la un adevărat canibalism, când Ro-
mânia este îndemnată la sinucidere, prin sprijinul pe care
l'ar da armatei antirevoluționare a lui Kaledin...

Poate fi o *trădare* mai caracterizată? Această atitudine
însă este în logica lucrurilor.

«Democrațiile apusene» au fost *trădătoare* când s'au aliat
cu Țarul Nicolae II. Ele au trădat prin aceasta interesele
civilizațiunii, fiindcă victoria lor ar fi însemnat triumful
despotismului pe continent.

Au trădat și România, chiar prin faptul că au îndem-
nat-o să se alieze cu un dușman de moarte.

Au trădat-o, când au aruncat-o în acțiune, *știind* că va
fi învinsă.

O trădează și acuma, o asasinează cu premeditare, si-
lind-o să stărue «până la sfârșit» în această acțiune de
auto destrucțiune...

Au o singură circumstanță ușurătoare: complicitatea
marilor patrioți și bărbați de Stat ai României...

23 Decembrie 1917.

XXIV

INTELEGEREA ȘI ROMÂNIA DUPĂ DEFECȚIUNEA RUSĂ

În corul de lamentațiuni pentru „tragedia României”, care se aude zilnic în presa și în discursurile oamenilor politici ai Înțelegerii, nu lipsește și o notă care ne poate da măsura sincerității tuturor acestor manifestări: insistența, că România, ori-cât de disperată ar fi situația ei, în urma armistițiului și a încheerii eventuale a păcii de către Rusia, *trebuie* să rămână „până la sfârșit” credincioasă legăturilor sale cu Înțelegerea; indignarea la singurul gând, că România ar putea săvârși «cea mai neagră trădare», încheind și ea pacea; în sfârșit, îndemnările stăruitoare ca armata română, dacă n'ar mai putea rezista în Moldova, să se retragă în Ucraina, să se unească cu cazacii lui Kaledin, etc., etc..

S'ar părea că România nu ar putea da dovadă de credință, decât prin sinucidere. Elementara voință de a trăi *pentru sine* ar constitui o trădare din partea ei...

Dar sunt potrivite aceste... *acuzățiuni preventive*, chiar dacă România ar părăsi acum lagărul Înțelegerii?

În adevăr, *mai are astăzi funtă*, atât politicește, cât și chiar juridicește, tratatul care ne lega de Înțelegere?

Nu voiu recurge la argumentele, cari totuși au o greutate necontestabilă în politică și chiar în drept: situația de fapt, care nu mai îngăduie României continuarea luptei.

Nici o obligațiune nu poate fi valabilă, când realizarea ei este cu neputință din cauză de forță majoră, — *„à l'impossible nul n'est tenu!”* Nici un tratat nu poate cere unui popor să se omoare. Și continuarea luptei pentru armata română, izolată între Rusia pacifică și Puterile Centrale, ar echivala în adevăr, cu sinuciderea.

Dar pe vremuri «ententiștii» noștri încercau să justifice violarea tratatului, care ne lega dn Puterile Centrale, prin faptul că noi am fi încheiat acel tratat cu „*tripla alianță*”, și că această alianță s'ar fi desființat *prin defecțiunea Italiei*. Deci România era stăpână pe acțiunea ei: „Am tratat cu trei, au rămas doi”, — spunea d. Take Ionescu în Cameră.

Argumentarea n'a fost nici serioasă, nici cinstită.

Mai întâiu, noi am fost legați de *Puterile Centrale* prin interesele noastre, mai mult chiar decât prin tratatul formal.

Dar și *formal*, noi am încheiat tratatul întâiu cu *Puterile Centrale*, Italia numai *în urmă* a intrat și ea în alianță. Apoi nu Italia era *factorul hotărîtor* în tripla alianță. Și în ori-ce caz, prin defectiunea Italiei, Puterile Centrale n'au fost puse în imposibilitatea de a-și îndeplini angajamentele față de noi. Italia pentru Alianța Centrală, ca și pentru noi, era în fond „a cincea roată la car”.

Dar ori-cum ar fi, să admitem chiar că argumentația „ententiștilor”, în această privință, n'ar fi fost fără temei, *cu atât mai mult* ei nu pot tăgădui valoarea ei față de Înțelegerre.

În adevăr, noi n'am tratat numai cu Franța sau Anglia, ci cu *întreaga* Înțelegere, și chiar *mai cu seamă* în vederea sprijinului militar, pe care ni-l putea da *Rusia*. Rusia era în situația noastră *factorul principal al Înțelegerii*. Pentru a dovedi această afirmare, e destul ca ori ce om cinstit să-și pună întrebarea: ne-am fi aliat noi cu Înțelegerea, dacă Rusia refuza să ne dea ajutorul ei, sau chiar dacă ea *de pe atunci* ar fi tratat pacea cu Puterile Centrale?

Ați uitat cât a tras în cumpănă, pentru hotărîrea noastră, „Doctorul Brusilov”?...

În această situație e evident că „democrațiile apusene” pot avea orice socoteli cu Rusia pentru defectiunea ei, — dar această *chestie internă* a lor, nu le poate desolidariza, *față de noi*, de acțiunea Rusiei.

Noi am încheiat un tratat cu *Înțelegerea*, nu cu Rusia singură și acest tratat *a fost călcat față de noi*, prin defectiunea factorului principal al Înțelegerii, *de către Înțelegerea însăși*.

Când chiar în raporturile de drept *civil* o *asociație* nu și îndeplinește un angajament, pot oare doi sau trei asociați *invoca* buna lor voință față de partea, care a fost lezată, și de a arunca răspunderea numai pe acel dintre coasociați, care de fapt ar fi zădărnicit execuțiunea contractului?

E o patentă absurditate juridică!

Dar și față de România, *Înțelegerea întreagă* nu s'a ținut de cuvânt, indiferent *cine* anume dintre asociații ei e principalul vinovat pentru aceasta, — chestia aceasta îi privește numai pe ei. Mai mult. Însăși Înțelegerea, — așa cum a existat pentru România în momentul trata-

tului, — nu mai are ființă azi. *Ea s'a desfăcut*, prin defecțiunea Rusiei, *fără să și fi îndeplinit obligațiunile față de noi.*

Prin urmare, nu numai că România nu mai are nici o obligațiune față de Înțelegare, și nu ar avea deci nici o vină, dacă ar înceta lupta în aceste condițiuni, — *dar en este în drept să acuze Înțelegerea de trădare*, pentru că rușii au ieșit din luptă fără să țină seamă de angajamentele contractate.

Și trădarea aceasta a fost chiar *mărturisită* de însăși Înțelegerea.

N'au recunoscut oare de atâtea ori oamenii politici și miniștrii din Franța și Anglia, că România a fost trădată atât de guvernul Țarului, cât și în urmă de Rusia revoluționară? Dar trădarea Rusiei, cum am arătat, este *pentru România* trădarea Înțelegerii însăși!

Astfel, România nu este numai liberată de ori-ce obligațiune, dar este în drept să ceară de la Înțelegere toate compensațiile imaginabile; pentru jertfele ei zădărnice de niște aliați infideli.

Această considerație nu are numai o valoare pur teoretică, — ea poate avea și consecinți politice practice, — și nu numai politice.

Imprumuturile, de pildă, ce ne au fost acordate de către Statele Înțelegerii *numai în vederea războiului*, nu mai suntem datori de a le plăti, dacă Înțelegerea însăși, prin factorul ei principal, *s'a pus în calea scopurilor pentru cari le-am contractat.*

Dar și dreptul la compensațiunile politice, cine ni l-ar putea tăgădui?

Din nenorocire, în raporturile internaționale chiar și dreptul cel mai sfânt, ca să fie luat în considerație, trebuie să se sprijine pe *putere.*

Și unde ar mai putea căuta sprijin România?

Dar situația ce ni s'a creat e atât de limpede, încât înșiși rușii trag concluziile cuvenite.

Unul din cele mai respectate ziare din toată Rusia, „Russkia Viedomosti“, organul profesorilor din Moscova, în Nr. din 28 Noembrie a. c., face în articolul de fond, între altele, următoarele reflecțiuni:

„Trebuie să dăm o deosebită considerațiune situațiunii, care s'a creat pentru România, în urma actelor *bolșeviştilor* ruși. (Numai ale bolșeviştilor? C. S.). Dacă ținem seama că astăzi armata română este parcă strânsă între *doi dușmani*, și că România nu poate primi nici un ajutor

„de la aliații apuseni, n'am putea să ne indignăm, dacă s'ar confirma, că românii se gândesc la schimbarea de front. România nu poate ține frontul singură, fără armata rusă... Dacă, deci, Rusia trădează definitiv pe aliații săi, România, în baza dreptului de conservare națională, nici n'ar avea par'că altă eșire, decât să închee o pace separată pe seama Rusiei. Și România, care s'ar părea o pitică în comparație cu Rusia ar fi astăzi în măsură să ne dea o lovitură, în fața căreia se întunecă chiar și primejdia japoneză... Și dacă Kievul și Odessa vor fi ocupate, la Petrograd și la Moscova nu vor ajunge morminte pentru oamenii morți de foamete...”

Nu avem nevoie de a mai mări nenorocirile Rusiei, însă dreptul nostru l-am fi putut cere, și eram dator să-l cerem...

Dar... armata română e pe cale de a se lupta pentru alipirea Basarabiei la... Ucraina!

Marii și micii noștri bărbați de Stat, cei de dincolo, ca și cei de dincoace, au alte preocupări...

30 Decembrie.

XXV

IN NADEJDEA UCRAINEI...

Din știrile confuze ce apar din când în când în presa europeană se poate deduce că la Apus nu s'a pierdut încă nădejdea de a salva din prăbușirea rusă și de a asigura pentru Înțelegere cel puțin forța militară a Ucrainei. Din acest punct de vedere sunt scontate și comentate și neînțelegerile dintre Rada ucraineană și Sovietul comisarilor din Petrograd.

Din nenorocire pentru Înțelegere aceste nădejdi isvorăsc numai din necunoștința și reaua interpretare a situației reale.

Poporul ucrainean nu este mai puțin pacifist astăzi de cât cel rus. La Kiev, ca și la Petrograd, nu s'ar mai putea menține nici un guvern, care ar hrăni proiecte războinice.

Numai necesitatea de a-și asigura simpatia maselor populare explică chiar și rezoluțiunea Radei Centrale din 5 Decembrie, relativ la chestiunea păcii, care nu lasă nimic de dorit ca limpezime și hotărîre.

Pentru edificarea cetitorilor reproduc aici în întregime

această rezoluțiune, după telegrama ziarului «Russkoie Slovo» din 6 Decembrie 1917:

«In numele Republicii naționale ucrainene, Rada recunoaște că e *necesar să se pășească la tratări de pace*, înștiințându-se despre aceasta Puterile aliate. Deși acțiunea «păcii, în numele Republicii ruse, poate fi condusă numai de către un organ socialist central al autorității federale, întru cât însă această autoritate nu a fost creată, *Rada pășește ea însăși la realizarea păcii*».

«In consecință Rada hotărăște:

«1) De a trimite pe frontul român și pe cel de sud-vest pe reprezentanții secretariatului general pentru a participa la tratările asupra armistițiului.

«2) De a se adresa de îndată la toate Puterile aliate și cele inamice cu propunerea de a începe tratările de pace.

«3) De a înștiința despre aceasta Sovietul Comisarilor (din Petrograd) și guvernele *altor republici* (din Rusia) pentru coordonarea acțiunilor.

«4) De a elabora un program concret de pace, care să fie propus *popoarelor Rusiei*, Puterilor aliate și celor inamice, ca o bază de tratative.

«*Rada invită toate popoarele Rusiei de a lua cea mai activă parte la aceste tratative*».

Cum vedeți, numai spirit rășboinic nu se poate presupune la ucraineni, în urma acestui document.

Dar, desigur, el trebuia să provoace un conflict între Radă și Sovietul din Petrograd, pentru că din textul lui rezultă lămurit că *Rada nu recunoaște guvernul din Petrograd ca organ central al Republicii ruse*. Guvernul din Kiev se adresează expres Sovietului comisarilor națiunii ca la unul din guvernele *celorlalte* republici și popoare din Republica rusă. Prin aceasta, guvernul d-lor Troțkî și Lenin e cel mult tratat ca o simplă reprezentațiune a Moscovei, în sensul strict al cuvântului, alături de guvernul Caucaziei, al Siberiei, sau al «Rusiei albe». Iar Ucraina își arogă chiar *un drept de inițiativă și de conducere*.

Riposta energetică a Petrogradului era inevitabilă. Dar chiar dacă s'ar ajunge la o ruptură, evident că ea nu ar fi în legătură cu chestia păcii, și în orice caz conflictul acesta numai prielnic unei acțiuni militare nu poate fi.

Pentru o justă apreciere a evenimentelor din Ucraina, trebuie să notăm că nici ea nu e ferită de sfâșieri și lupte interne. Procesul de dezagregare a aparatului de Stat nu s'a putut, evident, opri la granițele Ucrainei.

O corespondență din Kiev, în «Ruskoie Slovo», din 23 Noembrie 1917, ne spune de pildă, că în acel moment funcționau acolo în acelaș timp următoarele «guverne» rivale, fiecare din ele pretinzând la plenitudinea puterii :

1) Un comitet «regional», care făcea abstracție de deosebiri naționale; 2) Un comitet format pe lângă Consiliul comunal; 3) Comitetul Congresului cazacilor; 4) Comitetul revoluționar al Sovietului soldaților; 5) Sovietul lucrătorilor ('a Kiev nu s'a putut forma un singur Soviet al soldaților și al lucrătorilor); 6) Comitetul trupelor ucrainene; 7) Secretariatul general, cu Rada Centrală; 8) în sfârșit, Comandantul circumscripțiunii militare Kvietinski a avut și el pe lângă sine un comitet de guvernământ.

«Astfel, urmează corespondența citată, — la Kiev s'a format nu mai puțin de opt diferite organe de guvernământ, cari nu intră în contact unul cu altul, se combat și publică decrete contradictorii... Pe străzile orașului apar «patrule, cari recunosc *diferite guverne* și între cari se produc «ciocniri»...»

Dintre aceste «guverne», unele erau în mâinile maximaliştilor, în cât guvernul din Petrograd poate găsi chiar în sânul Ucrainei un sprijin împotriva pretențiilor Răcii Centrale. Cu atât mai mult, cu cât în acest din urmă organ predomină «burjuii», cari deși caută să se adapteze tendințelor vremii, totuși nu pot inspira încredere unui guvern ca al d-lor Trozki și Lenin, alcătuit numai din cele mai extreme elemente socialiste.

Apoi legile «mecanice» istorice, odată ce s'a născut un Stat ucrainean, vor impune mai curând sau mai târziu o luptă între Ucraina și Moscova, fiindcă numai lupta va putea lămuri raportul de putere dintre ele, și rezultatul ei va stabili un echilibru mai stabil.

Dar ori cum, continuarea războiului e cu neputință, atât pentru Ucraina, cât și pentru Moscova.

Căci pentru războiu nu ajunge numai bunăvoința, chiar de ar avea-o Rada sau alt guvern ucrainean. Armată însă capabilă de luptă nu mai există în toată întinderea Rusiei.

Imaginația noastră cu greu își poate închipui ce se petrece acum în așa numita «armată rusă».

Imi voiu permite aici să citez o singură mărturie.

Ziarul «Utro Rossi» din 12 Decembrie publică despre ceea ce se petrece tocmai pe fronturile ucrainene :

«Nici nu au fost începute bine tratativele de pace, și soldații au și pornit în masă spre casă. Ei nu așteaptă

„încheerea păcii, și cu atât mai puțin decretul de demobilizare. Ei pur și simplu pleacă și iau și pușca cu dâșii... Înainte ei asaltau trenurile, toate liniile de drum de fier erau acaparate de ei. Acum căile ferate nu mai ajung pentru transportul *tovărășilor dezertori*. Ei pornesc în bande pe șosele și drumuri de țară. În căutarea hranei ei asediază și iau cu asalt moșiile și satele, pe cari le întâlnesc în drum, pradă și incendiază totul. Podolia (care face parte din *Ucraina*) retrăește astăzi vremurile descrișe în romanele lui Sienkiewicz. Partea însemnată a ținutului Hotinului (din Basarabia, partea locuită de *ucraineni*), literalmente a dispărut de pe fața pământului”...

Dacă la această oștire se reduc nădejdile Înțelegerii...

Articolul de față a fost scris, când telegraful ne-a adus cea mai potrivită conluzie pentru el: delegații Ucrainei au și sosit la Brest-Litovsk pentru ca să ia parte la tratativele de pace...

6 Ianuarie, 1918

XXVI

IN CETATEA PETRU ȘI PAUL...

Reductio ad absurdum este un procedeu, care se întrebuintează în discuțiune pentru a dovedi greșeala unei teze, prin deducția logică a ultimelor consecințe ale ei. Absurditatea concluziunii demonstrează pentru oricine erorile premiselor.

Pentru România însă realitatea însăși s'a însărcinat să aplice acest procedeu de argumentare pentru a învedera absurditatea acelei politice, care rupând legăturile noastre firești, ne-a aruncat în brațele Rusiei.

Pentru a crea o „Românie Mare” bărbații noștri de Stat, au căutat sprijinul în oștirile țarului Nicolae.

Ca rezultat, am fost învinși; miniștrii țarului au văzut în înfrângerea noastră un succes politic, care — cum scria fostul ministru Polivanov în raportul său către Țar — înlesnește realizarea planurilor Imperiului în Balcani; armatele rusești, cari rămăsese impasibile față de dezastrul „confrăților de arme”, au tratat Moldova ca o țară cucerită; iar după revoluție, Rusia începe tratativele de pace, fără să se mai sînchisească de soarta aliatei ei „naive”.

Când, la vreme, încercam să arăt primejdia alianței cu Rusia, ca ultim argument era mereu invocată „garanția”.

Franței și a Angliei. În speranța acestei garanții, România trădată de Rusia, stăruia în „credința ei nestrămutată” față de Înțelegerere.

Dar astăzi jurnalele franceze își liniștesc publicul, că revendicările României, devenite incomode, „nu vor putea eventual să împiedice încheerea păcii”...

S'ar părea, că și cea mai perversă imaginație nu și-ar putea închipui o situație mai absurdă: cea mai mare parte a teritoriului ocupată de armatele inamice ale foștilor aliați, pe care i am socotit atât de prăpădiți, în cât nu ar mai fi în stare de a ne face vr'un rău; restul țării devastat de noii aliați, cari tratează pacea și ne silește la armistițiu; «democrațiile apusene», cu toate cuvintele de mângâere, se resemnează să renunțe la acele revendicări, cari singure justificau intrarea noastră în războiu...

Nu mai vorbesc de risipirea de vieți în atâtea lupte nenorocite, de ruinele acumulate, de mizeria, epidemiile, cari au decimat populația dela sate și orașe...

Ce ar putea inventa mai mult și geniul satanic al unui Edgar Poe?..

Dar realitatea poate întrece în sadism și cea mai desfrânată fantezie.

Pe ziua de ieri am aflat, că ministrul nostru din Petrograd a fost arestat și închis în cazematele vestitei cetăți Petru și Paul...

România nu a recunoscut noul guvern al Rusiei, guvernul din Iași nu era în relațiuni oficiale cu Sovietul comisarilor națiunii.

Dar chiar dacă guvernul rus ar fi avut cele mai mari temeuri de a fi nemulțumit de atitudinea României, el putea să dea paspoartele reprezentanților noștri și să-i silească să plece din țară, putea să ne adreseze un ultimatum, putea chiar să ne declare războiu.

Ar fi fost și această situație absurdă până la fantasmagorie...

Dar să aresteze pe un agent diplomatic, și să-l înfunde într'o pușcărie?!...

Totuși e o acțiune logică, în situația concretă, în care ne-a adus politica guvernului d-lui Brătianu: e tocmai *reductio ad absurdum* a acestei politici.

Guvernul din Iași, nu se putea resemna la încheerăa păcii, cu toată farsa tragică pe care i-a jucat-o aliata de la Nord, prin tratativele din Brest-Litovsk precum el. trebuie să rămână «credincios» Înțelegerii, cu toată repudiarea revendicărilor României.

În această situație, guvernul român a fost silit să se amestece în luptele interne ale Republicii ruse, să caute sprijin la Rada Centrală din Kiev sau la generalul căzăcesc Kaledin.

Astfel organele de Stat ale Regatului român s'au trezit reduse la rolul de simplii răzvrățiți împotriva autorităților, pe cari și le-a dat revoluția rusă, sau în orice caz împotriva singurei autorități care s'a putut afirma în momentul de față la Petrograd.

Cu logica rectiliniară a revoluționarilor, d-nii Lenin și Trozki au tras ultimele consecinți, — și d. Diamandi ocupă o celulă în sombra cetate de pe malul Nevei, alături cu favoriții regimului țarist, cu foștii miniștri ai d-lui Kerenski, și cu alți „contra-revoluționari” și „burghezi” cari s'au expus la urgia Sovieturilor...

Și ce eșire poate găsi acum guvernul din Iași din această situație absurdă și înjositoare?

• E indiferent, care va fi soarta personală a d-lui Diamandi, chiar dacă pe mâne d. Trozki s'ar milostivi, sau ar da urmare vre-unei intervențiuni din partea corpului diplomatic, redând libertatea ministrului român.

Incidentul are importanță numai din punctul de vedere al situațiunii Regatului român, învederată de însăși posibilitatea unei asemenea procedări

Poate cere guvernul din Iași satisfacție la Petrograd? Și ce satisfacție ar putea el cere, și la ce rezultate ar putea ajunge cerând chiar satisfacție, în împrejurările concrete?

Să declare războiul Rusiei, pe când se află în război și cu Puterile Centrale?

Dar, odată ce d-nii Lenin și Trozki sunt decși să ne trateze ca pe răzvrățiți, întru cât chiar din punctul de vedere al *situației de drept*, declararea războiului ar putea schimba ceva?

Dar *de fapt*, e cu puțință acest război, în momentul când, fără nici un ajutor posibil din partea aliaților, armata noastră se află singură în fața Puterilor Centrale?

Nici măcar *singură*, ci înconjurată de trupele rusești!..

Orice ar încerca guvernul d-lor I. Brătianu și Take Ionescu, — țara ar fi expusă numai la noi suferinți și la umilinți și mai crunte.

Cu groază așteptăm ce ne mai pot aduce telegramele de mâne...

XXVII

CE FACE GUVERNUL DIN IAȘI?...

La Brest-Litovsk se tratează pentru încheerea păcii între Rusia și Puterile Centrale, suntem însă amenințați de un nou războiu: dintre Rusia și România!

În momentul de față situația se prezintă astfel:

Sub presiunea corpului diplomatic, ministrul nostru din Petrograd, d. Diamandi, a fost eliberat, dar „expulzat” din Rusia!

Atașatul militar al României rămâne încă arestat.

Sovietul Comisarilor națiunii, fără preget, a adresat guvernului din Iași un nou ultimatum, și foarte drastic, — luând tot odată măsuri energice, cari nu lasă nici o îndoială asupra intențiilor lui.

Depozitele Statului român la Banca Imperiului sunt sechestrate.

Exportul de mărfuri din Rusia pentru România a fost prohibit, — mai cu seamă aprovizionarea cu alimente.

Au fost pornite spre frontul român artileria și trupele cele mai credincioase guvernului maximalist, sub comanda personală a generalisimului Krilenco.

Șeful guvernului, d. Lenin, declară prin oficiosul „Pravda” că războiul cu România va fi inevitabil, dacă guvernul român nu va satisface cererile Sovietului Comisarilor națiunii, — chiar sprijinul Înțelegerii, în cazul acesta, nu ne-ar putea folosi!

Românii refugiați în Rusia, au și fost cuprinși de panică, și fug în Moldova...

La Iași a fost convocat un Consiliu de Coroană, la care au luat parte, pe lângă miniștrii și generalii români, generalii Scerbacev și Berthelot, ca și ministrul Statelor Unite, d. Wopicka.

„Rezultatul Consiliului este încă necunoscut” — sună telegrama...

Dar... în aceste împrejurări, numai luminile generalului Iliescu ar mai putea inspira vr'un plan fericit de acțiune...

Stocul nostru de aur ca și tezaurul Băncilor noastre se află în mâinile inamicului. (E o recidivă: când am declarat războiul în August 1916, deasemeni o parte însemnată a stocului nostru de aur a rămas în mâinile Puterilor Centrale. Acuma a fost pus bine și restul!...);

Unica noastră bază de aprovizionare este de asemeni în stăpânirea inamicului;

Iași nu mai are nici un mijloc de comunicație cu lumea din afară;

Moldova întreagă este împănată cu trupele inamice, cari sunt amestecate peste tot cu trupele românești (făceau doar parte din acelaș front!);

În ce condițiuni poate duce dar acest nou războiu armata românească, nefiind încă lichidat, pe deasupra, nici războiul cu Puterile Centrale?

Situația fantastică, în care s'a pus guvernul din Iași, se poate vedea chiar din alcătuirea Consiliului de Coroană, despre care vorbește corespondentul special al ziarului „Dien” din cartierul general român. Ce caută într'un Consiliu de Coroană român reprezentanții Puterilor străine, fie și aliate? Un Consiliu de Coroană nu poate fi decât un organ al Regatului român. Dacă e nevoie de avizul miniștrilor sau al generalilor străini, guvernul poate să-l ceară, — dar la *desbaterile* din Consiliu, unde trebuiesc luate hotărâri despre interesele românești, și numai românești, nici un străin, pentru care întotdeauna vor precumpăni *interesele țării lui*, nu poate lua parte.

Numai o situație desperată, în care guvernul din Iași ar fi silit să treacă peste toate considerațiunile de lege, de demnitate și chiar de simplă cuviință, poate explica această extravaganță.

Dar ceiace trece peste orice măsură este participarea la Consiliul de Coroană a generalului Scerbacev.

Cum? În momentul când e în discuțiune ultimatul unui guvern rus, — motivat de amestecul guvernului român în luptele revoluționare, — într'un Consiliu de Coroană român intră un general rus, fie și răzvrătit împotriva autorităților din Petrograd?

Acest „contra-revoluționar”, — care mai presus de toate are interesul de a îndemna la rezistență, numai pentru ca să-și scape capul, — să aibă un glas în deciziunile Regatului român?

Pe de altă parte însăși alcătuirea Consiliului de Coroană chemat să hotărască răspunsul la somațiunile Petrogradului, să dea o nouă justificare acțiunii maximaliștilor?

E o aberațiune!

Dar e cu putință vr'o rezistență din partea guvernului din Iași?

Un lucru este sigur: un războiu împotriva armate'or

maximaliste, și în acelaș timp împotriva Puterilor Centrale, nu ar fi cu puțință pentru armata din Moldova, chiar dacă ea ar fi în altă situație de cât aceea în care a fost pusă, prin faptul că Rusia, cum s'a exprimat d. Take Ionescu, ne-a servit până în ultimul moment, ca azil, ca magazin de aprovizionare, și ca depozit pentru tezaurul tuturor instituțiilor noastre de credit.

Dacă guvernul din Iași e hotărît la rezistență, el ar trebui mai întâiu să lichideze războiul împotriva Puterilor Centrale.

Adică — *horrescore ferens!* — „pacea separată“ ?..

Atunci însă ar avea și mai puțină justificare complicitatea cu „contra-revoluționarii“ ruși, fiind-că lichidând războiul cu Puterile Centrale, *pentru a întreprinde un războiu împotriva Rusiei*, guvernul din Iași mai întâiu ar trebui să recunoască *falimentul desăvârșit al politicii sale*, — și în acest caz o acțiune împotriva Rusiei ar putea să aibă motive și scopuri mai serioase decât certurile cu maximaliștii.

În asemenea ipoteză, ar fi și mai puțin ca ori când potrivit prezența în Consiliul de Coroană a miniștrilor și a generalilor Înțelegerii, — fără să mai vorbesc de generalul Scerbacev.

Numai o radicală schimbare de front mai putea doar da vr'o șansă de reușită.

Sau dimpotrivă Consiliul de Coroană era necesar pentru a înlesni capitularea față de Sovietul Comisarilor națiunii, pentru ca iluziunea „credinței până la sfârșit“ să nu fie risipită?

Dar în împrejurările concrete *capitularea*, — și Sovietul nu se mulțumește cu mai puțin, — înseamnă lichidarea guvernului însuși din Iași, trecerea Moldovei sub puterea efectivă a Sovietului din Petrograd.

Pentru ratificarea acestei capitulări s'a cerut concursul miniștrilor și al generalilor străini, și în special al generalului Scerbacev?

În orice caz, guvernul din Moldova se află în fața acestei dileme tragice:

Capitularea față de maximaliști sau lichidarea războiului împotriva Puterilor Centrale, — adică tot capitulare.. Aici ne-a adus excesul de „abilitate“.

E o demnă încoronare a politicii „fără rizic și sacrificii“..

XXVIII

REGATUL ROMÂN SUB PROTECȚIUNEA
REPUBLICII UCRAINENE

Printre cauzele dezastrului național, un rol însemnat l-a jucat desăvârșita izolare intelectuală în care a trăit lumea noastră politică, și nu numai cea politică.

Am trăit ca și cum țara noastră ar fi fost înconjurată de un zid chinezesc, peste care nu puteau răzbate curentele de sentimente și idei care agitau lumea cea largă.

Se va părea multora paradoxală această afirmație, fiind dat că românii călătoresc mult. În Capitalele europene și mai cu seamă în diferitele centre, în cari se adună la anumite sezonuri Cosmopolisul mondial, întotdeauna se găseau numeroase colonii din high-lifelul nostru.

Însă turistul român, dacă a dat dovadă de un dar specific de mimetism în ce privește exteriorul, croiala hainelor sau pieptănătura părului, în acelaș timp s'a dovedit de o impenetrabilitate sufletească aproape absolută.

Din viața Capitalei mondiale, — acelei „inimi a lumii“, care este Parisul, — ce știu voiajorii noștri, cari se abăteau pe acolo cel puțin odată pe an? Presa de bulevard și mai ales localurile de petrecere, cunoscute românilor de sigur mai bine decât parizienilor, sunt singurele lor izvoare de inspirație intelectuală și de educație sufletească.

Dar această izolare intelectuală se învederează cu deosebită plasticitate, în ce privește popoarele cari trăesc în imediată vecinătate cu noi.

Ce se știa în România, înainte de războiu, din viața Rusiei, a Ungariei, a Bulgariei, a Serbiei, a Austriei?

Orice român care se respectă trecea cel puțin de două ori pe an prin Capitala Monarhiei Habsburgice, la ducerea și întorcerea din Paris, dar câți din ei se opreau măcar douăzeci și patru de ore în această mare Capitală europeană, care secole îndelungate a jucat un rol atât de însemnat în cultura și în viața politică a lumii?

Cine, din bărbații noștri de Stat cei mai de seamă, ar putea numi pe frunzașii politici, caracteriza ideile lor, expune programele partidelor lor, din Rusia, Austria, Ungaria, Serbia, Bulgaria, Turcia, — a tuturor acestor

State vecine cu cari, măcar numai din faptul acestei vecinătăți, poporul român trebuie să lupte sau să colaboreze.

Dar viața popoarelor însăși, caracterul lor, structura lor socială, aspirațiunile lor, durerile lor, — pe cine au preocupat în România toate acestea? De unde, oamenii politici, publiciștii și intelectualii noștri în genere, luau materialele necesare pentru a-și forma judecata asupra oamenilor și a lucrurilor de peste hotare? Doar din anecdotele populare și din reproducerile sporadice ale articolelor sau informațiunilor din presa pariziană.

Poate fi o ilustrație mai monumentală pentru această ignoranță a mariilor noștri bărbați de Stat și a savanților încoronați de toți laurii care pot fi la dispoziția academilor și universităților noastre, decât atitudinea d-lor Take Ionescu și N. Iorga în chestia ucraineană, în momentul tocmai când creerul corifeilor vieții noastre politice și ai culturii naționale, era torturat de planurile de transformare a hărții europene?

Nu sunt în stare să redau aici sentimentul penibil care m'a cuprins în Cameră când, într'o ședință istorică, și care a avut o înfrîurire decisivă asupra destinului nostru, — cu atâta aplomb a fost tăgăduită existența însăși a Ucrainei!

Să-mi fie permis aici, nu pentru a-mi da o vană satisfacție, ci numai pentru a releva noul primejdii pe care ni le poate pregăti această mentalitate, să reproduc câteva rânduri, prin care am reacționat imediat la gestul d-lor Take Ionescu și N. Iorga.

Spuneam, în Decembrie 1915:

„Cum e de admis ca un om de Stat, care vrea să discute problemele puse de Marele Răsboiu în această parte a Europei, să nu știe ce este Ucraina?”

Și după ce relevam aspirațiunile de independență ale Ucrainei care, în cazul fericit pantru această națiune, ar avea șansă de a fi realizate, continuam:

„O națiune vie de 30 milioane nu va putea să fie stărpită de pe fața pământului, oricare ar fi rezultatul răsboiului. Rușia fiind învinsă, chiar de nu s'ar renaște Statul ucrainean, problema nu poate fi sustrasă din câmpul de viziune al nici unui om de Stat și, și mai puțin, al unui om de Stat român. Iar în cazul triumfului Rusiei, necesitatea pentru această țară de a duce lupta fără preget împotriva unui mare popor ce nu

„vrea să moară, predestină caracterul și rolul imperiului rus în toată Istoria europeană. Și, deci, și mai puțin unui bărbat de Stat român îi este ertat să facă abstracție de chestiunea ucraineană”. (*Viața Românească*, No. 12 din 1915, pag. 163 și 167).

Spun că nu putem uita această mentalitate, pentru a ne feri de noi primejdii.

Printr'o feroce ironie a Istoriei, Ucraina astăzi a ajuns singura ancoră pentru corabia condusă de marii noștri bărbați de Stat și savanți, cari tăgăduiau existența ei acum doi ani de zile.

O telegramă de ieri ne-a adus vestea că regele Ferdinand a avut la Iași o consfătuire cu delegații speciali ai Ucrainei, cu privire la atitudinea acestui nou Stat față de România, în cazul încheerii păcii dintre Ucraina și Puterile Centrale.

În acelaș timp ni se aduce la cunoștință declarația către rege a trupelor ucrainene din Iași, că guvernul ucrainean nu va permite arestarea lui și a guvernului român de către trupele maximaliste. Ni se vorbește și de azilul oferit familiei regale în Ucraina.

Așa dar Regele român, familia regală și guvernul, din care face parte și d. Take Ionescu, și au asigurat înalta protecțiune a republicii ucrainene.

Dar ce știu astăzi mai mult marii noștri bărbați de Stat despre Ucraina, decât acum doi ani de zile?

Iși dau ei seama și, cu mentalitatea de care au dat dovadă, sunt ei în stare să-și dea seama de ceace se petrece acum în realitate în Ucraina? Și ce siguranță este în măsură de a ne da protecțiunea Radei ucrainene?

În momentul de față, Ucraina este tot atât de amenințată de clocotul revoluțiunii, de sfâșieri interne, de lupte sângeroase, de dezagregare, ca și Moscovia, deși pentru moment acolo e ceva mai multă liniște în aparență.

Dar ceace este mai grav: își dau seama oameii din Iași, unde poate duce conflictul dintre Moscovia și Ucraina? Dacă Sovietul din Petrograd a recunoscut în principiu autonomia și chiar independența Ucrainei, faptele lui însă și chiar declarațiile ulterioare dovedesc, cum este și natural, că această problemă nu poate fi rezolvită fără o luptă crâncenă. Unde dar mai vrea să ne ducă guvernul d-lor I. Brătianu și Take Ionescu?

Ce înseamnă acele tratative misterioase, pentru cazul păcii dintre Ucraina și Puterile Centrale?

Pacea încheiată de Ucraina poate, în cazul cel mai bun, însemna o neutralitate binevoitoare față de războiul dintre România și Puterile Centrale.

În situația concretă, tratativele amintite nu pot avea decât un singur obiect: retragerea eventuală a armatei din Moldova pe teritoriul ucrainean. Datoria de neutralitate ar impune însă Ucrainei dezarmarea ei.

La această soluțiune s'a oprit guvernul din Iași, în grozava situație în care a aruncat țara?

Regele și familia regală, guvernul român, Parlamentul, armata, să fie înecate în haosul unei revoluțiuni sociale, al unui războiu civil, al sfâșierilor dintre „republicile” în care se desface vechiul imperiu al Țarilor.

Aceasta ar însemna sfârșitul. Fiind dată ignoranța și lipsa de orientare, caracterizată mai sus, mă cuprinde groaza să mă gândesc la complicațiunile care ar izvorî din această soluțiune și cari ar apăsa fatal asupra viitorului neamului acestuia.

Și neputincioși privim în bezna care se tot lărgeste...

27 Ianuarie.

XXIX

NIMENI NU Ț PROOROC..

Conducerea acțiunii internaționale a unui Stat, nu îngăduie fantezii și licențe politice.

Istoria și situația geografică, structura geologică a pământului, clima și marile căi comerciale internaționale, raporturile economice obiective, determină cu stricteță directiva politică a unui Stat.

Dacă studiem istoria raporturilor internaționale, a războaelor și a tratatelor de alianță a oricărui Stat, începând din vremurile când s'a născut Istoria internațională, când prima oară au venit în contact marile civilizațiuni antice, așezate în valea Nilului și în Mesopotamia, și până în ziua de astăzi, e ușor de constatat fatalitatea care diriguește actele marilor conducători de popoare.

Dacă se mai cerea dovadă pentru lipsa de seriozitate a vicții noastre publice, acțiunea conducătorilor acestui Stat, de la 1914 încoace, ar putea-o da cu prisosință prin însăși nesocotirea acestor simple adevăruri.

Dacă Statul Român are vr'un rost în lume, dacă poporul românesc are de împlinit vr'un rol în economia Istoriei universale, răspunsul la întrebarea: care trebuie să fie politica internațională a României? — nu'l poate da capriciul sau fantezia, nici a d-lui Take Ionescu, nici chiar a d-lui Nicolae Iorga.

Răspunsul acesta este dat de însuși pământul acestei țări, frământat timp de milenii, de cōpitele atâtor horde năvălitoare, este dat de înclinarea văilor noastre, de cursul apelor noastre, de linia mării la țărmul căreia suntem așezați și a munților noștri, cari au transformat această țară în «drumul cel mare» pe care veneau mulțimile din infinitul șesurilor orientale, atrase de strălucirea și bogățiile a două mari civilizații.

Politica României, așa cum a fost ea îndrumată de părinții noștri, nu putea să fie mai ușor schimbată decât însuși cursul Dunării, care ne leagă, cu voe sau fără voe, de țările culturii apusene, și decât direcția creștelor Carpaților, care de secole ne expune tuturor încălcărilor de la Nord.

România tot așa de puțin putea să-și permită o abateră de la politica ei tradițională, ca și Rusia, care, în timp de două veacuri, nu mai puțin de zece ori a călcat peste hotarele noastre.

Astăzi plătim pentru capriciul marilor noștri bărbați de Stat și patrioți. Și doliul din fiecare casă și durerile căminurilor orfane, nu sunt încă cea mai cumplită pedeapsă ce suferă gloata, pentru rătăcirile capilor.

Încă din prima zi, nu era greu de prevăzut consecințele fatale ale acestor rătăcirii..

Cei cari au citit pe bătrânii noștri cronicari, ca și cei cari și-ar fi aruncat în fugă privirea asupra hărții Europei orientale, avea nevoie oare de descoperirea «trădării lui Stuermer», sau de publicarea raporturilor lui Polivanov, pentru a ști ce ne-ar aștepta în cazul victoriei aliaților noștri de la Nord?

Dar putea fi îndreptățită credința măcar în această victorie?

La 1914, trecuse numai 9 ani de la înfrângerea uriașei împărății de către «piticii galbeni», în câmpiile Mandciuriei. Era ertat unui om de Stat să uite grozavul putregai, descoperit cu acest prilej, și învederat de înseși spasmele revoluțiunii din 1905?

În nouă ani nu se putea face o minune, care să fi re-

generat împărăția moscovită, spre a-i asigura victoria împotriva aceluia teribil neam, care și acum două mii de ani a știut să pue un zăgaz puterii romane, — mai cu seamă că Rusia a rămas sub oblăduirea aceleiași biurocrații incapabile și aceleiași camarile corupte.

Și dacă un mic profesor, de la o mică Universitate de provincie, a putut ză aștearnă negru pe alb «profețiile» sale, că Rusia nu poate învinge și că e amenințată de o grozavă revoluție, deși nu avea la îndemână decât cărțile sale și observația personală, fatal redusă, — cum bărbății noștri de Stat n'au putut să prevadă această fatalitate, având la dispoziție tot aparatul de Stat, cu ambasadorii, atașajii militari, consulii și spionii lui?

În fond, darul de «profeție», în aceste chestii, nu este cine știe ce mare taină: ajunge gândirea cinstită, ne-în-râurită de declamațiuni și urlete interesate, judecata obiectivă, lipsită de patimă și prejudecăți.

Cititorii *Luminei* au putut, de atâtea ori, să vadă aplicarea acestei rețete.

În unul din cele dintâi numere ale ziarului, am încheiat articolul cu «profeția» că «soarta războiului e hotărâtă pentru Rusia». (*Lumina*, No. 18 din 18 Septembrie 1917).

Dacă cititorii vor citi astăzi acel articol, vor vedea că această afirmație era o deducție necesară din situația de fapt în care se afla Rusia, în urma revoluțiunii. Dacă însă marii noștri patrioți și bărbăți de Stat nu voiau să vadă realitatea și, pe atunci, cu îndărătnicie visau încă la o victorie alături de Rusia, cine este de vină?

Tot așa, zi cu zi, au fost prevestite sfârșierile tot mai mari din Rusia, dezagregarea, războiul civil, până și amestecul fatal al guvernului din Iași în luptele dintre diferitele partide revoluționare din Rusia, cu toate consecințele lor nefericite.

Și dacă patrioții și oamenii noștri de Stat, nimic n'au prevăzut din toate acestea, iarăși, a cui este vina?

«Un bătrân cetățean» îmi scrie:

«De ce zadarnicele păreri de rău față de trecutul nenorocit?»...

Dar trecutul se perpetuiază și amenință să se repete. Și ce poate face un publicist cu condeiul lui, decât să încerce să preîntâmpine nenorocirile viitorului?

Analizând situația absurdă în care a fost pusă țara, am prevăzut, de pildă, ca o absurditate superlativă, ca armata română să fie silită să lupte, înainte de a încheia

pace cu Puterile Centrale, împotriva trupelor' maximaliste, pentru ca Basarabia să rămână alipită de Ucraina. (*Lumina*, No. 108, 115, 119, 126, 127, 130, 139, 142, 146, etc.).

Și astăzi, această absurditate este o realitate.

Din telegramele publicate în zilele din urmă, rezultă că România se află în stare de războiu cu Rusia, că armata română «în urma unei înțelegeri prealabile cu Secretariatul general al Ucrainei și cu republica liberă a Basarabiei», înaintează asupra Chișinăului și a Odesei.

Dar Basarabia, în «Sfatul Țării» din Chișinău, a declarat că nu înțelege să fie anexată de către România, iar Ucraina și-a afirmat în mod neîndoelnic pretențiunile asupra Basarabiei ca și asupra Crimeei, în calitate de moștenitoare a imperiului rus la țărmurile Mării Negre.

Așa dar, din capriciu, n'am voit să luptăm pentru Basarabia când ea își îndrepta brațele spre noi, implorându-ne s'o liberăm de sub jugul Țarilor. Am blestemat pe basarabienii cari, cu revendicările lor, tulburau luna de miere a Regatului Român cu «călăul încoronat» al moldovenilor de peste Prut.

Iar acum să pornim la Chișinău, — pentru ce? Ca să călcăm această voință a Basarabiei *libere*, Basarabie liberată *fără concursul nostru*, chiar *împotriva noastră*, numai din cauza prăbușirii aliatului nostru, prin armele inamicilor noștri?

Și în ce moment? Când Ucraina este pe cale a încheia pace la Brest-Litovsk.

Sau guvernul din Iași intră în războiu cu Rusia maximalistă, fără să fi încheiat pace cu Puterile Centrale, cu gândul de a-l duce și împotriva Ucrainei, care nu renunță la Basarabia?

Situația este și mai grozavă, căci ce a făcut guvernul din Iași, ca să câștige inimile basarabenilor? Dacă Basarabia n'a fost recucerită la vreme, *împotriva răpitorului*, astăzi ea nu mai poate fi câștigată decât prin voința liberă a fiilor ei, în luptă atât împotriva Sovietului din Petrograd cât și a Radei din Kiev, și... *cu ajutorul Puterilor Centrale!*...

Altfel, repet, căci am mai avut prilejul să spun aci: prin simpla denunțare a armistițiului, încheiat numai prin intermediul generalului Scerbacev, neamul nostru este amenințat de un dezastru în fața căruia rămâne mută imaginația omenească.

Suntem oare condamnați să ne rostogolim până în fundul abisului?

Iar pe «bătrânul cetățean» îl rog să-și dea sie-și răspunsul în conștiință, dacă îmi este ertat să tac, când mi-a fost dat blăstemul acestui dar de a prevedea zi cu zi îngrămădirea de dezastre...

Viața nu se oprește și îndatoririle ei nu încetează, nici în urma înfrângerii și a ocupațiunii.

3 Februarie

XXX

PESTE PRUT...

Nu mai poate fi nici o îndoială.

Un comunicat oficial al Sovietului din Petrograd ne face cunoscut starea de războiu dintre Republica Rusă și România, căreia i se atribue scopul de cucerire a Basarabiei.

Pentru orice Român, realipirea Basarabiei, care ne-a fost atât de mișelește răpită sub regimul țarist, nu poate însemna de cât triumful dreptului și al dreptății.

Dar poate avea chemarea de a realiza acest mare act național, guvernul din Iași?

Domnii din Iași, cu ajutorul unei prese plătite de rubele țarului, cum a fost dovedit din actele oficiale publicate din Petrograd, ne acuzau de trădare și vânzare de neam pe cei care susțineam că, în momentul istoric actual, aspirațiunile naționale ale Românilor trebuiesc îndreptate peste Prut.

Cine trăda neamul, întrebăm noi acuma? Noi, cari de pe atunci prevedeam că vremurile s'au împlinit, cum astăzi își pot da seama și orbii? Sau aliații călăilor Basarabiei, cari au jertfit țara ca să veșnicească lanțurile Moldovei de peste Prut?

Adevărul cel sfânt pe care îl afirmam noi, puterea însăși a realității, s'au dovedit mai tari și mai mari decât toate calomniile ce ni se aruncau în față, decât toate declamațiile fățarnice și toate elucubrațiile fantastice cu cari, trei ani de-a rândul, a fost amețit poporul acesta.

Ca o supremă reabilitare pentru noi și neîndurată acuzare pentru ei, armata română se luptă astăzi în Basarabia și pentru Basarabia.

Dar roata Istoriei nu se întoarce.

Acum trei ani, am fi putut trece Prutul ca *liberatorii*, primiți cu brațele deschise de frații robiți de un veac,— astăzi guvernării din Iași intră acolo ca cuceritori, împotriva voinței Basarabiei libere, exprimată în «Sfatul Țării», după ce Basarabia a fost hulită și blăstămată pentru nădejdiile ei, până și în incinta Parlamentului din București, în aplauzele slugilor țarului Nicolae.

Acum trei ani, și chiar în orice moment înainte de ziua fatală de 27 August 1916, România putea intra în luptă pentru revendicarea dreptului ei neprihănit asupra Basarabiei, afirmat în fața lumii întregi la Congresul din Berlin, de către Mihail Coșălniceanu și Ion Brătianu bătrânul. Și, în fața prăbușirii Rusiei țariste, mai poate fi un singur om în țara aceasta care să nu vadă astăzi cât de sigură și glorioasă ar fi fost acțiunea armatei române, care ar fi trecut Prutul atunci, având și chezașia sprijinului de peste Carpați și de peste Duuăre?

Și în ce condițiuni morale și materiale este încinsă astăzi lupta? Și cu ce sorți de izbândă?

Damenii cari au pornit un războiu, întorcând spatele Basarabiei, braț la braț cu Sasonov, Stuermer și Polivanov, după prăbușirea tuturor planurilor lor, după atâtea păcate și atâtea rușini, când, prin vina lor, toată țara e o singură rană sângerândă,— tot ei să fie în măsură de a folosi pentru neamul acesta poate ultimul prilej de mântuire ce i-se înfățișează?

Prilejul acesta nu mai poate, nu trebuie să servească numai ca un punct de plecare pentru o nouă aventură, un nou dezastru, o nouă rușine.

Armatei române nu i este ertat să treacă Prutul, numai ca un instrument de acțiune contra revoluționară și generalul ei comandant să fie numai un simplu tovarăș al lui Kaledin sau Scerbacev.

Altfel, catastrofa e inevitabilă și am primi o lovitură de moarte.

Rog, în ceasul acesta mare, pe fiecare Român să cugete:

Războiul pornit la 27 August 1916, nu este încă sfârșit. Armistițiul, pe care guvernul din Iași nici n'a voit să-l închee, poate fi revocat în orice moment.

Cum dar oștirea din Moldova ar putea duce din nou lupta pe două fronturi, și cu flancurile descoperite? Izolată, încercuită din toate părțile,— de unde îi pot veni armele, munițiunile, proviziunile?

Mai mult.

România, care e astăzi în război cu Puterile Centrale și cu Rusia, mâine poate fi nevoită să-l ducă și împotriva Ucrainei și a Căzăcimii Donului.

Comunicatele spun, în adevăr, că guvernul din Iași e înțeles cu Rada din Kiev.

Dar e sigură Rada din Kiev de zilele ei ?

Chiar Rada Ucraineană, care are nevoie de trupele românești numai în vederea luptelor interne, și a manifestat pretențiunile la Basarabia, și nu înțelege să renunțe la ea, socotindu-se moștenitoarea imperiului rus pe țărmurile Mării Negre.

Apoi, Rada Ucraineană și-a afirmat intențiunile pacifice, cu mult mai multă putere, decât guvernul maximalist. Pentru ea, pacea cu Puterile Centrale ar fi un ajutor cu mult mai eficace împotriva maximalismului, decât acțiunea micii oștiri române. Ea ar dispune atunci de trupe cu mult mai numeroase.

Dar, ce e și mai rău, la Brest-Litovsk sunt reprezentate astăzi două guverne ucrainene: Rada, cu Secretariatul General din Kiev pe de o parte, și Sovietul maximalist din Harcov, pe de alta.

Care din ele va fi guvernul de mâine al Ucrainei? Rada? Dar atunci pacea dintre Puterile Centrale și Ucraina va fi imediat încheiată. La Brest-Litovsk, reprezentanții Puterilor Centrale, cu drept cuvânt se opun pretențiilor d-lui Trozki de a exclude dela tratative pe delegații Radei. Și în cazul păcii, cum rămâne România, cu acțiunea ei de peste Prut, în fața Puterilor Centrale ?

Vă birui Sovietul maximalist din Harcov? Dar pentru acesta, guvernul din Iași, ca și pentru Sovietul din Petrograd, nu este decât un complice al contra-revoluționarilor.

Scylla și Charybda...

Nu știu în care din aceste două ipoteze ar fi dezastrul mai grozav...

Imi va fi dat până la sfârșit să strig în pustiu? Nu se vor opri nici de data aceasta la marginea prăpastiei, autorii atâtor calamități?

Nu mai putem avea, nu mai avem dreptul de a hrăni vre-o iluzie asupra oamenilor din Iași.

Numai lichidarea urgentă a trecutului nenorocit, ne mai poate deschide perspective mai fericite pentru viitor.

Dar numai alți decât vinovații din 1916, ar avea tăria

și putința de a pune, la vreme și *cu cinste*, capăt războiului cu Puterile Centrale și a ne deschide, liberă de dărâmtările politice nefaste, cărarea viitorului.

Și privesc, plin de spaimă și totuși de nădejde îndărătnică, în juru-mi și dincolo de zid...

4 Februarie.

XXXI

HOTARÎREA DIN BREST-LITOVSK

Imediat după revoluția maximalistă, când era clar că guvernul din Petrograd va propune pacea și va cere armistițiul, am pus întrebarea: care va fi situația guvernului din Iași, în această ipoteză?

Și am relevat îndată că, în această situație, în urma triumfului maximalismului: «Trădarea lui Stuermer» ar fi fatal urmată de «trădarea lui Trozki sau Kaledin»...

«Și ce ar putea face cei din Moldova, pentru a dejuca «trădarea»?

«Căci regimul din Iași nu e măcar, în realitate, *alături de Rusia*, mai just ar fi să spunem că e *prizonier al Rusiei!*

«Cum ar mai putea, în adevăr, guvernanții din Iași rezista la orice ar propune sau *ar consimți* pentru ei Rusia? «Rusia a mai tratat doar, odată, pentru noi, ca *aliata noastră*»... (*Lumina*, No. 84 din 24 Noembrie 1917).

Peste câteva zile, când armistițiul a și fost cerut de către Rusia, arătam primejdia care ne amenință și din cauza războiului civil, în mijlocul căruia urmează să fie duse tratativele de pace, pentru că guvernul din Iași ar fi, inevitabil, prins în vârtejul revoluției rusești, și atunci România ar fi de sigur sacrificată la încheerea păcii, care ar putea să fie încheiată pe seama ei. (*Lumina*, No. 87 și 88 din 27 și 28 Noembrie 1917).

Evenimentele, zi cu zi, confirmau și chiar întreceau temerile noastre.

La 30 Noembrie am fost siliți să scriem:

«Orice minuni de echilibristică ar face regimul din Iași, el va fi la urma urmelor silit să se pronunțe, dacă «nu s'a și pronunțat până acuma, pentru unul din partidele cari își dispută astăzi puterea supremă în Rusia, și astfel să fie atras și el în vârtejul revoluțiunii.

«Atunci în adevăr totul ar fi pierdut. Ispitei de a ne

«trata ca un obiect de compensație, pe care ar avea o «orice guvern rus în această situație, s'ar mai adăogi și «patima de răzbunare, atât de violentă în toate revolu- «țiunile»..»

Dar regimul din Iași nu mai avea nici tăria sufletească, nici putința materială, ca să se poată opri pe această pantă fatală.

Una după alta, cu o repeziciune vertiginoasă, veneau veștile despre conflictul dintre guvernul din Petrograd și România; guvernul din Iași a fost acuzat de uneltiri contra-revoluționare, — în sfârșit, lucrurile au ajuns până la ruptură și chiar până la începerea formală a ostilităților.

Față de atitudinea Sovietului din Petrograd, guvernul din Iași nici nu avea altă alternativă, cum am arătat încă de acum patru săptămâni, decât: sau să abdice de la suveranitatea Țării și să se plece sub tutela maximalistă, sau să accepte toate consecințele rupturii.

Dar nici o minte sănătoasă n'ar putea admite posibilitatea pentru România de a porni la războiu împotriva Rusiei, fără a încheia, mai întâiu, măcar pacea cu Puterile Centrale.

«Orice părere am avea, — scriam în acest loc, la 19 «Decembrie trecut, — despre marii noștri strategii, dar astfel «de nebulie n'ar îndrăzni-o nici cel mai mare dintre ei, «nici măcar ilustrul d. general Ilescu». (*Lumina*, No. 109).

Niciodată n'am crezut că evenimentele îmi vor dovedi, că am avut o prea bună părere despre strategii și bărbații de Stat ai României...

România *se află* acuma în războiu, atât împotriva Puterilor Centrale, cât și împotriva Rusiei, în momentul în care ambii inamici tratează la Brest-Litovsk despre pace.

Dacă și înainte, în situația de fapt a țării noastre, pentru România era primejdios de a se prezenta la Brest Litovsk alături de Rusia, ce ne așteaptă acuma, când cele două lagăre inamice pot încheia între ele o pace, în absența României, și chiar în timpul ostilităților din amândouă părțile împotriva ei?..

Să nu uităm că tot în absența României a fost închei t armistițiul la Brest-Litovsk.

În aceste condițiuni, dacă factorii responsabili pentru destinul nostru nu-și vor face datoria *la timp*, la Brest-Litovsk se va hotărî *fără* România, dar *pentru* România.

Spun «pentru România», fiindcă, odată ce toți veciuii noștri de la Sud, dela Apus, de la Nord și dela Răsărit,

cari cu toți sunt reprezentați în una din cele două tabere, se vor înțelege în lipsa noastră și chiar împotriva noastră, este evident că pacea va fi încheiată și pe seama noastră.

Ce interes ar putea avea, în adevăr, în cazul acesta, Puterile Centrale, să se opună vreunei pretențiuni formulate în dauna noastră, de vreunul din inamicii lor sau din aliații lor actuali?

Avem dreptul să pretindem să fim apărați de acei, împotriva cărora am declarat războiul în 1916, în condițiunile cunoscute?

Iar în ce privește pe d. Trozki, față de textul comunicatului prin care se aducea la cunoștința publică rup-tura cu România, socot că nici optimismul atât de robust al concetățenilor noștri nu poate nutri nici o iluziune...

Ucraina?

Ucraina pacifistă, care a mers la Brest-Litovsk, călcând în picioare speranțele Înțelegerii?

Ucraina, care se proclamă moștenitoarea imperiului rusesc la Marea Neagră, și își afirmă drepturile în Basarabia?

Ucraina care, chiar prin faptul încheerii păcii nu ar avea măcar nevoie de sprijinul trupelor române împotriva regimului maximalist?

Pentru numele lui Dumnezeu, să avem odată tăria de a privi lucrurile în față:

Chiar dacă vom face abstracție de eventualitatea biruinții Radei maximaliste din Harcov, în ipoteza cea mai prielnică pentru România. — ce folos ar mai putea trage Ucraina din forțele noastre militare, rămase, după încheerea păcii, izolate în fața inamicilor, cari n'ar mai avea nici o altă preocupare pe acest front?

Numai niște vizionari iremediabili nu pot vedea tristul adevăr, în toată goliciunea lui.

În asemenea împrejurări, la Brest-Litovsk se va da o hotărâre împotriva României, definitivă și executorie...

Nădejdea în apelul sau recursul la Democrațiile Apusene ar fi condamnată la o nouă și amară decepțiune.

E o vinovată naivitate de a crede că Înțelegerea din Apus, reușind chiar, mai târziu, să-și realizeze revendicările proprii, ar mai putea întreprinde și un război împotriva Germaniei, Austro Ungariei, Rusiei, Ucrainei și celorlalți cointeresați, numai pentru ca să caseze deciziunea dată de ei la Brest-Litovsk, împotriva României.

Cartea plină de învățăminte a Istoriei, e oare închisă cu șapte peceti pentru oamenii noștri de Stat?

Numai o acțiune imediată, — adică *înainte* de a fi căzut hotărârea din Brest-Litovsk, — ne-ar mai putea mântui.

Dar această acțiune nu e deschisă pentru tovarășii d-lor Scerbacev și Kaledin, cari, cu ajutorul acestor generali răzvrățiți, nu se gândesc decât să-și creeze noi titluri la vana recunoștință a d-lor Lloyd George sau Georges Clemenceau...

5 Februarie.

XXXII

SCHIMBARE DE FRONT?...

Pe cât se pare, învățămintele realității n'au fost cu totul pierdute și pentru Iași.

O telegramă de ieri ne aduce, din Iași și din Petrograd, știri cari, deși nu sunt încă confirmate, nu sunt mai puțin semnificative pentru situație.

Ni se spune că «Liga ofițerilor», formată de curând în armata română, ar fi înmănat regelui Ferdinand și generalului Averescu o adresă, prin care cere pacea cu Puterile Centrale.

Un ziar din Odesa, «*Raboci Listok*», publică știrea că ultimele evenimente din Moldova ar fi provocat o schimbare radicală în ideile regelui Ferdinand, în această privință. La Petrograd se crede, foarte serios, în posibilitatea tratărilor dintre România și Puterile Centrale.

Sunt interesante și motivele aduse pentru această schimbare la față:

Maximaliștii, ni se spune, vor rămânea ostili României și pe viitor. După ultimele perturbațiuni și schimbări interne din Rusia, alipirea României la Rusia e cu desăvârșire exclusă. Numai alipirea la Puterile Centrale ar putea scăpa România de complecta izolare, politică și economică, și ar da putința să-și afirme aspirațiunile asupra Basarabiei.

Cetitorii pot găsi în aceste rânduri rezumatul considerațiilor pe cari, de atâtea ori, le-am dezvoltat în aceste coloane. În special, în articolul «*Orientare spre Rusia?*» (*Lumina*, No. 64 din 4 Noembrie 1917), se poate găsi aproape textual această argumentare.

Însă, în presupusa adresă a «Ligei ofițerilor» din Moldova, se resfrânge și o teamă caracteristică, în ce privește înrâurirea curentelor revoluționare din Rusia, asupra situației din România.

Mai cu seamă această notă ne face să credem în autenticitatea informației. Cu atât mai mult, cu cât în același timp, «Times» publică și un interview al d-lui Troțki, care, cu drept cuvânt, poate inspira toate tinerile, cercurilor guvernamentale din Iași.

Iată, textual, declarația conducătorului politicei externe din Rusia, care tăgăduiește că Republica Rusă ar fi declarat războiu României :

«Noi ducem războiu, spune d. Troțki, numai împotriva generalilor români și împotriva burgheziei românești, care ar fi declarat războiu soldaților ruși și organizațiilor noastre democratice de pe front. Noi nu luptăm împotriva poporului român. Intre proletarii ruși și români vom stabili o colaborare. Trebuie să chemăm la viață un guvern românesc democratic, și să-i dăm tot concursul nostru moral și material. *Noi vom pune la dispoziția acestui guvern, aurul din tezaurul românesc, sefestrat la Moscova.* Vom proceda însă fără nici o cruțare împotriva vechiului guvern românesc».

Dacă situația obiectivă și dacă considerațiunea interesului obștesc, au fost neputincioase de a inspira guvernanților din Iași acțiunea necesară, vom avea poate no rocul ca primejdia personală, care rezultă din amenințările d-lui Troțki, să tragă mai mult în cumpănă...

Pentru oricine cunoaște mentalitatea cercurilor noastre diriguitoare, nici măcar faptul, că unei schimbări de front i-ar fi precedat vre-o manifestare a unei «Lige a ofițerilor» create *ad hoc*, nu are nimic extraordinar

Aș putea chiar să construiesc de pe acum discursul d-lui Take Ionescu, ale cărui resurse sunt întotdeauna inepuizabile, pentru a justifica politica genială, care a dat asemenea rezultate minunate.

Marele nostru orator și bărbat de Stat, a prevăzut totul și a calculat totul. A prevăzut și înfrângerea armatei noastre, care a fost dusă automatic, de peste Carpați și de peste Dunăre, în direcția cea mai normală, — în Basarabia. El a prevăzut și prăbușirea forței militare a Rusiei și revoluțiunea, și tocmai de aceea s'a pus în serviciul țarului Nicolae, ca să ne putem apoi război mai cu temeiu împotriva maximaliștilor. Iar dacă am rupt tratatul cu

Puterile Centrale, pentru a ne alipi la Înțelegere, acum cel puțin, la încheierea păcii cu Puterile Centrale, restabilim echilibrul și creăm cea mai splendidă situație, cu cele mai vaste perspective: ne-am creat dreptul la recunoștința Înțelegerii, pentru care ne-am jertfit, iar, față de Puterile Centrale, e cu atât mai dulce îmbrățișarea după o mică ceartă trecătoare...

Ne putem dar aștepta la glorie și la profit...

Un om neiscusit în arta de guvernământ și în meșteșugul diplomaticesc, și-ar putea permite o întrebare indiscretă :

Dacă totul a fost prevăzut, nu era mai simplu decât acest plan genial, ca România să fi așteptat până în primăvara 1917, pentru ca prăbușirea forței militare rusești, care ar fi fost mai completă fără distragarea, în 1916, a contingentelor îndreptate împotriva noastră, — și revoluția, care ar fi venit în acest caz mai repede, să fi găsit intactă puterea noastră ?

Rezultatele, în acest caz, ar fi fost mai sigure și n'ar fi fost plătite cu atâtea umilințe, cu ruina țării, cu năprasnica și zadarnica risipire de vieți.

Dar aș fi dispus să nu fac mare pricină pentru toate acestea, cu o condiție : ca guvernul din Iași să fie în măsură de a încheia *la timp* o pace onorabilă.

Din nenorocire, în situația în care s'a pus și în care a pus țara, — nu o poate face.

În momentul de față, România nu este reprezentată la Brest-Litovsk și, rămânând în războiu cu Puterile Centrale, e încurcată și în luptele interne din Rusia.

Dacă, înainte de încheierea definitivă a păcii din Brest-Litovsk, România nu va face pasul hotărâtor, va fi prea târziu. Acțiunea de peste Prut ar rămânea atunci numai ca o nouă și sinistă aventură, — indiferent dacă tratatul de pace din partea Ucrainei va fi semnat de Rada din Kiev, care n'ar mai avea nevoie de trupele generalului Averescu, sau de Rada maximalistă din Harkov, care s'a asociat la acțiunea vestită de d. Trozki, pomenită mai sus.

Ce este și mai rău : după telegramele de astăzi, și Basarabia trimite delegați la Brest-Litovsk. Dacă în tratatul de pace va fi cuprinsă și „republica moldovenească“ de peste Prut, în ce situație s'ar trezi armata noastră, surprinsă pe teritoriul ei ?

Nu mai insist...

Dar, în orice caz, dacă s'ar adevăra schimbarea de front despre care vorbesc telegramele, s'ar deschide cel puțin posibilitatea de acțiune pentru alții, dacă nu pentru boerii din Iași.

Peste puține zile vom ști cum stăm, — și să dea Cel-de-sus ca să nu fie prea târziu.

6 Februarie.

XXXIII

RADA DIN KIEV ȘI GUVERNUL DIN IAȘI

Ucrainenii au o zicătoare : „S'a legat dracul cu pruncul“, — pentru a caracteriza o asociație în care inexperiența sau naivitatea unui tovarăș îl face să cadă fatal victimă a astucității sau perfidiei celuilalt.

Mi-am adus aminte de această zicătoare, cetind recentul discurs al președintelui Radei Centrale din Kiev și gândindu-mă la relațiunile dintre România și Ucraina.

«Oratorul, — spune telegrama, care rezumă cuvântarea «d-lui profesor Hrușevski, — și-a exprimat sentimentul «adânc de satisfacție față de uriașele succese realizate de «Rada Centrală, în cursul celor nouă luni ce au trecut de «la înființarea ei. Din punctul de vedere politic, activitatea Radei Centrale a fost extraordinar de rodnică și «a realizat mai mult decât scopurile ce și le propusese «la început».

Președintele Radei ucrainene are tot cuvântul să fie mulțumit.

Să ne gândim, în adevăr, în ce situație a găsit Marele Răsboiu poporul ucrainean.

Mai bine de două sute cincizeci de ani Ucraina era mai puțin decât chiar o «expresiune geografică». Dreptul public rus nu recunoștea nici existența Ucrainei, nici a popoului ucrainean. Chiar cuvântul „Ucraina“ era prohibit. Descendenții ostașilor lui Bogdan Hmielnitzki erau împărăștiți prin mai multe gubernii rusești, ca oricare altele, fără nici o legătură între ele. Arta administrativă rusă s'a exercitat chiar să croiască guberniile astfel, ca ele să cuprindă cât se poate mai mult din populațiile străine, marginase vechei Ucraine.

N'a fost autorizată nici o școală ucraineană, nu era

ertat să treacă, peste hotarele imperiului, nici o singură carte în limba lui Taras Șevcenko.

Dacă cultura ucraineană n'a pierit cu totul, aceasta s'a datorit numai focarului din Galiția Orientală.

Tot în Austria, la începutul războiului, s'a format «Societatea pentru emanciparea Ucrainei», cu ramificațiuni la Berlin, în Elveția și în alte State neutrale.

Bine înțeles, în Statele Înțelegerii, care lupta pentru «libertatea micilor națiuni», cenzura nu tolera nici cea mai mică mențiune despre timidele încercări ale acestei națiuni, care cuprinde aproape 40 de milioane de suflete și este așezată în masse compacte pe un teritoriu mai întins decât Germania, Franța, Italia sau Insulele Britanice, fiecare în parte.

Încercările acestea au fost, în adevăr, foarte timide: sârmanul popor, oprimat peste două veacuri și jumătate, era gata să se mulțumească cu recunoașterea ființei sale etnice și cu acordarea oricărei autonomii culturale.

Mi-aduc aminte de adresa de mulțumire, pe care am primit-o din partea Comitetului «Societății pentru emanciparea Ucrainei», ca și din partea mai multor profesori ai Universității din Lemberg, pentru simplul fapt că, într'un discurs din Cameră, am amintit, printre alte victime ale țarismului, și Ucraina!

Bieții oamnei, nu erau deprinși cu atâta atențiune din partea parlamentarilor sau universitarilor străini.

După izbucnirea revoluțiunii din luna Martie 1916, Ucrainenii s'au mărginit să revendice o autonomie foarte modestă pentru țara lor în sânul Republicii Ruse. Dar conducătorii lor au dat dovadă de mare talent politic și de multă cunoștință a oamenilor și a lucrurilor.

Rada Centrală, care s'a organizat la Kiev sub președinția fostului profesor de Istorie dela Universitatea din Lemberg, a și început îndată tratările cu guvernul provizor din Petrograd.

În aparență, aceste tratative au dat rezultate insignifiante: Ministerul Kerenski a recunoscut oarecari atribuțiuni administrative și politice unui «Secretariat general» al Ucrainei, numai asupra a cinci din gubernii, locuite de Ucrainenii. N'au fost recunoscute drepturi Ucrainei, nici la reprezentarea internațională, nici măcar la separarea contingentelor ucrainene din organizațiunea unitară a armatei ruse.

Dar, în realitate, succesul a avut o semnificație covârșitoare pentru viitorul Ucrainei.

În acel moment, Statul Rus, prin organul guvernului din Petrograd, nu numai că a recunoscut Ucraina ca subiect de drept ce n'a fost admis de legislația imperială, dar legătura dintre Rusia și Ucraina, de atunci era întemeiată pe tratatul formal dintre cele două State.

Oamenii cari au stat în fruntea Radei Centrale, — cu experiența pe care le-o dăduse luptele politice dintr'un Stat ca Austria, cu un drept public atât de variat și complicat în ce privește diferitele naționalități din care se compune, — puteau, pe această bază, construi cu siguranță viitorul națiunii lor, așteptând în liniște desfășurarea evenimentelor.

Tulburările și revoluțiunile ulterioare, le-au dat prilejul de-a extrage din acest prim rezultat, mai mult decât cei mai îndrăzneți dintre ei puteau visa vreodată.

Mai întâiu, Rada Ucraineană s'a folosit de prilejul revoluției maximaliste, pentru ca să nu recunoască Sovietul Comisarilor Națiunii, din Petrograd. Ea a declarat apoi, că va aștepta formarea unui guvern legal al Republicei Ruse, iar până atunci își asumă plenitudinea puterii de Stat, asupra teritoriilor Ucrainei.

Asigurându-și astfel simpatiile Înțelegerii, care n'a recunoscut nici ea Sovietul din Petrograd, Rada Centrală a îndrăznit un nou pas, care iarăși, în aparență, nu schimba mult situația ei, dar în realitate săvârșea o adevărată și mare revoluție.

În ziua de 20 Noembrie 1917, Rada Ucraineană publică un «Universal» prin care, continuând să și exprime voința de a rămânea în legătură cu Rusia, totuși afirmă că această legătură nu poate rezulta decât din *înființarea unei alianțe federative* a tuturor republicilor zămislite din desfacerea imperiului. Această alianță presupune inițiativa Ucrainei însuși și consimțământul liber al tuturor republicilor. Astfel soarta Ucrainei nu mai putea atârna de hotărârea vreunui organ central al Rusiei, nici măcar de Adunarea Constituantei pan-rusă.

În acelaș timp, «Universalul» declară că, *până la formarea Federațiunii ruse*, republica ucraineană înțelege să întretie relații internaționale independente de guvernul din Petrograd.

Statele Înțelegerii nădăjduind să mențină în războiu

măcar Ucraina, au și recunoscut această situație și au trimis reprezentanții lor diplomați la Kiev. Atunci... Ucraina a trimis pe delegații ei la Brest-Litovsk, unde independența ucraineană, «până la formarea federațiunii ruse», a fost recunoscută atât de Puterile Centrale cât și de Rusia însăși.

Dar spre uimirea atât a Înțelegerii cât și a guvernului din Petrograd, delegațiunea ucraineană, în fruntea căreia se afla tot un galițian, d. Holubovici, a dovedit un spirit de conciliațiune dezesperant, și a ajuns să stabilească principiile generale de pace dintre Ucraina și Puterile Centrale...

Iar când guvernul din Petrograd a încercat, prin organul d-lui Troțki, să revie asupra consimțământului dat, Ucraina s'a declarat pur și simplu suverană și independentă, fără să mai vorbească de „formarea federațiunii ruse”!..

Ca final, telegramele de ieri au vestit lumii un ordin al ministrului de marină din Kiev, prin care se pune în vedere marinei ucrainene din Marea Neagră că «orice relațiuni cu guvernul vreunui *Stat străin*, fie al *Rusiei* sau «oricare altul, vor fi pedepsite ca trădare de Stat»...

Așa dar, mulțumită vrednicilor ei conducători, Ucraina a ajuns un Stat suveran, și o mare Putere europeană, al cărei cuvânt e prețuit de prieteni și de inamici...

Cu acești oameni au venit în contact bărbații de Stat ai României, cari au dat dovadă de atâta pregătire, în cât, în ajunul războiului, ignorau existența Ucrainei, și cari au condus barca Statului cu atâta artă, în cât, dintâru un Stat independent, cu cele mai vaste perspective, România, sfâșiată între armatele inamice și trupele maximaliste, este astăzi la discreția guvernului din Kiev.

De sigur, bărbații din fruntea Radei Ucrainene vor ști să tragă toate foloasele pentru noua republică și din această conjunctură.

Iar trecutul marilor noștri bărbați de Stat și strategii, răspunde și de perspectivele pe cari le deschide această situație, pentru viitorul țării, care are cinstea și norocul de a fi guvernată de ei...

7 Februarie.

XXXIV

NICOLAE IORGA ȘI NICOLAE ROMANOV

Zilele trecute ne-au parvenit mai multe jurnale din Iași, cari, prin sine înseși, dovedesc o atmosferă schimbată în cercurile diriguitoare de acolo.

Până acum, dacă puteam pune foarte rar mâna pe vreun ziar din Moldova, nu prea am regretat această lipsă. Aceste chlorotice foi, sub presiunea cenzurii d-lui I. G. Duca, nu se puteau abate de la tonul poruncit de nădejdi trandafirii și apologii searbede ale politicei guvernamentale. Situația tristă a țării și a oștirii noastre, nu se reflecta aproape de loc în ele.

Dar destinul inexorabil care a siliț armata românească să treacă Prutul, necesitând justificarea acestui act, a provocat mărturisiri retrospective, cu atât mai prețioase, cu cât și ele nu sunt numai tolerate de cenzură dar, vădit, și inspirate din sferile guvernamentale. De altfel, în aceste ziare, e publicat și un număr de comunicate oficiale pe acelaș diapazon.

Ne permitem câteva spicuirii.

A tout seigneur toute honneur.

Cetitorii noștri au putut lua eri cunoștință de un articol al d-lui Nicolae Iorga, din „*Neamul românesc*”.

În stilul său, cam bombastic și adesea nesincer, — stilul d lui Iorga din ultimii ani, — savantul nostru istoric face mărturii, extra-ordinare pentru acest temperament pururea nepocăit, relativ la consecințele politicei susținute odinioară de d-sa, cu atâta energie și patimă necrutătoare.

D. Iorga recunoaște că dezamăgirile d-sale sunt anterioare revoluției din Martie.

„Am îndurat și am tăcut multă vreme, — scrie d-sa în numărul din 27 (11) Ianuarie al „*Neamului românesc*”, — cum înduraserăm și tăcuserăm înainte, sub vechiul regim, când vedeam *zăbăvi voite* în clipe hotărâtoare pentru soarta noastră, când îmtâmpinam *rezistențe mute*, dar cu atât mai puternice, la legitima cerere de ajutor, când constatam că se privește ca *un teritoriu dușman, prădat astăzi, anexat mâne*, scumpul nostru pământ moldovenesc, când auziam din sate strigătele desnădăjduite ale *bărbaților loviți* și ale *femeilor batjocorite*, când la amin-

„tirea de către noi a faptului că ei, oaspeții *sărera le dădeam totul, chiar riscând a muri de foame*, sunt aliați, ni se răspunde: **nu aliați, ci protectori**...”

Așa dar unul din principalii inspiratori ai politicei ententiste și ai alianței cu Rusia, mărturisește acum că aliații noștri, imediat ce le-am deschis hotarul, încă sub vechiul regim, ne-au tratat ca o *fară dușmană*, care urmează să fie *anexată*, că ei își adaptau acțiunea, din primul moment, acestui scop, — de aci dezastrul militar și acele „zăbăvi voite” și „rezistențe mute”, față de orice cerere de ajutor.

Mai mult.

D. Iorga și complicii săi au tăcut și au îndurat și aroganța și cinismul cu care li se arunca în față voința de cotropire, când reprezentanții țarului Nicolae nu se recunoșteau *aliați* cu noi ci se afirmau ca „*protectorii*” noștri, — cu toate că „le dădeam totul, chiar riscând a muri de foame”.

D. Iorga are grija să ne spună și în ce consta „*protecțiunea*” oamenilor împărătești: „*țara prădată*”, „*bărbați loviți*”, „*emei batjocorite*”...

Și savantul profesor de Istorie și academician, vădit crede că e spre lauda celor cari ne-au pus în această situație, că acestor „*protectori*” „li se dădea totul”, „*riscând să moară de foame*” de sigur nu domnul Iorga și cu autorii politicei d-sale, ci biata populație nevinovată.

Și profesorul de Istorie și șeful de partid cu pretențiuni de bărbat de Stat, nu trage nici o concluzie din toate acestea? Pentru ce s'a aliat România cu Țarul Nicolae? Pentru victorie sau pentru înfrângere? A fost ruinată țara, distruse sute de mii de vieți, pentru ca Țarul Nicolae să fie înfrânt și apoi răsturnat, sau pentru ca să fie realizate scopurile mărturisite ale politicei sale, — dominațiunea în Balcani și stăpânirea Constaninopolului?...

Atunci, de ce se indignază d. Iorga de consecințele logice și necesare ale eventualei victorii a Rusiei țariste, — protectoratul și ulterioara anexare a României?

Cine este vinovat dar, pentru ceeace neamul românesc „a îndurat în tăcere?”

Oamenii țarului, cari, în serviciul scopurilor seculare ale Împărăției, s'au purtat și acuma cum s'au purtat în toate cele zece năvăliri ale oștirilor rusești în Țările române, în cursul celor două secole din urmă?

Sau marii noștri patrioți, cari, nesocotind învățămintele Istoriei și rațiunea de Stat, au aruncat țara sub picioarele Țarului?

A înfățișa astăzi consecințele fatale ale unei politici ca rezultatul numai al „răutății” vre-unui ministru sau general rus, este o dovadă de o extremă naivitate și de o vinovată ușurință.

Rațiunea de Stat, — care, dela Petru cel Mare, a mânat mereu oștirile rusești peste hotarul nostru, și căreia de două ori i-a fost jertfit mai mult de jumătate din „scumpul nostru pământ moldovenesc”, cum se bocește astăzi academicianul nostru, — este mai puternică decât toate bunăvoințele și fanteziile individuale.

Și dacă Rusia ar fi ieșit biruitoare, ajutorul ce i-l dădeam nu putea să ne ferească acum mai mult de „protectorat” și „anexare”, decât ajutorul ce i-a fost dat în trecut nu ne-a ferit de răpirea Moldovei de peste Prut, la 1812 și 1878.

În cursul celor doi ani de neutralitate, de câte ori, în batjocurile d-lui Iorga și tovarășilor săi, am prevestit această fatalitate?...

Și bocetele lor de astăzi pot ispăși păcatul acesta?

Dar, măcar acuma, vede oare d. Iorga mai limpede?

Prăbușirea forței militare a Rusiei și revoluția, ne-au scăpat de urmările politice, al cărei sprijinitor entuziast a fost directorul „*Neamului românesc*”. Prin aceasta, se prăbușea și politica însăși care ne a aruncat în mrejele țarismului rus. Dar găsit-au oare vinovații tăria morală pentru a salva ce se mai putea salva, mărturisindu-și greșala?

D. Iorga se bocește, caută să justifice amestecul în lupta dintre diferitele partide revoluționare din Rusia și să de binecuvântarea pentru ocuparea Chișinăului, „după cererea comandamentului rus”.

Dar și acuma ca și înainte, cum rezultă din aceste bocete și din publicațiunile oficiale, nici d. Iorga nici complicității săi din guvern, nu-și dau seama de fatalitățile inexorabile ale situațiunii și de consecințele logice și necesare ale noii îndrumări politice.

Aceasta însă va forma subiectul articolului de mâine.

XXXV

„DUPĂ CEREREA
COMANDAMENTULUI RUS“..

Așadar, d. N. Iorga și guvernanții din Iași s'au convins, în sfârșit, că alianța noastră cu Țarul Nicolae a fost folosită de puternicul nostru aliat, numai în vederea unui eventual „protectorat“ sau chiar a unei anexări și, în scopul acesta, generalii și miniștrii ruși au contribuit, prin „zăbăvi voite“ și „rezistențe mute“, la dezastrul nostru.

Toate lamentațiile de astăzi nu pot absolvi pe conducătorii acestui Stat pentru faptul că, sub pretextul „idealului național“, s'au pus în serviciul politicei țariste.

Dar, în sfârșit, forța militară a Rusiei s'a prăbușit. Țarul Nicolae, în fața căruia se prosternau patrioții și bărbații de Stat ai României, e prizonier la Tobolsk iar împărăția lui este în plină dezagregare.

Și-au văzut măcar acum limpede datoria, vechii aliați ai Țarului Nicolae?

D. Iorga, iarăș, ne spune că multă vreme a îndurat și a tăcut, față de toate nemerniciile și silniciile unei armate în soluțiune.

Iar acum, tot un puhoiu de lamentațiuni:

„*Neamul românesc*“ se plânge de: „părăsirea în mijlocul luptei, pentru ca să se mântue odată, sub loviturile dușmanului comun, cu armata românească, terorizarea cu „părăsirea frontului, care ar face imposibilă apărarea noastră... O clipă măcar nu am fost tratați ca niște prieteni, deși multă vreme ne-am făcut că nu înțelegem. Am fost aduși, fără a fi consultați, la un armistițiu pe care nu l-am voit și o pace s'a negociat și se negociază, fără cea mai mică preocupare că, în asemenea discuții, poate fi amestecată soarta unui popor care nu și-a cântărit jertfele...“

În sfârșit, și mult răbdătorii tovarăși ai d-lui Iorga a' trebuit să ia măsuri, ca „aliații“ — „să nu dea foc Moldovei dela un capăt la altul...“

Comunicatele oficiale completează tabloul. Corespondența diplomatică, publicată în oficiosul „*România*“, cu prilejul arestării d-lui Diamandi, stabilește că Moldova flămândă, a fost silită să dea armatei rusești aproape o

sută de mii de vagoane cu hrană, cari n'au fost restituite, și totuși n'a fost ferită — „de incendii și jefuiri ale fermelor și caselor, de devastări de grădinării, aparținând proprietarilor și sătenilor și de incendieri ale sondelor petrolifere. De asemenea numeroase biserici și Liceul din Botoșani, cu toate colecțiile lui, au căzut pradă focului...”.

Iar pentru a justifica intrarea în Basarabia, comunicatul oficial, publicat tot în „România” din 26 (13) Ianuarie a. c., mai completează pomelnicul isprăvilor săvârșite de aliații noștri. Aflăm astfel că „bande răzvrătite din armata rusă opreau trenurile cu aprovizionări pentru armata română și cea rusească, și dădeau foc sau prădau depozitele de hrană”, că au fost „dezarmate și batjocorite” detașamentele de ardeleni, „mai mulți din aceștia au fost chiar uciși”, „ofițerii noștri au fost arestați”...

Multe, în adevăr, au fost „îndurate în tăcere” de către d. Iorga și guvernării din Iași, chiar prea multe...

Dar pentru ce au fost îndurate? Și au găsit ei, măcar acum, cuvântul potrivit și acțiunea dreaptă?

Ceeace s'a întâmplat cu armata rusă în Moldova, s'a întâmplat, — și pe o scară cu mult mai întinsă, — și în Ucraina, și în Finlanda și în Rusia însăși. Toată împărțirea înfățișează astăzi același haotic și distructiv clocot de noroade.

Lamentațiile și încriminările cari reduc totul la „răutatea” maximaliștilor, iarăș, dovedesc numai naivitate și ușurință.

Când o revoluție, politică și socială, cuprinde un conglomerat de popoare atât de uriaș ca Rusia, scenele cari au provocat indignarea domnilor din Iași sunt de asemeni o fatalitate inexorabilă. Și nimeni nu avea dreptul să se aștepte ca un Stat, căzut într'o astfel de catastrofă, să mai poată participa la războiul european ca o forță reală și activă.

Pentru conducătorii Statului Român, revoluția puneă imperios întrebarea, dacă scopurile pe cari și le-au propus în acest războiu mai sunt realizabile. O revizuire a întregii concepții care a fost la baza războiului României și o îndrumare a acțiunii de Stat în consecință, se impunea. Vorbăria plângătoare nu poate duce la nimic, ci numai judecata dreaptă și acțiunea bărbătească.

Guvernul însă din Moldova, întâiu „a îndurat și a

tăcut" iar apoi, în acompaniamentul bocitoarelor *ex.officio*, a întreprins acțiunea din Basarabia.

Și, vai, în ce condițiuni!

Am arătat la vreme și am explicat motivele pentru cari „Sfatul Țării” din Chișinău, și-a arătat voința de a nu despărți Basarabia de Republica Rusă, pentru că „Rusia ar fi o țară cu mult mai liberă decât România”... A încercat guvernul din Iași, lichidând mai întâiu naufragiul din 1916, să împrăștie această atmosferă și să afirme dreptul nostru imprescriptibil asupra Moldovei orientale, care ne-a fost răpită prin fraudă și abuz de putere de către Rusia țaristă?

Recurgem la acte oficiale.

Comunicatul guvernului român, care ne aduce la cunoștință trecerea Prutului, se începe cu următoarele cuvinte:

„Comandamentul rusesc ne-a cerut, în urma intervenției Sfatului Țării” din Chișinău, să asigurăm, prin trimiterea de trupe române, ordinea în Basarabia...”

Iar manifestul generalului Presan către „cetățenii Republicii Moldovenești” ne spune deasemenea:

„Sfatul Țării Moldovenești ne-a cerut, prin comandamentul militar rus, să trecem Prutul...”

Așa dar, aceste documente mărturisesc că „Sfatul Țării Moldovenești” s'a adresat nu direct nouă, ci comandamentului rus! „Comandamentul rus”, — direct numai el, — ne-a cerut „să trimitem trupe în Basarabia”.

Și în ce scop? Documentele ne spun: „Să asigurăm ordinea în Basarabia”, „să ne asigurăm linia Chișinău-Ungheii și să restabilim ordinea în regiunea de unde trupele noastre se aprovizionează...”

„Comandamentul rus ne-a cerut”, și numai din cauza aceasta guvernul român trimite trupe în Basarabia, care, pentru el, nu este de cât „regiunea de unde trupele noastre se aprovizionează!...”

Așa visau părinții noștri să treacă Prutul? Așa înțelegeau Mihail Cogălniceanu și Ion Brătianu Bătrânul, când afirmau dreptul nostru la Congresul din Berlin?

Ce avem noi cu comandamentul rus, când este vorba despre Basarabia? Și care comandament? Generalii ruși răzvrățiți împotriva guvernului lor, cari au numai interesul de a se folosi de armata noastră, pentru a aduce la putere un alt guvern la Petrograd?

Dar aceasta este în contradicție ireductibilă cu aspi-

rațiunile noastre naționale. Acțiunea întreprinsă în aceste condițiuni, va fi fatal lichidată odată cu interesul „comandamentului rus” care a provocat-o.

Dar o situațiune falsă duce inevitabil la consecinți monstruoase, — și în acelaș manifest vedem că comandantul armatei române caută să liniștească pe Basarabeni că „Românii nu vin să stăpânească fara lor”, că acest lucru îl născocesc numai „oamenii răi”, pe cari „venirea soldaților români în Basarabia i-a supărat mult” și cari „au căutat să sădească învrăjbirea între voi și noi”.

Cred că oricine înțelege atmosfera pe care au găsit-o ostașii noștri peste Prut, dacă a fost nevoie de asemenea apel, în momentul în care, după un veac de robie, s’au întâlnit pe pământul vechiu românesc urmașii ostașilor lui Ștefan cel Mare de dincolo și de dincoace de Prut, după... „cererea comandamentului rus...”

Și d. Iorga, în „*Neamul românesc*” găsește prilejul numai să se vaiete împotriva exceselor maximaliste...

Și nu vine un trăsnet!...

9 Februarie.

XXXVI

CEASUL...

Ceasul de hotărîre a sunat.

Glasul nostru acuma trebuie să găsească ascultare.

Calvarul pe care l-am urcat ne dă dreptul să cerem fiecărui Român să cugete dacă, până acuma, și-a pus încrederea în oamenii vrednici de ea.

Să ne fie ertat să punem față în față cele două judecăți care ne-au despărțit.

Toată argumentarea pe care, în cursul expectativei noastre, o aduceam împotriva politicii rusofile, se poate rezuma în puține propozițiuni.

În primul rînd, afirmam că victoria Rusiei ar fi fost fatală pentru viitorul Statului și neamului românesc, pentru că Rusia, căreia i s’a asigurat de către aliați stăpînirea Constantinopolului și a Strămtorilor, și care își mărturisea intențiunea, drept „pedeapsă”, de a desființa și anexa Bulgaria, n’ar putea tolera o Românie mare și prosperă, care ar ridica un zid între cele două Capitale, — Petrogradul și Tarigradul.

Am avut dreptate?

Răspunsul este dat de faptele și mărturiile cele mai autorizate: „trădarea lui Stuermer”, raportul generalului Polivanov, lamentațiile d-lui Iorga că Rușii, imediat ce săvârșisem ireparabilul — intrarea noastră în acțiune, — nici nu așteptau sfârșitul războiului pentru a repudia ideia de alianță și pentru a-și afirma „protectoratul” asupra țării, care ar urma să fie „anexată mâne”.

E evident că un Stat nu poate aduce jertfa războiului pentru ca, cu sângele fiilor săi și cu risipa muncii acumulate de generații, să-și făurească lanțurile.

Dar, ni se spunea, nu putem intra în luptă cu puterea „incomensurabilă” a Rusiei. Ea va birui și fără noi, și atunci situația noastră ar fi și mai tragică.

La aceasta răspundeam :

Chiar de ar fi sigură victoria Rusiei, — împotriva unei *aliat*e victorioase nimeni n'ar putea să ne mai apere. Iar Germania, chiar înfrântă, în orice caz ar avea încă destulă putere ca să-și ridice glasul, în favoarea unui aliat credincios.

Am arătat însă, de mai multe ori, că Rusia *nu poate birui*. Consacrasem acestei chestiuni un mic studiu în „Viața românească” (1915, No. 7, — „Puhoiul”), în care căutam să dovedesc că acea forță „incomensurabilă” a Rusiei, este o pură fantezie, că „puhoiul” nu există, că mijloacele economice și financiare, ca și delabrarea întregului mecanism politic și administrativ al Rusiei, nu îngăduie imperiului Țărilor prelungirea eforturilor pe cari i le impune Marșle Războiu, și cu atât mai puțin victoria.

Incheiam acest studiu prin afirmarea că nu știu dacă Rusia va fi *salvată* de către aliații ei din Apus, dar victoria ei este exclusă. (Loc. cit. p. 22).

N'am avut dreptate și aici?

Oricum s'ar isprăvi războiul în Apus, e evident că soarta noastră atârna de rezultatele campaniei din Răsărit, — prin urmare ni se impunea datoria să aducem la îndeplinire visul părinților noștri și să intrăm în luptă pentru Basarabia.

Ni se obiecta la aceasta:

Nu putem rîvni la Basarabia, Rusia este prea puternică. Chiar de reușim să luăm acuma Basarabia, ne expunem la o grozavă revanșă.

Răspundeam:

Rusia este în ajunul revoluțiunii. Infrângerea armatelor țariste va provoca erupțiunea vulcanului, care multă vreme nu se va stinge și care va îndepărta pe Rusia de pe arena internațională. Iar, cu probabila renaștere a Poloniei și chiar a Ucrainei, va dispărea și vecinătatea pururea amenințătoare pentru noi cu Rusia.

Deci am putea rămânea, în liniște și siguranță, stăpâni în Basarabia noastră.

Și iarăș și iarăș întreb: n'am avut dreptate?

Clocotul din Rusia sfarmă în pulbere vechia împărăție moscovită, iar pacea încheiată astăzi între Ucraina și Puterile Centrale a îndepărtat la o mie de kilometri hotarul Rusiei de Nistrul românesc.

Întreb acum pe orice Român, a cărui inimă se strânge la priveliștea din juru-i:

Unde am fi fost astăzi dacă factorii responsabili pentru destinul acestui neam, și-ar fi făcut la timp datoria? Unde am fi fost astăzi, dacă am fi resistat nebuniei și uneltirilor culpabile cel puțin până în primăvara lui 1917?

Poate fi măcar un singur om astăzi, cu judecata sănătoasă și cu durere de țară, pentru care răspunsul n'ar fi lîmpede?

Dar ceace se petrece încă astăzi, în multe cercuri ale societății românești, dovedește că n'am ajuns încă la fundul paharului.

Intre noi, cei cari am rămas sub steagul bătrînilor îndrumători ai acestui neam și aceia cari au căutat cărări nouă și ne-au aruncat în brațele Rusiei țariste, procesul se înfățișează astfel:

Până acum toate temerile și toate prevederile noastre s'au realizat rînd pe rînd, — toate, până la una. Pe când toate calculele lor au dat greș și toate nădejdiile lor s'au risipit.

Pentru viitor, așa dar, cel mai simplu cetățean, care nu s'ar încrede în judecata și știința lui proprie, pe ce temei ar mai putea da crezare planurilor și făgăduințelor autorilor dezastrului național, și cu ce drept ne-ar mai opune nouă aceeași lipsă de încredere și rezistență pasivă?

În ceasul acesta, când cu slove de foc și de sânge, lipsa de conștiință cetățenească, lăsând țara pe mîna celor fără judecată și ușori la inimă, a înscris în cartea neamului vina cea mare a întregii generații de astăzi, față de toate jertfele celor ce s'au stins înaintea noastră

și față de aspirațiunile și nădejdiile celor ce vor veni după noi, — în ceasul acesta cumplit, nu-i mai este ertat nici unui Român să-și decline răspunderea ce vremea ne așază pe umeri.

Poate încă nu e prea târziu. Poate că, în mijlocul naufragiului, se mai poate găsi încă vre-o scândură de salvare.

Pacea cu Ucraina este încheiată.

Armata din Moldova rămâne încercuită, în momentul în care guvernanta din Iași au trimis-o peste Prut fără să fi pus mai întâiu capăt războiului nenorocit pe care numai ei l-au provocat.

Și numai în clipa aceasta, guvernul d'lor I. Brătianu și Take Ionescu lasă cârma din mâinile lor vinovate.

Să ne ducă blăstemul la o nouă aventură, la o nouă nebunie, sub cârmuirea vre unui alt complice al regimului din Iași?

Suntem aici, dincoace de zid, două treimi din țară, și putem fi siguri astăzi că și inimile celorla de dincolo, trecuți prin grozăviile protectoratului țarist și ale tutelei maximaliste, se cutremură de aceleași nădejdi și de aceleași dureri.

Putem fi siguri că mult încercata oaste românească nu așteaptă nici ea decât cuvântul de mântuire.

Acest cuvânt, pornit în unire dela frunțașii acestui neam, cari nu poartă răspunderea pentru păcatele și scăderile trecutului, de la bărbații spre cari se îndreaptă astăzi toate privirile, — va găsi răsuet la toată suflarea românească.

Vom auzi acest cuvânt? O, Doamne...

12 Februarie.

XXXVII

«COMBINAȚIUNI MINISTERIALE»...

«Criză ministerială»...

V'aduceți aminte?

În praznicul vieții noastre de toate zilele, de înainte de marea încercare, momentele de criză ministerială erau poate cele mai caracteristice pentru acea goană după plăceri și triumfuri ușoare, al cărei stigmat îl purta toată surtucărimea și toată oligarhia «democratice» și «liberei» noastre României.

Din toate crăpăturile apăreau, ca ploșnițele, «ministeriabilii».

Al ministeriabilul român!

E un produs specific al faunei mlaștinei noastre politice.

Pentru ca să ajungă să fie clasat cineva ca «ministeriabil», nu se cerea nici caracter, nici inteligență, nici cultură, nici concepții și convingeri politice. Ajunge oarecare fluiditate de vorbire, oarecare abilitate în tragerea sforilor dintre culise, dar mai cu seamă multă elasticitate și o mare flexibilitate a coloanei vertebrale, un apetit la adăpostul oricărei indigestii și lipsă totală de scrupule.

Ministeriabilul român seamănă cu acele organisme primitive, cari formează numai un singur tub digestiv, fără nici o diferențiere de organe superioare, în cât la nevoie, le poți întoarce pe dos ca pe-o mănăușă: spinarea se transformă în stomac și funcțiunile digestive nu suferă.

Ministeriabilul are o singură pasiune: să «triumfe». Iar «a triumfa», pentru dânsul înseamnă numai posesiunea unui mic patrat de marochin.

Acum trei-zeci și cinci de ani, în incinta Parlamentului a apărut, ca membru al partidului liberal, — condus atunci de Ion Brătianu-Bătrânul, — un tânăr a cărui *facondă* extraordinară pro mițea mult. Defunctul Gheorghe Panu l-a caracterizat atunci, în «Portrete parlamentare»: Băiat de talent, — de sigur că va «triumfa». Nu se știe numai *cu cine* va triumfa...

Acesta era d. Take Ionescu, pe atunci nădejdea partidului liberal, apoi «secretarul filii» al Bătrânului Lascar Catargiu și ministru în ultimul său cabinet, apoi... ce știți cu toții, până la rolul desvâlit de documentele secrete ale Cancelariei din Petrograd...

Pentru a asigura triumful unui ministeriabil, i se cerea în primul rând «devotamentul nenărginit» față de «șef». «Șeful» însă se putea prîmeni, după împrejurări: d. Take Ionescu a dat zălogul, de la început, al viitorului său strălucit, când a declarat că «poartă cu mândrie sgardă lui Ion Brătianu»...

«Devotamentul» acopere totul, — și reputația avariata și lipsa de orice pregătire, și toate naufragiile politice sau morale.

Dacă este «devotat» și știe «să urle cu lupii», drumul spre triumf e larg deschis vânătorului de marochin, — toată dificultatea, din când în când, poate fi numai să-și găsească «lupul» potrivit cu care «să urle».

În colo, — convingeri, idei politice?

Astăzi un ministeriabil este democrat, mâne reacționar, într'o zi țipă împotriva «Austriei perfide», în alta se face «germanofil», sau viceversa, rând pe rând apără «rolul social al marei proprietăți» sau «dreptul muncii naționale la pământul băstinaș», și toate programele îi sunt bune-când, întretesute cu uneltiri oculte, intrigi infame și felonii nesfârșite, îl apropie de umbra băncii ministeriale...

Criza ministerială însemna pentru ministeriabil deschiderea sezonului de vânatoare.

La Capșa, pe calea Victoriei, în cluburi, în antractele reprezentațiilor teatrale și ale Café-concertelor, circulă «listele viitorului cabinet». Fiecare ministeriabil o are pe a lui, în care, printre corifeii «noului regim», modest își înscrie și numele său și caută să lanseze cât se poate mai cu *brio* această «combinație». Și e în culmea fericirii dacă reușește s'o strecoare prin ziare.

Câți «liberali convinși», ca și «conservatori nestrămotați», au fost dovediți că și-au înscris altădată numele, cu propria lor mână, în diferite combinațiuni ale «partidului advers»!

După atâta durere și după atâta rușine, s'au schimbat oare acum lucrurile, cu prilejul crizei ministeriale din Iași?

Până acum știm numai că d. general Averescu a fost însărcinat cu formarea ministerului.

Producția listelor ministeriale trebuie să fie în toiul ei. Neapărat, în fruntea tuturor listelor trebuie să fie cel însărcinat, pentru moment, cu formarea cabinetului, — d. general Averescu. În ce privește restul, e carieră liberă pentru toate combinațiunile.

Ași putea să reconstitui de aici unele din «listele» care acum probabil circulă, între cofetăria Tufli și restaurantul Traian.

În una trebuie să figureze toți cei cunoscuți, mai mult sau mai puțin, ca «germanofili»: d. V. Missir, M. Orleanu, A. A. Bădărău, M. Săulescu, N. Ghica-Comănești, etc. Aceasta e lista «radicalilor», cari voesc să caracterizeze tranșant noul regim, în comparație cu ministerul I. Brătianu-Take Ionescu.

Alta trebuie să încerce o combinațiune oportunistă sau de împăciuire, în care „șefii” înlăturați să fie totuși reprezentați prin «oamenii lor de pae», — d. Take Ionescu prin d. Mișu Cantacuzino sau Petru Missir, d. Ion Brătianu prin d. Georgel Mârzescu sau generalul Iancovescu; nu este exclusă aci și alăturarea vre-unui «carpist» sau «marghilomanist», d. I. Mitilîneu sau d. Miclescu Popa; — câțiva «incolori», vreun consilier de Curte sau mare comerciant; unul sau două «personagii cu autoritate» — d. general Culcer sau d. Mateiu Cantacuzino...

Bine înțeles nu lipsește și un număr oarecare de ministeriabili noi și autorii înșiși ai listelor, — d. Argețoianu, d. Gr. Filipescu, etc...

Toate listele acestea au un singur păcat: în urma situației create, d-nii din Iași cu toții împreună, nu mai pot avea autoritatea necesară pentru a reprezenta întreaga națiune română și nici nu sunt în măsură, singuri, să ducă la liman barca împotmolită a Statului.

Va avea neamul nostru tăria morală, în ceasul acesta de cumpănă, să ridice din sânul lui pe *oamenii drepti*?...

14 Februarie.

XXXVIII

PACEA PUTERILOR CENTRALE...

După pacea formală cu Ucraina, pacea ne-formală cu Rusia.

Zic pacea „ne-formală” fiindcă, d. Trotzki a refuzat să semneze un tratat de pace, totuși a declarat că „Rusia consideră terminată starea de războiu cu Germania, Austro-Ungaria, Turcia și Bulgaria”. În acelaș timp, s'a adus la cunoștința Puterilor Centrale că guvernul rus a și dat ordinul pentru complecta demobilizare a forțelor rusești de pe toate fronturile. Condițiunile în cari urmează să fie reluate raporturile dintre Statele Quadruplei Alianțe și Rusia, între cari războiul a încetat, vor fi stabilite prin convențiuni ulterioare.

Dacă starea de războiu a încetat și dacă raporturile dintre foștii beligeranți vor fi reluate, aceasta nu înseamnă altăceva decât că pacea este încheiată, deși nu în formele obicinuite. De altfel, în fond, nici nu se poate spune măcar

că nu există un tratat de pace, pentrucă declarația d-lui Trozki e desigur consemnată în protocolul conferinței din Brest Litovsk și îutărită de toate semnăturile necesare. De la un Stat care tre e printr'o revoluție atât de groaznică cum e aceea din Rnsia, nu se poate cere prea multe forme, dar nici nu este nevoie. Guvernul din Petrograd, chiar de-ar vrea, n'ar putea relua acțiunea militară.

Mai mult.

Incetarea stării de rășboiu, în condițiunile date, înseamnă pur și simplu completa capitulare a guvernului din Petrograd în toate chestiunile, asupra cărora nu s'a putut cădea de acord la Brest-Litovsk. Dacă în această privință e lăsată oarecare libertate de acțiune părților, ea desigur nu este în favoarea Rusiei.

S'ar putea spune că lipsa unui tratat formal de pace întârzie reluarea raporturilor normale și, din cauza aceasta, interesele economice ale Puterilor Centrale ar putea suferi.

Însă, fiind dat haosul care, pentru moment, domnește în republica maximalistă, toate convențiunile ar avea puțină valoare practică din acest punct de vedere. Iar, pe de altă parte, în măsura în care ordinea dinlăuntru ei s'ar restabili, Rusia ar avea mai mare nevoie de reluarea raporturilor economice normale cu Puterile Centrale, de cât acestea din u mă. Prin urmare Germania și Imperiul Austro-Ungar au toate motivele de a fi mulțumite cu pacea „à la Trozki”.

Cu închiderea conferinței din Brest Litovsk, e sfârșită prima fază a Marelui Rășboiu, și sfârșită prin triumful desăvârșit al Puterilor Centrale în Orient.

Germania și aliații ei au realizat în această direcție de sigur mai mult decât visătorii cei mai îndrăzneți ar fi putut aștepta dela început.

Din punctul de vedere al Istoriei mondiale, armelor germane li se datorește, în primul rând, prăbușirea imperiului țarist și renașterea atâtor naționalități oprimăte, cari în mod firesc au văut și văd în poporul german un scut pentru drepturile și revendicările lor.

Dintre toate aceste popoare, Ucrainenii au dat dovadă de un deosebit simț politic, căutând, p in tratatul de pace formal, să și asigure expres toate avantajile pe cari le pot da relațiile prietenești cu puternicii lor vecini din Apus.

Dar nu mai puțin și o serie de alte naționalități opri-

mate își îndreaptă privirile spre Germania; Finlandeji, Estonii, Letonii, Lituani, Poloneji.

Toate aceste popoare se află astăzi, de fapt, sub puterea germanilor. Și Puterile Centrale, la Brest Litovsk, și-au luat expres sarcina de a reprezenta și de a apăra interesele lor în fața guvernului din Petrograd care, sub maximaliști, nu s'a dovedit mai puțin opresiv decât sub Țar.

Spectacolul astfel a fost puțin banal.

Din punctul de vedere formal, popoarele răspund pentru actele guvernelor lor. În hordele țariste, cari au invadat Prusia Orientală și Galitia, la începutul războiului, au fost milioane de Ucraineni, Poloneji, Lituani, Estoni, Letoni. În țările lor, populația n'a fost puțin atârțată și pornită împotriva germanilor. Totuși Puterile Centrale s'au crezut chemate să ia asupra lor oc otirea și apărarea neamurilor rătăcite, fără să le facă responsabile nici de actele țarismului, nici de abuzurile maximalismului.

În urma rescriptului imperial din 12 Decembrie 1916, prin care se oferea lumii o *pace dăruită*, poporul german, conștient atât de dreptul și puterea lui cât și de marea și nobila lui misiune în Istoria mondială, de aenumăr. te ori, prin organul reprezentanților săi de drept și prin manifestări populare, și-a afirmat voința nestrămutată de a da lumii o nouă ordine bazată pe respectul dreptului și al dreptății, și al tuturor aspirațiunilor naționale legitime.

Aceasta este *pax teutonica*.

Principiile afirmate de reprezentanții autorizați ai Puterilor Centrale la Brest-Litovsk, au arătat că victoria desăvârșită care le dădea putința să dicteze această pace, nu le-a abătut de la această cale trasă de voința rasei germanice și a înalților ei șefi.

De altfel, aceasta este și dovada de supremă înțelepciune politică.

Păcatele guvernelor și ale conducătorilor pot duce popoarele spre fuudul prăpastiei, dar abuzul gol de putere din partea învingătorului, nu au simțit poporul german și reprezentanții lui la Brest Litovsk, ar fi o politică greșită. Poporul prost condus și învins nu pierde totuși dreptul la viață. El poate uita înfrângerea și, conștient de răspunderea pe care i o pun pe umeri păcatele conducătorilor, el se poate resemna la consecințele fatale, dacă însăși condițiunile unei vieți și dezvoltări normale nu sunt atinse, dacă i se păstrează puțința de a se ridica prin muncă, dacă simțul popular elementar de dreptate nu este

jignit prin aplicarea, lipsită de considerațiuni, a forței Altfel, rămâne sămânță de discordie și de perturbațiuni viitoare.

Aceste mari adevăruri, de sigur, au determinat pe învingătorii și „cuceritorii” de la Brest-Litovsk să apară ca apărători ai atâtor naționalități „cucerite” cari, de la ei, își așteaptă libertatea și dreptatea.

Fructele acestei atitudini generoase nu vor fi pierdute.

În momentul de față, în toate Statele Înțelegerii din Apus, asistăm la lupta dintre imperialismul neînfrânat al guvernelor și setea de o pace dreaptă a popoarelor. Oricare ar fi campania de ațâțări și de clevetiri din partea guvernelor, realitatea și adevărul despre atitudinea generoasă a germanilor față de „națiunile mici” cucerite, fie chiar rătăcite, își vor face drumul spre inimile masselor populare și vor da astfel Germaniei cea mai formidabilă armă împotriva sămănătorilor de uri internaționale și propovăduitorilor intransigenți ai „războiului până la sfârșit”.

Cât pentru poporul românesc, pus într-o situație tragică, fără analogie în Istorie, de nesocotința unui guvern, pacea, conformă cu voința națiunii germane, așa cum s'a manifestat ea față de atâtea alte națiuni mici și mari la Brest-Litovsk, e o ultimă licărire de nădejde.

Dar poporul românesc are și el datoria de ași încredința destinele, în clipa de cumpănă, unor conducători mai vrednici.

15 Februarie.

XXXIX

CLIPLELE SUNT NUMĂRATE

Ceeace caracterizează politica românească în această mare epocă a Istoriei mondiale, a fost dezorientarea, lipsa de inițiativă, inerția care mărginea întreaga acțiune la mici combinațiuni și trucuri, în așteptarea conjuncturei fericite sau a unei întorsături a evenimentelor, care să impună vre-o deciziune, în afară de judecata și voința proprie a conducătorilor, și care în aparență, să le acopere răspunderea.

Din această stare mintală s'a zămislit și faimoasa con-

ceptie a războiului „fără rizic și sacrificii“, care trebuia să ne ducă la congresul de pace „la braț cu învingătorul“.

De aci, toate acele combinațiuni și trucuri, acea echilibristică și acea inextricabilă rețea de abilități și „sfori“ din vremurile expectativei noastre.

După credința marilor și micilor noștri bărbați de Stat „fiecare zi de amânare, a deciziunii, înlesnește soluțiunea“...

Dar toate combinațiunile și trucurile nu pot opri mersul Istoriei. Evenimentele se acumulează și se complică și, la urma urmelor, creiază o situațiune, independent de voința și judecata noastră, care ne impune la sfârșit o soluțiune de cele mai multe ori fatală.

Astfel, plecând dela concepția „războiului fără rizic și sacrificii“, România a fost silită să intre în acțiune, în niște condițiuni cari îi puneau în joc toate dobândirile Istoriei ei seculare și chiar însăși existența ei de Stat și de neam, și în momentul cel mai neprielnic cu putință.

Iar voind numai decât să ne înfățișăm la Congresul de Pace „la braț cu învingătorul“, ne-am aruncat într-o aventură din care nu puteam eși decât învinși.

Aceeași inerție, aceeași lipsă de voință și judecată s'a afirmat în tot cursul acestui războiu nenorocit, în care după primele zece zile de beție războinică, din ziua fatală a Turtucaii, soarta noastră a fost pecetluită.

Precum ne-a scris un prieten anonim, România putea încheia pace în condițiuni mai bune după Turtucaia, decât după bătălia dela Târgu-Jiu, mai puțin dezaastroasă la Argeș decât la Siret.

Dar, în sfârșit, câtă vreme conducătorii acestui Stat își puteau păstra iluziile asupra concursului militar al Rusiei, continuarea războiului putea avea o aparență de justificare.

Însă, după revoluția din Martie 1917, pentru orice om cu mințea sănătoasă, era clar că rolul activ al armatelor ruse în războiul mondial, este sfârșit, — cum am arătat din prima zi în coloanele acestui ziar.

Față de defectiunea Rusiei era pusă în joc însăși alianța noastră cu Înțelegerea, încheiată numai în vederea colaborării militare cu armatele rusești.

Dar „factorii responsabili“ din Iași n'au luat nici o hotărâre așteptând, desigur, soluțiunea dela „desfășurarea evenimentelor“.

A urmat prăbușirea ofensivei rusești din vara 1917,

prin care armata din Moldova a fost paralizată. S'a în ceput apoi dezagregarea frontului rus, dezertțiuni în massă, execuțiuni de ofițeri.

La Iași, aceeași inerție.

Apoi, s'a născut lupta pentru putere între Kornilov și Kerenski, între Kerenski și Lenin, între guvernul din Petrograd și Rada ucraineană precum și cu căzăcimea lui Kaledin. Am arătat la timp că dacă nu se rupe imediat contactul dintre Iași și Petrograd, guvernul din Moldova va fi inevitabil prins în lațul luptelor revoluționare din Rusia, cu toate urmările fatale.

Regimul din Iași, cu seninătate aștepta din zi în zi „conjunctura fericită”.

Nici propunerea de pace, venită din Petrograd, nici armistițiul încheiat și impus armatei din Moldova, nici întrunirea conferinței din Brest-Litovsk, nici adeziunea la tratativele de pace a Ucrainei nici ruperea relațiilor cu guvernul din Petrograd, — nimic, nimic n'a putut trezi din catalepsie guvernul d-lor I. Brătianu Take Ionescu.

Zi cu zi, am avut durerea să înregistrez în *Lumina* o ocaziune pierdută după alta, care ne putea da vre o ieșire mai onorabilă.

Nici măcar o delegațiune românească la conferința din Brest Litovsk n'a fost trimisă.

Pilda Ucrainei ne arată ce avantagii se puteau încă asigura țării, prin grăbirea păcii...

Astăzi pe întreg frontul dela țărmul Mării Baltice până la gurile Dunării, nu a rămas, sub scutul șubred al armistițiului, decât mica cștire din Moldova, încurcată și aceia în expedițiunea anti-maximalistă din Basarabia.

Acum și Congresul Înțelegerii din Versailles își dă binecuvântarea regimului din Iași, pentru încheierea păcii...

Inerta așteptare a soluțiunii numai dela desfășurarea evenimentelor, și-a dat roadele: deciziunea, întru nimic nu mai atârnă de voința și judecata oamenilor din Iași.

Nici măcar eșirea tragică a Serbiei nu ne mai este deschisă: exodul guvernului și al oștirii, pribegia lor în țări străine și lupta sub alt steaguri.

În dosul frontului din Moldova, armata noastră nu mai poate fi adăpostită în Ucraina, care e astăzi în „raporturi de bună-vecinătate și prietenie” cu Puterile Centrale, precum Regele Român și guvernul său nu se pot expune nici la ospitalitatea maximaliștilor. D nii Lenin și Trotzki au dat doar dovadă că nu glumesc, când pot

pune mâna pe cei „cari au îndrăsnit să se ridice împotriva autorității Sovietului Comisarilor Națiunii”.

Se încheie pacea?

Dar, chiar dacă am face abstracție de trecutul acestor nenorociți, cari tremură astăzi pentru soarta lor personală, — ce pot trata ei pentru România, în situația catastrofală în care se află? Mai poate poporul român să încredințeze hotărîrea destinelor sale, pentru lungi generații, unor oameni cari au adus țara și pe ei înșiși în această cumpănă?

Mai presus de toate formele, mai presus de toate tratatele și de toate artificiile diplomatice, soarta unui popor este hotărîtă de puterea lui vitală și de tăria lui sufletească.

Și de ce vitalitate, de ce suflet ar da dovadă acest neam, dacă ar primi ca, în numele lui și pentru el, să vorbească și astăzi tot vinovații de această cumplită încercare?

Mai grozav.

Ce chezășie ar da și celor cari ar voi să tratăze cu România, un popor nemernic, care, nici în ceasul acesta, n'ar ști să și ridice glasul?...

Biruitorul își poate lua el însuși chezășiile, când n'are încredere nici respect față de învins...

Dar, dacă neamul nostru nu va ști nici acum să ridice din sânul său pe oamenii mai vrednici decât sărmanii naufragați din Iași, ca să vorbească în numele lui și să dea toate chezășile pentru noi și pentru alții, blăstămul copiilor noștri nu poate cădea decât pe capul frunțașilor acestor generațiuni.

Nu mai avem nici o clipă de pierdut.

16 Februarie.

XL

NOUL GUVERN DIN IAȘI

Noul guvern care a intrat în funcțiune în Iași de Lunea trecută, pare a fi un compromis, și încă foarte timid compromis.

Studiind cu atențiune lista noului cabinet, constatăm că gândul care pare că a predominat la formațiunea lui, este mai curând de a împiedica orice politică hotărîtă, decât de a repara păcatele trecutului recent.

Cel puțin trei din miniștri poartă, în diferită măsură, și ei răspunderea pentru politica ministerului I. Brătianu-Take Ionescu: d. Mișu, ministrul nostru dela Londra, este unul din acei diplomați „ententiști” militanți cari, în timpul neutralității noastre, făceau toate eforturile pentru a determina schimbarea radicală a politicii noastre internaționale. Alături de d-nii Diamandi la Petrograd și Lahovary la Paris, d. Mișu n'a dat dovadă de mai puțin zel în această privință, dar, de sigur, de mai multă autoritate și pricepere. Cu atât mai greu cade în cumpănă răspunderea d-sale.

D. general Iancovescu, fost secretar general al Ministerului de războiu sub d. Vintilă Brătianu, și apoi el însuși membru al cabinetului I. Brătianu-Take Ionescu, nici într'un chip nu-și poate declina solidaritatea deplină cu politica aceluia guvern.

În sfârșit, tînărul ministru de finanțe și ad-interim la domenii, d. Fotin Eșescu, fost director al Casei Centrale a Băncilor Populare, este un debutant în politică, dar e cunoscut — ca să întrebuițăm limbajul specific al «parlamentarismului» nostru, — ca «omul d lui I. G. Duca», adică... rădăcina patrată din «omul d-lui Brătianu». La ce îndrumări nouă, la ce independență de inițiativă ne putem aștepta diu partea d-sale în ce privește politica internațională a României?

Așa dar, cele trei mai importante portofolii în situația de față, — Externele, Războiul și Finanțele, — sunt la dispoziția colaboratorilor, dacă nu a creaturilor, fostului regim.

Dintre ceilalți miniștri, despre unii, dacă nu cunoaștem cu precizie ideile lor, cel puțin ei prin nimic nu și-au manifestat până acum vre-o velleitate de opoziție, față de politica d-lor I. Brătianu și Take Ionescu, — cum sunt d-nii Sărățeanu și Ion Luca Niculescu. Alții, chiar dacă se pare că au fost împotriva intrării noastre în acțiune, totuși n'au refuzat concursul lor, în certe ocazii, înainte de războiul României, politici d-lui Brătianu, — cum este cazul d lui Mateiu Cantacuzino, — sau chiar, cu intermitență, au dus politică «ententistă» foarte activă, ca de pildă d. Argetoianu, care, rînd pe rînd a fost partizan al politicii noastre tradiționale, neutralist, „ententist” violent, pîntru ca apoi, cu puțin înainte de a intra în Minister, să și manifesteze dorința de a rupe orice legătură cu țara românească, după ce ar „spânzura pe d-nii I. Bră-

tianu și Take Ionescu". Evident, nu putem construi nimic cu temei pe aceste antecedente...

În sfârșit, d. general Culcer este un brav și valoros ostaș, dar care, în situația modestă de ministru al Lucrărilor Publice de sigur că nu va putea colora politica noului guvern.

Dar, în situația actuală, figura cea mai problematică a guvernului, este însuși președintele Consiliului.

D. general Averescu este, de sigur, o individualitate puternică și un foarte bun general. Dar care sunt vederile sale politice? Ce răspundere are d sa pentru acest războiu nenorocit? Ce rol a jucat d-sa în momentul decisiv, când glasul unei autorități ca al fostului șef de stat-major al armatei române, trebuia să tragă gieu în cumpănă? În sfârșit, ce parte a avut d-sa în conducerea atât a acțiunii noastre militare cât și a acțiunii de Stat, după izbucnirea războiului, când șefi de armată trebuiau să aibă o înfrîurire precumpănitoare? Despre toate acestea n'aș putea afirma nimic cu precizie și nu-mi pot îngădui învinuiri nedocumentate.

Dar un lucru este sigur: nu se știe ca d. general Averescu să fi fost adversar al războiului și, în orice caz, să fi exercitat la timp marea lui autoritate militară, spre a împiedeca deciziunea fatală.

Din această analiză, rezultă că în acest cabinet au intrat în primul rând oameni răspunzători și ei, direct, de dezastrul național, dacă n'au jucat chiar roluri de mâna întâiu; apoi, oameni cari sau au simpatizat cu politica fostului regim sau, în orice caz, nu i-au făcut nici o opoziție; și în sfârșit, ceea ce se zice în politica noastră, «incolori».

Dar, în acelaș timp, n'a intrat în guvern nici unul din acei oameni politici, din diferite partide, cari sunt cunoscuți ca adversari hotărâți ai politicii d-lor I. Brătianu și Take Ionescu, — nici d. Vasile Missir, nici d. M. Orleanu, nici d. M. Săulescu, nici d. N. Ghica-Comănești, nici d. A. A. Bădărău, — în sfârșit nici unul.

Ceea ce este mai rău, nu găsim în noul cabinet nici un om de mare voință, — afară poate de însuși președintele Consiliului, d. general Averescu, al cărui contur politic însă este, cum am spus, prea confuz, — nici unul din acele caractere întrepide, din acei bărbați de Stat cu mare autoritate, cu concepții largi și vederi limpezi, care să poată avea îndrăzneala și hotărîrea de a lua asupra-si

marile răspunderi, și energia inflexibilă în executarea unui plan de acțiune, fără șovăeli și fără compromisiuni, cum se cere în ceasul acesta de cumpănă al neamului românesc, — nici măcar oameni politici cu experiență bogată și cu cunoștinți mai adânci, nu vedem printre ei.

Unii din acești miniștri sunt de sigur, oameni de bună voință, personalități onorabile, „utilități” sau figuri estetice, — dar atâta nu ajunge acuma.

De la hotărîrea și acțiunea guvernului din Iași, în momentul de față, atârnă tot viitorul Statului și al poporului românesc, însuși chestia de a fi sau de a nu fi.

Și mi-aș permite să mă adresez tocmai oamenilor onorabili și de bună voință din noul minister, să-și pună sie-și în conștiință întrebarea, dacă se simt în măsură de a purta pe umerii lor grozava răspundere pe care și-au luat-o?

Și dacă ei singuri își dau seama de limitele autorității și ale puterilor lor, cum dar ar putea țara să le încredințeze destinele ei?

Iar dacă nu-și dau seama.. țara ar avea dreptul de a se simți și mai puțin în siguranță, văzând cărma Statului încredințată, în aceste vremuri cumplite, în mâinile lor...

În acest caz, conducerea efectivă ar rămânea tot în mâinile vechilor autori ai dezastrului național, cari înșă ar fi și mai primejdioși, nepurtând răspunderea formală.

Sau, poate, noul minister nu este decât o formulă de tranziție, un provizorat, pentru ca d. general Averescu să servească numai ca un mijloc de transmisiune celor în adevăr chemați de a lăsa hotărîrea și de a da soluțiunea?

Nu credem că momentul este potrivit pentru astfel de experimente și exerciții, prea obicinuite în timpurile normale ale constituționalismului nostru.

Peste puține zile vom avea deslegarea.

Vom aștepta cu groază și nădejde această deslegare, fiindcă ea ne va dovedi dacă mai este putere vitală și tărie sufletească în neamul acesta...

XLI

NOUI PERSPECTIVE PENTRU ROMÂNIA

Comunicatul oficial german de ieri, anunță începerea ostilităților pe frontul Rusiei Mari, iar cel austriac — operațiuni pe teritoriul ucrainean. Trupele austro-germane înaintează fără a întâmpina rezistență.

În acelaș timp, jurnalul din Londra „Daily Mail” afirmă că se așteaptă o acțiune comună a Statelor Scandinave, în regiunile fino-ruse, și că o escadră, compusă din vase de război daneze, norvegiene și suedeze, ar fi plecat spre țărmurile Finlandei, sub comanda unui amiral danez.

Evident, știrea aceasta are nevoie încă de o confirmare, dar chiar faptul că ea vine dintr'o sursă engleză, în împrejurările de față, ne dă dreptul să punem pe ea oarecare temei.

De sigur, în cazul acesta, am asista la o acțiune paralelă, la o adevărată colaborare între forțele Statelor scandinave și cele austro-germane, chiar dacă nu s'ar fi încheiat nici un tratat formal de alianță între Danemarca, Norvegia și Suedia pe de o parte și Puterile Centrale pe de altă parte.

Scopul acestor acțiuni militare este acelaș: lupta împotriva maximalismului și apărarea nouilor formațiuni politice independente, constituite de naționalitățile emancipate de sub jugul moscovit.

În aceste împrejurări, colaborarea și stabilirea unui plan comun de acțiune, sunt inevitabile. Numai astfel se poate asigura atât succesul militar, cât și scopul politic.

Această întorsătură neașteptată a evenimentelor, când încă trei State, până acuma neutrale, sunt prinse în mrejele Marelui Război, poate avea o înfrăurire decisivă asupra Istoriei mondiale și în acelaș timp dă, chiar retrospectiv, coloritul adevărat conflictului care a împărțit lumea în două lagăre vrășmașe.

Acțiunea militară, care, chiar pentru a avea șorți de izbândă, trebuie să și afirme cu vigoare scopul de a emancipa și de a apăra atâtea naționalități oprimate din Rusia, arată mai bine de cât toate discursurile, oricât de elocvente, în ce direcție naționalitățile orop-

site sunt îndrituite să caute scut și recunoașterea drepturilor lor.

Pentru România însă, care a pornit la războiu în numele aspirațiilor sale naționale, noua întorsătură poate crea o situație mai netolerabilă.

În momentul de față, România este de fapt și ea în războiu cu maximaliștii, în luptă împotriva cărora ea a fost silită să treacă Prutul și să ocupe Basarabia.

Astfel, logica Istoriei a adus poporul românesc, împotriva voinței conducătorilor săi, împotriva acțiunii guvernanților și diplomaților săi, cu de-a sila, într-o situație în care, pentru a-și asigura operațiunile începute prin trecerea Prutului, armata Română trebuie de voe sau de nevoie, să colaboreze cu forțele austro-germane în lupta împotriva maximaliștilor, pentru apărarea Basarabiei moldovenesti.

În adevăr, ce poate face guvernul român? Să rămână legat de Statele Înțelegerii din Apus, în războiu cu Puterile Centrale?

Dar atunci, continuând acest războiu fără nici o nădejde și fără nici o eșire, el trebuie să renunțe la lupta împotriva maximaliștilor și să lase Basarabia destinului său, înmormântând pe veci cele mai legitime aspirațiuni.

Basarabia ar fi, prin aceasta, silită să și caute adăpost în altă parte... Și atunci, românismul de peste Prut va fi trăit, înapoi de a fi înflorit...

Sau guvernul nu vrea să părăsească lupta pentru Basarabia, abia începută, și-și va continua acțiunea împotriva maximaliștilor?

Atunci cum poate el rămânea în războiu cu Puterile Centrale?

Nu vorbesc numai de imposibilitatea de fapt, de a duce la bun sfârșit acest războiu, fără a lichida mai întâiu războiul împotriva Puterilor Centrale, sub amenințarea acțiunii de la Siret, când armata noastră trebuie să-și încordeze puterile dincolo de Prut.

Dar, armatele cari luptă în Ucraina, în Lituania, în Provinciile Baltice, în Finlanda, chemate acolo de strigătele naționalităților sugrumate, împotriva regimului maximalist, chiar prin faptul acesta vin în ajutorul armatei române din Basarabia, chemată acolo de strigătele «Moldovenilor», sugrumați și ei de maximaliști.

Continuarea războiului împotriva Puterilor Centrale

n'ar însemna, în aceste condiții, numai renunțarea la aspirațiunile noastre și abandonarea Basarabiei, dar, rămânând în lagărul Înțelegerii, România, în acelaș timp, s'ar afirma ca *dușmană* a tinerei libertăți a marelui Ucraine, vecine în tot lungul Nistrului cu Basarabia moldovenească, cum s'ar declara dușmană și independenței tuturor acelor mici națiuni, cari își așteaptă astăzi mântuirea dela isbânda armatelor austro germane.

È posibilă această situație *moralmente*?

În orice caz ea nu e posibilă *materialmente*.

Armistițiul, încheiat fără voe, astăzi, prin forța lucrurilor, a luat sfârșit.

O telegramă din Berlin vestește că, după ziarele locale, tratativele de pace cu România vor începe, *probabil* la 22 Februarie.

Se va înfăptui această probabilitate?

Acestui nenorocit neam i-se întinde, poate, ultima scândură de mântuire...

Va fi chemat generalul Averescu să repare marile păcate ale predecesorilor săi? Va avea el energia necesară, viziunea clară a realităților și a posibilităților, hotărîrea indomptabilă pentru a rupe toate lanțurile politicianismului păcătos, care ne a aruncat în beznă, și pentru a îndruma statul și neamul acesta pe calea cea dreaptă?... Atunci, poate, nu este încă totul pierdut.

Pentru aceasta însă, cum am spus, se cere nu numai hotărîrea și energia, de cari socot pe d. general Averescu în măsură de a-și da deplină dovadă, dar și, mai cu seamă, *viziunea clară a realităților și a posibilităților...*

În emoțiunea care mă cuprinde, la perspectivele cari ni se deschid și pe cari nici nu îndrăznesc încă să le precizez, las condeiul...

Pe mâne.

P. S. În momentul de a pune ziarul sub presă, ne vine o telegramă, anunțând că maximaliștii au cerut Puterilor Centrale pace, acceptând condițiunile lor.

Aceasta nu-i indiferent pentru expunerea de mai sus.

Pe mâne dar.

22 Februarie.

XLII

ULTIMA POSIBILITATE?..

Uriaşul angrenaj al războiului mondial, din zi în zi și din ceas în ceas, schimbă din temelie situația generală și desfiide toate prevederile omenești.

Conducătorilor de popoare li se impune deci cea mai încordată atențiune și hotărîrea repede, pentru ca să poată trage toate foloasele din desfășurarea vertiginoasă a evenimentelor.

Istoria nu așteaptă pe retardatari. Înțelepciunea popoului nostru își bate joc de «nătăfleată» care așteaptă să-i cadă 'n gură «para mălăiață».

Ceeace însă caracterizează mai cu deosebire pe mării și ruicii noștri bărbați de Stat, este credința, mistică și îndărătnică, în «pere mălăețe».

Cum am avut prilejul să arăt, nici o deciziune n'a fost luată de factorii noștri responsabili, după cum le-ar fi dictat judecata lor luminată și voiața lor liberă. Fiecare pas, în acțiunea noastră, a fost determinat, în veșnica așteptare a conjuncturilor mai fericite, numai sub presiunea din afară când nu mai aveau nici o alegere.

Eri am semnalat, în locul acesta, scândura de mântuire ce ni se mai întindea, prin reluarea ostilităților din partea Puterilor Centrale, împotriva Rusiei maximaliste.

Mai încăpea îndoială și ezitare despre ce rămâne de făcut, pentru arnata din Moldova?

Ne aflăm în stare de războiu cu guvernul maximalist și, încă, în războiu pentru Basarabia.

Chiar eri, telegraful ne-a făcut cunoscut un nou ultimatum, adresat din Oles, statului major al armatei române, de către un «colegiu pentru luptă împotriva *contra-revoluțiunii românești*» (sic!).

Acest ultimatum pune statului major român următoarele condițiuni: *evacuarea imediată a Basarabiei*, extrădarea generalului Scerbacev și îngăduirea trecerii libere prin România și Basarabia a trupelor ruse.

În acelaș timp, suntem asigurați și de data asta, că maximaliștii duc războiul numai împotriva guvernului român, și nu împotriva muncitorilor, țăranilor și soldaților români, — în credință, probabil, că pentru soldații, țăranii și muncitorii români, Basarabia este indiferentă.

«Noi vă promitem, — urmează ultimatul, — ajutorul nostru revoluționar, pentru răsturnarea guvernului burghezilor și moșierilor români».

Nu putea fi nici o îndoială asupra rezultatului războiului, pe care îl întreprinsese împotriva regimului maximalist Puterile Centrale, sprijinite de toate naționalitățile oprimite și de toate partidele anti-maximaliste din Rusia.

Dar dacă, prin imposibil, maximaliștii ar fi avut destulă putere pentru a birui Puterile Centrale, e evident că ei ar fi fost în măsură să gonească și armata română din Basarabia, și după cum declară ei înșiși, de sigur nu s'ar fi oprit, în războiul lor împotriva «guvernului burghezilor și moșierilor români», la grauițele Moldovei.

Dar România e în războiu și cu Puterile Centrale, și dacă, cum trebuia să fie clar pentru oricine, biruiau acestea, și trupele lor pentru restabilirea ordinei în Ucraina își continuau marșul triumfal prin Luck și Rovno spre Kiev, în dosul armatei noastre, — și această victorie însemna înfrângerea armatei române.

Poate fi, în adevăr, o situație mai fantastică și tragică, decât a unei armate prinsă între cei doi beligeranți, și care e în războiu cu amândoi și deci, — oricare ar fi fost rezultatul luptei, — era condamnată la înfrângere?

Ce conjunctură fericită, ce «pară mălăiață» mai puteam aștepta prin întârzierea hotărârii? Ce ajutor, cu toată bunăvoința, ne-ar fi putut da, în aceste împrejurări fatale, Înțelegerea din Apus? Și ce drept mai avea ea să ne ceară un act de siucidere, după ce n'a fost în stare nici să ne apere împotriva inamicului comun, nici să ne pună la adăpostul trădării și agresiunii vechiului aliat?

Cum am mai spus aici, noi n'am fost legați numai individual cu fiecare din Statele Înțelegerii în parte, ci cu Înțelegerea întreagă, cu o anumită *asociație* de Puteri, de care Rusia era nedespărțită. Am intrat în acțiune, în primul rând, din cauza sprijinului la care am avut dreptul să ne așteptăm din partea puternicei împărății vecine. Acum însă, Rusia nu numai că a dezertat dela cauza comună, dar a pornit și războiu împotriva noastră. Inșă, evident, defectiunea Rusiei, a principalului co-asociat de care am fost legați prin tratate, este, *pentru noi*, defectiunea Înțelegerii întregi.

Nu mai datorim, prin urmare, nici moralmente, nici ju-

ridicește, nimic Înțelegerii, precum nici politicește nu mai putem aștepta nimic de la ea.

Conducătorii acestui Stat aveau deci datoria să se folosească, *fără târăgănire*, de această în adevăr fericită conjunctură.

Imediat ce s'a știut că la Brest-Litovsk n'a fost încheiată păcea cu Rusia, și s'a putut astfel prevedea reînceperea ostilităților, al căror rezultat nu admitea discuție, se impunea nu numai imediată lichidare a războiului nenorocit cu Puterile Centrale, dar și schimbarea de front, pentru ca să isprăvim acțiunea noastră militară, — cum eram datori s'o începem, — prin colaborarea cu Puterile Centrale împotriva dușmanului comun, spre a ne afirma și a ne asigura dreptul nostru asupra pământului băștinaș al Moldovei de peste Prut.

Pentru asigurarea succesului, nu ni se cerea decât o judecată limpede și o hotărîre bărbătească.

Concursul armatei din Moldova ne ușura, atât lichidarea trecutului în condițiuni mai prielnice, cât și așezarea din nou a legăturilor noastre pe temelii sănătoase.

În zadar, plin de spaimă și nădejde, am așteptat această judecată limpede și hotărîre bărbătească.

O telegramă de ieri, ne aduce comunicatul cetit în Reichstag de către ministrul de Externe al Germaniei: Consiliul comisarilor națiunii din Petrograd, în fața situației create prin înaintarea forțelor germane, declară că este gata să accepte condițiunile puse de delegațiunile Impătritei Alianțe la Brest-Litovsk.

Am pierdut oare, în așteptarea veșniciei «conjuncturi mai fericite», și această ultimă posibilitate, pentru o acțiune mântuitoare?...

Nu îndrăznesc încă să trag nici o concluziune.

23 Februarie.

XLIII

IN AJUNUL TRATATIVELOR DE PACE

Când aceste rânduri vor apărea, în București vor fi sosit d. Secretar de Stat von Kuehlmann și contele Czernin, ca reprezentanți ai Puterilor Centrale, pentru tratativele de pace cu România.

Ne apropiem astfel de actul final al tragediei românești.

Noi n'am voit acest războiu.

Și din momentul când, pentru orice om cu judecată sănătoasă, sfârșitul lui nu mai putea fi îndoelnic, am făcut totul, în măsura modestelor noastre puteri, pentru ca România să se poată înfățișa, în ceasul acesta grozav, în condițiuni mai prielnice.

Coloanele ziarului nostru vor rămânea mărturie dureroasă pentru Istorie, de atâtea prilejuri pierdute în zadar, când conducătorii responsabili ai acestui Stat își puteau spune cuvântul cu mai multă greutate.

Nu putem ști încă pe ce temelii se va zidi viitorul României.

Poporul românesc, așezat pe platoul Carpaților și în șesul Dunării inferioare, până la Nistru și țărmul Mării, va rămânea, oricum se va rezolvi problema lui astăzi, un factor însemnat al situațiunii europene generale.

Dacă o politică vinovată a unei clice de politicieni a putut, într'un moment decisiv al vieții noastre naționale, să uite misiunea istorică pe care românismul o are aici, această misiune însă nu poate dispărea, precum nu va dispărea nici poporul românesc însuși, chiar după un războiu nenorocit.

Tot ce putem dori astăzi, este ca tratatul de pace să creeze aici o ordine de lucruri nouă, care să dea popoului nostru putința să și vindece rănilile și să se ridice prin muncă la acea stare economică și culturală, care să-i dea putința să relege firul tradiției istorice, ca să-și poată îndeplini pe viitor, cu destoinicie, misiunea lui.

Națiunea românească a fost cea dintâiu victimă a politiceii nesocotite a conducătorilor săi. Ea n'a fost întrebată, în ziua când a fost luată hotărîrea fatală.

Acest fapt, care este un pur adevăr istoric, îl cunosc, de sigur, și cei doi bărbați de Stat ai Puterilor Centrale veniți la București, cari de multe ori și-au afirmat hotă-

rîrea de a da lumii o pace dreaptă, ținând seama de toate interesele legitime.

Avem dar credința că, din tratativele de pace, nu pot ieși pentru noi condițiuni de viață cari n'ar fi compatibile cu desvoltarea politică, economică și națională sănătoasă.

Trăim în vremuri când, pe deasupra grozăviilor războiului, s'a afirmat dreptul tuturor popoarelor la viață. Acest drept nu poate fi răpit poporului românesc numai pentru că, rupând cu toate tradițiile trecutului, într'un moment dat, oligarhia noastră, care a fost întotdeauna cea mai mare a lui dușmană, s'a aruncat într'o aventură.

Ordinea nouă de lucruri creată, numai atunci ne va feri de convulsiuni și turburări pe viitor, când considerațiuni trecătoare nu vor întuneca acest adevăr etern.

Am trăit în prietenie și alianță cu Puterile Centrale. Voim și trebuie să trăim și pe viitor în prietenie și alianță cu ele. Când va veni ceasul mare al judecății, cei cari ne-au abătut din cale vor avea de răspuns, în fața națiunii, pentru toate păcatele lor.

Dar pacea trebuie să ne asigure puțința de viață și de muncă, precum și adevărata îndrumare națională.

Bărbații de Stat, ale căror idei le cunoaște lumea întreagă, și în a căror mâni se află astăzi soarta noastră, desigur că nu-și vor mărgini privirea numai la momentul actual.

Istoria nu se oprește, și marile forțe cari determină cursul ei nu trebuie niciodată scăpate din vedere.

După o luptă titanică, Puterile Centrale și-au asigurat câmpul de acțiune liber în Orientul european. Ele au de împlinit aici un mare rol civilizator și organizator.

Forța armelor le-a asigurat victoria. Dar restabilirea păcii trebuie să accentueze, înainte de toate, acest rol civilizator și organizator, care niciodată nu se poate rezuma numai pe forța armelor.

Poporul românesc, în izolarea lui, aici, la gurile Dunării, e firesc să caute sprijin în Puterile Centrale, cari, singure îi pot oferi scut împotriva vicisitudinilor istorice.

Cea mai sângeroasă înfrângere poate fi uitată. De atâtea ori Istoria a văzut că, între un învins și un învingător, s'a putut crea, printr'o politică înțeleaptă, legături trainice.

Situația geografică, marele fluviu care ne leagă, comunitatea de interese economice, — sunt tot atâtea chezășii pentru ca, între România și Puterile Centrale, să se poată înoda astăzi legături atât de trainice, în cât ele să fie la adăpostul oricăror fluctuațiuni viitoare.

Căci interesul comun este baza cea mai sigură pentru relațiuni internaționale. Și când tratatele sunt bazate pe interesul comun, ele au mult mai mare viață decât aceea pe care le-ar putea o da numai forța baionetelor.

Aflând dar sosirea la București a bărbaților conducători ai Puterilor Centrale, vestitori de pace, poporul românesc așteaptă cu nădejde rezultatele tratatelor.

25 Februarie.

XLIV

ROMÂNUL, NU PIERE...

„Românul nu pierde“...

În cuvântul acesta bătrânesc, în care sunt rezumate încercările milenare ale unui popor care n'a fost niciodată alintat de soartă, se cuprinde un mare adevăr, nu numai pentru români, dar pentru orice națiune vie.

Când privim în trecutul nostru, spre cele mai întunecate depărtări ale Istoriei, vedem că pământul acestei țări, — veșnică arenă de lupte între popoare, — mereu a fost frământat de năprasnice năvăliri și sângeroase sfâșieri.

Nu putem găsi, în toată Istoria noastră, o singură perioadă de cincizeci de ani măcar, în care țările române să nu fi servit ca teatru de războiu și să nu fi suferit vre-o ocupațiune sau vre-o cotropire străină.

După năvălirile tătarăști de pe vremuri, aceste țări, adesea, nu rămâneau decât ca un nămol de ruini: însăși viața socială se desagrega și trupul națiunii se sfâșia în jalnice rușuri însângerate.

Apoi, veacuri întregi, vijeliile și calamitățile războaielor rusești...

N'a fost, în toată viața neamului nostru, un singur părinte de familie, care să nu fi cunoscut cel puțin odată, prin sine însuși, urgiile acestor năvăliri, cu toate consecințele lor.

Și n'am murit...

Și dacă generația noastră, în urma relativei siguranțe, care a fost creată în această țară prin înțeleapta politică a părinților noștri, după ultimul război rus, despre care ne amintim din copilărie, — dacă această generație a putut ajunge la maturitate, în credință că vremurile de urgie au intrat definitiv în domeniul Istoriei, nesocotința Epigonilor a pus din nou totul în joc, tocmai în momentul când eram pe cale să culegem roadele suferințelor și muncii seculare a tuturor generațiilor stinse înaintea noastră, tocmai în momentul când eram în măsură să lăsăm urmașilor, România mai puternică de cât oricând, România mărită cu toate pământurile băștinașe ce ne-au fost răpite în timpurile de urgie, România consolidată, în fruntea popoarelor din Balcani, înfrățite prin lupta comună, România glorioasă, alături de puternicii ei aliați victorioși, — România cu toate căile viitorului deschise înaintea ei...

Văzând astăzi ce eră cu puțință, simțim cu o durere și mai violentă prăpastia în care am căzut.

Dar nu vom pieri...

Nu poate pieri un neam, numai pentrucă soarta i-a hărăzit, un moment, conducători nevrednici.

N'a pierit Polonia, de un veac și jumătate sub grozavul jug moscovit, cu toate păcatele oligarhiei sale.

N'a pierit Ucraina, după două veacuri și jumătate de urgie, cu toată greșala hatmanilor ei, cari au plecat o sub picioarele țarului din Moscova.

Și dacă înspăimântătoarea putere a imperiului moscovit este acum sfărmată în țăndări, aceasta se datorește în primul rând faptului, că ea a voit să fie mormântul acestor națiuni vii, cari vroiau să trăiască...

Pacea și atmosfera morală a întregii Europe au suferit atâta vreme de sbuciumul lor...

Astăzi, mai puțin decât oricând, o națiune, — acest factor elementar al viții mondiale, — ar putea pieri, numai pentru nesocotința conducătorilor ei.

Cuvintele mari au fost spuse și au răscolit sufletele mulțimilor de pretutindenă: dreptul tuturor popoarelor la viață și societatea națiunilor, bazată pe drept și dreptate.

Parlamentele și guvernele Puterilor Centrale au afirmat, în fața lumii întregi, voința lor nestrămutată de a ajunge la o pace înțeleaptă, pe temeiul acestor mari principii.

Cuvintele lor au găsit răsunet până și la popoarele țărilor indușmănite, și aci stă cheazășia mersului lor triumfal spre ținta pe care și-au pus-o.

Cuvintele acestea au servit de lozincă la tratativele de pace din Brest-Litovsk. Sub scutul lor s'a ridicat, din mormântul ei, Ucraina. În puterea lor, în Parlamentul din Viena, ca și în cel diu Berlin, s'a cerut Polonezilor respectul pentru revendicările fraților lor de suferință, Ucrainenii.

Puterile Centrale sunt chemate acum să dea pace și mult încercatului popor românesc.

Acest popor, care vrea să trăiască, și nu poate pieri, și care va rămânea cu rolul lui istoric în societatea națiunilor de mâne, își clădește toate nădejțile pe lozincile mari, vestite lumii întregi, însetate de pace.

Și privirile lumii întregi sunt astăzi îndreptate asupra Capitalei noastre, unde tratativele de pace trebuie să dea acestor lozinci o nouă întrupare, ca o cheazășie pentru ordinea nouă a lumii, ce-i va fi dată prin victoria acelor Puteri cari, dărâmând despotismul țarist și redând vieții naționale atâtea neamuri oropsite, sunt chemate astăzi să dea adăpostul dreptului și dreptății și neamului românesc, cel mai încercat dintre toate.

Românul nu piere.

Și dacă acest Stat a fost rătăcit de o nevrednică conducere, astăzi îi va fi dat să vadă pentru totdeauna unde își poate căuta scut și ocrotire.

26 Februarie.

XLV

REMINISCENȚE ISTORICE

Răsboiul din Crimeea a găsit puterea Rusiei, întinsă peste toată Delta Dunării, până la malul de nord al brațului Sf. Gheorghe.

În acest conflict, în mod formal, nu se ridicase împotriva Rusiei alături de Turci, dintre mariile Puteri de atunci, decât Franța și Anglia, cu ajutorul micului contingent al Sardiniei, zălog al Italiei ce era să vină.

Dar câtă însemnătate pentru toată Europa aveau, în această chestiune, gurile Dunării și țările române din

care ele fac parte în mod natural, se poate vedea din celebrele «patru puncte», din 22 Iulie 1854, — formulate de acord nu numai de Franța și Anglia dar și de Austria și Prusia, cari nu erau beligerante, — pentru a le impune Rusiei ca o temelie a unui adevărat *așezământ European*, în urma războiului.

Aceste «patru puncte» sunt:

1) Protectoratul Rusiei asupra Moldovei, Munteniei și Serbiei încetează, și drepturile acestor țări, vor fi garantate de toate Marile Puteri împreună.

2) Navigația în gurile Dunării va fi liberă de orice piedici și supusă principiilor stabilite în 1815 (la congresul din Viena, asupra fluviilor Internaționale).

3) Tratatul din 1841 asupra Strămtorilor va fi revizuit în interesul echilibrului european și în sensul mărginirii puterii Rusiei în Marea Neagră.

4) Nici un Stat nu poate pretinde dreptul de protecțiune asupra supușilor Sultanului, însă cele cinci Mari Puteri vor avea grija de a asigna creștinilor privilegiile ce le au fost acordate, fără a se atinge drepturile de suveranitate ale Sultanului.

Cum cetitorii pot vedea, primele două puncte privesc direct Țările Române, celelalte două complectează dispozițiile necesare pentru o mai bună siguranță a marelui artere a Europei Centrale, în prelungirea ei naturală spre Orient, în Strămtori.

Aceste patru puncte se află și la baza tratatului de pace din Paris, din 1856, prin care s'a pus capăt războiului din Crimeea și care a fost semnat nu numai de către beligeranți, dar — fapt extrem de semnificativ, — și de către Austria și Prusia, cari nu luaseră parte la războiu...

Însă beligeranții înșiși, dela început înfățișau scopul războiului ca un *interes general european* și în primul rând al Germaniei, care împreună cu Austria, — ce pe atunci de altfel, făcea încă parte de Confederațiunea germanică, — stăpânește cea mai mare parte a marelui Fluviu.

Așa, încă în depeșa din 15 Iunie 1853, ministrul de externe francez scria generalului de Castelbajac:

«Ocuparea Principatelor Moldovei și Munteniei va fi «viu resimțită dincolo de Rin. Germania își dă seama «prea bine de interesele sale, pentru ca să se poată împăca cu eventualitatea ca Dunărea de-jos, pe care ea, cu

«drept cuvânt, o consideră ca una din marile sale căi comerciale, să treacă în posesiunea unui mare Stat, care ar putea să-i închidă această eşire.»

Iar ministerul de externe englez, într'o circulară către reprezentanții Angliei în străinătate, invoacă anume cele două «puncte» de mai sus, referitoare la Țările Române, «ca o dovadă de stăruința aliaților de a realiza condițiunile cari sunt prielnice intereselor generale ale Europei și sunt mai cu deosebire necesare pentru dezvoltarea prosperității Germaniei.»

Mai târziu, la deschiderea Corpurilor Legiuitoare franceze din 2 Iulie 1855, Împăratul Napoleon III subliniază de asemeni că aceste condițiuni au fost puse în interesul Germaniei, pentru a servi omenirea întreagă și dreptatea:

«Noi ne-am mărginit, — spune Napoleon III, — de a cere, în interesul Germaniei, libertatea navigațiunii pe Dunăre și ridicarea unei stavile împotriva popoului rusec, care mereu închide gurile acestui mare fluviu; precum, în interesul Turciei și al Austriei, o mai bună organizație a Principatelor, pentru ca ele să serve ca un dig împotriva irupțiunilor dela Nord, cari necontent se reîndesc.»

Germania întreagă a acceptat atunci această interpretare și a recunoscut însemnătatea problemei dunărene, pentru interesele ei.

În declarația pe care Prusia și Austria au făcut-o în ședința consiliului federal (Bundestag) din 24 Mai 1854, găsim cuvinte cari, — spune un istoric al Chestiunii dunărene, — și-au păstrat și astăzi toată valoarea și înțelesul.

«E o cerință a situațiunii politice a Germaniei și o condițiune a dezvoltării naturale pentru avuția sa națională, ca în țările Dunării de jos să domnească ordinea și să se întărească condițiunile cari corespund intereselor Europei Centrale». (Cum vedeți, concepția «Europei Centrale» nu datează de ieri! C. S.)

«Pentru industria și comerțul Germaniei, se deschide în Orient un câmp vast și fertil, o regiune care, pentru utilizarea inteligenței și muncii germane, va avea cu atât mai mare însemnătate, cu cât mai repede se vor desvolta acolo condițiunile generale de cultură...»

În acelaș sens s'au pronunțat, încă de atunci, oamenii de știință și publiciștii Germaniei, cari arătau interesul

național german, în ridicarea și în întărirea Țărilor Române, la gurile Dunării.

Voiu aminti aici numai pe C. F. Wurm, care, mai cu seamă, a insistat asupra necesității de a îndepărta Rusia de la gurile acestui fluviu, și de a pune poporul românesc la adăpostul siluirilor din partea mării Puteri slave de la Nord.

Aceste idei rezumau, în epoca războiului din Crimeea, — epoca zămislirii României actuale, — consensul european asupra rostului nostru la gurile Dunării.

Dacă, însă, toată Europa civilizată a fost atunci unanimă, era natural ca «Germania», — în sensul cuprinzător de atunci al Europei Centrale, — să aibă chemarea specială de a veghea la gurile Dunării și a asigura viitorul acelui popor, pe care destinul l-a așezat acolo.

Interesele egoiste ale unora, rătăcirile trecătoare ale altora, au putut întuneca acest adevăr.

Dar «Germania» nu l poate uita.

Și, astăzi, când «Germania» este din nou chemată să pună o rânduială la gurile Dunării, am crezut util să retipăresc aceste vechi adevăruri, pe care nu le poate nimic schimba, cum nimic nu poate schimba însuși cursul Dunării și așezarea poporului românesc la gurile ei.

27 Februarie.

XLVI

PROBLEMA DUNĂRII

Războiul din Crimeea nu îndepărtase Rusia dela gurile Dunării decât pentru scurtă vreme. El n'a pus capăt năzuințelor ei de cotropire.

Rusia însă nu are nici un drept asupra Dunării, nici din punctul de vedere etnic, nici din cel economic.

În Basarabia și la gurile Dunării sunt așezați românii cari au căzut sub jugul țarist, alături de atâtea alte neamuri.

Economicște, Dunărea poate numai face concurență exportului rus prin porturile Mării Negre.

Un savant german, S. Ratzel, arată, în *Geografia politică* a lui, că gurile unui fluviu au o însemnătate covârșitoare pentru viața economică a întregului fluviu. Stă-

pânul gurilor poate exercita o influență, asupra întregului basin al fluviului, cu totul în disproporție cu interesul lui legitim, — mai cu seamă când gurile cad în mâinile unui dușman puternic.

În această situație se aflau România și celelalte State dunărene, de când puternica împărăție moscovită a ajuns la malul Dunării. Pentru Rusia, această posesiune avea un interes numai ca un mijloc de trecere spre Balcani, pentru a și asigura dominațiunea asupra României, popoarelor balcanice și Strâmătorilor.

Din acest punct de vedere însă, Rusia avea chiar interesul ca, stăpânind țășirea din Dunăre, să împiedice dezvoltarea normală a vieții în tot basinul marelui fluviu, cu care, economiceste și geograficeste, imensul șes moscovit, străbătut de atâtea alte fluvii mari, nu are nimic comun.

Cum spune istoricul german al chestiunii dunărene, pe care am avut prilejul să-l citez: „Dacă principiului de libertate și de liberă *auto-determinațiune* a națiunilor, pe care statele Înțelegerii l-au înscris fățarnic pe steagul lor, i-se recunoaște cea mai mică înrîurire, — gurile Dunării n'ar putea să rămână tocmai în stăpânirea Rusiei”, (*Dr. W. Knoth*, „Die Donau und die Meerengenfrage”, — pag. 156).

Infrângerea Rusiei de către Puterile Centrale, face acum cu putință îndepărtarea definitivă a dominațiunii străine de la gurile Dunării și soluțiunea trainică a problemei dunărene.

Pentru aceasta însă, cum spune acelaș autor german, biruitorii, spre a da această soluțiune, *«nu trebuie să cadă în ispita de a o căuta în desmembrarea și jertfirea României»*, (*loc. cit.*, pag. 157).

Să-mi fie ertat să reproduc aici, mai pe larg, considerațiunile acestui publicist german, a cărui clară viziune a problemelor viitoare din Orientul european, nu este întunecată de asperitățile momentului.

«Elementele sănătoase ale poporului român, — spune el, imediat după avertismentul de mai sus, — au arătat că cultura lor orientala și franceză a fost numai o spoială ușoară, pe care ceasurile de cumpănă au spălat'o; ele vor fi fiind astăzi temeinic vindecate de ruso filism... Poporul românesc va datori aliaților mersul lui spre o nouă epocă de înflorire. Atunci el, dându-și din nou și mai bine seama de situație, va putea desăvârși opera

«marilor săi conducători din vremea regelui Carol și va redeveni ceea ce el și credincioșii săi sfetnici doreau: «un fort înaintat și o strajă vigilentă, împotriva slavismului amenințător», (*loc. cit.* pag. 157—158).

Mai jos, autorul nostru reamintește că marele Bismark a numit odată Româniia — «Belgia Orientului», și arată că analogia se impune astăzi și în alte privinți: interesele vitale ale Puterilor Centrale, le impun tot atât de mult sustragerea pentru totdeauna a României influențelor «slavismului amenințător» (*vordraengende Slawentum*), ca și sustragerea Belgiei de sub înrîurirea anglo-saxonă.

Românii, singurul popor ne-slav, așezat în această parte a Europei, la gurile Dunării, are tot atât de mult interes ca și înseși Puterile Centrale, pentru o așezare politică definitivă, care să pună întregul basîn al Dunării la adăpostul «primejdiei slave».

Oricare ar fi asperitățile momentului, soluția care se poate da astăzi problemei dunărene trebuie să asigure, pentru toate popoarele din acest basîn, și pentru Români, o dezvoltare normală, putința de înălțare națională, politică și economică, ferită de toți germeii perturbațiunilor viitoare, sub protecția aceluia element etnic, care este destinat istoricește să dea marelui artere europene viață și înflorire, — germanii.

Astăzi, în pragul unei vieți nouă pentru lumea întreagă, mai puțin ca oricând ar putea fi justificată «ispita» despre care vorbește Dr. Knorr, de a rezolvi problema pe calea care ar duce poporul românesc la situația de *paria* al Dunării.

Primit ca membru egal îndreptățit de familia popoarelor dunărene, gășind scut și ocrotire în puternicii săi vecini, el va ajunge un factor al prosperității și al puterii obștești, — «jertfit și desmembrat» însă, cum spune Dr. Knorr, un element de slăbiciune și de primejdie, pentru tot basînul Dunării.

Și nu poate fi un moment mai prielnic, pentru o soluțiune dreaptă și definitivă a problemei dunărene, ca acum, față de răgazul istoric pe care ni'l dă înfrângerea Rusiei.

28 Februarie.

XLVII

CONTELE HERTLING ȘI ORDINEA MONDIALĂ

Cancelarul imperiului german, contele Hertling, în ultima sa cuvântare, a declarat că poate subscrie toate cele patru formule ale președintelui Statelor Unite, relative la bazele păcii mondiale, cu o singură condițiune, — ca ele să fie aplicate și Înțelegerii.

Bine înțeles, d. Wilson nu poate obiecta nimic la această condițiune. Ea se subînțelege chiar, odată ce președintele mării republici americane râvnește în adevăr la pacea mondială.

Putem spune dar că ambele lagăre au căzut de acord asupra marilor principii, cari urmează să fie puse la temelie a ordinea nouă a lumii.

Cari sunt aceste principii?

Iată, în rezumat, cele patru formule în chestie, așa cum au fost cuprinse în discursul d-lui Wilson:

1.— Orice parte a unui acord definitiv, bazat pe dreptate, trebuie în fiecare caz să se întemeieze pe o înțelegere, care poate aduce, după toate probabilitățile, o pace durabilă.

2.— Popoarele și provinciile nu pot fi trecute de a o stăpânire la alta.

3.— Orice rezolvire a unei chestii teritoriale, puse pe tapet de actualul război, trebuie făcută în interesul sau în favoarea populațiilor respective, iar nu ca o parte a unui simplu schimb sau a unui compromis între pretențiile Puterilor rivale.

4.— Toate aspirațiile naționale, precizate cu claritate, trebuie satisfăcute în modul cel mai larg, fără a lăsa în urmă noi elemente de discordie și dușmănie, care probabil ar tulbura iarăși în curând pacea.

În două cuvinte, aceste formule se pot reduce la simpla recunoaștere a dreptului la viață pentru toate popoarele, ale căror condițiuni vitale trebuiesc în orice caz respectate, fiindcă altfel, cum se exprimă d. Wilson, „sunt lăsate în urmă elemente de discordie și dușmănie“ menite „să tulbure în curând din nou pacea“.

Chiar înainte de ultima declarație a contelui Hertling, Puterile Centrale au și aplicat aceste principii, în linii

generale, la Brest-Litovsk. Acolo a fost hotărît, de pildă, că, pe baza lor, urmează să fie rezolvate contestațiunile teritoriale dintre Ucraina și Polonia.

Puterile Centrale, cari sunt chemate acum să așeze noua ordine de lucruri în Orientul european, sunt și cele mai interesate ca, aici, să nu fie lăsate în urmă „elemente de discordie și dușmănie“.

De sigur, se poate ridica împotriva acestor principii de înaltă înțelepciune politică, motive de represiune și răsbunare împotriva tulburătorilor păcii.

În special, se poate spune, de pildă, că poporul român nu-și poate declina pe deplin răspunderea, pentru actele guvernului său.

De sigur, un filosof ca Montaigneu a avut dreptul să spue, că fiecare popor are guvernul pe care-l merită.

Dar această răspundere metafizică, nu are nimic aface cu răspunderea reală, singura pe care o poate avea în vedere un om de Stat.

Din punctul de vedere metafizic, și robul este responsabil de lanțurile lui. Și atunci, chiar și popoarele Indiei sunt responsabile de actele guvernului Mării Britanii.

Au ele dreptul la compătimirea noastră, sau merită represiunea pentru imperialismul mondial, al cabinetului din Londra?

Și, de fapt, oare poporul românesc are mai multă răspundere pentru politica guvernului d-lor I. Brătianu și Take Ionescu, decât *paria* din India pentru actele d-lor Grey sau Lloyd George?

Poporul românesc, în majoritatea lui covârșitoare alcătuit, de fapt, din niște sărmani iobagi, atașați la glebă, excluși dela orice rol activ în viața publică, despuiți de cea mai neînfrânată oligarhie din lume, care îi este străină și prin sânge, și prin cultură, și prin aspirații ni,— poate acest popor fi responsabil, din orice punct de vedere, afară doar de cel metafizic, de politica oligarhiei noastre, a cărei victimă el cel dintâiu este?..

Acum câteva luni de zile, am arătat în *Lumina* No. 14 din 15 Septembrie 1917, că războiul României a fost declarat împotriva voinței Țării, împotriva Constituției, împotriva părerii sfetnicilor cei mai autorizați ai Coroanei, cum și împotriva curentului predominant din elita noastră intelectuală.

Așa dar, litera ca și spiritul principiilor pe cari, cu atâta ponderațiune, le-a formulat acum la Berlin con-

ducătorul politicei imperiului german, dau poporului românesc dreptul să tragă nădejde că pacea mult dorită îi va aduce nu numai liniște, ci și dreptate.

Cancelarul german a ținut chiar expres să spună, relativ la România că, după principiile Germaniei, poporul german trebuie și vrea să și asigure pe viitor prietenia și a acelor State, împotriva cărora a fost silit să ridice armele.

Înțelesul acestor cuvinte este limpede.

2 Martie.

XLVIII

UN PANSLAVIST BASARABEAN...

Dintr'o notiță a „*Neamului românesc*”, aflăm că ministrul de interne al Republicii Basarabene, d. Cristea, propune României ca „împreună cu celelalte State balcanice”, să intre în marca confederație rusească, pe care d sa o dorește.

Bine înțeles, d. N. Iorga Ucraina sare în sus de indignare. Însă marele nostru savant dovedește numai, încă odată prin a easta, că nu știe ce se petrece în lume, cum n'a știut niciodată.

Propunerea d lui Cristea e cât se poate de naturală.

Actualul ministru de interne al Republicii Basarabene este, probabil, unul din nepoții defunctului Ion Vasile Cristea, bătrânul boer „moldovan” din Basarabia, dintre puținii cari au rămas toată viața mândri de neamul lor și, până la sfârșit, nici n'a învățat măcar bine rusește.

Dar băeții lui,—din cari cei mai mulți și au făcut studiile în liceul lui Katkov din Moscova, celebru publicist reacționar și unul din capii propagandei pan-rusești, — se făceau că nu știu bine românește. Ei faceau parte dintre acei oameni influenți ai regimului țarist, originari din Basarabia, cari au speriat Rusia prin reacționarismul lor, și se aflau în fruntea „Uniunii adevăraților ruși”, cum erau d-nii Crupenski, Casso, Crușevan, Purișchievici, etc. Unul din acești Cristea ajunsese pe vremuri chiar guvernator la Moscova.

Iar copiii lor, nepoții bătrânului Ion Vasile Cristea, printre cari trebuie să fie autorul propunerii amintite, pro-

tabil, în adevăr nu mai știu românește și se simt ruși. Chiar și propunerea a fost făcută într'un ziar rusesc din Chișinău.

De altfel, propunerea în sine, ca România să intre în viitoarea confederațiune pan-rusă, mai cu seamă „împreună cu celelalte State din Balcani”, este în logica lucrurilor, atât din punctul de vedere rusesc cât și din acela al situațiunii României.

Rusia astăzi e, în adevăr, sfâșiată în mai multe republici, mai mult sau mai puțin independente și îndușmănite între ele.

Dar condițiunile naturale din imensul șes al Europei Orientale, îndată ce oarecare ordine se va restabili și se va începe munca de reconstruire a vieții de Stat, vor sili, mai curând sau mai târziu, popoarele ce locuiesc acolo, să reclădească, într'o formă sau alta, edificiul risipit; dar, probabil, sub îurâurirea preponderentă, dacă nu chiar sub egemonia Ucrainei, și în forma federativă, adică în forma cea mai democratică și cea mai ademenitoare pentru individualitățile etnice.

Pentru noua formațiune însă, vor exista toate acele motive de expansiune în spre Balcani și în spre țărmurile Mării Egee și Adriatice, cari au dominat politica seculară a Imperiului rus.

Ce poate fi mai natural dar, din partea unui basarbean care se simte rus, și care își vede țara izolată de restul Rusiei,— decât să viseze o reînviere a „testamentului lui Petru cel Mare”, dar în forma cea nouă și ispititoare a marei confederațiuni pan-ruse, care nu numai că ar cuprinde și țara lui, Basarabia, care făcea parte din Imperiul rus, dar s'ar întinde și asupra României și a „altor State din Balcani”?

Ceeace, poate, trebuie să ne mire, este doar numai faptul că ideea pan-rusă e atât de înrădăcinată și atât de vivace, în cât se poate manifesta chiar sub presiunea grozăviilor de astăzi.

Pe de altă parte, nu trebuie să ne înșelăm și să facem politică de struț. Oricât ne-ar îngrozi ideea d-lui Cristea, este însă foarte natural că situația actuală a României, în care a adus'o o politică nesocotită, poate inspira unui om care hrănește visuri pan-ruse, încercarea de a o ademeni să intre și ea în marea confederațiune slavă.

Căci un lucru este sigur, după acest războiu: *România nu va putea rămâne izolată.*

Și înainte de războiu, independența noastră a fost o minciună. Dacă, atunci, mulți se puteau înșela în această privință, după războiu nu se va mai putea înșela nimeni.

Infrântă, ruinată, redusă și slăbită, așezată în direcția aspirațiilor pan-ruse, România nu va putea trăi și poporul românesc nu va putea birui toate dificultățile in-comensurabile ce-i stau în cale, fără un puternic sprijin din afară.

Vom avea doar alegerea, în ce direcție să căutăm acest sprijin. În direcția visată de d. Cristea, a unei mari confederațiuni slave? Sau în direcția contrară, urmată de bătrânii îndrumători ai acestui neam, — în spre Puterile Centrale?

Dar vom avea măcar alegere?

La această grozavă întrebare, răspunsul va fi dat în zilele apropiate.

Cuvântarea recentă a contelui Hertling ne dovedește că bărbații conducători ai Puterilor Centrale își dau seama de toată însemnătatea problemei pentru această parte a Europei, și doresc să-i dea o soluțiune conformă cu direcția noastră tradițională și cu interesele obștești ale popoarelor pe care ea le privește.

Nimeni mai mult decât noi nu dorește ca eforturile lor să fie încoronate cu succes.

Numai fatalitatea, numai o viață intolerabilă, necompatibilă cu demnitatea și cu cele mai elementare condițiuni de existență, ar putea duce poporul românesc în altă direcție.

Dar d. N. Iorga-Ucraina, unul din autorii dezastrului nostru, care nici astăzi nu vede problema în toată goli-ciunea ei, nu are dreptul să se indigneze la propunerea pan-slavistului basarabean, de origină română, care trage doar o concluzie dintr'o situație, pe care o judecă cu mai multă limpezime de cât savantul nostru istoric.

4 Martie.

XLIX

DESTINUL S'A ÎMPLINIT...

Destinul s'a împlinit.

Cetitorii cunosc preliminariile tratatului de pace, semnate la Buftea, în ziua de 5 Martie c., și publicate în comunicatul oficial de ieri.

Intr'un termen de 14 zile, urmează să fie semnat tratatul definitiv, pe baza acestor preliminarii.

Nu este român a cărui inimă să nu fie însângeraată de acest rezultat al unui „războiu nenorocit și zadarnic“, după cum s'a exprimat un ziar „ententis“.

Am făcut totul ce a stat în puterile mele, pentru a cruța neamul și țara noastră de această crudă încercare.

M'am opus din răzputeri, cât era încă timp, politicei care ne-a adus la această catastrofă.

M'am opus atât din punctul de vedere al integralității id-alului nostru național, care ne îndrepta spre Nord (ată vreme de acolo ne amenința cea mai mare primejdie și câtă vreme victoria Rusiei țariste condamna la moarte, pentru veci, Basarabia românească, și expunea însuși viitorul Statului și neamului românesc.

Astăzi, pentru oricine este limpede că, dacă nu ne-am fi ab tut din calea noastră tradițională, România, mărită și glorioasă, afirmându-și cu putere aspirațiunile naționale, ar fi stat acuma în fața unui viitor mândru, pentru întreg neamul românesc.

M'am opus acestui „războiu nenorocit și zadarnic“, fiindcă vedeam clar toate perspectivele la cari ne poate duce.

Am anunțat *până în detalii* consecințele înfrângerii. Rog pe cetitori să mai răsfoiască odată articolul din „*Viața Românească*“ No. 12 din 1914 (p. 211, în notă). Ar fi prea dureros să reproduc acum acele pasagii...

În nenumărate rânduri, am arătat că Rusia nu poate birui în acest războiu. Toate argumentele, analizele, materialele statistice, aduse în sprijinul afirmării că „forța incomensurabilă“ a Rusiei este o simplă închipuire, erau primite în batjocură, pentru „aerile profetice ale d-lui Stere“.

Dar era oare greu, pentru oricine, să fie „profet“ în chestia aceasta!

Abia cu nouă ani înainte de războiul mondial, imperiul Țarilor sufrișe o cruntă înfrângere, în luptă cu un stat asiatic, care abia de ieri își deschisese porțile culturii și tehnice europene, și care, prin numărul populației, prin avuția lui națională și prin întinderea teritorială, apărea ca un pitic în fața colosului de la Nord.

Acest războiu, urmat de o groznică sguduire revoluționară, desvălise tot putregaiul organismului de Stat și al aparatului administrativ al Rusiei.

Ce s'a întâmplat în acești nouă ani d zile, care să fi îndreptățit credința, că organismul de Stat și aparatul administrativ al Rusiei țariste s'a însănătoșit până într'atâta, în cât ea să se poată măsura cu cea mai formidabilă putere militară din lume?

Ar fi fost o minune, — și pe minuni nu se poate construi o politică de Stat.

Dacă, în primele luni, mulțumită unei mobilizări anticipate în taină, ca și faptului că aripa dreaptă a frontului austro-german, prin defectiunea României, rămăsese în aer, — Rusia a putut avea succesele cunoscute, dar după dezastrul din primăvara anului 1915, cui îi mai puteau fi permise iluziunile asupra forței reale a imperiului moscovit?

Mai mult.

Ofensiva generalului Brüsselov, începută la 3 Iunie 1916, — după aproape trei luni față de experiențele din acest războiu, mai îndreptătea, în ziua fatală de 27 August 1916, vre o speranță?

Ni se va spune: dar cum puteau greși bărbații de Stat și marii generali ai Apusului, în această privință?

Dar Franța și Anglia se pot bizui, în primul rând, pe forța lor proprie. Astăzi, ele pot continua războiul și fără Rusia. La 1914, ajutorul armatelor ruse, fie chiar vremelnic, le era bine venit. Și, în orice caz, acest ajutor le-a dat putința să reziste primei ciocniri, și apoi să întindă tot mai mult câmpul operațiunilor militare și să-și atragă noi aliați. Fără să mai vorbesc că Franța și Anglia nu riscau însăși existența lor de Stat și tot viitorul lor național. Chiar dacă ele aveau îndoeli asupra forței militare a Rusiei, nu aveau deci un motiv peremptoriu de a-i desprețui concursul, cum nu aveau motiv să desprețuiască nici ajutorul marocanilor sau al senegalezilor.

Dar România?

Se afla ea în aceeași situație față de Rusia? Și mai

cu seamă, în 1916, nu putea ea să fie chiar mai bine informată decât Franța și Anglia în 1914? După doi ani de războiu, și față de toate victimele lui?.

În sfârșit, a fost scris în cartea neamurilor ca la 27 August 1916, România să fie aruncată în vultoare...

Dar, după izbucnirea revoluției din Rusia, cui mai putea să-i fie ertată iluziunea că Rusia mai poate fi un factor apreciabil în acest războiu?

Din primele numere ale *Luminei*, am dat alarma, am arătat că războiul e sfârșit pentru Rusia; că ea va fi silită, mai curând sau mai târziu, să ceară armistițiu și să încheie pace; că, în acest caz, soarta noastră va fi pecetluită; că nu mai putem scăpa ce se mai poate scăpa, decât dacă vom rupe imediat legăturile cu Rusia, înainte de încheierea păcii dintre ea și Puterile Centrale. Am insistat de nenumărate ori,—apelând la bărbații noștri de Stat *de aici și de dincolo*,—că nu putem fi cruțați de mecanismul implacabil al relațiilor internaționale, căruia nu-i sunt îngăduite considerațiunile sentimentale, decât dacă, *la vreme*, vom crea un interes și vom da posibilitate Puterilor Centrale de a ne acorda condițiuni de pace cât mai prielnice. Zi cu zi semnalăm ori ce moment mai favorabil, și tot de atâtea ori am fost silit să constat, cu durere, câte o nouă posibilitate pierdută.

Ce am putut face mai mult, ca simplu publicist? Mi-am impus martiriul de director al unui ziar românesc în aceste condiții grozave, numai în nădejdea că, după atâtea încercări, glasul realității și al adevărului va fi în sfârșit auzit,—*aici și dincolo*...

Dar am strigat tot în pustiu...

Ce-a mai așteptat, pentru numele lui Dumnezeu, România, după ce revoluția din Petrograd a transformat armata Rusiei, în horde flămânde și răsvrătite?

Iarăș pilda Apusului, care se împotriva încheerii unei păci formale de către Rusia?

Dar și aci, pentru Franța și Anglia, fiecare zi de întârziere, care, independent de rezultatul final neîndoelnic, fixa câtuși de puțin forțele germane pe frontul oriental, putea să prezinte un interes real.

Dar pentru România!...

Credința către Înțelegere? Mai avea dreptul Înțelegerea să ne o ceară, în urma trădării unui co-asociat care, pentru noi, avea o însemnătate hotărâtoare?

Și la urma-urmelor, n'am fost tot siliți să încheem

pacea? Cu ce drept dar, am fost împiedecați să facem acest pas încă atunci, când ne putea scăpa de cumplita soartă?

Ce se va putea răspunde la întrebarea aceasta, în fața Istoriei, în fața urmașilor, cari vor purta povara pe care le-o punem acum pe umeri?

Destinul s'a împlinit...

Nu spun toate acestea numai de dragul încriminărilor deșarte.

Suntem cu toții vinovați, că n'am știut să ferim de crudul destin acest popor, care el singur nu e vinovat și nu și-a cruțat jertfele.

Ne-am luat însă pe suflet un păcat neispășit și o datorie de care nimeni nu ne va putea ierta.

Nu mai avem dreptul să ne legănăm în viziuni înșelătoare. Trebuie să privim bărbătește în fața adevărului și bărbătește să pornim la muncă, la muncă în sudori de sânge, pentru a făuri neamului acestuia soarta de care este vrednic.

Nu e încercare din care, prin stăruință și muncă cinstită, un popor să nu poată eși biruitor.

Și mai ales forța morală, pe care un neam o poate dovedi în zile de grele încercări, este zălogul izbăvirii viitoare.

9 Martie.

L

GUVERNUL MARGHILOMAN

D. Alexandru Marghiloman a format guvernul.

D. Marghiloman și-a luat o groaznică sarcină.

Oricând, misiunea de a lichida acest „războiu nenorocit și zălarnic“ nu putea fi ușoară.

Dar, față de moștenirea lăsată de guvernele trecute, prin acțiunea lor „diplomatică“, povara pusă astăzi pe umerii noului guvern cere aproape puteri supra-omenești de voință și de judecată.

Guvernul d'lor Ion Brătianu și Take Ionescu a lăsat să treacă toate momentele, în cari puteam încă avea condițiuni mai bune pentru pace.

În zadar, în coloanele acestui ziar, atrăgeam atenția

„factorilor responsabili“ că, față de prăbușirea forței militare a Rusiei, nu putem avea scăpare decât prin lichidarea grabnică a aventurii noastre războinice.

Însă d. Brătianu, după cum ne face cunoscut un comunicat oficios, nici în urma revoluției maximaliste, nici chiar în momentul întrunirii conferinței de la Brest-Litovsk, încă nu vedea că „frontul orientat nu mai există“.

Astfel lichidarea războiului a fost întârziată până în momentul când nu mai aveam nici un mijloc de rezistență, până în momentul când armata noastră s'a trezit în cea mai tragică situație, când nu numai că a fost exclusă orice nădejde de ajutor imediat din partea aliaților din Apus, dar izbucnise și conflictul armat cu fostul aliat de la Nord...

Dar chiar în acel moment guvernul din Iași nu'și dădea seama de situație, și era tot atât de incapabil ca și în întesă ia vre-o hotărîre bărbătească sau să găsească o soluție netedă.

În împrejurările de fapt, guvernul avea de ales, în mod logic, numai între două căi.

Avea el credința că, în momentul de față, nu se hotărâște definitiv soarta Țării și că România se poate bizui mai târziu pe sprijinul aliaților din Apus?

Atunci avea datorie, fără să semneze vre un tratat formal, să lase în suspensiune regularea chestiunii românești, până la congresul de pace.

Neapărat, în acest caz, membrii guvernului se expuneau să cadă prizonieri de războiu. Dar ei nu sunt în drept, — dacă sincer aveau această credință, — să pună siguranța sau confortul lor personal mai pre-sus de interesele Țării.

Sau guvernul din Iași avea temeiul de a nu mai crede în ajutorul aliaților, ori găsea primejdioasă intereselor Țării această soluție?

Atunci se impunea schimbarea hotărîții a directivei politice, care singură mai putea da vre-o cheazășie pentru condițiuni de pace mai prielnice.

Nici un echivoc, nici un joc dublu nu mai era admisibil, fiindcă pentru toate trebuia să plătească fatal sârmana Țară.

Domnii din Iași însă n'au mers pe nici una din aceste căi netede.

După farsa grotescă, în care fiecare din colaboratorii

se declara gata să dea sprijin politiceii pe care o combătea, și refuza să-și ia răspunderea celei pe care părea că o susține, guvernul d-ilor Ion Brătianu și Take Ionescu și-a dat demisia.

Șeful guvernului care a urmat, d. general Averescu, mai întâiu declară că înțelege să continue politica guvernului Brătianu. Totuși începe tratativele de pace cu Puterile Centrale.

Apoi, după ce delegațiunea pentru pace, prezidată de ilustrul diplomat și inflexibilul bărbat de Stat d. Argetoianu, semnează cunosutele preliminări de pace, guvernul din Iași lasă opinia publică în necunoștința tristului adeăr.

Iar după ce preliminările păcii au și fost în parte executate, — și, ca să citez numai comunicatele oficiale, trupele germane au trecut prin Galați și Basarabia spre Odesa, teritoriile din Bucovina, ocupate de trupele noastre, au fost evacuate, și demobilizarea trupelor românești începută, — dușă informațiunile ziarelor de acolo, crede de cuviință să neghe că vr'un tratat preliminar de pace ar fi fost încheiat, și că ar fi fost vorba numai de o prelungire de armistițiu, care nu angajează viitorul...

Ori, ât de puțin preț ar pune guvernul din Iași pe semnăturile d-ului Argetoianu, în cazul de față nu avem aface numai cu exercițiile caligrafice ale ilustrului diplomat și inflexibilului bărbat de Stat din cabinetul Averescu.

Semnătura pusă în numele României, chiar după încetarea acestei strălucite cariere ministeriale, leagă Statul însuși, care a avut un moment onoarea și fericirea să fie cu atâta ilustrație reprezentat...

În viața popoarelor, și farsele pot avea urmări tragice.

Și nu numai dezastrul întregii politice nenorocite, inaugurată de guvernul d-lui I. Brătianu, dar și farsele acestui sfârșit, crează tragicul situațiunii guvernului Marghiloman.

Roata Istoriei nu se poate întoarce. Nu stă în puterile omenesții de a face ca ceea ce a fost, să nu fi fost. Țara va simți cu durere, că nici măcar semnăturile d-lui Argetoianu nu pot fi șterse din cartea Istoriei.

În această tragică situație, nu e român care să nu dorească din suflet guvernului Marghiloman toată pătrunderea, toată hotărârea, toată puterea de voință, ne-

ceşare pentru conducerea Statului, în aceste vremuri de restrişte.

Dacă va găsi calea adevărată, dacă îi va fi dat să îndrepte tot ce n'a fost încă ireparabil pierdut şi să salveze cel puţin nădejdea unui viitor mai demn şi mai fericit, recunoştinţa neamului îi va fi asigurată.

Cât mă priveşte personal, dacă n'am putut răspunde apelului la colaborarea directă ce mi s'a făcut, pot încredinţa pe d Marghiloman că va avea concursul meu hotărât, pentru tot binele pe care îi va fi dat să-l înfăptuiască.

Când, păstrându-mi toata independenţa şi făcându-mi întreaga datoria de publicist, voi judeca actele noului guvern, poate fi sigur că nici un gând agresiv, nici o intenţiune de „politică” nu vor conduce condeiul meu.

Voi fi fericit să-i pot fi mai util în sfera modestă a activităţii mele, decât mi a fost dat pentru guvernele trecute.

21 Martie.

LI

PROGRAMUL NOULUI GUVERN

Primul comunicat oficial al preşedintelui Consiliului de miniştri face cunoscut opiniei publice, că misiunea noului minister, în primul rând constă în încheierea păcii, pe baza preliminarilor de pace, consimţite de guvernul precedent. Guvernul însă va stăruia ca sacrificiile impuse de aceste preliminarii, să atingă cât mai puţin puterea Ţării, ca factor economic şi politic.

În momentul când aceste rânduri vor apărea, termenul fixat pentru semnarea tratatului definitiv de pace expirând, probabil se va şti în ce măsură guvernul Marghiloman va fi reuşit să-şi îndeplinească tragica misiune ce i-a fost pusă pe umeri, de politica nesocotită şi uşurelnică a regimului trecut.

Dar cu drept cuvânt, comunicatul guvernului anunţă în acelaşi timp o altă îndatorire, pe care o are de îndeplinit şi pe care «experienţa dureroasă» a dovedit că e de grabnică şi de imperioasă: «o îndoită operă de rege-

nerare morală și de reorganizare a tuturor ramurilor activității de Stat».

„În această ordine de idei, — continuă comunicatul, — guvernul face dintr’o complexă și înțeleaptă *rezolvare a problemei agrare și din chemarea la viața politică a masselor profunde ale națiunii*, două puncte esențiale ale programului său de activitate”.

O viață întreagă am luptat pentru rezolvirea problemei agrare și pentru chemarea la viața publică a masselor populare profunde.

Am crezut necesară această operă de renovare, tocmai în vederea ceasului de cumpănă, pe care, oricine își arunca privirile în juru ne, trebnia să-l prevadă.

Astăzi, după ce dureroasa experiență, cum așa de bine se exprimă comunicatul oficial, a dovedit că această operă de renovare e grabnică și imperioasă, e semnificativ că un guvern al partidului *conservator*, a trebuit să înscrie ca «două puncte esențiale ale programului său de activitate», celor două reforme anunțate.

În adevăr, guvernul constituit de d. Al. Marghiloman e un guvern conservator. Toți miniștrii din noul cabinet aparțin acestui partid.

Faptul e natural Gruparea politică, condusă de d. Marghiloman, se înfățișază ca singurul *partid* care nu și-a asumat răspunderea pentru războiul nenorocit, care ne-a aruncat în prăpastie.

Și întrucât, pentru lichidarea acestui războiu, era nevoie de o forță politică organizată, după normele regimului constituțional nu putea fi chemat să ia asupra și greaua moștenire a regimului trecut, decât partidul conservator de sub conducerea d-lui A. Marghiloman.

Intr’un regim parlamentar, oricât de convențional ar fi el, individualitățile izolate, cât de puternice și distinse, dacă nu reprezintă vre o forță politică organizată, nu pot îndeplini funcțiunea de guvern constituțional.

În aceste condițiuni, faptul că această funcțiune a căzut asupra unui *partid conservator*, tocmai într’un moment când Țara are mai mult decât oricând nevoie de renovare și de regenerare, împune tuturor elementelor democratice din țară îndatoriri excepționale.

Orice considerațiune străină de marile interese naționale, pe care le-a pus la ordinea zilei «experiența dureroasă», nu este iertată.

Guvernul care își înscrie în programul său reforma

agrară și chemarea masselor populare la viața publică, poate să fie sigur de concursul tuturor acelor cari, de mult, au ridicat steagul luptei politice în numele acestor două reforme.

Dar nu ne-am face datoria dacă nu ne-am exprima, dela început, îngrijorările ce ne inspiră situația.

Dacă parlamentarismul implică regimul de partid și, în acelaș timp, dacă împrejurările de fapt justifică chemarea la cârma Statului a singurului partid necompromis în politica războinică trecută, nu e mai puțin adevărat că practica vieții de partid, în țara noastră, are scăderi cari sunt foarte greu de împăcat cu «îndoita operă de regenerare morală și de reorganizare», pe care ne o impune vremea.

Va avea guvernul Marghiloman tăria de voință de a se ridica de-asupra rețelor obiceiuri la care suntem deprinși să asistăm la orice «schimbate de regim?»

În al doilea rând, — va avea acest guvern energia necesară pentru a înfrunta toate prejudecățile și interesele de clasă, natufal puternic înrădăcinate într'un partid *conservator*, cari s'ar ridica împotriva unei realizări sincere și complete a operei de renovare?

Trăim vremuri mari și grele. Nu putem trece prin ele cu sufletul nostru de toate zilele. Grozava răspundere istorică pe care și-o ia, în momentul acesta, guvernul românesc, este prin sine însuși o mare forță de înălțare morală.

Vreau să cred în sincera hotărîre a guvernului Marghiloman de a fi la înălțimea misiunii sale și de a birui toate dificultățile, începând cu tradițiile și prejudecățile vieții de partid.

Și în măsura în care va ști să se înalțe, nu-i va fi precepețit concursul întregii suflări cinstitute din această țară.

24 Martie.

CUPRINSUL

	<u>Pag.</u>
<i>Prefața cărții</i>	I
Un cuvânt înainte (către cetitorii ziarului „Lumina”)	3
Introducere :	
Glasul realității	7

I

ROMÂNIA ȘI RĂȘBOIUL MONDIAL

I. Cauzele și efectele rășboiului mondial.

Cauzele rășboiului mondial	21
Rășboiul și revoluția din Rusia	24
Basinul Dunării și Români	27
Rășboiul și Orientul european	30

II. Rășboiul României.

Tragedia Regelui Carol	33
Alianța noastră și Rășboiul	37
Fatala schimbare de front	39
Rășboiu „fără rizic și sacrificii”	41
Morala fabulei	44
„Opinia publică” și rășboiul	47
„Țara legală” și rășboiul	49
Un paradox economic	52
Paradoxul fundamental	55
Consecințele financiare ale dezastrului	58
Bilanțul	67
Rășpunderea istorică :	
I. Plan greșit	69
II. România în fața Istoriei mondiale	73

III. „Idealul național” și Basarabia.

Idealul național	79
Autonomia Basarabiei?	82
Din Calvarul Basarabiei	83
Cimitirul	87
Basarabia și Revoluția din 1905	90
Basarabia și „țara-mumă”	94
Dreptul Basarabiei asupra României	96
Cuvinte uitate	100
Naționalism?	103
Blăstemul Basarabiei	105
La Chișinău!	108
„Federația Mării Negre”	111
Țăranii basarabeni și România	112

IV. Revoluția din Rusia și consecințele ei.

„Glasul celui ce strigă în pustiu”	117
Revoluția din Rusia	120
Politica agresivă și revendicările țăranilor în Rusia	123
România și Republica Rusă	127

V. Naționalitățile din Rusia.

Românii și vecinii lor dela Nord :

I. Polonia și Ucraina	131
II. Polonia reînviată	132

Ucraina :

I. Ucraina	133
II Războiul și chestiunea ucraineană	136
III. Revoluția ucraineană și România	138
IV. Ucraina și maximaliștii	141
V. Ucraina independentă	145
VI. D-l Nicolae Iorga-Ucraina	149

Finlanda	153
Mahomedanii din Rusia	157
Lituania	160
Provinciile Baltice	163
Rusia de mâne	167

Federațiunea Cazacilor	170
Federația Volgii/și Republica Siberiei	173

VI. Perspective.

Societatea națiunilor	177
Contele Czernin și rolul Austriei	178
Suveranitatea de Stat și „independența balcanică”	181
Confederația Balcanică	184
Orientare spre Rusia?	187
Dinastia și Țara	191
Problema păcii universale	194
Nouă ordine internațională sau „pace înarmată”?	196
Statele mici și ordinea internațională	199
Democrație?	202
Calea mântuirii	205
Tirania agravată de corupție	207
Rădăcina răului	210
Calea de mântuire	212

VII. Răspunsuri și polemici.

„Omul drept”	217
Amenințări	218
Pro domo:	
— I. D-l I. Brătianu în momentul declarării războiului European	219
II. Orgia antantistă	223
III. Un incident.—D-l Brătianu pe calea perzaniei	227
IV. Ruptura. — Ultima nădejde	230
V. După declararea războiului. Tragică întrebare	234
D-l C. Iarca și „lovitura de Stat”	238
„Războiu sau nebunie?”	240
„Pontifii”	243
Pentru o „damă voalată”	246
Unui adversar cinstit	250
Criza morală	254
Tragedia	257
Secretele Înțelegerii	260

	<u>Pag.</u>
Unde ne ducea victoria Rusiei	263
Prețioase mărturisiri	267
Un cetitor prieten	269
„Le Temps“ și „Lumina“	271
„Gazette de Lausanne“ și „Lumina“	275
Sovietul din Petrograd și pacea	279
Uitare	283
Putregaiul	284
Lamentații tardive	287
O pledoarie postumă	290
Un ideolog anonim	294
Trădare față de Rusia	298
„Războiu nenorocit și zadarnic“	299
„Prooroci de nenorocire“	301

II

DINTR'O ZI INTR'ALTA

Maximaliștii și Kerenski	313
Dezagregarea economică în Rusia	314
Noul moment în Revoluția rusă	318
Haosul	322
Perspective de pace?	325
Petrograd și Isonzo	328
Petrograd-Iași	331
Propunerea de pace	334
Rusia pacifistă	336
Regimul din Iași și pacea	339
Armistițiul?	342
Dar România?	345
În fața cugetului	347
Ironiile Istoriei	350
Mesajul acrian de pace	353
Cumpăna	355
Un an	357
Politica de suburbie	360

	<u>Pag.</u>
In ceasul al doisprezecelea	362
Exces de abilitate	365
Ultimul prilej	367
Tratativelo de pace și situația României	369
Democrațiile apusene și România	372
Înțelegerea și România, după defecțiunea rusă	375
In nădejdea Ucrainei	378
In cetatea Petru și Paul	381
Ce face guvernul din Iași?	384
Regatul Român sub protecțiunea republicei ucrainene	387
Nimeni nu e prooroc	390
Peste Prut	394
Hotărîrea din Brest-Litovsk	397
Schimbare de front?	400
Rada din Kiev și guvernul din Iași	403
Nicolae Iorga și Nicolae Romanov	407
„După cererea comandamentului rus“	410
Ceasul	413
„Combinațiuni ministeriale“	416
Pacea Puterilor Centrale	419
Clipele sunt numărate	422
Noul guvern din Iași	425
Noui perspective pentru România	429
Ultima posibilitate?	432
In ajunul tratativelor de pace	435
Românul nu pierc	437
Reminiscențe istorice	439
Problema Dunării	442
Contele Hertling și ordinea mondială	445
Un panslavist basarabeian	447
Destinul s'a împlinit	450
Guvernul Marghiloman	453
Programul nouului guvern	456

ATELIERELE „POPORUL“, BULEVARDUL ELISABETA 27 ŞI STR. SĂRĂNDAR 17